

ISSN: 2636-8048

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi

International Journal of Management Academy

Yıl: 2021 Cilt: 4 Sayı: 1

Uluslararası
Yönetim Akademisi Dergisi

ULUSLARARASI YÖNETİM AKADEMİSİ DERGİSİ (UYAD)
INTERNATIONAL JOURNAL OF MANAGEMENT ACADEMY

Cilt 4, Sayı 1, Yıl 2021

Volume 4, Issue 1, Year 2021

ISSN: 2636-8048

Sahibi / Owner

MEHMET MECEK

Genel Editörler / General Editors

Öğr. Grv. Mehmet MECEK

Doç. Dr. Vedat YILMAZ

İletişim / Contact:

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi Editörlüğü

E-mail: meceklife@gmail.com

Web: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/mana>

Facebook: <https://www.facebook.com/groups/417028645447471>

Instagram: <https://www.instagram.com/yonetimakademisidergisi/>

Logo Tasarım : Öğr. Grv. Mehmet Akif AĞTAŞ

Kapak Tasarımı : Tamer TAKMAZ

Dergi Dizgi ve Tasarımı : Meceks

Yayıncı / Publisher

Mehmet MECEK

Genel Editörler / General Editors

Lecturer. Mehmet MECEK

Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ

Alan Editörleri / Departmental Editors

Yönetim Bilimleri / Management Sciences : Prof. Dr. Bekir PARLAK

Yerel Yönetimler / Local Governments : Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Kent Politikaları / Urban Politics : Prof. Dr. Hasan YAYLI

Kentsel Alan Yönetimi / Urban Management : Prof. Dr. Yakup BULUT

Kırsal & Dağlık Alan Yönetimi / Rural & Mountainside Management : Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN

Kentsel Dönüşüm Pol.ve Yön. / Urban Transformation Politics and Management : Prof. Dr. A. Menaf TURAN

Siyasi Coğrafya / Political Geography : Prof. Dr. Emin ATASOY

Kamu Politikaları / Public Policies : Prof. Dr. Hamza ATEŞ

Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi / Comparative Public Administration : Assoc. Prof. Dr. Sefa USTA

Kamu Yönetimi Reformları / Public Administration Reforms : Assoc. Prof. Dr. Volkan GÖÇÖĞLU

Güvenlik Yönetimi ve Politikaları / Security Politics and Management : Assoc. Prof. Dr. Ali Fuat GÖKÇE

Çevre Yönetimi ve Politikaları / Environmental Politics and Management : Assoc. Prof. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU

Göç Yönetimi ve Politikaları / Immigration Politics and Management : Prof. Dr. Mithat Arman KARASU

Afet Yönetimi ve Politikaları / Disaster Politics and Management : Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ

Sağlık Yönetimi ve Politikaları / Health Politics and Management : Assoc. Prof. Dr. Oğuz IŞIK

Turizm Yönetimi ve Politikaları / Tourism Politics and Management : Prof. Dr. Akyay UYGUR

Teknoloji Yönetimi ve Politikaları / Technology Politics and Management : Prof. Dr. Murat OKÇU

Bilgi Yönetimi ve Bilişim Polit. / Knowledge Management and Information Pol. : Assoc. Prof. Dr. Mustafa KOCAOĞLU

Eğitim Yönetimi ve Politikaları / Educational Politics and Management : Prof. Dr. Ercan YILMAZ

Endüstri ve Örgüt Psikolojisi / Industrial and Organizational Psychology : Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU

Yönetim Tarihi / History of Management : Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU

Yönetim Hukuku / Administrative Law : Prof. Dr. Halil KALABALIK

İdari Yargılama Hukuku / Administrative Jurisdiction Law : Asst. Prof. Dr. Selman Sacit BOZ

Kamu Mali Yönetimi / Public Financial Management : Prof. Dr. Özhan ÇETİNKAYA

Kamu – Özel İşbirliği / Public – Private Partnership : Asst. Prof. Dr. Yusuf UYSAL

İnsan Kaynakları Yönetimi / Human Resources : Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ

Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi / Organizational Behavior And Administration Psychology : Prof. Dr. Ferit İZCİ

Örgütsel Psikanaliz / Organisational Psychoanalysis : Asst. Prof. Dr. Özge KOKAKULA

İşletme Yönetimi / Business Management : Prof. Dr. Mehmet ERYILMAZ

Siyaset Bilimi / Political Science : Prof. Dr. Turgay UZUN

Siyasal Katılım ve Demokrasi / Political Participation and Democracy : Prof. Dr. Abdullah ÇELİK

Yerel Siyaset / Local Politics : Assoc. Prof. Dr. Aziz BELLİ

Avrupa Birliği / European Union : Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ

Sosyal Hizmetler / Social Services : Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY

Yönetişim ve Sosyal Politika / Governance And Social Policy : Assoc. Prof. Dr. Yıldız ATMACA

İşgücü Piyasası ve İşsizlik Alan Editörü / Labor Market and Unemployment : Asst. Prof. Dr. Akif ABDULLAH

Medya ve İletişim / Media and Communication : Assoc. Prof. Dr. Abdullah AYDIN

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Öğr. Grv. Mehmet MECEK	: Yayın Kurulu Başkanı / Genel Koordinatör
Lect. Mehmet MECEK	: Head of the Editorial Board / General Coordinator
Doç. Dr. Vedat YILMAZ	: ÜYE / Süreç Yönetimi ve Kurumsal Yönetim Sorumlusu
Assoc. Prof. Dr. Vedat YILMAZ	: Member / Process Management and Corporate Governance Officer
Bilim Uzm. Gülsevil MECEK	: ÜYE / Yayın Değerlendirme Ön Kontrol Sorumlusu
Scientist Gülsevil MECEK	: Member / Release Evaluation Pre-Control Officer
Dr. Öğr. Üyesi. Yıldız ATMACA	: ÜYE / Yayın Değerlendirme Son Kontrol Sorumlusu
Asst. Prof. Dr. Yıldız ATMACA	: Member / Release Evaluation Last-Control Officer
Arş. Gör. Aras OKUYUCU	: ÜYE / İngilizce Çeviri Ön Kontrol Sorumlusu
Research Asst. Aras OKUYUCU	: Member / English Translation Pre-Control Officer
Dr. Öğr. Grv. Özge KOCAKULA	: ÜYE / İngilizce Çeviri Ön Kontrol Sorumlusu
Asst. Prof. Dr. Özge KOCAKULA	: Member / English Translation Pre-Control Officer
Doktorant. Serhat DÜVENCİ	: ÜYE / İndeks Veri Girişi Sorumlusu
PhD Student. Serhat DÜVENCİ	: Member / Index Data Entry Officer
Umut ASLAN	: ÜYE / İndeks Başvuru ve Değerlendirme Sorumlusu
Umut ASLAN	: Member / Index Application and Evaluation Officer
Bilim Uzm. Fatma AKAR	: ÜYE / Ön Dizgi ve Kontrol Sorumlusu
Scientist.Fatma AKAR	: Member / Pre-Typesetting and Control Officer
Suna ÜNALAN	: ÜYE / Son Dizgi ve Yayın Sorumlusu
Suna ÜNALAN	: Member / Last-Typesetting and Publishing Officer
Öğr. Grv. Hilmiye KISA	: ÜYE / Süreç Yönetimi ve Tanıtım Sorumlusu
Lect. Hilmiye KISA	: Member / Process Management and Publicity Officer

Prof. Dr. Bekir PARLAK	: TÜRKİYE (TURKEY)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Emin ATASOY	: TÜRKİYE (TURKEY)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Eric James STRAUSS	: ABD (USA)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Jan A. WENDT	: POLONYA (POLAND)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Snezana M. SERBULA	: SIRBİSTAN (SIRBIA)	: International Editorial Board Member
Prof. Dr. Mohamed BELKHIRA	: CEZAYİR (ALGERIA)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Neringa SLAVINSKAITE	: LİTVANYA (LITHUANIA)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Murtaza HASANOV	: AZERBAYCAN (AZERBAIJAN)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Zharas BERDENOV	: KAZAKİSTAN (KAZAKHSTAN)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Igor JELEN	: İTALYA (ITALY)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Elena GALAY	: BEYAZ RUSYA (BELARUS)	: International Editorial Board Member
Assoc. Prof. Dr. Liudmyla RADOVETSKA	: UKRAYNA (UKRAINE)	: International Editorial Board Member

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. A. Menaf TURAN	:	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Abdullah ÇELİK	:	Harran Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Adnan GERÇEK	:	Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Akyay UYGUR	:	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY	:	Karabük Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Andrzej RYKALA	:	Lodz University (POLONYA)
Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN BUCKLEY	:	Giresun Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bayram COŞKUN	:	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bekir PARLAK	:	Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bouaicha BOUGHOUFALA	:	Ammar Selici University (CEZAYİR)
Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU	:	Atılım Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ	:	Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Emin ATASOY	:	Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ercan YILMAZ	:	Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Eric James STRAUSS	:	Michigan State University (ABD)
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ	:	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ferit İZCİ	:	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Halil KALABALIK	:	Türkiye İnsan Hakları Eşitlik Kurumu (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hamza AL	:	Sakarya Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hamza ATEŞ	:	İstanbul Medeniyet Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hasan YAYLI	:	Kırıkkale Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ	:	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hüseyin GÜL	:	Süleyman Demirel Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Igor Jelen	:	Trieste University (İTALYA)
Prof. Dr. Jan A. WENDT	:	Gdansky University (POLONYA)
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ	:	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Kemal ÖKTEM	:	Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet ERYILMAZ	:	Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU	:	Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mete YILDIZ	:	Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mithat Arman KARASU	:	Harran Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mohamed BELKHIRA	:	Hassiba Benbouali University (CEZAYİR)
Prof. Dr. Murat OKÇU	:	Süleyman Demirel Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK	:	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Özhan ÇETİNKAYA	:	Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU	:	Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Selma KARATEPE	:	İstanbul Gelişim Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Semih Mustafa ÖNEN	:	İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tomasz MICHALSKI	:	Gdansky University (POLONYA)

Prof. Dr. Turgay UZUN	: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN	: Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Veysel EREN	: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Yakup BULUT	: Gaziantep Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN	: Dokuz Eylül Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Abdullah AYDIN	: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Abdullah TAŞTEKİN	: Harran Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE	: Gaziantep Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Aziz BELLİ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Elena GALAY	: Belarusian State University (BELARUS)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU	: Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Faiq ELEKBERLİ	: Gence Devlet Üniversitesi (AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Hayriye ŞENGÜN	: Bayburt Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Kadir Caner DOĞAN	: Gümüşhane Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Liudmyla RADOVETSKA	: National Academy of Security Service of Ukraine (UKRAYNA)
Doç. Dr. Murtaza HASANOĞLU	: Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi (AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU	: Necmettin Erbakan Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Recep REHİMLİ	: Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi (AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Oğuz IŞIK	: Hacettepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Sefa USTA	: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Sezai ÖZTOP	: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tuğba YOLCU	: Tarsus Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Vedat YILMAZ	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Veysel ERAT	: Bitlis Eren Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Volkan GÖÇÖĞLU	: Afyon Kocatepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yıldız ATMACA	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Akif ABDULLAH	: Afyon Kocatepe Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Elnur ALİYEYEV	: Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi (AZERBAYCAN)
Dr. Öğr. Üyesi. Recep TEMEL	: Bozok Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Selman Sacit BOZ	: Selçuk Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Yusuf UYSAL	: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Gör. Özge KOCAKULA	: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Adam SZYMANSKI	: Warszawa University (POLONYA)
Dr. Antonina VATRAL	: National Academy of Security Service of Ukraine (UKRAYNA)
Dr. Anwar SEKIOU	: Belhadj Bouchaib University (CEZAYİR)

SAYI HAKEM KURULU / REWIEVER BOARD

Prof. Dr. A. Menaf TURAN	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Aydın USTA	: Kilis 7 Aralık Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Emin ATASOY	: Bursa Uludağ Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Gökhan TUNCEL	: İnönü Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hacer Tuğba EROĞLU	: Selçuk Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ	: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hüseyin ÖZCAN	: Anadolu Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR	: Pamukkale Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI	: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mesut DOĞAN	: İstanbul Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mithat Arman KARASU	: Harran Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mustafa AVCI	: Anadolu Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Selma KARATEPE	: İstanbul Gelişim Üniversitesi (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tugay ARAT	: Akdeniz Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Abdullah AYDIN	: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Aysun YARALI AKKAYA	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Burcu ZEYBEK	: Doğu Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Gülbeniz AKDUMAN	: Bilgi Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Mevlüde Nur ERDEM	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Sezai ÖZTOP	: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Veysel ERAT	: Bitlis Eren Üniversitesi (TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yıldız ATMACA	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Duygu HİDİROĞLU	: Mersin Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Demet DÖNMEZ	: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Gözde MERT	: Nişantaşı Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Mustafa ASLAN	: İstanbul Gelişim Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Osman ÖZDEMİR	: Şırnak Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi. Yusuf YILDIRIM	: Haliç Üniversitesi (TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Grv. Şaban ÖZTÜRK	: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (TÜRKİYE)

DİZİNLER – VERİ TABANLARI / INDEXES - DATABASES

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi (UYAD) 26 adet ulusal ve uluslararası dizin / veri tabanı tarafından indekslenmektedir. Taradığımız dizinler / veri tabanları:

Journal of International Management Academy (JIMA) is indexed by 26 national and international indexes / databases. Indexes / databases which we scanned:

EBSCO, Rootindexing, ResearchBib, ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), COSMOS IF, Infobase Index, Sindex, Jurix Hukuk Dizini, Kaynakça.info, İdealonline, BASE (Bielefeld Academic Search Engine), CiteFactor, OpenAIRE, Türkiye Turizm Dizini, DOI, Crossref, Index Copernicus, Acarindex, Scilit, ASOS İndeks, DRJI, Sindex, ROAD, WorldCat (OCLC), Paperity, Busca Integrada,

ULUSLARARASI YÖNETİM AKADEMİSİ DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF MANAGEMENT ACADEMY

Yıl / Year: 2021 - Cilt / Volume: 4 - Sayı / Issue: 1

ISSN: 2636-8048

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, başta kamu yönetimi ve işletme yönetimi olmak üzere “yönetim” ile ilgili teorik ve uygulamalı bilimsel/özgün makaleleri kabul etmektedir. Yönetim Akademisi, yönetim ile ilgili hazırlanan ulusal ve uluslararası düzeydeki akademik çalışmalarını yayınlayan hakemli bir dergidir. Dergi ile multidisipliner bir çalışma alanı tesis edilerek literatüre ve uygulamaya katkı sağlanması hedeflenmektedir. Editörler tarafından yapılan ön değerlendirmeyi geçen çalışmalar, kör hakem sistemine göre seçilen en az iki hakem tarafından incelenmektedir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Yönetim Akademisi, yılda üç sayı (Nisan - Ağustos - Aralık) olarak yayınlanmaktadır. Makalelerin başvuru aşamasından yayın aşamasına kadar olan tüm süreçleri Dergi Park sistemi üzerinden gerçekleştirilmektedir. Yazarlardan çalışmalarının yayınlanması için herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Ayrıca yazarlara ve hakemlere de bir ücret ödemesi yapılmamaktadır. Dergimize gönderilen makalelerin daha önce hiçbir fiziksel ve elektronik ortamda yayınlanmamış olması gerekmektedir. Aynı anda birden fazla dergiye gönderilen bir yayının tespit edilmesi halinde ilgili yazara/yazarlara ait tüm makale değerlendirmeleri iptal edilerek süreç sonlandırılacaktır. Bu nedenle başka bir bilimsel/aktüel dergiye gönderilen ve sonuçlandırılmayan çalışmaların sisteme yüklenmemesi önemle rica edilir. Yazarların ortaya koymuş oldukları veri, bilgi, belge, ifade ve değerlendirmeler kendi sorumluluklarındadır. Bu nedenle ortaya çıkabilecek olumsuzluklardan dolayı yayın, hakem, bilim ve değerlendirme kurulu ile diğer çalışanlarımızın sorumlu tutulamaz. Her yazarın makalelerini sisteme yüklemekle birlikte tüm bilimsel, hukuki ve etik kuralları bildiğini ve bu kurallara uygun bir şekilde yayını oluşturduğunu beyan ve taahhüt ettiği kabul edilmektedir. Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir, yayınlayan kurulu ve dergiyi bağlamaz. Dergimizde araştırma makalelerine yer verilmektedir.

INTERNATIONAL JOURNAL OF MANAGEMENT ACADEMY accepts the theoretical and practical scientific/original articles on “management”, especially on public administration and business administration. It is aimed to contribute to the literature and practice by establishing a multidisciplinary workspace with the journal. The works having passed the preliminary consideration done by the editors is evaluated by at least two referees who are selected according to the blind referee system. The publication language of the journal is Turkish and English. INTERNATIONAL JOURNAL OF MANAGEMENT ACADEMY is published three times a year (April - August - December). All the processes from the application process to the publication process are carried out through the DergiPark system. The writers don't charge a fee for publication of their works. There is also no payment for authors and referees. The articles submitted to our journal are supposed not to have been published in any physical or electronic environment before. In the event that it is identified that a publication has been sent to more than one journal at the same time, all article evaluations of the relevant author/authors will be cancelled, and the process will be terminated. For this reason, it is strongly recommended that the works, which have been sent to any other scientific/actual journal and not been completed, should not be loaded into the system. The data, information, documents, statements, and evaluations that authors present are at their own responsibility. The publication, referee, science and evaluation committee and other employees can not be held responsible for any inconvenience this may cause. It is accepted that along with the loading their articles to the system, all the authors know all legal and ethical rules and declares and undertakes that they have generated their publications in accordance with these rules. Any views expressed in this publication are the views of the authors and are not the views of International Journal Of Management Academy. Our journal includes research articles.

YAYIN ETİĞİ / PUBLICATION ETHICS :

- Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, COPE'nin (Yayın Etiği Komitesi) temel ilkelerini takip eder. Dergi, intihalin bütün çeşitlerine ve telif haklarının ihlaline karşıdır. Yazarlar, Yayın Etik Kuralları Komitesi (Committee on Publication Ethics (COPE)) tarafından belirlenen yayın etiğine ilişkin yüksek standartlara uymalıdır.
- Verilerde sahtecilik yapma veya veri uydurma, yazarlara ait olan eserlere uygun atıflar yapılmaksızın çoğaltılması da dahil olmak üzere intihal ve eserin kötüye kullanılması kabul edilemez uygulamalardır. Herhangi bir etik usulsüzlük vakası çok ciddi şekilde muamele görmekte olup COPE kurallarına uygun olarak ele alınacaktır.
- Makale metninde listelenen tüm yazarlar, deneysel tasarıma ve uygulanmasına ya da verilerin analizi ve yorumlanmasına önemli katkıda bulunmuş olmalıdır. Yazarların tümü, makale metninin taslağında ve gözden geçirme safhalarından herhangi birinde yer almış olmalı ve nihai versiyonu okumuş ve onaylamış olmalıdır. Makale metninin yazılmasına büyük katkıda bulunan herkes yazar olarak listelenmelidir (örn. "birinin yerine yazma" Dergi tarafından yasaklanmıştır). Çalışmanın oluşturulmasında içeriğe entelektüel açıdan katkı sağlamayan kişiler, yazar olarak belirtilmemelidir.
- Yazar(lar)dan değerlendirme süreçleri çerçevesinde makalelerine ilişkin ham veri talep edilebilir, böyle bir durumda yazar(lar) beklenen veri ve bilgileri yayın kurulu ve bilim kuruluna sunmaya hazır olmalıdır.
- Makale metnini dergiye göndermeniz onun orijinal bir makale ve yayınlanmamış bir eser olduğu ve başka herhangi bir yerde incelenmemekte olduğu anlamına gelmektedir.
- Yazarın kendi eserinin çoğaltılması da dahil olmak üzere uygun bir atıf yapılmadan kısmen veya tamamen yapılan intihal, dergi tarafından tolere edilmez. Dergiye sunulan makale metinleri, özgünlük açısından intihal karşıtı yazılım kullanarak kontrol edilmektedir.
- Makalelerini Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi'ne gönderen tüm yazarların referans verme etik standartlarına uyması beklenir. Makalede kullanılan kaynaklara uygun olarak referansların verilmesi yazar (lar)ın yükümlülüğündedir.
- Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi intihal değerlendirmesi & benzerlik oranı tespitinde Turnitin programı kullanmaktadır. Çalışma yayınlandıktan sonra intihal tespit edilmesi durumunda "Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi" makaleyi geri çekme hakkını saklı tutar.
- Yazar(lar)ın yayınlanmış, erken görünüm veya değerlendirme aşamasındaki çalışmasıyla ilgili bir yanlış ya da hatayı fark etmesi durumunda, dergi editörünü veya yayıncıyı bilgilendirme, düzeltme veya geri çekme işlemlerinde editörle işbirliği yapma yükümlülüğü bulunmaktadır.
- Tüm çalışmaların Körleme Hakemlik ile değerlendirilmesi yayın kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bu süreç yayının nesnel ve bağımsız değerlendirilmesi ile güven sağlar. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, değerlendirme süreci çift taraflı kör hakemlik ilkesiyle yürütülür. Hakemler yazarlar ile doğrudan iletişime geçemez, değerlendirme ve yorumlar dergi yönetim sistemi (dergipark) aracılığıyla iletilir. Bu süreçte değerlendirme formları ve tam metinler üzerindeki hakem yorumları editör aracılığıyla yazar(lar)a iletilir.
- Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi'nde uygulanan yayın süreçleri, bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimine ve dağıtımına temel teşkil etmektedir. Dergi sahibi, yayıncı ve diğer hiçbir politik ve ticari unsur, editörlerin bağımsız karar almalarını etkilemez.
- International Journal of Management Academy follows the main principles of COPE (Committee on Publication Ethics). Journal is against all forms of plagiarism or unethical act of copyright. Authors should observe high standards with respect to publication ethics as set out by the Committee on Publication Ethics (COPE).
- Falsification or fabrication of data, plagiarism, including duplicate publication of the authors' own work without proper citation, and misappropriation of the work are all unacceptable practices. Any cases of ethical misconduct are treated very seriously and will be dealt with in accordance with the COPE guidelines.
- All authors listed on the manuscript should have contributed significantly to the experimental design, its implementation, or analysis and interpretation of the data. All authors should have been involved in the writing of the manuscript at draft and any revision stages, and have read and approved the final version. Anyone who made major contributions to the writing of the manuscript should be listed as an author (e.g. "ghost writing" is prohibited by the Journal). Persons who do not make intellectual contributions to the content in the creation of the article should not be mentioned as author(s).
- The raw data of the articles in the framework of the evaluation process can be requested from the author(s). In such a case, the authors should be prepared to submit the expected data and information to the editorial board and the scientific committee.
- By submitting your manuscript to the journal it is understood that this is an original manuscript and is unpublished work and is not under consideration elsewhere. Plagiarism, including duplicate publication of the author's own work, in whole or in part without proper citation is not tolerated by the journal. Manuscripts submitted to the journal is checked for originality using anti-plagiarism software.
- All authors who submit their manuscripts to the International Journal of Management Academy are expected to comply with the ethical standards of reference. It is the responsibility of the author (s) to give references in accordance with the sources used in the article.
- International Journal of Management Academy uses Turnitin software to calculate the ratio of originality. If the plagiarism is detected after publication, "International Journal of Management Academy" reserves the right to retract the article.
- If the author(s) perceive a mistake or error in the published, early-view or evaluation processes, they have an obligation to cooperate with the editor in informing, correcting or withdrawing.
- Blind peer-review is the principal mechanism by which the quality of research is judged. This evaluation directly affects the quality of the publication. This process provides trust with objective and independent evaluation of the publication. International Journal of Management Academy, evaluation process is carried out with the principle of double blind peer-review. Referees cannot communicate directly with the authors, reviews and comments are transmitted through the journal management system (dergipark).
- The publication processes implemented in International Journal of Management Academy are the basis for the development and distribution of scientific knowledge in an impartial and respectful manner. The journal owner, publisher and any other political and commercial elements do not affect the independent decision-making of editors.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALE / ARTICLE

SAYFA / PAGE

Taylan GÜLASLAN

Sosyal Medya Güncel Tartışmalar: Sosyal Medyanın Kontrolü & Sosyal Medya Hizmet ve Gizlilik Sözleşmeleri & Yerli ve Milli Sosyal Medya /

1 - 21

Current Discussions on Social Media: Control of Social Media & Service and Privacy Agreements for Social Media & Domestic and National Social Media

Araştırma Makalesi / Research Article

Igor JELEN, Elisabetta BENEDETTI, Erica SPECOGNA

EU Non-Intentional Geopolitics and The “Europeanisation” of Strategic - Operative Functions: Mare Nostrum and Triton Missions as a Test of EU Political Capability /

22 - 43

AB'nin Kasıtsız Jeopolitiği ve Stratejik - Operasyonel İşlevlerin "Avrupalılaştırılması": AB Siyasi Yeteneğinin Testi Olarak Mare Nostrum ve Triton Misyonları

Araştırma Makalesi / Research Article

Hemlal BHATTARAI

Prioritizing Entrepreneurship and Startup Culture Through Policy Intervention as A Strategy for Economy Recovery /

44 - 49

Ekonomiyi İyileştirme Stratejisi Olarak Politika Müdahalesi Yoluyla Girişimciliğe ve Startup Kültürüne Öncelik Vermek

Araştırma Makalesi / Research Article

Harika UÇAR, Arıl CANSEL

E-Participation in Local Government: Case of Ankara Metropolitan Municipality /

50 - 62

Yerel Yönetimlerde E-Katılım: Ankara Büyükşehir Belediyesi Örneği

Araştırma Makalesi / Research Article

Semih Mustafa ÖNEN, Gözde UYSAL

Yükseköğretim Kurumlarında Stratejik Planlama: Doğu Anadolu Bölgesi Üniversitelerinde Karşılaştırmalı Bir Analiz /

63 - 79

Strategic Planning in Higher Education Institutions: A Comparative Analysis in The Universities in Eastern Anatolian Region

Araştırma Makalesi / Research Article

Selahaddin BAKAN, Canan KATILMIŞ

Ortadoğu'da Bir Bölgesel Örgüt Olarak İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme /

80 - 96

An Evaluation on The Effectiveness of The Islamic Cooperation Organization as a Regional Organization in The Middle East

Araştırma Makalesi / Research Article

Nazlı YÜCEL BATMAZ, Gülhanım BİÇİCİ

Türkiye’de Somut Kültürel Mirasın Korunması Üzerine Bir Alan Araştırması: Kırıkkale-Delice Örneği /

97 - 110

A Field Study on The Protection of Tangible Cultural Heritage in Turkey: Kırıkkale-Delice Example

Araştırma Makalesi / Research Article

Murşit IŞIK, Kübra DEMİROK

Sosyal Politika Kapsamında Kamu Kuruluşları Tarafından Bir Dezavantajlı Grup Olarak Engellilere Yönelik Verilen Hizmetlerin Etkinliği: Isparta İli Örneği /

111 - 135

The Efficiency of the Services Offered for the Disabled by Public Institutions as a Disadvantaged Group within the Scope of Social Policy: The Case of Isparta

Araştırma Makalesi / Research Article

Yasin BAŞLAR, Esra AYDIN GÖKTEPE

Çalışanların Algılanan Yönetici Desteğinin Duygusal Emek Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi: Bir Araştırma

136 - 156

Determining The Impact of Employees Perceived Manager Support on Emotional Labor: A Research

Araştırma Makalesi / Research Article

Yusuf TOKTAŞ

Covid-19 Sürecinde Kriz Yönetimi: Türkiye’de Turizm İşletmelerine Yönelik Düzenlemeler /

157 - 180

Crisis Management in Covid-19 Process: Regulations For Tourism Businesses in Turkey

Araştırma Makalesi / Research Article

Hüseyin SEVİNÇ

Atatürk Dönemi Türkiye - Irak İlişkileri /

181 - 193

Turkey-Iraq Relations in Ataturk Period

Araştırma Makalesi / Research Article

İsmail GÜL

Suriyelilere Yapılan Yardımlar ve Kamusal Hizmetlerin Etkinliği /

194 - 211

Aids and The Efficiency of Public Services offered to the Syrian

Araştırma Makalesi / Research Article

Fatih GÜLER

3 Kasım 2020 Tarihinde Gerçekleşen Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık Seçiminin Ardından Yaşanan Tartışmalar Işığında Mektupla Oy Verme ve Elektronik Oy Verme Usulleri /

212 - 218

Mail Voting And Electronic Voting Procedures in The Light of The Discussions After The United States Presidential Election, Held on November 3, 2020

Araştırma Makalesi / Research Article

Osman KAYABAŞI

Grupsal Polis Sapmasına Karşı Grupsal Polis Bütünlüğü Perspektifinden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Polis Örgütü Üzerine Nicel Bir Araştırma /

219 - 231

A Quantitative Study on the Police Organization of the Turkish Republic of Northern Cyprus from the Group Police Integrity Perspective Against Group Police Deviance

Araştırma Makalesi / Research Article

Zeynep ŞAHİN

Yerel Siyasette "Kadın Temsili Sorunsalının" 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları Özelinde Analizi: Trabzon İli Örneği /

232 - 250

At Local Politics "Woman Representation Problem's" Analysis of Specific to the Results of the Local Administrators Election on 31 March 2019: The Case of Trabzon

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Medya Güncel Tartışmalar: Sosyal Medyanın Kontrolü & Sosyal Medya Hizmet ve Gizlilik Sözleşmeleri & Yerli ve Milli Sosyal Medya

Current Discussions on Social Media: Control of Social Media & Service and Privacy Agreements for Social Media & Domestic and National Social Media

Taylan GÜLASLAN

*Dr., Serbest Araştırmacı,
taylangulaslan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5866-0808>*

Makale Başvuru Tarihi: 07.03.2021

Makale Kabul Tarihi: 11.04.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Sosyal Medyanın Kontrolü,

Hizmet ve Gizlilik Sözleşmeleri,

Sosyal Medya Yasaları,

Çevrimiçi Nefret Söylemi,

Siber Zorbalık,

Dünya nüfusunun yarısından fazlası aktif sosyal medya kullanıcıdır. Bu mecrada farklı gerekçelerle vakit geçiren insanlar, sosyal medya şirketlerine önemli kişisel veriler sağlamak ve adeta bu şirketlerin bir çalışanı haline dönüşmektedirler. Sosyal medya kullanımındaki artışla doğru orantılı olarak, bu mecrada siber zorbalık, nefret söylemi gibi yasa dışı içeriklerin sayısında da artış yaşanması, ülkeleri sosyal medyayı kontrol etmede ve güvenli siber ortamı tesis etmede yasal düzenlemeler yapmak zorunda bırakmıştır. Sosyal medya şirketleri de, ülkeler tarafından yapılan düzenlemelere uygun olarak kendi hizmet ve gizlilik sözleşmelerini düzenli aralıklarla güncellemektedir. Çalışmamızda öncelikle seçilen ülke ve örgütlerin sosyal medya yasal düzenlemeleri ve çalışmaları incelenmiş, sosyal medya platformlarına ait hizmet ve gizlilik sözleşmeleri gözden geçirilmiş ve müteakiben yerli ve milli sosyal medya konusu tartışılmıştır. Bu bağlamda; özellikle ifade özgürlüğünün ve demokrasinin merkezi kabul edilen ülkelerde bile sosyal medyayı kontrol altına almaya yönelik önemli yasal düzenlemelerin yapıldığı görülmüştür. Yakın gelecekte sosyal medyanın kontrolüne dair düzenlemelerin uluslararası ortama doğru evrilebileceği sonucuna varılmıştır. Hizmet ve gizlilik sözleşmelerinin uzun metinlerden oluşması, okunsa dahi anlaşılmasının güç olması ve muğlak ifadeler içermesi sebebiyle kullanıcılar aleyhine durumların ortaya çıkma ihtimali yüksektir. Yerli ve milli sosyal medya çalışmaları kapsamında, Siber Vatan'ın güvenliğinin sağlanmasında tüm paydaşların sürece dâhil edildiği eylem planlarının hayata geçirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

ABSTRACT

Keywords:

Control of Social Media,

Service and Privacy Agreements,

Social Media Laws,

Online Hate Speech,

Cyberbullying,

More than half of the world's population are active social media users. People who spend time in this channel for different reasons, provide important personal data to social media companies and become an employee of these companies. In line with the increase in the use of social media, the increase in the number of illegal content such as cyberbullying and hate speech in this domain has forced countries to make legal regulations in controlling social media and establishing a safer cyber environment. Social media companies also regularly update their service and privacy agreements accordingly the regulations made by the countries. In our study, social media legal regulations and studies of selected countries and organizations were examined, service and privacy agreements of social media platforms were reviewed, and then domestic and national social media issues were discussed. In this regard; it has been observed that important legal regulations have been made to control social media, even in the countries that are accepted as the center of freedom of expression and democracy. It has been concluded that in the near future, regulations regarding the control of social media may evolve into the international arena. Due to the fact that the service and privacy agreements consist of long texts, are difficult to understand even if they are read, and contain ambiguous expressions, the conditions against the users are likely to arise. Within the scope of domestic and national social media works, action plans in which all stakeholders are included in the process are needed to be implemented in ensuring the security of Cyber Homeland.

1. GİRİŞ

İnsanların topluluk halinde yaşamaya başladığı andan itibaren yöntem ve şekilsel açıdan değişim gösterse de, bireylerin dış dünyası ile iletişim kurma / paylaşımında bulunma ve bir gruba ait olma arzu, istek ve ihtiyaçları geçerliliğini halen korumaktadır. Benzer ihtiyaçlar, günümüzün rekabetçi koşullarında herhangi bir ayırım yapmaksızın kamu ve özel sektörde kurumsal amacını gerçekleştirmek isteyen kurumlar, örgütler ve firmalar için de söz konusudur. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanmakta olan baş döndürücü gelişmelere bağlı olarak, belirtilen ihtiyaçların karşılanma yöntemleri de kökten değişikliğe uğramış ve yeni uygulamaların ortaya çıkma süreci hızlanmıştır. Özellikle mobil cihazlar üzerinden internetin zaman ve mekândan bağımsız kullanımı, belirtilen sürecin adeta lokomotif (driver) olmuştur. Kısaca ifade etmek gerekirse, internet, web ve mobil tabanlı teknolojilerdeki gelişimin merkezi haline gelmiş bu alan sosyal medyadan başkası değildir.

Kesin bir tanımı olmamakla birlikte, hakkında birçok tanımlama denemesinin yapıldığı (Kaplan ve Haenlein, 2010:61; Safko, 2021:4; Scott ve Jacka, 2013:5; Onat, 2010:105; Ertaş, 2015:19; Taşçı, 2010:73; Boyd, 2008:92) sosyal medyayı en basit şekilde, bireylerin ya da kurumların kendilerine fayda/kazanç sağlamak maksadıyla bağlantı, ilişki ve iletişim kurma, işbirliği geliştirme, etkileşim ve paylaşımında bulunma ile bir gruba/topluluğa katılma ihtiyaçlarının internet ve bilgi/iletişim teknolojileri temelli (web/mobil/yazılım teknolojileri vb.) araç, hizmet ve uygulamalar ile desteklenmesi sonucunda ortaya çıkan sanal platformlar olarak tanımlayabiliriz.

İçerdiği özellikler ve sunduğu hizmetler çerçevesinde sosyal medyayı oluşturan platformların sistematik olarak sınıflandırıldığı birçok çalışma (Mayfield, 2008:6; Weinberg, 2009:9; Mangold ve Faulds, 2009:358; Kaplan ve Haenlein, 2010:62; Khan, 2013:2) mevcuttur. Bunlar arasında kullanıcıların pratik biçimde profil oluşturarak birbirleriyle iletişime geçtiği ve arkadaşlıklar kurduğu, paylaşımında buldukları, paylaşılan içeriklerle ilgili yorumda buldukları ve birçok ilgi alanında sosyal toplulukların oluşturulmasına uygun ortamı sağlayan sosyal ağlar, tüm dünyada milyarlarca kullanıcıya sahip ve en çok ziyaret edilen web siteleri olarak dikkat çekmektedir.

Sosyal medyanın niçin kullanıldığına dair yapılan bir araştırmada ise, kullanım yüzdesine göre sırasıyla sosyal etkileşim, bilgi arama, zaman geçirme, eğlenme, rahatlatma, fikir açıklama, iletişim aracı olarak kullanım, kullanımda kolaylık, bilgi paylaşımı, başkaları hakkında araştırma/bilgi toplama şeklinde on farklı neden ortaya konmuştur (Whiting ve Williams, 2013:362). Burada belirtilenlerle sınırlı kalmamak üzere sosyal medya uygulamalarının; politika ve siyaset, pazarlama ve ticaret, reklam, eğitim, insan kaynakları, halkla ilişkiler, iletişim/haberleşme ve habere ulaşma gibi daha birçok alanda geleneksel yöntemlere karşı yeni bir akımı ve anlayışı ortaya çıkardığı bilinmektedir.

Mobil cihazların yaygınlığı ile internete erişimde ve kullanımda sunduğu kolaylıkların yanı sıra, sosyal medya platformlarının tüm dünyada cazip bir iletişim ve etkileşim aracı haline gelmesinin önemli sebeplerinden bir tanesinin, uygulama sahibi şirketler tarafından genel olarak kullanıcılardan herhangi bir ücret talep edilmemesi olduğu düşünülmektedir. Ancak kullanıcılar tarafından herhangi bir ödeme yapılmasa da, sosyal medya şirketlerinin, sanal dünyada kullanıma sundukları uygulama ve platformlardan kazanç elde etmediklerini söylemek izahatın varestedir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Sosyal Medya Kullanım Kılavuzu'nda belirtildiği şekilde; somut olarak herhangi bir para ödenmemiş olsa da, sosyal medya üzerinden ücretsiz olarak sunulan hizmetler, kullanıcıların kendisini ürün haline getirmektedir. Dolayısıyla sosyal medya kullanıcıları, bu uygulamaları kullanarak kendi ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte, aynı zamanda sosyal medya şirketleri için zaman ve mekândan bağımsız ve farkında olarak ya da olmayarak mesai harcayan bir çalışan haline dönüşmektedirler.

Kaplan ve Haenlein tarafından 2010 yılında ilgili yazında kabul görmüş sosyal medya tanımının yapıldığı çalışmada (Kaplan ve Haenlein, 2010:67), Mobil Sosyal Medyanın bedelsiz olarak gelmediği, bu mecrada bir dünya dolusu arkadaşına sahip olursa da kapı komşusunun bile adının bilinmediği bir topluluğun teşvik edildiği ifade edilerek avantajlarının yanı sıra sosyal medyanın getirdiği dezavantajlardan önemli bir tanesine dikkat çekilmiştir.

Herhangi bir sosyal medya platformuna kayıt esnasında sunulan bilgilerle birlikte, kullanıcılar tarafından uygulamanın çalışması için erişim rızası verilen birtakım kişisel bilgiler (telefon rehberi, konum, cihaz bilgileri vb.) ya da uygulama üzerinden yapılan paylaşımlar ve üçüncü taraf sitelerine bağlantılar, sanal ortamda Büyük Verinin (Big Data) oluşturulmasına katkı sağlayan önemli faktörlerdendir. Belirtilen verilerin uzmanlar tarafından analiz edilerek anlamlı hale getirilmesi ve kişiselleştirilmesi sonucunda, farkında olunmadan

kullanıcıların yaşam tarzı, ilgi alanları, politik görüşleri vb. alanlara yönelik kişisel bilgileri elde edilmekte, bu bilgilerin reklam/tanıtım vb. amaçlarla üçüncü kişilere/firmalara iletilmesi de bundan yararlanmak isteyen herkese fayda sağlamaktadır. Örneğin, Google arama motorunda yapılan aramalardan elde edilen bilgilerin derlenmesi neticesinde, kullanıcılara herhangi bir markaya ya da kullanıcının ilgi alanına ve eğilimlerine yönelik YouTube ya da diğer sosyal medya uygulamalarından kişiselleştirilmiş reklam gönderilerek dikkatlerinin çekilmesi mümkün hale gelmektedir.

Dünya nüfusundaki artışa paralel olarak sosyal medya kullanımı da her geçen gün artmaktadır. Ocak 2021 verilerine göre, dünya nüfusunun %53,6'sı (4.2 milyar), Türkiye nüfusunun ise %70,8'i (60 milyon) aktif sosyal medya kullanıcısıdır¹. Belirtilen istatistiklerdeki artma eğilimi devam ettiği müddetçe, mevcut sosyal medya uygulamalarına her geçen gün yenilerinin ilave edilmesinin kaçınılmaz olacağı ancak sağladığı faydaların yanı sıra kişisel verilerin güvenliği, etik ve mahremiyet, trollük, sosyal mühendislik, siber zorbalık, nefret söylemi vb. birçok alandaki risklerin ve tartışmalı alanların da gündem yaratmaya devam edeceği düşünülmektedir.

İlk çıktıkları dönemde ifade özgürlüğünün sınırsızca kullanıldığı farklı bir mecra olarak hayatımıza giren sosyal medya, günümüzde ifade özgürlüğünün katı savunucuları da dâhil birçok ülke tarafından yasal düzenlemelerle kontrol edilmesi gereken bir alan olarak gelişimini sürdürmektedir. Sosyal medya şirketlerinin çoğunlukla ABD ya da kurulduğu ülkenin yasalarına tabi olması sebebiyle, bu şirketlerin ilgili ülkede yasal temsilci bulundurmamaları durumunda, bu alanda meydana gelebilecek hukuki süreçlerin takibi pek mümkün olmamakta, yargı makamlarınca vakalara ilişkin yapılan bilgi talepleri sosyal medya şirketlerince kabul görmemekte ya da süreç uzatılmaktadır.

Sosyal medyanın hayatımıza girdiği 2000'li yılların başından itibaren önemli bir sorun haline almış bu duruma çözüm olarak 5651 sayılı “*İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanuna*” yakın dönemde değişiklikler yapılarak önemli bir adım atılmıştır. 04 Ocak 2021'de ise, dünya genelinde yaygın olarak kullanılan mobil/masaüstü sohbet ve anlık mesajlaşma uygulaması WhatsApp tarafından gizlilik sözleşmesinde değişiklik yapılarak uygulamanın kullanılabilmesi için yeni gizlilik sözleşmesi ve veri paylaşımı kurallarının kullanıcılar tarafından 08 Şubat 2021 tarihine kadar kabul edilmesi gerektiği aksi takdirde uygulamanın kullanılamayacağına bildirilmesi üzerine sosyal medya kaynaklı kişisel verilerin güvenliği konusu bir kez daha dünya ve Türkiye gündemine oturmuştur.

Açıklanan bilgiler çerçevesinde çalışmada; öncelikle sosyal medyaya ilişkin seçili ülkeler ve örgütler tarafından yapılan/yapılmakta olan yasal düzenlemeler, müteakiben meselenin diğer tarafı olan sosyal medya şirketlerince oluşturulan Hizmet Sözleşmeleri ve Gizlilik Politikaları incelenmiş, son olarak gündemdeki yerli ve milli sosyal medya tartışmaları konusu irdelenerek birtakım önerilerde bulunulmuştur.

2. SOSYAL MEDYAYA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER

Günümüzde, sosyal ağ kullanıcıları, farkında olarak ya da olmayarak kişisel verilerini internet ortamına taşıma yarışına girmektedir. İnternetin yaygınlaşması ve sosyal medyanın dünyada ve Türkiye'de her geçen gün daha fazla insan tarafından kullanılır olmasıyla, bu mecrada kişisel verilerin nasıl korunduğu ve güvence altına alındığı konuları hem kullanıcılar hem de idareler tarafından daha da önemli ve sorgulanır hale gelmektedir. Ancak kişisel verilerin güvenliği ve gizliliği konusu sosyal medya ile başlayan yeni bir kavram olmayıp bu alandaki ilk düzenlemelerin çok daha önceki dönemlere kadar uzandığını belirtmek gerekir.

Sosyal medya, internet ve sanal mecrada üretilen veriyi ve bilgiyi artıran en temel kaynaklardan birisidir. Oluşturulan içeriklerin kontrolsüz bir şekilde büyümesiyle birlikte, bilgi kirliliğinin (disinformation), yanlış bilginin (misinformation) yanında doğrudan kişilik haklarıyla ilişkili ihlallerde de (manevi değerlerin ihlali, özel hayatın gizliliği ya da kişisel verilerin güvenliği ve korunmasındaki aksamalar ve ihlaller vb.) artış olması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu noktada, ülkeler tarafından vatandaşlarını özellikle sosyal medya kaynaklı risklerden korumak üzere bir takım yasal düzenlemelerin yapıldığı ve belirli mekanizmaların kurulması çerçevesinde önemli adımların atıldığı görülmektedir.

Sosyal medyaya ilişkin yasal düzenlemeler konusunda çalışma yapan tüm ülkelere ve örgütlere burada yer vermek mümkün olmadığından, aşağıda sosyal medya konusunda yasal düzenlemeleri ve çalışmalarını bulunan farklı yönetim anlayışına sahip ülkeler ile Avrupa Birliği (AB) ve Birleşmiş Milletler (BM) uygulamaları incelenmiştir.

1 Detaylar için Bkz.: <https://datareportal.com/reports/digital-2021-turkey> (Erişim Tarihi: 17.02.2021).

2.1. Birleşik Krallık'ta Sosyal Medyaya İlişkin Yasal Düzenlemeler

Birleşik Krallık'ta kişisel verilerin korunmasına yönelik temel yasal düzenlemelerin başında 2018 tarihli Data Koruma Yasası (Data Protection Act) gelmektedir. Yine 2018 yılında “*Ağ ve Bilgi Sistemleri Düzenlemeleri (The Network and Information Systems Regulations 2018)*” adı altında başka bir yasal düzenleme de mevcuttur. Ancak her iki yasal düzenleme de, içerik itibarıyla sosyal medyadan kaynaklanan risklere karşı vatandaşları korumada yeterli güvenceyi vermemektedir. Bununla birlikte, yakın dönemde direkt olarak sosyal medya kaynaklı risklerle mücadele ve tedbirleri amaçlayan mevzuat çalışmalarında da önemli bir aşamaya geldiği görülmektedir.

Birleşik Krallık'ta hükümetin, hassas bir kesim olarak gördüğü çocukları odağına alan ayrıca tüm vatandaşlarını çevrimiçi mecralardaki bir takım zarar ve tehlikelerden (çocuk istismarı, siber zorbalık, terörizm, nefret söylemi vb.) koruyarak Birleşik Krallığı sanal dünyada çok daha güvenli bir yer haline getirmek üzere 2019 yılından itibaren başlattığı çalışmalar 2020 yılı sonlarında iyice hız kazanmış ve “Dijital, Kültür, Medya & Spor Bakanlığı” ile “İçişleri Bakanlığı” tarafından ortak imzalı olarak hazırlanmış ve manifesto niteliği taşıyan teklifler (Online Harms White Paper: Full Government Response to the consultation) 15 Aralık 2020'de yasalaşması için Meclise gönderilmiştir (2021 yılı içerisinde yasalaşması öngörülmektedir). Aynı gün hükümetin resmi internet sitesinden yapılan basın duyurusunda², Birleşik Krallığın sosyal medya için “*hesap verilebilirliğin yeni çağında*” öncülüğü elinde bulundurduğu ifade edilmiş ve bu alanda yapılacak düzenlemelerin herkes için daha güvenli ve müreffeh bir dijital geleceğin inşası için çok önemli bir adım olduğunun altı çizilmiştir.

Hükümetin uygulamaya koyduğu kuralların takip edilmesi ve gerektiğinde sosyal medya şirketlerine verilecek para cezası³ ve diğer yaptırım işlemlerini yürütmek üzere bağımsız düzenleyici birim olarak İletişim Kurumunun (Office of Communications-Ofcom) yetkilendirildiği belirtilmiştir. Belirtilen yasa teklifinin en önemli özelliği, çocuklar başta olmak üzere diğer tüm vatandaşların açık bir şekilde sosyal medya kaynaklı risklere karşı korunmasının amaçlanması, kullanıcılarının dijital ortama olan güvenlerinin kazanılması ve sosyal medya şirketlerine de sorumluluklar getirilerek, gerektiğinde kendilerine yaptırım uygulanmasıdır.

2.2. ABD'de Sosyal Medyaya İlişkin Yasal Düzenlemeler

Sosyal medya uygulamalarının ilk ortaya çıktığı ülke olan ABD'de, 1975'te yürürlüğe giren Gizlilik Yasası (Privacy Act) dönemin koşulları içerisinde önemli bir gelişmedir. Bu yasada kişisel verilerin/kayıtların gizliliğinin korunması, açığa çıkarılma şartları belirtilmiş, aksi durumların vuku bulması durumundaki yaptırımlar hüküm altına alınmıştır. Sonraki yıllarda ise; kişileri çevrimiçi kaynaklı risklerden korumaya yönelik çıkarılmış yasalardan belli başlıları, 1996 tarihli İletişim Ahlakı Yasası (The Communications Decency Act-CDA), 2000 tarihli Çocuklar İçin Çevrimiçi Gizliliğin Korunması Yasası (The Children's Online Privacy Protection Act-COPPA) olarak dikkat çekmektedir.

Yukarıdaki yasalara rağmen, ABD'de kullanıcılar tarafından yaratılan zararlı, riskli, uygunsuz ya da hukuk dışı içeriklerden dolayı sosyal medya şirketlerinin sorumlu tutulduğu herhangi bir düzenleme mevcut değildir. Bunun aksine İletişim Ahlakı Yasası'nın bir parçası olarak kabul edilen Bölüm 230'da (Section 230) “*hiçbir etkileşimli bilgisayar servis sağlayıcısı ya da kullanıcısı, başka bir içerik sağlayıcı tarafından sağlanan içeriğin yayıncısı olarak kabul edilemez*” hükmü yer almaktadır. Bu hüküm sayesinde, ABD'de sanal mecrada yaratılan ve her türlü suç unsuru taşıyan ya da zararlı/uygunsuz içeriklere karşı sosyal medya şirketlerine yargı bağımsızlığı sağlanmakta ve bu şirketler adeta yasal bir koruma şemsiyesi altına alınmaktadır.

Milyarlarca kullanıcıya sahip olan ve marka/bilinirlik ve kazanç açısından dünyada en ön sıralarda yer alan sosyal medya şirketleri, seçim dönemlerinde kendisinden yararlanan tarafa önemli katkılar sağlayan bir güce sahiptir. Örneğin, 2008 ABD seçimlerinde Obama tarafından yürütülmüş sosyal medya kampanyalarının ve stratejilerinin ona seçimi kazandırmasında çok önemli rol oynadığına dair birçok araştırma ve inceleme mevcuttur (Aaker ve Chang, 2009:1; Borins, 2011:85; Genel, 2012:30). Ancak, 2020 yılı ABD seçim

2 Basın duyurusu için Bkz.: <https://www.gov.uk/government/news/uk-leads-the-way-in-a-new-age-of-accountability-for-social-media> (Erişim Tarihi: 31.01.2021).

3 Ceza miktarı, 18 milyon sterline kadar ya da şirketlerin küresel yıllık kazançlarının %10'u ile mukayese edildiğinde büyük olan miktar kadar olabilmektedir.

maratonunda sosyal medya, çok daha farklı bir özelliğiyle karşımıza çıkmıştır. Özellikle Twitter tarafından dönemin başkanı Trump'ın yaptığı birçok paylaşım politik açıdan hassas ya da sakıncalı bulunarak, yayımı durdurulmuş veya askıya alınmıştır. Bu durum, sosyal medya şirketlerinin seçim süreçlerine doğrudan bir müdahalesi ve siyasi olaylara/süreçlere karşı tarafsızlığının tartışılır hale gelmesine önemli bir örnek olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple, Trump döneminde Bölüm 230 ile sosyal medya şirketlerine verilmiş “*sorumlu tutulmama*” güvencesinin değiştirilmesine yönelik girişimlerde bulunulmasına rağmen, şu ana kadar herhangi bir sonuç alınmamıştır.

2.3. Almanya’da Sosyal Medyaya İlişkin Yasal Düzenlemeler

Almanya’da, internetteki nefret söylemi ve diğer yasa dışı sosyal medya paylaşımlarının ilgili sosyal medya şirketleri tarafından 24 saat içerisinde kaldırılmasını ve aksi takdirde para cezasını öngören ve kamuoyunda NetzDG olarak bilinen Ağ Yaptırım Yasası (Network Enforcement Act) 2018 yılında yürürlüğe girmiştir. Belirtilen yasadaki idari otorite olarak Adalet Federal Ofisi (Federal Office of Justice) tarafından Facebook şirketine, 2019 yılında platformdaki yasa dışı içeriklerle ilgili gelen şikâyetleri raporlamaması üzerine 2 milyon avro üzerinde bir ceza takdir edilmiştir⁴. Alman Ağ Yaptırım Yasası, aşağıda detayları açıklanan ve 31 Temmuz 2020’de yürürlüğe giren yasal düzenlemelerimize model teşkil etmesi açısından ayrıca önemlidir.

2.4. Avustralya’da Sosyal Medyaya İlişkin Yasal Düzenlemeler

Avustralya Hükümeti tarafından vatandaşlarını sosyal medya kaynaklı risklerden korumaya yönelik ilk kapsamlı düzenleme 2015 tarihli Çevrimiçi Güvenliğin Artırılması Yasasıdır (Enhancing Online Safety Act 2015). Bu yasa ile çocuklar başta olmak üzere vatandaşların siber zorbalığa karşı korunması ve çevrimiçi güvenliklerinin artırılması hedeflenmiştir. Belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlamak üzere ve çevrimiçi içeriklerin uygunluğunun takip ve kontrolü, şikâyetlerin değerlendirilmesi, raporlamaların yapılması, bu alandaki kılavuzların yayımlanması, nihayetinde Çevrimiçi Güvenliğin Artırılması Yasası’nın işletimini takip ve kontrol etmek üzere e-Güvenlik Komiserliği (eSafety Commissioner) teşkil edilmiştir.

5 Nisan 2019’da ise, Yeni Zelanda’da iki camiye gerçekleştirilen silahlı terör saldırılarının sosyal medya üzerinden canlı yayınlanması (Oymak, 2020:134) nedeniyle, kamuoyunda ortaya çıkan infialin de etkisiyle hükümet tarafından olaya hızla reaksiyon gösterilmiş ve 1995 tarihli Ceza Yasasına (Criminal Code Act 1995), Nefret Uyandırıcı Şiddet İçeren Materyalin Paylaşılması (Sharing of Abhorrent Violent Material) ismiyle önemli bir Kanun Değişikliği (Criminal Code Amendment Act 2019) yapılmıştır. Belirtilen değişiklik ile nefret uyandırıcı şiddet içeren (*terör, adam öldürme, adam öldürmeye teşebbüs, işkence, cinsel saldırı, adam kaçırma eylemleri olarak belirtilmiştir*) materyalin sanal mecrada yayınlanması ya da yapılan talebe istinaden içeriklerin kaldırılmaması halinde kişilere ya da sosyal medya şirketlerine önemli hapis ve para cezaları öngörülmüştür. Her iki yasal düzenlemenin de, Avustralya hükümeti tarafından doğrudan sosyal medya kaynaklı risklerin bertaraf edilmesi ve yeterli caydırıcılığı sağlamak üzere hazırlanmış önemli düzenlemeler olduğu düşünülmektedir.

2.5. Fransa’da Sosyal Medyaya İlişkin Yasal Düzenlemeler

2000 yılında Avrupa Birliği’nde iletişim/haberleşme alanında yapılan düzenlemelerin bir yansıması olarak Fransa’da, 2004 yılında Dijital Ekonomi Yasası yürürlüğe konmuştur. Bu yasa, her ne kadar direkt olarak sosyal medya platformları ve şirketlerine yönelik olmasa da, internet ve iletişim ortamındaki yasa dışı içeriklere yönelik kişilere ve servis sağlayıcılarına sorumluluklar yüklemektedir.

Müteakip süreçte ise, milletvekili Laetitia Avia öncülüğünde, Alman’ların NetzDG yasasına benzer ve çevrimiçi ortamda nefret söyleminin (hate speech) engellenmesine yönelik hazırlanan kanun teklifi (kamuoyunda “*Avia Yasası*” olarak bilinmektedir) 1 Temmuz 2020’de yürürlüğe girmek üzere 13 Mayıs 2020 tarihinde yasalaştırılmasına rağmen, muhalif milletvekillerden bir kısmı yasayı Fransız Anayasa Mahkemesine götürmüş ve Yüksek Mahkeme tarafından ifade özgürlüğüne aykırı olarak görülen ve yasanın ruhuna dair en önemli

4 Detaylar için Bkz.: <https://www.dw.com/en/germany-fines-facebook-for-underreporting-hate-speech-complaints/a-49447820> (Erişim Tarihi: 03.02.2021).

maddeleri (*nefret söylemine sahip içeriklerin fark edilmesi/şikâyetin üzerinden 24 saat içerisinde sosyal medya platformları tarafından kaldırılması zorunluluğu gibi*) iptal edilmiştir⁵.

Fransa Başkanı Macron tarafından 29 Ocak 2021 tarihinde uluslararası basına verilen demeçte⁶, 6 Ocak 2021 tarihinde yaşanan ABD Kongre Binası baskınına da atıfta bulunularak, sosyal medya platformlarının demokrasiye tehdit haline gelebileceği ve bu alanda düzenleme gerektiğinin altı çizilmiştir. Dolayısıyla Fransa'da Anayasa Mahkemesi başta olmak üzere bu alanda ifade özgürlüğünü savunan önemli bir kesim olsa da, sosyal medya şirketlerini kontrol altına almayı öngören yeni yasa tekliflerinin tekrar gündeme gelebileceği düşünülmektedir.

2.6. Rusya Federasyonu (RF)'nda Sosyal Medyaya İlişkin Yasal Düzenlemeler

Rusya Federasyonu'nda sosyal medya şirketlerini kontrol altına almayı ve Rus yasalarına göre yasa dışı olan içeriklerin bu şirketler tarafından kaldırılmasını öngören bir yasa (No: 530-FZ) Şubat 2021 başında yürürlüğe girmiştir⁷. Yasada, çevrimiçi yasa dışı içerikler; müstehcen çocuk görüntülerine, uyuşturucu kullanımına, intihara, reşit olmayanlar arasında paylaşılan tehlikeli aktivitelere ait bilgiler ile alkol ve kumara ilişkin reklamlar olarak sayılmıştır. Ayrıca insan itibarını ya da genel ahlakı bozucu, bununla birlikte toplumu, devleti, devletin sembollerini ya da kamu çalışanlarını itibarsızlaştırmaya yönelik tüm içeriklerin de yasaklandığı belirtilmiştir. Önemli son kategori olarak da; kitlesel karışıklık, aşırılıkçılık, terörizm ya da izinsiz kitlesel gösterilere katılım çağrılarını kapsayan içerikler de yasak sayılmıştır.

Yasada, günlük ziyaretçi sayıları 500.000'i geçen sosyal medya şirketlerine belirtilen yasaklanmış içerikleri kaldırmadıkları takdirde 800.000'den 4 milyon rubleye kadar (10.860'den 54310 dolara kadar), tekrarlanması halinde ise şirketin yıllık gelirinin onda birine kadar para cezası verilmesi hükme bağlanmıştır. Uzmanlar tarafından, yeni yasanın yürürlüğe konmasının en muhtemel sebebinin, devlet tarafından ülkedeki artan memnuniyetsizlik ve protesto faaliyetlerini engellemeye yönelik bir hareket olduğu ifade edilmiştir.

2.7. Çin'de Sosyal Medyaya İlişkin Yasal Düzenlemeler

Diğer ülkelerle mukayese edildiğinde Çin, özellikle ABD menşeli sosyal medya platformlarına erişim engeli ile birlikte mevcut kullanılanlara da katı sansür ve gözetim uygulayan bir devlet konumundadır. Çinliler tarafından Altın Kalkan (Golden Shield) olarak adlandırılan bir sansür ve gözetim mekanizması ile Komünist Parti'ye muhalif olduğu değerlendirilen ve aralarında Facebook, YouTube, Twitter ve Instagram'ı da içeren onbinlerce web sitesine erişim engeli konmuştur⁸. Çin'de sadece sosyal medya içeriklerini monite eden ve denetleyen onbinlerce insan görev yapmaktadır. İnternetin merkezi olarak kontrol edilmesi (regulation) ve tüm sansür / gözetim uygulamalarının koordinesi Çin Siber Uzay İdaresi (Cyberspace Administration of China-CAC) tarafından yürütülmektedir.

2010 yılında Çin Devlet Konseyi Bilgi Ofisi (SCIO) tarafından yayımlanan İnternet'in Çin'deki Durumu (The State of the Internet in China) isimli doküman, ülkede internet politikasını açıklayan en önemli resmi belgelerden biridir. Bu belgede, ülkede internetin gelişiminin desteklendiği belirtilmekte, başta internetin güvenli kullanımı dâhil olmak üzere internetin ülkede işletimine dair diğer kanun ve düzenlemelerden bahsedilmekte, en önemlisi belgenin tamamına yakınında internetin Çin Hükümeti tarafından kanunlara uygun olarak yönetildiğinin ve ilgili düzenlemelerin yapıldığının altı çizilmektedir.

01 Haziran 2017'de yürürlüğe girmiş Siber Güvenlik Yasası da (Cybersecurity Law), internetin yürürlükteki kanunlara uygun olarak işletilmesi ve çevrimiçi mecradaki suçların engellenmesinde, ayrıca siber tehditlere karşı başta internet servis sağlayıcıları olmak üzere bu mecrayı kullanan herkese yükümlülüklerini ve aksi takdirde karşılaşacağı yaptırımları göstermesi bakımından önemli bir düzenlemedir.

5 Detaylar için Bkz.: <https://www.lawfareblog.com/whats-going-frances-online-hate-speech-law> (Erişim Tarihi: 03.02.2021).

6 Detaylar için Bkz.: <https://www.wsj.com/articles/frances-macron-calls-for-regulation-of-social-media-to-stem-threat-to-democracy-11611955040> (Erişim tarihi: 04.02.2021).

7 Detaylar için Bkz.: <https://globalvoices.org/2021/02/14/new-russian-law-demands-self-censorship-from-social-media-platforms/> (Erişim Tarihi: 17.02.2021).

8 Detalı bilgiler için Bkz.: https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/chinas-scary-lesson-to-the-world-censoring-the-internet-works/2016/05/23/413afe78-fff3-11e5-8bb1-f124a43f84dc_story.html?utm_term=.a4d74a39f0a2; (Erişim Tarihi: 04.02.2021).

2.8. Hindistan'da Sosyal Medyaya İlişkin Yasal Düzenlemeler

Hindistan'daki yasal düzenlemeler kapsamında, sosyal medyaya direkt olarak atıfta bulunulmasa da, siber alanı düzenleyen ve bu mecradaki ihlallere karşılık gelen yaptırımları belirleyen en önemli gelişme Bilgi Teknolojileri Yasası (The Information Technology Act, 2000) olarak hayat bulmuştur. Bu yasanın sosyal medya şirketlerini yakından ilgilendiren en önemli özelliği, ABD örneğinde olduğu gibi, 2008 yılında yapılan mevzuat değişikliği ile sosyal medya şirketlerinin üçüncü taraflar tarafından yapılan paylaşımlardan dolayı sorumlu tutulmamalarıdır (Bilgi Teknolojileri Yasası Madde 79).

Belirtilen değişikliğin yürürlüğe girdiği tarihte şu anda milyarca kullanıcıya sahip olan sosyal medya platformlarından bazıları yoktu (Instagram, WhatsApp gibi) ya da mevcut kullanıcı sayılarına göre çok daha az kullanıcıya (*Facebook'un 2008 yılında yaklaşık 100 milyon kullanıcı vardı*) sahiptiler⁹. Bununla birlikte, sosyal medya platformları üzerinden nefret söyleminde bulunulması ya da işlenen suçlara bu platformların dâhil edilmesi de pek gündemde değildi.

2011 yılında Hindistan Hükümeti tarafından sanal mecradaki aracı birimlerin (internet servis sağlayıcıları, arama motorları vb.) ve çevrimiçi içeriklerin düzenlenmesine yönelik detaylı usulleri içeren ve Bilgi Teknolojileri Yasası'nı destekler mahiyette Kuralların¹⁰ (IT - Intermediaries Guidelines Rules, 2011) yürürlüğe konduğu görülmektedir. Sosyal medya platformlarının tüm dünyada olduğu gibi, Hindistanda'da nefret söylemini iletmede ve şiddet içeren, konusu suç teşkil eden video/resim paylaşımlar için yaygın olarak kullanılması Hindistan Hükümeti'ni tekrar harekete geçirmiş ve 2018 yılında, 2011 yılında getirilen Kurallar'a değişiklik için çalışmalara (The Information Technology [Intermediaries Guidelines (Amendment) Rules, 2018¹¹]) başlanmıştır. Belirtilen değişiklikler ile diğer ülke örneklerinde olduğu gibi Hindistan'da da sosyal medya platformları ve bunların sahibi şirketleri kontrol altına alarak belirli durumlarda onlara yasal sorumluluklar yüklemenin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Sosyal medya şirketlerine Hindistan sınırları içerisinde temsilci bulundurma zorunluluğu da öngörülen söz konusu teklif henüz yürürlüğe girmiş değildir. Hindistan Üst Mahkemesinin de sürece dâhil olduğu dikkate alındığında, teklifin henüz yasalaşmamış olmasında, Fransa örneğine benzer şekilde, ifade özgürlüğünden kaynakların çekincelerin olduğu düşünülmektedir.

2.9. Türkiye'de Sosyal Medyaya İlişkin Yasal Düzenlemeler

Türkiye'de sosyal medyanın şu anki yoğunluğuyla hayatımıza girmesinden önce, internet ortamında işlenen suçlarla mücadelenin esaslarını oluşturan en önemli ve ilk yasal düzenleme 2007 yılında yürürlüğe giren 5651 sayılı Kanun'dur. Zaman içerisinde söz konusu Kanun'a çeşitli değişiklikler getirilmiş olsa da, direkt olarak sosyal medya platformlarını ve şirketlerini kapsayan en önemli değişiklikler, 31 Temmuz 2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 7253 sayılı Kanun ile yapılmıştır. Söz konusu değişikliklerin, yukarıda açıklanan Alman Ağ Yaptırım Yasası'nı (NetzDG) model olarak hazırlandığına¹² (Akkurt, 2020:39) ve bu Yasa'dan ilham alındığına¹³ yönelik çeşitli görüşler bulunmaktadır.

7253 sayılı Kanun ile Türkiye'den günlük erişimi bir milyondan fazla olan sosyal medya şirketlerine Türkiye'de temsilci bulundurma zorunluluğu getirilmiştir. Bu şartı yerine getirmeyenlere ise kademeli olarak 10 milyon TL'den 30 milyon TL'ye kadar para cezası ile reklam yasağı ve internet band genişliğinin %50'den %90'a kadar yavaşlatılması yaptırımları öngörülmüştür. Ayrıca kişilik haklarının ihlal edilmesi ile ilgili durumlarda kendilerinden istenilen taleplere kırk sekiz saat içerisinde cevap verme yükümlülüğü getirilmiştir. Bununla birlikte içeriğin çıkarılması talepleri ile erişimin engellenmesi konularında belirli aralıklarla rapor verme zorunluluğu öngörülmüştür. Yine Türkiye'deki kullanıcıların verilerinin Türkiye'de depolanmasına yönelik tedbir alınması belirtilmiştir. Ayrıca, hukuka aykırılığı hâkim veya mahkeme kararı ile tespit edilen içeriklerin

9 Detaylar için Bkz.: <https://www.barandbench.com/columns/regulating-content-in-the-age-of-social-media> (Erişim Tarihi: 09.02.2021).

10 Detaylar için Bkz.: <https://sflc.in/sites/default/files/wp-content/uploads/2014/07/Information-Technology-Intermediaries-Guidelines-Rules-2011-An-Analysis.pdf> (Erişim Tarihi: 09.02.2021).

11 Değişiklik çalışması metni için Bkz.: https://www.meity.gov.in/writereaddata/files/Draft_Intermediary_Amendment_24122018.pdf (Erişim Tarihi: 09.02.2021).

12 Konuyla ilgili bir haber için Bkz.: <https://www.aksam.com.tr/guncel/almanya-modeli-ornek-alindi-sosyal-medya-duzenlemesinin-detaylari-belli-oldu/haber-1094824> (Erişim Tarihi: 11.02.2021).

13 TÜBİDER Bilişim Sektörü Derneği Sosyal Medya Raporu için Bkz.: <https://tubider.org.tr/wp-content/uploads/2020/08/Tubider-Sosyal-Medya-Yasasi-Raporu-24082020.pdf> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

yapılan bildirimle birlikte yirmi dört saat içerisinde kaldırılmaması durumunda, ilgili sosyal medya şirketlerine tazminat sorumluluğu yüklenmiştir.

Kanunun Genel Gerekeçesi'nde¹⁴ iki temel hususun ön plana çıktığı açıkça görülmektedir. Bunlardan ilki, internet kullanıcılarının kişisel başvurularında veya kamu kurumlarının bildirimlerinde yaşanan zorlukların aşılması için devletin sosyal ağ sağlayıcılarıyla muhataplık ilişkisi (temsilci atama zorunluluğu) kurmayı amaçlamasıdır. Diğeri ise, sosyal medya mecrasında öncelikle her türden nefret söyleminin ve suç oluşumunun önlenmesi, vatandaşların kişilik hakları ile özel hayatın gizliliğinin korunması amacıyla birtakım mekanizmalar kurulmasıdır.

Twitter platformu tarafından yayımlanan ve ülkeler tarafından içeriklerin ya da hesapların kaldırılmasına yönelik talepleri ihtiva eden Ocak-Haziran 2020 dönemli şeffaflık raporunda¹⁵; tüm dünyadaki yasal taleplerin %96'sının sadece 5 ülke (1. Japonya, 2. Rusya, 3. Güney Kore, 4. Türkiye, 5. Hindistan) tarafından yapıldığı, ayrıca Türkiye'nin tarihsel olarak geçmiş raporlarda hep en üst sırada iken ilk kez son raporda 4'üncü sıraya gerilediği (tüm dünyada taleplerin %10'u) belirtilmiştir. Twitter'ın kendisine iletilen içerik kaldırma ya da hesap kapatma taleplerine pek fazla olumlu yanıt vermediği de dikkate alındığında (en son raporda 42.220 talebin sadece %31'ine içeriğin/hesabın kaldırılması yönünde işlem yapıldığı belirtilmiştir), 7253 sayılı Kanun ile getirilen temsilci atama zorunluluğunun yerinde bir karar olduğu değerlendirilmektedir.

Söz konusu Kanun yürürlüğe girdikten sonra Vkontakte, YouTube, TikTok, Dailymotion, LinkedIn, Facebook, Instagram ve son olarak 19 Mart 2021 tarihinde Twitter tarafından temsilci atama kararı alındığı duyurulmuştur. Mevcut yasanın gereği olarak, Nisan 2021'de temsilci atamayan platformların band genişliğinin öncelikle %50 azaltılması, durumun devamı halinde ise Mayıs 2021'de band genişliğinin %90 azaltılması öngörülmektedir¹⁶. Geline nokta, sosyal medya platformlarının Türkiye'de temsilci atamaya ilişkin reaksiyonları incelendiğinde, yürürlükteki sosyal medya yasasının bu konuda etkinlikle işletildiği ve amacına ulaştığı açıktır.

Kanun'un Ek Madde 4'ünün 5'inci fıkrasını ayrıca değerlendirmek gerekli görülmüştür. Söz konusu fıkra, "Türkiye'den günlük erişimi bir milyondan fazla olan yurt içi veya yurt dışı kaynaklı sosyal ağ sağlayıcı, Türkiye'deki kullanıcıların verilerini Türkiye'de barındırma yönünde gerekli tedbirleri alır", hükmü yer almaktadır. Kanunda yer alan bu ifade, son yıllarda sosyal medyaya ilişkin devletin her kademesinde dile getirilen "Türkiye'nin Verisi Türkiye'de Kalmalı" söyleminin ilgili yasaya ithal edilmiş hali olması bakımından önemlidir. Ancak belirtmek gerekir ki, yasada bu hükmün gereğinin yapılmadığı durumlar için herhangi bir yaptırım öngörülmemiştir. Ayrıca, yabancı menşeli sosyal medya şirketlerinin Türkiye'deki kullanıcıların verilerini Türkiye'de depolaması işlemini nasıl gerçekleştireceğinin oldukça muğlak bırakıldığı ve bu konudaki denetimin de pek mümkün görünmediği söylenebilir.

2.10. Sosyal Medya İçeriklerine Karşı Uluslararası Örgütlerin Çalışmaları

Ülkeler tarafından sosyal medya kaynaklı risklerle mücadele için yukarıda belirtilen yasal düzenleme çalışmaları yapılırken, benzer çalışmaların küresel ölçekte bazı uluslararası örgütlerin de gündeminde olduğu tespit edilmiştir. Bu başlık altında Avrupa Birliği (AB) ve Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yapılmakta olan çalışmalar incelenmiştir.

2.10.1. Avrupa Birliği (AB)'nde Sosyal Medyaya İlişkin Yasal Düzenlemeler

Kişisel verilerin korunması ile ilişkili olan ilk AB düzenlemeleri incelendiğinde; "95/46/EC Sayılı Verilerin Korunmasına İlişkin Direktif", "2002/58/EC Sayılı Gizlilik ve Elektronik İletişime İlişkin Direktif (E-Gizlilik Direktifi)" ve "29. Madde Veri Koruma Grubunun Çevrimiçi Sosyal Ağlarla İlgili 5/2009 Sayılı Tavsiye Raporu" öne çıkmaktadır (Atasoy, 2016:279).

Sosyal medyanın tüm dünyada giderek yaygınlaşması ve özellikle kişisel verilerin korunması konusuna yaptığı etkiler de dikkate alındığında, yine AB tarafından 24 Mayıs 2016 tarihinde yürürlüğe konan ve 25 Mayıs

14 Kanun Gerekeçesi'nin tam metni için Bkz.: <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss226.pdf> (Erişim Tarihi: 11.02.2021).

15 Rapora ulaşmak için Bkz.: <https://transparency.twitter.com/en/reports/removal-requests/2020-jan-jun.html> (Erişim Tarihi: 14.02.2021).

16 Konuya ilişkin detaylar için Bkz.:Sayan, 2021, <https://twitter.com/ofatihsayan/status/1373017598972026885/photo/1> (Erişim Tarihi: 03.04.2021).

2018'de uygulanmasına başlanan AB Genel Veri Koruma Tüzüğü (General Data Protection Regulation - GDPR) önemli bir siyasal doküman olarak görülmektedir. Akıncı (2017:11) tarafından yapılan o dönemki adıyla Kalkınma Bakanlığı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Çalışma Raporunda, belirtilen Tüzüğün ortaya çıkmasında en önemli etkenler olarak “*Google-İspanya Kararı, İrlanda Dijital Haklar Kararı ve M.Schrems-Veri Koruma Komisyonu Kararı*” gösterilmiştir¹⁷. Dolayısıyla GDPR'nin hazırlanma sebebinin doğrudan sosyal medya platformları kaynaklı riskler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Yukarıdaki AB düzenlemelerinin devamı niteliğinde ve ülke uygulamalarında belirtildiği şekilde yine sosyal medya özelinde yasal düzenleme çalışmalarında hareketlilik yaşanmaktadır. Sanal mecradaki aracı servislerin (intermediary services) düzgün işleyişine katkı sunmak, tahmin edilebilir ve güvenilir bir çevrimiçi ortam sağlamak ile bu alandaki temel hakların korunmasını temin etmek üzere AB'nin “*Dijital Çağ Stratejisinin*” bir parçası olarak Avrupa Komisyonu tarafından 15 Aralık 2020 tarihinde Avrupa Parlamentosu'na yeni bir “*Dijital Servisler Yasası*” ile birlikte 2000/31/EC Direktifi'nde değişiklik öngören bir Yasa Teklifi gönderilmiştir. Sonuç itibarıyla, son dönemde yaptığı mevzuat çalışmaları ile Avrupa Birliği de sosyal medya şirketlerini kontrol altına almayı amaçlayan bir tutum içerisindedir.

2.10.2. Birleşmiş Milletler'de (BM) Sosyal Medyaya İlişkin Yasal Düzenlemeler

BM tarafından direkt olarak sosyal medyayı hedef alan düzenlemelerden önce, ifade özgürlüğünü (freedom of expression) tanımlayan ve nefret söylemini yasaklayan en temel dokümanlardan biri kabul edilen ve 23 Mart 1976'da yürürlüğe giren¹⁸ Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (International Covenant on Civil and Political Rights-ICCPR) ilgili maddelerine bakmak yerinde olacaktır.

Sözleşmenin 19'uncu maddesinde; herkesin, bir müdahale ile karşılaşmaksızın fikirlere sahip olma hakkı olduğu, bu hakkın ise başkalarının haklarına ve itibarına saygı ile ulusal güvenliği veya kamu düzenini veya sağlık ve ahlaki koruma maksatlarıyla sınırlandırılabilmesi belirtilmiştir. 20'nci maddede ise, “*Ayrımcılığa tahrik teşkil eden her türlü ulusal, ırksal veya dini nefreti savunmak, düşmanlık veya şiddet kanunla yasaklanacaktır*”, hükmü yer almaktadır.

BM bakış açısıyla, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde belirtilen ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasının ancak belirli istisnalar halinde mümkün olabileceğinden hareketle, ifade özgürlüğü sınırlandırmaları için eşik/tolerans seviyesi yüksek tutulmuş (high threshold) ve konuya ilişkin farklı birçok şehirde (Cenevre, Viyana, Nairobi, Bangkok, Santiago) yapılan çalışma toplantıları sonucunda Ekim 2012'de Rabat Eylem Planı (Rabat Plan of Action) benimsenmiştir.

Rabat Eylem Planı'nda özetle, bir ifadenin nefret suçuna teşvik (incitement to hatred) kapsamında suç olarak sayılabilmesi için “*bağlam (context), konuşmacı/söylemi yapan kişi (speaker), kasıt (intent), içerik ve biçim (content and form), söylemin vardığı boyut (extent of the speech act), yakınlık dahil olmak üzere olabilirlik (likelihood, including imminence)*” başlıkları olarak belirlenmiş altı kriter üzerinden teste tabi tutulması gerektiği ifade edilmiştir¹⁹.

Yakın dönemde, sosyal medya platformları kullanılarak çevrimiçi ortamda nefret söylemlerinin artmasıyla birlikte, BM tarafından sosyal medya platform ve şirketlerine karşı daha somut adımların atılmakta olduğu görülmektedir. Ağustos 2014-Temmuz 2020 döneminde görev yapmış BM Fikir ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörü (David Kaye) tarafından iştirak edilen ve 1-2 Şubat 2019 tarihleri arasında Stanford Üniversitesi'nde yapılan “*Sosyal Medya Konseyleri: Konseptin Gerçekliği*” isimli konferans raporu²⁰ incelendiğinde, insan hakları ve ifade özgürlüğünü temel alan ve yasa dışı ya da zararlı sosyal medya içeriklerine karşı mücadelede küresel ölçekte “*Sosyal Medya Konseyi*” adıyla çok paydaşlı (multi-stakeholder) bir yönetim modeli teklif edilmiştir.

BM tarafından bu alanda atılmış bir diğer önemli adım Mayıs 2019'da onaylanan ve 18 Haziran 2019'da yürürlüğe giren “*BM Nefret Söylemine Karşı Strateji ve Eylem Planı (United Nations Strategy and Plan of*

17 Çalışma Raporuna ulaşmak için Bkz.: http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2017/07/AB_Veri_Koruma_Tuzugu.pdf (Erişim Tarihi: 10.02.2021).

18 16 Aralık 1966'da kabul edilmiş ve imzaya, onaya ve kabul edilmeye açılmıştır.

19 Detaylı açıklamalar için Bkz.: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/Articles19-20/ThresholdTestTranslations/Rabat_threshold_test.pdf (Erişim Tarihi: 28.02.2021).

20 Rapora ulaşmak için Bkz.: https://fsi-live.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/gdpiart_19_smc_conference_report_wip_2019-05-12_final_1.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2021).

Action on Hate Speech)”dır. Strateji ve Eylem Planı’nda nefret söylemine karşı aşağıda belirtilen temel adımların atılması taahhüt edilmektedir;

- BM ilgili birimleri tarafından nefret söyleminin izlenmesi ve analiz edilmesi,
- Nefret söyleminin temel sebeplerinin, itici güçlerinin ve aktörlerinin ortaya çıkarılması,
- Nefret söyleminin mağdurlarıyla iletişime geçilmesi ve desteklenmesi,
- İlgili aktörlerin bir araya getirilerek bağımsız arabulucu ve uzmanlık sisteminin tanıtılması,
- Yeni ve geleneksel medya ile ortaklıkların tesis edilmesi ve kuvvetlendirilmesi,
- Teknolojinin kullanılması, nefret söylemiyle mücadelede BM prensiplerinin ve eylemlerinin desteklenmesi için sosyal medya şirketleri ile irtibata geçilmesi,
- Eğitimin bir araç olarak kullanılması,
- Dijital dünyada insan haklarına saygı, ayrımcılık karşıtlığı, tolerans, diğer kültürler ve dinler ile cinsiyet eşitliği konularında farkındalığın artırılması,
- İletişim için rehberlerin geliştirilmesi,
- İlgili tüm aktörler (devlet, endüstri, sivil toplum vb.) arasında ortaklığın ve işbirliğinin teşvik edilmesi,
- BM çalışanlarının nefretle mücadele konusundaki ünsiyetlerinin geliştirilmesi,
- Üye devletlerin desteklenmesidir.

Kaye tarafından 9 Ekim 2019 tarihinde yayımlanan "*Fikir ve İfade Özgürlüğü Hakkının Geliştirilmesi ve Korunması Raporu*”nda²¹ (Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression) ise, uluslararası insan hakları hukuku bağlamında, devletler ve sosyal medya şirketleri tarafından çevrimiçi nefret söylemi ile mücadelede atılması gereken adımlara yönelik birtakım öneriler getirilmiştir.

BM Genel Sekreteri Antonio Guterres tarafından 28 Ocak 2021 tarihinde yapılan açıklamada²², “*sosyal medya şirketlerinin elindeki gücün endişe verici olduğu ve düzenleyici mekanizmalar oluşturulması gerektiği*” vurgulanmıştır. Yapılan açıklamanın, BM Nefret Söylemine Karşı Strateji ve Eylem Planı ile tamamen örtüştüğü ve gelinen noktada, ülke uygulamalarında olduğu gibi BM tarafından sosyal medya şirketlerinin mutlaka kontrol edilmesi gerektiği anlayışının benimsendiği görülmektedir.

3. SOSYAL MEDYA HİZMET/GİZLİLİK SÖZLEŞMELERİ

Sosyal medya kaynaklı risklerle mücadelede ilgili ülkeler ile AB ve BM tarafından yukarıda açıklanmaya çalışılan yasal düzenleme örneklerinin yanı sıra, sosyal medya şirketleri de kendi düzenlemelerini yaparak ve gerektiğinde bu düzenlemeleri değiştirerek dönemin koşullarına kendilerini adapte etmektedirler. Belirtilen düzenlemeler “*Sosyal Medya Hizmet ve Gizlilik Sözleşmeleri*” olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda, dünya çapında ve Türkiye’deki belli başlı sosyal medya uygulamalarından Facebook, Twitter, YouTube, WhatsApp ve son olarak Türk kamuoyunda yerli ve millî sosyal medya platformu olarak ifade edilen BİP’e ait Hizmet ve Gizlilik Sözleşmeleri incelenmiştir.

3.1. Facebook Gizlilik Sözleşmesi

Hâlihazırda iki milyarı aşan kullanıcı sayısı ile sosyal medya platformları arasında en önde sayılan²³ Facebook, 2004 yılında o dönem Harvard Üniversitesi öğrencisi olan Mark Zuckerberg tarafından kurulmuş, yıllar içerisinde ciddi bir büyüme trendi içerisine girerek Instagram ve WhatsApp gibi diğer önemli sosyal medya şirketlerini de bünyesine katmıştır. Facebook Gizlilik İlkeleri, 11 Ocak 2021 tarihinde güncellenen en son sürüm üzerinden incelenmiştir.

21 Rapor metnine ulaşmak için Bkz.: <https://www.undocs.org/A/74/486> (Erişim Tarihi: 28.02.2021).

22 Konuya ilişkin bir haber için Bkz.: <https://www.reuters.com/article/us-un-guterres-socialmedia-idUSKBN29X2PU> (Erişim Tarihi: 01.03.2021).

23 Ocak 2021 itibarıyla, “*facebook.com*”, “*google.com*” ve “*youtube.com*”dan sonra dünyada en çok ziyaret edilen 3. web sitesidir. Detaylar için Bkz.: <https://wearesocial.com/digital-2021> (Erişim Tarihi: 17.02.2021).

Facebook Gizlilik İlkelerinin bir alt başlığı olan Veri İlkesi'nde; kullanıcılardan ne tür bilgilerin toplandığı, bu bilgilerin nasıl kullanıldığı, bu bilgilerin nasıl paylaşıldığı, Facebook şirketlerinin nasıl birlikte çalıştığı, kullanıcılar tarafından bilgilerin nasıl yönetildiği veya silinebildiği, yasal taleplerin nasıl yerine getirildiği veya zararın nasıl önlendiği, dünya genelindeki hizmetler çerçevesinde verilerin nasıl kullanıldığı ve aktarıldığı açıklanmaktadır.

Ne tür bilgilerin toplandığı ile ilgili olarak sözleşmede, hesap oluşturma, içerik ve mesajı ya da diğerleriyle kurulan iletişimi yaratma ya da paylaşma dâhil olmak üzere Facebook ürünleri kullanıldığında kullanıcılar tarafından sağlanmakta olan tüm içerik, iletişim ve diğer bilgilerin toplanmakta olduğu açık bir şekilde belirtilmektedir. Toplanan bilgiler ise, bir resmin çekildiği yer ya da bir dosyanın yaratıldığı tarih gibi detaylı metadata (üst veri) bilgilerini içermektedir. Bunun da ötesinde, Facebook üzerinden bağlantı kurulan diğer insanlar, sayfalar, hashtag'ler ve gruplar hakkında ve nasıl etkileşim kurulduğuyula ilgili önemli bilgilerin toplanmakta olduğu görülmektedir.

İnsanların birbirini bulmasına katkı sağlamak üzere rıza gösterilmesi halinde herhangi bir cihazdaki adres defteri, arama ya da mesaj kayıtlarının da toplandığı belirtilmiştir. Bununla birlikte, insanların Facebook'u nasıl kullandıkları, ne tip içerikler görüntülediği ya da paylaştığı, uygulamayı hangi zaman dilimlerinde ve sıklıkta kullandığı, çevrimiçi işlemlerde kullandığı kredi/banka kartı, kimlik, fatura, teslimat adresi ve iletişim bilgileri ile bağlantı kurulan cihazlardan alınan bilgiler (*cihazın işletim sistemi, donanım ve yazılım sürümleri, pil seviyesi, konum bilgileri, ağ ve şebeke bilgileri, IP adresleri, çerez bilgileri vb.*) ve son olarak Facebook'la ortak çalışan diğer şirketlerden de önemli bir bilgi akışı (*yapılan alışverişler, görülen reklamlar gibi*) sağlanmaktadır.

Toplanan bilgilerin nasıl kullanıldığına ilişkin sözleşme incelendiğinde, ilk belirtilen husus toplanan bilgilerin kişiselleştirilmiş özellikler ve içerikler olarak (haber, reklam, pazarlama mesajları vb.) tekrar kullanıcılara iletilmesi ve elde edilen bilgilerin ışığında dâhil olunabilecek sosyal gruplar ya da faaliyetler hakkında kullanıcıya özel tercihler sunulması olarak dikkat çekmektedir. Facebook'un bu işlemi yaparken, kullanıcı bilgilerinin sadece Facebook platformu ile sınırlı kalmadığı, bu bilgilerin Instagram, WhatsApp, Messenger, Oculus gibi diğer grup şirketleri ile de karşılıklı olarak transfer edildiği unutulmamalıdır. Böylelikle kullanıcılara ait kişisel bilgilere sahip veri havuzunun iyice genişletildiğinin altını çizmek gerekir. Belki daha da önemlisi, yine sözleşmede, ziyaret edilen internet siteleri/reklamlar gibi Facebook ürünleri dışındaki kullanıcı hareketlerinin de Facebook şirketine, reklam verenlere ya da diğer ortaklarına aktarılmış olduğu belirtilmektedir.

Konum bilgisi toplanması kapsamında, cihaz konum bilgisinin kullanıcı iznine tabi olduğu belirtilse de, IP adresine ilişkin böyle bir kısıtlama olmadığından her halükarda Facebook tarafından kullanıcı konum bilgisine sahip olunmaktadır. Aynı zamanda, kullanıcının kendi iradesiyle kendisini belirli bir yerde ya da faaliyette etiketlemesiyle de (check-ins) konum bilgisi direkt olarak paylaşılmaktadır. Sözleşmede, toplanan verilerin ürünlerin geliştirilmesi ve test edilmesi amacıyla da kullanıldığı, aktif edildiği takdirde fotoğraf, video ve kamera içeren kullanımlarda yüz tanıma teknolojisine yer verildiği belirtilmiştir.

Bilgilerin nasıl paylaşıldığına yönelik sözleşmede, Facebook'ta paylaşılan bir içeriğin paylaşılan kişi ya da gruptakiler tarafından Facebook ürünlerini ve hizmetlerini kullanan veya kullanmayan herkese kontrolsüz bir şekilde yayıldığı vurgulanarak kullanıcıların dikkati çekilmiştir. Yine sözleşmede; "*Hiçbir bilginizi kimseye satmıyoruz ve asla satmayacağız*" şeklinde bir slogana yer verilse de, reklamveren üçüncü taraflara kullanıcılara ait bilgilerin açık bir şekilde paylaşıldığı ve reklamveren şirketlerden de kazanç elde edildiği aşikârdır. Facebook, kendisini geçmiş yıllarda büyük çapta veri ihlallerinin yaşandığı olayların merkezinde bulmuştur ve bu sebeple Facebook için "Veri İlkeleri" açısından sabıkalı bir şirket tabirini kullanmak yanlış olmayacaktır. Cambridge Üniversitesi'nde görevli bir profesör tarafından 87 milyon kullanıcıya ait Facebook kişisel bilgilerinin 2016 ABD Başkanlık seçimlerini Trump lehine etkilemek üzere Cambridge Analytica isimli şirkete satılması olarak özetlenebilecek veri ihlali olayının 2018 yılında ortaya çıkması sonucu yapılan soruşturma neticesinde, Facebook şirketine Federal Ticaret Komisyonu (FTC) tarafından 5 milyar dolar ceza kesilmiş ve şirketin CEO'su Mark Zuckerberg tarafından kamuoyundan özür dilenmiş ve alınacak tedbirler bildirilmiştir (İvren, 2019:143-145).

Yasal taleplerin nasıl yerine getirildiği konusunda sözleşmede; yasal taleplere (mahkeme kararları vb.) ilişkin (ABD dışındaki yargılamaların da dâhil olduğu belirtilmiştir) olarak düzenleyici kurumlar ve kolluk kuvvetlerine bilgi sağlanabileceği ancak bu bilginin verilebilmesi için, ilgili yasaların dikte ettiği paylaşım yapılması gerekliliğine yönelik şirket tarafından da iyi niyet inancına (good faith belief) sahip olunması şart koşulmuştur. Benzer şekilde şirketin kendisini, kullanıcıları ya da diğerlerini korumak maksadıyla yasa dışı, zararlı ve şiddet içeren içeriklere karşı harekete geçme reaksiyonunun da yine iyi niyet inancına bağlı olduğu ifade edilmiştir. Kısaca, Facebook tarafından mahkemeler başta olmak üzere, yapılan tüm yasal taleplere (ABD

içi veya dışı) karşılık vermede, “*iyi niyet inancı!*” adı altında bir uygulamanın sözleşmeye dâhil edilmesiyle tamamen yoruma açık, tartışmalı ve muğlak bir alan yaratılmış olmaktadır.

3.2. Twitter Hizmet Sözleşmesi ve Gizlilik Politikası

2006 yılında Jack Dorsey tarafından geliştirilen ve dünyadaki en güçlü çevrimiçi topluluklarından biri olarak kabul edilen Twitter’ın²⁴ Hizmet Sözleşmesi ve Gizlilik Politikası 18 Haziran 2020 tarihli en son sürüm üzerinden incelenmiştir.

Hizmet Sözleşmesi’nde, Twitter’da paylaşılan içeriğin kullanıcı tarafından özel bir kısıtlama koyulmadıysa tamamen küresel ölçekte tüm kamuya açık olduğu ve yayılımı sağlamak üzere her türlü veri işleminin yapılacağı vurgulanmıştır. Paylaşılan içeriklere ilişkin, içeriği yaratanın direkt ve yegâne sorumlu olduğuna, şirket tarafından içeriklerin monite ve kontrol edilemeyebileceği ve içerikler için sorumluluğun alınamayacağı belirtilerek eğer içerik hassas bilgi taşıyorsa dikkatli olunması gerektiğine sözleşmede yer verilmiştir.

Telif ve marka hakkı ihlalleri, fikri mülkiyet haklarının suistimali, kimliği gizleme, yasa dışı davranış ya da taciz vb. sözleşmeye aykırı olan durumlarda içeriğin kaldırılma hakkının saklı tutulduğu belirtilmekle birlikte, buradakilerle sınırlı kalmamak üzere, genel olarak sözleşme kurallarının ihlaline, şirkete risk ya da muhtemel hukuki sonuç doğurabilecek durumların olduğuna ve yasa dışı içeriklerden dolayı hesabın kaldırılmasına inanıldığına da, ilgili hesabın askıya alınabileceği ya da sonlandırılabilmesi belirtilmektedir.

Gizlilik Politikasının önsözünde, kullanıcıların kendilerinden hangi verilerin toplandığını ve bunların nasıl kullanıldığını her zaman bilmeleri gerektiği, ayrıca bunların her ikisi üzerinde anlamlı bir kontrole sahip olmaları gerektiğine inanıldığı belirtilmiş ve şirketle paylaşılan bilgiler hakkında en iyi kararların verilmesi için kullanıcıların güçlendirildiği ifade edilmiştir. Son olarak, bu hususların da Gizlilik Politikasının temel amacı olduğunun altı çizilmiştir.

Twitter Gizlilik Politikası’nda, Facebook sözleşmesinde olduğu gibi, hesabın yaratılmasından itibaren kullanıcıya ait bilgilerin (*kullanıcı adı, şifre, e-posta, telefon numarası, konum, IP ve cihaz bilgileri, çerezler, gönderilen bağlantılar üzerinden erişim sağlanan web siteleri vb.*) toplandığı ve bu bilgilerin diğer ortaklarla, şirketlerle ve reklamverenlerle paylaşıldığı belirtilmektedir.

Kartopu etkisi benzetmesinde olduğu gibi, içeriğin katlanarak geniş kitlelere kısa sürede ulaşmasında en etkili sosyal medya platformlarından biri kabul edilen Twitter platformu, tüm dünyada siyasi kişilikler ve liderler tarafından da yaygın olarak kullanılmaktadır. Twitter, özellikle 2020 yılı ABD Başkanlık seçim yarışında ve 06 Ocak 2021’de eylemcilerin Kongre Binasını bastığı ABD tarihine geçen olaylar silsilesinde, dönemin ABD Başkanı Trump’un içeriklerine defalarca kısıtlama getirilmesi ve nihayetinde hesabının askıya alınması, benzer şekilde son dönemde Türkiye’den de bazı siyasilerin paylaştığı içeriklerin Twitter ilkelerine aykırı bulunarak engellenmesi gibi olaylarla gündemde yer tutmaya devam etmektedir.

3.3. YouTube Hizmet Sözleşmesi ve Google Gizlilik Politikası

2005 yılında kurulan ve 2006 yılında Google firması tarafından satın alınan video paylaşım uygulaması YouTube²⁵, dünyada en fazla ziyaret edilen sosyal medya uygulamasıdır. 10 Aralık 2019 tarihli Hizmet Sözleşmesinde; “*Geçerli yasaların izin verdiği ölçüde, YouTube ve Satış Ortaklarının herhangi bir kullanıcı tarafından gönderilen içerik veya herhangi bir kullanıcının iftira edici, rahatsız edici veya yasa dışı bir davranışından dolayı sorumlu olmayacağı*” belirtilmektedir.

YouTube’un Google tarafından satın alınmış bir uygulama olması sebebiyle, gizlilik politikası dokümanının, “*Google Gizlilik Politikası*” adıyla yürürlükte olduğu görülmüştür. Söz konusu doküman incelendiğinde; diğer sosyal medya platformlarının kullanıcılarından topladığı bilgilerin ve bunları kimlerle (reklamverenler, ortaklar vb.) ve nasıl paylaşıldığına dair uygulamaların YouTube için de geçerli olduğu tespit edilmiştir. Sözleşmede kullanıcılara ait bilgilerin, hizmetlerin sağlanması, sürdürülmesi ve geliştirilmesi, içerik ve reklamlar dâhil olmak üzere kişiselleştirilmiş hizmetlerin sağlanması, performans ölçümü, iletişim kurma, kullanıcıları ve

24 Ocak 2021 itibarıyla dünyada en çok ziyaret edilen dördüncü web sitesi konumundadır. Detaylar için Bkz.: <https://www.similarweb.com/top-websites/> (Erişim Tarihi: 13.02.2021).

25 Google’ın ardından dünyanın en çok ziyaret edilen ikinci web sitesidir. Detaylar için Bkz.: <https://www.similarweb.com/top-websites/> (Erişim Tarihi: 14.02.2021).

kamuyu koruma maksatlarıyla toplandığı belirtilmiştir. Google bünyesinde faaliyet göstermesi sebebiyle, özellikle dünyanın en çok ziyaret edilen internet sitesi “*Google.com*” üzerinden yapılan aramalar da YouTube’a önemli derecede veri akışı sağlamaktadır.

Gizlilik Politikası’nda; yasal gerekçelerle bilgilerin Google dışında paylaşılması hususunda şirket tarafından Facebook’ta olduğu şekilde, vakaya ilişkin iyi niyet inancının gerekli olduğu belirtilmiştir. Veri aktarımı konusunda ise, dünyanın farklı yerinde veri merkezlerine²⁶ sahip olduğundan ve verilerin yaşanılan ülke dışındaki merkezlerde işleniyor olabileceğinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla, 7253 sayılı Kanun ile getirilen değişiklikte yer alan “*Türkiye’deki kullanıcıların verilerinin Türkiye’de depolanması*”na yönelik maddeyle gelişikili bir durum söz konusudur.

3.4. WhatsApp Hizmet Koşulları ve Gizlilik İlkeleri

2014 yılında Facebook tarafından satın alınan WhatsApp, 2 milyardan fazla kullanıcısıyla dünyada en çok ziyaret edilen 14’üncü web sitesi ve en fazla kullanıcıya sahip 3’üncü sosyal medya platformudur²⁷. WhatsApp Hizmet Koşulları ve Gizlilik İlkeleri 04 Ocak 2021 tarihinde güncellenen doküman üzerinden incelenmiştir. WhatsApp hizmet koşullarında; içerik ve verilerin dünyanın farklı noktalarındaki veri merkezlerine ve sistemlerine dağıtılarak buralarda depolandığı belirtilmektedir. Ancak web sitesi ve arama motorları üzerinden yapılan araştırmada, veri merkezlerinin nerelerde konuşlandırıldığı bilgisine ulaşılamamıştır. Facebook’a bağlı bir şirket olarak aynı veri merkezlerinin kullanılması ihtimal dâhilindedir.

WhatsApp Gizlilik İlkelerinde; mesaj içeriklerinin ve aramaların uçtan uca şifreleme özelliği ile sadece iletişimi gerçekleştirilen taraflar arasında kaldığı, bu verilerin depolanmadığı, sadece teslim edilmeyen mesajların 30 gün süreyle muhafaza edildiği ifade edilmektedir. Ancak sosyal medya şirketlerinin sahip oldukları teknoloji, veri işleme yetenekleri ve belirli zaman aralıklarıyla karışıkları veri ihlali olayları birlikte değerlendirildiğinde, WhatsApp’ın da mesaj içeriklerine ve yapılan görüşmelere isterse nüfuz edebildiği ve buradan elde ettikleri bilgileri anlamlı hale getirerek reklam vb. amaçlarla başka platformlar üzerinden tekrar kullanıcılara sundukları düşünülmektedir. Kaldı ki, hizmet sözleşmesinde kendi hizmetleriyle entegre çalıştığı belirtilen iCloud veya Google Drive gibi üçüncü taraf yedekleme sistemlerine veri transferi yapıldığında, bu bilgilerin tamamı (örneğin mesaj içerikleri) WhatsApp ile de paylaşılmış olmaktadır.

WhatsApp, diğer sosyal medya şirketlerinde olduğu gibi kullanıcılara ait birçok bilgiyi (*telefon numarası, cihaz bilgisi, son görülme bilgisi, konum bilgisi, IP, internet servis sağlayıcı/operatör bilgileri, başka kullanıcıların sağladığı bilgiler vb.*) otomatik olarak toplamakta ve işbirliği halinde olduğu firmalarla paylaşmaktadır. Bilgilerin toplanmasında ve işlenerek aktarılmasında; hizmetlerin yürütülmesi, sağlanması, iyileştirilmesi, özelleştirilmesi ve desteklenmesi temel gerekçeler olarak gösterilmektedir. 04 Ocak 2021 tarihinde yapılan son değişikliğin temelini, kişisel verilerin Facebook şirketlerine, diğer iş ortaklarına ya da üçüncü taraflara aktarılması oluşturmakta ve hâlihazırda reklam almayan WhatsApp’ın yeni sözleşme sonrası reklam almama politikasını değiştirip değiştirmeyeceği merak konusudur.

WhatsApp tarafından hizmet koşullarında yapılan değişikliğin onaylanması için kullanıcılara 08 Şubat 2021 tarihine kadar süre tanınmış ve yeni sözleşme onaylanmadığı taktide kullanıcıların WhatsApp hizmetlerinden yararlanamayacağı belirtilmiştir. Uygulamanın kullanılmaya devam edilebilmesi için yeni sözleşmenin onaylanmasının şart koşulması bir anda Türk kamuoyunda geniş yankı bulmuş ve WhatsApp’a karşı tepkiler oluşmaya başlamıştır. Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK) tarafından, WhatsApp’ın getirdiği düzenlemelerin 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanununa ve bu Kanun’da yer alan “*Açık Rıza*” hükümlerine uyumluluğunun kontrolü maksadıyla WhatsApp hakkında 12 Ocak 2021 tarihinde res’en inceleme başlatılmasına karar verilmiştir²⁸. Müteakiben KVKK tarafından WhatsApp’a tebligatta bulunarak bilgi ve belge talebinde bulunulmuştur.

WhatsApp’a karşı ayrıca Rekabet Kurulu tarafından 11 Ocak 2021 tarihinde, “*Facebook’un Türkiye’de, WhatsApp kullanıcılarının verilerinin 08.02.2021 tarihinden itibaren başka hizmetler için kullanılmasına yönelik getirdiği koşullar ile ilgili olarak, 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun’un 9. maddesi*

26 Kuzey Amerika’da 13, Güney Amerika’da 1, Avrupa’da 5 ve Asya’da 2 yerde olmak üzere toplam 21 veri merkezi bulunmaktadır.

27 Sıralama “*Similarweb*” sitesine göredir. Detaylar için Bkz.: <https://wearesocial.com/digital-2021> (Erişim Tarihi: 17.02.2021).

28 KVKK Kamu Duyurusu için bakınız: <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6856/WHATSAPP-UYGULAMASI-HAKKINDA-KAMUOYU-DUYURUSU> (Erişim Tarihi: 14.02.2021).

çerçevesinde geçici tedbir kararı alınması gerektiği” dosya konusu ile yapılan inceleme ve değerlendirmeler neticesinde, yeni koşulları kabul eden veya bilgilendirmeyi alarak kabul etmeyen tüm kullanıcılara Facebook’un veri paylaşımını içeren yeni koşulları durdurduğunu anılan tarihe kadar bildirmesi şeklinde geçici tedbir alınmasına oybirliğiyle Karar (Karar Sayısı: 21-02/25-10) verilmiştir²⁹. WhatsApp tarafından, gerek KVKK gerekse Rekabet Kurulu kararlarından dolayı, belki de gelen tepkilerin etkisiyle, değişikliklerin daha iyi anlatılabilmesi için güncellemelerin kabul tarihinin 15 Mayıs 2021’e ertelendiği bildirilmiş³⁰ olsa da, şu ana kadar şirket tarafından geri adım atmaya yönelik herhangi bir emare gösterilmemiştir.

3.5. BİP Gizlilik Politikası

Tamamen Türk mühendisler tarafından geliştirildiği belirtilen bir "*anlık mesajlaşma*" ve "*sesli ve görüntülü görüşme*" uygulaması olan BİP, 20 Haziran 2016 tarihinden itibaren hizmet sunmaya başlamıştır³¹. BİP Gizlilik Politikası, 14 Ocak 2021 tarihli doküman üzerinden incelenmiştir. BİP Gizlilik Politikası’nın giriş kısmında, 6698 sayılı Kanun, verilerin serbest dolaşımına ilişkin AB Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) ve diğer ilgili mevzuata göre kişisel verileri korumaya ve güvenliğini sağlamaya kararlı olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu politika incelendiğinde, BİP tarafından da yukarıda belirtilen sosyal medya şirketlerince yapıldığı gibi benzer bilgilerin (*kimlik ve iletişim bilgileri, kullanım bilgileri, kişiselleştirme bilgileri ve anketler, konum ve cihaz bilgileri, yedekleme bilgileri, adres defteri bilgileri*) toplandığı ve bu bilgilerin iş geliştirme, hizmet kalitesinin ölçümü ve iyileştirilmesi, tanıtım, pazarlama, reklam, profillemeye gibi amaçlarla işlendiği belirtilmektedir.

BİP tarafından ayrıca, gerek kendisi gerekse üçüncü kişilerin haklarını, mülkiyetini veya güvenliğini korumak amacıyla kişisel verilerin yasal yükümlülükler doğrultusunda adli makamlar, düzenleyici kurumlar ve *diğer taraflar ile paylaşılacağı* belirtilmiştir. Politika dokümanında "*paylaşılabilir*" şeklinde bir ifade kullanımının BİP’e bazı durumlarda inisiyatif sağlayabileceği, "*diğer taraflar*" ifadesinden hangi birimin kast edildiğinin net olmadığı, sonuç olarak tartışmaya açık ve muğlak bir alanın yaratıldığı düşünülmektedir.

BİP’in sunduğu "*otomatik çeviri*" fonksiyonu ile mesajların Microsoft veya Google hizmet sağlayıcılarıyla paylaşılabilirliği belirtilmektedir. Dolayısıyla "*çeviri*" özelliğini aktif kullanıma açan bir kullanıcının gönderdiği mesajların Microsoft ya da Google ve bunlarla bağlantılı şirketlere ait yurt dışındaki veri merkezlerine aktarım ihtimalinin yüksek olduğu değerlendirilmektedir.

Anlık mesajlaşma ve görüntülü görüşme uygulaması WhatsApp ile karşılaştırıldığında, kişisel bilgileri toplama ve bu bilgilerin işlenmesi ve paylaşılması konusunda her iki sosyal medya platformu arasında kayda değer bir fark tespit edilmemiştir. Önemli bir fark olarak BİP gizlilik politikasında, sunucuların Türkiye’de bulunduğu ve kullanıma ilişkin tüm verilerin Türkiye’de depolandığına vurgu yapılmıştır. BİP kullanıcıları "*keşfet*" linki üzerinden birçok farklı kategoride (eğlence & bilgi, iş & yaşam, haber, spor, oyun, teknoloji, vb.) hizmet veren üçüncü taraf uygulamalarına yönelebilmekte, dolayısıyla kullanıcı rızasıyla da olsa, BİP üzerinden kullanıcı verileri buradaki firmalara (üçüncü taraflara) aktarılabilir. Sonuç itibarıyla, belirli istisnalar (çeviri uygulamasının kullanıldığı durumlar gibi) haricinde kullanıcıya ait veriler Türkiye’deki veri merkezlerinde depolanmış olsa da, uygulamanın sunduğu "*keşfet*" özelliği ile kullanıcılar iletişim kurma ihtiyaçlarının dışında bilerek ya da bilmeyerek çok daha fazla kişisel bilgisini BİP dışındaki firmalarla paylaşma eğilimine girmekte ya da buna teşvik edilmektedirler.

4. YERLİ VE MİLLİ SOSYAL MEDYA TARTIŞMALARI

WhatsApp tarafından yukarıda belirtilen sözleşme güncellemesi yapılması zorunluluğunun ortaya çıkması ile birlikte yerli ve milli sosyal medya uygulamalarının kullanılması yönünde bir gündem oluşmuştur. Ancak yerli ve milli uygulamaların kullanılması konusundaki çalışmaların çok daha önceden başlatıldığı görülmektedir. 6 Temmuz 2019 tarihinde yayımlanan, "*Bilgi ve İletişim Güvenliği Tedbirleri*" konulu ve 2019/12 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesinin altıncı maddesinde; "*sosyal medya ve haberleşme uygulamalarına ait yerli uygulamaların kullanımı tercih edilecektir*", hükmü yer almaktadır. Aynı ifadeye, anlık mesajlaşma güvenliğinin sağlanması kapsamında, T. C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi tarafından yayımlanan

29 Detaylar için Bkz.: <https://www.rekabet.gov.tr/Karar?kararId=e3bd6f42-4954-4177-b4ee-7783d47c4131> (Erişim Tarihi: 18.02.2021).

30 Konuya ilişkin WhatsApp açıklaması için Bkz.: <https://blog.whatsapp.com/giving-more-time-for-our-recent-update> (Erişim Tarihi: 15.02.2021).

31 BİP’e ilişkin detaylar için Bkz.: <https://www.turkcell.com.tr/servisler/BiP> (Erişim Tarihi: 14.02.2021).

Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi'nde de (Temmuz 2020) yer verilmiştir. Gülaslan (2018:191) tarafından yapılan başka bir çalışmada;

*“Türkiye’de kullanılan sosyal medya platformlarının önemli bir bölümünün yurt dışındaki firmalar tarafından işletilmekte olduğu, uygulamalara ilişkin kullanım şartlarının yine bu firmalar tarafından yayımlanmakta olduğu, yargı yoluna başvurulması ya da bu firmalardan bilgi talep edilmesi durumunda ilgili ülkelerin yasalarının ve şartlarının geçerli olduğu, bu durumun ise özellikle sosyal medya söz konusu olduğunda, hukuki çerçevede bazı kısıtlamalara yol açabileceği, dolayısıyla yabancı uygulamaların kullanılmaya devam edilmesi ile birlikte, **milli ve yerli sosyal medya platformlarının ortaya çıkarılabilmesi için yeterli teknoloji ve uzmanlığa sahip olduğu ve bu alanda çalışmalara başlanabileceği**”*,

ifade edilmiştir. “Yerli ve milli sayılabilmesi için sosyal medya platformu ve ilgili sistemler hangi özelliklere sahip olmalıdır?” sorusu, yerli ve milli sosyal medya tartışmasında cevaplanması gereken en temel sorudur. Bu çerçevede, birbiriyle direkt bağlantılı üç kriterden bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki ve en önemlisi, sosyal medya uygulaması üzerinden yaratılan, paylaşılan ve işlenen tüm verilerin depolandığı veri merkezlerinin, güvenliği sağlanmış biçimde ilgili ülkenin sınırları içerisinde ve kontrolünde olması gerektiğidir. Veri merkezlerindeki sunucuların ve burada kullanılan yazılımların yönetimi ve tam kontrolüne sahip olunması ikinci bir kriter olarak sayılabilir. Kullanılan yazılımların milli olarak geliştirilmesi arzu edilebilir olsa da yerli ve milliliği belirlemede bir kriter olmadığı düşünülmektedir. Tüm kullanım/lisans hakları alınmış ve üzerinde tam kontrol sahibi olunan yabancı menşeli bir yazılımı da kullanmak mümkündür. Üçüncü kriter ise, haberleşmeyi sağlayacak altyapının (internet altyapısı gibi) da ilgili ülkenin kontrolünde olması ve güvenli olarak işletilmesidir.

Dünya örneklerine bakıldığında, Ocak 2021 itibarıyla 300 milyon üzeri kullanıcıya sahip 17 sosyal medya uygulamasının 6 adedi (WeChat, Tiktok, QQ, Douyin, Sina Weibo, Kuaishou) Çin’de geliştirilmiştir³². Çin’in ABD menşeli sosyal medya platformlarına getirdiği sansür/yasaklamaların belirtilen sosyal medya uygulamalarının ortaya çıkma sürecini hızlandırdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çin, bu kapsamda kendi yerli ve milli sosyal medya markasını meydana getirdiği görünmektedir. Rusya’da da, ABD menşeli sosyal medya platformlarına erişim sağlanabilmekle birlikte kendi sosyal medya markalarını oluşturma kapsamında (VK ya da VKontakte örneğinde olduğu gibi) önemli adımlar atılmıştır.

“Türkiye’nin Verisi Türkiye’de Kalmalı” politikasını destekleyen yerli ve milli sosyal medya çalışmalarını, 5651 sayılı Kanun’a yapılan en son değişikliklerle birlikte analiz etmek gerekmektedir. Söz konusu Kanun’la yabancı menşeli sosyal medya platformlarına temsilci atama zorunluluğu getirilerek, yabancı sosyal medya şirketleri ile ilgili hukuki süreçlerde yaşanmakta olan mevcut sorunların asgariye indirilmesi ve muhataplığın tesis edilmesi amaçlanmıştır.

Yerli ve milli sosyal medya platformlarının Türk yargı sistemine ve ilgili tüm mevzuata tabi olması sebebiyle, idare ve ona bağlı birimler (kolluk kuvvetleri gibi) açısından her türden yasa dışı sosyal medya paylaşımları ve siber olaylarla daha etkin mücadele edilebilecek, ülke sınırları içerisinde bulunan veri merkezleri, sunucu/yazılımlar ve haberleşme altyapıları ile yabancı uygulamalara göre kişisel verilerin güvenliği artırılmış olacak ve daha güvenli bir sanal ortamın tesisine katkı sağlanmış olacaktır.

Sosyal medya kullanıcıları açısından değerlendirildiğinde ise; verilerinin ülke sınırları (Siber Vatan) içerisinde kalacağından hareketle, yerli ve milli sosyal medya uygulamalarını kullananlar tarafından kişisel verilerinin güvenliği ve nasıl işlenmekte olduğu konularına yönelik endişelerinde bir miktar azalma olacağı tahmin edilmektedir.

Kısıtlı sayıda üniversite öğrencisi (159 kişi) arasında yapılan bir araştırmada (Özdemir ve Nacar, 2020:65), öğrenciler tarafından yerli ve milli sosyal medya platformlarını tercih etme nedenleri olarak; “yerli ve milli olması, milli ekonomiye katkı sağlaması, kültürel olarak kendine yakın bulma ve tamamen Türkçe olması” gibi nedenler ifade edilmiştir.

479 internet kullanıcısı ile yapılan başka bir araştırmada (Aslanyürek, 2015:138) ise, ankete katılanların %84’ü, “internet ve sosyal paylaşım sitelerinde bireylerin mahremiyetlerinin hükümetler, pazarlama şirketleri ve bilgisayar korsanları tarafından ihlal edildiği” ifadesine katılmış ya da kararsız kalmıştır. 542 kişinin katıldığı ve sosyal ağ sitelerinin dezavantajlarının sıralandığı başka bir çalışmada da (Fuchs, 2009:89), devlet,

32 Detaylar için bakınız: <https://wearesocial.com/digital-2021> (Erişim Tarihi: 17.02.2021).

şirket ve kişilerin yaptığı gözetimlere sebebiyet veren veri suistimali, veri paylaşımı ya da verilerin korunması eksiklikleri %57 ile en önde gelen dezavantaj olarak çıkmıştır.

Belirtilen araştırmalara paralel olarak, teknolojik gelişmelerle birlikte sosyal medya mecraları, gözetimin en fazla yapıldığı (Kalaman, 2019:575) mecraların başında gelmektedir. Dolayısıyla, bir kesim kullanıcı tarafından yapılmış olduğu yazışmaların, görüşmelerin ve paylaşımların yerli ve milli sistemler üzerinden daha kolay takip edilebileceği düşüncesiyle yerli/milli sosyal medya uygulamaları tercih edilmeyebilir.

WhatsApp'ın hizmet koşullarında yapmayı planladığı değişiklik üzerine, Türkiye'de WhatsApp kullanımını bırakarak, yerli ve yabancı farklı alternatif uygulamalara yönelimler olmuştur. Tablo-1'de görüleceği üzere, 3-13 Ocak 2021 verilerine göre, dünyada 2 milyarı aşkın WhatsApp kullanıcısının Türkiye'deki kullanıcı sayısında 2 milyonluk bir azalma olmakla birlikte, toplam kullanıcı sayısı 40.3 milyonda kalmıştır. Bu periyotta, Telegram ve BiP gibi diğer benzer işlevli platformlar da, mevcut kullanıcı sayılarını önemli miktarda artırmıştır.

Tablo 1. Anlık Mesajlaşma Uygulamaları 1-13 Ocak 2021 Türkiye Kullanıcı Sayıları³³

Uygulama	1 Ocak 2021 Kullanıcı Sayısı (milyon)	3 Ocak 2021 Kullanıcı Sayısı (milyon)	13 Ocak 2021 Kullanıcı Sayısı (milyon)	10 Günlük Değişim (milyon)	10 Günlük Değişim (Yüzde)
WhatsApp	42.6	42.3	40.3	-2	-5%
Telegram	4.4	4.7	14.1	9.4	200%
BiP	3.9	3.7	9.1	5.4	146%
TOPLAM	50.9	50.7	63.5	12.8	25%

Yerli ve milli sosyal medya tartışmalarını sadece WhatsApp'ın yeni hizmet sözleşmesi olayına indirgemek meseleyi sınırlamaktan öteye gitmeyecektir. Ocak 2021 verilerine göre, Türkiye'deki 16 ila 64 yaşları arasındaki aktif internet kullanıcılarının %94,5'i YouTube, %89,5'i Instagram, %87,5'i WhatsApp, %79'u Facebook ve %72,5'i Twitter kullanıcısıdır³⁴. Bu nedenle, yerli ve milli sosyal medya tartışmaları bir yana, Türkiye'den her gün sosyal medya kullanıcısı milyonlarca kişinin kişisel verisinin, yurt dışında konuşlu mevkisi bilinen ya da bilinmeyen yüzlerce veri merkezinde toplandığını, işlendiğini ve paylaşıldığını söylemek abartılı olmayacaktır.

SONUÇ YERİNE

Hâlihazırda dünya nüfusunun yarısından fazlası aktif sosyal medya kullanıcısıdır ve bu istatistikler her geçen gün artma eğilimi göstermektedir. Sosyal medyanın genel olarak arkadaşlık kurma, sosyalleşme gibi amaçlarla günlük hayatımıza girdiği ilk andan itibaren, bu mecranın ifade özgürlüğünün sınırsız şekilde aktarıldığı bir alan olup olmadığı, kişisel verilerin gizliliği ve nasıl korunacağı, etik ve mahremiyete dair hususlar birer sorunsal ve tartışmalı alan olarak kalmaya devam etmektedir. İnsanlar, birçok sebeple (*para kazanma, vakit geçirme, eğlence, kendini kanıtlama, beğenilme arzusu vb.*) günlük yaşantılarını sosyal medya ortamlarına aktarma ve teşhir etme yarışına girerken, bir taraftan kişisel verilerinin kontrolünü kaybetmekte ve gizlilik/güvenlik sorunlarının en temel kaynağı haline gelmekte, diğer taraftan farkında olarak ya da olmayarak sosyal medya platformlarına verdikleri kişisel verilerle sosyal medya şirketlerinin adeta bir elemanı/çalışmanı haline dönüşmektedirler.

Sosyal medya platformları tarafından sunulan hizmetler ücretsiz gibi görünse de, kullanıcılar tarafından sağlanan verilerin işlenerek anlamlı hale getirilmesi ve yeniden kullanılmasıyla (*kıssal verilerin kişiselleştirilmiş reklam olarak kullanıcıya sunulması gibi*) sosyal medya şirketleri bu süreçten önemli miktarda kazançlar elde ederek sürekli büyümektedirler. Sosyal medyanın kitleleri harekete geçirme potansiyeline yönelik Arap Baharı, ABD Başkanlık Seçimleri gibi örnekler göz önünde bulundurulduğunda, geline nokta bu platformlar onu kullanan kişilere, gruplara ya da kurumlara da fayda sağlamaktadır. Ancak, sosyal medyayı kapsayan yasal düzenlemelerdeki eksikliklerin de etkisiyle, bu alan bazı kesimler tarafından ifade özgürlüğünün sınırsızca kullanılabilirdiği, kontrolün olmadığı bir mecraya olarak algılanmaktadır. Hatta bunun da ötesinde, sosyal

33 Kaynağa ulaşmak için Bkz.: <https://www.haberturk.com/whatsapp-i-kac-kisi-sildi-kaci-bip-ve-telegram-a-gecti-haberler-2939102-teknooloji#:~:text=Ge%C3%A7en%20pazar%20g%C3%BCn%C3%BC%20ile%20birlikte,itibariyle%2040.3%20milyona%20ancak%20geriledi.> (Erişim Tarihi: 17.02.2021).

34 Detaylar için Bkz.: <https://datareportal.com/reports/digital-2021-turkey> (Erişim Tarihi: 17.02.2021).

medyanın terör propagandası yapmak, siber zorbalık ve nefret söylemini yaymak da dâhil olmak üzere, her türden yasa dışı faaliyetin desteklenmesinde ve bir araç olarak kullanımında da artış gözlenmiştir. Bu nedenle, sosyal medya şirketlerini daha kontrol edilebilir ve hesap verebilir hale getirmeyi amaçlayan dünya çapında birçok yasal düzenlemenin yapıldığı/yapılmakta olduğu görülmektedir.

Sosyal medyaya ilişkin yasal düzenlemeler konusunda, Çin'de yapılan uygulamalar pek sürpriz değildir. Bu ülkede, ABD menşeli sosyal medya platformlarını kısıtlamak ve kontrol altına almak bir yana doğrudan yasaklama ve erişimine engel koyma yöntemi seçilmiş, bunun doğal bir sonucu olarak ise, Çin menşeli birçok sosyal medya platformu yaratılmış, bu uygulamalar ise sadece Çin'de değil küresel boyutta önemli kullanıcı sayılarına ulaşmıştır. Bununla birlikte, dünyada internete sansürün en üst seviyede uygulandığı Çin'de sosyal medya platformları yerli ve milli olsa bile, burada paylaşılan tüm içeriklerin kelime bazında tarandığı ve sansür uygulandığı bilinmektedir. Dolayısıyla, yerli ve milli uygulama kullananların sayısındaki artış ve bu uygulamaların yaygınlığıyla doğru orantılı olarak, ülkeler tarafından bu platformların kontrolü ve denetimi daha kolay hale gelebilmektedir.

Diğer ülke uygulamalarına yönelik en dikkat çekici husus ise; ifade özgürlüğünün, demokrasinin beşiği kabul edilen birçok ülkenin bile, özellikle siber zorbalık, nefret söylemi, terör, çocuk istismarı, kişisel hakların ve veri güvenliğinin ihlali başta olmak üzere sanal mecrada suç oluşturmaya yönelik potansiyeli bakımından sosyal medya platformlarını sanal mecrada zaman zaman potansiyel bir tehdit olarak görmeleri ve kontrol etme çabalarıdır. Bu kapsamda; Türkiye'de Siber Vatan'ın güvenliğini sağlamak üzere, 5651 sayılı Kanun'a getirilen nihai değişiklikler, sosyal medya şirketleri ile direkt muhataplık tesis eden ve onlara ciddi sorumluluklar yükleyen önemli düzenlemeler içermektedir.

Sosyal medya kaynaklı riskler ve çevrimiçi nefret söylemiyle mücadelede, ülkeler tarafından yapılan yasal düzenlemeler benzerlik gösterse de, bu konuda tam bir standardın yakalanması kolay değildir. Ancak, çok paydaşlı yönetim modeli olarak belirtilen "*Sosyal Medya Konseyi*" ile BM Nefret Söylemine Karşı Strateji ve Eylem Planı'nda yer alan bağımsız arabulucu ve uzmanlık sisteminin benzerlik taşıdığı, dolayısıyla çevrimiçi ortamda nefret söylemiyle mücadele kapsamında yapılan ulusal düzenlemelerin yakın gelecekte uluslararası ortama doğru evrilebileceği ve BM nezdinde uluslar üstü mekanizmaların kurulmasının muhtemel olduğu, bu sayede küresel ölçekte standartların oluşturulabileceği düşünülmektedir.

Ülkeler ya da AB ve BM gibi devletler üstü örgütler tarafından sosyal medyaya ilişkin düzenlemeler yapılırken, diğer taraftan sosyal medya şirketleri de kendi hizmet sözleşmelerini ve gizlilik politikalarını güncellemektedirler. Ancak kullanıcılar, sosyal medya platformlarını kullanabilmeleri için kayıt olma sürecinin son aşamasında ortaya çıkan ve uzun metinlerden oluşan, tamamı okunsa dahi anlaşılması zor hizmet sözleşmelerini çoğu kez okumadan onaylamak zorunda kalmaktadırlar. Hizmet sözleşmelerinde ve gizlilik politikalarında geçen muğlak ifadeler ise, vuku bulan olayların ya da sosyal medya işletimine dair uygulamaların sosyal medya şirketleri tarafından keyfi yorumlanmasına sebebiyet vermekte ve netice olarak kullanıcıların aleyhine durumlar ortaya çıkabilmektedir.

İster siyasi, ister medyatik/sanatçı, isterse sıradan bir vatandaş olsun, milyonlarca takipçiye (follower) sahip bir Twitter kullanıcısının paylaştığı bir içeriğe politik hassasiyet, ilkelere aykırılık vb. nedenlerle kısıtlama koyulması ya da hesabın askıya alınması durumlarının toplum nezdinde büyük bir etki oluşturduğuna, zaman zaman infiale bile neden olabildiğine şahit olunmaktadır. Eğer bu engellemeler seçim dönemlerinde gerçekleşirse, kısıtlamaya uğrayan tarafın aleyhine bir seçim sonucun ortaya çıkması bile mümkündür.

Twitter açısından konu en basit şekliyle hizmet sözleşmesinin ihlali şeklinde açıklanabilir ancak içeriklerin kısıtlanması ya da hesapların askıya alınması kararları, Twitter'ı zaman zaman yetkisi olmadığı halde sözde "Kamu Otoritesi" haline dönüştürme riski taşımaktadır. Twitter'ın bu konudaki sözleşme maddelerinin oldukça subjektif ifadeler içermesinden dolayı, bir taraftan politik hassasiyet gerekçesiyle içeriklere kısıtlama getirilirken ve hesaplar askıya alınırken ya da sonlandırılırken, diğer taraftan siber zorbalık yapan, nefret söyleminde bulunan ya da terör örgütlerini destekleyen/propagasını yapan hesaplar (ifade özgürlüğü gerekçesiyle!) açık kalmaya devam etmektedir. Bu nedenle, Twitter'ın özellikle siyasi içerikler kapsamında tarafsızlığını koruduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Belirtilen durumun sebeplerinden birisinin de, başlangıçta iletişim kurma ve sosyalleşme amaçlarıyla kurulmuş olan ancak zaman içerisinde milyarlarca dolarlık ciroya sahip hale gelen sosyal medya şirketlerinin gelinen noktada sahip olduğu gücünü ve gelirini daha da genişletme çabasıyla değerlendirilmektedir. Hatta ülkelerin kamu politikası oluşturma ve karar alma süreçlerinde önemli bir unsur olan vatandaşların davranışlarını etkileyerek ve algılarını ölçmeye çalışarak zımmen de olsa yine kendilerine kazanç sağlamayı amaçladıkları düşünülmektedir.

Herhangi bir sosyal medya şirketinin kullanıcılarından topladığı verileri, kendi ortakları ya da üçüncü taraflarla paylaşmasının kontrol ve fark edilmesinin zorluğundan hareketle, diğer sosyal medya şirketleri tarafından yapıldığı gibi WhatsApp tarafından da yeni sözleşme öncesi dönemde toplanan kişiler bilgilerin Facebook gibi ortaklar, reklamverenler ve işbirliğinde bulunan üçüncü taraflarla zaten paylaşılıyor olabileme ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu nedenle, geçmişte veri ihlallerinin ortaya çıkmasıyla büyük miktarda para cezasına hükmedilen ve dünya çapında itibar kaybı yaşayan Facebook'a bağlı bir şirket olan WhatsApp tarafından, getirilmek istenen yeni sözleşme ile mevcut uygulamaların hukuki altyapısının sağlanmasına çalışıldığı ve Facebook ile paylaşılan bilgiler üzerinden yakın gelecekte kullanıcılara reklam sunma uygulamasına başlanabilme ihtimali bulunmaktadır.

İster yerli ve milli, ister yabancı menşeli olsun, sosyal medya kullanan bir bireyin bilerek ya da bilmeyerek birçok önemli kişisel verisini bu platformlarla ve/veya bu platformlar üzerinden hizmet/gizlilik sözleşmelerinde belirtilen üçüncü taraflarla paylaştığı bilinen bir gerçektir. Sosyal medya kullanıcısı tarafından paylaşılan bilgiler (ya da sosyal medya platformlarının otomatik olarak toplanan verileri), yurt içi ya da yurt dışındaki veri merkezlerine aktarıldığından, belirli istisnalar hariç her iki durumda da kişinin bu veriler üzerindeki kontrolü ortadan kalkmış olmaktadır. Bu nedenle, veri güvenliği açısından yerli ve milli uygulamalar ile yabancı menşeli uygulamalar arasında anlamlı bir fark görmeyen kullanıcılar, yabancı uygulamaların küresel boyuttaki bilinirliği ve popülerliğinin de etkisiyle bu platformları kullanmaya devam edecektir.

Yerli ve milli sosyal medya platformlarının kullanılması ve bu yönde adımlar atılması Türkiye'de resmi bir devlet politikası haline gelmiştir. ABD menşeli platformlarla birlikte, başarılı olmuş Çin ve Rus örneklerinin de yerli ve milli sosyal medya uygulamalarını ülke çapında yaygınlaştırmak için model olarak kullanılması ve bu alanda kamu, özel sektör ve kullanıcı olarak vatandaşların da sürece dahil edildiği eylem planlarının hayata geçirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Dolayısıyla yerli ve milli sosyal medya çalışmalarında “*Türkiye'nin Verisi Türkiye'de Kalmalı*” ilkesini gerçekleştirmek üzere üretilmiş/üretilecek yerli ve milli sosyal medya uygulamalarının öncelikle kullanıcı ihtiyaçlarını gözetmesi ve ülkemizin markasını yaratacak nitelikte olması önemlidir.

Tüm dünyada sosyal medyaya ilişkin getirilen yasal düzenlemeler, neyin kabul edilebilir neyin kabul edilemez sosyal medya içeriği olduğunun belirlenmesine katkı sağlasa da, yine de sosyal medya içerikleri üzerinden yapılan eleştirinin sınırının nerede bittiğini, suç unsurunun nerede başladığını kestirmek pek kolay değildir. Özellikle politik mecra söz konusu olduğunda, hangi içeriğin toplumda hassasiyet yaratacağı tamamen göreceli bir kavramdır ve hangi politik görüşe sahip olduğuna bağlı olarak farklı yorumlar yapılabilir. Bu sebeple, gerek sosyal medya şirketleri gerekse Kamu Otoriteleri tarafından yasal düzenlemelere ya da mahkeme kararlarına göre konusu suç teşkil etmediği müddetçe, sosyal medya içeriklerine kısıtlama getirilmemesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AAKER, Jennifer ve CHANG, Victoria (2009), “*Obama and the Power of Social Media and Technology*”, **Standford Graduate School of Business, Case: M-321** (E-Article), ss.1-40, <https://www.gsb.stanford.edu/gsb-box/route-download/352051> (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- AKINCI, Ayşe Nur (2017), **Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü'nün Getirdiği Yenilikler ve Türk Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi Çalışma Raporu-6**, Kalkınma Bakanlığı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- AKKURT, Sinan Sami (2020), “*7253 Sayılı Yeni Sosyal Medya Yasasının Getirdikleri*”, **Selçuk Hukuk Kongresi 2020 Özel Hukuk Tebliğleri Tam Metin Kitabı**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, ss.39-52.
- ASLANYÜREK, Malik (2015), “*İnternet Güvenliği ve Çevrimiçi Gizlilik Alanlarında Yaşanan Sorunlar: İnternet ve Sosyal Medya Kullanıcılarının İnternet Güvenliği ve Çevrimiçi Gizlilik ile İlgili Kanaatleri ve Farkındalıkları Üzerine Bir Araştırma*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ATASOY, Kemal (2016), “*Kişilik Hakkı Kapsamında Sosyal Medyada Kişisel Verilerin Korunması ve Veri Sahibinin Rızası*”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, S.22(3), ss.269-301.

- BORINS, Sanford (2011), “*Online Adaydan Online Başkana*”, **Seçim Kampanyalarında Geleneksel Medya, İnternet ve Sosyal Medyanın Kullanımı** (Ed. Yusuf Devran, Çev. Nazlı Çetin Turan), Başlık Yayın Grubu Yayını, İstanbul, ss.85-93.
- BOYD, Danah (2008), “*American Teen Sociality in Networked Publics*”, **Doktora Tezi**, Berkeley Üniversitesi, Kaliforniya (USA).
- ERTAŞ, Handan (2015), “*Kamu Yönetiminde Sosyal Medyanın Kullanımı*”, **Kamu Yönetiminde Sosyal Medya, Kuramdan Uygulamaya** (Ed. Handan Ertaş), Palet Yayınları, Konya, ss.15-42.
- FUCHS, Christian (2009), **Social Networking Sites and the Surveillance Society: A Critical Case Study of the Usage of Studivz, Facebook, and Myspace by Students in Salzburg in the Context of Electronic Surveillance**, ICT&S Center Research Report, University of Salzburg, Vienna (Austria), <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.168.4621&rep=rep1&type=pdf> (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- GENEL, Mehmet Gökhan (2012), “*Siyasal İletişim Kampanyalarında Sosyal Medyanın Kullanımı (12 Haziran 2011 Seçimleri “Twitter” Örneği)*”, **The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC October 2012**, S.2(4), ss.23-31, http://www.tojdac.org/tojdac/VOLUME2-ISSUE4_files/tojdac_v02i405.pdf (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- GÜLASLAN, Taylan (2018), **Kamu Yönetiminde Sosyal Medya Kullanımı ve Yönetimi**, Nobel Bilimsel Eserler Yayını, Ankara.
- İVREN, Burçin (2019), “*Sosyal Medyada Gözetim: Facebook Veri Politikasına Yönelik Kullanıcıların Gizlilik Endişeleri ve Gözetim Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- KALAMAN, Sefer (2019), “*Yeni Medya ve Dijital Gözetim: Türkiye’deki Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma*”, **Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, S.26(2), ss.575-594.
- KAPLAN, Andreas Marcus ve HAENLEIN, Michael (2010), “*Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media*”, **Business Horizons**, S.53(1), ss.59-68.
- KHAN, Gohar Feroz (2013), “*The Government 2.0 Utilization Model and Implementation Scenarios*”, **Information Development**, S.31(2), ss.1-15, <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.959.4849&rep=rep1&type=pdf> (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- MANGOLD, W. Glynn ve FAULDS, David J. (2009), “*Social Media: The New Hybrid Element of the Promotion Mix*”, **Business Horizons**, S.52, ss.357-365.
- MAYFIELD, Antony (2008), **What is Social Media?**, iCrossing Publisher (E-Book), New York (USA), https://www.icrossing.com/uk/sites/default/files_uk/insight_pdf_files/What%20is%20Social%20Media_iCrossing_ebook.pdf (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- ONAT, Ferah (2010), “*Bir Halkla İlişkiler Uygulama Alanı Olarak Sosyal Medya Kullanımı: Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir İnceleme*”, **Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, S.31, ss.103-122.
- OYMAK, Hasan (2020), “*7253 Sayılı “İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un Getirdikleri*”, **Ankara Hacıbayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Medya Dergisi**, S.9, ss.129-141.
- ÖZDEMİR, Kadir ve NACAR, Ramazan (2020), “*Yerli ve Milli Sosyal Medyayı Tercih Etme Nedenleri*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.38, ss.42-69.
- SAFKO, Lon (2012), **The Social Media Bible: Tactics, Tools and Strategies for Business Success**, John Wiley and Sons Publisher, New Jersey (USA), Third Ed.
- SAYAN, Ömer Fatih (2021), “*Kişisel Tweet*”, **Twitter Sosyal Medya Sayfası**, <https://twitter.com/ofatihsayan/status/1373017598972026885/photo/1> (Erişim Tarihi: 03.04.2021).

- SCOTT, Peter R. ve JACKA, J. Mike (2013), **Sosyal Medya Kurumsal Yönetim ve Risk Rehberi** (Çev. Tuğrul Bozbey), Türkiye İç Denetim Enstitüsü Yayını, İstanbul.
- T. C. CUMHURBAŞKANLIĞI (2020), **Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi**, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi Yayını, Ankara, https://cbddo.gov.tr/SharedFolderServer/Genel/File/bg_rehber.pdf (Erişim Tarihi: 15.02.2021).
- T. C. CUMHURBAŞKANLIĞI (2020), **Sosyal Medya Kullanım Kılavuzu**, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayını, Ankara, <https://www.iletisim.gov.tr/uploads/docs/SosyalMedyaKullanimKilavuzu.pdf> (Erişim Tarihi: 27.01.2021).
- TAŞCI, Ersin (2010), “*Sosyal Medya Araçlarının Yerel Yönetimlere Etkisi ve Katkısı: Belediye 2.0*”, **Türkiye Bilişim Derneği Bilişim Dergisi**, S.38(126), ss.23-26.
- WEINBERG, Tamar (2009), **The New Community Rules: Marketing On the Social Web**, O’Reilly Media Inc., Kaliforniya (USA).
- WHITING, Anita ve WILLIAMS, David Lindsey (2013), “*Why People Use Social Media: A Uses and Gratifications Approach*”, **Qualitative Market Research: An International Journal**, S.16(4), ss.362-369.
- 4054 sayılı **Rekabetin Korunması Hakkında Kanun** (13.12.1994 tarih ve 22140 sayılı Resmi Gazete).
- 5651 sayılı **İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun** (23.05.2007 tarih ve 26530 sayılı Resmi Gazete).
- 6698 sayılı **Kişisel Verilerin Korunması Kanunu** (07.04.2016 tarih ve 29677 sayılı Resmi Gazete).
- 7253 sayılı **İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun** (31.07.2020 tarih ve 31202 sayılı Resmi Gazete).
- 2019/12 sayılı **Cumhurbaşkanlığı Genelgesi** (06.07.2019 tarih ve 30823 sayılı Resmi Gazete).
- AB Dijital Servisler Yasası ile Birlikte 2000/31/EC Direktifi’nde Değişiklik Öngören Yasa Teklifi**, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020PC0825&from=en> (Erişim Tarihi: 09.02.2021).
- AB Genel Veri Koruma Tüzüğü**, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679> (Erişim Tarihi: 10.09.2021).
- AB 2000/31/EC Direktifi**, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000L0031&from=EN> (Erişim Tarihi: 10.09.2021).
- ABD Çocuklar İçin Çevrimiçi Gizliliğin Korunması Yasası**, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-105publ277/pdf/PLAW-105publ277.pdf> (Erişim Tarihi: 02.02.2021).
- ABD Gizlilik Yasası**, <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/5/552a> (Erişim Tarihi: 01.02.2021).
- ABD İletişim Ahlakı Yasası**, <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/47/230> (Erişim Tarihi: 01.02.2021).
- Alman Ağ Yaptırım Yasası**, https://www.bmjv.de/SharedDocs/Gesetzgebungsverfahren/Dokumente/NetzDG_engl.pdf?__blob=publicationFile&v=2 (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- Avustralya Çevrimiçi Güvenliğin Artırılması Yasası**, <https://www.legislation.gov.au/Details/C2017C00187> (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- Avustralya Nefret Uyandırıcı Şiddet İçeren Materyalin Paylaşılması İsimli Kanun Değişikliği**, <https://www.legislation.gov.au/Details/C2019A00038> (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- BİP Gizlilik Politikası**, <https://bip.com/tr/gizlilik-politikasi/#BiPGIZLILIKPOLITIKASI> (Erişim Tarihi: 12.02.2021).

- Birleşik Krallık Ağ ve Bilgi Sistemleri Düzenlemeleri**, <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2018/506/made> (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- Birleşik Krallık Data Koruma Yasası**, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2018/12/contents/enacted> (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- BM Nefret Söylemine Karşı Strateji ve Eylem Planı**, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/advising-and-mobilizing/Action_plan_on_hate_speech_EN.pdf (Erişim Tarihi: 27.02.2021).
- Çin Siber Güvenlik Yasası**, <https://www.newamerica.org/cybersecurity-initiative/digichina/blog/translation-cybersecurity-law-peoples-republic-china/> (Erişim Tarihi: 04.03.2013).
- Facebook Gizlilik İlkeleri**, <https://tr-tr.facebook.com/legal/terms> (Erişim Tarihi: 12.02.2021).
- Fransa Dijital Ekonomi Yasası**, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000005789847/> (Erişim Tarihi: 04.02.2021).
- Google Gizlilik Politikası**, <https://policies.google.com/privacy?hl=tr> (Erişim Tarihi: 14.02.2021).
- Hindistan Bilgi Teknolojileri Yasası**, <https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/1999/3/A2000-21.pdf> (Erişim Tarihi: 05.02.2021).
- İnternet'in Çin'deki Durumu (The State of the Internet in China) İsimli Doküman**, http://www.gov.cn/zhengce/2010-06/08/content_2615774.htm (Erişim Tarihi: 04.02.2021).
- Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (International Covenant on Civil and Political Rights)**, <https://www.ohchr.org/documents/professionalinterest/ccpr.pdf> (Erişim Tarihi: 28.02.2021).
- Rabat Eylem Planı (Rabat Plan of Action)**, https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/SeminarRabat/Rabat_draft_outcome.pdf (Erişim Tarihi: 28.02.2021).
- Twitter Hizmet Sözleşmesi ve Gizlilik Politikası**, https://cdn.cms-twdigitalassets.com/content/dam/legal-twitter/site-assets/tos-oct-14th-2020/Twitter_User_Agreement_EN.pdf (Erişim Tarihi: 12.02.2021).
- UK Online Harms White Paper: Full Government Response to the Consultation**, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/944310/Online_Harms_White_Paper_Full_Government_Response_to_the_consultation_CP_354_CCS001_CS1_220695430-001__V2.pdf (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- WhatsApp Hizmet Koşulları ve Gizlilik İlkeleri**, <https://www.whatsapp.com/legal/updates/terms-of-service/?lang=tr> (Erişim Tarihi: 12.02.2021).
- YouTube Hizmet Sözleşmesi**, <https://www.youtube.com/t/terms> (Erişim Tarihi: 14.02.2021).

EU Non-Intentional Geopolitics and The “Europeisation” of Strategic - Operative Functions: Mare Nostrum and Triton Missions as a Test of EU Political Capability

AB'nin Kasıtsız Jeopolitiği ve Stratejik - Operasyonel İşlevlerin "Avrupalılaştırılması": AB Siyasi Yeteneğinin Testi Olarak Mare Nostrum ve Triton Misyolları

Igor JELEN

*Prof. Dr., University of Trieste,
Department for Political and Social Sciences,
ITALY, igor.jelen@dispes.units.it
<https://orcid.org/0000-0003-1964-9232>*

Makale Başvuru Tarihi: 20.02.2021
Makale Kabul Tarihi: 11.04.2021
Makale Türü: Araştırma Makalesi

Elisabetta BENEDETTI

*PhD., University of Trieste, ITALY,
elisabettabenedetti76@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0935-2881>*

Erica SPECOGNA

*MA, University of Trieste, ITALY,
erica.specogna@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6727-6392>*

Anahtar Kelimeler:

*Avrupa Entegrasyonu,
Uluslararası Göçler,
Ortak Askeri Hareketler,
Akdeniz,
Deniz Sınır Gözetimi,*

ÖZET

Avrupa bütünleşmesi farklı bağlamlarda, II.Dünya Savaşı'ndan sonra, olası gerilimlere karşı olarak, ama aynı zamanda yüzyıllar içinde farklı türetilmiş idealistler tarafından geliştirilen bir projenin gerçekleştirilmesi olarak başladı. Ana amacı, genellikle farklı komşu idari alanları çaresiz ama anlamsız savaşlarda birbirleriyle savaşmaya götüren rekabetlerin üstesinden gelmek olacaktır. Kıtanın periyodik olarak maruz kaldığı, yönetilmesi gereken bu tür gerilimler, stratejik ve jeopolitik ölçekte AB için entegrasyonda daha ileri bir adımın zorluğunu, yani aniden ortaya çıkabilecek farklı risklerle yüzleşebilecek bazı operatif cihazların oluşturulmasını gerektirmektedir. Son zamanlarda güvenlik ve aynı zamanda insani ve daha geniş sivil çıkarımlar göz önünde bulundurularak yeni bir şekilde karşı karşıya kalınması gereken kitlesel göç meselesidir.

Keywords:

*European Integration,
International Migrations,
Joint Military Actions,
Mediterranean Sea,
Maritime Border
Surveillance,*

ABSTRACT

European integration started in different contexts, after the World War II, as an answer to contingent tensions, but also as the realization of a project elaborated in the centuries by idealists of different derivation. Its main aim would be that of overcoming rivalries that often brought the different contiguous countries to fighting each other in desperate but non-sense wars. Such kind of tensions, the continent is periodically exposed to, need to be managed, requiring for the EU the challenge of a further step in the integration, namely the formation of some operative device, capable of facing the different risks, that may appear suddenly at strategic and geo-political scale. It is the case, recently, of mass immigration, that need to be faced with in a new way, considering security, but also human and wider civil implications.

* This paper presents some results of the research »Europa della Difesa« independently carried out in the framework of the signed convention between University of Trieste and the CeMiSS – Centro Militare di Studi Strategici, Ministry of Defence Italy.

1. INTRODUCTION

The issue of the European integration emerged after the World War II either as geo-strategic answer to renewed political tensions (connected essentially to the emergence of the bipolar fracture), or as long-term result of pan-Europeist movements, which gave continuity to a tradition elaborated by authors such as Altiero Spinelli, with the Manifesto di Ventotene, 1944, and by precursors such Kant, Mazzini and others in earlier centuries.

In essence, a vision aiming at overcoming a situation of fragmentation that many times in history resulted in the continent's countries states fighting each other. A situation induced by the same European natural and human geography, extraordinary complex, exposed to external influences, and representing through centuries an obstacle to the imposition of any centralistic power or hegemony on the whole continent.

Such territorial configuration may be considered as the main cause for the formation of particularisms, rivalries and border differentials; at the same time, it is the basis for an extraordinary cultural and economic richness, since diversities, by themselves, self-aliment common growth possibilities, for specialised economies, experiences, mobility and exchanges in any sense.

Finally, it is the starting point for the development of an idea of integration (or eventually of unification), that has to be considered a geo-political programme, unique in history at this scale, of a bottom-up process of foundation of a political multi-national unit.

2. EUROPEANISATION IN THE WIDER CONTEXT

Immediately after it started, after the World War II, in times of emergence of the bipolar fracture, the European Union (EU) integration process melted with other trends that affected the so-called 'late modern' era, and that were all connected to some extent to the events characterising the 2nd half of the 19th century and the correspondent nation-state geo-philosophy evolution.

Further circumstances characterising this period, and influencing the EU initiative, were connected with the evolution (and the supposed overcome) of modernism at different scales (internal and international, economic and social); from the geo-political point of view it is possible to mention de-colonisation consequences and the arising and the consequent crisis of developmentalism, of the Third World issue, of 'non-aligned' movements and others.

Finally, the EU integration process 'survived' the collapse of the bipolar scenario and combined with the diffusion of a globalisation culture, and with the spread out of a neo-liberal ideology (sometimes defined as 'third wave' of democratisation), elaborating a new ideology based on the assumptions of the 'governance turn', namely, the spread of a defined governance pattern at an international level (Kohler-Koch and Rittberger, 2006:33).

In this continuously transforming context, EU integration – as originally theorised – would suddenly change its significances, with the further steps of inside integration (among the member states) and (towards outside) enlargement processes prospecting a controversial scenario, different from what perceived at the beginning.

Today, after it reached a certain dimension, the European project would maybe need a critical revision: the (post Brexit) EU-27 (from the original six founders who signed the Treaty of Rome, 1957) is something structurally different from what it originally was. But, before talking of a reset, it is necessary to raise some points considering that, until now, some aspects of EU integration have been undoubtedly successful, especially as regards;

- (a) political development, resulting in many states of Central-Eastern and Southern Europe in escaping dictatorship and anchoring in democracy thanks to European ideals and furthermore prospecting an institutional frame for continental endemic contentiousness, which characterised a great deal of the European history.
- (b) establishing of a wider space for the economy, benefiting commerce, market and supply functions for regulating migration lines, for the elaboration of a common policy for regional interventions, with the aim of harmonising the whole area and improving cohesion among member states.
- (c) unification of currencies, bank and financial policies once limited by 'mediaeval' administrative barriers, opening the door to developing synergies.

- (d) the individual heavy and typically indebted (late-modern) nation states, which would probably already go bankrupt without a 'central' control at the supranational level, risking then a destabilising domino effect (and the regression to an anti-democratic situation).

Such effects became progressively visible, allowing the advancement of integration until what it has been defined as a geo-political threshold, namely, when "*the pooling of sovereignty has reached its limits*" (Diez vd., 2011:127).

3. THE STRATEGY OF INTEGRATION: A FUNCTIONAL LOGIC, FROM 'NON-POLITICAL' TO 'POLITICAL'

During its evolution, the integration process has overcome several thresholds, in a way considered irreversible by some scholars. Since from the beginning, it has been inspired by (a bottom up) functionalist logic, regarding at first basic and territorial functions, usually characterised by low symbolical intensity and impact on the identitarian/national aspects of each country.

It is the case of agricultural (Common Agricultural Policy) and industrial production, of natural resources and raw material policies (with the establishment of ECSC and Euratom), of commerce and freedom of establishment (with the European Economic Communities), and then with the planning of infrastructures, and with social, structural and regional policies, then progressively extending the action on economic and financial aspects. This probably – intentionally or not – with the aim of

- (a) Creating a territorial structural framework in order to make further advancement in integration possible on the ground of a deterministic-pragmatic premise that the material integration would consequently induce the ideological integration.
- (b) Avoiding the expected reactions when a new political unit is formed (in a zero sum game, as usually the geo-political scenario is perceived), both at the intra and international level.

The first part of such process, that would pursue the integration of the 'material' dimensions, may be considered – although with controversial effects – successful, with the unification of the mentioned territorial functions, and furtherly of many economic and social-cultural functions. The second part (the integration of functions pertaining to the essence of a state sovereignty, the so-called 'high politics' functions), supposedly the crucial step for any political integration, seems to be more difficult.

4. THE POLITICAL / STRATEGIC FUNCTIONS AND DEFINITIONS

In fact, the political/strategic functions seem to be rather more difficult to integrate; this for a set of material and ideological issues: as the European geo-history demonstrated, the formation of a state usually does coincide with a 'shock', a dramatic event, such as war or revolution, or possibly – as today - a post pandemics (since, as said, in a zero-sum game any change in the status quo is perceived as a threat).

Furthermore, such functions are difficult to integrate because they are hard to be politically delegated and devolved – and virtually impossible to be democratically controlled – as usual for such critical functions, whose aim is essentially facing a strategic (lethal, systemic and unpredictable) risk. In fact, such functions deal with the use of (potentially unlimited) force, and they are usually managed on the basis of an extremely short command chain, leaving eventually a margin of arbitrariness for the 'commander in chief', who usually disposes of a power to be considered (as in many situations it actually is) irreversible.

This is a theory that has been in many ways criticised following the evolution of the political theory in the civic sense (Habermas, Bobbio). In fact, it reflects a primordial idea of the political functioning (rather than a civic approach), considering the strategic forces as those making the essence of a state (something metaphysically and organically integrated in a whole); a theory that traces back to such authors as Machiavelli and Hobbes, then originating Schmitt's decisionism and influencing Ratzel and Kjellen organicism.

Functions that, therefore, cannot, in principle, be democratised: neither 'proceduralised' or articulated in roles and in phases, nor delegated or attributed on a reciprocity basis, or shared with other powers in any way – this neither in the intra-nation scenario, nor in the inter-national one, like that represented today by the EU-integration. It is difficult to conceive the possibility to rationally and peacefully give up a 'piece' of such

absolute power (defined as “sovereignty”) to a super-governmental organisation on the basis of just a rational negotiation and when it happens, it is in essence a fake result.

Usually –in history– the formation of a new effective power does coincide with the consolidation of the exclusive possession (monopoly) of the political-strategic tools: The state who wants to be recognised as sovereign has to demonstrate its ability to exert its control on such tools; a demonstration that would essentially take place as said during systemic crisis with the establishment of a state of emergency. Therefore, the process of the formation of a state entity is not final unless it has evolved, beside the basic functions, the key strategic functions.

Such situation brought in modern times (approximately from 17th century to the 2nd half of 20th century) the consolidation of a central state paradigm (opposed to medieval particularisms and universalisms), which is usually assumed as the exclusive player by ‘classical’ geopoliticians. A paradigm that today is challenged by new paradigms defined in many ways as a post-modern step, governance turn, neo-cosmopolitanism and globalisation ideologies, and furthermore de-territorialisation and de-nationalisation processes, and even functionalist international integration.

Without going too much into detail – whether such processes have to be considered something consistent, either a psycho-technological bias or a fictive social construction – it is evident that the EU-integration project stands just in this transition. Just in this period, after having consolidated (and aggregated) many basic levels, it is facing the ‘last’ question of integration: strategic functions, usually considered the key factor of political effectiveness.

5. NEW POLITICAL / STRATEGIC FUNCTIONS AND THE NEW SCENARIO

This is indeed an issue that rises some doubts, since in modern times rapid transformations affect the same definition of strategic functions. These no longer coincide exclusively with the usual definitions of military security and defence (passive and active, internal and external) and the principles of national and international representation (as stated in classical geopolitical theory).

This is a fact that makes it necessary to rework the principle of ‘strategic risk,’ which on the basis of literature relates to the functions addressing risk factors mainly characterised by (a) lethality at the whole system scale; (b) unpredictability, i.e. a sudden and unexpected event, at scale time = 0 and (c) uncontrollability, risks difficult to be controlled with forces and technologies available, under the routine of government; therefore, risks that foreshadow the possibility of a ‘war’ and of a destructive fight, which requires the mobilisation of resources of any kind, eventually under the state of exception (Bailes and Thorhallsson, 2013).

These are definitions that, in the current context, undergo continuous re-codifications, eventually including sectors that are not customarily considered ‘strategic’, but which, at some point, require an approach of this type. It is the case in a ‘borderless’, de-structured and post-Fordist world, of issues involving fragmentation and delocalisation effects, flow of capitals and of business activities, and volatile financial markets, potentially exerting a destructive systemic impact (*and it is the case evidently of health’s matter, epidemics and similar contamination scenarios induced by globalist evolution, that will be presumably the main argument of the next future geopolitical speculation*).

It is the case of processes and changes, which, as we see in some cases, may provoke the emptying of entire economic and human systems; so also for migrations (both in and out) that, when becoming a mass phenomenon, are likely to overwhelm entire systems (*especially when they affect small states like Malta or Cyprus*). So, in general, for issues affecting the mobility of people, commodities and information in an environment of information and communication technology (ICT) and the ‘transport revolution’ (which, in fact, predisposes to unpredictable mobility, out of the control of any government) may determine potentially lethal impacts at systemic scale. This is obviously true for transported material dangerous in itself, e.g. toxic materials, ammunition, explosives, weapons of mass destruction, ‘dirty bombs’ and easily concealable armaments. The same can be said for the relevant knowledge, information and innovation of any kind of -technological, scientific, and organisational- that may suddenly disrupt consolidated scenarios, with user-friendly methods spreading out, giving the possibility to political revolutionary outsiders to play some role. In fact such outsiders are potentially ubiquitous, and could easily hide and dematerialize – like cyber-terrorists, gangsters and organised crime.

This is the case as well of the diffusion of ICT, ‘social media’ and further accessible technology, which have proved to be decisive for disturbing some scenario. It happened with contemporary rebellions like ‘coloured revolutions’ in East Europe and ‘Arab springs’ making possible a sudden aggregation of a mass of population able to challenge the political institutions through a ‘street revolution’ (namely, unplanned and unforeseeable spontaneous rebellions).

It is clear that the definition of strategic risk undergoes changes depending on time, paradigms and available social and communication technology.¹ The task of providing a strategic service assumes a margin of freedom for operators who have to be prepared to take decisions in a changeable scenario, in which, e.g., it may be necessary to negotiate with dictators neglecting human rights, with local cruel ‘war lords’ or with irresponsible and deterritorialised corporations who profit by polluting the environment with impunity and destroy entire ecosystems – or even secretly dealing with corrupt brokers, acting on markets lacking transparency, and undertaking negotiations with guerrilla leaders and bloodthirsty terrorists; or even making critical decisions and acting quickly to prevent natural or human disasters in conditions of uncertainty, without having adequate information or instructions.²

6. INTEGRATIONS ALREADY REALISED

Some political functions have already been, de facto or de jure, unified on a supra-national level, either in the framework of EU or in a wider context represented by UN, NATO or a plethora of specialised international organisations, that, even when founded as inter-governmental, tend to exert a supranational effect.

This is the case with law-enforcement functions (countering terrorism, organised crime, smuggling and illegal trafficking), which are ‘per se’ dealing on an international scale and whose Europeanisation and internationalisation is in general considered essential for operators and even desirable by the population at large.

It is also the case with some aspects of administration of justice, of public order and of territorial protection and administration, considered to have low impact on the symbols of national identity, for which the supra-national coordination is generally welcomed: this considering the immediate perception of everyday security as ‘common good’ without the intermediation of more complex symbolic apparatuses as with military functions traditionally connected to ‘national’ symbolism. And it is the case with freedom of establishment of business activities and of any type of intra-European migration and of the abolition of customs barriers, tariffs and border controls (*whereas, obviously, if the person knows in advance where and how he will be controlled, i.e. at the border post, the same control can presumably be useless*). And it is the case of European legal proceedings (e.g. arrest warrant) which makes it possible for justice to ‘jump’ over the intra-national administrative barriers concerning extradition (as determined by measures in force since 2002).

It is also the case, regarding armed forces, with ‘procurement’ of arms industry and scientific research, closely related to the overall situation of the economy, which can be organised in such a way as to create economies of scale both mutually between the various sectors of the defence industry and in a ‘dual’ civil-military production regime. Furthermore, it is the case with infrastructures at continental scale, prospecting a powerful incentive for concrete and social integration: a framework of pan-European corridors, of inter-modal hubs, land bridges and nodal points with the aim of reducing distances and costs.

Finally, it is obviously the case with issues involving epidemic-sanitary and environmental factors, which in a ‘borderless’ world may suddenly rise to a catastrophic dimension. Such elements are characterised by dynamics and thresholds sometimes not so apparent, with problems that can emerge suddenly causing damage at a very large scale (e.g. the effects of resources exploiting, soil consumption, overfishing, pollution), which consequently may cause environmental exhaustion and desertification, and then – on the social level – conflicts, epidemics, mass migrations and tensions of any type.

1 Therefore signifying a “[s]hift from <negotiation> to international technical management” (Diez vd., 2011:122).

2 Generally, the discussion on the ‘limit’ of the integration concerns the possibility of continuing or not the process, assuming an ultimate goal of ‘unification’ – a process that until now, in the history of half a century, was held on the basis of a logic that has been defined as ‘pragmatic’ or ‘functionalist’, that then first of all concerned basic and territorial variants, then extended to the aspects directly constituent of sovereignty (i.e. the strategic functions), which typically means the essence of state power (according to a definition that has been consolidated in the centuries of modernity).

7. LIMITS OF FUNCTIONAL INTEGRATION

The application of a functionalist logic means the change and the reversion of a praxis, in essence the inversion of the centralisation process (top down), which has been the basis for the formation, during the centuries, of the European continental states with a few exceptions.

It means a process that signifies at first the unification (in the context of convergent systems, adhering to a similar geo-philosophical values platform) of some sectors, key ones but relatively easy to manage, with low symbolical implications on the identity-sensitive level, easy to rationalise and measure with performance accountability techniques.

It means a process that realises itself by the completion of the path initiated in the period of MEC and European Economic Community, by the construction of an open market and of a ‘freedom of movement’ workforce space, finally leading to the unification of economic policies, for states that have a budget, even for the functions of defence and security (even when indirectly), centrally coordinated.

This process is realised for many functions but without involving directly, or stopping just before involving, the ‘high politics’ functions. This circumstance raises a new question, namely whether to proceed further in some ways (possibly looking for a new impetus, with a referendum, using the popular will, or changing the constitutions), to find a point of balance and consolidate the status quo, or to stop and dilute the path of integration; or eventually just ignoring the issue and leaving the situation to evolve spontaneously.

Opinions on this subject diverge. According to several authors, at this point, the inertia towards further integration phases (thus exceeding the threshold of ‘high politics’) would be virtually impossible to block. It would go at the cost of causing systemic crisis, with economic and financial downturns, market and supply-chains fragmentation (compromising production and companies activity), ‘welfare’ and social security policies (which are typical long-term public functions, relying on state stability), collapse, prefiguring the dissolution of the EU itself and possibly the crisis of the individual public apparatuses, which supposedly would not be able to ensure their stability without the support of an EU-like super-governmental framework.

This would be a collapse, of course, followed by the need to restart from scratch a path of reconstruction of an intra-national, as well as intra- and inter-European framework – a possibility, at this point, unthinkable.³ Now, as it is usual to say, the single-state budgets are drafted in Brussels, as well as the public debt, which is, in fact, refinanced and supported by institutions who are far from state sovereignty (*investment banks, volatile financial institutions, multinational companies, pension and investment funds, and, of course, other states*) in a context of ‘governance’, which therefore cannot be controlled even by the most powerful governments.

This is an integration that now mainly concerns the ability of the individual nation states to manage their resources or the ability to build trust with respect to their solvency – a situation that constitutes an asymmetry (*between the economy and the political levels, between the European and the nation state levels*) that cannot last long and that, sooner or later, will have to somehow resolve itself.⁴ This raises the question of a strategy to deal with the resistance to integration deriving from;

- (a) Individual state elites, often engaged in what appear to be mainly ‘rear-guard battles’ in defence of special positions.
- (b) ‘Euro-Sceptical’ parties, lobbies, organised minorities and in general some mobilised components of a certain population (albeit sometimes in a virtual manner, considering the spread of social media).
- (c) Public opinion and the population in its organic ‘whole’, which turns out to be sometimes extremely sensitive to identity issues (sometimes manifesting instinctive reactions), which would then have to ‘get used’ to the idea that certain sectors of ‘high politics’ may be transferred to international institutions.
- (d) International arena players that are usually rather conservative, considering any new entry bound to provoke a geo-strategic and military disbalance.

3 It is the case of inseparably integrated infrastructures that cannot be arranged just for single parts; such process is similar to what happened in the 19th century with the construction of a railway system and with industrialisation that pulled behind them the formation of territorially compact nation states (Gellner, 1997). Something like this would happen today but on a wider scale, with the tensions induced by the globalisation that brings the individual states to unify in supra-state organisations at a continental scale.

4 Underlining Bull’s expectation that the European integration will either lead to a European state or fail (see: Diez vd., 2011; Bull, 1977,1982).

8. INTENTIONS AND POSSIBILITIES FOR INTEGRATION IN THE MILITARY AND STRATEGIC SECTORS

According to some literature, a step by step integration can be applied to military strategic affairs too. For instance, in some areas the integration road map may be implemented as a test, aiming at extending the successful pattern to other sectors. The most suited "fronts" and "battlefields" to be tested are those that can reduce negative reactions among the public opinion.

External EU borders surveillance, especially aero-maritime borders and overseas military missions produce a weaker impact on national sensibility. Internal feedback results harder to manage when it deals with the territory and the symbols of belonging connected. This possibility means, first of all, the involvement of projecting forces such marine and aerospace ones, who tend to view their own range of action as unlimited considering the scale of the risks and corresponding interventions.⁵

In addition to the usual functions of surveillance of coast and sky-sea borders, some non-typical military activities must be considered, such as the prevention of piracy or terrorism, the control of migration routes, the prevention of exploiting environmental resources and sanitary-ecological security functions. These activities concern the whole global ecosystem, in which risk factors can spread unpredictably to an extremely wide scale. "*A supranational approach may prove beneficial*" (Germond, 2011:578; Final Report, 2013:9), especially in the marine area, as a driving element for subsequent integrations in matter of strategic forces (*namely the original core for the formation of a permanent effective force*).

Furthermore, such topics can be applied to new "environments", which foresees in fact new battlefronts, e.g. cybernetics, nanotechnology, nuclear non-conventional technology (e.g. "dirty bombs") and bio-genetics. And, finally, to borderline techniques such as the influence on personalities (*a very relevant issue in present times characterized by suicide bombing and political-terrorists activities, such as warfare conducted by mercenaries and even "foreign fighters"*). A joint initiative could yield benefits in all these areas: new potential battlefields, fragmented and uncontrollable, demonstrated to be the extreme demanding and expensive for the individual state security budget, even for the relatively bigger ones, with unique possibly exception of the US survived superpower.

Indeed, the increasing diffusion of innovative ways of carrying on/preventing war means as well as decreasing tendency in collecting capabilities within the EU institutions that the individual state cannot neither support nor implement. Taking in consideration the typical fungibility characterizing the strategic forces (namely any kind of weapon, lethal and non-lethal, for selective or mass destruction) the process would mean as well as the tendency, eventually not intentional and non-conscious, of producing strategic-political power or just of appearing to do so.

9. THE LIMIT OF THE INTEGRATION "PER PHASE" (GRADUAL)

The experience seems to show that integration process is proceeding relatively quickly for functions that could be de-composed into sequences of decisions and recurring actions, then suitable of a certain "proceduralization". Generally, these functions are standardized, sometimes even "fordistically", and the single segments of the chain are measurable in their operability. This results an essential fact in today complex systems, assuming that the function of the control is one of the most difficult and costly.

On the contrary, the proceduralize process results difficult and even impossible to be carried out beyond a certain threshold for functions not suitable of standardization (or functional segmentation). For example several functions of "high politics", usually defined as strategic,⁶ that the modern state tends to centralize and manage politically (namely, arbitrarily).

5 Considering also the tendency of preferring military interventions from the sky (or in the cybersphere), namely avoiding the use of terrain troops in a direct engagement, and the correspondent 'collateral effects' (*a frequent cause of reproduction and self-alimenting of conflicts, the so-called 'inside effects'*) and causalities, which furthermore usually decrease the legitimacy of a certain intervention (Jelen, 2012; Jelen and Zilli, 2015).

6 As already mentioned, functions such as foreign representation and international politics, macro-economic measures like national currency regulation and Keynesians investments, and then furtherly surveillance and protection of territory and population, and, in a capitalistic economy, the control of bank-financial leverage; to these it is possible to add, considering the ICT recent innovations, the

It seems to be clear that any consolidation at a super-national level for these functions can be realized only in a context of a "trade-off" between the national statehood or the (presumed) European one (or other types of statehood, i.e. NATO, UNO etc.). This according to a logic which provides that the strategic-political decision, being "absolute" and not "decomposable", cannot be neither shared nor divided between two or more institutions, and sometimes nor even suitable of being regulated in the frame of the state of law, or controlled in any way.

This refers to intervention in international conflicts, where sudden and unpredictable changes that may characterize a certain scenario must be considered. So, it results necessary to provide the intervention forces with tactical self-government to allow them making urgent decisions in the absence of reliable information's too.

Self-government should be provided also for ethically critical procedures such as mass population control, potentially violations of individual rights, establishment of state of war or state of emergency, application of techniques of physical and psychological coercion for convicted terrorists or gangster. In addition for preventive interventions e.g., to prevent attacks by terrorist groups to key targets.

These functions can hardly be integrated in a broader pattern, without the loss of autonomy by the "sovereign player": it seems to be a matter of chain of command, by definition very short (as well as of hierarchical organizations, usually very narrow) and impossible to break down in a set of automatic, recurring and predictable decisions, as the "international governance" paradigm would assume.⁷

Actually, the strategic functions must be organized to be activated in very immediate times, otherwise they risk to lose capacity. This in contrast to what happens with other functions (administration, economy etc.), which can be articulated within different levels (states, regions, decentralized institutions or supragovernment), as well as quite easily be planned in phases and stages of control.

It is about finding a way to solve this problem. It is the challenge for Europe today, and in general for pluralistic and politically advanced societies, whose commitment is the creation of efficient and reliable codes for international collaboration.

10. THE SITUATION AFTER THE SUBSCRIPTION TEU OF LISBON

Strategic functions are sometimes "tout court" assimilated and confused with those of military security, which by definition are among the most important - and almost instinctive - between the human functions (*that is because they face risks of a violent attack, manifesting by the time of immediacy, and that can result in a systemic lethality*).

Since the beginning, individuals and groups have learned to organize themselves and unite to face the risks that affect the whole community. The functions of security have appeared as intrinsically linked to those of control and command, representing an essential condition for the survival of a whole group (*individuals, but also institutions, culture, values and economic instruments*). In modernity times the sovereign power has been build up on this paradigm and centralizing the security functions: a tendency that has been increasingly challenged by the civil society institutions, which claims for a democratic "button up" control (*e.g. in XIX Ct. Western Europe with the request for a "constitution"*: Habermas, 2002) and even for the security functions.

This trend, that in the past have involved essentially the intra-national societies, has spread today – in the wave of a neo-liberal and globalized development – to the international arena configuring a "convergence" trend among different systems (Blasutig, 2001). In this tendency the EU issue may be considered either a "model to be follow" or "unicum" (Jelen, 2012).

Indeed, similar trends of integration are emerging in many or even in all areas of the world having similar geographical features (i.e. macro-regional scenarios, territorially circumscribed markets, industrial-energetic supply integrated chains, origin-destination migration routes and socio-cultural affinities). In such areas, neighbour countries usually have to opt between the sharing of projects for the institutionalization of multi-lateral dialogue (or "tout court" of unification), or the persistence of potentially insoluble conflict situations.

management of social communication and mass media, as well as theoretical and applied scientific research connected directly or indirectly to these fields; see also Kaunert vd., 2012:477.

7 But at this point the theories differ, depending on whether we consider a primordialist-organicistic theory, that assumes the power as something monolithic and indivisible, a functional-civic paradigm or a "realistic" approach; Schmitt, 1972.

However, in no place the process has gone beyond this point, that means beyond the limit of the reorganization of the functions of the force and of the strategic security in a super-governmental centre: a fact that for the geography and history of the politics seems to be an exception.

Nevertheless, according to most part of the literature, the question of the unification, namely the establishment of a super-government coordination for these functions, remains a necessary issue to deal with: otherwise, the several single states would undergo the risk of losing capacity and becoming obsolete compared to the evolution of the wider reality.

This is the main question in nowadays EU debate, even if non-officially mentioned or just understated. Accordingly, in the framework of relations between political actors established by the Treaty on European Union (TEU), it appears not always consistent, neither innovative and effective regarding this urgent issue.

The situation remains fluid, and it is difficult to understand what impact the Lisbon “round” will have on the geo-political EU practice. In particular considering that the Commission has been attributed the role of promoting the general interest of the Union (article 17, c.1), a diplomatic formula perhaps too vague to delineate the functions of a real “European government”.

A formula that means the Commission itself can play a greater role in any context, considering the popular legitimacy obtained with the elections of May 2014, and the “trust” that the Parliament must grant to it, according to the legislation. For strategic military functions the matter is more complex. In fact, according to art.42, c.7 of the same Treaty (which includes the mutual assistance clause and is aimed at increasing the ability of common defence, especially considering terrorist and organized crime threats), the EU delegates functions of collective security to NATO. This concerns EU and NATO member countries, thus leaving unchanged the policy for the six EU members that are not members of NATO too (Austria, Sweden, Finland, Ireland, Cipro e Malta).

Rather, it seems the TEU avoids the issue by establishing a device based on governance theory assumptions, therefore namely avoiding any possibility of accumulation of centralist power. The risk is a situation which may prove not to be sufficient for what regards strategic functions. Perhaps, it suggests a situation of “game” between powers left to spontaneous interaction until a practice and a more defined scheme will prevail. This effect is probably deliberately pursued and functional to a concept of “governance” (checks and balances, segregation of duties) characterized by power relations based on open procedures and functional dynamics, rather than on acts imposed “from above”.

11. THE EUROPEAN UNCONFESSABLE TABOO

Such approaches present controversial aspects in strategic (“high politics”) functions issues. As already mentioned, such functions are difficult to be de- and re-composed in procedures, especially among different institutions (as expected by a mechanism of “governance”). The risk is to create dangerous power vacuums or overlapping or duplication between powers.

Actually, referring to the devolution of such functions, it may occur that, to any function may correspond the risk (actually the taboo) that the new institutions would be forced to fight each other, or act against their own citizens, or against some armed authority that would continue to exist at the local level. It is really not a remote hypothesis, considering European history as well as the unpredictable evolutions that may affect such crisis – like the recent ones in Balkan areas and in Eastern Ukraine.

Moreover, considering the uncertain status that some “European” state continue to have (*divided Cyprus, Bosnia H. and Kosovo, as well as further areas like Transnistria, Crimea and Nagorno Karabakh*); the proximity with crisis areas in Middle East, Mediterranean south bank and Caucasus; the diffusion of autonomist, secessionist and separatist movements all over Europe (which indeed until now failed to thrive in Western Europe), as well as the constant risk of populist and negationist waves that may spread out like a virus even in a culturally advanced country.

12. REACTIONS, EXPECTATIONS AND UNINTENTIONAL IMPACTS

The dynamic of integration, when recognized as effective, began to stir any kind of reaction, at any scale, both outside and inside, both positive and negative, and it soon began to configure even a benchmark for international relations practices. Indeed, it appeared as the demonstration that new geopolitics is possible, that the unification of convergent human systems is not just an utopia, and that a planned multi-lateral integration may work as an alternative option to a conflictual attitude.

The production of standards for economic and social areas (the step below official politics) began soon to emerge as a reference for many other countries. A reference not just for those who applied for memberships to the point that the "Acquis Communautaire becomes international law" (Diez vd., 2011:127), a kind of new rule-source for the global politics, in so far the EU itself begins to set standards even from the geopolitical point of view.

13. EXTERNAL ENLARGEMENT AND INTERNAL INTEGRATION

As mentioned before, this process occurs on two levels. The EU integration emerges as a result of a combination of internal integration and external enlargement, creating new scenarios both in the international and in the domestic context. Two paths that according to the interpretation, manifest themselves as complementary or mutually exclusive depending on whether we assume that the "enlargement" translates itself in an opportunity or a weakening effect inside the EU.

Such trend does not yet seem to be stabilized, and today is outlining a contradiction between different geopolitical "vocations" and between the same countries joining the EU. In particular, the tendency to expand to the south-east, possibly involving major countries like Ukraine, Turkey, countries of the Balkans and South Caucasus, can mean the risk of a dilution or an unburden in terms of internal consistency.

That is because the EU, originally, aimed to build its role and its legitimacy (rather than as a political unit in expansion) as a key factor of international mediation between East and West, North and South, continental areas and maritime domains (in Mackinderesque sense, between "heartland" and "rimland") and in general between various world cultures. A role that comes from the same geography of Europe as an Eurasian appendix and as a "bridge" between large landmasses, whose "national" territories would tend to correspond to that extending across the continent, from the Atlantic to Urals and the Caucasus, from the North Sea to the Mediterranean. A geography that works as a driving force for the European ideal, that considers unification as almost inevitable, that assumes the shape of the continent itself to lead to enlargement, with the political, economic and cultural boundaries that would ultimately "follow", sooner or later, in law or in fact, the geographical ones.

14. ENLARGEMENT AND EXPANSION SCENARIO

Actually, beyond intentions, the phenomenon seems to assume spontaneously a wider dimension. A trend that, sometimes, may be perceived as neo-expansionist from the outside, considering that the global political scenario assumes as a matter of course conservative attitudes.⁸ In such a scenario is difficult to understand a phenomenon without precedents as the European Union results to be: a *de facto* disarmed super power.

In fact the stages of the enlargement and of internal integration induce changes in geopolitics, creating new "fait accompli". The effect that the transformation induces in a wider context needs to be watch since any change of scenery, even unintentional, will cause reactions that will require to be somehow normalized. This is necessary especially with regard to "wider" European space, whereas the various enlargements inevitably create new border areas, new belts of exclusion and indifference, in which all kinds of tensions arise.

A process combining within the much wider borderless context that means mobility acceleration and expectations for local societies to absorb ideas and values through vulnerable frontiers. Actually, migrations and movements are transforming themselves in a kind of commuting on an inter-continental scale with many different effects that can affect;

⁸ On the ground of a safeguard principle: the governments that have to assume with regard to a particular population security interests, considering the problems any variation in geopolitical elements has provoked in the past, e.g. borderlines changes, territorial gains, expansion in the influence sphere etc.

- a) The tensions characterizing the southern Mediterranean bank and, on a different scale, the whole Saharan and sub-Saharan Africa, with various problems reflecting eventually to North Africa. For instance, the risk of mass migrations, that may be eventually exploited by organized crime coercively using masses of migrants as a destabilizing device or as a geopolitical blackmail.
- b) The challenge of democratization that North Africa and Middle East countries are facing: processes in contradiction with "rentier states" politics (leveraging on the hydrocarbon, inducing eventually authoritarianism), or also with social-cultural elements, possibly reflecting long term de-colonization consequences⁹. This area settles a "semi-peripheral" Wallersteinian belt, where wars and revolutions seem to be constantly renewed. As a consequence, many countries need to start again the process of institutionalization after a certain number of failures in the post-colonial era (*considering nationalist and socialist revolutions, anti-capitalist and Third World movements, and further ideologies that spread in this epoch*). Of course, it is impossible to state that the underway processes in Europe are the direct cause of the outbreak of the "Arab Spring" and of the collapse of dictatorial regimes, which have destabilized the entire Mediterranean south bank area. However, it is clear that the EU externally appears as a compact geopolitical entity (even if paradoxically based on open society principles), that can have an impact on local societies by imitation and emulation, which may propagate on more dimensions in political life.
- c) Several post communist states and Russia in particular, to which the presence of the pan-European institutions at its borders appears as the demonstration of a failure in a process of post- and de-Sovietization (*both in terms of geopolitics, and in terms of experiment in democracy and economy*). Indeed, in this period Russia experiences a sudden inversion of the trend and is subject to an attraction effect – for capitals and assets, both, private and corporate – induced by the Western European countries, and incentivized as well by the persistent weakness of Russian institutions (*since supposedly incapable of a true post-soviet liberal evolution*). In this context the European "spirit" shows itself at different levels: as a factor of political attraction for countries traditionally placed in the Russian backyard (former USSR), and as a factor of imitation for still fragile societies. This situation has consequences at different scales for populations that are accustomed to a tradition of authoritarianism and possibly more vulnerable to manipulation (*e.g. to the suggestions of a renewed imperialist policy*). An expected reaction for such "locked" ("closed") systems that fail to produce a corresponding social evolution and are unable to digest the diversifications induced by the growth. A reaction that at a certain point can be lead to release outside the tensions accumulated internally for the failure in the transition from dictatorship to an open society and an efficient economy.
- d) Furthermore we can see it in the so called "BRICS"¹⁰ or "MINT"¹¹ or whatever countries usually located in the same Wallersteinian semi-periphery that are at the end of an only quantitative growth itinerary (not in terms of "human" or social capital), and after having "clashed" with their limits, may recover a sort of neo-imperialist or Westphalia-like politics. Policies based on "frustration" could lead to the destabilization of macro-regional and continental scenarios (e.g., South-East Asia, Latin America, Central Africa, Middle East).

In fact, these are "closed" societies (*that perceive the neo-liberal culture either as intrusive and pervasive*), with economics usually based on raw exploitation of raw material resources (*oil and other hydrocarbons, agrarian soil, water, minerals, etc.*), that tend to elaborate "organicist" politics, and therefore to react instinctively to contextual transformations.

It is also a matter of perception and manipulation, but it is clear that the "enlargement" of Europe can be perceived as a threat especially by closed political and social units. That the economy and culture of the "global" force in a way to open up, and that are thus subjected to hardly tolerable stress. States and systems that - possibly a coincidence - are often located right on the edge of the European continent, characterized by the "organicist" attitudes, trending to react to the changes induced by the wider contextual changes. A scenario that brings geopolitics far back in evolutionary history, in a primordial-Ratzelian scenario.

9 Such processes may prove to be dangerous, especially for weak democracies of northern African Arab countries, like Tunisia, Algeria, Egypt, Morocco

10 Russia, Brasil, India, China and South Africa

11 Mexico, Indonesia, Nigeria, Turkey

In fact, in such a context, the construction of a supranational and super-governmental institution proves to be a difficult task: it means the creation of an institutionalization mechanism functioning in a post Westphalia scenario, in which no more influence spheres, no more hidden diplomacy and no more privileged position are (ethically) tolerated and where the context forces the local elites to face a cosmopolite civil society.¹²

15. BORDERS MANAGEMENT: A CASE STUDY FOR TESTING EU STRATEGIC CAPABILITY

Borders management, in his national and European dual nature, always had a big impact on EU policy makers.¹³ Measures to fulfil this task have taken the shape of 1) integration of surveillance systems between member states, 2) coordination between agencies dealing with migration and surveillance of borders and 3) creation of the agency called FRONTEX¹⁴.

Illegal mass immigration is not a new topic for legislators and decision makers.¹⁵ As a matter of fact, the European legal system started dealing with illegal immigration in 1999 by the Treaty of Amsterdam. The role of domestic and international legislators (of national, community and international law) is crucial to help managing the issue.

The EU's migration policy is not based on rejection. On the contrary, its main goal is to ensure a flow of legal migration (namely linked to work possibilities) while preventing illegal migration. Unfortunately, the latter is a growing phenomenon, mainly due to the instability arising from globalization and post-Cold War new scenarios involving low intensity conflicts (with bi/multi players), new niches of poverty, a rising number of failing states, international terrorism networks, and a widespread economic distress.

Since the last 10 years, countries like Italy, Spain, Greece and Malta have been exposed to a rise in migration flows by sea. As a result, there has been a reinforcement in patrolling the borders and in control measures.¹⁶ Surveillance of maritime areas is not an easy task, despite the sovereignty granted to coastal states (that means that EU Member states bare full responsibility for surveillance and external border control) over their territorial sea, allowing them (save the right of innocent passage) the right to prevent the passage of ships transporting illegal immigrants through their territorial waters. This is easy to say, less easy to put into practice. The increasing flow of people defying the sea hoping for a better future in a European country is a key factor that made more difficult the maritime control on borders.

16. THE GEOGRAPHICAL FRAMEWORK AND OPERATION MARE NOSTRUM

The Mediterranean Sea has always been an important crossroad for trade between Europe, North Africa, Middle and Far East and, at the same time, it is a significant transit area for migrants coming from places with high levels of instability. The geographical position of Italy at the centre of its basin makes it the main terminal for the so called central Mediterranean route of migration. As a consequence, Italian authorities are forced in a constant situation of alert and surveillance.

Since 2011, as a result of the political turmoil linked to the so called Arab Spring, there has been an increase in the migration flows departing from North Africa. The deterioration of security conditions in the region, especially in Tunisia, Libya and Egypt, increased the flourishing of human trafficking transiting in an area already crossed by relevant migration routes towards Europe (AA.VV., 2012:17-18). Thousands of people

12 In fact, the affirmation of de-territorialization, de-nationalization and globalization processes may be difficult to sustain for such countries, which may be not yet ready for such changes and such a scale jump. Such process means massive (*electronic, therefore instantaneous and irreversible*) propagation of values and behavioral patterns through porous borders, in societies characterized by different and incompatible material background (*e.g. whose economy is based on monoculture of hydrocarbons, on rigid schema of redistributions and of rent positions, and on the continuity between state-politics and society*), threaten by the new ubiquitous and volatile economies. In fact many "brics" cannot assimilate such models, since their economy stand on a kind of "oriental despotism" based on resources and power monopoly: what in western countries is perceived as a routine governance question (the adaptation to porous borders), in Russia and in further semi-peripheral countries may appear as the risk for a disaster.

13 Article 62 (2a) of the Treaty establishing the European Community provides the legal basis of EU action regarding border control.

14 Frontex is the European Border and Coast Guard Agency. From 2004 it supports the EU Member States and Schengen associates countries in protecting the external borders of the EU's area of free movement (<https://frontex.europa.eu>)

15 "According to the UN Refugee Agency (UNHCR), the number of refugees worldwide has passed 50 million for the first time since the end of the Second World War" (Brady, 2014).

16 Immigration by sea was stimulated also as a reaction to the wire fences erected in different circumstances, e.g. along the post Yugoslavian borders and along the Greek and Bulgarian borders with Turkey.

leaving Sub-Saharan Africa, Maghreb, and more recently coming from Syria, the Middle East and Afghanistan aim at escaping from wars, poverty and despair crossing the strait that divides the African continent from Europe.

Italy has always been a primary destination for transit flows due to the geographical proximity between the island of Lampedusa and the coasts of Tunisia and Libya (*which are about a hundred kilometres or 60 marine miles away from it*), but also quite near to Sicilian, Calabrian and Apulian coasts. Since a long time the Italian Navy have been rescuing old boats calling for help or shipwrecking while crossing the Sicilian strait. The crossing is dangerous due to the very bad state of repair of the boats and the overload of passengers. Also the adverse weather conditions often cause shipwrecks.

Rescue and humanitarian assistance have been provided several times even outside the Italian Search and Rescue (SAR) area. As a result of the deterioration of the political situation in North Africa and of the increase of the boats leaving its coasts, Italian government required the European Commission a greater involvement of the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the EU (Frontex). Moreover, the request included the proposal for sharing both the financial burden and the responsibility to give hospitality to refugees, asylum seekers and irregular migrants between the member states (AA.VV., 2012:32).

As a result, Frontex launched operation Hermes on February 2011 a European initiative of cooperation for the joint patrolling of the EU's southern maritime borders. Its mission was to patrol the borders, increase their security and contrast irregular migration from the southern bank of the Mediterranean. Afterwards, in June 2013, started operation Aegean to control the migratory route from Turkey and Egypt to the coasts of Apulia and Calabria via Greece (Servizio Studi Del Senato, 2015).

Nevertheless, the radical change in the management of migration across the Mediterranean took place as a result of the tragedy that had happened on the 3rd of October, 2013, when 366 died in a shipwreck near the shores of Lampedusa. This episode led the Italian authorities to start a humanitarian operation, called Mare Nostrum, just 15 days after the tragedy. One of the aims of the mission was to reinforce the national device for controlling and patrolling the Sicilian strait (Fanuli, 2014) adding its activity to the ongoing operations Hermes and Aeneas. The main purpose of Mare Nostrum was to fight illegal actions related to human trafficking, to enhance safety of life at sea and to act as an advanced healthcare filter (Pasta, 2014). Furthermore, the beginning of operation Mare Nostrum led up to the overcoming of a long-lasting dispute between Italy and Malta about the international responsibility linked to rescue operations at sea (AA.VV., 2014).

The peculiarity of the mission was the dualism of the goals: on one hand, the humanitarian aspect, on the other hand, the military goal to catch the boat drivers. It is important to underline that the activities of Mare Nostrum went beyond the EU's borders up to the territorial waters of Libya. It should also be pointed out that the personnel on the Navy ships carried out also other planned activities such as the implementation of healthcare prevention protocols, including a screening of the migrants before allowing them to be brought to primary reception centres (AA.VV., 2015).

Despite the request to join operation Mare Nostrum made by the Italian Defence Minister to the EU states, only Slovenia replied (Ministero Della Difesa, 2013). The country sent a ship and its crew, including two of the medical staff, for nearly two months from December 2013 to the end of January 2014. The Slovenian ship “Triglav 11” patrolled an area of 30 by 30 nautical miles near the eastern coast of Sicily (Ambasciata Slovena Di Roma, 2014).

To highlight the details of the mission, it is important to mention the personnel and the means employed in operation Mare Nostrum. Most of them belonged to the Navy and acted in synergy with the Air Force, Carabinieri, Guardia di Finanza, the Port Authorities, the Army and the Police. Furthermore, personnel belonging to the Scientific Police were boarded to identify migrants; cultural mediators to bare criminal organizations linked to human beings trafficking and, finally, members of the Red Cross and a medical equip to provide first aid assistance.

Referring to the means, the website of the Ministry of Defence provides a detailed list of ships placed in Sicilian Strait to join SAR operations (Ministero Della Difesa, 2015): one naval amphibious unit equipped with long-range helicopters, hospital and first aid abilities; two naval units “Fregata” class both equipped with an helicopter; two naval units “Patrol Boat” class with helicopter arrangement; one naval unit “Moto Trasporto Costiero” for logistic support; one maritime patrol aircraft belonging to the Airforce; one aircraft equipped with optical instruments, infrared and radar search area; two navy helicopters equipped with optical instruments,

infrared and radar search area; one unmanned aerial vehicle (UAV) belonging to the Airforce used for maritime surveillance; and the coastal radar network and Navy Automatic Identification System (AIS). It is important to highlight the use of drones (Predator) that can identify the boats while leaving the port and allow their interception as soon as they cross the territorial waters.

Such a deployment of means heavily affected the public budget. The estimate expenditure was about 9.3 million Euros a month (Fanuli, 2014) and all costs had been covered by the budget of the Ministry of Defence. The European External Borders Fund¹⁷ contributed 1.8 million Euros (Servizio Studi Del Senato, 2015) and no extra funds were allocated by Italy. Therefore, since the start of its semestral EU presidency in July 2014, Italy had been searching for an “exit strategy”, in economical and operational terms, from the overwhelming Operation Mare Nostrum.¹⁸ At the same time, Italy and France and other EU members were asking Frontex for more budget funds, promoting ‘Frontex Plus’ operation (Times of Malta, 2014).

As Italy could not manage this amount of expenditure for a long time, the European Union answered the requests of the Country with operation Triton. This operation, led by Frontex and started on November 1st, 2014, was substantially different by Mare Nostrum in the aims (see next paragraph).

In December 2014, the Chief of Staff of the Navy notified to the Human Rights Commission of the Italian Senate the results of a year of SAR operations during Mare Nostrum (from 18th October 2013 to 31 October 2014): 156,362 rescued migrants; 439 SAR operations; 9 command/mother ships; 366 arrested boat drivers (Pasta, 2014). Mission Mare Nostrum finally ended on December 31st, 2014, after two months of coexistence with Triton. Was Mare Nostrum, a “search and rescue” operation, a “pull factor” in illegal immigration, as some policy-makers stated?¹⁹ This is a tricky question.

17. JOINT OPERATION TRITON

As a result, Joint Operation Triton, designed as a new operation in the Central Mediterranean,²⁰ was launched on 1st November 2014 with an estimated monthly operational cost between €1.5 and 2.9m per month. In the intent of those time EU home affairs Commissioner Cecilia Malmström, Joint Operation Triton was formed from operations Hermes and Aeneas, two joint EU border operations in the same area.

The “joint” nature of the Triton operation translates in 21 member states supporting it by offering human (65 guest officers in total: European Commission Memo, 2014) and technical resources (*12 technical assets: two Fixed Wing Aircrafts, one helicopter, two open shore patrol vessels, six coastal patrol vessel, one coastal patrol boat; five debriefing/screening teams*: Frontex, 2014). Also, responsibilities are now distributed: while in Mare Nostrum Italy was responsible for the migrants intercepted during the operations; in Triton, migrants fall under jurisdiction of the country’s border they are trying to cross.

Since the beginning, however, the relationship between Mare Nostrum and Triton was not clear and contrasting statements at the domestic and European level (*from the Italian Minister of Interior and from the Former Home Affairs Commissioner*) make the matter even less comprehensible.²¹

The main dilemma was to conciliate the nature of an operation supposed (*in the Italian interpretation of the matter*) to replace Mare Nostrum and the fact that Frontex is a (small) border guard agency with a relevant mandate and cannot conduct any SAR (Search and Rescue) operation (or better to say, it cannot focus on SAR) like Italy was doing in the framework of Mare Nostrum.

Managed by Frontex, Triton main focus must be on border control and management, focusing on patrolling coastlines and vetting migrants, stretching not beyond the 30 nautical miles from Italy’s coast lines. It has no resources for effective patrolling of high sea and its range of action does not extend to international waters,

17 The EBF provides financial support to assist the Schengen EBF countries in responding to the protection of the external borders.

18 It is important to remark that Mare Nostrum was conceived as an empowerment of the Migration Flows Control(CFM) activities carried out within the Italian Navy operation Constant Vigilance, according to a 2004 national law (Italian Anvy Website, 2014).

19 UK’s minister of state of the foreign and commonwealth office, JOYCE ANELAY stated “*we do not support planned search and rescue operations in the Mediterranean. We believe that they create an unintended ‘pull factor’, encouraging more migrants to attempt the dangerous sea crossing and thereby leading to more tragic and unnecessary deaths*” (Parliament UK, 2014).

20 It covers coastal areas in Southern Italy and sea to the south of Sicily, see: Fronntex, 2014.

21 Cacciotti 2014; Commissioner Malmström stated that the future and continuation of Mare Nostrum is a question for the Italian government, Carrera and Den Hertog, 2015.

where many shipwrecks take place. Despite this, starting from November 2014, Frontex has recently agreed to provide such search and rescue support and new funds to supports and extend its mandate were allocated.²²

18. IS TRITON OPERATION IN LINE WITH EU FOREIGN POLICY OBJECTIVES?

To be effective, Triton cannot work alone. It must be sided and supported by a clear and shared set of EU foreign policy objectives. Furthermore, EU foreign aid and technical assistance to the African and Middle Eastern countries, from and through which migrants are travelling, needs to be carefully evaluated and adjusted when needed.

Migration diplomacy needs to be developed at the central EU level to stimulate third countries capacity to manage migratory flows and disrupt smuggling networks. In brief, EU migration policy must be aligned with relations with countries involved in immigration issues (departure or transit countries).

Refugee communities should enjoy protection as close as possible to their home country and resettlement schemes must be developed. North African asylum seekers, for instance, are at the centre of a new resettlement scheme and a “regional protection programme” designed by EU that allows them to apply for refugee status before departure.²³

19. ROLE OF THIRD STATES

To defeat the illegal migration phenomenon at its roots, the network of human smuggling must be disrupted and cooperation with third countries is crucial to this effect.²⁴ Therefore, actions and policies involving a strengthening of external border security must be sided by an improvement of cooperation with countries external to the EU but determinant for the issue (*countries from which illegal migration flows originate or through which they pass*).²⁵

Joint operations with third states (i.e. Mauritania and Senegal as part of Hero operation) are, however, more difficult, as a EU Regulation stipulates that it “*shall comply with norms and standards at least equivalent to those set by Union legislation also when cooperation with third countries takes place on the territory of those countries*”²⁶. Key gateways countries such as Egypt, Ethiopia, Niger, Mali and Sudan should enjoy a different relationship with EU who should offer technical support to manage immigrants. Also, Eritrea needs to be helped with regard to the refugee issue.

In a world full of failing states, countries like Morocco and Tunisia may still offer an important support to EU in joint patrol operations of their Mediterranean borders. Indeed, cooperation with the countries of origin is the key but not always possible – Libya, for example, is currently in a political chaos being ruled by different groups

22 The new Regulation 656/2014 provides the legal framework for border surveillance, SAR and disembarkation in the context of Frontex operations. It states that annual reporting to the Parliament must be also provided to report about accidents; see the official document at http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.189.01.0093.01.ENG; rule of law challenges also emerged in the negotiation process of Regulation 656/2014; six member states with Mediterranean sea borders (Greece, Spain, France, Italy, Cyprus and Malta) argued that the “*regulation of search and rescue and disembarkation in an EU legislative instrument is unacceptable*” and “*constitutes a red line*”. An estimated amount of €18.250.000 had been allocated as initial tentative operational budget allocation for the continuation of Joint Operation Triton until the end of the year 2015 (EU Commission Press Release, 2015).

23 This would decrease the number of risky Mediterranean crossing (EEAS, 2013).

24 “*As we work to tackle the dramatic situation in Libya, we have decided to step-up our partnership with third countries along the main migratory routes as part of our cooperation on the Khartoum and Rabat processes. This should help to dismantle criminal networks of traffickers and smugglers and to give maximum protection to those in need, starting with areas neighbouring crises. Our resettlement efforts have improved and this should help to stabilize refugee communities in third countries, together with the work of the UNHCR and the International Organization for Migration*”, Feredica Mogherini, High Representative of the EU for Foreign Affairs and Security Policy/Vice-President of the Commission (EU Commission press release, 2015).

25 A 16-paged programme of measures to combat illegal immigration across the maritime borders of the EU Member States was adopted already in 2003 (*following the presentation by the Commission of a report of a study conducted by CIVIPOL regarding the control of the EU’s maritime borders*) and suggested operational measures to improve border control (Council of The European Union, 2003).

26 Regulation (EU) No 1168/2011 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 amending Council Regulation (EC) No 2007/2004 establishing a European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the EU.

and unable to control its own territory. During its EU presidency, Italy organized conferences with other African countries to share concerns and debate cooperation. Not enough to solve the matter but a step in the right direction.

20. SMUGGLERS ADAPTATION DURING TRITON JOINT OPERATION

Means utilized by smugglers have changed in accordance with the circumstances. So, the use of fishing boats and pleasure crafts while making less dangerous the travelling for the immigrants, was no longer responding to traffickers needs to reduce the number of vessels employed/number of departures and maximise their incomes.²⁷ Therefore, they started using lager boats, usually repaired decommissioned freighters, and they learned to study better how to avoid detection by authorities while increasing rescue possibilities.²⁸

Consequently, the Automatic Identification System on ships is frequently switched off by smugglers to avoid detection, making the boat electronically invisible to the Italian search and rescue authorities and allowing quick departures of smuggler before the ship is detected. Also, departures are timed so that their ships cross the paths of merchant ships, ensuring the rescuing action that they are obliged by law to provide in case of a distress call²⁹.

21. MARITIME AWARENESS, SURVEILLANCE AND INFORMATION SHARING

Maritime awareness, surveillance and information sharing are indeed crucial to manage illegal immigration. For what concern European surveillance, which engulfs the other two, it is composed by two systems: EUROSUR and MARSUR.

EUROSUR is a multipurpose European border surveillance network (presented as the ‘system of the systems’), gathering multi-source information and able to provide a real time situational picture of the EU borders. It aims at detecting, preventing and combating illegal immigration and cross-border crime and contributing to ensuring the protection and saving lives of migrants. It works through a system of nodes (one of those is Frontex itself) and hubs, and it encourages actor (civilian and military) to share information.

MARSUR is a naval information exchange system aiming at avoiding functional duplications and improving cooperation. Both will be feeding information into the Common Information Sharing Environment (CISE)³⁰ when it becomes operational by 2020.

22. TRITON EXTENSION TILL THE END OF 2015

On the 19th of February the EU Commission decided to extend Joint Operation Triton until at least the end of 2015, as a way to show support to Italian efforts³¹ and the Asylum Migration and Integration Fund (AMIF) granted Italy €13.7 million (used for establishing an emergency fund) to pay for the operation. It also awarded funds to support unaccompanied minors.³² Immigrants’ initial needs including medical screening and legal advice will continue to be covered by the ‘Praesidium’ project.

27 A new, interesting, trend is the decreased willingness to lose their ships. Well known is the case (covered by international press) when smugglers pointed Kalashnikovs at Italian rescuers to reclaim their cargo ship for restocking (The Guardian, 2015).

28 The possibility of being rescued by authorities is an element that smugglers use to attract more and more possible migrants. On the other side, the fact that such rescue is “granted” seemed to have decreased the price immigrants pay (making an increased number of “clients” the only way to maximise the smugglers’ profit); <http://www.thedailybeast.com/articles/2014/12/14/inside-the-smuggling-networks-flooding-europe-with-refugees.html>

29 Classic point of departure is Mersin, Turkey, which is connected by ferry to Latakia, Syria; in Mersin there seems to exist a well established network proving also accommodation for immigrant in transit (Frontex, 24.12.2014).

30 The sharing of relevant information between military and civilian actors is the main goal of CISE; http://ec.europa.eu/maritimeaffairs/policy/integrated_maritime_surveillance/index_en.htm

31 “(...) The message we are sending today is very simple: Italy is not alone. Europe stands with Italy”, Migration, Home Affairs and Citizenship Commissioner Dimitris Avramopoulos, EU Commission press release, 19 February 2015.

32 Their number increased %278 since 2013 as the EU Commission reported; EU Commission press release, 19 February 2015.

23. HOW TO DEAL WITH THE IMMIGRATION ISSUE AT THE EU CENTRAL LEVEL?

To begin, immigration issues should be widely discussed to develop a comprehensive approach in a new European Agenda on Migration.³³ EU approach to migration must be organized and permanent, instead of reacting to events.

Former president Juncker already proposed the creation of a stand-alone commissioner for migration to defeat the splitting of the issue in multiple domestic institutions and EU agencies. Immigration is not a stand-alone issue, it implies “*visa liberalisation, border control, refugee protection, trade, development, humanitarian aid and foreign policy*” (Brady, 2014). It is a “joint” issue to be dealt with at the European level, involving also countries that do not seem to be affected by it because of their geographical location. This is motivated by the flow of immigrants that often use Mediterranean countries only as an access point to enter Europe willing to reach inland or northern countries³⁴.

Of course, the human component of the phenomenon must be taken into account as well as the negative implications of illegal immigration, such as human trafficking and workers exploitation. With this in mind, those time newly nominated High Representative for Foreign Affairs and Security Policy Federica Mogherini called for a EU foreign policy with a central role for human rights.

The recent Italian EU Presidency focused, “on paper”, the migration issues as a priority to promote a more stable and organized response mechanism to migratory pressures. Despite the efforts, no concrete steps were taken in this direction. A joint approach at the European level cannot translate only in an operation like Triton, with limited resources (notwithstanding they were increased, they are still insufficient, especially considering the instability peak in North Africa) and its inability (by mandate) to disrupt the criminal network at the basis of illegal immigration.

Intelligence (*meaning the gathering and sharing of information through appropriate channels*) must side Triton, acting like its operational brain and giving ad hoc direction on how better to employ human and technical resources. Also, the legal systems of receiving countries must be updated and reformed in their dealing with migrant flows, making them more “human right compliant” but, at the same time, less appealing, basically following the already mentioned core of EU migrant policy - ensure legal migration while preventing illegal migration.

Ultimately, stability, when possible, in originating countries is the only way to stop or at least reduce the flow of migrants and this can be reached only through joint European efforts in offering support and advices to third countries on security reforms, reconstruction policies and peace building activities.

CONCLUSIONS: THE CHANCES FOR THE INTEGRATION AND FOR A POLITICAL STRATEGIC UNIFICATION

The development of a new unified apparatus in order to prevent and to counter operatively strategic risks and problems in the wider scenario, is considered to be as a matter of course something dangerous for the international equilibrium. Therefore, it is difficult to classify the EU as a geo-political experiment. There are different interpretations of it: a “unicum” without precedents, the collateral (Jellen, 2012) output of the globalization, a direct product of the post-modern passage, the result (or the cause) of the nation-state crisis, a simple sequence of geopolitical misunderstandings, or something else.

The same issue concerns the definition of integration as a phenomenon without alternatives, following predetermined trajectories on a path that would inevitably lead on the one hand to the unification (“either can give rise to a state, or breaks up”), or on the other hand to interim solutions such as “*sharing power*” or “*pooled sovereignty*”. Such issue is a dilemma for every integration inducing – also non-intentionally and non-consciously – a kind of involvement in a borderless world, in which providing security is a matter of responsibility, not of ideology.

The present migration problem actually relies not only on the management of the crisis itself, but also on the persisting and increasing instability of a foreign country (especially Libya and Syria). An instability that firstly

33 Advanced and less advanced countries can share views on the matter only in a few organized arenas, one of which is the Global Forum on Migration and Development, <https://www.gfmd.org/>

34 Countries like Sweden, for example, but also Bulgaria and Romania, which were affected by a dramatic increase in asylum requests

enables crime organizations to instrumentalize migration waves and secondly to spread the perception of Europe as an ideal destination land for populations from many African and Middle-East countries. A situation that requires a different strategic answer because the EU and Italy are fighting the secondary effects instead of the real and deep-rooted cause of the crisis.

Obviously, the implementation of security functions in a multi-scale context portrays a different scenario. Security in a borderless world implies the need to grant a mutual and irreversible trust among stakeholders, including the ability to carry out internal checks of their own devices and to share tools, resources and information that are essential for their survival, eventually for undertaking actions with active security impact.

That is why for such functions it would be unthinkable a low intensity form of integration not at the political level. An enquire comes up: is the “political” Europe ready for assuming such responsibility, for facing the multi-sides risks arising in the opening global scenario? In other terms, is the Europeist ideal alighting some misunderstanding the Europeans have to solve?

REFERENCES

- AA.VV. (2012), **L’impatto Delle Primavere Arabe Sui Flussi Migratori Regionali E Verso l’Italia, A Cura Del Cespi (Centro Studi Di Politica Internazionale)**, Osservatorio di Politica Internazionale, N.59, <https://www.parlamento.it/application/xmanager/projects/parlamento/file/repository/affariinternazionali/osservatorio/approfondimenti/PI0059App.pdf> (Date of Access: 30.01.2021).
- AA.VV. (2014), **Italia: Mare Nostrum Davanti A Una Svolta** (Aur. Fabio Caffio), E-Article (19.09.2014), <http://www.equilibri.net/nuovo> (Date of Access: 27.01.2015).
- AA.VV. (2015), **La Fine Di “Mare Nostrum”**, E-Article (04.01.2015), <http://www.analisdifesa.it> (Date of Access: 28.01.2015).
- AMBASCIATA DELLA REPUBBLICA DI SLOVENIA ROMA (2014), **Slovenia e Italia Insieme Nella Missione Mare Nostrum**, E-Article, (Write Date: 07.01.2014), www.rim.veleposlanistvo.si (Date of Access: 30.01.2021).
- BAILES, Alyson J. K. and THORHALLSSON, Baldur (2013), "*Instrumentalizing the European Union in Small State Strategies*", **Journal of European Integration**, S.35(2), ss.99-115.
- BLASUTIG, Gabriele (2001), **Capitalismi Tra Varietà e Convergenza**, ISIG, Gorizia.
- BRADY, Hugo (2014), "*Mare Europaeum? Tackling Mediterranean Migration*", **European Union Institute for Security Studies**, S.25, www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_25_Mare_Europaeum.pdf (Date of Access: 27.01.2015).
- BULL, Hedley (1977), **The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics**, Macmillan Publisher, London (UK).
- BULL, Hedley (1982), "*Civilian Power Europe: a Contradiction in Terms?*", **Journal of Common Market Studies**, S.21(1), ss.149-170.
- CACCIOTTI, Chiara (2014), "*Immigrazione, Cosa Cambia da Mare Nostrum a Triton*", **Daylistorm (E-Article)**, (Write Date: 01.11.2014), <http://dailystorm.it/2014/11/01/immigrazione-cosa-cambia-da-mare-nostrum-a-triton/> (Date of Access: 16.04.2015).
- CARRERA, Sergio and DEN HERTOOG, Leonhard (2015), "*Whose Mare? Rule of Law Challenges in The Field of European Border Surveillance in The Mediterranean*", **CEPS Centre for European Policy Studies**, Brussels, (Write Date: 27.01.2015, http://www.ceps.eu/system/files/LSE_79.pdf (16.04.2015).
- COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (2003), **Programme of Measures to Combat Illegal Immigration Across The Maritime Borders of The European Union**, Doc. 13791/03 FRONT 146 COMIX 631, 21/10/2003, (Date of Access: 16.04.2015).
- DCAF (2013), "*The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces*", **2013 Annual Report**, <http://www.dcaf.ch/> (Date of Access: 09.12.2014).

- De FRANCE, Olivier and WITNEY, Nick (2013), “*Europe’s Strategic Cacophony*”, **Policy Brief - European Council on Foreign Relations**, http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR77_SECURITY_BRIEF_AW.pdf (Date of Access: 13.03.2014).
- DIEZ, Thomas, MANNERS, Ian and WHITMAN, Richard (2011), “*The Changing Nature of International Institutions in Europe: The Challenge of The European Union*”, **Journal of European Integration**, S.33(2), ss.117-138.
- DOSTÁL, Petr (2010), **Multi-Speed European Union**, Edice Geographica Publisher, Prague.
- EEAS (2013), **The External Dimension of The EU Asylum Policy – The EU’s Regional Protection Programmes**, (Write Date: 12.12.2013), eeas.europa.eu/delegations/un_geneva/press_corner/all_news/news/2013/20131212_eu_rpps_en.htm (Date of Access: 16.04.2015).
- EHRHART, Hans Georg and PETRETTO, Kerstin (2014), “*Stabilizing Somalia: Can The EU’s Comprehensive Approach Work?*”, **European Security**, S.23(2), ss.179-194.
- EHRHART, Hans Georg, HEGEMANN, Hendrik and KAHL, Martin (2014), “*Putting Security Governance to The Test: Conceptual, Empirical And Normative Challenges*”, **European Security**, S.23(2), ss.119-125.
- EU COMMISSION (2015), **Integrated Maritime Surveillance**, EU Commission, http://ec.europa.eu/maritimeaffairs/policy/integrated_maritime_surveillance/index_en.htm (Date of Access: 16.04.2015).
- EU COMMISSION PRESS RELEASE (2015), **European Commission Stands by Italy on Coping With Migratory Pressure on Lampedusa**, EU Commission, (Write Date: 19.02.2015), europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4453_en.htm (Date of Access: 16.04.2015).
- EUR-LEX EUROPA (2015), “*REGULATION (EU) No 656/2014, of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 Establishing Rules for the Surveillance of the External Sea Borders In The Context of Operational Cooperation Coordinated by the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union*”, **Official Journal of the European Union** (27.06.2014 – L 189/93), http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.189.01.0093.01.ENG (Date of Access: 16.04.2015).
- EUROPEAN COMMISSION MEMO (2014), **Frontex Joint Operation 'Triton' – Concerted Efforts for Managing Migrator Flows in The Central Mediterranean**, EU Commission, (Write Date: 31.10.2014), http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-609_en.htm (Date of Access: 16/04/2015).
- EUROPEAN COUNCIL (2014), **Consil Meeting**, EU Commission, <http://www.european-council.europa.eu/council-meetings?meeting=257508dc-b1e7-4f58-914e-4bbaebf37e47&lang=it> (Date of Access: 20/10/2014).
- EUROPEAN DEFENCE AGENCY (2014), “*European Defence Matters*”, **European Structural Funds, Acting on defence Capability Gaps**, www.eda.europa.eu/docs/default-source/eda-magazine/edissue5singleweb (Date of Access: 20.10.2014).
- EUROPEAN EXTERNAL ACTION SERVICES (2014), **Security Strategy for Europe**, EU Commission, http://eeas.europa.eu/csdp/about-csdp/security_strategy_for_europe/index_en.htm (Date of Access: 09.12.2014).
- EUROPEAN UNION (2009), **European Security and Defence Policy, Development of European Military Capabilities**, E-Document, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/090720-Factsheet-capacites_militaires_EN.pdf (Date of Access: 23.10.2014).
- EUROPEAN UNION (2013), **Verso un Settore Europeo Della Difesa E Della Sicurezza Più Competitivo Ed Efficiente**, Bruxelles, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-734_it.htm (Date of Access: 20.10.2014).
- FANULI, Federica (2014), **L’Operazione “Mare Nostrum”**, (Date: 05.09.2014), <http://rassenastampamilitare.com> (Date of Access: 27.01.2015).

- FINAL REPORT (2013), **by the High Representative/Head of the EDA on the Common Security and Defence Policy**, E-Document, http://eeas.europa.eu/statements/docs/2013/131015_02_en.pdf (Date of Access: 23.10.2014).
- FRONTEX (2012), **Annual Risk Analysis 2012**, E-Analysis, <http://frontex.europa.eu> (Date of Access: 05.06.2014).
- FRONTEX (2014), **Frontex Launches The Joint Operation Triton**, E-Document, <http://frontex.europa.eu/news/frontex-launches-joint-operation-triton-JSYpL7> (Date of Access: 16.04.2015).
- FRONTEX (2014), **Operation Triton Winter Deleopments**, E-Document, <http://frontex.europa.eu/feature-stories/operation-triton-winter-developments-qXDamY> (Date of Access: 16.04.2015).
- GELLNER, Ernest (1997), **Nazioni e Nazionalismo**, Editori Riuniti, Roma.
- GERMOND, Basil (2011), *“The EU’s Security and The Sea: Defining a Maritime Security Strategy”*, **European Security**, S.20(4), ss.563-584.
- GOIO, Franco and SPIZZO Daniel (2001), **Nazione, Istituzioni, Politica**, Edizioni Università di Trieste, Trieste.
- HAALAND MATLARY, Janne (2009), **European Union Security Dynamics: in The New National Interest**, Palgrave Macmillan Publisher, Basingstoke.
- HABERMAS, Jürgen (2002), **Storia e Critica Dell'opinione Pubblica**, Laterza, Roma/Bari.
- HELLER, Wilfried (2011), **Identitäten und Imaginationen der Bevölkerung in Grenzüäumen: Ostmittel- und Südosteuropa im Spannungsfeld von Regionalismus, Zentralismus, europäischem Integrationsprozess und Globalisierung**, Berlin LIT Verlag, Berlin.
- IANNONE, C (2014), *“Spesa Militare Europea: Analisi Economica E Strategie”*, **FMC – Fondazione Magna Carta**, <http://magna-carta.it/content/spesa-militare-analisi-economica-possibile-strategia-politica> (Date of Access: 15.04.2014).
- ITALIAN NAVY (2015), **Mare Nostrum Operation**, E-Document, www.marina.difesa.it/EN/operations/Pagine/MareNostrum.aspx (Date of Access: 16.04.2015).
- JELEN, Igor (2012), **Appunti di Geografia Politica ed Economica**, Aracne, Roma.
- JELEN, Igor and ZILLI, Sergio (2015), **Euro Difesa**, Centro Militare di Studi Strategici, Roma, http://www.difesa.it/SMD_/CASD/IM/CeMiSS/Pubblicazioni/ricerche/Documents/Ricerche_2014/RicercaAH_R_09_civ.pdf (Date of Access: 16.04.2019).
- KAUNERT, Christian, LÉONARD, Sarah and MACKENZIE, Alex (2012), *“The Social Construction of an EU Interest in Counter-Terrorism: US Influence and Internal Struggles in The Cases of PNR and SWIFT”*, **European Security**, S.21(4), ss.474-496.
- KIRCHNER, Emil and DOMINGUEZ, Roberto (2013), **UNU-CRIS Working Papers, W-2013/8: Security Governance in a Comparative Regional Perspective**, United Nations University Institute on Comparative Regional Integration Studies, Brugge (Belgium), <http://collections.unu.edu/eserv/UNU:1366/W-2013-8.pdf> (Date of Access: 16.04.2019).
- KOHLER – KOCH, Beate and RITTBERGER, Berhold (2006), *“The ‘Governance Turn’ in EU Studies: Review Article”*, **Journal of Common Market Studies**, S.44(1), ss.27-49.
- LATZA NADEAU, Barbie (2014), *“Inside the Smuggling Networks Flooding Europe with Refugees”*, **The Daily Beast** (Write Date: 14.12.2014), <http://www.thedailybeast.com/articles/2014/12/14/inside-the-smuggling-networks-flooding-europe-with-refugees.html> (Date of Access: 16.04.2015).
- LUTTERBECK, Derek (2006), *“Policing Migration in the Mediterranean”*, **Mediterranean Politics**, S.11(1), ss.59-82.
- MANNERS, Ian and WHITMAN, Richard G. (2003), *“The ‘Difference Engine’: Constructing and Representing the International Identity of the European Union”*, **Journal of European Public Policy**, S.10(3), ss.380-404.

- MINISTERO DELLA DIFESA (2013), “*Mare Nostrum: la Slovenia Partecipa All’operazione Umanitaria*”, **Ministero Della Difesa**, http://www.difesa.it/Primo_Piano/Pagine/Mare_Nostrum_Slovenia.aspx (Date of Access: 30.01.2021).
- MINISTERO DELLA DIFESA (2015), “*Contributo delle Forze Armate*”, **Ministero Della Difesa**, https://www.difesa.it/OperazioniMilitari/op_naz_concluse/MareNostrum/Pagine/ContributodelleForzeArmate.aspx (Date of Access: 29.01.2015).
- NATO - NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION (2010), “*Active Engagement, Modern Defence*”, **Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation Adopted by Heads of State and Government in Lisbon**, 19-20 November 2010, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm#top (Date of Access: 09.12.2014).
- ORGANIZATION FOR COOPERATION AND SECURITY IN EUROPA (2003), **OSCE Strategy to Address Threats to Security and Stability in the Twenty-First Century**, Organization for Security and Cooperation in Europe Publisher, (Date: 02.12.2003), <http://www.osce.org/mc/40533> (Date of Access: 09.12.2014).
- PARLIAMENT UK (2014), “*Written Answers*”, **Parliament UK**, Iraq - (Date:15.10.2014) www.publications.parliament.uk/pa/ld201415/ldhansrd/text/141015w0001.htm (Date of Access: 09.12.2014).
- PASTA, Stefano (2014), **Il capo di Stato Maggiore della Marina in Senato: “Mare Nostrum attirava i profughi? È una sciocchezza”**, Repubblica.it (Date: 16.12.2014), <http://www.repubblica.it> (Date of Access: 27.01.2015).
- REPUBBLICA ITALIANA, MINISTERO DELLA DIFESA (2014), **Linee Programmatiche, Intervento del Ministro Pinotti in Sede di Audizione Presso Le Commissioni Difesa di Camera e Senato il 12 Marzo 2014**, E-Document, <http://difesa.it> (Date of Access: 10.04.2014).
- RUMLEY, Dennis and MINGHI, Julian V. (1991), **The Geography of Border Landscapes**, Routledge, Londra.
- SCHARR, Kurt and STEINICKE, Ernst (2012), **Vom Euphorischen Aufbruch in die Realität des Alltags, 1989 - 2010 Zwei Jahrzehnte Transformationsforschung**, Innsbruck University Press, Innsbruck.
- SELBY, Jan (2013), “*The Myth of Liberal Peace-Building*”, **Conflict, Security & Development**, S.13, ss.57-86.
- SEPOS, Angelos (2013), “*Imperial Power Europe? The EU’s Relations with the ACP Countries*”, **Journal of Political Power**, S.6(2), ss.261-287.
- SERVIZIO STUDI DEL SENATO (2015), **Immigrazione: Cenni Introduttivi**, N.210, XVII Legislatura.
- SIPRI (2013), **SIPRI Yearbook 2013: Armaments, Disarmament and International Security**, Oxford University Press, Oxford (UK), <http://www.sipri.org/yearbook/2013> (Date of Access: 16.04.2015).
- THE GUARDIAN (2015), “*More than 2,000 Migrants from Libya Rescued by Italian Coastguard*”, **The Guardian**, <http://www.theguardian.com/world/2015/feb/16/more-than-2000-migrants-from-libya-rescued-by-italian-coastguard> (Date of Access: 16.04.2015).
- TIMES OF MALTA (2014), “*Malmström: Frontex Cannot Substitute Italy’s Mare Nostrum Operation*”, **Times of Malta** (Write Date: 09.07.2014), <https://timesofmalta.com/articles/view/malmstrom-frontex-cannot-substitute-italys-mare-nostrum-operation.527031> (Date of Access: 16.04.2015).
- VAN SCHAIK, Louise and TER HAAR, Barend (2013), “*Why the EU is Not Promoting Effective Multilateralism*”, **Clingendael Policy Brief**, S.21, ss.1-6, www.clingendael.nl (Date of Access: 30.03.2014).
- VISVIZI, Anna and STĘPNIEWSKI, Tomasz (2013), “*Security Dimensions of Central and Eastern Europa*”, **Yearbook of the Institute of East-Central Europa**, S.11(5), Lublin.

WEIXLBAUMER, N (2013), “‘Möglichkeitenräume’ und Grenzüberschreitende Kooperationen am Südostrand der Alpen: Dossier einer interuniversitären Exkursion von Wien nach Triest”, **Grenzüberschreitende Zusammenarbeit Leben und Erforschen** (Ed. J. Beck, B. Wassenberg), Studien zur Geschichte der Europäischen Integration, Stuttgart, ss.155-164.

WINTERSTEINER, Werner, GOMBOS, Georg and GRONOLD, Daniela (2010), **Border Dis/Solutions: Multilingualism, Transculturality and Education**, Wieser Verlag, Klagenfurt.

ZERNATTO, Guido (1944), “Nation: The History of a Word”, **The Review of Politics**, S.6, ss.351-366.

Prioritizing Entrepreneurship and Startup Culture Through Policy Intervention as A Strategy for Economy Recovery

Ekonomiyi İyileştirme Stratejisi Olarak Politika Müdahalesi Yoluyla Girişimciliğe ve Startup Kültürüne Öncelik Vermek

Hemlal BHATTARAI

Lecturer & Dean (RIL), Royal University of Bhutan,
Jigme Namgyel Engineering College, BHUTAN
b.hemlal@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6512-1685>

Makale Başvuru Tarihi: 23.02.2021

Makale Kabul Tarihi: 14.04.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Girişimcilik,
Startup'lar,
Politika Müdahalesi,
Girişimcilik Ekosistemi,
SWOT Analizi,

Günümüzde dünya, COVID-19 salgınının bir sonucu olarak zor bir dönemden geçmektedir. Ekonomiler ağır darbeler almıştır. Dünya genelinde salgın toplumun sosyal ve ekonomik refahını tehdit etmekte ve ekonomik durgunluk baş göstermektedir. Dolayısıyla, ekonomilerin bel kemiği olan girişimciliğe ve startup kültürüne öncelik vermek olmazsa olmaz haline gelmiştir. Öte yandan girişim başlatmak ve bu girişimlerin başarı ve sürdürülebilirliğini sağlamak salgınla birlikte daha da zorlaşmıştır. Ekonomileri canlandıracak girişimcilik faaliyetlerinde artış hedefleniyorsa, girişimciliği teşvik eden devlet destek ve teşviklerinin geliştirilmesi şarttır. Bunun için ise girişimcilik ekosistemi doğru analiz edilmelidir. Bu çalışmanın amacı girişimciliğin başarısı ve sürdürülebilir olması için gereken temel stratejileri ve yaklaşımları belirlemektir. Çalışmayı desteklemek için birincil kaynak verilerinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda girişimciliği teşvik etme stratejileri, girişimcilik ekosistemi ve GZFT analizi arasındaki güçlü bağın altını çizen metodolojik bir yaklaşım uygulanmıştır. Bu üç endeks, girişimcilik ve yeni başlayanlar için elverişli platformlar oluşturan anlamlı müdahaleleri gerçekleştirmede kullanışlı olmaktadır. Bu üç endeksin toplumun sosyal ve ekonomik refahı üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır. COVID-19 salgınının gelişimi hala belirsiz olduğundan sürekli olarak girişimcilik faaliyetlerine salgının etkisinin araştırılmasında fayda bulunmaktadır.

ABSTRACT

Keywords:

Entrepreneurship,
Startups,
Policy Intervention,
Entrepreneurship Ecosystem,
SWOT Analysis,

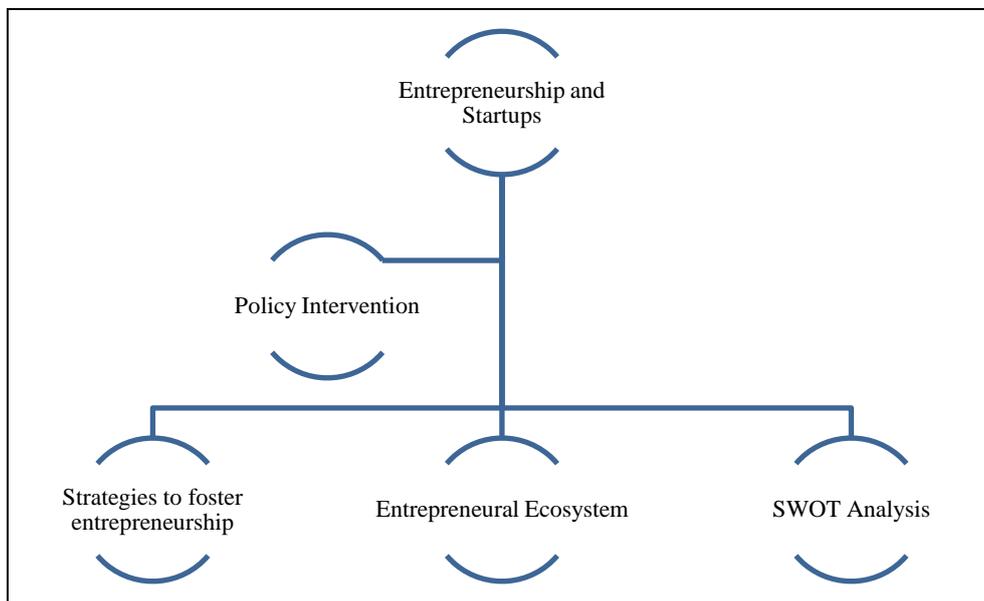
World today is going through a difficult phase as consequences of COVID-19 pandemic. There is an evidence of the world economy being hit hard and a case of economic recession which created significant threats to the social and economical welfare of the society. Needs are felt to focus on prioritizing entrepreneurship and startup culture as these are the backbones of any economy. But on the other hand, entrepreneurship and the startups growth and sustainability themselves are greater threats at current times. There is a need for immediate interventions through approaches that are conducive, if erase please the critical role of entrepreneurship and startups are desired to be developed in order to sustain the revival of our economy. This can only be materialized through right understanding of entrepreneurial ecosystems as general and in the scurrent times through researches so that right and meaningful interventions can be made. This study focuses on making policy intervention approaches as a key strategy to provide a favorable platform for startups to grow as well as existing entrepreneurs to sustain. To supplement this study, the data from primary resources are utilized and a methodological approach drawn highlighting the strong nexus between i) Strategies to foster entrepreneurship, ii) Entrepreneurial Ecosystem and iii) SWOT analysis. These three indices can be handy in materializing the meaningful interventions that create conducive platforms for entrepreneurship and startups thereby making a positive impact to the social as well as economical welfare of the society. With unpredictable nature of current pandemic and the series of its associated impacts, there are needs for continuous and innovative engagement in research through global perspectives.

1. INTRODUCTION

Visible impact is noticed in every sector of the economy due to the pandemic which are growing concerns both in current and in the future. Draughting challenges are faced in all walks of lives inviting short term and long-term intervention from policy to implementation strategies. The hard-hit economy has weakened the GDP across the globe forcing the needs for understanding of economic recession at all levels of society. The economic recession is one such phenomenon which brings lots of unwanted consequences which are against social and economic well-being of the society. The current pandemic (COVID-19) and its economic recession are proven to be long lasting (Chudik et al., 2020). One of the powerful avenues which can really power the economy is through startups and entrepreneurs.

Whenever there are cases of the pandemic, it is a well-known fact that it has determinable impacts on social and economic welfare. The only significant differences can be the scale and magnitude of the impacts. One concern area during such crises is on startups and entrepreneurs where there are significant drops in activities starting from application to implementation in the entrepreneurship ecosystems. Researchers have found out that small scale businesses as well as the startups happen to be most hardly hit making such business to offshoot downsizing the employees (Meahjohn et al., 2020). On the other hand, the pandemic and especially post pandemic have been considered as favorable offshoot for startups and entrepreneurs if the economy requires to be re-bounced and it is practical to be so. Existing entrepreneurs in entrepreneurial ecosystem can be strategically used to assess the impact levels that derive clear understanding of the ground realities. Based on these critical analyses that can draw series of intervention in policy remapping that can provide favorable stand and platform for startups and entrepreneurs to rapid contribution in economic growth (Kuckertz et al., 2020). A methodological approach as drawn from the primary resources through recent academic researches on the subject domains to draw attention for strategies and interventions that can be devised at different scales of analysis. Following methodological approaches are proposed so that it can be one such strategies whose focuses is on reprioritizing the policy interventions as a tool for fostering the growth and support mechanisms for entrepreneurship and startups.

Figure 1. Methodological Approaches

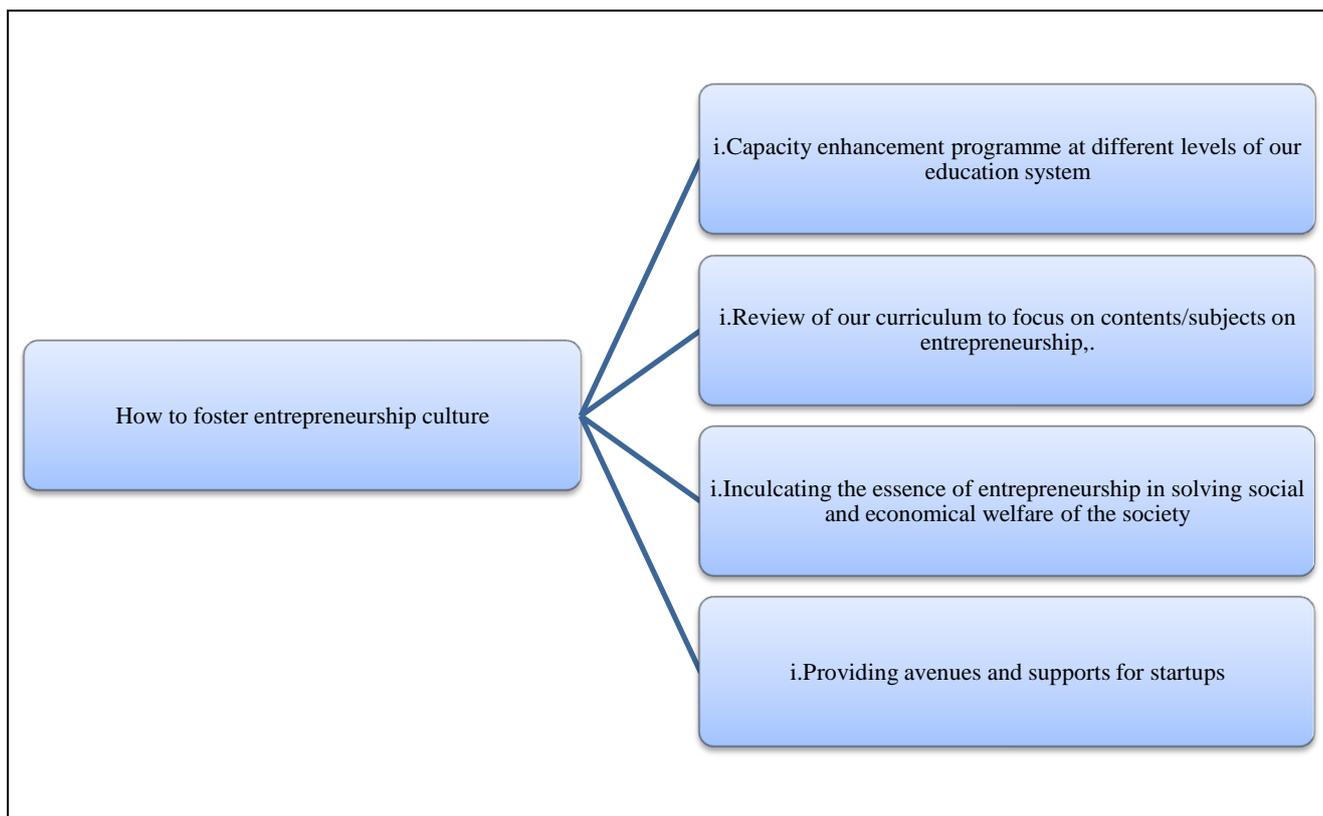
Resource: Prepared by the author

Three critical factors such as i) Strategies to foster entrepreneurship, ii) Entrepreneurial Ecosystem and iii) SWOT analysis as reflected above can be focused to devise strategies that policy intervention approaches to make the strategic actions in understanding the holistic impacts on entrepreneurship ecosystem.

2. POLICY LEVEL STRATEGIES: EDUCATION AND ENTREPRENEURSHIP

Value based education are key components in building the future talent in 21st century. This is vital when global economic recession is visible in current times. Perception of students as well as parents for entrepreneurship as a carrier option remain much in the dilemma (Arrighatti et al., 2015). Needs for ‘Strategic Intervention’ through four niche approaches as shown in figure below would be instrumental in solving the needs of entrepreneurship culture.

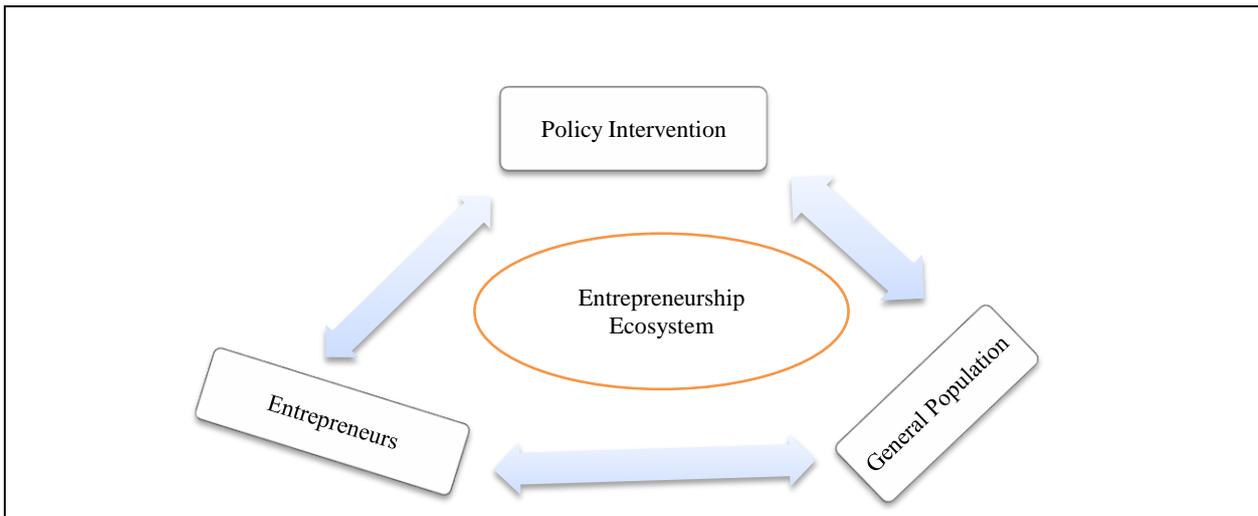
Figure 2. Strategies to Foster Entrepreneurship Culture

Resource: Prepared by the author

The role of the education to address these interventions needs a conducive platform supported through practical guided policies. The role of the entrepreneurship education is crucial in infusing and exploring innovative talents (Wei et al., 2019). Researchers have also found out that there are strong linkages in terms of positive psychological traits in terms of achievements, risk taking and many more through entrepreneurship education especially in vocational education (Takawira Munyaradzi, 2020). Investment on entrepreneurship education for short term and long-term goals targeting for the socio-economical development has been a critical strategy. Though COVID-19 has its own share of negative impacts for entrepreneurship but on the other hand, it has raised a concern of the strong infusion of entrepreneurship education for solving the issues that are being faced. Getting entrepreneurship education as a holistic process taking account of creativity, innovation, technology intervention and many more which can be a handy measure to counter the issues (Ratten and Jones, 2020). The government will be given the challenges for additional investment on entrepreneurship education and the choice in terms of a correct educational programme for materializing the positive impacts of the entrepreneurship education (Raposo and Do Paço, 2011). Critically the entrepreneurship ecosystem for the policy level interventions can be realized in the following proposed triangular intervention model.

Figure 3. Triangular Intervention Model

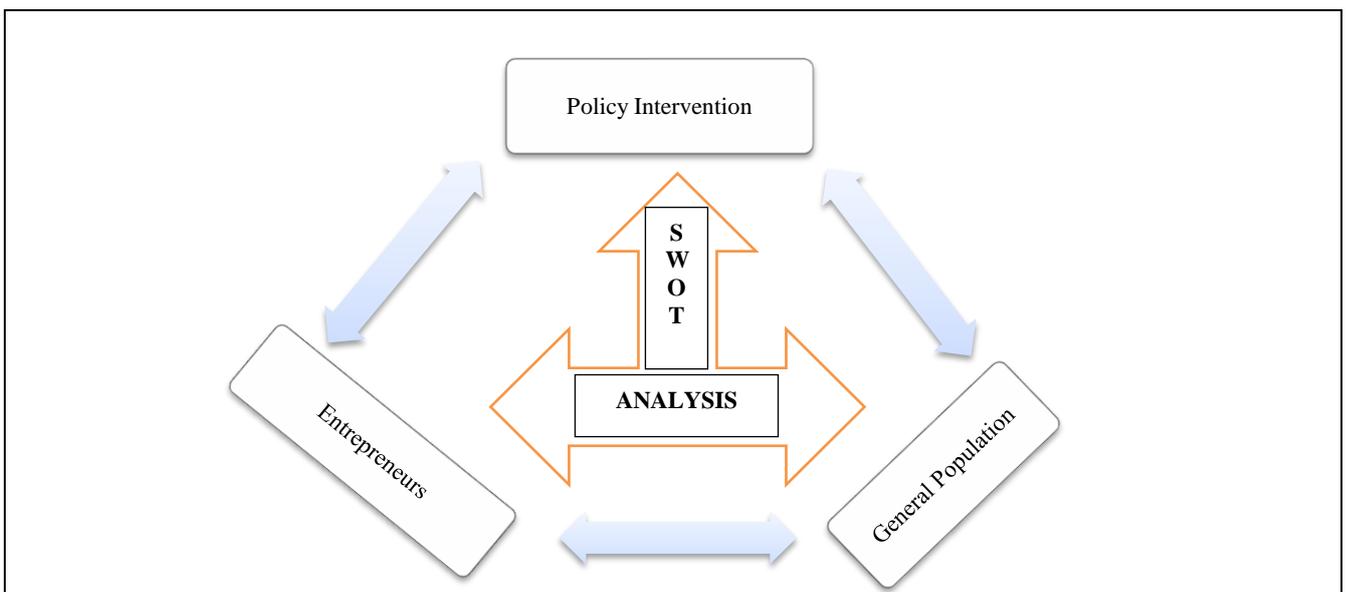

Resource: Prepared by the author

Triangular intervention model for a conducive policy which is dynamic and systematic to the needs of current time aiming to nurture the essence of entrepreneurship as well as supporting entrepreneurs can prove much handy through proper research and finding. The general population should be educated on the essence of entrepreneurship in current time as well as future economic and social welfare of the societies. Education and capacity building awareness approaches will be the engines of growth for the startups and its greater impacts to the societies and economy in general. On the other hand, the existing entrepreneurs have gotten hard hit by the pandemic with threats of survival. Support and guidance will facilitate to rebuild the trust and potential of entrepreneurs through critical interventions to bounce back with added creativity and value initiative. Relevant programs can be developed and backed by a thorough research on each of the three domains of the entrepreneurship ecosystem as an intervention model through capacity development, curriculum and skills development and support structures.

Exploration on the strengths and weaknesses of the relevant policies, the potential of survival and enhancement, needs and requirements analysis of mass population, and bridging the gaps on existing setup through interventions can be derived from the practical models that can suit at its specific situations as well as common situations. A strategic model to carry out SWOT analysis is proposed as follow.

Figure 4. SWOT Analysis of Three Domains of Entrepreneurship Ecosystem

Resource: Prepared by the author

Deeper researches to figure out the strength, weakness, opportunity, and threat (SWOT) of the policy intervention, general population and entrepreneurs in close linkages can draw conclusions of needed interventions that can foster the growth of startups as well as sustain the existing entrepreneurs. Researchers had studied the vulnerability in regards to startups in times of the pandemic with associated reason and needs to refocus on innovative businesses as a solution for the approaches towards a sustainable entrepreneurial ecosystem (Barbulescu et al., 2021). Though entrepreneurial education in schools or colleges students contribute toward entrepreneurial knowledge but it is restricted to certain extent and suggest certain interventions (Hahn et al., 2017). There is more need to explore and categorize various types of entrepreneurs for effective policy driven interventions too. Economic recession can create certain income inequality and its linkages with entrepreneurial activities bear the strong relationship where inequality can impact necessity based and opportunity-based entrepreneurship with threats towards engaging on such activities (Aceytuno et al., 2020).

Researchers pointed out that there is a need for in-depth studies to assess the overall impacts created in the economy as well as entrepreneurship due to the COVID-19 (Meahjohn et al., 2020). While SWOT analysis are vital approaches to explore the potential findings and interventions, there are needs for viewing the entrepreneurship ecosystems in more generic approaches from regional to global scenarios. Prime objectives are finding the needs to align towards the strategies that are more conducive for regulators as well as startups/entrepreneurs which are always drivers of the economy.

3. DISCUSSION

Impacts to social and economic welfare of society are evident due to COVID-19 pandemic. There is also an evidence that one of the strong drivers of this impact is on fostering of startups and entrepreneurship culture at all levels of the societies. There are cross cutting linkages of many core factors in fostering the entrepreneurship ecosystem in the society whereby needs for meaningful interventions are felt necessary.

A guided approach through research and findings can prove handy for countering the current impacts and actions towards better economy recovery. The role of policy makers and key role players of the entrepreneurial ecosystems become more challenging whereby meaningful conclusion can be drawn from SWOT analysis through case-by-case measures drawing insightful outlooks for the strategic implementations. In order to have holistic understanding and approaches, a deeper finding on the entrepreneurship ecosystems with research focusing on direct and indirect contributors and its association with each other needed to be sorted out.

4. CONCLUSION

The study found out that the role played by startups and entrepreneurs are crucial in any socioeconomic welfare but this is one of the sectors which has been impacted due to pandemic. For revival of economy, these sectors need strategic approaches including strong policy level interventions which is aimed towards fostering startups and entrepreneurship culture. There are certain needs to understand the entrepreneurship ecosystem so that the interventions can be well developed and implemented which provides a favourable platform for the startups and entrepreneurs including the necessary support mechanisms

Role of startups and entrepreneurs in the context of social and economic welfare of the society should be the focus area of finding in current pandemic times whereby policy level interventions play a crucial part in remapping the entire entrepreneurship ecosystem. SWOT analysis hence needs to focus on indices of identified domains and explore solutions that can be at local, regional, national, and international level. Needs and requirements are different at each of these levels and a unanimous solution can be typically a draughting task.

Investing in research towards three identified domains as listed in the study can be very instrumental if approaches through research and analysis can be initiated. The cumulative findings can have instrumental impacts on identifying the underlying conditions that are deemed vital for policy level interventions. Future research can align towards working in each of these three domains in close linkages and find out more substantive evidences through primary and secondary sources data that will be handy for policy makers to provide timely and meaningful interventions.

REFERENCES

- ACEYTUNO, Maria Teresa, SÁNCHEZ-LÓPEZ, Celia ve PAZ-BÁÑEZ, Manuela A. de (2020), “*Rising Inequality and Entrepreneurship During Economic Downturn: An Analysis of Opportunity and Necessity Entrepreneurship in Spain*”, **Sustainability Open Access Journal**, S.12(11), ss.1-16.
- ARRIGHETTI, Alessandro, CARICATI, Luca, LANDINI, Fabio ve MONACELLI, Nadia (2015), “*Entrepreneurial Intention in The Time of Crisis: A Field Study*”, **International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research**, S.22(6), ss.835-859.
- BARBULESCU, Oana, TECAU, Alina Simona, MUNTEANU, Daniel ve CONSTANTIN, Cristinel Petrişor (2021), “*Innovation of Startups, the Key to Unlocking Post-Crisis Sustainable Growth in Romanian Entrepreneurial Ecosystem*”, **Sustainability Open Access Journal**, S.13(2), ss.1-16.
- CHUDIK, Alexander, MOHADDES, Kamiar, PESARAN, M. Hashem, RAISSI, Mehdi ve REBUCCI, Alessandro (2020), “*Economic Consequences of COVID-19: A Counterfactual Multi-Country Analysis*”, **Voxeu Cepr**, 19 October 2020, <https://voxeu.org/article/economic-consequences-covid-19-multi-country-analysis> (Access Date: 03.02.2021).
- HAHN, Davide, MINOLA, Tommaso, VAN GILS, Anita ve HUYBRECHTS, Jolien (2017), “*Entrepreneurial Education and Learning at Universities: Exploring Multilevel Contingencies*”, **Entrepreneurship & Regional Development**, S.29(9-10), ss.945-974.
- KUCKERTZ, Andreas, BRÄNDLE, Leif, GAUDIG, Anja, HINDERER, Sebastian, REYES, Carlos Arturo Morales, PROCHOTTA, Alicia, STEINBRINK, Kathrin M. ve BERGER, Elisabeth S. C. (2020), “*Startups in Times of Crisis – A Rapid Response to the COVID-19 Pandemic*”, **Journal of Business Venturing Insights**, S.13, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352673420300251?via%3Dihub> (Access Date: 03.02.2021).
- MEAHJOHN, Inshan ve PERSAD, Prakash (2020), “*The Impact of COVID-19 on Entrepreneurship Globally*”, **Journal of Economics and Business**, S.3(3), ss.1165-1173.
- NDOFIREPI, Takawira Munyaradzi (2020), “*Relationship Between Entrepreneurship Education and Entrepreneurial Goal Intentions: Psychological Traits as Mediators*”, **Journal of Innovation and Entrepreneurship**, S.9(2), ss.1-20, <https://innovation-entrepreneurship.springeropen.com/track/pdf/10.1186/s13731-020-0115-x.pdf> (Access Date: 03.02.2021).
- RAPOSO, Mario ve DO PAÇO, Arminda (2011), “*Entrepreneurship Education: Relationship Between Education and Entrepreneurial Activity*”, **Psicothema**, S.23(3), ss.453-457.
- RATTEN, Vanessa ve JONES, Paul (2020), “*Covid-19 And Entrepreneurship Education: Implications for Advancing Research and Practice*”, **The International Journal of Management Education**, S.10(1), ss.1-7, https://www.researchgate.net/publication/344853050_Entrepreneurship_and_management_education_Exploring_trends_and_gaps (Access Date: 03.02.2021).
- WEI, Xingjian, LIU, Xiaolang ve SHA, Jian (2019), “*How Does the Entrepreneurship Education Influence the Students’ Innovation? Testing on the Multiple Mediation Model*”, **Frontiers in Psychology**, S.10, ss.1-10.

E-Participation in Local Government: Case of Ankara Metropolitan Municipality*

Yerel Yönetimlerde E-Katılım: Ankara Büyükşehir Belediyesi Örneği

Harika UÇAR

*Dr. Öğr. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Tapu Kadastro Yüksekokulu, harika.ucar@hbv.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7438-7496>*

Makale Başvuru Tarihi: 22.01.2021

Makale Kabul Tarihi: 21.04.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Arıl CANSEL

*Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Tapu Kadastro Yüksekokulu, aril.cansel@hbv.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4991-0326>*

ÖZET

**Anahtar
Kelimeler:**

Mobil Katılım,

Mobil Yönetim,

*Mobil Belediye
Uygulamaları,*

Kentler, ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik ve politik faktörlerin değişimlerinden etkilenirler. Kent yönetimine katılım bağlamında vatandaşların bu sürece uyum sağlayacak yöntemler geliştirmesi ve bu değişimin bir parçası olması önemlidir. Bu bağlamda yerel yönetimlerde dijital teknoloji kullanımı artırılabilir ve vatandaşların karar alma süreçlerine katılımı da teknolojik altyapı gelişimine bağlantılı olarak artırılabilir. Bu çalışmada, Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin dijital dönüşüm süreci; en yeni mobil uygulaması Başkentmobil'i de kapsayan bir vaka olarak tanıtılmıştır. Demokratik yönetim, şeffaflık, katılım ve hesap verebilirlik gibi kavramlarla birlikte sunulan uygulamanın ilk aşaması Belediye başkanı tarafından tanıtılmıştır. Belediye başkanı ayrıca, uygulamanın büyük ölçüde belediye için çalışan uzmanlar tarafından geliştirildiğini belirtmektedir. Uygulama halen işlevseldir ve ikinci aşaması tamamlanmak üzeredir. Bu çalışma, Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin mobil belediyeye dönüşme çabalarını bilimsel veriler ışığında değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

ABSTRACT

Keywords:

*Mobile
Participation,*

Mobile Government,

*Mobile Municipality
Apps,*

Cities are affected by changes in the economic, social, cultural, technological and political factors. In the context of participation in the management, it is important that citizens develop methods to adapt to this process and become a part of this change. In this context, the use of digital technology in local governments can be increased. Citizens' participation in decision-making processes can also be increased depending on the development of technological infrastructure. In this study, Ankara Metropolitan Municipality's digital transformation process is introduced as a case covering the recent history and the newest mobile app Başkentmobil. The first phase of the application introduced by the mayor along with concepts such as democratic governance, transparency, participation, and accountability. The mayor also mentioned that most of the app was developed by the specialists working for the municipality. The app was launched, and the second phase will be completed in June. This study aims to evaluate the Ankara Metropolitan Municipality's efforts to transform into mobile municipality in the light of scientific data.

* This study is the expanded version of the paper presented at the “The International Symposium on Business and Economics-ISBE 2020” on June 04-05.

1. INTRODUCTION

Computer has become an integral part of our lives. The internet has entered and changed the way we live and work forever. The transformation is speeding up. Digital technologies are changing our experiences to a great extent. Just like the transportation technologies once expanded the mobility of humans or communication technologies zeroing the distance between places. Generations who are born in the digital transformation era create a new lifestyle with their way of interpreting the digital world, their relationship with artificial intelligence, their awareness and knowledge of new media technologies and their ability to use the digital world (Demiral, 2018:19).

The participation of individuals in the city management takes place in two forms, namely political and administrative. Political participation can be expressed as the political participation of individuals and groups in order to choose political leaders at national and local level and to enable them to make decisions in line with their own wishes and interests. The most known forms of political participation are voting in elections, participating in election campaigns and demonstrations (Dursun, 2004:231). However, citizens are increasingly questioning traditional forms of representative democracy and expecting innovation in policy-making processes with possibilities of direct participation. This is mainly due to the challenges democratic countries are facing, such as the gap between the political elites and the citizens, which leads to the problem of political disengagement. There is a need to revive democratic societies and to enhance a more deliberative view of active citizenship through more direct engagement (EU Parliament, 2016:12).

Administrative involvement is the contribution of those who will be directly or indirectly affected by one, several or all of the stages of preparation, maturation, conversion and implementation of basic decisions related to public services, apart from election and electoral activities. Thanks to the accession process, administration involves citizens in the process of public policy making; listens to their problems, demands and thoughts; it takes into account their thoughts and reactions in their decisions (Eryılmaz, 2019:62-63).

Barber (1995) states that citizens, who are more likely to watch than to play, are playing the role of “watchman” and are not different from the audience who fall asleep while watching a bad movie (Barber, 1995:165-167). Effective citizens, not spectator citizens, are required to achieve strong democracy. The participation of citizens should not be limited to political participation, but the necessary mechanisms should be developed to ensure administrative participation as well. Contemporary democracies are social and managerial regimes in which the people can continuously influence and control decision mechanisms and administrative activities in all matters other than elections where people shape the area they live in, and where this tradition becomes a way of life (Palabıyık and Görün, 2004:262). Municipalities continue to be the first order of government, the one closest to the citizens; However, in the developing world these organizations still show severe deficiencies in technology literacy, which in turn avoids the inclusion of their citizens, and the elaboration of public policies (Gutierrez-Diez et al., 2018:28). In order to reach beyond that paradigm, it is necessary to ensure a real public participation by keeping the channels of participation open for all layers of the society. The democratic principles and values such as citizens’ involvement, the power of majority, the leaders’ commitment to interaction and accountability towards voters are also valid on the local scale (Keleş, 2006:45).

In parallel with the technological development, the digital elections have been discussed with their positive and negative aspects. However, since participation is not only about voting in the elections, it is obvious that citizens would be made more effective by the digitalization of administrative participation. As a matter of fact, the desire of the citizens to participate in the administration increases and evolves in quality with the changing environmental factors. However, to achieve digital participation, access to technological opportunities for citizens should be easy, the necessary infrastructure should be provided, and beyond that, citizens should have the necessary level of awareness and education to use the participation channels offered.

Recently mobile phone penetration in Turkey, surpasses the computer and Internet penetration rates. The use of mobile broadband connection surpasses the land broadband connection. The desire of individuals to benefit from information and communication technologies on the go has increased the demand for mobile technologies. In this context, mobile device ownership has become widespread and access to the Internet has shifted to mobile. Under these conditions it can be predicted that mobile technologies will be the most preferred technology in e-government service delivery in the near future. When evaluating the “mobile state” (m-state) the change-transformation oriented view should be preferred rather than the technological focus that considers the m-state

solely consists of mobile technologies. According to the change- transformation-oriented view (Gürses and Engin, 2016:225-226) m-state is defined as “*Working independent of time and space in wireless and virtual environments, bringing resources together in the virtual environment to provide organizational structuring and functioning that will enable production and presentation in the virtual environment*”.

2. LOCAL GOVERNMENT AND DIGITAL TRANSFORMATION

Within the structure of public administration, the closest administrative units to the public are local administrations. Local governments in Turkey; consist of municipalities, villages, special provincial administrations and metropolitan municipalities (established in 1984). This study is mainly based on municipalities and specifically on Ankara Metropolitan Municipality.

Local governments attempt to keep pace with digital transformation by knowing that the classical representation democracy is insufficient in responding to the needs of different public segments today. They are becoming increasingly effective and efficient with new qualities and functions in servicing the democratic tendencies as the people want to actively participate in the decision making and administrative processes more than ever (Öktem, 2005:54). The spread of mobile applications stands out as the main element in this transformation. It is clear that m-municipal practices are a very convenient tool for local governments to fulfill their functions in terms of both service and democracy in the most effective and efficient way and to ensure citizen satisfaction. “*Municipalities*”, as “*school of democracy*”, are now taking the “*school of e-government*” role, with smaller span and to be based on direct relationships with public (Şat, 2009). Enabling local governments to benefit from mobile technologies increases service quality, decreases service costs to reach citizens, speeds up the negotiation process with citizens while determining service policies. Involving citizens in decision making processes with mobile applications will enable democracy to flourish (Gürses and Engin, 2016:232; Karaca and Öztürk, 2019:529).

Fig. 1. Municipal Focus Areas

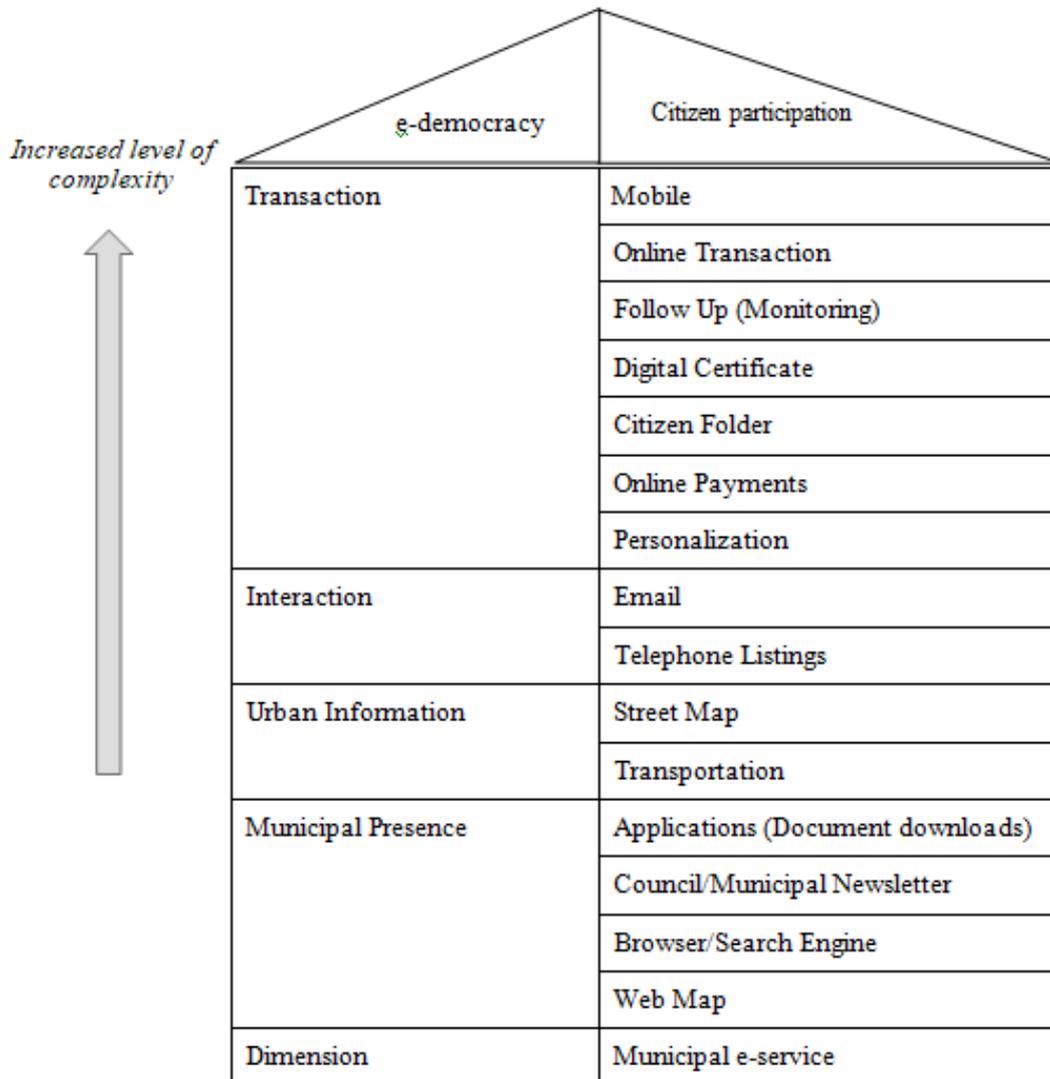
Source: Murphy et al., 2018:8.

Transformational municipalities develop a digital backbone by focusing on technology supported services as shown above. This process of digitalization creates a good platform for the municipalities and their publics to practice direct democracy. However, the level of skill requirements increase for everyone involved in the process.

3. E-MUNICIPALITY, E-PARTICIPATION AND M-PARTICIPATION

People should be able to express their opinions on all matters concerning themselves and the society they live in, participate in decision-making processes, and seek their rights in local and central governments. Local administrations aiming to fulfill the demands and needs of the local people should aim to realize the governance that symbolizes the participatory, accountable, transparent and customer satisfaction-oriented management approach of our era (Henden and Henden, 2005:49). In this context, the demands for the reconstruction of democracy on a more participatory basis that is defined as the participation of the people in the administration, are also increasing rapidly. “E-democracy”, “digital democracy”, “online democracy”, associated with the use of common electronic tools and it leads to the emergence of a phenomenon such as “cyber democracy” based on the participation of citizens (Uçkan, 2003:26-27).

Fig. 2. Model Development of Municipal E-Services

Source: Morales and Bayona, 2019:52.

Above figure shows the relationship between the technological complexity of services offered by municipalities and progressive stages towards e-democracy. However, depending on the municipality and the community it is in the relationship may not be a linear one at all times.

The benefits of e-municipality applications can be listed as follows (Henden and Henden, 2005:59);

1. The management and decision-making process becomes transparent.
2. Time and space limitations in the service can be eliminated.

3. A decrease in service costs can be observed for the institution and the local community.
4. Stakeholder spirit will be emerged, and a participatory understanding will be started to settle in the local community due to urban consciousness. Important progress will be made in the democratization process.
5. As the citizens taking more responsibility in completing their own local government tasks, the common excessive employment problem in local governments can be eliminated.
6. The dissemination of participation and progress tracking may increase the quality of services provided.
7. In terms of integration with the world; an increase in the number of e-municipal applications will cause an increase in the use of information technologies by the public.
8. Thanks to the citizen-oriented perspective in service delivery, public confidence in local governments can be observed.

The idea of mobile-state (m-state) has emerged with the increasing popularity and use of mobile phones with mobile tools that provide better access to public information and services over the Internet increasing the opportunity for participation in management (Yıldız, 2006:258). E-government through m-state provides users an uninterrupted access to the public information and service delivery that is normally limited with working days and hours. It is now possible to access public information and services anytime and anywhere, 365 days a year, 24 hours a day. In that sense, the mobile state can be seen as a supplement or integrator rather than an alternative to electronic state applications. In other words, the mobile state means “*e-government with added value*” (Yıldız, No date:1).

The m-participation is becoming an important tool in the progress of democracy. The term m-participation is used to describe participation via mobile devices such as smartphones and tablets quite similar to e-participation which is defined as “*the use of ICT to support... democratic decision-making processes*”. General potentials of m-participation listed in the academic literature include (Schroder, 2014: 2);

- The facilitation of instant communication, interaction and support between groups and individuals and thus being more productive and responsive
- The provision of better quantitative and qualitative data on individual lifestyles and choices and
- The strengthening of the role of “citizen planners”.

Almost all municipalities in Turkey involved with digital conversion to respond to the expectations and demands of their public. All have created websites and social media accounts. However, digital municipality has a meaning beyond the municipalities introducing themselves through a website and making inquiries in property tax, water invoice, building permit without going to the city hall (Karaca and Öztürk, 2019:531).

According to Bojang and Bwango (2018), public engagement and acceptance of e-Services are still an issue in many developing countries including Turkey where public participation through e-Municipality is still low. Although some improvements were witnessed many people in Turkey still prefer the traditional means of engaging the local government. Digital literacy may be a factor to blame but Lee’s study on the motivational factors for e-democracy participation shows that there is a strong co-relation between weak off-line social networks and motivation to participate in e-democracy process (2014). Turkish society thrives on both off-line and on-line networking and that may be an explanation why people respond slowly to the on-line participation opportunities.

4. GLOBAL EXAMPLES OF E-DEMOCRACY, E-PARTICIPATION AND E-MUNICIPALITY

The “*virtual senator*” application in Chile that is implemented in 2012 is an original and interesting example where the representation, participation, supervision and surveillance functions are carried out through e-parliament. In this system in addition to lawmakers and, senators, Chilean citizens who want to vote on decisions that are to be made in the parliament can also register themselves as virtual senators. Chilean citizens can sign up for the “*virtual senator*” system in their parliament if they wish. Registered users can obtain information about the draft laws, similar to the favorable and unfavorable voting grounds of senators. They can vote virtually about the draft and convey their opinions and suggestions. The results are announced to the public

and to the lawmakers. Then a new draft is written, or the final version of the draft is being voted (Yıldız, 2017:25)**.

There are a growing number of e-participation models in other countries and they present large similarities between them in terms of development stages. The Open Government Partnership (OGP) was established in 2011 to help level the countries in speed of e-democracy progress. In order to achieve that objective the OGP organized itself to secure commitments from national and sub-national governments to promote open government, empower citizens, fight corruption, and harness new technologies to strengthen governance. The OGP today has 78 member states and focuses on to “*support and encouragement to countries around the world as they champion ambitious new reforms and deliver on their promises under the watchful eyes of citizens*” (Dudman, 2012). Moreover (Lironi, 2016:30),

“the UN has been assessing e-participation performances since 2003 and comes up with a ranking of countries, following its e-participation index, every two years. The OECD analyses more specific digital tools used by citizens in order to participate in policy-making under its e-government framework. More recently, the EU has also been working on its own Digital Economy and Society Index, and ranks countries according to certain performances such as connectivity, digital skills and online public services”.

The table above shows the results of research on Latin American municipalities by ranking and comparing them against more advanced country experiences. Their findings show that most Latin American countries are in digital interaction or digital transaction stages (Bayona and Morales, 2016). However, Finland being the leading e-democracy country in the World most developed countries generally report full e-democracy integration.

Table 1. Development Stages of E-Democracy in Various Countries

MODEL OF E-GOVERNMENT	FEATURES					
	STAGE 1	STAGE 2	STAGE 3	STAGE 4	STAGE 5	E-SERVICES
Baum y Di Mario (2000)	Online Presence	Interaction	Transaction	Transformation or e-Democracy	-	n/e
Layne y Lee (2001)	Catalogue	Transaction	Vertical Integration	Horizontal Integration	-	9
PPR Model – Reconstruction Process Public Sector	Cultivation	Extension	Maturity	Revolution	-	-
Accenture 2003. Grupo Gartner y Comisión Europea	Presence	Urban Information	Interaction	Transaction	E-Democracy	n/e
José Esteves (2005)	Presence	Urban Information	Interaction	Transaction	E-Democracy	n/e
United Nations (UN)	Emerging	Improved	Transactional	Connected	-	n/e
Expanded UN	Emerging Presence	Enhanced Presence	Interactive Presence	Transactional Presence	Full Integration	n/e
Model Development of Municipal e-Services in Spain	Presence	Urban Information	Interaction	Transaction	e-Democracy	16
Development Model Municipal e-Government in Venezuela	Presence	Urban Information	Interaction	Transaction	e-Democracy	17
Analysis Model Municipal Web Pages in Argentina	Presence	Urban Information	Interaction	Transaction	e-Democracy	26
Extended Maturity Model. Government of Australia	Web Presence	Access Information	Transaction Processing	Maximize The Value of The Organization	-	n/e
Darrell M. West (2007) Applied in Mexico	Billboards	Partial Services	Executable and Integrated	Interactive Democracy	-	46

Source: Bayona and Morales, 2016: 54.

** For detailed information: <https://www.senadorvirtual.cl/proyectos> (Date of access: 03.08.2020).

5. ANKARA METROPOLITAN MUNICIPALITY APPLICATIONS

The Covid 19 outbreak highlighted the importance of digitalization more than ever. Many people, from politicians to academics, journalists to lawyers, believe that the humanity is no longer going to return to the societal norms that existed before the outbreak, and the humanity is now going through a transformation. In this context, citizens can receive education, work and entertain without leaving their homes and receive many services from both the private sector and the public through mobile applications. Under the circumstances it is inevitable that the political participation channels of the citizens become mobile. Many municipalities have taken steps in this regard before this process. In Turkey, large or small all municipalities have websites. Although they have their differences in functionality, many of them provide some information and services related to e-government through these web addresses. In addition to providing information and services, local governments use e-municipality and m-municipal services to provide e-participation, supervision, transparency and accountability in terms of democratic participation. Ankara Metropolitan Municipality Website is in a digital transformation process with its recently introduced and implemented social media accounts and mobile applications. Transparency, participation and accountability have been prioritized with the introduced mobile application with the emphasis on democratic governance (Ankara Metropolitan Municipality, 2020).

In this study, Başkent Mobil (Capitol Mobile) application and other activities of Ankara Municipality were evaluated. The experienced pandemic limitations were also reflected in the study. Although it was planned to have a meeting with municipality staff before the outbreak the fact of the matter is face to face communication is not necessary to see the functionality of the website and mobile application.

The citizens who participate in a democratic process must have equal opportunity to access the available information, necessary technical infrastructure to participate and a sufficient level of awareness to understand, judge and contribute to the issues in hand. We take a look at the Ankara Metropolitan Municipality services with the pre-acceptance of municipalities reaching a larger population of people with speed and convenience of e-municipality practices (Gürler Hazman, 2005:66). Although the number of followers of the Facebook account is not visible, the number of people who liked the page is 100,000 and the number of followers of the Twitter account is limited to 4.586. More than 100.000 users have downloaded Başkent mobile application on their smart devices. According to census data, the 2019 population of Ankara was 5.650.000 (non-Turkish citizens and tourists are not included). People using digital facilities of the Ankara Metropolitan Municipality can be considered a limited segment. The participants are citizens who actively use the internet and monitor the activities of the municipality there. It should be aimed to reach all Ankara residents with the aforementioned social media applications on the internet. Informative and encouraging activities may be required to ensure participation of over 65 years old. After locking down the 65+ and restricting them of intercity traveling throughout the pandemic the government offered them an emergency travel document for limited situations. It turns out that most 65+ citizens have not been able to get their documents over the internet. Support can be provided by volunteers for over 65+ years of age to use e-participation channels. The volunteers, who are likely to be their children, grandchildren, and neighbors. The Municipality demonstrates its sensitivity for the disabled with the "Disabled People Module" added to the capital mobile application in order to keep the participation channels open to all citizens in the digital applications. As this module is recommended and put into practice by the Visually Impaired Association It should be considered a positive example of participation as well (Yıldız M., 2020:6). Yıldız states that citizens can e-participate in metropolitan municipalities in the process of agenda / problem determination, planning, decision making, implementation and evaluation stages of issues. Since the Başkent Mobil application of Ankara Metropolitan Municipality is not yet completed and contains applications complementing the website, it would be necessary to examine the website.

5.1. Ankara Metropolitan Municipality Website¹

Ankara Metropolitan Municipality has come online in 1996 and published its web site in 1997 (Kaya Bensghir, 2000:85). Ankara Metropolitan Municipality provides information on: News, tender announcements, events, weather information, current state prices, disaster gathering areas, grocery store list serving over 65 years of age in the pandemic process, as well as photo and video galleries, environmental and landscape academy, cemetery information system, transportation information system, Ankara Police, Ankara Fire Department (Alo 112) and e-declaration links. In the link of the Academy of Environment and Landscape, park garden care training,

1 (<https://www.ankara.bel.tr>)

garden and balcony design, sapling / flower production and maintenance processes, information about plants adapted to Ankara climate are prepared with guides, lecture notes, books and videos, and suggestions for evaluating the process of staying at home are presented. Apart from the information, news and events related to the classical organization structure, the Ankara Police House link contains examples of petitions that may be required for citizens. Through the E-Declaration Transactions link, transactions such as registry inquiry, online collection / debt inquiry, receipt breakdown, chimney cleaning form, fire prevention measure report, online advertisement declaration of advertisement can be performed.

The Transparency and Accountability link contains parliamentary activities, strategic management tools, audit reports, tender and purchase reports, outreach and service reports, financial reports and statements. With the Ankara Web TV application, a significant step was taken in terms of transparency by live broadcasting and recorded videos for tender and parliamentary meetings, news, culture / art and environment programs. City council meetings and tenders are also broadcasted live on social media accounts. In addition to the ability to send messages to the mayor in almost all municipalities, the “Click and Speak” application aimed to ensure that citizens can directly access municipal officials. These practices are aimed to ensure e-participation of citizens in the form of agenda and problem determination.

Campaigns were organized during the Covid 19 Epidemic and Ramadan. Paying the invoices on behalf of the needy, filling their transportation cards, giving an iftar dinner and cash contributions are delivered through mobile applications. Making a contribution is explained by step-by-step instructions. The number, amount and final status of the contributions provided were updated and shared. This application is an example to be considered both in terms of measuring and evaluating applications and in terms of transparency and accountability. Kaya Bengshir’s study in 2000 revealed that the essential services such as obtaining the opinion of the public for decision making process and providing cooperation of the public in service design were missing. It seems that the municipality has come a long way in this regard in 20 years.

5.2. Başkent Mobil (Capitol Mobile)

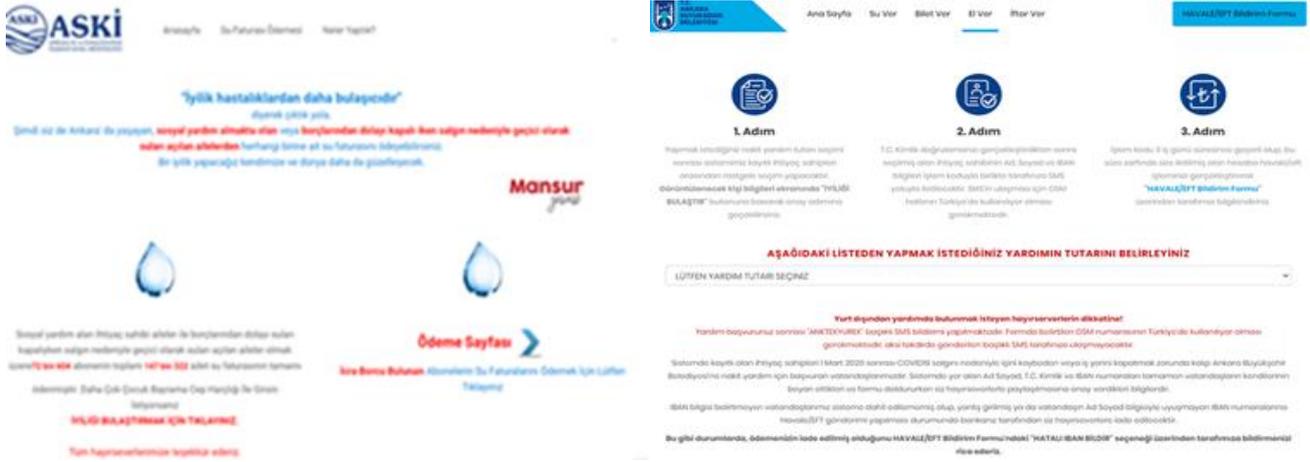
The recently introduced mobile application of Ankara Metropolitan Municipality was launched by the Mayor along with concepts such as democratic governance, transparency, participation and, accountability. The first phase of the application was mostly developed by the staff working in the municipality. The second phase will be completed in June. We see that many applications on the web page are also active on Başkent mobile.

As soon as the application is launched, the current information on the social aid campaign on the web page was available under the title of Solidarity Platform. Assistance can also be provided through the mobile application by easily filling a request form. As the requests are approved help is available in various forms. The current status information of the campaign is also shared on the mobile application.

Fig. 3. Solidarity Platform I.

Fig. 4. Solidarity Platform II.

On the homepage, there is a pharmacy list on duty, web TV, disaster and weather report, where is the bus, the transport card balance, ongoing studies, free Wi-Fi areas, online transactions, traffic information and Başkent 153 and emergency notification button that have direct access to the municipal authorities.

Fig. 5. Başkent Mobile Homepage.

When the Başkent 153 is clicked, a direct call center can be accessed, and a message can be sent from the new application screen and a previous application can be tracked.

Fig. 6. Başkent153.

← ÇÖZÜM MASASI

← YENİ BAŞVURU

Başkent153
Akıllı Çözümler Cepte

Ankara Büyükşehir Belediyesi
Çözüm Masası Uygulamasına hoşgeldiniz. Çözüm Masası ile sorun, şikayet, öneri ya da taleplerinizi belediyemizin ilgili birimlerine iki adımda ulaştırabilirsiniz.

Önceki başvurularınızın durumunu Başvuru No ile sorgulayarak takip edebilirsiniz.

YENİ BAŞVURU

BAŞVURU TAKİP

ÇAĞRI MERKEZİNİ ARA

Başkent153
Akıllı Çözümler Cepte

Size daha iyi hizmet verebilmek için talep ettiğimiz bilgileri girerek bir sonraki adıma geçebilirsiniz.

Mesajınızı Yazınız
Sorun, şikayet, talep ya da önerinizin tüm ayrıntılarını bu alana yazabilirsiniz. Gerekiyorsa; açık adres vermeyi unutmayınız.

Adres Bilgisi

Karşılaştığınız sorunla ilgili video ya da fotoğraf var ise; yükleyiniz. Yükleyeceğiniz dosyalar, jpeg, mp4 formatında olmalıdır.

Fotoğraf Yükle/Çek Konum Ekle

Sağladığım bilgilerin 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu uyarınca işlenebileceğini kabul ediyorum.

BAŞVURU OLUŞTUR

Clicking the emergency report button opens the popup window shown in Fig 5. In addition to the subject title and message, photos and locations can be added. When the application is installed, if you have created a profile and uploaded your personal information, your information can be forwarded to the municipal authorities immediately. Depending on the urgency of your application, the municipality responds. If no action is taken or missing information is given you receive an auto generated SMS.

Fig. 7. Emergency Report Button.

← ACIL BİLDİR

Konu

SAYAÇ SORUNLARI

Mesajınız

Acil durumunuzu belirten bir açıklama yazınız.

Fotoğraf Yükle Konum Ekle

ACIL BİLDİR

ÇAĞRI MERKEZİNİ ARA

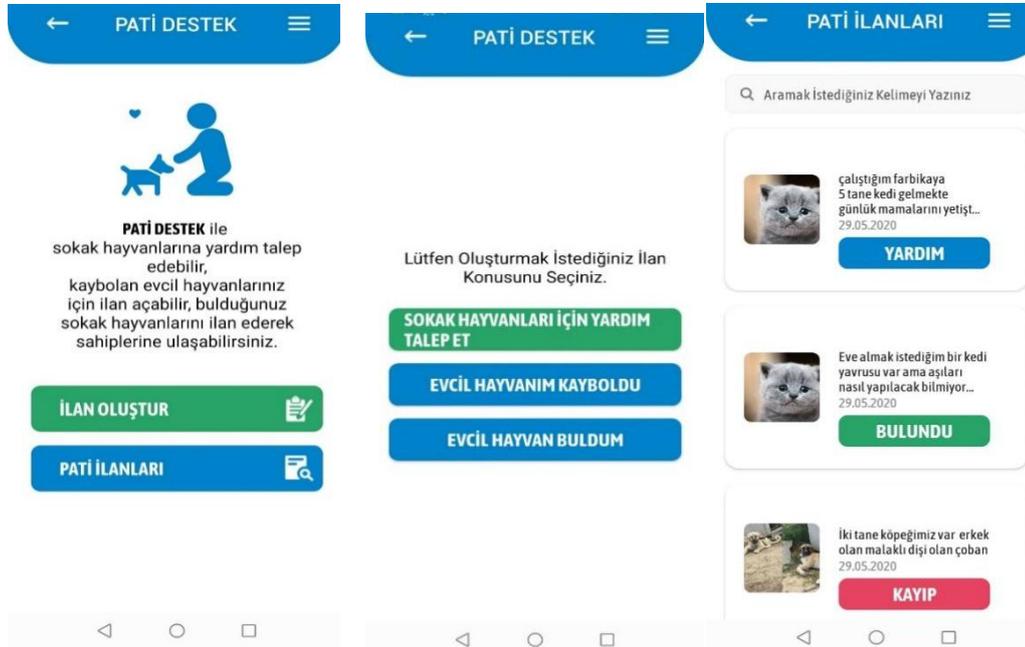
The news, programs, parliamentary meetings and tenders broadcasted live via Web TV are also categorized to be watched later and uploaded to the system and made available to users.

Fig. 8. Web TV.

You can search the free Wi-Fi areas of the municipality on the map. You can also search by your current location. By logging on to the application the users can access to the ASKI online menu for available services as well as current weather and traffic information. By switching to the EGO application they can see the live city bus details such as stops, schedules and locations of the busses. Paw Support Application provides opportunities for filing a help request for a street animal and announcement for lost or found pets. The current situation of the lost or found animals are also presented through the application.

Fig. 9. Paw Support App.

CONCLUSION

With the digital transformation, the new generation was born into a different world that the prior generations did not know much about and having a hard time getting involved. It seems that the new world is shaped by technological development and has a different lifestyle. Administrations also need to adapt to the requirements of this new lifestyle with necessary transformation. The concepts of e-municipality, m-municipality, and e-democracy have started to take place in our lives, as the process of participation in the administration has

evolved in the local governments, which are considered as the school of democracy (Yıldız T., 2020:2). Yıldız states that the young people's interest in politics is usually lower than the elderly and their interest was further decreased within the last 30 years. One of the driving forces behind this gap is the technology. While stating that young people have less confidence in politicians and that they are moving away from representative democracy, he states that there is no room for cumbersome and old-world politics in this dynamic and new world. As a result, the young people are faced with the reality of living a future they could not establish because they could not convey their problems. In this context, the technology, which is thought to keep young people apart from politics can also be used as a method to involve young people in politics. Participating in politics using e-participation channels may be more attractive to young people than classical participation channels. However, studies should be carried out to ensure that all segments over 65 years of age or similar restricted people to be engaged with technology by remembering the fact that the main purpose of e-participation is to reach broader public audiences and all stakeholders of a democratic society.

Having an infrastructure for e-participation in the municipality's website or mobile application is not enough to really ensure participation. Public participation needs to be taken seriously. The channels for citizens to monitor should also be clear. By seeing the public participation processes affect the results would be motivating for the participants and increase their willingness to participate in future processes.

Ankara Metropolitan Municipality uses various applications to ensure participation as well as opens channels to ensure access to information and services through both web page and mobile application. Başkent 153 provides applications such as Emergency Notification, Click-to-Talk and Paw Support to enable the communication of requests and complaints of reeves and apartment managers. The Solution Desk application serves public to communicate the problems and set the agenda. The participation of the people in the decisions is ensured through surveys on various issues. Determining the name of the Mobile Application and determining the seating arrangement in buses are to name a few. Participation in evaluating practices is followed by watching news, tenders and parliamentary meetings via Web TV. With the Solidarity Platform, the public both participates in the implementation process and participates in evaluating the practices by regularly sharing their current progress. The first phase of the Başkent Mobile application has been implemented and has not been completed yet. With the introduction of the second phase in June, the updated version of the application can be reconsidered.

REFERENCES

- ANKARA METROPOLITAN MUNICIPALITY (2020), “Applications”, **Corporate Web Page**, <https://www.ankara.bel.tr/> (Date of access: 03.08.2020).
- BARBER, Benjamin (1995), **Güçlü Demokrasi** (Çev. Mehmet Beşikci), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAYONA, Sussy and MORALES, Vicente (2017), “E-Government Development Models for Municipalities”, **Journal of Computational Methods in Sciences and Engineering**, S.17, ss.47-59.
- BOJANG, Malang B.S. and BWANDO, William (2018), “E-municipality Applications in Local Government: Prospects and Challenges”, **4th International Student Conference**, April 3rd-4th 2018, Manisa, Turkey, ss.60-67.
- DEMİRAL, Seran (2019), “Dijital Teknoloji Aracılığıyla Çocuk Özneleşmesinin Olanakları”, **Doğu Batı Dergisi**, S.21(86), ss.13-38.
- DUDMAN, Jane (2012), “Open Government Partnership: What We're Going to Learn in Brasilia”, *The Guardian* (16.04), London
- ERYILMAZ, Bilal (2019), **Kamu Yönetimi**, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- GUTIÉRREZ-DIEZ, María del Carmen, PIÑÓN, Howlet Laura Cristina and SAPIÉN, Aguilar Alma Lilia (2018), “Municipality and Open Government: Case Study of Guazapares”, **International Journal of Management Science and Business Administration**, S.4(6), ss.26-33.
- GÜRLER HAZMAN, Gülsüm (2005), “Afyonkarahisar Belediyesinde e-Belediye Uygulamaları ve Yerel Farkındalık”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.1(7), ss.65-84.

- GÜRSES, Fatih and ENGİN, Melih (2016), “*Türkiye’de Yerel Yönetimlerde Mobil Devlet Uygulamaları: Büyükşehir Belediyeleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.1(21), ss.223-234.
- HENDEN, H. Burçin and HENDEN, Rıfki (2005), “*Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumlarındaki Değişim ve e-Belediyecilik*”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, S.4(14), ss.48-66. <https://dergipark.org.tr/pub/esosder/issue/6128/82192> (Date of access: 03.08.2020).
- KARACA, Yakup and ÖZTÜRK, Namık Kemal (2019), “*Yeni Nesil Belediyecilik: Dijital Belediye Uygulamaları*”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, S.2(3), ss.528-537.
- KAYA BENSGHIR, Türksel (2000), “*Web'deki Belediyelerimiz: Ankara Büyükşehir Belediyesi*”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, S.9(2), ss.76-90.
- KELEŞ, Ruşen (2006), **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, Cem Yayınları, İstanbul.
- LEE, JooHo and KIM, Soonhee (2014), “*Active Citizen E-Participation in Local Governance: Do Individual Social Capital and E-Participation Management Matter?*”, **47th Hawaii International Conference on System Sciences**, ss.2044-2053, <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=6758857> (Date of access: 03.08.2020).
- LIRONI, Elisa (2016), **Potential and Challenges of e-Participation in the European Union**, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, European Parliament Publication, Brussels.
- MURPHY, Sean, MCLEARTY, Doug and COMMISSO, Tim (2018), “*Digital Transformation: a Municipal Game Changer*”, **Amo Conference**, <https://www.amo.on.ca/AMOPDFs/Events/18/Presentations/Monday/Digital-Transformation - MNP-Presentation-Aug-20-F.aspx> (Date of access: 01.03.2019).
- ÖKTEM, Mustafa (2005), “*Küresel Sistem, Demokratikleşme-Yerelleşme Dinamikleri ve Yerel Demokrasi*”, **Küreselleşme ve Yerelleşme** (Ed. Kemal Görmez), Odak Publications, Ankara, ss.23-66.
- PALABIYIK, Hamit and GÖRÜN, Mustafa (2004), “*Belediye Meclislerinde Temsil ve Katılım: Çanakkale Belediye Meclisi Örneği*”, **Yerel Yönetimler Kongresi: Düünden Bugüne Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma**, Çanakkale, ss.257-272.
- SCHRODER, Caroline (2014), “*A Mobile App for Citizen Participation*”, **International Conference Electronic Governance and Open Society: Challenges in Eurasia: St. Petersburg, Russia**, New York: Association for Computing Machinery, <https://core.ac.uk/download/pdf/74355687.pdf> (Date of access: 03.08.2020).
- ŞAT, Nur (2009), “*E-Municipality for Citizen-Oriented Administration*”, **International Journal of e-Business and e-Government Studies**, S.(1)2, ss.27-33, https://www.sobiad.org/eJOURNALS/journal_IJEBEG/archives/2009/03nur_sat.pdf (Date of access: 03.08.2020).
- UÇKAN, Özgür (2003), **E-Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye**, Literature Publishing, İstanbul.
- YILDIZ, Mete (2006), “*Kamu Siyasaları Açısından Cep Telefonu Teknolojisi ve Mobil Devlet*”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.24(1), ss.241-263, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huniibf/issue/7876/103493> (Date of access: 03.08.2020).
- YILDIZ, Mete (2020), “*Büyükşehir Ölçeğinde Dijitalleşme ve E-katılım: Ankara Kent Konseyi*”, **E-Article**, <https://ankarakentkonseyi.org.tr/sites/akk.turnateknoloji.com/files/2020-09/DIJITALLEŞME-VE-BUYUKSEHIR-METE-YILDIZ-1804-2020.pdf> (Date of access: 03.08.2020).
- YILDIZ, Mete (No date), “*Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetimi: e-Devlet Ders Notları, Mobil Devlet*”, **TUBA Açık Ders Malzemeleri Portalı**, <https://acikders.tuba.gov.tr/course/view.php?id=67> (Date of access: 03.08.2020).
- YILDIZ, Taylan (2020), “*Yerel Yönetimlerde Katılımcı Demokrasi*”, **E-Article**, https://ankarakentkonseyi.org.tr/sites/akk.turnateknoloji.com/files/2020-09/Kat%C4%B1mc%C4%B1-Demokrasi_Taylany%C4%B1z_A4.pdf (Date of access: 03.08.2020).

Yükseköğretim Kurumlarında Stratejik Planlama: Doğu Anadolu Bölgesi Üniversitelerinde Karşılaştırmalı Bir Analiz

Strategic Planning in Higher Education Institutions: A Comparative Analysis in The Universities in Eastern Anatolian Region

Semih Mustafa ÖNEN

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
mustafa.onen@inonu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-7284-2616>

Makale Başvuru Tarihi: 24.02.2021

Makale Kabul Tarihi: 10.04.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Gözde UYSAL

Doktorant, İnönü Üniversitesi, SBE,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D.,
gosde_uysal@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1184-878X>

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Stratejik Yönetim,
Stratejik Planlama,
Kamu İdarelerinde
Stratejik Planlama,
Yükseköğretim
Kurumunda Stratejik
Planlama,
Doğu Anadolu
Bölgesi
Üniversitelerinin
Stratejik Planları,

Stratejik planlama; yönetimin gelecekte amaç ve hedeflerine ulaşmak için mevcut kaynak ve potansiyellerinin değerlendirildiği bir süreçtir. Bu süreç, yönetimi değişikliklere daha hazır hale getirirken; yönetimin daha dinamik bir yapıya kavuşmasını ve rekabet etme üstünlüğü kazanmasını sağlamaktadır. Türkiye’de 2003 tarihli 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile tüm kamu idarelerinin stratejik plan hazırlaması ve bu planlara uyması esası getirilmiştir. Yükseköğretim kurumları ise, stratejik planların uygulanmasında 5018 sayılı Kanun yanında özellikle “Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ile “Üniversiteler İçin Stratejik Planlama Rehberi”ne tabidirler. Bu düzenlemelerle yükseköğretim kurumlarında iç ve dış çevre analizi yapılarak güçlü ve zayıf yönler ile fırsat ve tehditlerin saptanması ve bu bağlamda stratejilerin belirlenmesi öngörülmektedir. Aslında yükseköğretim kurumunda stratejik planlama; eğitim, öğretim, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin iyileştirilmesine yönelik kararları formüle eden özel bir yöntemdir. Bu araştırmanın amacı yükseköğretim kurumu olarak Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki 15 devlet üniversitesinin yürürlükteki stratejik planlarında yer alan misyon, vizyon, temel değerler ve GZFT analizini incelemektir. Araştırmada stratejik planlamanın bileşenleri olan misyon, vizyon, temel değerler ve GZFT verileri nitel araştırma yöntemine dayalı içerik analizi kullanılarak açıklanmıştır. Yapılan analiz sonucunda ilgili üniversitelerin yükseköğretim esasları içinde kendi coğrafik konumuna ve ihtiyaçlarına göre kendi misyon, vizyon ve temel değerlerini oluşturdukları, GZFT analizi ile hem iç faktörleri hem de dış faktörleri açık bir şekilde değerlendirdikleri anlaşılmıştır.

ABSTRACT

Keywords:

Strategic
Management,
Strategic Planning,
Strategic Planning
in Public
Management,
Strategic Planning
in Higher Education
Institution,
Strategic Plans of
Universities in
Eastern Anatolia
Region,

Strategic planning is a process in which management's available resources and potentials are evaluated in order to achieve future goals and objectives. This process makes management more prepared for changes, while providing management with a more dynamic structure and competitive advantage. In Turkey, with the Public Finance Management and Control Law no. 5018, enacted in 2003 all public administrations have become responsible for preparing strategic plans and complying with these plans. Higher education institutions, on the other hand, are subject to the "Regulation on Procedures and Principles of Strategic Planning in Public Managements" and "Strategic Planning Guide for Universities" in addition to the Law No. 5018 in the implementation of strategic plans. With these regulations, it is foreseen to determine the strengths and weaknesses, opportunities and threats by conducting internal and external environmental analysis in higher education institutions and to determine strategies in this context. As a matter of fact strategic planning in higher education is a special method that formulates decisions for the improvement of education, training, research and development activities. The aim of this research is to investigate the mission, vision, core values and SWOT analysis in the current strategic plans of 15 state universities as a higher education institution in Eastern Anatolia Region. In the research, components of strategic planning, which can be listed as the mission, vision, core values and SWOT data, were discussed using frequency analysis based on quantitative research method. As a result of the analysis, it was understood that the relevant universities create their own mission, vision and core values according to their geographical positions and needs within the principles of higher education, and that they clearly evaluate both internal and external factors using SWOT analysis.

1. GİRİŞ

Strateji kavramı, ilk başta daha çok büyük ölçekli askeri harekâtların genel planlaması ve yürütülmesi karşılığında kullanılırken, 1960’larda bir faaliyet alanı olarak örgütsel yönetim karşılığında kullanılmaya başlamıştır. Zamanla özel sektörün dış çevreyi daha çok dikkate almak istemesi ve paydaşların isteklerini daha çok karşılamak zorunda kalması, planlamanın günümüz şartlarına tekrar uyarlanmasını gerektirmiştir. Klasik yönetim ve planlama anlayışının yetersiz kalması, yönetimde daha esnek, daha üretken ve daha dinamik bir planlama anlayışına geçilmesine yol açmıştır. İşte stratejik planlama son zamanlarda kâr amaçlı örgütler kadar kâr amaçsız örgütlerinde başvurduğu gelecekte örgütün amaç ve hedeflerine en iyi şekilde ulaşacak önemli bir yol haritasıdır. Bu sayede yönetimin kendisini değerlendirerek nasıl olmak istediğine ilişkin stratejileri belirlemesine yardımcı olur. Stratejik planlama, yönetimin değişime daha dayanıklı hale gelmesini sağlayan ve yenilikleri uyarlayabilmesine fırsat tanıyan modern bir yönetim tekniğidir.

Stratejik planlama literatürde zaman zaman stratejik yönetim karşılığında kullanılabilir de stratejik planlamayı aslında stratejik yönetimin bir parçası olarak kabul etmek gerekir. Stratejik planlamayı stratejik yönetimin amaçlarına ulaşmasında başvurduğu fonksiyonlardan biri, belki de en önemlisi olarak düşünmek de mümkündür. Aslında stratejik yönetim; stratejilerin belirlenmesi, planlanması ve uygulanması gibi süreçleri kapsar. Oysa stratejik planlama yönetimin gelecekte ulaşmak istediği hedefler ve stratejilere ilişkin bir hareket tarzını gösterir. Dolayısıyla stratejik planlamada yönetimin iç ve dış çevresi incelenerek bir durum analizi yapılır; ardından misyon, vizyon, stratejik amaç ve hedefler belirlenerek ulaşılmak istenen temel değerler ışığında stratejiler ortaya konur ve en sonunda ise bunlara ulaşıp ulaşılmadığı değerlendirilir.

Stratejik planlama kamu kesiminde özellikle 1980’li yıllarla başlayan süreçte teknoloji alanında görülen gelişmeler ışığında kaynakların etkili ve verimli bir şekilde kullanılmasına bağlı olarak vazgeçilmez bir değer haline getirmiştir. Elektronik iletişimin artmasıyla birlikte dünyanın küresel bir köy haline dönüşmesi sonucunda değişim ve artan rekabetin sadece özel sektörde değil, kamu kuruluşları için de geçerli hale gelmesi, kamu kuruluşlarının çevre şartlarını daha çok göz önünde bulundurmasıyla stratejilerini geliştirmesine neden olmuştur. Bu çerçevede stratejisi olmayan örgütün bir yöneliminin olduğunu söylemek güçtür. Özellikle kamu kuruluşlarının kamu kaynaklarını etkin kullanmada düşük performans gösterdiği düşünüldüğünde, stratejik planlamanın kamu kuruluşlarının meşruiyetini geliştirmeye şimdiden yardımcı olabileceği görülmektedir. Aynı zamanda “*daha azıyla daha fazlasını yapmak*” stratejik düşünmeyi gerektirir (Maleka, 2014:4). Günümüzde stratejik yönetim kamu yönetiminin adeta vazgeçilmez bir ögesi haline gelmiştir.

Bu araştırmanın amacı yükseköğretim kurumlarında stratejik planlama anlayışı kapsamında Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan 15 devlet üniversitesinin yürürlükteki stratejik planları üzerinden misyon, vizyon, temel değerler ve GZFT analizlerini karşılaştırmalı olarak incelemektir. Stratejik planlama sürecinin son aşamasını oluşturan stratejik amaç ve hedeflere dayalı faaliyet ve projeler ile performans göstergeleri araştırmanın sınırlılıkları nedeniyle kapsam dışında tutulmuştur.

Stratejik planlardan elde edilen veriler nicel araştırmaya dayalı frekans yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın yapıldığı sırada Malatya Turgut Özal Üniversitesi’nin yürürlükteki bir stratejik planının olmaması nedeniyle çalışmaya dâhil edilmemiştir. Araştırmada önce stratejik yönetim ve stratejik planlama kavramlarına değinilmiş; ardından “*Kamu İdarelerinde Stratejik Planlama*” ve “*Yükseköğretim Kurumlarında Stratejik Planlama*” konuları açıklandıktan sonra Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki 15 devlet üniversitesinin stratejik planları tablolarla karşılaştırmalı olarak analize tabi tutulmuştur.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

1980 yılından itibaren yönetim literatüründe stratejik yönetim, kamu kurumlarının gelecekte karşılaşılabilecekleri muhtemel krizleri ve belirsizlikleri minimum seviyeye indirmek, kamu kurumlarının değişen çevreye ve gelişen teknolojiye kolayca adapte olmasını sağlamak amacıyla kullanılmaya başlanmaktadır. Ayrıca stratejik yönetim, kurumların uzun vadede başarılı olabilmesi ve mevcut başarıyı sürdürebilmesi için önemli bir araç olarak kabul edilmektedir (Parlak, 2016:250).

Stratejik yönetim, kuruluşun amaçlarını ve hedeflerini benimseyen planlar geliştirip uyguladığı bir süreçtir. Stratejik yönetim süreci süreklidir ve örgütsel amaç ve hedefler değiştikçe gelişir. Kuruluşlar, küreselleşme gibi eğilimlere ve dış değişikliklere uyum sağlamak adına stratejik yönetimle meşgul olurlar. Temelde stratejik yönetim bir kuruluşun rekabet avantajları yaratmak ve sürdürmek için üstlendiği analizler, kararlar ve

eylemlerden oluşur (Maleka, 2014:12). Bu tür bir süreçle kamu kurumlarının değişime daha çok ayak uydurması sağlanır.

Stratejik yönetim, özel sektörde örgütlerin kâr maksimizasyonunu amaçlarken kamu sektöründe kamusal mal ve hizmetlerin kalitesini arttırmayı hedefler. Bu çerçevede kamu sektörünü stratejik hale getiren şey nelerdir sorusu sorulabilir. Verilebilecek yanıtlar genellikle kamu sektörü faaliyetlerini stratejik olarak karakterize etmek için kullanılır (Bryson ve George, 2000:7);

- Stratejik yaklaşımın nasıl uyarlanacağına yardımcı olur.
- Politik, yasal, idari, etik ve çevresel gereksinimleri dikkate alır ve hedefler üzerine yoğunlaşır.
- Oluşturulan alt sistemler arasındaki karşılıklı ilişkilerde dâhil olmak üzere yönetilen sistemin dinamiklerini anlamayı kolaylaştırır.
- Pratik siyasete yönelik bir strateji oluştururken devletin birimleri açık ya da gizli olarak sürece dâhil eder.
- Güçlü ve zayıf yönleri, fırsatlara, tehditlere, rekabetçi ve işbirliğine dayalı avantajlara odaklanır.
- Potansiyel gelecek hakkında düşünmeyi ve buna göre harekete geçmeyi sağlar.

Stratejik yönetim, bir kuruluşun geleceğini şekillendirmeye yönelik faaliyetleri başlatarak reaktif olmaktan ziyade proaktif olmayı sağlar. Stratejik yönetimin kuruluşlara sağladığı yararlar şunlardır (Athapaththu, 2016:127).

- Çalışanların verimliliğini, çevreden gelen tehditlerin ve rakip stratejilerin farkındalığını artırır.
- Değişime karşı direnci önlemeye ve daha fazla fırsatı keşfetmeye yardımcı olur.
- Hiyerarşinin farklı düzeylerindeki yöneticiler arasındaki etkileşimlerini geliştirerek kuruluşun problemleri çözme becerisini geliştirir.
- Kuruma düzen ve disiplin getirir.
- Bir organizasyondaki faaliyetleri koordine ve kontrol etmek için bir çerçeve geliştirir.
- Yöneticiler ve çalışanlar arasında iletişimi ve etkileşimi artırır.
- Kurumdaki bütün üyelerin stratejik düşünme yeteneğini geliştirir.

Stratejik planlama ise, bir kuruluşun uzun vadeli hedefleri, kaynakları ve çevre koşulları arasında belirli yöntem ve faaliyetler kullanarak uygun bağlantıların kurulmasını gerçekleştirir. Başka bir çerçevede stratejik planlama, bir kuruluşun neden var olduğunu, neyi başarmaya çalıştığını ve bunu nasıl yapacağını özetleyen bir belgedir (Allison ve Kaye, 2015:188). Bu belge kuruluşun kalbi gibidir; bütün organların uyumlu ve verimli çalışmasını sağlar.

Stratejik planlama, strateji formüle etmekle ilgilenir. Kamu ve kâr amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlarda stratejik planlama üzerine yazdığı kitabında Bryson (2004:6) stratejik planlamayı; bir kuruluşun ne olduğunu, ne yaptığını ve neden yaptığını şekillendiren bir dizi kavram, süreç ve araç olarak tanımlamaktadır. Stratejik planlamaların uzun vadede amacı stratejik düşünce ve davranışı kamu kurumlarında sürekli hale getirmeyi teşvik etmektir. Bu bağlamda başlangıçta özel sektörde uygulanan stratejik planlama özel sektörden sonra kamu yönetimi ve sivil toplum kuruluşlarında da uygulanmaya başlamıştır. Özel sektörde uygulanan stratejik planlamanın geçmişi 1950'li yıllara dayandırılırken kamu sektöründe 1970'li yıllarda uygulanmaya başlamıştır. Nitekim bu tarihlerde ABD'li üst düzey kamu yöneticileri yönetsel düzeyde meydana gelen problemleri çözmek ve ortaya çıkabilecek krizlerle mücadele etmek için yoğun bir şekilde stratejik planlamadan faydalanmışlardır (Genç, 2007:3). Stratejik planlama günümüzde yönetimin vazgeçilmez bir ögesi haline gelmiştir.

Bununla birlikte stratejik planlama öncelikleri belirlemek, enerji ve kaynaklara odaklanmak, çalışanların ve paydaşların ortak hedef doğrultusunda çalışmasını sağlamak ve çevredeki değişime karşılık olarak örgüte yön tayin etmek için kullanılan kurumsal bir yönetim faaliyetidir (Maleka, 2014:18). Kendine has bir metodolojisi olan stratejik planlama, sistemli bir yapıya sahip olup, belirli süreçlerin izlendiği planlı yürütülen bir döngüdür (Gürer, 2006:91). Kapsamlı bir süreç olan stratejik planlamanın yararları olarak şunlar sayılabilir (National Minority Aids Council, 2020:11);

- Bir kuruluşun vizyonunu, büyük bir iç ve dış hedef kitleyle paylaşır.

- Kuruluşun misyonunu belirli hale getirerek netleştirir. Çünkü kuruluşun bulunduğu ortamdaki koşullara en iyi nasıl yanıt verileceği seçeneğini içerir.
- Kuruluşun hizmet verdiği müşterileri, tüketicileri ve paydaşları belirler.
- Kuruluşun kendine özgü güçlü ve zayıf yönlerini açığa kavuşturur.
- Kuruluş için ortaya çıkan fırsatları ve tehditleri bulmak adına bazı taramalar yapar.
- Planlama sürecine kuruluş içindeki ve dışındaki kilit kişileri dâhil eder.
- Gelecekteki olası yönler hakkında seçimler yapmak için bir bağlam oluşturur.

İyi bir stratejik plan kurumun değer yargılarını yansıtan, değişime açık ve hizmet sunulan çevrelerin değişimine ayak uyduran bir çerçevede olmalıdır (Murat ve Bağdigen, 2008:75). Ancak bu sayede kurumun değişimi iyi yönetmesine, kaynaklarını etkili ve verimli kullanmasına neden olacaktır.

3. KAMU İDARELERİNDE STRATEJİK PLANLAMA

Geleneksel Kamu Yönetiminin değişen taleplere cevap verememesi ve sorunları çözmeye yetersiz kalması kurumları etkisiz kılmıştır. Geleneksel Kamu Yönetimine yönelik yapılan bu eleştiriler beraberinde yeni bir arayış da getirmiştir. Bu arayış ile dikkat ve ilgiler stratejik planlamaya yönelmiştir (Poister ve Streib, 2005:45). Kamu kurumlarının da tıpkı özel sektör gibi sürekli ve dinamik bir şekilde değişim ve dönüşüm içinde olan iç ve dış çevreden etkilendiği gerçeğinden hareketle stratejik planlamanın kamu yönetimi için de kaçınılmaz bir olgu olduğu görülmektedir. Aynı zamanda küresel ölçekte yaşanan teknolojik, siyasal ve yönetsel gelişmeler ile stratejik planlamanın giderek önem kazanmasına ve Türk kamu yönetimi anlayışı üzerinde etkili olmasına yol açmaktadır. Bu gelişmeler Yeni Kamu Yönetiminin bir unsuru olarak kabul edilen stratejik planlama olgusunun uygulanmasını zorunlu hale getirmektedir (Songür, 2015:56). Kamu kurumlarının kaynaklarını daha verimli ve etkili kullanmak istemesi stratejik planlamayı kaçınılmaz kılmaktadır.

Özel sektör kuruluşları tarafından hali hazırda kullanılan stratejik planlamanın kamu yönetiminde uygulanması 12 Temmuz 2001 tarihinde mali sektör ve kamu yönetimine yönelik orta vadeli reform programlarının desteklenmesi amacıyla Dünya Bankası ile imzalanan 1. Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredisi Anlaşması (PEPSAL-1) ile mevzuatın güncellenmesi gündeme gelmiştir. Bu anlaşmanın mevzuata yansımaları 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK) ile gerçekleşmiştir (Gürer, 2006:100). “*Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu*” Devlet Planlama Teşkilatı tarafından kamu idarelerine ilgili planı hazırlamada yol gösterici bir evsafa hazırlanmıştır (Akman ve Özasan, 2018:61). Kamu kurumlarında ilk defa stratejik planlama eylemlerini yürütmek adına Stratejik Geliştirme Birimleri oluşturulmuştur.

Yaşanan gelişmeler ışığında Türkiye’de son 20 yılda kamu yönetimi alanında önemli atılımlar ve yeni reformlar yapılmıştır. Aynı amaca yönelik olarak 5018 sayılı KMYKK’nın 9. maddesine dayanılarak Kalkınma Bakanlığı’nca hazırlanan “*Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*” çıkarılmıştır. İlgili Yönetmelik, stratejik plan hazırlamakla yükümlü olan kamu kurumlarıyla ilgili stratejik plan hazırlama sürecine dair bir çerçeve sunmaktadır.

Kamu kurumlarının çevrelerini takip ederek gelecekte neler olabileceğini en iyi şekilde tahmin etmeleri önemlidir (Dinçer, 1998:167). Kamu idarelerinde stratejik planlama süreci önce durum analizi kapsamında kurumun nerede olduğu sorusuna verilecek yanıt ile başlar. Durum analizi ile kurum içi ve kurum dışı faktörlerin kurumu etkileyebilecek yönleri araştırılır. Bu sayede kurumu etkileyebilecek fırsat ve tehditler saptanmaya çalışılır. Stratejik yönetim çerçevesinde durum analizi için en sık başvurulan yöntem GZFT (*Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler*)’dir.

Kurumu etkileyebilecek zayıf ve güçlü yönlerin tanımlanması ve bunun etkisinin tartışılması gerekir. Örneğin, sermaye azaltımı, yöneticinin yetersizliği, iletişim ağlarının durumu yanında hükümet politikaları, piyasa ve rekabet koşulları gibi hususlar da tartışılabilir (Usta, 2015:11). Ayrıca bunlarla örgüt misyonu arasında sıkı bir ilişki kurulmalıdır. GZFT analizi gerek özel alan gerekse kamu da yaygın olarak kullanılır ve strateji oluştururken örgütsel değerlendirmeye katkıda bulunur. Bir kurum GZFT analizini, verdiği hizmet veya organizasyondaki hem iç faktörleri (güçlü ve zayıf yönler) hem de dış faktörleri (fırsat ve tehditler) değerlendirmek için kullanabilir. GZFT analizinin çerçevesi aynı zamanda kurumun verdiği hizmeti pazarlama ve tanıtım gibi belirli yönlerini değerlendirmek için kullanabilir. Hatta kurum değerlendirme sonucu elde edilen

bulguları gelecekteki stratejileri ve eylem planlarını şekillendirmek için de değerlendirebilir (Pratchett vd., 2016:211).

Stratejik planlamada kurumun mevcut durum analizi ortaya konduktan sonra ikinci aşamada kurumun nereye varmak istediği sorusuna yanıt aranır. Vizyon; kurum ve kişilerin projeksiyon niteliğinde gelecekte beklenenleri ve gelecekte nasıl olmaları gerektiğine inandıkları idealleridir (Koçel, 2003:131-132). Bratianu ve Balanescu'ya göre (2008:20) ise vizyon, kurumun ne olabileceği ve hangi konularda başarı gösterebileceği konusunda idealist bir projeksiyondur. 1988 ve 1994 yılları arasında Standford Üniversitesi'nden Collins ve Porras'ın (1994'ten akt.: Bratianu ve Balanescu, 2008:20) ABD'deki farklı büyüklüğe sahip 700 CEO'dan en çok hayran oldukları kurumları aday göstermelerini istemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, vizyon sahibi kurumlar; önemli temel ideallerinden ödün vermeden değişime uyum sağlamasına olanak tanıyan güçlü ilerleme dürtüsü sergiledikleri görülmüştür. Kurumun hazırlayacağı iyi bir vizyonun sahip olması gereken genel karakteristik özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Papulova, 2014:13);

- Kolay anlaşılabilir
- Hatırlanması kolay
- Pozitif
- Motivasyon içeren
- İlham verici
- Çekici
- Zorlu
- Geleceğe yönelik

Vizyon kadar misyon da kurum açısından önemlidir. Misyon, bir kurumun rekabet avantajı sağlamak adına benzersiz (rakiplere göre kurumun güçlü yanları ve fırsatları) ve aynı zamanda değerlerini vurgulayan bir hedefin peşinde koşmaktır. Misyon “*neden varız?*” sorusuna cevap arar. Kısa ve uzun vadeli işlemlerle yüzleşmek zorunda olan örgütün öncelik hiyerarşisini organize etmeye yardımcı olur (Bowen, 2018:3). Misyon kuruluşun ne yapacağını, bunu kimin için yapacağını ve vizyona nasıl ulaşacağını açıklar. Ayrıca misyon çoğu insanın kurumu ifade eden bilgileri okuyacağı tek beyandır. Misyonu ifade etmek için kurum aşağıda belirtilen bazı soruları öncelikle yanıtlamalıdır (He Enterprise Foundation, 1999:8; Kalkınma Bakanlığı, 2018:32);

- Örgüt vizyonu gerçekleştirmek için ne yapacak?
- Kurumun varlık nedeni nedir?
- Kuruluş ne tür hizmetler sağlayacak?
- Bu faaliyetlerin yararlanıcıları kimler olacak?

Başarılı bir misyon ifadesinin anahtarı bir kuruluşun önceliklerini, karar verme sürecini ve kaynaklarını, rekabet avantajını sağlayan temel bileşenlere odaklayabilmesidir. Misyon oluşturulurken birçok faktörden faydalanılır. Bunlar (Bowen, 2018:5);

- Kurucu vizyonu
- Vizyon bildirim
- Araştırma (iç paydaşlar, dış paydaşlar)
- Rekabet ortamı ile ilgili olarak temel yetkinliklerin analizi
- Çevresel faktörler (endüstri, teknoloji, vb.)
- Liderlik ve yönetim tarzı
- Temel etik değerler

Misyonun arka planında yatan temel değerler kurumun biçim, anlayış ve davranışlarını ifade etmekte olup, alt kültürün bir parçası olarak çalışanların davranışlarını etkileyen değerler ve inançlar olmaktadır (Gül ve Kırılmaz, 2013:125). Temel değerler kurumun kültürünü ve felsefesini göstermekte ve çalışanların başarısı, iş süreçleri ve performansı üzerinde etkili olmaktadır.

Temel değerler, kurum tarafından belirlenen, kurumun kültürünü ve önceliklerini yansıtan ilkeler bütünüdür. Blanchard ve Stoner'a (2004'den akt.: Tessena vd., 2019:151) göre ise, değerler kurumun geleceğe yönelik davranış ve düşüncelerine rehberlik eden ilke ve prensiplerdir. İster özel ister kamu olsun kurumların yazılı veya yazısız bir dizi değerleri vardır. Kuruluş değerlerini açıkça belirtmeseler bile eylemlerine rehberlik olması adına yine de kullanırlar (Tessena vd., 2019:151).

Stratejik planlama sürecinin sonunda kurumun vizyon ve misyon bildirimini içinde gerçekleştirilmek üzere stratejik amaç ve hedeflerin ortaya konması önemli olmaktadır. Stratejik amaç ve hedefler açık, anlaşılır ve makul düzeylerde belirlenmelidir. Ancak bu sayede misyon, vizyon, temel değerler ve kalite unsurlarının açıkça belirlenmesiyle ulaşılabilecek amaçların gerçekçi olması gerekmektedir (Karatepe vd., 2019:56). Ayrıca bu amaç ve hedeflere ne ölçüde ulaşıldığının anlaşıldığı performans göstergelerine de planda açıkça yer verilmelidir.

4. YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDA STRATEJİK PLANLAMA

Yükseköğretim kurumları dinamik bir ulus ötesi ekonominin gelişimi için büyük bir önem taşımaktadır. Bu kurumlar dünya için ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın geliştirilmesinde ve desteklenmesinde temel dayanak oluşturmaktadır. Ayrıca akademinin bilimsel ve teknolojik gelişmelere katkısı oldukça önemlidir. Genel olarak yükseköğretim kurumları toplumun entelektüel, ekonomik, kültürel ve sosyal yaşamının en anlamlı sembolünü temsil eder. İlave olarak yükseköğretim kurumları ulusal kimliğin önemli sembolleridir ve insanların tarih, dil ve kültürlerinin depolarıdır (Taylor ve Machado, 2010:2).

Bryson (1988'den akt.: Machada ve Taylor, 2010:9) planlama literatürünün yükseköğretimdeki stratejik planlama sürecinin olumlu rolünü kabul ettiğini ifade eder. Etkili bir planlamanın değer çatışmalarıyla başa çıkmak için bir süreç sağladığını, yükseköğretime büyük bir zenginleşme ve yön verdiğini savunur. Planlama değişim için bir araç olarak algılanır. Stratejik planlama ile üniversite güçlenir ve sonucunda örgütsel başarıya ulaşır. Stratejik plan üniversitenin hedeflerine ulaşmak için yeterli kaynakları elde etmesini sağlar (Taylor ve Miroiu, 2002:116). Stratejiler, kuruluşun çevre bağlamı da dikkate alınıp formüle edilmesi ve ilerletmenin özel bir yöntemidir. Stratejik plan, üniversiteler için çeşitli faydalar sağlar. Bunların en önemlileri şunlardır (Lerner, 1999:4);

- Bir üniversitenin hedeflediği ideale ulaşması için olması gereken rotayı belirler.
- Rekabet avantajı elde etmek için bir çerçeve sağlar.
- Üniversite mensuplarının belirlenen hedeflere ulaşmak için katılımlarını ve birlikte çalışmasını kolaylaştırır.
- Üniversite mensuplarının vizyonunu yükseltir. Onları üniversitenin stratejik yönü üzerinde yaratıcı bir şekilde düşünmeye teşvik eder.
- Mensuplar arasında kurumun vizyonunun anlaşılmasını sağlar. Mensupların kuruma yönelik aidiyet duygusunu geliştirir.
- Üniversiteyi çevresiyle uyumlu hale getirmeyi hedefler.
- Üniversitenin öncelikleri belirlemesine izin verir.

Hunt (1997:11-12) ise, bir yükseköğretim kurumunun hazırlanan stratejik planı neden dikkate alması gerektiğine dair gerekçeleri ise şu şekilde sıralamaktadır;

- Belirlenen misyonu tamamlamaya ve stratejik amaçları gerçekleştirmeye yönelik performansı artırır.
- Kurumun akademik itibarını yükseltmeye yönelik performansı geliştirir.
- Aynı veya daha düşük düzeydeki kaynaklarla başarıların yükselmesini sağlar.
- Kurumun gelecekteki yönünü netleştirir.
- Akreditasyon veya bir devlet kurumunun gerekliliklerini karşılar.
- Kurumun karşı karşıya kaldığı önemli sorunları çözer veya önemli fırsatları elde eder.
- Üniversite topluluğunu işbirliği için bir araya getirir.

Üniversiteler, ürettikleri ve sundukları hizmetler bakımından diğer idari mekanizmalardan farklı bir sektörü göstermektedirler. Aynı hizmet sahasında faaliyette bulunan birden fazla üniversitenin varlığı beraberinde rekabet ve farklılaşmayı da getirmiştir. Ancak bu farklılıklar doğrudan rekabetçi stratejiler üreten kâr amacıyla kurulan örgütlerden farklı olarak üstünlük sağlama veya tercih edilme mücadelesinde başvurulan bir yaklaşımdır. Üniversitelerin özel sektör işletmelerince geliştirilen rekabetçi stratejileri sentezleyerek kullanması stratejik planı önemli hale getirmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2018:1).

Üniversitelerin kaynak ve potansiyelleri mevcut durum analizi yapılarak geleceğe dönük planlanması amaçlanmaktadır. Hatta üniversiteler arasında bir uyumun ve işbirliğinin gözetilmesi esastır. Bunun için 1982 Anayasası'nın 131. maddesine dayanılarak yükseköğretim kurumlarında öğretimin planlanması, düzenlenmesi, yönetilmesi, eşgüdümü, denetlenmesi ile yükseköğretim kurumlarının eğitimi, öğretimi ve bilimsel araştırma faaliyetlerinin yönlendirilmesi ve bu kurumların kanunda öngörülen amaçlar ve ilkeler çerçevesinde oluşturulması, geliştirilmesi ve üniversitelerin kaynaklarını etkili kullanmasına yardımcı olunması ve öğretim elemanı yetiştirilmesinin planlanmasını sağlamak üzere Yükseköğretim Kurulu (YÖK, 2019:10) kurulmuştur. YÖK'ün örgütlenme, görev, yetki ve sorumluluklarıyla işleyiş esasları ise 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile düzenlenmiştir.

2006 yılı itibarıyla hem devlet üniversiteleri hem de kamu tüzel kişiliğine sahip olan vakıf üniversiteleri stratejik plan hazırlamakla yükümlü tutulmuşlardır (Çınar ve Tütünsatar, 2017:1182-1183). Kalkınma Bakanlığı tarafından çıkartılan “*Üniversiteler için Stratejik Planlama Rehberi*” (Kalkınma Bakanlığı, 2018) üniversitelerde stratejik plan hazırlama sürecine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca çıkarılan “*Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Yönetmeliği*” (YÖDEK, 2021) ile de üniversitelerde stratejik plan yapılmasına dikkat çekilmektedir. İlgili yönetmelikte (md.4) stratejik planlama, kurum içi ve dışı değerlendirmelerle güçlü ve zayıf yönlerin, fırsat ve tehditlerin belirlenmesi ve buna göre kalitenin geliştirilmesine yönelik stratejilerin oluşturulmasıyla bu stratejilerin somut hedeflere dönüştürülmesi ve performans göstergelerinin izlenmesi süreci ifade edilmektedir.

5. DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDEKİ ÜNİVERSİTELERİN STRATEJİK PLANLARININ ANALİZİ

Çalışmanın bu kısmında sırasıyla araştırmanın yöntemine, stratejik planlara ait nicel verilere, stratejik planlardaki misyonlara, stratejik planlardaki vizyonlara, stratejik planlardaki temel değerlere, stratejik planların güçlü ve zayıf yönlerine, stratejik planlardaki fırsatlara ve tehditlere değinilecektir.

5.1. Yöntem

Bu çalışmada üniversitelerin yürürlükteki stratejik planlarında yer alan misyon, vizyon, temel değerler ve GZFT analizlerini kıyaslama amacıyla içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, yazılı metinlerin, içerikleri bakımından sistematik, objektif ve nicel olarak karşılıklarını bulan bir araştırma tekniğidir (Tavşancıl ve Arslan, 2001:17). Bir başka deyişle içerik analizi, içeriğin belirli bir amaç ya da problem açısından sistematik bir şekilde sınıflandırıldığı veya daha küçük birimlerle özetlendiği bir tekniktir. Söz konusu metinde geçen benzer kelimeler, kavramlar bir araya getirilerek kümeler oluşturulur (Sert vd., 2012:353). Bu bağlamda çalışmaya konu olan stratejik planlar; misyon, vizyon, temel değerler ve GZFT analizleri doğrultusunda kümelendikleri konular bakımından incelenmiştir.

5.2. Stratejik Planlara Ait Nicel Veriler

Belirlenen üniversitelerin hazırladıkları stratejik planlara göre her bir stratejik planın nitel verileri nicel verilere dönüştürülerek Tablo 1'de verilmiştir. Çalışmaya konu olan üniversitelerin stratejik planlarının sayfa büyüklüğü toplamda 1275'tir. Sayfa sayısının en yüksek olduğu stratejik planlama 128 sayfa ile Munzur Üniversitesine ait iken; en az sayfa sayısı ise 51 sayfa ile İnönü Üniversitesinin olmuştur.

Tablo 1. İlgili Üniversitelerin Stratejik Planlarına Ait Nicel Veriler

Sıra	Üniversiteler	Plan Dönemi	Sayfa Sayısı	Amaç	Hedef	Performans Göstergesi
1	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi (İÇÜ)	2019-2023	91	4	18	44
2	Ardahan Üniversitesi (ARÜ)	2020-2024	126	4	14	36
3	Atatürk Üniversitesi (AÜ)	2019-2023	101	4	16	31
4	Bingöl Üniversitesi (BÜ)	2018-2022	114	4	17	66
5	Bitlis Erenler Üniversitesi (BEÜ)	2018-2022	84	4	24	55
6	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi (BYÜ)	2020-2024	97	5	16	52
7	Erzurum Teknik Üniversitesi (ETÜ)	2018-2022	89	5	20	69
8	Fırat Üniversitesi (FÜ)	2019-2023	91	5	20	93
9	Hakkâri Üniversitesi (HÜ)	2019-2023	63	4	10	34
10	Iğdır Üniversitesi (İÜ)	2016-2020	77	4	17	46
11	İnönü Üniversitesi (İÜ)	2017-2021	51	6	40	98
12	Kafkas Üniversitesi (KÜ)	2018-2022	77	5	20	62
13	Munzur Üniversitesi (MÜ)	2020-2024	128	5	16	37
14	Muş Üniversitesi (MŞÜ)	2021-2025	101	4	18	77
15	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (YYÜ)	2017-2021	62	3	9	54

Tablo 1 de yer alan üniversiteler amaç ve hedef sayıları bakımından incelendiğinde amaç ve hedef sayısı en yüksek olan 6 amaç ve 40 hedefle İnönü Üniversitesidir. En az amaç ve hedefe sahip olan üniversite ise 3 amaç ve 9 hedefle Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi olmuştur. İlgili üniversitelerin yürürlükteki stratejik planları incelendiğinde hazırlanan önceki stratejik planlara nazaran amaç ve hedef sayılarının azaldığı gözlenmiştir. Nitekim üniversiteler sayıca fazla amaç ve hedef belirlemek yerine ölçülebilir evsafa hedefler belirlemeye yöneldikleri sonucuna varılabilir. Performans göstergeleri üniversiteler tarafından oluşturulan hedeflerin ne kadarının gerçekleştirildiğini sunması açısından oldukça önemlidir. Bu açıdan incelendiğinde ise en yüksek 98 performans göstergesi ile İnönü Üniversitesi ilk sırada yer alırken, 31 performans göstergesi ise Atatürk Üniversitesi son sırada yer almaktadır.

5.3. Stratejik Planlarda Misyon

Her kurum ve kuruluş; temel amacını, felsefesini ve değerlerini tanımlaması gerekmektedir. Misyon kuruluşun neden var olduğuna ilişkin temel soruları yanıtlar ve kuruluşun, hangi ihtiyaçları karşılamak üzere var olduğunu açıklar. Misyonun rehberliği olmadan programa dayalı önceliklerin belirlenmesi zordur.

Tablo 2. Üniversitelerin Misyon İçeriklerinin Kümelenmesi

Sıra	Misyon	Üniversiteler	Frekans
1	Nitelikli bireyler yetiştirmek	AÜ, BÜ, BYÜ, FÜ, İÜ, İÜ, MÜ, YYÜ	8
2	Bilimsel faaliyetler (AR-GE, proje, yayın) yürütmek	ARÜ, AÜ, BÜ, BEÜ, İÜ, MÜ, YYÜ	7
3	Sürdürülebilir kalkınmaya ve/veya sürdürülebilir üretime katkı sağlamak	AÜ, BEÜ, BYÜ, HÜ, KÜ, YYÜ	6
4	Buldukları bölgenin ya da ülkenin kalkınmasına hizmet etmek (ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda)	İÇÜ, AÜ, BÜ, HÜ, İÜ	5
5	Bilim, sanat ve teknoloji üretmek	BYÜ, FÜ, MŞÜ, MÜ	4
6	Toplumun gelişimine katkı sağlamak	HÜ, KÜ, YYÜ	3
7	Yenilikçi ve/veya değişime ayak uydurabilen anlayışa sahip olmak	HÜ, İÜ, KÜ	3
8	Toplumsal sorumluluk bilincine sahip olmak	BYÜ, MÜ	2
9	Bölgesel sorunlara çözüm üretmek	İÇÜ, BÜ	2
10	Kurum personeline daha iyi ve kaliteli çalışma yapmaları için uygun ortamlar yaratmak	BÜ, AÜ	2
11	Aynı amaçlar doğrultusunda faaliyet gösteren kurumlar arasında öncü olmak	ETÜ, MŞÜ	2
12	Buldukları bölge ile kültürel bağlamda örtüşmek	İÇÜ	1
13	Çalışanlarının mensubu olmaktan gurur duyduğu bir üniversite olmak	İÜ	1

Üniversitelerin misyonları 13 gruptan oluşmaktadır (Tablo 2). “*Nitelikli bireyler yetiştirmek*” 8 üniversitenin stratejik planında yer alarak en çok kullanılan misyon olmuştur. Hemen ardından “*bilimsel faaliyetler yürütmek*” ile “*sürdürülebilir kalkınmaya ve/veya sürdürülebilir üretime katkı sağlamak*” ifadeleri yer almış ve sırasıyla en çok kullanılan ikinci ve üçüncü misyon beyanları olmuştur. “*Çalışanların mensubu olmaktan gurur duyduğu bir üniversite olmak*” ifadesi ise sadece İğdir Üniversitesinin stratejik planında yer alarak en az tercih edilen misyon durumunda olmuştur.

Bazı üniversiteler stratejik planlarında yer verdikleri misyonlarda daha çok bölgeye yönelik eylemler ve söylemler tercih ettikleri gözlenmiştir. Nitekim İbrahim Çeçen Üniversitesi ve Bingöl Üniversitesi “*bölgesel sorunlara çözüm üretmek*”, İbrahim Çeçen Üniversitesi “*buldukları bölge ile kültürel bağlamda örtüşmek*”, Ardahan Üniversitesi, Bingöl Üniversitesi, Hakkâri Üniversitesi ve İnönü Üniversitesine ait “*buldukları bölgeye ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda hizmet etmek*” ifadelerine yer vermişlerdir.

5.4. Stratejik Planlarda Vizyon

Vizyon genellikle geleceğin bir resmi olarak görülür. Kişinin, ekibin veya kurumun mümkün olan en iyi şekilde gelecekte yönetmek istediği bir mükemmellik resmidir. Vizyon, kurumsal varoluşu yönlendirir ve sürdürür. Vizyon gelecekteki zorlayıcı bir durumun zihinsel bir resmi olarak görülebilir. Bu anlayışta vizyon, gelecekteki baskın faktörler veya bu faktörlerin geçmişte ve günümüzde çevreden farklı bir ortam yaratacak etkileri hakkında fikirlere dayalı olarak geliştirilmelidir. Kavram çevredeki yeni faktörleri ve yeni bağlantıları ortaya çıkarmak için özellikle önemlidir (Papulova, 2014:13).

Tablo 3. Üniversitelerin Vizyon İçeriklerinin Kümelmesi

Sıra	Vizyon	Üniversiteler	Frekans
1	Bulunduğu bölgenin kalkınmasına/gelişimine katkı sağlayan bir üniversite olmak	İÇÜ, ARÜ, BÜ, HÜ, İÜ, KÜ, YYÜ	7
2	Ulusal ve uluslararası düzeyde saygın bir üniversite olmak	AÜ, ETÜ, İÜ, KÜ, MŞÜ	5
3	Bilgi, sanat, teknoloji, bilim üreten bir üniversite olmak	ARÜ, FÜ, MŞÜ, MÜ	4
4	Bölgede öncü üniversite olmak	EÜ, İÜ, YYÜ	3
5	Başta sağlık olmak üzere eğitim ve araştırma alanlarında etkin faaliyet gösteren bir üniversite olmak	BEÜ, İÜ, YYÜ	3
6	Ulusal ve Uluslararası düzeyde tercih edilmek	İÇÜ, BÜ, MŞÜ	3
7	Bilimsel çalışmalarda bölge kaynaklarına ve dinamiklerine öncelik veren bir üniversite olmak	BÜ, BEÜ	2
8	Değişime, gelişime açık bir üniversite olmak	BEÜ, FÜ	2
9	Etik, yenilikçi, girişimci, vb. niteliklere sahip olmak	İÇÜ, MÜ	2
10	Dünya üniversitesi olmak	BYÜ	1
11	Rekabetçi ve sonuç odaklı bir üniversite olmak	FÜ	1
12	Buldukları bölge ile kültürel bağlamda örtüşmek	HÜ	1
13	Evrensel ilkelere ulaşmayı hedef edinen bir üniversite olmak	HÜ	1
14	Nitelikli bireyler yetiştiren bir üniversite olmak	BEÜ	1
15	Bölgesindeki insani ve sosyal sorunlara çözüm üreten	MÜ	1
16	Evrensel düzeyde bilgi üreten bir üniversite olmak	ARÜ	1
17	Eğitim ve öğretim de kaliteyi hedefleyen bir üniversite olmak	İÇÜ	1

Tablo 3’de üniversitelerin vizyonlarının 17 başlık altında kümelendiği görülmektedir. Vizyon her kurum veya kuruluş için orijinaldir (Murat ve Bağdigen, 2008:86). Bu sebeple üniversitelerin stratejik planlarında yer alan vizyonlar misyonlara nazaran daha dağınıktır. Üniversiteler vizyonlarını uluslararası niteliklere uygun olarak faaliyet gösteren ve tercih edilen bir kurum olma düşüncesi etrafında şekillendirmişlerdir. Bu çerçevede şekillenen vizyonlar açık, anlaşılır ve kısa cümlelerle stratejik planda belirtilmiştir.

7 üniversite “*Bulunduğu bölgenin kalkınmasına/gelişmesine katkı sağlayan bir üniversite olmak*” vizyonunu benimsemiştir. Nitekim üniversiteler tarafından en çok kullanılan vizyon ifadesi olması bu konunun öncelik sırası bakımından önemli olduğunu göstermektedir. En az kullanılan vizyon ise “*eğitim ve öğretimde kaliteyi*

hedefleyen bir üniversite olmak” ifadesidir. Bazı üniversiteler ise vizyonu slogan olacak şekilde belirlemişlerdir. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi “Anadolu’da bir dünya üniversitesi olmak”, Erzurum Teknik Üniversitesi “İnsanlığa değer katan öncü ve saygın bir üniversite olmak” şeklinde vizyonlarını ifade etmişlerdir.

5.5. Stratejik Planlarda Temel Değerler

Değerler, misyon ve vizyon ile uyumlu olmalıdır. Sağlam temellere dayandırılan değerler, çalışanların kuruma bağlılığını artırır ve kurumun belirlediği misyonlara kolaylıkla adapte olur. Temel değerleri oluştururken kullanılan dil yalın olmalıdır. Değerler kurumda çalışanlarla birlikte oluşturulmalı, yöneticiye dikte etmemelidir (Williams, 2012:27).

Tablo 4. Üniversitelerin Temel Değerler Açısından Kümelenmesi

Sıra	Temel Değerler	Üniversiteler	Frekans
1	Katılımcılık	İÇÜ, ARÜ, AÜ, FÜ, BYÜ, HÜ, MÜ, MŞÜ, YYÜ, ETÜ, İÜ	11
2	Şeffaflık	ARÜ, MŞÜ, BEÜ, ETÜ, BYÜ, FÜ, İÜ, HÜ, MÜ, YYÜ	10
3	Çevre bilinci	ARÜ, AÜ, BÜ, FÜ, İÜ, KÜ, YYÜ, TÜ, BYÜ	9
4	Etik değerler	İÇÜ, BÜ, ETÜ, FÜ, HÜ, KÜ, MŞÜ, YYÜ	8
5	Bilimsellik	AÜ, BEÜ, BYÜ, İÜ, MŞÜ, MÜ, YYÜ	7
6	Yenilikçi	AÜ, BÜ, MÜ, YYÜ, HÜ, İÜ, İÜ	7
7	Toplumsal sorumluluk	ARÜ, AÜ, BÜ, BEÜ, BYÜ, İÜ	6
8	Özgürlük	İÇÜ, İÜ, KÜ, MÜ, BYÜ, İÜ	6
9	Kalite	İÇÜ, FÜ, HÜ, ARÜ, MÜ, İÜ	6
10	Liyakat	İÇÜ, BÜ, ARÜ, İÜ, KÜ, MŞÜ	6
11	Eleştirel düşünceye, farklılıklara açık ve saygılı	ETÜ, BEÜ, HÜ, MŞÜ, İÜ	5
12	Evensellik	ARÜ, AÜ, BYÜ, MÜ, İÜ	5
13	Adalet	İÇÜ, BÜ, İÜ, BYÜ, MŞÜ	5
14	Kurumsallaşma	İÇÜ, ARÜ, KÜ, MŞÜ	4
15	Öğrenci odaklı	BÜ, MÜ, HÜ, FÜ	4
16	Hesap verilebilirlik	ARÜ, BÜ, HÜ, İÜ	4
17	Girişimci	AÜ, KÜ, İÜ	3
18	Başarıyı takdir etme	AÜ, BÜ, KÜ	3
19	İnsana saygılı	YYÜ, ETÜ, BYÜ	3
20	Çağdaş	MÜ, İÜ	2
21	Kaynakları etkin kullanma	İÜ, MŞÜ	2
22	Yerel değerlere bağlılık	YYÜ, HÜ	2
23	Verimlilik	FÜ, BYÜ	2
24	Sosyal sorumluluk	KÜ, FÜ	2
25	Yönetişim	İÜ	1
26	Stratejik yönetim	MŞÜ	1
27	Yaşam boyu öğrenme	AÜ	1
28	Erişilebilirlik	BÜ	1

Üniversitelerin temel değerleri 28 grupta incelenmiştir. Üniversitelerin stratejik planlarında en fazla yer alan ilk on değer sırasıyla; katılımcılık, şeffaflık, çevre bilinci, etik değerler, bilimsellik, yenilikçi, toplumsal sorumluluk, özgürlük, kalite, liyakat değerleri olmuştur. Kullanma sıklığı en az olan değerler ise erişilebilirlik, yaşam boyu öğrenme, stratejik yönetim, yönetişim, sosyal sorumluluk olmuştur.

Temel değerler nicelik açısından incelendiğinde Hakkâri Üniversitesi (14), Kafkas Üniversitesi (13), Munzur Üniversitesi (12), Bingöl Üniversitesi (12), Muş Alparslan Üniversitesi (10), Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi (10), Iğdır Üniversitesi (10), Ardahan Üniversitesi (9), İnönü Üniversitesi (9), Bitlis Eren Üniversitesi (9), Fırat Üniversitesi (8), Atatürk Üniversitesi (7), Ağrı Üniversitesi (7), Erzurum Teknik Üniversitesi (5) olarak belirlenmiştir.

Temel değerler, misyon ve vizyon ile uyumlu olmalıdır. Bu doğrultuda “buldukları bölgenin ya da ülkenin kalkınmasına hizmet etmek” misyonu, “buldukları bölgenin kalkınmasına/gelişimine katkı sağlayan bir üniversite olmak” vizyonu ile “toplumsal sorumluluk” değerleri aynı amaçla ele alınmışlardır. Nitekim, misyon, vizyon ve temel değerler arasında bir uyumdan bahsedilebilir.

5.6. Stratejik Planlarda Güçlü Yönler

GZFT analizi yeni bir girişim veya hizmetin/faaliyetin genel fizibilitesini değerlendirmeye yardımcı olan stratejik bir planlama aracıdır. Bu aracı, herhangi bir yeni girişimin başarısının bağlı olacağı güçlü ve zayıf yönleri, gelişimi için var olan fırsatları ve başarısına yönelik potansiyel tehditleri sistematik olarak analiz etmek için kullanılır.

Tablo 5. Üniversitelerin GZFT Analizi Doğrultusunda Güçlü Yönler Açısından Kümelenmesi

Sıra	Güçlü Yönler	Üniversiteler	Frekans
1	Dinamik ve genç bir kadroya sahip olmak	YYÜ, MÜ, MŞÜ, KÜ, HÜ, BYÜ, BEÜ, ARÜ, İÜ	9
2	Güçlü bir veritabanı ve kütüphane altyapısı	MŞÜ, İÜ, MÜ, HÜ, FÜ, BÜ, AÜ, İÜ	8
3	Kampüs içerisinde yeterli fiziki mekânlara sahip olma	FÜ, İÜ, ETÜ, BYÜ, BÜ, AÜ, ARÜ	7
4	Laboratuvar altyapısının varlığı	İÜ, BÜ, BEÜ, AÜ, İÇÜ, İÜ	6
5	Yurt içi ve/veya yurt dışı üniversitelerle bağlantı içerisinde olunması	YYÜ, KÜ, İÜ, BYÜ	4
6	Sürekli eğitim merkezinin bulunması	YYÜ, KÜ, İÇÜ	3
7	Yapılaşmaya müsait yerleşke	KÜ, YYÜ, MÜ, ETÜ	4
8	Ulaşım bakımından kolaylık ve/veya ulaşım koridorunda bulunma	ETÜ, KÜ, YYÜ, İÇÜ	4
9	Şeffaf, hesap verebilir ve/veya katılımcı yönetim anlayışı	HÜ, BYÜ, ETÜ	3
10	Sağlık alanında verilen hizmetin çeşitliliği ve bu alanda donanıma sahip olma	FÜ, İÜ, YYÜ	3
11	Ulusal ve uluslararası öğrenci ve akademisyen değişim programlarının olması	BÜ, KÜ, AÜ	3
12	Ulusal ve/veya uluslararası bilimsel faaliyetlerin (konferans, kongre, vb.) yürütülmesi	BEÜ, İÇÜ	2
13	Üniversite – Sanayi işbirliğinin olması	KÜ, MÜ	2
14	Lisans ve lisansüstü eğitimin çeşitliliği	FÜ, BYÜ	2
15	Sınır şehrinde yer alan bir üniversite olması	KÜ	1

Üniversitelere ait güçlü yönler 15 farklı alt boyuta ayrılarak içerik analizi yapılmıştır. Dinamik ve genç bir kadroya sahip olmak (9), güçlü bir veri tabanı ve kütüphane alt yapısı (8), kampüs içerisinde yeterli fiziki mekânlara sahip olma (7), üniversitelerin stratejik planlarında önce çıkan gruplar arasındadır. Stratejik planlarında bu gruba yer veren üniversiteler fiziki imkânlarının geliştirilmesine önem vermiştir. Gerek öğrenci gerekse akademik personelin daha nitelikli yetişmesi yönünü güçlendirerek bölgedeki diğer üniversitelere göre daha çok ön plana çıkmışlardır.

Hakkâri Üniversitesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi ve Erzurum Teknik Üniversitesi güçlü yönlerinde; Yeni Kamu Yönetimi anlayışının barındırdığı şeffaf, hesap verilebilirlik ve katılımcı yönetim anlayışı ilkelerini benimsedikleri tespit edilmiştir.

5.7. Stratejik Planlarda Zayıf Yönler

Zayıf yönler kurumun üstesinden gelmesi gereken eksikliklerini oluşturur (DPT, 2018:27). Aynı zamanda çevredeki koşullara ve değişimlere uyum sağlayamamak da zayıf yönler kategorisine alınabilir. Zayıf yönlerin tespit edilmesinde (Çoban ve Karakaya; 2010:349);

- Kurum ya da kuruluşun başarısız yönleri nelerdir?
- Kurumun ya da kuruluşun iyileştirilmesi gereken yönleri nelerdir?
- Rekabet edilen kurumların daha iyi olduğu yönleri nelerdir?
- Kurum ya da kuruluşa dışarıdan bakıldığında ortaya çıkan eksiklikler nelerdir? sorularına cevap aranır.

Tablo 6. Üniversitelerin GZFT Analizi Doğrultusunda Zayıf Yönler Açısından Kümelenmesi

Sıra	Zayıf Yönler	Üniversiteler	Frekans
1	Mezunlarla iletişim eksikliği	YYÜ, KÜ, İÜ, AÜ, BEÜ, HÜ, İÜ, MŞÜ, YYÜ, BYÜ	10
2	Akademik kadro eksikliği	YYÜ, BYÜ, KÜ, İÜ, AÜ, FÜ, BÜ, ETÜ, MŞÜ	9
3	İdari ve teknik kadro yetersizliği	BYÜ, KÜ, İÜ, AÜ, FÜ, ETÜ, MÜ, BÜ, MŞÜ	9
4	Üniversite tanıtım çalışmalarının yetersizliği	FÜ, BÜ, BEÜ, HÜ, İÜ, MÜ, YYÜ, BYÜ	8
5	Öğrencilere yönelik sosyal aktivite/faaliyet ve alanlarının yetersizliği	YYÜ, ETÜ, BEÜ, BÜ, BYÜ, İÜ, MŞÜ	7
6	Ulusal ve/veya uluslararası öğrenci değişim programlarının yeterince faal olamaması	YYÜ, İÜ, ETÜ, BEÜ, BYÜ, İÜ	6
7	Öğrenci uygulama alanlarının ve/veya laboratuvarların eksikliği	BYÜ, İÜ, BÜ, HÜ, MŞÜ	5
8	Kurumsallaşma düzeyinin düşük olması	YYÜ, BÜ, BEÜ, İÜ, BYÜ	5
9	Fiziki yapılanmanın yetersiz veya henüz gelişmemiş olması	MÜ, HÜ, KÜ, İÜ	4
10	AR-GE faaliyetlerinin yeterli düzeyde olmaması	İÜ, HÜ, BÜ, BYÜ	4
11	Personel aidiyetliğinin oluşmaması	MÜ, İÜ, HÜ, BYÜ	4
12	Güvenlik ve/veya ulaşım sorunu	İÜ, ARÜ, İÜ	3
13	Disiplinler arası çalışmaların yetersiz olması	İÜ, İÜ, KÜ	3
14	Üniversite - Sanayi iş birliğinin sağlanamaması	İÜ, ETÜ, İÇÜ	3
15	İlin sosyo-ekonomik açıdan gelişmişlik düzeyinin yetersizliği	ETÜ, BEÜ, İÇÜ	3
16	Paydaşlarla işbirliği içerisinde olunamama	ARÜ, İÜ	2
17	Üniversite tercihlerinde son sıralarda yer alma	YYÜ, BYÜ	2

Tablo 6'ya göre üniversitelerin en fazla kullandığı zayıf yön mezunlarla iletişim eksikliği (10), akademik kadro eksikliği (9), idari ve teknik kadro yetersizliği (8) olmuştur. Nitekim akademik, idari ve teknik personel eksikliğinin yaşanmasında üniversitelerin kuruldukları coğrafyanın sosyo-ekonomik açıdan gelişmişlik düzeyinin yeterli olmaması, buldukları şehrin kentleşme açısından yeteri kadar ilerleyememesi ve kış şartlarının ağır ve zorlu olması da bu durumun oluşmasında etkisi olduğu söylenebilir.

5.8. Stratejik Planlarda Fırsatlar

Mevcut durumda var olan ya da geleceğe yönelik olması muhtemel olan, kurumu pozitif yönde etkileyen olay veya durumlardır (DPT, 2018:27). Fırsatların tespit edilmesinde (Çoban ve Karakaya, 2010:349);

- Kurumun önündeki fırsatlar nelerdir?
- Çevresinde kuruma farklı gelebilecek gelişmeler nelerdir? sorularına cevap aranır.

Tablo 7. Üniversitelerin GZFT Analizi Doğrultusunda Fırsatlar Bakımından Kümelenmesi

Sıra	Fırsatlar	Üniversiteler	Frekans
1	Coğrafi konumun avantajları(demiryolu, havaalanı, enerji koridoru üzerinde bulunma, ipekyolu projesi)	İÜ, KÜ, AÜ, BYÜ, MŞÜ, FÜ, BEÜ, ETÜ	8
2	Tarımsal faaliyetlerin varlığı	İÜ, İÜ, YYÜ, ARÜ, FÜ, BÜ, BEÜ	7
3	Buldukları bölgede sanayileşme faaliyetlerinin artması ve/veya üniversite-sanayi işbirliği	İÜ, VYÜ, BYÜ, MŞÜ, MÜ, ETÜ	6
4	Buldukları ilin devlet yatırım teşviki kapsamında olması	YYÜ, ARÜ, BYÜ, İÇÜ, MÜ, HÜ	6
5	Kış turizmi potansiyelinin varlığı	KÜ, HÜ, ARÜ, MŞÜ, ETÜ	5
6	Hayvancılık potansiyelinin olması	YYÜ, ARÜ, FÜ, BEÜ	4
7	Sınır şehrinde kurulmasının sağlayacağı fırsatlar	HÜ, İÜ, YYÜ, İÇÜ	4
8	Buldukları ilin kültürel ve tarihi miras açısından zengin olması	İÇÜ, FÜ, KÜ, BEÜ	4
9	Kamu-üniversite işbirliği	BYÜ, MŞÜ, ETÜ	3
10	Destek ile yenilenebilir enerji kaynaklarının üretilebilmesi	İÇÜ, BEÜ, KÜ	3
11	Üniversitelerarası iş birlikleri	HÜ, MŞÜ	2
12	Sağlık alanında etkili olması	İÜ, KÜ	2

Doğu Anadolu Bölgesi'nde 2'si kapalı 9 tane sınır kapısı mevcut olması itibariyle 8 üniversite coğrafi konumu fırsat olarak değerlendirmiştir. Kimi üniversitelerin Tanap Projesinin geçtiği ilde olması, kimilerinin ipek yolu üzerinde ya da kavşak noktasında bulunan bir ilde olması üniversiteler açısından olumlu faktörler sayılabilir.

Ekonomide, kamunun rolünün artmasıyla beraber bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak, ileri teknoloji yatırımlarını desteklemek amacıyla bir iktisat politikası aracı olarak devlet yatırım teşviki kullanılmaya başlanmıştır (Dağ ve Çelik, 2018:863). Yatırım teşviki kapsamında bulunan illerde kurulan üniversiteler bu durumu bir avantaj olarak görmüşlerdir.

5.9. Stratejik Planlarda Tehditler

Tehditler, mevcut durumda var olan ya da geleceğe yönelik, kurumu negatif yönde etkileyen durumlardır. Williams'a (2012:25) göre tehditler, kurumun başarısız olmasına ya da zayıflamasına neden olabilecek faktörleri içerir. Aynı zamanda tehditler, kuruma kalıcı zarar verme, en azından kuruluşun ilerlemesini durdurma potansiyeline sahiptir. Bir benzetme yapılacak olursa tehditler “yoldaki tümsekler” değil, “kalıcı yaralanmalar” olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 8. Üniversitelerin GZFT Analizi Doğrultusunda Tehditler Açısından Kümelenmesi

Sıra	Tehditler	Üniversiteler	Frekans
1	Buldukları ilin/bölgenin sosyo-kültürel açıdan az gelişmişliği	ARÜ, BÜ, ETÜ, BEÜ, HÜ, YYÜ, MÜ, İÇÜ, İÜ	9
2	İstihdam olanaklarının yetersizliği	ETÜ, İÜ, YYÜ, BYÜ, İÇÜ, AÜ, İÜ, FÜ	8
3	İklim koşullarının elverişsizliği	AÜ, ARÜ, ETÜ, KÜ, HÜ, İÇÜ, MŞÜ	7
4	Akademik personel temininde yaşanan sıkıntılar	ARÜ, BEÜ, KÜ, HÜ, MÜ	5
5	Üniversite sayısının artması	AÜ, ETÜ, İÜ, YYÜ, İÜ	5
6	Barınma olanaklarının sınırlı olması	BÜ, KÜ	2

Tablo 8'e göre 9 üniversite buldukları ilin/bölgenin sosyo-kültürel açıdan az gelişmişliğinin kuruma yönelik olumsuz yönde katkı sağladığını belirtmişlerdir. Bu durumun asıl sebebi bir başka tehdit faktörü olan iklim koşullarının elverişsizliğidir. Öğrenciler açısından önemli konuların başında gelen barınma olanaklarının kısıtlı olması Bingöl Üniversitesi ile Kafkas Üniversitesi açısından tehdit unsuru olarak değerlendirilmiştir. Barınma olanaklarının yetersizliği ifadesi üniversiteler açısından bir tehdit unsuru olarak kabul edilmiştir.

SONUÇ

Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan 15 üniversitenin en son yayımlanan stratejik planlarında yer alan vizyon, misyon, temel değerler, ve GZFT verileri incelenmiştir. İçerik analizi yöntemi kullanılarak stratejik plana dair nitel veriler nicel verilere dönüştürülmüştür. Bu doğrultuda vizyon, misyon, temel değerler ve GZFT verileri sınıflandırılarak kıyaslanabilir hale getirilmiştir.

İlgili üniversitelerin temel amaç ve felsefelerini tanıtmaları açısından önemli bir yere sahip olan misyonlar 13 başlık altında toplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda 8 üniversitenin en çok "*nitelikli bireyler yetiştirmek*" misyonunun etrafında kümelenmiş olduğu gözlenmiştir. Üniversitelerin eğitim ve öğretim açısından önemli bir yere sahip olduğu düşünüldüğünde nitelikli insan kaynağı oluşturmak en temel öz ülkü haline gelmektedir. Bunun hemen ardından "*bilimsel faaliyetler (AR-GE, proje, yayın) yürütmek*" 7 üniversitenin (Ardahan Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Bingöl Üniversitesi, Bitlis Eren Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Munzur Üniversitesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi), "*sürdürülebilir kalkınmaya ve/veya sürdürülebilir üretime katkı sağlamak*" 6 üniversitenin (Ardahan Üniversitesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Binali Yıldırım Üniversitesi, Hakkari Üniversitesi, Kafkas Üniversitesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi) stratejik planlarında yer verdiği misyonlardır. Sadece Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Munzur Üniversitesi misyonlarında "*bilim, sanat ve teknoloji üretmek*" misyonuna yer vermiştir. Diğer üniversitelerin bu misyona yer vermemesi bu konuya önem verip vermediğini değil, öncelikli konularının farklı olduğunu göstermektedir. Fakat bu noktaya eleştirel bir yaklaşımla bakıldığında üniversitelerin bilim yuvası olduğu varsayılırsa her üniversitenin misyonunda yer alması gerektiği söylenebilir.

İlgili üniversitelerin vizyonları incelendiğinde belirledikleri misyonlara göre vizyonlarının daha dağınık olduğu gözlenmiştir. Çünkü vizyonlar her kurumun kendi geleceğine bakış açısını yansıtır. Bu çerçevede 7 üniversite kuruldukları ilin/bölgenin gelişmesine katkı sağlayan bir kurum olma fikrini benimsemişlerdir. Ayrıca ilgili üniversiteler ulusal veya uluslararası düzeyde saygın, tercih edilen bir eğitim kurumu olma yolunda ilerlemeyi hedeflemiştir.

Kurumun inanç ve çalışma felsefesini anlatan temel değerler açısından çalışma incelendiğinde, birinci sırada en çok katılımcılık (11), ikinci sırada ise şeffaflık (10) ifadeleri yer alırken üniversitelerin Yeni Kamu Yönetimi paradigmasını da göz önünde bulundurduğu söylenebilir. Nitekim katılımcılık ve şeffaflık Yeni Kamu Yönetimi anlayışının temel ilkeleridir.

Temel değerlerin sayısı ile personel davranışları arasında zıt yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Temel değerlerin sayısı arttıkça bu değerlerin, kurum personeli üzerindeki etkisi de azalma eğilimi gösterir. Personel üzerinde pozitif yönde bir etki yaratmak için stratejik planda belirlenen değerlerin sayısı 10'u geçmemelidir (DPT, 2018:36). Bu çerçevede ilgili üniversitelerin stratejik planları incelendiğinde Munzur Üniversitesi (12), Kafkas Üniversitesi (13), Hakkâri Üniversitesi (14), Bingöl Üniversitesi (12) temel değer belirledikleri tespit edilmiştir.

Araştırmanın konusu olan ilgili üniversitelerin stratejik planları GZFT analizi doğrultusunda incelenmiştir. 9 üniversite GZFT'nin ilk basamağı olan güçlü yönlerini "*dinamik ve genç bir kadroya sahip olmak*" ifadeleriyle belirtmiştir. Bunun yanı sıra ikinci sırada "*güçlü bir veri tabanı ve kütüphane*", üçüncü sırada ise "*kampüs içerisinde yeterli fiziki mekâna sahip olma*" yönlerinin güçlü olduğu stratejik planda yer almaktadır. Buradan hareketle üniversiteler rakiplerine göre belirtilen alanlarda daha etkili ve verimli olduklarını düşünmektedirler. "*Laboratuvar altyapısının varlığı*", "*yurtiçi ve yurtdışı üniversitelerle bağlantı içerisinde olunması*", "*sürekli eğitim merkezinin bulunması*", "*ulusal ve/veya uluslararası öğrenci ve akademisyen değişim programlarının olması*", "*ulusal ve/veya uluslararası bilimsel faaliyetlerin yürütülmesi*" gibi eğitim öğretim adına üniversitelerin amaç ve hedeflerine ulaşırken yararlanabileceği güçlü yönleridir.

İlgili üniversiteler zayıf yönler açısından değerlendirildiğinde ise, "*mezunlarla iletişim eksikliği*" en önemli başlık konumundadır. Bu noktada üniversitelerin kurum hafızasının zayıf olduğu sonucu ortaya çıkabilir. 9 üniversite "*akademik kadro yetersizliği*" ve "*idari ve teknik kadro yetersizliği*" ifadelerini zayıf yönler olarak belirlemiştir. Bu ifadelerin zayıf yön olarak belirlenmesinde ilgili üniversitelerin kuruldukları coğrafyada ki iklim, ulaşım ve sosyo-kültürel durum ve olayların etkili olduğu söylenebilir. Nitekim 4 üniversitenin stratejik planında zayıf yönler olarak vurgulanan "*personel aidiyetinin oluşmaması*" da bu durumun bir sonucu olarak görülebilir.

GZFT analizinin üçüncü ve dördüncü basamağı fırsatlar ve tehditlerdir. Stratejik planda birinci sırada yer alan "*coğrafi konumun avantaj olması*", ikinci sırada "*tarımsal faaliyetlerin varlığı*" üçüncü sırada ise "*buldukları*"

bölgede sanayileşme faaliyetlerinin ve/veya üniversite-sanayi iş birliğinin artması” ifadeleri fırsat olarak öne çıkan başlıklardır. Bazı illerin enerji koridoru üzerinde bulunması, ipek yolu projesi güzergâhında olması ya da kış turizmi potansiyelinin varlığı o bölgede bulunan üniversiteler için fırsat olarak görülmüştür. İlgili üniversitelerin kuruldukları ilin cazibe merkezleri haline getirilmek istenmesi ve yatırım teşviki kapsamında olması hem sanayileşmeyi arttırmış hem de üniversite-sanayi iş birliğinin sağlanmasıyla bu durum fırsata dönüştürülmüştür.

Stratejik planda yer alan bir başka fırsat ise, üniversitelerin kuruldukları ilin sınır şehri olmasıdır. Kafkas üniversitesi bu durumu güçlü bir yön olarak görürken; Hakkâri Üniversitesi, Iğdır Üniversitesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi ve Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi ise fırsat olarak değerlendirmiştir.

Son olarak stratejik planda yer alan tehditlerin incelenmesi sonucunda ilk sırada *“buldukları ilin/bölgenin sosyo-kültürel açıdan az gelişmişliği”*, ikinci sırada *“istihdam olanaklarının yetersizliği”*, üçüncü sırada ise *“iklim koşullarının elverişsizliği”* yer almıştır. Kışın uzun ve sert geçmesi, üniversitenin bulunduğu ilin sosyal aktivite bakımından yetersiz olması öğrenci ve akademisyenlerin tercihlerini etkilemesi açısından üniversitelerin amaçlarını gerçekleştirmesini zorlaştıran etmenlerdir. Nitekim bunun sonucu olarak Ardahan Üniversitesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Kafkas Üniversitesi, Hakkâri Üniversitesi ve Munzur Üniversitesi stratejik planlarında *“akademik personel temininde yaşanan sıkıntılar”* şeklinde yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

- AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ (2019), **Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Stratejik Planı 2019-2023**, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayını, Ağrı.
- AHAPATHTHU, Hanasini (2016), *“An Overview of Strategic Management: An Analysis of the Concepts and the Importance of Strategic Management”*, **International Journal of Scientific and Research Publications**, S.1(6), ss.124-127.
- AKMAN, Çiğdem ve ÖZASLAN, Ahmet (2018), *“Türkiye’de Stratejik Planlama: Büyükşehir Belediyelerinin Stratejik Planları Ne Söylüyor?”*, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, S.14(6), ss.55-90.
- ALLİSON, Michael ve KAYE, Jude (2015), *“Complete Your Strategic Plan”*, **Strategic Planning for Nonprofit Organization: A Practical Guide for Dynamic Times**, John Wiley & Sons, Inc., New Jersey, Third Edition, ss.185-209.
- ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ (2020), **Ardahan Üniversitesi Stratejik Planı 2020-2024**, Ardahan Üniversitesi Yayını, Ardahan.
- ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (2019), **Atatürk Üniversitesi Stratejik Planı 2019-2023**, Atatürk Üniversitesi Yayını, Erzurum.
- BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ (2018), **Bingöl Üniversitesi Stratejik Planı 2018-2022**, Bingöl Üniversitesi Yayını, Bingöl.
- BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ (2018), **Bitli Eren Üniversitesi Stratejik Planı 2018-2022**, Bitlis Eren Üniversitesi Yayını, Bitlis.
- BLANCHARD, Ken ve STONNER, Jesse (2004), *“The Vision Thing; Without it You’ll Never be a Worl-Class Organization”*, **Leader to Leader**, S.31, ss.21-28.
- BOWEN, Shannon A. (2018), *“Mission and Vision”*, **The Intenational Encyclopedia of Strategic Communication** (Ed. Robert L. Heath, Winni Johansen), Band 9. Boston, MA, ss.1-9.
- BRATIANU, Constatntin ve BALANESCU, Victoria (2008), *“Mission Vision and Corporate Values. A Comparative Analysis of the Top 50 U.S. Companies”*, **Management & Marketing**, S.3, ss.19-38.
- BRYSON, John (2004), **Strategic Planning For Public and Nonprofit Organizatins**, Wiley Publisher, San Francisco (USA), 3rd Edition.
- BRYSON, John ve GEORGE, Bert (2020), *“Strategic Management in Public Administration”*, **Oxford Research Encyclopedia: Politics**, Oxford University Press, Oxford (UK), ss.1-26.
- COLLİNS, James ve PORRAS, Jerry (1994), **Built to Last: Successful Habits of Visionary Companies**, Harper Collins Publisher, New York.

- ÇINAR, Fıratcan ve TÜTÜNSATAR, Alper (2017), “*Bir Kamu Politikası Olarak Stratejik Planlama ve Üniversitelerde Uygulama: Akdeniz Bölgesindeki Farklı Kuşaktaki Üniversitelerin Misyon ve Vizyonları Üzerinden Bir Değerlendirme*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.4(22), ss.1177-1188.
- ÇOBAN, Bülent ve KARAKAYA, Yunus Emre (2010), “*Geleceği Planlamada Stratejik Yönetim ve SWOT Analizi: Kavramsal Yaklaşımlar*”, **E-Journal of New World Sciences Academy**, S.4(5), ss.342-352.
- DAĞ, Mehmet ve ÇELİK, Muhammet (2018), “*Yatırım Teşvikleri Nedir? Kavram ve Kapsamı Üzerine Bir Değerlendirme*”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.2(7), ss.863-875.
- DİNÇER, Ömer (1998), **Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- DPT (2018), **Kamu İdareleri Stratejik Planlama Kılavuzu**, DPT Yayınları, Ankara.
- ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ (2020), **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Stratejik Planı 2020-2024**, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Yayını, Erzincan.
- ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ (2018), **Erzurum Teknik Üniversitesi Stratejik Planı 2018-2022**, Erzurum Teknik Üniversitesi Yayını, Erzurum.
- FIRAT ÜNİVERSİTESİ (2019), **Fırat Üniversitesi Stratejik Planı 2019-2023**, Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ.
- GENÇ, Fatma Neval (2009), “*Türk Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama*”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.23, ss.1-8.
- GÜL, Serdar Kenan ve KIRILMAZ, Muhammet (2013), **Kamu Kurumlarında Stratejik Yönetim**, Adalet Yayınevi, Ankara.
- GÜRER, Harun (2006), “*Stratejik Planlamanın Temelleri ve Türk Kamu Yönetiminde Uygulanmasına Yönelik Öneriler*”, **Sayıştay Dergisi**, S.63, ss.91-105.
- HAKKÂRİ ÜNİVERSİTESİ (2019), **Hakkâri Üniversitesi Stratejik Planı 2019-2023**, Hakkâri Üniversitesi Yayını, Hakkâri.
- HUNT, Carle M., OOSTING, Kenneth W., STEVENS, Robert E., LOUDON, David L. ve MIGLIORE, R. Henry (1997), **Strategic Planning for Private Higher Education**, Haworth Press, New York (USA).
- İĞDIR ÜNİVERSİTESİ (2016), **İğdir Üniversitesi Stratejik Planı 2016-2020**, İğdir Üniversitesi Yayını, İğdir.
- İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ (2017), **İnönü Üniversitesi Stratejik Planı 2017-2021**, İnönü Üniversitesi Yayını, Malatya.
- KAFKAS ÜNİVERSİTESİ (2018), **Kafkas Üniversitesi Stratejik Planı 2018-2022**, Kafkas Üniversitesi Yayını, Kars.
- KALKINMA BAKANLIĞI (2018), **Üniversiteler İçin Stratejik Planlama Rehberi**, Kalkınma Bakanlığı Yayını, Ankara.
- KARATEPE, Selma, BANAZILI, A. Muhammet ve OZAN, M. Seyda (2019), “*Büyükşehir Belediyelerinin Stratejik Planlarında Girişimcilik Yaklaşımı: Muğla ve Bursa Büyükşehir Belediyeleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir İnceleme*”, **İzmir Sosyal Bilimler Dergisi**, S.1(2), ss.51-59.
- KOÇEL, Tamer (2003), **İşletme Yöneticiliği**, Beta Yayınları, İstanbul.
- LERNER, Alexandra L. (1999), “*A Strategic Planning Primer for Higher Education*”, **Collage of Business Administration and Economics**, California State University Publisher, Nortridge.
- MALEKAL, Steven (2014), **Strategy Management and Strategic Planning Process**, First Edition.
- MUNZUR ÜNİVERSİTESİ (2020), **Munzur Üniversitesi Stratejik Planı 2020-2024**, Munzur Üniversitesi Yayını, Tunceli.
- MURAT, Güven ve BAĞDİĞEN, Muhlis (2008), **Kamu İdarelerinde Stratejik Planlama ve Yönetim**, Gazi Kitapevi, Ankara.
- MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ (2021), **Muş Alparslan Üniversitesi Stratejik Planı 2021-2025**, Muş Alparslan Üniversitesi Yayını, Muş.

- NATIONAL MINORITY AIDS COUNCIL (2020), “*Strategic Planning*”, **Organizational Effectiveness Series**, <https://www.coursehero.com/file/66505010/Strategic-Planningpdf/> (Erişim Tarihi: 17.12.2020).
- PAPULOVA, Zuzana (2014), “*The Significance of Vision and Mission Development for Enterprises in Slovak Republic*”, **Journal of Economics, Business and Management**, S.2(1), ss.12-16.
- PARLAK, Bekir (2016), **Yönetim Bilimi ve Çağdaş Yönetim Teknikleri**, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- POISTER, Theodore ve STREIB, Gregory (2005), “*Elements of Strategic Planning and Management in Municipal Government: Status after Two Decades*”, **Public Administration Review**, S.1(65), ss.45-56.
- PRATCHETT, Tracey, YOUNG, Gil, BROOKS, Carol, JESKINS, Lisa ve MONAGLE, Helen (2018), “*SWOT Analysis*”, **Practical Tips for Developing Your Staff** (Ed. Tracey Pratchett, Gil Young), Facet Publishing, London, ss.211-213.
- SERT, Gülşen, KURTOĞLU, Meltem, AKINCI, Ahmet ve SEFEROĞLU, Sadi (2012), “*Öğretmenlerin Teknoloji Kullanma Durumlarını İnceleyen Araştırmalara Bir Bakış: Bir İçerik Analizi Çalışması*”, **Akademik Bilişim 12-XIV Akademik Bilişim Konferansı Bildiriler Kitabı**, İnternet Teknolojileri Derneği Yayını, Uşak, ss.433-440.
- SONGÜR, Neşe (2015), “*Türk Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama ve Uygulamalara İlişkin Genel Bir Değerlendirme*”, **Strategic Public Management Journal**, S.1(1), ss.56-78.
- TAVŞANCIL, Ezel ve ASLAN, Esra (2001), **Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri**, Epsilon Yayınevi, İstanbul.
- TAYLOR, James ve MACHADO, Lourdes (2010), “*The Struggle for Strategic Planning in European Higher Education: the Case of The Portugal*”, **Research in Higher Education**, S.6, ss.44-64.
- TAYLOR, John ve MIROIU, Adrian (2002), “*Policy Making, Strategic Planning and Management of Higher Education*”, **Papers on Higher Education**, UNESCO- Cepas, Bucharest.
- TESSENA, Mussie, TEWOLDE, Sebhatleab ve SAUERS, Daniel (2019), “*Analysis of Corporate Valie Statements: An Emprical Study*”, **International Journal of Corporate Governance**, S.2(10), ss.149-164.
- THE ENTERPRISE FOUNDATION (1999), **Effective Strategic Planning**, The Enterprise Foundation, http://my2.ewb.ca/site_media/static/library/files/403/the-enterprise-foundation-effective-strategic-planning.pdf (Erişim Tarihi: 10.01.2021).
- USTA, Aydın (2015), “*Kamu Örgütlerinde Stratejik Planlama Süreci: Potansiyel Sorunlar ve Çözüm Önerileri*”, **Verimlilik Dergisi**, S.4, ss.83-117.
- VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ (2017), **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Stratejik Planı 2017-2021**, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayını, Van.
- WILLIAMS, Michael (2012), “*Strategic Planning*”, **Operating Room Leadership and Management** (Ed. C. Fox, R. Urman, A. Kaye), Cambridge University Press, Cambridge, ss.25-31.
- YÖDEK - AKADEMİK DEĞERLENDİRME VE KALİTE GELİŞTİRME KOMİSYONU (2021), YÖDEK Kurumsal Web Sayfası, www.yodek.org.tr (Erişim Tarihi: 14.02.2021).
- YÜKSEKÖĞRETİM KURULU BAŞKANLIĞI (2019), **Yükseköğretim Kurulu Stratejik Planı 2019-2023**, YÖK Yayını, Ankara.

Ortadoğu’da Bir Bölgesel Örgüt Olarak İslam İşbirliği Teşkilatı’nın Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on The Effectiveness of The Islamic Cooperation Organization as a Regional Organization in The Middle East

Selahaddin BAKAN

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
selahaddin.bakan@inonu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-2444-7929>

Makale Başvuru Tarihi: 26.01.2021

Makale Kabul Tarihi: 10.04.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Canan KATILMIŞ

Doktorant, İnönü Üniversitesi, SBE,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
canan.katilmis@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5978-2674>

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Bölgesel Örgütler,
İslam İşbirliği Teşkilatı,
Bölge İçi Etkenler,
Bölge Dışı Etkenler,

Çalışma, bir bölgesel örgüt olarak İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Ortadoğu'da etkinliği üzerine bir değerlendirme ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu değerlendirme neticesinde, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın, gerek bölge içi nedenlerden gerek bölge dışı nedenlerden ötürü, Ortadoğu'da bölgesel bir örgüt olarak etkin olamadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, bölgesel örgütlerin işlevleri ve özellikleri açısından değerlendirilen İslam İşbirliği Teşkilatı'nın, bölgede etkili bir siyaset yürütemediği görülmüştür. Çalışmada, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın etkin olamama nedenleri ortaya konulacaktır. Bu durum, bölgeselleşmenin önem kazanmaya başladığı dünya düzeninde, Ortadoğu devletlerinin kalkınması için bölgesel örgütlerin etkinliğinin ne derece önemli olduğunun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bölge devletleri, bölge devletlerinin birbiri ile ve diğer devletler ile olan ilişkisi, bu örgütleri kendi siyasal araçları haline dönüştürmek isteyen uluslararası sistem içindeki büyük güçler ve devlet-dışı aktörler bölge siyasetini şekillendiren temel aktörler olarak sayılabilir. Gerek bölge dışı gerek bölge içi aktörlerin etkisi, Ortadoğu'da bölgesel örgütlerin etkin olmasını engellemiştir. Çalışmada nitel ve tarihsel araştırma yöntemleri kullanılmış olup, değerlendirmeler bu tarihe kadar geçen süreçte gerçekleşen gelişmeler, bu gelişmelere ilişkin açık kaynak verileri, basılı metinler, haber ve internet kaynaklarından faydalanılarak yapılacaktır.

ABSTRACT

Keywords:

Regional Organizations,
Organization of Islamic Cooperation,
Non-regional Factors,
Intra-regional Factors,

The purpose of this study is to present an evaluation on the effectiveness of the Organization of Islamic Cooperation as a regional organization in the Middle East. According to this evaluation, it was concluded that the Organization of Islamic Cooperation could not be effective as a regional organization in the Middle East due to both intra-regional factors and non-regional factors. In addition, it was seen that the Organization of Islamic Cooperation, which was evaluated in terms of the functions and characteristics of regional organizations, could not carry out an effective policy in the region. Since the study, the reasons for ineffectiveness of the Islamic Cooperation Organization will be revealed. This situation will make it easier to understand how important the effectiveness of regional organizations is for the development of Middle Eastern states in the world order where regionalization is gaining importance. The regional states, the relations of the regional states with each other and with other states, the great powers and non-state actors in the international system who want to transform these organizations into their political tools can be counted as key actors that shape the politics of the region. The influence of both non-regional and intra-regional actors has prevented regional organizations from being effective in the Middle East. The influence of both non-regional and intra-regional actors has prevented regional organizations from being effective in the Middle East. The qualitative and historical research methods were used in the study, and the evaluations were made by using open-source data, printed texts, news, and internet resources regarding the developments in the period up to this date.

1. GİRİŞ

Değişen dünya siyaseti ile birlikte küresel dinamiklere karşı direniş göstermek amacıyla gelişen bölgeselcilik ve bölgesel işbirliği anlayışı, birçok bölgesel örgütün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. 1945'lerden sonra gelişme gösteren bölgesel örgütler, zamanla küreselleşmenin alternatifi olarak görülmüştür. Bu nedenle, bölgesel örgütlerin gelişme göstermesi küreselleşmenin belirgin hale geldiği 1980'lerin sonudur. Dünya politikasının 1980'lerden sonra küresel çerçevede yeniden şekillenmeye başlaması ile ulus devletler bu yeni düzen içerisinde başarılı olmalarını sağlayacak bir arayışa girmiştir. Daha çok belirli sayıda devletin aynı coğrafya içerisinde siyasi, ticari ve kültürel faaliyetlerini arttırmak amacıyla oluşturulan bölgesel örgütler, önceleri daha çok güvenlikle alakalı oluşumlar iken, zamanla ticari, siyasi ve kültürel bütünleşmeyi gerekli kılan örgütlere dönüşmüştür. Ayrıca önceleri küreselleşmeye karşı korumacı dürtüler ile meydana gelen bölgesel örgütler, zamanla küresel güçlere karşı koymaktan çok, bu güçler ile ilişkilerini geliştirerek, daha fazla ekonomik fırsat yaratacak dürtüler ile ortaya çıkmıştır.

Bölgesel bir örgüt olan İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve Teşkilat'ın etkinliği ise bölgesel örgütleri meydana getiren unsurlardan daha çok, bölgesel aktörlerden ve dinamiklerden etkilenmiştir. İİT'ye üye devletlerin jeopolitik özelliğinin bir sonucu olarak Ortadoğu'nun sahip olduğu kaynaklar ve özellikle petrolün stratejik önemi, bölge devletlerinin, hâkimiyet kurduğu topraklarda kimi zaman bölge içi kimi zaman bölge dışı, dinamiklerin, faktörlerin ve aktörlerin etkisi ile siyaseti belirleme gücünü kaybetmiştir. Ortadoğu'nun jeopolitik yapısı, bölge toprakları ve bu topraklar üzerinde yaşayan insanlar üzerinde etkide bulunabilme ve iktidar kurabilme rekabetiyle ilgili her şeyi belirlediği gibi, bölgede etkili olmaya çalışan her türlü siyasi güç ilişkisini de belirlemiştir. Aynı zamanda bölge devletlerin benimsediği ekonomi modeli, devletin ekonomide müdahalesinin ve belirleyiciliğinin arttığı bir model olan 'ekonomik devletçiliğin', iç siyaseti şekillendirerek siyasal ve toplumsal kurumlarda da devletin belirleyiciliğinin arttığı 'siyasi devletçiliğe' dönüşmesi ile sonuçlanmıştır. Devletin belirleyiciliğinin arttığı, halkın siyasal katılımının ise oldukça düşük olduğu bu ilişki, iç siyaseti şekillendirdiği gibi dış güçlerin bölgedeki siyasi, askeri ve nihayetinde iktisadi menfaatlerini gerçekleştirebileceği boşluklar yaratmıştır. Bu durum ise, dış faktörlerin bölge siyaseti üzerindeki varlığını görünür kılmakla kalmamış aynı zamanda, ABD gibi dış güçlerin bölgede varlığına karşı gelişen yerel örgütlenmelerinde, bölge siyaseti üzerindeki belirleyiciliğini arttırmıştır.

Ortadoğu devletlerinin, jeopolitik önemi, petrol ve doğalgaz gibi zengin doğal kaynakları, nüfus potansiyeli ve dünya ticaretinden aldıkları pay göz önünde bulundurulduğunda, dünya siyasetini şekillendirebilecek bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Ancak bölgedeki bu potansiyele rağmen, İİT'ye üye ülkeler arasındaki ekonomik farklılıklar ve değişen üretim düzeyi, bunlardan farklı olarak etnik ve ideolojik farklılıklar, bölge devletleri arasındaki işbirliği ve yakınlaşmayı olumsuz etkilemiştir. Bölgesel örgütleri meydana getiren temel motivasyonlar siyasi, ekonomik ve kültürel olduğu kadar, bölgesel örgütlerin etkisini ve etkinliğini meydana getiren unsurlarda bir o kadar iktisadi, siyasi ve kültürelidir. Özellikle, Ortadoğu'da kültürel bir birliğin olmaması, bölge devletlerinin bütünleşmesini engelleyen diğer bir faktördür. Yine Ortadoğu'da etkili olan popülist Arap milliyetçiliği de, bölgede oluşan çatışmaların çözülmesine katkı sağlayamadığı gibi bölge devletlerinin bütünleşmesine engel olmuştur. Bu çerçevede, Ortadoğu'da siyaseti şekillendiren iktidar mücadeleleri ve bu mücadeleleri belirleyen bölgesel dinamiklerin, faktörlerin ve aktörlerin bölgesel örgütlerin etkinliğini büyük oranda belirlediği görülmektedir. Bununla birlikte, bölge siyasetini şekillendiren tüm dinamikler ve faktörler, egemenlikleri ve sınırları tehdit edilen, ortak acılar, dil ve belirli ölçüde din ekseninde ortak duyguların paylaşıldığı Ortadoğu'da, sorunların çözümünde etkin bir siyasal aktör olarak bölgesel örgütlerin varlığının ne kadar gerekli olduğunu da ortaya koymaktadır.

İİT, bölgesel sorunlara çözüm getirmek ve İslam coğrafyasının huzurunu sağlamak amacıyla kurulmuş olmakla birlikte, örgütlerin işlevleri açısından değerlendirildiğinde birçok açıdan yetersizdir. İİT'nin bölgedeki yetersizliğinin kaynağı ve etkin bir siyasal aktör olarak varlık gösterememesinin nedeni, bölge siyasetini belirleyen temel dinamikler, faktörler ve aktörlerdir. Bu yetersizlik aynı zamanda, bir bölgede imkânlar ne kadar güçlü olursa olsun, siyasetin şekillenmesinde imkân ve kabiliyetlerden daha çok, onları sınırlayan ve destekleyen aktörlerin belirleyiciliğinin ne denli önemli olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda çalışma, Ortadoğu siyasi arenasında etkili olmak amacıyla kurulan, ancak bölgesel örgütlerin işlevleri açısından değerlendirildiğinde etkin bir siyasal örgüte dönüşemeyen İİT'yi bölge dinamiklerinin, aktörlerinin ve faktörlerinin etkisi açısından değerlendirmeye çalışmaktadır. Bu değerlendirmenin doğru tespitler üzerine oturtulması için öncelikle bölgesel örgütlerin özellikleri ve işlevleri ele alınmaktadır. Tanımlanan bu işlevler üzerinden İslam İşbirliği Teşkilatının hedefleri, gelişimi ve stratejileri değerlendirilmektedir. Çalışmanın en önemli kısmı olan son bölümde ise, İİT'nin bölgede önemli ve etkin bir siyasal aktör olarak varlığını

sürdürmesini engelleyen nedenler üzerinde durulmaya çalışılmaktadır. Ayrıca çalışma, İİT'nin bölgede etkin olmasını engelleyen bölgesel ve bölge dışı aktörleri ve faktörleri ortaya koyarak, jeopolitiğin, tarihsel mirasın ve ekonomik yapının siyaset üzerindeki etkilerine dikkat çekmektedir. Çalışmada, İİT'nin bölgede etkin bir siyasi aktör olarak varlığını sürdürmesinin önündeki engellerin neler olduğuna dair bir çerçeve çizilecek olması, aynı zamanda İİT'nin bölgede etkin olması için gerekli şartları sağlayacak dinamiklerin belirlenmesine de katkı sağlayacaktır.

2. VARLIĞI, ÖZELLİĞİ VE İŞLEVLERİ AÇISINDAN BÖLGESEL ÖRGÜTLER

Bölgesel örgütlerin önemi, bölgeselcilik fikrinin ortaya çıkması ile anlam kazanmıştır. Özellikle, hem ulus devletin yerine geçecek bir yapı olarak, hem de küreselleşmeye karşı alternatif bir güç bloğu oluşturmak amacıyla tesis edilen bölgesel örgütler, 1945 yılından sonra oluşmaya başlamıştır. 1960'lardan sonra artan bölgesel örgütler, 1980'lerden sonra önemli bir gelişme göstermiştir.

2.1. Bölgesel Örgütlerin Varlığı ve Özelliği

Bölgesel örgütlerin tam olarak neye hizmet ettiğini, özelliklerini anlayabilmek için bölgeselciliği kavramsal olarak da ifade etmekte fayda vardır. Bölgesel örgütler genellikle tanımlanırken belli bir coğrafi bölge esas alınmakta ve o bölgedeki ekonomik ve siyasi çıkarların birleşimine yönelik eğilimler üzerinden tanımlanmaktadır. Ancak, dünyanın kaç coğrafi bölgeye ayrıldığı, bu bölgelerin sınırlarının tam olarak neresi olduğu üzerine çoğu zaman bir mutabakata varılamamış olması, bölgesel örgütlerin tanımlanmasında coğrafyanın tek başına bir etken olmadığını göstermektedir. Bu nedenle bölgesel örgütler tanımlanırken sadece coğrafyanın belirleyiciliğini öne sürmek bölgesel örgütlerin özelliklerini ifade etmede yetersiz kalacaktır (Bennett & Oliver, 2002: 243). Heywood bölgeselciliği, *“belli sayıda devleti içeren coğrafi bir bölge içerisinde sosyal, ekonomik ve siyasi faaliyetlerin koordine edilmesi, uygulaması ya da bu uygulamanın teorisidir”* şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımdan yola çıkarsak bölgeselcilik, aynı coğrafyayı paylaşan devletleri kurumsal düzeyde koordine ederek kuralların, normların ve resmi yapıların geliştirilmesini hedeflemektedir. (Heywood, 2018: 644).

Aynı zamanda bölgeselcilik, ekonomik, siyasi veya güvenlik ile ilgili olup olmamasına bağlı olarak farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Ekonomik nedenlere bağlı olarak oluşturulan bölgesel örgütler, belirli bir bölgede yaşayan ülkelerin nehirler, enerji kaynakları, demiryolu vb. ekonomik varlıklarını paylaştıklarında, bu işbirliğinden fayda sağlayacağına dair inançla bir araya gelmeleriyle oluşmuştur. Bu şekilde, aynı coğrafi bölgede bulunan devletler aralarında işbirliği ile daha fazla ekonomik fırsat oluşturmaya çalışmaktadır (Schiff & Winters, 2002: 5). Ekonomik bütünleşme amacıyla bir araya gelen ve ‘piyasa bölgeselciliği’ olarak ifade edilen bölgeselcilik, komşu ülkelerin birbirleri ile iş ve ticaret ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Bu tür bölgesel örgütlenmelerde devletlerin işbirliği neticesinde karşılıklı bağımlılığı artarken, devletler yükün ve faydanın paylaşımına dair adil yolları bulmakta zorlanmaktadır (Heywood, 2018:644). Ancak bu duruma rağmen Dünya Ticaret Örgütü'ne bildirilmiş 450'den fazla bölgesel ticaret anlaşması bulunmaktadır. Çoğu durumda serbest ticaret bölgesi oluşturmak için imzalanan bu anlaşmalar, bazı zamanlarda ise ortak pazar ve gümrük birliği kurmaya yöneliktir (rtais.wto.org, 2020).

Bölgesel örgütlerin özellikleri açısından sınıflandırıldığında, devletlerin ekonomik bölgeselcilikten farklı olarak tercih ettikleri temel alanlara göre güvenlik bölgeselciliği ve siyasi bölgeselcilik olarak iki farklı şekilde daha işbirliği yapmayı tercih ettiği görülmektedir (Heywood, 2018:646). Karl Deutsch'un ifade ettiği “güvenlik topluluğunun” oluşturulmasına yönelik bir işbirliği sağlaması açısından güvenlik bölgeselciliği, önemli bir yere sahiptir. Deutsch'un ifade ettiği “güvenlik topluluğu”, topluluğun üyelerinin herhangi bir kriz anında birbirleri ile savaşmak yerine anlaşmazlıklarını başka bir şekilde çözeceğine dair gerçek bir güvencenin sağlanmasına yönelik bir araya gelen devletlerin, sadece istikrarlı bir düzen değil, aslında istikrarlı bir barış yaratabileceklerini ifade etmektedir (Adler ve Barnett, 1998:6).

Güvenlik bölgeselciliğinde Deutsch'un ifade ettiği gibi bölgesel örgütlerin üyeleri, özellikle karşılıklı bağımlılığı arttıracak ekonomik işbirliği ile devletlerin birbiri ile savaşmamalarını teminat altına almaya çalışmaktadır. Güvenlik bölgeselciliğinin temel amacı, bu doğrultuda devletlerin hem komşuları ile olan hem de uzaktaki devletler ile aralarındaki güvenliği teminat altına almak için kurulan işbirliğini ifade etmektedir. 1958 yılında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun ve 1958 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun ardındaki temel motivasyon da güvenliği sağlamaktır. Yine benzer şekilde Avrupa bütünleşmesi olarak ifade

edilen ASEAN (Association of Southeast Asian Nations)'ın hedefi de komünizme işbirliğine dayalı bir savunma geliştirmek olmuştur (Heywood, 2018:646). Diğer bir bölgeselcilik türü olan siyasal bölgeselcilik ise, bölgedeki devletlerin iyi diplomatik ilişkiler kurarak ortak değerlerini korumak ve güçlendirmek düşüncesiyle bir araya gelmeleri ile oluşmaktadır (Clazada, 2018:232).

Avrupa Kıtasında ortak bir demokratik ve hukuki alan yaratmak amacıyla kurulan Avrupa Konseyi, 1945 yılında Arap ülkelerinin sorunlarını ve çıkarlarını ele almak ve üye devletler arasında işbirliğini arttırmak amacıyla kurulan Arap Ligi, 1963 yılında Afrika kıtasında bulunan devletlerin yönetimlerini güçlendirmek ve sınırlarına saygı duyulmasını sağlamak için oluşturdukları Afrika Birliği Örgütü, 1969 yılında İslam dünyasının hak ve çıkarlarını korumak ve üye devletler arasında işbirliği ve dayanışmayı arttırmak amacıyla kurulan İslam İşbirliği Teşkilatı, siyasal bölgeselciliğe örnek oluşturmaktadır (www.mfa.gov.tr, 2020).

Bölgesel örgütler kuruluş amaçları açısından siyasal ve ekonomik özellikler taşımakla birlikte, verimlilikleri ve etkinlikleri açısından değerlendirildiğinde bu özelliklerin birbirinden ayrı değil aksine birbirlerini besleyen özellikler olduğu görülmektedir. Bölgesel örgütlerin önem kazanması 1980'lerden sonra olmuştur. Bunun en önemli nedeni dünyada önemli bir ilerleme kaydeden ekonomik yapı ile onun etkisindeki siyasal dönüşümlerdir. Küreselleşmenin iktisadi boyutunun ön plana çıktığı 1980'ler ve sonrasında ise iktisadi liberalizmin yeniden hayat kazanmasına yardımcı olan neo-liberal fikir ve yapılar desteklenmiştir. Özellikle, 20. yüzyıla damgasını vuran iri devlet müdahalesini durdurmak, mümkünse tersine çevirmek neo-liberalizmin nihai amacı olmuştur. Neo-liberal düşünce, Batı siyasal düşüncesini şekillendiren liberal fikir ve teoriler ile Kant'ın 'evrensel ve ebedi barış' fikrine olan inancını sürdürmüş, ayrıca küresel düzlemde başarılı olmak adına serbest piyasa ve serbest ekonomi modelini desteklemiştir (Heywood, 2015:69).

Her türlü ideolojik devlet modelinin aşıldığı bu yeni ve liberal demokratik kurumlar ile tarihin son aşamasına geldiği ileri sürülmüştür (Fukuyama, 1992). Ancak otoriter rejimden demokrasiye geçiş ile ilgili Fukuyama'nın ileri sürdüğü bu yaklaşımdan farklı olarak, Huntington "Medeniyetler Çatışması" tezi ile siyasal rejimlerin demokratik ya da otoriter biçimde yapılandırılmasının sahip buldukları siyasal ve kültürel arka plandan bağımsız ele alınamayacağını belirtmiştir. Bu yaklaşım ile ayrıca ekonomik, kurumsal ve siyasal değişmeye rağmen, dünyanın belirli ülkelerinde siyasal rejimlerin değişme eğilimi göstermediği ifade edilmiştir (Huntington, 1987). Bu iki temel yaklaşımında demokratikleşmeye dair temel sorun ile ilgili fikirlerde genellemeye yönelik ifadelerde bulunulmuştur.

Fukuyama'nın yaklaşımında tarihsel dinamikler değerlendirmeye alınmazken, Huntington ise tam tersine sadece dinsel ve kültürel öğelerin belirleyiciliğinden bahsetmiştir. Batı siyasetini şekillendiren bu fikrinsel söylemler ve gelişmeler, bir bölgede devletlerin birbiri ile savaşmalarını önleyecek en önemli unsurun tüm ortak değerlere rağmen, karşılıklı ekonomik bağımlılık olduğunu bir kez daha göstermiştir. Demokratik değerlerin gelişmediği bölgelerde ekonomik anlamda oluşacak karşılıklı bağımlılık, liberal ekonomi modeli sayesinde kültürel ve geleneksel değerlerin kaynaşmasına da zemin hazırlayacaktır (Bakan, 2019:112). Bu ise ekonomik bölgeselleşmenin bir aşaması olan, örgüte üye ülkeler arasında emek, sermaye ve müteşebbis gibi üretim faktörlerinin örgüt içinde serbest hareket edebilmelerini sağlayan ortak bir pazar ile sağlanabilecektir (Karluk, 1996:215).

Bölgeselciliğin önemli bir özelliği olan bu ekonomik işbirliği sayesinde, bölgedeki tüm devletlerin refahını arttırmaya katkı sağlanabilecektir. 1980'lerden sonra artış gösteren ekonomik nitelikli ve büyük oranda bölgesel ticaret bloklarının oluşturulması ile ortaya çıkan bölgesel örgütlerin sayısının, 1990 ile 94 yılları arasında 33 tane olduğu Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'a bildirilmiştir. Bu bölgesel örgütlere örnek olarak, 1991 yılında Latin Amerika'nın en büyük ticaret bloku olan Mercusor kurulmuştur. 1992 yılında imzalanan ve 1994'te yürürlüğe giren, Kanada, Meksika ve ABD'yi bir araya getirecek olan North American Free Trade Agreement (NAFTA) imzalanmıştır. 1993'te ise Avrupa topluluğunu Avrupa Birliği'ne dönüştüren Avrupa Birliği Anlaşması onaylanmış ve ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi kurulmuştur. Ayrıca NAFTA'nın bir uzantısı olarak Güney ve Kuzey Amerika'yı içermesi düşünülen, Amerika Devletlerinin Serbest Ticaret Bölgesi'ni kurma yolunda bir anlaşma imzalanmıştır (Heywood, 2018:652).

Özetle, bölgeselciliğin gelişmesinin arkasında birbirinden farklı birçok faktör bulunmaktadır. Özellikle, gelişmekte olan dünyanın ihracat temelli ekonomik stratejilerinin yaygın şekilde benimsenmiş olması, ekonomik bölgeselciliğin yaygın şekilde kabul görmesine neden olmuştur. Birçok devlet, küreselleşmenin yarattığı ekonomik kurumlar içinde etkin olmanın yolu olarak, bölgeselciliğin çok taraflı yönünü benimsemiştir. Ancak, bölgeselciliğin sonraki aşamalarında devletleri motive eden tek faktör ekonomi olmamakla birlikte, devletler gerek ekonomik gerek siyasal ve sosyal çıkarlarını korumak için bölgesel bloklar oluşturma yoluna girmiştir.

2.2. Bölgesel Örgütlerin İşlevleri

Bölgesel örgütlerin sosyal, siyasal ve ekonomik birçok işlevi olmakla birlikte en önemli işlevi bir bölgede barış ve istikrarın korunmasındaki rolüdür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası örgütlerin de etkisiyle devletlerin bu yaklaşım doğrultusunda politika geliştirmeleri, bölgesel örgütlerin siyaseten belirleyici aktörler olabileceği yönünde umut ışığı olmuştur. Avrupa Birliği projesi ise Almanya ve Fransa arasındaki husumeti bitiren önemli bir örgüt olarak en güzel temsili oluşturmaktadır. Günümüzde belirli ekonomik sıkıntıları bulunmasına karşın uyum teorileri çerçevesinde yarım asrı aşan bir süreçte yürütülen bu proje, ulus-ötesi yapıya en yakın bölgesel örgütü oluşturmaktadır (Kiraz, 2013:539).

Bölgesel veya uluslararası işbirliğinin ortaya çıkış şeklinin ilk örneği olarak federalizm ise, merkez ve çevre arasındaki gerginlikleri yatıştırmak amacıyla oluşturulan birleşmelerdir. Federalizm, anarşik bir sistemde kendi çıkarları için politika geliştiren devletlerin birbirleri ile savaşmalarının önlenmesi için egemenliklerinin bir kısmını daha üst bir federal organa devretmelerini ifade etmektedir (britannica.com, 2020). Bu durumun zorluğu, zamanla Avrupa bütünleşme düşüncesinde yeni bir ihtiyaç ile ortaya çıkan ve kısa sürede bütünleşmeyi öngören 'işlevselcilik' yaklaşımı ile önemli oranda giderilirken, işlevselciliğin eksikleri üzerine gidilerek yeniden ifade edilen 'yeni işlevselcilik' ile bölgesel bütünleşmeler önem kazanmıştır (Heywood, 2018:648).

Federalizme bir alternatif düşünce olarak ortaya çıkan işlevselcilik, David Mitrany tarafından formüle edilerek ortaya konulmuştur. Mitrany'e göre 'biçim, işlevi takip etmektedir'. Daha açık bir ifade ile Mitrany, devletlerin tek başına yerine getirdiği faaliyetlerin etkinliğinin ancak ortaklaşa ve işbirliğine dayalı olarak yerine getirildiği takdirde artacağını ifade etmektedir. Bu nedenle ortaklığı ve işbirliğini artıracak, en fazla gerekli ve en az problemlili işbirliği olan ekonomik işbirliğine yönelik bir birleşme öngörmüştür. Bu birleşme aynı zamanda bir grup ulusun güvenliğini sağlamak için örgütlenmesini de garanti edecektir (Alexandrescu, 2007:23).

İşlevselcilik, daha çok ekonomik daha az siyasi birleşme üzerine yoğunlaştığı için yeni işlevselcilik, işlevselciliğin bu zayıf noktası üzerine geliştirilmiştir. Yeni işlevselciliğin en önemli temsilcisi olan Ernst Haas, işlevselciliğe farklı olarak ekonomi ile siyaset arasındaki karşılıklı etkileşim üzerinde durmuştur. Daha geniş ve kapsamlı bir siyasi bütünleşme düşüncesine vurgu yapan Haas, siyasi aktörler olarak ulus devletlerin bağılıklarının, eylemlerinin ve beklentilerinin bir kısmını daha büyük bir merkeze doğru kaydırmalarını gerektiren bir birleşmeden bahsetmektedir. Bu durumu açıklamak için ise, "*spill-over*" kavramını kullanmaktadır (Haas, 2004). Daha açık bir ifade ile spill-over kavramı, bir sektörde gerçekleşen entegrasyonun diğer sektörlerde de yayılma etkisi ile genişleyeceği ve ulusal çıkarların daha üst bir yapı içerisinde ekonomik ve toplumsal aşamadan siyasal aşamaya doğru ilerleyeceği fikrine dayanmaktadır. Ayrıca entegrasyonun sadece küresel düzeyde ele alınmasını eleştirerek bölgesel düzeyde daha pratik sonuçlar verdiğini, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu olarak kurulan topluluğun, yıllar sonra Ortak Pazar (1957) ile başlayan ve Avrupa Entegrasyonuna öncülük eden bir sürece dönüşmesi ile savunmuştur (Arı, 2017:357).

Bölgesel örgütlerin diğer önemli bir işlevi ise taraflar arasında artan diyalog sayesinde karşılıklı algıların inşası ile bir kimlik inşasını mümkün olduğudur. Bu görüş, hâkim realist ve neo-realist kuramcılarından farklı olarak sosyal inşacılık yaklaşımı ile açıklanmaktadır. Yaklaşımın en önemli temsilcisi olarak Wendt, sosyal unsurların maddi yapılar üzerindeki belirleyiciliğini ifade etmek için özneler arası inşa süreçlerinin önemine vurgu yapmıştır. Wendt'in kimlik yanında önemle vurguladığı diğer bir unsur ise kültürdür. Kültürün en temel işlevi ortak hafıza yaratmaktır. Bazı toplumlarda bu ortak hafıza unutulmuştur ancak bölgesel örgütler ile öznelerarası bir süreç sayesinde kültür yeniden inşa edilebilecektir (Wendt, 1999:163). Bu kültür inşasının sağlanmasında ayrıca bölgesel örgütlerin arabuluculuk faaliyetleri önemli bir yere sahiptir. Özellikle, soğuk savaş sonrası dönemde oluşturulan bölgesel örgütlerin, çatışma önleme aktivitelerinde bir arabulucu olarak işlev görmesi, bölgesel örgütlerin önemini göstermektedir. Bu durumun bir avantajı olarak, bölgeye yabancı devletler ile bölge devletleri arasında ekonomik, siyasi ve kültürel çatışmaların önlenmesinde üçüncü taraflara kıyasla bölgeye ve o topluma daha aşina olan devletlerin arabuluculuğu önemli bir yere sahiptir (İbrahim, 2016:13).

3. BÖLGESEL BİR ÖRGÜT OLARAK İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI

Küresel sistemde devletlerin zararlarını en aza indirmek, uluslararası arenada potansiyellerini birleştirerek rekabet yerine iş birliği vurgusunu öne çıkarmak için devletler bölgesel birleşmeler çatısı altında bir araya gelmiştir. İİT bir bölgesel örgüt olmakla birlikte, teşkilat gerek kurulduğu bölge dinamikleri açısından gerek kuruluş amacı ve akıbeti açısından farklı özelliklere sahiptir.

3.1. Tarihsel Gelişimi

Bölgesel bir örgüt olarak İslam İşbirliği Teşkilatı'na olan ihtiyaç, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinden sonra ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin gücü azalmaya başlamıştır. Bu güç kaybına paralel olarak İslam dünyasına ait toprakların çoğu Batılı devletler tarafından manda ve himaye altına girerek sömürülmüştür (Arı, 2017:72). İşte tam da böylesi bir dönemde, İslam toplumları arasında bir birlik oluşturma düşüncesi ile İslam iş birliği fikrinin tohumları atılmıştır. Batı düşünce temelinde kurulan birçok İslam devleti bu düşüncenin gerçekleşmesi fikrine sıcak bakmasa da, dağılan ve güç kaybeden İslam ülkeleri aradaki dini ve kültürel bağı koparmamak için bazı toplantılar düzenlemeye gayret göstermiştir. Özellikle, 1926'da İngiliz işgali altında bulunan Mısır'da Libya, Güney Afrika, Tunus, Fas ve Hindistan gibi birçok Müslüman devletin katıldığı bir "Dünya İslam Konferansı" düzenlenmiştir (İslam Ansiklopedisi, 1994:25). Birkaç yıl sonra, bu konferansa benzer bir konferans Mekke'de de düzenlenmiştir. Bu konferanslar sonrası, toplantıların her yıl yapılması kararı alınmıştır. Bu gelişmelerden sonraki ilk toplantı ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra düzenlenebilmiştir. 1949 ve 1951 yıllarında, ardı ardına gerçekleşen İslam Dünyası Konferansları, Pakistan'da gerçekleşmiştir. Bu konferansların yapılması ile İslam devletlerini bir araya getirmek için yeni bir adım daha atılmıştır (Cumhuriyet, 1994). Ancak bu günlerde İslam ülkelerinin kendi aralarında yaşadığı ideolojik kutuplaşmalar ve çıkar çatışmaları nedeniyle, konferanslardan da bir netice alınamamıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen, 1965 yılında Mekke'de düzenlenen Rabıtatü'l-âlemi'l-İslamî (Dünya İslam Birliği) konferansında, Nijerya Başbakanı Ahmed Bello Müslümanların bir çatı altında toplanması gerektiği fikrini ortaya koymuştur (Bilge, 2007:379).

1967'lere geldiğinde ise bu fikrin gerçekleşmesine olan ihtiyaç artmıştır. 1967, Arap-İsrail Savaşı sonrasında üç Arap ülkesinin ve Kudüs'ün topraklarının İsrail tarafından işgal edilmesine karşı Müslüman ülkelerde oluşan tepki, Müslüman ülkelerin birbirlerine yakınlaşmasını sağlamıştır. Sonrasında, İsrail'in işgali altındaki Kudüs'te bulunan ve Müslümanlar için üçüncü mukaddes mabed olan Mescid-i Aksa, 21 Ağustos 1969 tarihinde Avustralyalı radikal bir Yahudi tarafından kundaklanmıştır. Mescidi Aksa'nın kundaklanması ile tepkiler daha fazla büyümüştür. Bu tepkiler üzerine, Suud Kralı Faysal ile Fas Kralı Hasan'ın ortak çağrısı üzerine, 22-25 Eylül 1969 tarihlerinde Rabat'ta ilk kez İslam Zirve Konferansı düzenlenmiştir (www.mfa.gov.tr, 2020). Bu Konferans'ta alınan kararla İslam İşbirliği Teşkilatı kurulmuştur. Özellikle, Suudi Kralı Faysal, İİT'nin kurulmasında önemli bir yere sahiptir. Faysal'ın, Filistin'in yaşadığı olumsuz gelişmelerden yola çıkarak tasarladığı İslam medeniyetinin uluslararası siyasette etkili olması gerektiğine dair "İslam Birliği" tezi, bu birliğin kurulmasına öncülük etmiştir. Ayrıca Suudi Kralı Faysal, 1969 tarihinde tüm Müslüman ülkelerinin devlet başkanlarına mesaj göndererek İslam değerlerini korumaya şu sözlerle davet etmiştir;

"İnanığımız İslam birliği anlayışına ve bütün dünyadaki Müslümanların, özellikle el-Aksa Mescidi'ne karşı girişilen çirkin suikast üzerine, devlet veya hükümet başkanlarının toplanma yolundaki isteklerini dikkate alarak 8-9 Eylül 1969 tarihinde Rabat'ta bir araya gelen İran, Malezya, Nijer, Pakistan, Suudi Arabistan, Somali ve Fas temsilcilerinin oluşturduğu hazırlık komisyonunun raporu doğrultusunda, sizi 22-24 Eylül 1969 tarihlerinde, krallığımızın başkenti Rabat'ta, el-Aksa Mescidi'nin uğradığı felaketi görüşmek ve Kudüs şehri sorunundaki tutumlarımızı birleştirmek için yapılacak İslam zirvesi toplantısına katılmaya davet ediyorum..."

İslam İşbirliği Örgütü'nün kurulmasına etki eden bu önemli gelişmeler ile birlikte, 1960'lı yıllarda Mısırın liderliğinde Sovyet yanlısı bir tutum benimseyen Arap Milliyetçisi devletler ile Suudi Arabistan liderliğindeki geleneksel monarşiler arasındaki gerginliğin de önemli bir etkisi olmuştur. Aynı zamanda Suudi Arabistan'ın bu girişime olan desteği, Mısır'ın yükselişi ile oluşan Arap Milliyetçiliği'ne karşı bir tepki olarak da gelişme göstermiştir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, İslam İşbirliği Teşkilatı'na Suudiler tarafından gelen bu desteğin, aynı zamanda Arap Birliği'nin kurulması ile oluşacak siyasi gelişmeleri dengeleme amacıyla kurulduğuna dair görüşler de bulunmaktadır (Ataman ve Gökşen, 2014:9).

İslam Konferansı Örgütü olan örgütün ismi, 28-30 Haziran 2011 tarihlerinde Astana'da düzenlenen 38. Dışişleri Bakanları Konseyi (DBK) Toplantısı'nda İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olarak değiştirilmiştir. Teşkilat'a bağlı bir genel sekreterliğin kurulmasına dair karar, 1970 Mart ayında Cidde'de gerçekleştirilen I. Dışişleri Bakanları Konferansı Toplantısı'nda alınmış, Sekreteryanın Cidde'de faaliyet göstermesine karar verilmiştir. Ayrıca bir Genel Sekreter atanmıştır (www.mfa.gov.tr, 2020). Bu karar doğrultusunda kurucu genel sekreterliğe Malezya eski başbakanı Tunku Abdurrahman Putro el-Hac'ın getirilmesi karara bağlanmıştır. Bunun üzerine yapılan çalışmalar neticesinde ve Mart 1972'de toplanan 3. Dışişleri Bakanları Zirvesi'nde Kuruluş Yasası (Charter of the Islamic Conference)'nin kabul edilmesiyle örgüte hukuksal bir kişilik kazandırılmıştır. Ayrıca örgüt, 1975 Birleşmiş Milletler (BM) kararı ile BM'de gözlemci statüsü kazanmıştır (Alpkaya, 1991:55).

1970'li yıllarda Teşkilat'an en çok maddi kaynak sağlayan ülke Suudi Arabistan olmuştur. Sağladığı bu maddi imkânlar nedeniyle örgüt, 1980'lere kadar Suudi Arabistan liderliğinde hareket eden bir görüntü sergilemiştir (Özkan, 2017:3). Arap dünyasının liderliğine oynayan Suudi Arabistan'ın Mısır ve Irak'ı kendine rakip görmesi ve bu iki ülkenin Arap Birliği'ndeki gücüne alternatif bir güç oluşturma isteği, Suudi Arabistan'ın finansal desteğini arttırarak örgütün gücünü kullanmak isteğinden ötürüdür. Özellikle, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın merkezinin Cidde'de bulunması ve Suudi Arabistan tarafından finansal olarak desteklenmesi, kısmen de olsa Riyad yönetiminin bu amacını gerçekleştirmesine kolaylık sağlamıştır (Doğan, 2016:4).

1980'li yıllara gelindiğinde İİT'nin kurumsal yapısının geliştirilmesi için daha sonraki yıllarda çalışmalar sürdürülmüştür. Aynı zamanda bu dönemde İran'ın "devrim ihracı" söylemi geliştirmesi, Mısır'ın İsrail ile Camp David Antlaşması'nı imzalaması sonucu Arap dünyasından dışlanması, bu yıllara damgasını vuran ve bölge siyasetini şekillendiren en önemli iki gelişme olmuştur (Gündoğan, 2011). Bu gelişmelerin ardından, 1984'te ilk zirve toplantısı olan Kazablanka Zirvesi düzenlenmiştir. İran Devrimi sonrası devrim ihracı düşüncesi ile Suudi Arabistan'ın tek başına mücadele edemeyeceğinin anlaşılması üzerine, Mısır'da düzenlenen bu ilk zirve toplantısında, Mısır'ın daha önce askıya alınan üyeliği yeniden aktif hale getirilmiştir (Ataman ve Gökşen, 2014:9). Bu dönem içinde İİT, Mısır ve Suudi Arabistan'ın ittifakının öncülüğünde bölgesel statükodan yana bir tavır ortaya koymuştur. Aynı zamanda örgüt, bu ittifak ile İran İslam Devrimi dalgalarına karşı da bir kalkan görevi görmüştür (Gündoğan, 2011).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile meydana gelen siyasal durum ve Ortadoğu barış süreci konusunda yaşanan gelişmeler, devletlerin bölünmesine neden olmuştur. Bu dönemde Arap ülkeleri arasındaki görüş ayrılıkları, örgütün kararlarını olumsuz etkilemiştir. 1990'lı yıllarda birden fazla kez düzenlenen zirvelerinden en dikkat çeken, 1997 yılında Tahran'da gerçekleştirilen İslam İşbirliği Zirvesi'dir (www.mfa.gov.tr, 2020). Tahran'da gerçekleşen bu Zirve ile üye ülkeler arasında mevcut anlaşmazlıklar iyice belirginleşmiştir. Özellikle bu dönemde, Türkiye'nin İsrail ve bazı Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme girişimi, diğer Arap ülkeleri tarafından tepki ile karşılanmıştır. Bu duruma tepki gösteren Ürdün ve Mısır devlet başkanları zirveye iştirak etmemiştir (Doğan, 2016:5).

2000'lerde yaşanan uluslararası siyasi değişimler ve İslam dünyasındaki dengeleri doğrudan etkileyen önemli gelişmeler, İİT'nin yapısı ve amacı konusundaki tartışmaları da önemli düzeyde etkilemiştir. Özellikle, 2001'de yaşanan ikiz kule saldırıları ile gözler İslam ülkelerine çevrilmiştir. Sonrasında, ABD'nin Afganistan'ı işgali ve 2003'te Irak'ı işgali, İran nükleer programı ve Arap Baharı meselelerinin aktörlerinin (Heywood, 2018), İİT'nin üye ülkeleri olması gibi olaylar teşkilatın yeniden gözden geçirilerek, önemli uluslararası meselelerin çözümünde etkili olabilecek, diplomatik bir platform haline getirilmesi düşüncesini desteklemiştir. Özellikle, Arap Baharı sonrasında Teşkilat'ın sadece söylem düzeyinde kalmaması gerektiği, bu nedenle pratikte yeni tanımlamalara ve yeni rollere ihtiyaç duyulduğu anlaşılmasına rağmen, etkin bir siyasi aktör ve bölgesel bir örgüt olarak yeterince etkin rol alamadığı görülmüştür (Ataman ve Gökşen, 2019:9).

3.2. Örgütsel Yapısı ve Özellikleri

Kuruluş adıyla İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) olan İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), BM'den sonra ki en büyük hükümetler arası kuruluştur. Teşkilat 57 üyeden oluşmaktadır (www.mfa.gov.tr, 2020). Ayrıca 5 gözlemci üyesi ile dünya nüfusunun yaklaşık %23,214'ünü temsil etmektedir (www.worldometers.info, 2020). Dünya petrol rezervlerinin ise %55'ne sahip olan bu ülkelerin, %53,5 genç nüfus ortalaması olup, dünya ortalamasının üzerindedir. Tüm bunlara rağmen, İİT bünyesinde ki çoğu ülkelerin yoksulluk oranları yüksektir. Dünyada az gelişmiş 48 ülkeden 22'si ile gıda açığı olan 77 ülkeden 35'i Teşkilata üye ülkelerden oluşmaktadır (Tireli vd., 2013). Teşkilat 'ın üyeleri; Afganistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Benin, Cibuti Birleşik Arap Emirlikleri, Brunei Darüsselam, Burkina Faso, Cezayir, Çad, Endonezya, Fas, Fildişi Sahili, Filistin, Komorlar Gabon, Gambiya, Gine, Guyana, Irak, İran, Kamerun, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Kuveyt, Libya, Lübnan, Maldivler, Malezya, Mali, Mısır, Moritanya, Gine Bissau, Nijer, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Surinam, Suudi Arabistan, Tacikistan, Togo, Tunus, Türkiye, Mozambik, Türkmenistan, Uganda, Ürdün, Umman ve Yemen'dir. 14-15 Ağustos 2012 tarihlerinde Mekke'de düzenlenen 4. Olağanüstü İİT Zirvesi ile Suriye'nin üyeliği askıya alınmıştır. Teşkilatın 5 gözlemci üyesi bulunmaktadır. Bu 5 gözlemci üye; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Bosna-Hersek, Orta Afrika Cumhuriyeti, Rusya ve Tayland'tır (www.mfa.gov.tr, 2020).

İİT'nin yeni logosu, 2011 yılında ki Astana zirvesinde kabul edilmiştir. Logoda, beyaz zemin üzerinde yeşil bir hilalin kuşattığı meridyen ve paralel çizgileriyle 'küre' ve kürenin merkezinde Müslümanlar için mukaddes olan

kâbe figürü yer almaktadır. Ayrıca bu figür, birliği ve beraberliği temsil etmektedir. Çizgili meridyen küre, farklılıklar içerisindeki uyumu ifade etmek amacıyla çizilmiştir. Küreyi kuşatan hilal ise İslam Dünyası'nı sembolize etmek amacıyla çizilmiştir. İİT'nin temel organları; İslam Zirvesi, Dışişleri Bakanları Konseyi ve Daimi Komiteler ve Genel Sekreterliktir (OIC,2018).

İİT'nin üst düzeyde karar alma organı İslam Zirvesi'dir. İslam Zirvesi Teşkilata üye ülkelerin krallarından ve devlet başkanlarından oluşmaktadır. Zirve, her üç yılda bir olmak üzere üye ülkelerin birinde toplanmaktadır. Üye ülkeler bu toplantılarda örgütün temel kurucu belgesi olan İİT Şartı'nda belirtilen amaçlar ve prensiplere uyumlu görüş beyan ederek gözlemcilik, organlar, uyumsuzlukların barışçı yollarla çözümü, bütçe ve maliye ile ilgili işleyiş kurallarını belirlemeye çalışmaktadır. Zirve toplantılarına Arap, Afrika ve Asya olarak coğrafi gruplar içinden devletler dönüşümlü olarak ev sahipliği yapmaktadır. Bu şekliyle toplamda, 14 Zirve ve 7 Olağanüstü Zirve toplantısı düzenlenmiştir (OIC, 2018). Ülkemiz de, "Adalet ve Barış için Birlik ve Dayanışma" temasıyla İstanbul'da üye ülkeler ile bir araya gelmiştir. Bu Zirve ile üç yıl boyunca İİT Zirve Dönem Başkanlığını üstlenmiştir. Bu görevi, 31 Mayıs 2019 tarihinde Mekke'de düzenlenen 14. Zirve'yle Suudi Arabistan'a devretmiştir (www.mfa.gov.tr, 2020).

İİT'nin Zirvede'den sonraki en önemli karar alma organı, Dışişleri Bakanları Konseyi'dir. Dışişleri Bakanları Konseyi (DBK) toplantılarına yılda bir defa üye ülkelerden biri ev sahipliği yapmaktadır. Yine, İslam dünyasını ilgilendiren önemli meselelerin istişare edilmesi üzere, olağanüstü DBK Oturumu düzenlenebilmektedir. DBK'nın önemli görevleri bulunmaktadır. Bu görevler; Genel Sekreteri seçmek, alt kuruluşların bütçelerini değerlendirmek ve onaylamak, Önceki Zirve ve DBK Toplantılarında alınan kararların uygulanıp uygulanmadığına dair gelişmeleri takip etmek, İİT'nin genel politikalarının ve amaçlarının uygulanmasıyla ilgili konularda kararlar almaktır (OIC, 2020). Bangladeş'in başkenti Dakka'da 5-6 Mayıs 2018 tarihleri arasında 45.'si düzenlenen DBK toplantısına Türkiye, 1976, 1991, 2004 yıllarında olmak üzere üç kez ev sahipliği yapmıştır. 45. DBK toplantısı 5-6 Mayıs 2018 tarihlerinde Bangladeş'in başkenti Dakka'da düzenlenmiştir. Bu toplantıda, İİT Genel Sekreter Yardımcılığı seçimleri de gerçekleştirilmiştir. Bu seçimde ülkemizce aday gösterilen Musa Kulaklıkaya ilk turda seçilmiştir (www.mfa.gov.tr, 2020).

İİT, Teşkilat ve Üye Devletler için hayati öneme sahip konuları ilerletmek için oluşturduğu diğer organları Daimi Komiteler'dir. Daimi Komite başkanları, krallar ile devlet ve hükümet başkanları içinden seçilmektedir. Zirve kararlarına uygun olarak veya Dışişleri Bakanları Konseyi ile Komitelerin üyelerinin tavsiyesi üzerine kurulan bu komiteler şunlardır;

- Kudüs Komitesi
- Enformasyon ve Kültürel İşler Daimi Komitesi (COMIAC)
- Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (COMCEC-İSEDAK)
- Bilim ve Teknolojik İşbirliği Komitesi (COMSTECH)
- İcra Komitesi

İİT'nin önemli diğer bir organı ise Teşkilat'ın baş idarî yetkilisi olan Genel Sekreter'dir. En fazla iki dönem görev yapabilen genel sekreter, üye ülkelerin vatandaşları arasından ve DBK tarafından beş yıllık bir dönem için adil coğrafi dönüşüm ve fırsat eşitliği ilkesine uygun seçilmektedir. Genel Sekreterin görevleri arasında; DBK'ya Teşkilat'ın çalışmaları hakkında yıllık rapor sunmak, Teşkilat'ı ilgilendiren meseleleri Teşkilat'ın yetkili organlarının dikkatine getirmek, Teşkilat'ın ilgili organlarının çalışmalarını koordine etmek, Zirve ve DBK Toplantılarında alınan karar ve tavsiyelerin uygulanmasını izlemek, Genel Sekreterliğin program ve bütçesini hazırlamaktır (OIC, 2020). 2004'te İstanbul'da düzenlenen, 31. DBK Toplantısı'nda ilk defa bir demokratik seçim yapılmıştır. Bu seçimde, bu görevi ilk defa üstlenen bir Türk vatandaşı olarak, Ekmeleddin İhsanoğlu seçilmiştir Teşkilat'ın son Genel Sekreter'i Suudi Arabistan vatandaşı olan Yousef bin Ahmad Al-Othaimen'dir (www.mfa.gov.tr, 2020).

3.3. Amaç ve Stratejileri

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın öncelikli amacı İslam Dünyası'nın birleştirici sesi olmaktır. Bu amaç doğrultusunda Müslüman ülkelerin çıkarlarını gözetmeyi ve dünyanın geri kalanıyla uyumlu çalışmayı, üye ülkeler arasında ortak menfaatleri muhafaza ederek, kardeşlik ve dayanışma bağlarını güçlendirmeyi ve sağlamlaştırmayı amaçlamaktadır. Teşkilatın en temel amacı üye ülkeler arasında ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel, bilimsel dayanışmanın ön plana çıkartılmasını sağlamak olmuştur. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın üyeleri arasında siyasal,

sosyal ve ekonomik gelişmeler açısından farklılıklar olması, birliğin bu önemli amacını gerçekleştirmesinde kimi zaman aksaklıklara sebep olmuşsa da, üye devletlerin ortak projeler ve karşılıklı çıkarları geliştirebilecek potansiyelleri fazlasıyla mevcuttur. Özellikle, ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla İİT bünyesinde kurulan Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK), ilişkilerin gelişmesinin önünü bir hayli açmıştır (Ergül, 2014: 493). Bununla birlikte Teşkilat'ın ekonomik amaçları özetle şu şekildedir (OİC, 2008);

- Ekonomik ve ticari işbirliğinin İslam ülkeleri arasında güçlenmesini sağlayarak, İslam Ortak Pazarı kurulmasını temin edecek ekonomik bütünleşmeye ulaşmak,
- Üye ülkelerde kapsamlı ve sürdürülebilir bir kalkınma ve ekonomik refah sağlanması için çaba sarf etmek,
- Müşterek bir tutumun benimsenmesi amacıyla uluslararası alanda, ortak ekonomik çıkarlara ilişkin konuları teşvik etmek ve savunmaktır.

Mescid-i Aksa'ya karşı gerçekleşen saldırıya karşı tepki sonucu bir araya gelen Teşkilat'ın, günümüzde bu amacının ötesinde ve her alanda iş birliği öngören küresel bir örgüt olduğu görülmektedir. Ağırlıklı olarak siyasal faaliyet yürüten örgütün siyasal hedefleri ise özetle şu şekildedir (Ataman ve Gökşen, 2014:10; OIC, 2008);

- İslam dünyasında ve uluslararası alanda üye devletlerin meşru davalarını desteklemek ve karşı karşıya buldukları güçlükler karşısında güçlerini birleştirecek eşgüdümlü hedefleri birleştirmek,
- Üye ülkelerin bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve egemenliğine kendi kaderini tayin hakkına ve içişlerine karışılmaması hakkına riayet etmek,
- Uluslararası hukuka, bölgesel işbirliği ve ilgili sözleşme şartına dayanarak, saldırgan eylemlerle işgal altında bulunan her üye ülkenin toprak bütünlüğünün yeniden tesisini işbirliği içinde desteklemek,
- Üye ülkelerin siyasal çıkarlarını güvence altına almak için üye ülkelerin karar alma süreçlerine aktif katılımlarını sağlamak,
- Devletlerarası ilişkileri adalet, karşılıklı saygı ve iyi komşuluk temeline dayandırarak, küresel barışa ve güvenliğe katkı sağlamak,
- BM Şartı ve uluslararası hukukta belirtildiği gibi halkların haklarına desteğini teyit etmek.

Örgütün ekonomik ve siyasal hedeflerinin yanında kültürel ve sosyal hedefleri bulunmaktadır. Ekonomik ve sosyal hedeflerin güvenilir şekilde inşa edilmesini kolaylaştırıcı ve destekleyici bu hedefler şu şekildedir (OIC, 2008; Rahman, 2005:28; Ahsan, 2004:137; Siddiqa, 2016:3);

- Üye ülkeler arasında sosyal, kültürel ve enformasyon alanlarında işbirliğini teşvik etmek ve üye ülkeler arasında dayanışma ve işbirliğini geliştirmek,
- İslam kültürünü teşvik etmek ve İslam mirasını korumak için saygı ve hoşgörü temeline dayanan öğretileri ve değerleri paylaşmaya çalışmak, İslamofobi ile mücadele etmek,
- İslam'a zarar vermek isteyen illegal ve yozlaşmış öğretilere karşı İslam'a gelebilecek her türlü karalamayla mücadele ederek, gerçek görünümünü savunmak ve muhafaza etmek,
- İslam'ın karalanmasıyla mücadele etmek, medeniyetler ve dinler arası diyalogu teşvik etmek,
- Üye devletler arasında araştırma ve geliştirme çalışmalarını arttırarak, bilim ve teknolojiyi güçlendirmek ve bu alanda da işbirliğini teşvik etmek,
- Tüm dünyada özellikle, kadın, çocuk, yaşlı ve özel ihtiyaçları olan insanların hakları üzere insan haklarını ve temel özgürlükleri geliştirmek ve muhafaza etmek,
- Her şekli ve tezahürüyle terörizmle mücadele etmek, örgütlü suçlar, yasadışı suçlar, uyuşturucu kaçakçılığı, yolsuzluk, kara para aklama ve insan ticareti de dâhil olmak üzere mücadelede işbirliği yapmak,
- Toplumun doğal ve temel birimi olan ailenin varlığını koruyarak önemini vurgulamak,
- Üye Ülkeler dışında yaşayan Müslüman topluluk ve azınlıkların haklarını, onurunu, dini ve kültürel kimliğini muhafaza etmek,

- Doğal afetler gibi acil insani durumlarda işbirliği ve eşgüdüm yapmaktır,

4. İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI'NIN ORTADOĞU'DA ETKİN BİR SİYASAL AKTÖRE DÖNÜŞEMEMESİ

İslam'ın yaygınlaşmasına ve farklı dillerde birçok ülkeyi kapsamasına rağmen, Müslümanların günümüzde hala güçlü bir birlik mefhumu bulunmamaktadır. Bu durumun nedeni, sadece Müslüman dünya ve İslam devletleri arasındaki sorunlar değildir. Aynı zamanda bu durum, kendi topraklarında siyasi iktidar kurmak isteyen devletler, devlet dışı aktörler, yasadışı silahlı aktörler gibi büyük küçük tüm yapıların bu topraklar üzerinde hâkimiyet kurma gayretinin bir ürünüdür. Bu topraklar üzerinde gerçekleşen iktidar mücadeleleri birçok bölgesel faktörden etkilenmesine karşın, önemli bir kısmı ekonomik dinamiklerin etkisi ile gerçekleşmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, Ortadoğu'da oluşturulan bölgesel örgütlerin etkin olamama sorunu ele alınmaya çalışılmıştır. İfade edilen bu unsurlar bölge siyasetini şekillendirmek ile birlikte, İİT'nin de bir bölgesel örgüt olarak etkin bir varlık gösterememesinin önündeki engellerdir.

4.1. Bölge İçi Etkenlerin Belirleyiciliği

Coğrafi ve kültürel bir tanımlamadan daha çok siyasi ve iktisadi bir tanımlama olarak ortaya çıkan Ortadoğu tabiri, 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Genel anlamıyla bugün Ortadoğu olarak ifade edilen coğrafya, kuzeyde Türkiye ve İran'dan başlayarak doğuda Umman'a güneyde Yemen'e batıda ise Mısır'a kadar uzanan, dinsel anlamda Müslümanların etnik anlamda ise Fars, Arap ve Türk milletlerinin egemenliğinde bulunan bölgedir (Arı, 2017:25).

İİT'nin Ortadoğu'nun bir parçası olarak bu coğrafyada etkin bir siyasi aktöre dönüşmemesinin temel faktörleri Ortadoğu'nun ekonomi-politiğini şekillendiren unsurlardır. Bu açılardan Teşkilatı değerlendirdiğimizde, İİT üyeleri belirli ve sınırlı kaynaklara sahip üye devletlerin çıkarlarını korumak amacıyla OPEC gibi koordinasyon çalışmaları yapmışlarsa da, bu girişimler etkili olamamıştır (Sinkaya, 2016:12). Üye ülkelerin makroekonomik göstergeleri, az sayıda ülke dışında genel olarak düşük GSYİH değerlerine sahip olduklarını göstermektedir. Aynı zamanda İİT ülkelerinde, işsizlik makroekonomik bir sorun olarak varlığını korurken, enflasyon bazı üye ülkeler hariç ciddi bir sorun olarak görülmemektedir. İİT ülkeleri dış borçlanmada yüksek seviyelerde olmayan oranlara sahiptir. Teşkilat üyeleri aynı zamanda tasarruf açığı veren yüksek cari açıklara sahip ülkelere sahiptir. Teşkilata üye devletler dış ticaret ilişkileri yüksek seviyelerde olmamakla birlikte, dünya dış ticaretinin yaklaşık %10'una sahiptir. Dış ticaret daha çok teşkilat dışından devletler ile gerçekleştirilmektedir. Üye devletlerin daha çok millileştirme ve devletçi ekonomi modeli benimsemiş olmasından ötürü, yeni teknoloji üretme kapasiteleri gelişmemiştir. Bu durum aynı zamanda üye devletlerin yüksek teknoloji sahibi devletler ile alışverişini arttırırken, teşkilata üye devletlerin birbiri ile olan ticaretini zayıflatmıştır (Ağır ve Metin, 2017:136, International Monetary Found, 2018).

Teşkilat üyelerinin birbiri ile olan ilişkileri, devletlerin jeopolitik konumu ve bu konum dolayısı ile sahip oldukları tabii kaynaklar, bölge siyasetini şekillendiren diğer faktörlerdir (Sinkaya, 2016:4). Dünya rezervlerinin %60'ı ve doğal gaz rezervlerinin ise yaklaşık olarak %50'si bu coğrafyada bulunmaktadır. Bununla birlikte, yaklaşık 1,6 trilyon varil dolayında olduğu bilinen kanıtlanmış dünya petrol rezervlerinin, 850-900 milyar varilli Kuzey Afrika, Orta Asya ve Kafkasya bölgesini içine alan ve büyük Ortadoğu adı verilen bölgede bulunmaktadır. Orta Asya ve Kafkasya'da, 208 trilyon metreküp olan dünya doğal gaz rezervinin 108 trilyon metreküpü yine, Büyük Ortadoğu coğrafyasından elde edilmektedir. Enerji kaynağı açısından Ortadoğu'yu değerlendirmek gerekirse, bu güç bölge devletlerine bölgede egemenlik sağlama, dünya ekonomisine yön verme, kimin ne kadar üreteceğinden tüketiceğine kadar karar verme yetkisi vermektedir (Arı, 2017:325). Ancak enerji kaynakları açısından bu kadar zengin olan Ortadoğu ülkelerinin büyük çoğunluğu, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler kategorisi içerisinde yer almaktadır. Bölge ülkelerinin ekonomik yapılarındaki farklılıklara rağmen öne çıkan en önemli sektör ise, petrol ve petrokimya sanayiidir (Dursun, 2005:1258).

Petrolün bu ülkelerde varlığı ülke siyasetini belirlediği gibi, bu kaynağa sahip olmayan ülkelerin siyasi kararlarında da petrolün önemli bir belirleyiciliği vardır. Ortadoğu coğrafyasındaki tüm ülkelerde petrol kaynağı açısından zengin değildir. Bu nedenle petrol, gerek iç siyasetin gerek dış siyasetin şekillenmesinde önemli bir stratejik ürüne dönüşmüştür. Suriye, Mısır, Yemen gibi nüfusun kalabalık olduğu ülkelerde işgücü potansiyeli yüksek olmasına karşın, petrol azdır. Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Irak, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri gibi Körfez Ülkeleri ise petrol bakımından zengin ancak işgücü potansiyeli açısından daha zayıftır (International Monetary Found, 2018). Gerek uluslararası politikanın şekillenmesinde gerek bölge devletlerinin birbirleri ile

olan ilişkilerinin şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan petrolün etkisinin anlaşıldığı en önemli gelişme, 1973 petrol krizidir. Arap-İsrail savaşları sırasında, ABD ve Hollanda'nın İsrail'e yardım ettiği gerekçesiyle Suudi Arabistan'ın ambargo uygulaması kararı ile başlayan süreç, petrol fiyatlarının dört katına çıkması ile sonuçlanmıştır. Bu durum en çok ABD ve Batılı devletleri değil, bölgede petrol açısından zengin olmayan ülkeleri enerji maliyetlerinin artması nedeniyle olumsuz etkilemiştir. Türkiye, Mısır, Filistin, Ürdün ve Tunus, gibi petrol fakiri ülkeler bu durumdan fazlasıyla etkilenmiştir (Arı, 2017:340). Petrolün iç siyaseti şekillendirmede en önemli etkisi ise petrol şirketlerinin millileştirilmesi olmuştur. Şirketlerin millileştirilmesinin ardından üretim gelirleri ile satış gelirleri arasındaki farkın doğrudan devletin kasasına gitmesi, siyasi rejimler ile halk arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde etkili olmuştur. Neredeyse hiç vergi alınmayan, hizmetlerin çok düşük veya ücretsiz sunulduğu bu ülkelerde halkın siyasi katılımı da bir o kadar düşüktür (Sinkaya, 2016:8).

Bölge siyasetini şekillendiren temel faktörler sadece ekonomik değildir. Tüm bunlar ile birlikte bölge siyasetini şekillendiren temel faktörlerden biri diğeri ise bölgenin tarihidir. Bu coğrafyadaki devletlerin, milletlerin ve siyasi kültürün şekillenmesinde bölgenin tarihi önemli bir yere sahiptir. 19. Yüzyılın sonuna kadar Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Ortadoğu devletleri, I. Dünya savaşından sonra imparatorluğun dağılması ile yeni devletler olarak bölgede kurulmuştur. Bu siyasi süreç, devletlerin rejimini de belirlemiştir (Rogan, 2005). Bugün Ortadoğu olarak adlandırılan coğrafyanın siyasi haritası da yine bu tarihin bir ürünüdür. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ile kurulan devletlerin sınırları, 1919 Paris ve 1920 San Remo konferanslarında alınan kararlar ile İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Sykes-Picot Anlaşması'nın ürünüdür. Özellikle, İngiltere'nin bu dönemde kendi egemenliğine imkân sağlayacak kadar zayıf, parçalanmış ve birbiri ile ortak hareket edemeyecek bir Arabistan hedefi gerçek olmuştur (Arı, 2018:63). Bu dönemde sadece 4 devletin manda, himaye ve kolonileştirme ile Avrupalı Emperyalist devletlerin etkisi altına girmediği görülmektedir. Bağımsız olarak devletleşen Türkiye, Yemen, Sudi Arabistan ve İran emperyalist denetimlerden korunabilmiştir (Sakin ve Deveci, 2011). Devletlerin inşa sürecinde büyük güçler tarafından belirlenen bu sınırlar, daha sonra sınır komşusu olan bölge devletleri arasında sorun oluşturmuştur (Sinkaya, 2016:9).

Ortadoğu'nun çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olması aynı zamanda, çok farklı faktörlerin bölge siyasetini şekillendirme de etkili olmasına zemin hazırlamıştır. Bu faktörlerden bir diğeri, bu coğrafyada yaşayan grupların farklı etnik, dini veya milli özellikleridir. Nüfusunun çoğunluğu Şii olan İran, Irak ve Bahreyn ile nüfusunun neredeyse tamamı Yahudi olan İsrail, yine nüfusunun yarısını Hristiyanların oluşturduğu Lübnan, dinsel açıdan Müslüman ağırlıklı Ortadoğu'nun genelinden ayrılmaktadır. Sadece dinsel farklılıklar değil, aynı zamanda Ortadoğu ülkelerinin neredeyse tamamında kayda değer bir oranda mezhepsel azınlık veya etnik azınlık bulunmaktadır (Lacoste, 2007:272). Ortadoğu'da dini, etnik ve mezhepsel farklılıklardan ötürü bölgesel bir kimliğin gelişmemiş olması, bölgede bulunan aktörlerin popülist Arap milliyetçiliği etrafında birleşmesine, bu durum ise İİT'nin İslam gibi bölgenin sınırlarını aşan bir birleşmeye katkı sağlamasına engel olmuştur (Khalil, 1992).

İİT'nin başarılı olması önünde engel oluşturan diğeri bir bölgesel faktör ise Ortadoğu'daki ideolojik bölünmelerdir. İslam dünyasını birleştirmeyi hedefleyen teşkilatın ilk toplantısı, ideolojik farklılıkları törpüleyerek Teşkilatın karar mekanizması bünyesinde birleştirmeyi hedeflemiştir. Ancak Suudilerin Mısır'ın yükselişini önlemek ve Arap milliyetçiliğinin yayılmasını engellemek amacıyla teşkilatı kurduğu fikri (Khalil, 1992) ve bölgedeki ideolojik ve mezhepsel farklılıklar nedeniyle devletler arasında oluşan rekabet, Teşkilat'ın arabulucuk çalışmalarını aksatmıştır (Domazeti, 2017). Bu nedenle Teşkilat'ın arabuluculuk çalışmaları, 2005 yılına kadar gecikmiştir. Özellikle, uluslararası ve hukuksal söylemi BM'den farklı olan Teşkilat, daha çok İslam dininin 'ümme' anlayışı üzerinden söylem oluşturmasına rağmen, eylemleri ile ulusal çıkarın gözetildiği bir platforma dönüşmüştür. Suudi Arabistan, Pakistan ve Mısır'ın teşkilat içi politikaları, İslam dünyasının ortak sorunlarına ortak çözüm arayışında olan bir yaklaşımdan ziyade, ulusal çıkarların ön plana çıkarıldığı bir siyaset izlemiştir (Ataman ve Gökşen, 2014: 9). Yine bu sebeplerden ötürü, İİT, bölge siyasetini şekillendiren ve yine bölge içi faktörlerin meydana getirdiği problemleri ve çatışmaları çözmede etkili olamamıştır. Teşkilat, bugüne kadar İslam dünyasında meydana gelen çatışmalara engel olamadığı gibi, problemlerin çözümü konusunda bir arabulucu olarak rol alamamıştır. 1970 Ürdün-Filistin Kurtuluş Örgütü İç Savaşı, 1971-74 Pakistan-Bangladeş Çatışması, 1980-88 İran-İrak Savaşı, 1989 Senegal-Moritanya Çatışması, 1990-91 Irak'ın Kuveyt'i işgali, 1990'dan günümüze kadar süren Afgan İç Savaşı, 2003 Irak Savaşı gibi Müslüman dünyasını derinden etkileyen olaylara karşı etkili bir tepki ortaya koymamıştır (Doğan, 2016:8). Bu durumun diğeri önemli bir nedeni ise Teşkilat'ın kuruluş aşamasında üretkenliği ve sürekliliği öngören bir fikir etrafında örgütlenmekten daha çok, bir tehdit veya siyasi bir olaya tepki sonucunda meydana gelmiş olmasıdır. İİT'nin bu şekilde kurulmuş olması, üye devletlerden güçlü olanların Teşkilatı kendi siyasi araçları haline dönüştürme ihtimali nedeni ile birbirine

rakip devletlerin ve zayıf devletlerin işbirliğine karşı gönülsüz davranmalarına da neden olmuştur (Sinkaya, 2016:12).

4.2. Bölge-Dışı Etkenlerin Belirleyiciliği

Jeopolitik yapısı ve özellikleri ile değerlendirildiğinde Ortadoğu'nun gerek bölgenin dünya politikasındaki yerini ve önemini güçlendirmede gerekse dünya güçlerinin hegemonik rekabetine saha olmada önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birleştiği merkezi bir konumda bulunan bölgenin, birçok devlet için stratejik öneme sahip olduğu bilinmektedir. Rusya'nın sıcak denizlere inebilmesi için kuzey-güney hareketlerine zemin oluşturan bölge, aynı zamanda İngiltere'nin Asya'daki sömürgeleriyle ekonomik ve ticari menfaatlerini muhafaza etmek adına da önemli bir zemin olmuştur. Sömürgecilik yarışında rakiplerini geride bırakmak isteyen Fransa içinde önemli bir bölgedir. Ayrıca bölgeyi henüz sömürgeleştiremeyen Almanya için, uluslararası ilişkilerde rakibi İngiltere'nin gücünü kontrol edebilmek ve bölgede stratejik yatırımlarla nüfuz alanlarını genişletmek amacıyla yürüttüğü hedefler açısından doğu-batı geçişlerine de kolaylık sağlayacak bir bölgedir. Özellikle, 19.yüzyılda petrolün bulunması Ortadoğu üzerindeki hesapları ve mücadeleleri daha belirgin hale getirmiştir (Dursun, 2005:1245).

Ortadoğu coğrafyasında 20. yüzyılda ortaya çıkan devletlerin öncelikli amacı, devletçi bir ekonomi modeli geliştirmek olmuştur. Devletlerin benimsediği bu model bölgeyi dış aktörlerin etkisine ve yönlendirmesine açık hale getirmiştir. Otoritesini güçlendirmek isteyen devletler, milli ekonomik yapılar kurarak ve gümrük duvarlarını yükselterek bunu korumaya çalışmıştır. Bu durum ise devletin doğrudan ekonomi politikalarının belirleyiciliğinde temel aktör olmasını sağlamıştır. Ekonomik alanın önemli bir kısmında belirleyici olan devletler, siyasi alanın da büyük kısmına müdahale etmiştir. Bu şekilde özellikle, 1990'larda ekonomik liberalleşme politikaları kısmen başarılı olmuş ise de siyasi alanda özgürleşme sağlanamamıştır. Bu defa, halkın siyasi alandaki yetersizliği, ABD başta olmak üzere Batılı devletlerin bölgedeki iktisadi varlığını korumalarını ve sürdürmelerini sağlayan en önemli propaganda aracı olmuştur (Owen, 1992:9). Bu durum aynı zamanda demokrasinin, ABD askeri müdahalesi yoluyla Orta Doğu'da dayatılabiliyor olmasının da nedenidir. ABD'nin, Müslüman ve Arap toplumların kendi çabaları ile demokratikleşmeye neden olmayacak kadar geri kaldıklarını ve otoriter değerleri benimsediklerine dair besledikleri inancın değişmeyeceğini bir gerekçe olarak yansıtmaya çalışmasının da bir ürünüdür (Heywood, 2018:285).

Amerikalı politikacıların 1990'lardan beri, özellikle 'militan İslam' söylemi ve bununla ilişkili terörizm tehdidinin yayılmasını önlemek için Ortadoğu'ya barış getirme stratejisi olarak demokrasinin geliştirilmesi üzerine yaptığı vurgu da bunun bir göstergesidir. Bu düşünce aynı zamanda ABD'nin petrol kaynaklarını güvence altına almak için Ortadoğu'da halka dayanmayan otoriter rejimleri düzenli olarak desteklediği yönünde yapılan eleştirilere karşı geliştirdiği demokrasi vurgusunun da bir yansımasıdır (Uysal, 2017). Bu çerçevede değerlendirildiğinde Ortadoğu'nun en önemli sorunu kalkınma olmakla birlikte, arka planda görüldüğü üzere bölge dışından bazı devletlerin özellikle büyük güçlerin neredeyse her dönemde bölgeye kendi çıkarlarına göre şekil vermeye çalışması, bölgenin kendi kaderi üzerindeki belirleyiciliğini engellemektedir (Gordon, 2003:65; Jervis, 2003:370).

Özellikle, ABD'nin demokrasi transferi anlamı taşıyan müdahaleleri, bir devletin anayasal yapısı ne olursa olsun ona müdahale edilmeme ve saldırmama kurallarının uyguladığı uluslararası hukuk prensiplerinden ayrılmaktadır. Bu nedenle özellikle Bush yönetiminde, sorunlu Ortadoğu'da demokrasiyi yayma çerçevesinde meşrulaştırılan ve askeri olarak dayatılan rejim politikaları, ABD'nin ekonomik hedeflerinin bir yansımasıdır. Son dönemlerde, ABD bu tutumunu ve hedeflerini Ortadoğu'da 'teröre karşı savaş' ile meşrulaştırma eğilimindedir (Heywood, 2018:285). Tüm bunlarla birlikte, ABD'nin bölgede demokratik dönüşümleri samimi bir motivasyonla desteklemediğini gösteren bir başka örnek ise Arap Baharı sürecidir. Mısır'da yoğun protesto gösterileri karşısında Hüsnü Mübarek'in istifasını destekleyen ABD, devrim sonrasında seçime iş başına gelen Mursi hükümetine destek vermemiştir. Bununla kalmamış, 2013'te yapılan askeri darbeye dolaylı bir şekilde destek göstermiştir. Sadece Mısırda değil, Libya'da ise NATO şemsiyesi altında muhaliflere destek vererek Kaddafi yönetimini bitirmeyi hedeflemiştir. Aynı şekilde Suriye'de Beşar Esad rejiminin meşruiyetini yitirdiğini ilan etmesi, halkın demokrasi taleplerine destek olmaktan çok muhaliflerin örgütlenmesine desteklemek olmuştur (Landler & Sancer, 2011).

Bölge içi siyaseti etkileyen ancak daha çok bölge dışı aktörlerden beslenen devlet dışı aktörler, devlet dışı aktörlerin etkisi altında bulunan ancak, devlet bünyesinde barınan aktörlerdir. Bunlar illegal yapılanmalar olabileceği gibi, dini veya etnik azınlıklarda olabilmektedir. Bu tür devlet dışı aktörler, otorite olarak zayıflamış devletlerin egemen olduğu ülkelerde daha etkin hale gelebilmektedir. Ayrıca bu aktörlerin sadece buldukları

ülke toprakları içinde etkili değil, yaptığı eylemlerin bölge siyasetini derinden etkilemesi, bazen ise bu aktörlerin mücadelelerine dışardan müttefik araması nedeniyle sınır aşan özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Bu tür aktörlere bölgede etkin hale gelmiş aşiretler ve dini cemaatler örnek oluşturabileceği gibi, etnik ve dini eksenli terörist yapılanmalar en etkili temsili oluşturmaktadır (Schulze vd., 1999:127). Lübnan Şiiilerinin oluşturduğu bir örgüt olan Hizbullah, İran ile yakın ilişkiler kurarken, 2006 yılında iki İsrail askerini kaçırdığı gerekçesiyle İsrail'in Lübnan'a saldırmasına neden olmuştur. Benzer şekilde, Amerikan'ın Irak' müdahalesi sonrasında Irak'ta, Arap Baharı sürecinde Libya'da ve bugün de dâhil olmak üzere Ortadoğu'da birçok devletin kontrolü kaybettiği noktalarda aşiretler güçlü siyasi aktörlere dönüşmüştür (Hürriyet, 2006).

Bölge ile yakın temas halinde olan Türkiye ise, Ortadoğu'da her zaman varlığı ve politikaları ile bölge devletleri tarafından ihtiyaç duyulan ve bölge devletlerine saygılı bir ülke olmuştur. Tarihi Osmanlı İmparatorluğu geçmişi ise bu güvenin tesisinde en önemli yere sahiptir. Bu tarihi geçmişe sahip Türkiye Cumhuriyeti, Ortadoğu'da söz ve kuvvet sahibi olduğu her pozisyonda bölgenin barış ve güvenliğini sağlamaya gayret etmiştir (Kitapçı, 1991:23). Örgütün kurulmasının tamamlanmasından sonra, 1974'te Lahor'da toplanan İslam Zirvesi, kısmen de olsa bir dış politika alternatifi olarak görülmeye başlanan 3. Dünya ülkelerine sesini duyurabileceği bir platform olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte zirveye yine eşit düzey katılımdan kaçınılmış ve Türkiye Dışişleri Bakanı tarafından temsil edilmiştir. Türkiye ile İslam Konferansı arasındaki ilişkilerin dönüm noktası, Türkiye'nin Dışişleri Bakanları Konferansı'na eşit düzeyde katılmaya karar verdiği 1975 yılı olmuştur (Milliyet, 1970). Türkiye'nin katıldığı zirvelerden en önemlisi ise, 1984'te Türkiye'nin ilk kez dönemin Cumhurbaşkanı tarafından temsil edildiği, Kazablanka'da toplanan zirve olmuştur (Alpkaya, 1991:58).

Türkiye, Teşkilat'ın siyasal alandaki faaliyetlerine olduğu kadar ekonomik işbirliği alanında faaliyet gösteren organlarının çalışmalarına da zamanla artan bir biçimde katkı sağlamaktadır. Türkiye'nin ekonomik işbirliğini arttırmaya yönelik adımları Teşkilat'ın ekonomik amaçlı faaliyetlerinin artmasında etkili olmuştur. Bu faaliyetleri kapsamında, Ekonomik ve Ticari İşbirliği Sürekli Komitesi (İSEDAK)'ın başkanlığına 1984'te, 3 yıllık bir süre için Türkiye Cumhurbaşkanı getirilmiştir. İSEDAK'ın İzleme Komitesi toplantıları da İstanbul'da yapılmaktadır. Bu çerçevede yapılan anlaşmalara da taraf olan Türkiye, şu an önemli bir oy yüzdesine sahip olduğu İslam Kalkınma Bankasına da katılım sağlamıştır. Türkiye'nin Teşkilat'ın faaliyetlerine katılımı sadece siyasal ve ekonomik alanla sınırlı değildir. Türkiye ayrıca İİT'nin eğitim, bilim, kültür, vb. alanlarda çalışan yardımcı organlarının faaliyetlerine katılım ve katkı sağlamaktadır (İSEDAK, 2020).

Türkiye'nin Ortadoğu ile bölgesel ilişkilerin geliştiği dönem 2000 sonrası Ak Parti iktidarı ile artmıştır. Bölge ülkeleri ile Türkiye arasında gelişen ilişkiler ile birlikte Türkiye, İTT'nin bölgede daha etkin olması gerektiği üzerinde sıklıkla durmuştur. 2004 yılında genel sekreterliğe Ekmeleddin İhsanoğlu'nun getirilmesi ile Türkiye'nin teşkilat üzerindeki etkisi artmış, bölge ile ilişkiler ikili anlaşmalar ve ekonomik ilişkiler ile gelişmiştir (Baharçipek, 2020:157). Türkiye'nin İİT ile ilgili attığı en önemli adımlardan biri ise 2014 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla, İİT Nezdinde Daimi Temsilcilik ihdas etmeyi kararlaştırmış olmasıdır. Bu karar ile 24 Temmuz 2015 tarihinde, Cidde'de Daimi Temsilciliğimiz açılmıştır (www.mfa.gov.tr, 2020).

SONUÇ

Bölgesel örgütler, bir bölgedeki iktisadi, siyasi ve kültürel çıkarların birleşimine yönelik talep ile meydana gelmektedir. Aynı zamanda devletlerin artan diyalogu ve işbirliği sayesinde çatışmayı önlemeyi amaçlamaktadır. Özellikle ekonomik işbirliğini öngören bölgesel örgütlere üye devletlerin, artan karşılıklı bağımlılık ile devletler arasında mevcut siyasi ve kültürel farklılıklara rağmen çatışmaya yönelik eğilimlerinin azaldığı görülmektedir. Bölgesel bir örgüt olarak İslam İşbirliği Teşkilatı'nın kuruluşunun üzerinden elli yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen, teşkilatın bugüne kadar uluslararası gündemi belirleyecek tek bir karar almadığı görülmüştür. İİT, Müslümanları etkileyen olayların çözümünde ise yetersiz kalmıştır. Aynı zamanda, BM'den sonra kurulmuş en büyük kuruluş olmasına rağmen bölgesel çatışmaların çözümünde de etkili çözümler ortaya koyamamıştır.

İİT'nin bölgesel örgütlerin temel işlevleri olan çatışmayı önleyici ve arabuluculuk faaliyetlerini bölgede yerine getirememesinde birçok farklı faktör, aktör ve dinamik belirleyici olmuştur. Bölgenin tarihi, bölge devletlerinde yaşayan nüfusun farklı etnik, dini ve milli özelliklere sahip olması bölge siyasetini şekillendiren faktörler olmak ile birlikte, bölge devletlerinin birbiri ile olan ilişkileri ve devlet dışı aktörlerin etkisi de bölge siyasetinde belirleyici olan temel aktörlerdir. Özellikle, teşkilata üye devletlerin bulunduğu bölge olan Ortadoğu'nun jeopolitik önemi, coğrafi özellikleri, petrol ve doğalgaz gibi doğal kaynakları, bölge siyasetini şekillendiren diğer önemli dinamiklerdir. Politika üretmedeki başarısızlığı ile pasif bir tutum sergileyen Teşkilat, bölge

ülkelerinin desteğine ve dayatmalarına maruz kalmaktadır. Bölge içerisinde önemli ekonomik ve kültürel kaynaklara sahip devletler birbirleri ile uzlaşarak bölgede ve dünyada etkili olmak yerine, ideolojik hesaplaşmalar ile gerek birbirlerinin gerek bölgedeki diğer devletlerin potansiyelini zayıflatmaktadır. Bu nedenle birbiri ile iyi ilişkiler geliştiremeyen devletler, bölge sorunlarını çözemediği gibi çözümü sürekli ertelemektedir.

Ortadoğu'da devletlerin bölge siyasetinde belirleyiciliği iktisadi devletçilik ve siyasi devletçilik ile sınırlı kalmıştır. Bölge siyasetinde devletlerin ve bu devletlerin oluşturduğu bölgesel örgütlerin etkinliğini en üst düzeye çıkaracak güçte olan ekonomik dinamikler, kabiliyetlerin sınırlılığı nedeniyle belirleyici olamamıştır. Küreselleşmenin iktisadi, siyasi ve kültürel boyutu tüm dünyada olduğu gibi Ortadoğu'da da kimi tehditleri ve fırsatları beraberinde getirmiştir. Küreselleşme ile birlikte, her türlü ideolojik devlet modelinin aşıldığı yeni ve liberal demokratik kurumlar ile tarihin son aşamasına gelindiği tezi ileri sürülmüştür. Ancak küreselleşme ile dünyanın birçok yerinde beliren demokratikleşme dalgası, Ortadoğu'da karşılık bulamamıştır. Bölgede hâkim olan rejimler ile ne bölge menfaatine yönelik ideolojik hedefler gerçekleştirilebilmiş ne de genel refah düzeyinde artış sağlanmıştır. Ortadoğu'nun sahip olduğu ekonomik ve kültürel potansiyelin etkin bir şekilde ortaya çıkartılması, bölge devletleri arasındaki işbirliğinin gerek siyasal gerek ekonomik anlamda sağlanması ile gerçekleşebilecektir. İİT'ye üye ülkeler benzer üretim yapılarının dışına çıkabildiği takdirde, grup içerisinde dış ticaret oranlarını da arttırabilecektir. Bu şekilde bölgenin temel ekonomik sorunları olan düşük gelir, yüksek işsizlik ve cari açık gibi makroekonomik problemlerin giderilmesine de katkı sağlanacaktır.

Teşkilatın bölgede etkinliğini arttıracak adımlardan bir diğeri ise, İİT'ye üye devletlerden petrol zengini ülkeler ile diğer İslam ülkeleri arasında gerek ikili gerek çok taraflı ilişkiler ile ortaklıklar oluşturulmasıdır. Devletler arasında ticaret, sermaye, iş gücü, üretim gibi birçok faktöre bağlı olarak kurulacak ikili ve çok taraflı ilişkiler, İİT'ye üye devletleri arasında karşılıklı bağımlılığı arttıracak ve ideolojik çatışmaları da azaltacaktır. Aynı zamanda, İİT'ye üye devletler tarafından kurulacak bir ortak pazar, teşkilata üye ülkeler arasında emek, sermaye ve müteşebbis gibi üretim faktörlerinin teşkilat içinde serbest hareket etmesini kolaylaştıracaktır. Bu şekilde, devletler arasında diyalogun, işbirliğinin ve karşılıklı bağımlılığın artması ile devletlerin çatışmalar ve sorunlara karşı çözüm odaklı tavrı gelişme gösterecektir.

Bölge siyasetini şekillendiren temel dinamiklerden ve faktörlerden hareketle, teşkilatın devletler arası bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Teşkilat'a üye devletlerin menfi çıkarlarına uygun politika geliştirmesi, ideolojik, dini ve etnik farklılıklar, devletlerin belirli bir konuda karar almasını ve aldıkları kararı uygulamalarını zorlaştırmıştır. Yine, Teşkilat'a üye devletlerin siyasi ve iktisadi hedeflerden daha çok olaylara tepki sonucu motivasyon geliştirmeleri, teşkilatın geçmişini, bugünü ve geleceği belirleme noktasında yetersiz kalmıştır. Benzer şekilde üye devletler içindeki güçlü devletlerin teşkilatı kendi lehine kullanma isteği, İİT'nin bölgede etkinliğini kısıtlamıştır. Devletlerin, Teşkilat'a güvenmek ile ilgili çekinceleri bir tarafa, ortak çıkarların temininde tüm devletler aynı ölçüde etkili olamayacağı gibi, ortak çıkarların paylaşımında da tüm ülkeler eşit olamayacaktır. Bu nedenle, devasa bir coğrafi alanı temsil eden Teşkilat, farklı çıkarları karşılamada yeterli olmasa da, en azından çözüm platformunu BM ve AB gibi Batılı kurumlar yerine kendi inisiyatifine taşıyacak adımlar atabilecektir. Ayrıca, tarafsız üçüncü ülkeler öncülüğünde arabuluculuk görüşmelerine zemin hazırlayarak bölgede çatışmaların önlenmesine katkı sağlayabilecektir.

Ortadoğu'da devletler ulusal çıkar, siyasi gerginlikler, güven eksikliği, çok sayıda ülke arasında yüksek koordinasyon maliyetleri veya maliyet ve faydaların asimetric dağılımı nedeniyle işbirliği yapmak istememektedir. Faydaların dağılımından memnun olmayan ülkelerin, belirli bir konu üzerinde anlaşmaları güçleşmektedir. Ancak, faydalı olabilecek yatırımlar üzerine anlaşılması, çoğu zaman yatırımların verimliliği ve işbirliğine dayalı güvenin artması ile sonuçlanmıştır. Bölgesel örgütlenmelerin bir eksiği olarak, işbirliği anlaşmalarına ilişkin hakların korunmasında, yasal güvenliğin ve yüksek mahkemelerin kurulması ise, uluslararası düzeyde etkin ve güçlü bir örgütlenme olarak İİT'nin oluşmasına zemin hazırlayacaktır.

İİT'nin bölgede etkisini arttırabilecek bir devlet olarak Türkiye ve Türkiye'nin bölge devletleri ile olan ilişkisi ayrıca önem arz etmektedir. 2000'lerden sonra Türkiye'nin bölge ile iyi ilişkiler geliştirmesi, İİT'nin etkisini de arttırmıştır. Aynı zamanda Türkiye'nin ekonomik ve siyasi anlamda önemli ölçüde gelişme göstermesi, bölgedeki birçok devlet içinde umut olmuştur. Bu açılardan Türkiye'nin İİT ile olan ilişkisi değerlendirildiğinde, İİT'nin geleceğine yönelik politikaların etkili olabileceği görülmektedir. Ayrıca bölgesel örgütlerin en önemli işlevlerinden biri olan arabuluculuğun, gerek teşkilata üye devletler arasında gerek diğer devletler arasında sağlanmasında, Türkiye'nin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu nedenle, İİT çatısı altında Türkiye'nin ortaya koyacağı tarafsız tutumu sayesinde, Suudi Arabistan ve İran gibi diğer bölge devletleri de dâhil olmak üzere, varlığını sürdüren pasif gerilim yerini uzlaşmaya dayalı politikalara bırakabilecektir.

KAYNAKÇA

- ADLER, Emanuel ve BARNETT, Michael (1998), **Security Communities**, Cambridge University Press, Cambridge (UK).
- AL-AHSAN, Abdullah (2004), “*Conflict Among Muslim Nations: Role of the OIC in Conflict Resolution*”, **Intellectual Discourse**, S.12 (2), ss.137-157.
- ALEXANDRESCU, Mihai (2007), “*David Mitranu: From Federalism to Functionalism*”, **Transylvanian Review**, S.16(1), ss.20-33.
- ALPKAYA, Gökçen (1991), “*Türkiye Cumhuriyeti, İslam Konferansı Örgütü ve Laiklik*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S.46(1-2), ss.55-68.
- ARI, Tayyar (2017), **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Savaş ve Siyaset ve Diplomasi**, Alfa Akademi Yayınları, İstanbul.
- ATAMAN, Muhittin ve GÖKŞEN, Ayşe Nur (2014), **Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı**, SETA Yayınları, Ankara.
- BAHARÇİÇEK, Abdülkadir (2020), **Yeni Dünya Düzeninde Türk Dış Politikası**, ORİON Kitabevi Yayınları, Ankara.
- BENNETT, A. Leroy ve OLIVER, James K. (2002), **International Organizations: Principles and Issues**, New Jersey, Pearson Education Inc.
- BİLGE, Mustafa L. (2007), “*Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî (Dünya İslam Birliği)*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayını, İstanbul, Cilt.34, ss.379-380.
- BOOTH, Ken ve WHEELER, Nicholas, (2008), **The Security Dilemma: Fear, Cooperation, and Trust in World Politics**, Palgrave Macmillan, New York.
- CALZADA, Igor (2018), “*Political Regionalism: Devolution, Metropolitanisation and the Right to Decide*”, **Handbook on the Geographies of Regions and Territories** (Ed. Anssi Paasi, John Harrison and Martin Jones), Edward Elgar Publishing, Cheltenham - UK and Northampton – MA (USA), ss.231-242.
- CHARTER OF THE ORGANISATION OF ISLAMIC COOPERATION - OIC (2018), **E-Chapter**, OIC Publisher, https://www.oic-oci.org/upload/documents/charter/en/oic_charter_2018_en.pdf (Erişim Tarihi: 19.05.2019).
- CUMHURİYET GAZETESİ (1994), “*İslam Konferansı Örgütü*”, **E-Haber**, Sayfa.11, <https://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1994/12/10/11.xhtml> (Erişim Tarihi: 16.05.2020).
- DOĞAN, Soner (2016), **Türkiye'nin Dönem Başkanlığı ve İslam İşbirliği Teşkilatı**, İNSAMER Yayını, İstanbul.
- DOMAZETI, Riad (2017), **Kötüleşen Mısır-Suudi Arabistan İlişkileri ve Kriz Alanları**, İNSAMER Yayını, İstanbul.
- DURSUN, Davut (2001), “*İslam Konferansı Teşkilatı*”, **İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayını, İstanbul, <https://islamansiklopedisi.org.tr/islam-konferansi-teskilati> (Erişim Tarihi: 12.05.2020).
- DURSUN, Davut (2005), “*Ortadoğu'nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler*”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.50, ss.1232-1274.
- ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA (t.y.), “*Federalism*”, **Encyclopaedia Britannica**, <https://www.britannica.com/topic/federalism> (Erişim Tarihi: 13.05.2020).
- ERGÜL, Ergin (2014), “*Yeni Bir Uluslararası İnsan Hakları Mekanizması: İİT Bağımsız Daimi İnsan Hakları Komisyonu*”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, S.5(19), ss.491-515.
- GÖZEN, Ramazan (2019), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- GÜNDOĞAN, Ünal (2011), “*Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme*”, **Ortadoğu Analiz**, S.3(29), ss.93-99.
- FUKUYAMA, Francis (1992), **The End of The History and Last Man**, Free Press, New York.

- HAAS, Ernst B. (2004), **The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces**, University of Notre Dame Press, Indiana, 3rd Ed.
- HEYWOOD, Andrew (2018), **Küresel Siyaset**, BB101 Yayınları, Ankara.
- HEYWOOD, Andrew (2019), **Siyaset**, Felix Kitap Yayınları, Ankara.
- HUNGTINGTON, Samuel P. (1993), **Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma** (Çev. Ergun Özbudun), Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.
- HÜRRİYET GAZETESİ (2006), “*Hizbullah 2 İsrail Askerini Kaçırdı*”, **Hürriyet Gazetesi**, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/hizbullah-2-israil-askerini-kacirdi-4738550> (Erişim Tarihi: 05.19.2020).
- INTERNATIONAL MONETARY FUND (2018), **Middle East and Central Asia, Regional and Economic Outlook**, International Monetary Fund Publication Services, Washington, <https://www.imf.org/en/Publications/REO/MECA/Issues/2018/10/02/mreo1018> (Erişim Tarihi: 19.05.2020).
- İBRAHİM, Raslan (2016), “*Regional Organizations and Internal Conflict: The Arab League and Arab Spring*”, **BPC Policy Brief**, S.4(2), ss.1-32.
- KARLUK, Rıdvan (1996), **Uluslararası Ekonomi**, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- KHALİL, As’ad Abu, (1992), “*A new Arab Ideology? The Rejuvenation of Arab Nationalism*”, **Middle East Journal**, S.46(1), ss.22-36.
- KİRAZ, Sami (2019), “*Bölgesel Örgütlerin Çatışma Yönetimi ve Arabuluculuk Faaliyetlerindeki Rollerinin İncelenmesi: Arap Birliği Örneği*”, **Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Kongresi Bildiriler Kitabı**, 12-13 Eylül 2019 – Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayını, ss.17-28.
- KİTAPÇI, Zekeriya (1991), “*Körfez Krizinin Tarihi Kökleri ve Ortadoğu’nun Önemi*”, **Türk Yurdu Dergisi**, S.11(28), ss.46-50.
- LACOSTE, Yves (2007), **Büyük Oyunu Anlamak**, NTV Yayınları, İstanbul.
- LANDLER, Mark ve SANGER, David (2011), “*White House, in Shift, Turns Against Syria Leader*”, **E-Article**, The New York Times.
- ORGANIZATION OF ISLAMIC COOPERATION – OIC (t.y.), “*Organization of Islamic Cooperation*”, **E-Article**, <https://www.oic-oci.org/home/?lan=en> (Erişim Tarihi: 19.05.2020).
- OWEN, Roger (1992), **State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East**, Rotledge, London.
- ÖZKAN, Mehmet (2017), “*İslam Konferansı Örgütü: Sorular ve Sorunlar*”, **IGMG Kurumsal Web Sitesi**, www.researchgate.net/publication/40439990_Islam_Konferansi_Orgutu_IKO_Sorular_ve_sorunlar (Erişim Tarih: 16.05.2020).
- RAHMAN, Javaid (2005), **Islamic State Practices, International Law and the Threat from Terrorism: A Critique of the ‘Clash of Civilisations’ in the New World Order**, Hart Publishing, Oregon - Portland.
- REGIONAL TRADE AGREEMENTS DATABASE (2020), **E-İstatistikler**, Regional Trade Agreements Database, <https://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx> (Erişim Tarihi : 17.09.2020).
- ROGAN, L.Eugene, (2005), **The Emergence of The Middle East into the Modern State System**, (Der. Louise Fawcett), International Relations of The Middle East - Oxford Press, New York (USA).
- SAKİN, Serdar ve DEVECİ, Can (2011), “*Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme*”, **International Journal of History**, S.(ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı), ss.282-293.
- SCHIFF, Maurice ve WINTER, L. Alan (2002), **Regional Cooperation, and the Role of International Organizations and Regional Integration**, World Bank Publisher, Washington DC (USA).
- SIDDIQA, Arhama (2016), “*The Utility of the OIC in Solving Conflicts in the Muslim World*”, **Institute of Strategic Studies (ISSI)**, S.19(2), ss.218-236.

- SİNKAYA, Bayram (2016), “*Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler*”, **ORSAM Kaynak**, S.1, ss.1-32.
- SOYSAL, İsmail (1970), “*İslam Konferansı ve Türkiye (1964-1984)*”, **Dış Politika**, S.3, ss.6.
- TDV İSLAM ANSİKLOPEDİSİ (1994), “*Dünya İslam Kongresi*”, **İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayını, İstanbul, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dunya-islam-kongresi> (Erişim Tarihi: 16.05.2020).
- TİRELI, Münir ve COŞKUN, Selim ve KUNDURACI, Nevzat (2013), “*İİT Ülkeleri ve Türkiye'ye Ait Sosyal Göstergeler ile İnsani Gelişim Göstergeleri Arasındaki İlişkinin Karşılaştırmalı Analizi*”, **Sosyal Politika Çalışmaları**, S.7(30), ss.61-87.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞ İŞLERİ BAKANLIĞI (t.y.), “*İslam İşbirliği Teşkilatı*”, **T.C. Dış İşleri Bakanlığı Kurumsal Web Sitesi**, <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 19.05.2020).
- UYSAL, Ahmet (2017), “*Trump'ın Ulusal Güvenlik Stratejisinde Ortadoğu*”, **Orsam Kurumsal Web Sayfası**, <https://orsam.org.tr/tr/trump-in-ulusal-guvenlik-stratejisinde-ortadogu/> (Erişim Tarihi: 19.06.2020).
- WENDT, Alexendar (1999), **Social Theory of International Politics**, Cambridge University Press, Cambridge.

Türkiye’de Somut Kültürel Mirasın Korunması Üzerine Bir Alan Araştırması: Kırıkkale-Delice Örneği*

A Field Study on The Protection of Tangible Cultural Heritage in Turkey: Kırıkkale-Delice Example

Nazlı YÜCEL BATMAZ

*Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
nazli_yucel@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0003-1950-7410>*

Makale Başvuru Tarihi: 18.11.2020

Makale Kabul Tarihi: 25.02.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Gülhanım BİÇİCİ

*Yüksek Lisans Öğr., Kırıkkale Üniversitesi,
SBE, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D.,
gulhanimbicici@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0156-6888>*

ÖZET

Anahtar

Kelimeler:

Kültür,

Kültürel Miras,

Somut Kültürel
Miras,

Kültürel Mirası
Koruma,

Kırıkkale,

Kültürel mirasın korunması evrensel bir mesele olup, dünya devletlerince kültürel mirasın korunmasına ilişkin pek çok sözleşme, tüzük ve bildiri yayınlanmıştır. Türkiye’de de, taraf olunan Venedik Tüzüğü, Dünya Doğal ve Kültürel Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, ICOMOS, ICOM, Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi, Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi gibi yasal dayanaklar ve kuruluşlar ile kültürel miras koruma altına alınmaya çalışılmaktadır. Söz konusu çalışmanın amacı, Kırıkkale İli Delice ilçesinde kültürel mirasın korunma ve bilinirlik düzeyinin boyutları ile ortaya konulmasıdır. Çalışma ile halkın kültürel mirasa bakış açısının anlaşılması ve hukuki normların işlerliği ölçülmek istenmiştir. Araştırma esnasında nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Delice ilçesinde yaşamakta olan, belediye başkanlığında görev yapmış ve yapmakta olan 3 kişi, 2 kaymakamlık personeli, 5 emekli memur ve 2 esnaf olmak üzere toplamda 11 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda Delice ilçesinde kültürel mirasın korunması ve bilinirliği konusunda halkın yeterli bilinç düzeyinde olmadığı ve yönetsel açıdan yetki ve sorumlulukların sınırlı ve yetersiz bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

Keywords:

Culture,

Cultural Heritage,

Tangible Cultural
Heritage,

Protection of
Cultural Heritage,

Kırıkkale,

Protection of cultural heritage is a universal issue and many conventions, regulations and declarations regarding the protection of cultural heritage have been published by the states of the world. Cultural heritage is tried to be protected in Turkey by legal bases and organizations, which Turkey is a party, such as the Venice Charter, the Convention for the Protection of the World Natural and Cultural Heritage, ICOMOS, ICOM, the European Convention for the Protection of Architectural Heritage and the European Convention for the Protection of the Archaeological Heritage. The aim of this study is to reveal the dimensions of the protection and awareness level of cultural heritage in Delice district of Kırıkkale province. It is desired to understand the public's perspective on cultural heritage and to measure the functionality of the legal legislation. During the research, the in-depth interview technique, one of the qualitative research methods, was used. Interviews were held with a total of 11 people, including 3 people, 2 district governorship staff, 5 retired civil servants and 2 tradesmen, who live in Delice district, who worked and are working in the mayor. As a result of the study, it was concluded that the public was not at a sufficient level of awareness about the protection and awareness of the cultural heritage in Delice district and that the administrative authority and responsibilities were limited and insufficient.

* Bu makale Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Doç. Dr. Nazlı YÜCEL BATMAZ danışmanlığında, Gülhanım BİÇİCİ tarafından hazırlanmakta olan aynı adlı tez çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca yaşanan tüm olaylar, toplumsal açıdan belli bir kültürel birikimi sağlamış ve kültürel mirası oluşturacak tecrübeleri ortaya çıkarmıştır. Kültürel birikim, bir kente ait olan en önemli göstergedir. Kentte yaşayan insanların, kente kattıkları değer yargıları ve kenti biçimlendirme şekillerini ortaya koyar. Kültürel miras ise tüm kültürel değerlerin ve geleneklerin somut göstergeleridir. Kültürel mirasın, zenginleşerek yeni kuşaklara aktarılabilmesi en başta bilinçli bir kültürel koruma ile mümkündür. Koruma anlayışına ilişkin temel varsayım ise, neyin yani hangi değerlerin korunacağı ile ilgilidir. Bu değerler “taşınır” ve “taşınmaz” kültür varlıkları olarak iki ana gruba ayrılmaktadır (Ahunbay, 2009:22).

Kültürel mirasın korunması konusu sadece ulusal boyutta ele alınabilecek bir konu değildir. İnsanlığın ortak tarihini ifade etmesi bakımından evrensel bir nitelik göstermektedir. Bu nedenle koruma anlayışı uluslararası bir tasnifle anlaşılmaktadır. Korunmaya ilişkin uluslararası alanda belirlenen birtakım sözleşmeler ve kurullar mevcuttur. Türkiye’nin uluslararası çerçevede taraf olduğu “*Venedik Tüzüğü*”, “*Dünya Doğal ve Kültürel Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme*”, “*ICOMOS*”, “*ICOM*”, “*Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi*” ve “*Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi*” yasal dayanaklardan birkaçıdır (Ahunbay, 2019:42-63). Aynı zamanda ülkemizde “*1710 sayılı Eski Eserler Kanunu*”, “*2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*”, “*2872 sayılı Çevre Kanunu*” ve “*2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu*” gibi düzenlemeler ile korumaya ilişkin perspektif çizilmeye çalışılmıştır. Koruma anlayışına ilişkin olarak ulusal düzeydeki yasal dayanaklar, uluslararası sözleşmelerden teorik olarak ayrılmamaktadır. Konu uygulama noktasına geldiğinde ise tartışmaya açık bir hale gelmektedir (Tapan, 1998:204).

Bu amaçla çalışmada öncelikle kültürel miras kavramına ilişkin tanımlar, kent ve kültürel miras ilişkisi, dünyada ve ülkemizde kültürel mirasa yönelik yaklaşımlar ifade edilmeye çalışılmıştır. Kavramsal çerçeve, literatür taraması yapılarak oluşturulmuştur. Alan araştırması kısmı ise, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan “derinlemesine mülakat” tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma, kamu yönetimi literatüründe sayıca az olan kültürel miras araştırmalarına katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır. Kültürel mirasın korunması yönündeki, halkın tutum ve tavırları ile yönetim kademelerindeki sorumluluk bilinci ölçülmek istenmiştir. Mülakatlar, Kırıkkale iline bağlı Delice ilçesinde görüşmeciler ile yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmeciler, köken itibarıyla Delice’de doğmuş, büyümüş ve halen yaşamakta olan tecrübeli kişiler, yerel esnaf, çiftçiler ve politika belirleyiciler arasından seçilmiştir. Çalışma kapsamında ilgili sahada, mevcut kültür varlıklarının araştırmaya daha açık hale getirilmesi, tanınması ve korunma algısının daha üst seviyelere çıkartılması amaçlanmıştır.

2. KAVRAMSAL AÇIDAN KÜLTÜR VE KÜLTÜREL MİRAS

Kültür; maddi ve manevi tüm değerlerin bir arada olduğu, topluma karakteristik özellikler kazandıran bir bütündür. Literatürde “kültür” kavramına ilişkin pek çok tanım bulunmakla birlikte, hemen hemen bütün tanımlarda yer alan ortak vurgu, “*bir millete ait ortak özellikleri*” barındırmasıdır (Binark, 2015:17-19). Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Genel Türkçe Sözlükte kültür kavramı; “*Tarihsel, toplumsal gelişme süresi içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin*”, şeklinde tanımlanmaktadır (www.sozluk.gov.tr). Bu tanıma bağlı olarak kültürün “*bir sonraki nesle devamlılık*” ölçütünde “*kültürel miras*” kavramına ilişkin bir formasyon oluşturduğu ileri sürülebilir.

Kültürel miras, genel itibarıyla literatürde yer alan çalışmalarda “*toplulukların paylaştıkları ortak bağ*” olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda kültürel mirasın “*geçmiş, bugün ve gelecek*” arasında bir köprü kurduğunu ifade etmek mümkündür (Tunçer, 2017:3). 1972 tarihli UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme’de kültürel miras kavramının kapsamı anıtlar, yapı toplulukları ve sitler olarak belirlenmiştir. Her bir kapsamda “*tarih, sanat veya bilimsel açıdan istisnai evrensel değere sahip olma*” özelliğine vurgu yapılmıştır (UNESCO, 1972). Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi’nde ise daha teknik bir terim olarak arkeolojik miras kavramı “*yapılar, inşaatlar, mimari eser grupları, açılmış sit alanları, taşınır varlıklar, diğer tüm anıtlar ve bunların çevresi...*” şeklinde ifade edilmiştir (Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, 1992).

Kapsam olarak geniş bir literatüre atıf yaptığı göz önüne alındığında, kültürel miras için somut ve soyut olarak ikili bir ayırım yapmak kavramı daha anlaşılır hale getirecektir. İlk olarak somut olmayan kültürel miras, bir

yaşam biçimi olarak karşımıza çıkar. Gelenek - görenek kavramsallaştırması ile birlikte bir kültür oluşturan tecrübeler, fikirler ve değer yargılarının tümünü içeren yaşam formları kültürel mirasın soyut bir tanımlamasını yapar. Somut kültürel miras ise, insan üretimi olan taşınır ve taşınmaz tüm eserler (Özkartal, 2015:26-36), sualti kalıntıları ve doğal sit alanlarını kapsamına almaktadır (Kuşçuoğlu ve Taş, 2017:58-67).

Kültürel miras, ait olduğu toplumun tüm birikimlerinin toplamıdır. Nesiller arası aktarımda canlılığını korur ve geliştirir (Akça, 2017:577-596). Mevcut dönem içerisinde, tarih sahnesinde ortaya çıkan değerlerin doğru anlaşılacak yorumlanması, kültürel mirasın iyi stratejilerle korunup gözetilmesi yoluyla gerçekleşir. Kültürel miras medeniyet kavramının aynadaki yüzüdür. Bu nedenle daha geniş bir bakış açısı ile evrensel nitelikte bir önem taşımaktadır. Dünya üzerinde yer alan tüm toplulukların geçmiş yaşantıları, insanlık tarihi açısından birbirini tamamlayan bir yapbozun parçalarını oluşturmaktadır (Rukancı, 2018:99-116). Bu nedenle kültürel miras, sadece tek ülkeye ait ve o ülkenin sınırları içerisinde kalan bir kavram olmaktan çok, evrensel bir değer taşımaktadır.

Kültürel miras, toplumsal bir kimlik oluştururken aynı zamanda insanların benliklerinin bir yansımasını oluşturur. Bu nedenle kültürel mirasın korunması anlayışı bir tercih olarak karşımıza çıkarken, tarihsel perspektifte bir çeşit ritüel haline gelmektedir. Bu anlayış içerisinde kültürel miras insanların sanatsal yönünü ortaya çıkartırken, kişisel arzuların dışı vurumu olarak şekillenir. Sürdürülebilirliğin günümüze kadar ulaşması ise zaman ve mekân eşgüdümü ile gerçekleşmektedir (Harkin, 1995:650-670). Kültürel mirası koruma anlayışı bir tercih olarak tasvir edilmektedir. Bu tercih, tarihsel olarak önem taşıyan bir olgunun telafisi olmayan büyük kayıplar neticesinde zedelenmesi ve yerel düzeyde kalmaması ile ilişkilidir. Yerellikten evrenselliğe geçişte, yaşanan bir kayıp tüm insanlık tarihinin ortak bir kaybı haline gelmektedir. Bu noktada koruma anlayışı bireylere evrensel bir sorumluluk yüklemektedir. İnsanların yaşadığı tahribat ve yıkım, doğanın kendi kendine yarattığından daha fazladır. Tarih boyunca yaşanan savaşlar, terör olayları, yağmalamalar doğal seleksiyon sonucu gerçekleşen afetlerden daha yıkıcı bir etkiye sahiptir (Karpuz, 1990:405-408). Söz konusu sorumluluk anlayışı ekseninde, mevcut şartlardaki değişimin göz önünde bulundurulması gerekir. Sahip olunan veya ekseriyette bilinen kültürel miras varlıklarının korunması; henüz ortaya çıkarılmayan “*kayıp mirasların*” ise teknik yönden araştırılarak envanterinin yapılması gereklidir (Gümüşçü, 2018:101-120).

3. KÜLTÜREL MİRAS VE KENT

Kentsel alanlar geçmiş ve gelecek arasında, devamlı ve fiziksel bir dönüşümün yansımasını oluşturmaktadır. Söz konusu dönüşümün hızlanması ve yavaşlaması, tarihi çevre açısından süreklilik kazandırmamak veya tarihsel çevreyi çöküntüye uğratmak gibi iki bilinmeyenli bir denklemi karşımıza çıkartır (Hassler vd., 2004:1-7). Kentsel mekân, bir kentin oluşumunda en önemli biçimlendirici unsurdur. Toplulukların bir arada bulunabilmeleri bir mekânda gerçekleşir. Koşullar, biçimler ve gerekli formlar değişiklik göstermekle birlikte, topluluklara kimlik kazandıran ve bu kimliğin yansıması olan etken mekândır. Bu bağlantı zamanla organik bir şekil alarak kentsel kültürü oluşturmakta ve kültürel mirasa bağlı olarak aitlik duygusunu aşılacaktır (Curaoglu ve Sipahioğlu, 2002:25-29).

Kentin kültürel açıdan kavramsallaştırılması tartışmalarına ilişkin analizlerden biri kentin karakteristiği üzerinedir. Kentin kültürel analizi üzerine görüşlerini öne süren Levis Mumford’a göre; kentin fiziki varoluşu mekân, barınak, faaliyet, mübadele ve muhafaza üzerine kuruludur. Toplumsal bölünme ise sadece ekonomik temelli olmayıp kültürel süreçleri de kapsar (Mumford, 1937). Kentsel mekâna anlam kazandıran şey, barındırdığı toplulukların nitelikleriyle ve mekânın fiziksel özellikleriyle ilişkilidir. Bu nedenle kent sadece varlık gösteren bir fiziksel mekân değil, toplumsal bir yaratımdır (Özdemir, 2010:44-77). Kent kimliğine ilişkin yapısal öğeler, yüzlerce yıllık tarihi geçmişi ile kentlerin kültürel mirasını oluşturmaktadır. Camiler, kiliseler, hanlar, hamamlar, antik çağ dönemi yapıları gibi sivil mimari örnekleri (Tunçer, 2006) toplumsal açıdan bir ayna işlevi görmektedir. Bu yapısal öğelerin tümü kentin, kentte yaşayan insanların, alışkanlıkların, toplumsal yaşantının ve oluşan kültürel atmosfer hakkında bilgi sağlar (Gökaltun, 2010:126-137).

Kentlerin fiziksel yapılarını şekillendiren tek etken doğal çevre değildir. İçinde yaşayan toplumun kültürel, politik ve stratejik tutumları kentleri şekillendiren unsurlar arasındadır. Zaman içerisinde doğan çeşitli ihtiyaçlar kentsel yapı içerisinde fiziki oluşumlara kaynaklık etmiş ve şekillendirmiştir. Örneğin topluluklar arasındaki çatışmalar sonucunda savunma sistemleri geliştirilmiş; surlar, duvarlar, yapay setler inşa edilmiştir. Savunma ve koruma ihtiyacı ile yapılan setlerin, tarımsal üretim maksadıyla su kenarlarında oluşturulan yapıların zaman içerisinde ihtiyaca göre geliştirilmesi kentsel organizasyonlar arasındaki çeşitlilikten kaynaklanmaktadır. Kentsel mekân kurgusu, merkez-çevre ilişkisi bağlamında zamanla gelişen bir kimlik göstermiştir (Kürkçüoğlu, 2010:78-95). Oluşturulan yapılar, mevcut dönem içerisinde geçmiş uygarlıkların kentsel yaşamlarının

anlaşılması için kaynaklık etmektedir. Geçmişten gelen kültürel mirasın anlamlandırılması, günümüz ihtiyaçları arasındaki benzerlikleri ortaya koymak ve yeni formların geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Kültür, literatürde yer alan pek çok çalışmada “*birikimin ürünü*” olarak tasvir edilmektedir. Kültürü birikimler sonucu oluşan değerler toplamı olarak ele almak bir sürekliliği ve ayırt edicilik özelliklerini ortaya çıkartır. Tarihin ve doğanın kente atfettikleri imgesel boyut beraberinde bir özdeşleşmeyi de getirmektedir. Zengin kültürel dokuya sahip olan kentler, bu envanterleri aracılığıyla belirli simgesel özellikler kazanmaktadır. Kentsel kimlik ve kültürel miras arasındaki ilişki karşılıklı bir etkileşimle açıklanabilir. Kent kültüründe kalıcı öğelerin korunarak geliştirilmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir (Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, 1999).

Kültür mirasları, kentler ve devlet arasında sıkı sıkıya örülmüş güçlü bir bağ bulunmaktadır. Kültürel miras kentsel değeri belirleyen bir ölçüttür. Merkezde devlet meşru otoriteyi elinde tutan bir mekanizma olarak, kentsel kültürün korunmasında başlıca aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası anlaşmalar nezdinde yüklenen sorumluluk anlayışı dışında kalan, içten gelen bir etik sorumluluk anlayışı söz konusu olmaktadır. Yerel düzeyde ise koruma anlayışı, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı gereğince yerellik gösteren konularda asli yetkilerinden kaynaklanmaktadır. İlgili güç ve bilinç kazanımı ise gerekli sorumlulukların yerine getirilmesi hususunda önem taşımaktadır (Keleş, 2006:9-18).

4. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE KÜLTÜREL MİRAS

Kültürel miras, ait olduğu ülkeye özgü bir kavram olmaktan ziyade, uluslararası düzeyde bir boyuta ve değere sahiptir. Bu nedenle kültürel mirası koruma anlayışı da uluslararası bir unsur haline gelmiştir. Bu nedenle kültürel mirası korumaya ilişkin, uluslararası düzeyde kabul görmüş pek çok anlaşma ve hukuk normu bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de kültürel mirasın korunmasına ilişkin birçok hukuk normu yürürlüğe konmuştur. Mevzuat içerisinde yer alan yasalar, normatiflik açısından taraf olunan uluslararası sözleşmeler ile paralellik göstermektedir. Ancak uygulama noktasında bazı noktalarda eleştiriye açık durumlar söz konusu olabilmektedir.

4.1. Kültürel Miras İle İlgili Uluslararası Sözleşme ve Tüzükler

Tarih sahnesi savaşlar, terör olayları, yıkımlar gibi pek çok olumsuzluğa tanıklık etmiştir. Tüm bu olayların, insanlık tarihinin mirasına yadsınamaz biçimde kötü etkileri olmuştur. 20. yüzyılda pek çok uzman tarafından, insanlık mirasını korumaya yönelik olarak evrensel ilkelerin belirlenmesi hususunda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu noktada 1931 tarihli “*Atina Tüzüğü*” önemli bir adımdır (Kuşçuoğlu ve Taş, 2017:58-67). Atina Tüzüğü, insanlık mirasını koruma işlevinin uluslararası düzeyde ve Birleşmiş Milletler nezdinde gerçekleştirilmesi konusunda önemli tavsiyeler içermektedir (Atina Tüzüğü, 1931). Atina Tüzüğü’nden sonra 1964 tarihli Venedik Tüzüğü de kültürel mirasın korunmasına yönelik önemli kavramsallaştırmaları içerir. Venedik Tüzüğü’nde korumanın amacı “*bir sanat eseri olduğu kadar, tarihi belge olarak da korumak*”, şeklinde ifade edilmektedir (Venedik Tüzüğü, 1964). Venedik Tüzüğü’nü izleyen uluslararası sözleşme ve tüzükler şu şekildedir (Ahunbay, 2019:42-63);

- UNESCO ve Dünya Mirası Sözleşmesi (1972)
- 1975 Avrupa Mimari Miras Yılı ve Avrupa Mimari Miras Tüzüğü (1975)
- 1975 Avrupa Mimari Miras Yılı ve Amsterdam Bildirgesi (1975)
- Avrupa Mimari Mirasının Korunması, Granada Tüzüğü (1985)
- Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi (ICOMOS, 1990)
- Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, Valetta (1992)
- Anıtların, Yapı Gruplarının ve Sitlerin Korunmasıyla İlgili Eğitim ve Öğretim İçin Kılavuz (ICOMOS, 1993)
- Nara Özgünlük Belgesi (1994)
- Avrupa Antik Tiyatrolar ve Gösteri Mekânları Ağı, Segesta Bildirgesi (1995)
- Anıtların, Yapı Gruplarının ve Sitlerin Belgelenmesi İçin İlkeler (ICOMOS, 1996)
- Avrupa Antik Tiyatrolar ve Gösteri Mekânları Ağı, Verona Tüzüğü (1997)

- Avrupa Konseyi, Antik Gösteri Mekânlarının Kullanımına İlişkin Tüzük (1997)
- Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü (ICOMOS, 1999)
- Ahşap Mimari Mirasın Korunması İçin İlkeler (ICOMOS, 2017)
- Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü (ICOMOS, 1999)
- Arkeoloji ve Kent Projesi: Avrupa İyi Uygulama İlkeleri (2000)
- Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, Floransa (2000)
- Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler (ICOMOS, 2003)
- Duvar Resimlerinin Korunması, Restorasyonu ile İlgili İlkeler (ICOMOS, 2003)
- Kültürel Yollarla İlgili ICOMOS Tüzüğü (2008)
- Kültür Mirası Sitlerin Yorumu ve Sunumu ile İlgili ICOMOS Tüzüğü (2008)
- Endüstri Mirası ile İlgili ICOMOS-TICCIH Ortak İlkeleri (2011)
- 2018 Avrupa Kültürel Miras Yılı

16 Kasım 1972 tarihli sözleşme ile UNESCO'nun kültürel miras tanımında anıtlar, yapı topluluklar ve sitler yer almaktadır (UNESCO, 1972). Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Nara Özgünlük Belgesi'nde koruma kavramı ise; *“bir yapıtı anlamaya, tarihini ve anlamını tanımaya, maddi olarak korunmasını sağlamaya ve gerektiğinde restore ederek değerlendirmeye yönelik tüm işlemler”* (Nara Özgünlük Belgesi, 1994) olarak tanımlanmıştır. Yapılan tüm bu çalışmalarda ortak tema, kültürel mirasın sadece tek bir millete ait olmayan, insanlık tarihi açısından evrensel önem taşıyan bir kavram olduğudur.

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, 14 Şubat 1983 tarihinde 17959 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak Türk hukuk sisteminde bağlayıcı bir faktör haline gelmiştir (<https://kvmgm.ktb.gov.tr/>). Sözleşme kapsamında Türkiye, sahip olduğu kültür varlıklarını koruma sorumluluğunu yerine getirmeyi ve gelecek nesillere kültürel mirasını aktarmayı yasal zorunluluk halinde getirmiştir (Oğuz, 2007:6).

4.2. Türkiye’de Kültürel Miras Kavramına İlişkin Perspektif

Türkiye Cumhuriyeti, çok stratejik coğrafi konuma ve binlerce yıllık tarihi geçmişe sahip köklü bir devlettir. Tarihin pek çok sahnesinde, doğu ve batı arasında zengin ticaret yollarına transit bir ülke olmuştur. Bu anlamda kültürel miras zenginliği ile evrensel düzeyde ciddi bir sorumluluk düzeyine sahip olması gereken ülkelerden biridir. Ülkemizde kültürel miras kavramına ilişkin ilk yasal düzenleme 1973 tarihli *“1710 Sayılı Eski Eserler Yasası”* olmuştur (Tunçer, 2017:14). Bunun devamında 1982 Anayasası'nın 63. Maddesinde;

“Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir”,

şeklinde belirtilen hüküm gereğince kültür ve tabiat varlıklarının korunması güvence altına alınmıştır. Daha sonra ise 1983 tarihli *“2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası”, “2872 sayılı Çevre Kanunu”* ile *“2873 sayılı Milli Parklar Kanunu”* yürürlüğe girmiştir.

2863 sayılı kanunun yürürlüğe girme amacı; *“korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir”* (2863 s. Kanun, md.1), şeklinde belirtilmiştir. Bu kanun kültür varlıklarının korunması ile ilgili Türkiye'deki temel düzenlemedir.

Kanun gereğince taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının mülkiyeti devlete aittir. Devlet adına bu varlıkların kullanım ve korunması ise Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir. 1991 yılında yürürlüğe giren *“383 Sayılı Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kurulmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname”* ile milli park ve özel çevre koruma bölgelerine ait sorumluluk Orman ve Çevre Bakanlıklarına devredilmiştir (Özdemir, 2005:20-25).

Tabiat varlıklarının korunmasına ilişkin yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi konusunda Türkiye, diğer devletlerden farklı bir konumda değildir. Fakat ortaya çıkan eleştiri, Türkiye’de koruma anlayışı çerçevesinde geçerli bir politika sağlanamamış olmasıdır. İstenilen düzeyde bir devlet korumasının olmadığı ileri sürülmektedir. Kültürel mirası korumaya yönelik oluşturulan yasalar, her ne kadar teorik olarak yeterli görülse de, sosyal ve ekonomik yetersizlikler, yanlış kentsel planlama kararları, toplumsal bilinçsizlik, denetimsizlik ve hatalı uygulama politikaları gibi sorunlar, yasaların uygulanması noktasında yeterliliğini yitirmesine yol açmaktadır. Uygulamada maddi yükün bireylerin üstüne kalması, toplumsal anlamda bir bilinçsizlik oluşturmuştur. Aynı zamanda toprak rantına verilen önemin, kamusal çıkar yerine bireysel çıkarların da ön planda tutulduğunun bir göstergesidir (Tapan, 1998:204).

5. KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI VE BİLİNİRLİĞİ ÜZERİNE ALAN ARAŞTIRMASI

Kırıkkale – Delice örneklemini üzerinde kültürel mirasın korunması ve bilinirliği üzerine yapılan alan araştırmasında, öncelikle araştırmanın amaç ve yöntemine yer verilecektir. Sonrasında ise araştırma ile elde edilen bulgular ortaya konulacaktır.

5.1. Araştırmanın Amaç ve Yöntemi

Araştırma ile Türkiye’de somut kültürel miras varlıklarının korunmasına ilişkin algı düzeyinin irdelenmesi ve bu vesile ile kentleşme alanında kültürel miras üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlanması hedeflenmiştir. Araştırma örneklemini olarak ise Kırıkkale İline bağlı Delice İlçesi seçilmiştir. Örneklemin seçilmesindeki en büyük etken, bu ilçenin coğrafi konumu itibarıyla Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerine ulaşımında transit bir geçiş yolu üzerinde bulunmasıdır. Ayrıca bu ilçe, doğuda Sungurlu ve Yerköy ilçeleri; batıda Balıoşeyh ilçesi; güneyde Keskin ilçesi ve Kırşehir ili; kuzeyde ise Sulakyurt ilçesi ve Çankırı ili ile çevrilidir (www.tarimorman.gov.tr). Delice ırmağının batısında kalan yerleşim birimi Hitit, Roma ve Bizans imparatorlukları döneminden kalma bulgular neticesinde eski bir yerleşim yeridir. Araştırmalar neticesinde “*kral yolu*” olarak isimlendirilen bir güzergâh üzerinde yer aldığı tespit edilmiştir (Altın, 2010:22). İlçe merkezinde “*Çömelek Kayalar*” olarak isimlendirilen kayalık bölgede Hitit dönemine ait pek çok kalıntı çıkartılmıştır. Bu nedenle bölgeye ilk yerleşenlerin Hititler olduğu düşünülmektedir. Literatürde, ilçenin ilk isminin “*Piran*” olduğu yazmaktadır. Mevcut ismini ise ilçe sınırları içerisinde geçen ırmaktan almıştır. Keskin ilçesine bağlı bir köy olan Delice, 1928 yılında bucak haline getirilmiştir. 1946 yılında Kırıkkale’nin ilçe olmasıyla birlikte Kırıkkale’ye bağlanmıştır. 1960 yılında ise 36 köy ile birlikte ilçe haline getirilmiştir (www.ktb.gov.tr).

1700’lü yıllarda Delice ilçe merkezinde kurulan Karabekir Mahallesi’nin, dönemin Ankara - Tokat arası istikametinde ilerleyen kervan yolunun güzergâhında olduğundan söz edilmektedir. Bu kervan yolu üzerinde kervanların konaklaması için Çapanoğullarından Çorum ayanı Mahmut Bey’in ilçe merkezine iki kilometre uzakta olan Akçeşme suyunu, Karabekir’in kurulacağı bölgeye getirttiği rivayet edilir (Delice, 2014:12). Osmanlı İmparatorluğu, 1760-1780 yıllarına tekabül eden aralıkta Türkmen ve Yörük boylarını zorunlu iskâna tutmuştur. Literatürde Çorum ayanı Mahmut Bey’in Demirci Karabekir ve Karaduman isimli kişileri obalarını toplayarak yerleşik bir köy kurmaları konusunda görevlendirdiği geçmektedir. Köyün, Delice ilçe merkezinde “*Karabekir Mahallesi*” adıyla anılan eski yerleşim biriminde kurulduğu belirtilmektedir. Mahallenin ismi kurucusu Demirci Karabekir’den gelmektedir (<http://www.delice.gov.tr/>). Başlangıçta köy olarak kurulan Karabekir, sonrasında Kethudalık mertebesi almıştır. İlk Kethüda ise Mustafa Ağa isimli şahıs olmuştur (Delice, 2014:12).

Çalışmada literatür taraması ile kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan derinlemesine mülakat yöntemi ile çalışmanın alan araştırması kısmı yapılmıştır. Araştırma alanını oluşturan sahada yaşayan yerel halk ile birebir gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde, konuya ilişkin ilginin ve farkındalığın yeterli düzeyde olmadığı kanaatine varılmıştır. Bu nedenle anket çalışması gerçekleştirilmenin, çalışmanın amacına uygun sonuçlar vermeyeceği öngörülmüştür. Yerel tabanda ilgi düzeyinin yeterli olmaması hasebiyle bölgedeki politika inşa süreçlerinde yer alan kişilerle “derinlemesine mülakat” tekniğinin uygulanmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda Kırıkkale İlinin Delice İlçesinde toplamda 11 kişi ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler neticesinde ilçede var olan somut kültür varlıklarına ilişkin tutumlar ve bu kültür varlıklarını korumaya ilişkin sorumluluk bilinci düzeyleri ölçülmeye çalışılmıştır.

5.2. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

İlçe merkezinde ikamet eden görüşmeciler, yeni ve eski dönem belediye başkanları, kaymakamlık çalışanları, esnaf ve çiftçilik faaliyeti icra eden kişilerden oluşmaktadır. 41 ve 78 yaş aralığında bulunan görüşmecilerin tümü Delice’de doğmuş, büyümüş ve halihazırda Delice’de yaşamakta olan kişilerdir. İlgili sahada toplumsal ilişkiler, birbirine sıkı sıkıya bağlı aile/akrabalık hiyerarşisi şeklinde gelişmiştir. Tanışıklık ve komşuluk ilişkileri nüfus azlığına da bağlı olarak kırsal alan kültürüne göre şekillenmiştir. Görüşmeci olarak belirlenen kişilerin seçilmesinde en büyük etken, bölge kültürüne vakıf oldukları düşüncesidir. Bu bağlamda görüşmecilere;

- Kültürel miras kavramına ilişkin perspektif,
- Kültürel mirasın kentsel değere ilişkin katkıları,
- Delice ilçesindeki kültür varlıklarının neler olduğu, mevcut durumu, sorumluluk bilinci, günlük yaşantıya etkileri,
- Delice ilçesindeki kültür varlıklarını korumaya ve tanıtmaya ilişkin bireysel bakış açıları,
- Delice ilçesindeki kültür varlıklarını korumaya ilişkin gerçekleştirilen faaliyetler,
- Delice ilçesindeki kültür varlıklarını korumaya ilişkin yerel birimlerin yetki ve sorumlulukları

ile ilgili sorular sorulmuştur. Bu kapsamda kültürel miras algısı ve koruma anlayışına ilişkin düşünceleri saptanmaya çalışılmıştır.

5.2.1. Temel Kavramlara İlişkin Sorular

İlk olarak kültürel mirasın tanımlanmasına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Bu kapsamda;

- Kültürel miras nedir ve nasıl tanımlanır?
- Korunması neden önemlidir?

şeklinde iki soru yöneltilmiştir. Görüşmecilerin tümü kültürel mirası “*atalarımızdan bize kalan değerler*” olarak ifade etmiştir. Korunması konusunda önemin ise “*geçmişten tecrübe edinebilmek*” olduğunu belirtmişlerdir. Kültürel miras kavramı ile ilgili olarak verilen cevaplar çoğunlukla somut olmayan kültürel mirasa ilişkin gelenek-görenek, folklor gibi kavramlar olmuştur. Örneklemin kırsal bir alan olduğu göz önüne alındığında, kültürel miras anlayışının somut olmayan kültürel mirasa ilişkin olduğu belirlenmiştir. Kültürel miras kavramı sorulduğunda çoğunlukla kentsel kültür varlıkları düşünülmemiştir.

5.2.2. Kültürel Miras ve Kent Kültürü Bağlamında Yöneltilen Sorular

İkinci olarak görüşmecilere, kültürel miras ve kent arasındaki ilişkiye karşı tutumlarını ölçmeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Sorular şu şekildedir;

- Kültürel miras bir kentin değerini yansıtır mı?
- Kültürel mirasın bölgesel kalkınmada önemi nedir?

Bu soruların yönetilmesindeki amaç, kültür mirası olarak nitelendirilen alanların kentler için artı bir değer oluşturup oluşturmayacağına saptanmasına yöneliktir. Görüşmecilerin tümü “*kültürel mirasın bir kentin değerini yansıtacağını*” ve “*kültürel mirasın bölgesel kalkınmada rolünün büyük olduğunu*” düşünmektedir. Görüşmecilere “*böyle düşünmelerindeki sebepler*” sorulduğunda ise eğitim ve mesleki durumuna göre alınan cevaplar değişiklik göstermektedir. Örneğin görüşmecilerden biri “*kültürel miras bir kentin değerini yansıtır mı?*” sorusuna şu şekilde cevap vermiştir;

“Ülkenin değerini yansıtır. Bugün dikkat edin gözümüz Orta Asya’da. Nedir acaba diyoruz. Atalarımızın ata bindiklerini güreştiklerini görüyoruz. Günümüzde kültürel değerlerimiz yozlaşıyor. En basitinden düğünlerde çalınan müzikler değişiyor. Eskiden halay çekerlerdi. Şu an yok. Kültür dediğimiz zaman çıkan hazineler de yaşadığımız geçmişin aynasıdır. Işık tutar. Bu topraklar şu an bizim ise bu toprakları var eden insanlara minnet duymalıyız. Bu topraklar bizim olurken çeşitli badireler atmışız. Bu bakımdan atalarımızın bize bıraktığı bu mirasa sahip çıkmamız ve geçmişimizi bilmemiz gerekir. Çünkü geçmişini bilmeyen geleceğini göremez.” E.K.

Bir başka görüşmecinin cevabı ise şu şekildedir;

“Yansıtır. Yaşam biçimlerinin nasıl olduğunu öğrenmemiz ve onlardan örnek almamız için gereklidir.” O.Ş.

Diğer bir görüşmeci ise şu şekilde cevap vermiştir;

“Örneğin Ayasofya. Şu an tek başına İstanbul’u temsil edebiliyor. Çevremizde de bağcılık faaliyetleri ile akla gelen ilk yerlerden biri Delice’dir. Delice ilçesinde temel ekonomik faaliyetin bağcılık olduğunu düşününce kalkınma açısından da bağcılara verilen önem büyüktür. Delice üzümü ve Delice pekmezi ile alakalı patent alma çabamız var. Geçmişten gelen bir gelenek olarak bağcılık bizim kültürel mirasımız, temel çabamız da bunu tanıtma ve koruma yönünde.” D.B.

5.2.3. İlçedeki Kültür Varlıklarının Mevcudiyeti İle İlgili Sorular

Üçüncü olarak görüşmecilere yaşadıkları yer olan Delice ilçesindeki kültür varlıklarının neler olduğu ve mevcut durumları hakkında sorular sorulmuştur. Sorular şu şekildedir;

- Kültürel miras, her bir kültüre dolayısıyla tüm insanlığa geçmişten devredilen sanatsal veya sembolik tüm maddi işaretlerin toplamı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre Delice ilçesi sınırları içerisinde “kültürel miras” olarak nitelendirilebilecek alanlar nereleridir?
- Delice ilçesinde kültürel miras olarak nitelendirilen alanların korunması yönünde yöre halkının sorumluluk bilinci ne durumdadır? Kültürel mirasa ne derece sahip çıkmaktadırlar?
- Delice bölgesindeki kültürel mirasın yöre halkının günlük yaşamına etkileri nelerdir?

Bu noktada görüşmecilerin verdiği cevaplar çok spesifikdir. Bu soruların amacı, ilçe halkının yaşadıkları mekânda bulunan kültür varlıklarının tanıyıp tanımadıkları ölçülmek istenmesidir. Öncelikle Delice ilçesinde bulunan kültür varlıklarının neler olduğuna ilişkin sorulara gelen cevaplardan bazıları şu şekildedir;

“...Tarih öncesinde bu bölgede ‘Piran’ isimli bir şehir yaşamış. Bu Bizans döneminde mi veya daha evvelinde mi şu an hatırlamıyorum. Bu şehri sonradan aradığımızda bakıyoruz bizim bu koca dereye inen yerin öbür tarafında mezarlıklar var. Lahitler var gaz dolum tesisinin öbür tarafında. Oradan da aşağıda nehir beride akarmış. Biz bir kanal gördük. Şu an içtiğimiz su oraya gidermiş. Suyun oraya gittiğine dair pöyrekleri gördüm. Orada bir şehrin oluşumuna dair bilgilere bizzat şahidiz. Piran diye bir şehrin bu bölgede var olduğunu fakat ne kadar nüfusu olduğuna dair bir bilgimiz yok. 3000 5000 kişilik bir şehir olabilir... Bizim tespit ettiğimiz bu su kanalı yakın tarihli bir su kanalı değildir Piran şehrine giden su. Tarih çok geride olduğu için yok olmuş hakkında fazla bir şey bilinmiyor... Piran devleti ile birlikte aynı zamanda Çandır diye bir şehir. Şimdiki Çongar köyü altında, Tavaözü köyü civarında orası sulak bir bölge, birkaç bin yıl önce Piran tarihi ile beraber yine 5000 nüfus civarında veya daha fazla bir şehir kurulmuş. Bugün o şehrin kurulduğu yer devletçe koruma altına alındı. Çongar köyü isminde Çandır şehirden alıyor. Demek ki tarihi yakın diye tahmin ediyorum. Bir başka yerde Çerikli köyümüz eski bir köy, orada 500 yıllık bir cami var. Şu an koruma altında... Bizim burada Anadolu’nun kültür varlığı derken coğrafi olarak dünyada iki yerde yaşamış gergedan var. İki yerde yaşamış derken bir Amerika’da yaşamış Bir de bizim burada Gözükızılı köyünün orada yaşamış. Amerika’dan, Fransa’dan ve Türkiye’de Ankara Üniversitesi’nden ilgili kişiler geldiler ve gergedanın kafasını buldular. Kafayı bizzat gördüm alt çene uzunluğu yaklaşık 2 metre. Bölgede bir gergedanın yaşadığı, hatta bir yavrusunun olduğu tespit edildi. Sonra gelip yavrusunu da bulmuşlar. Gelenler burada iki üç sene kadar kaldı ve çalıştı. Uydudan tespit edilmiş. Bu da bir Kültürdür çünkü daha önce de bu bölgede yaşamış. Bir tanesi de Amerika’da bulunmuş başka dünyanın hiçbir yerinde yok... Yine bizim bölgede şimdiki Sarıyaka köyünün olduğu yerin altında kurulu bir şehrin olduğu söyleniyor ve bu bölgede şehir kalıntılarının bol miktarda olduğu ve insanların oraya kaçak bir şekilde define aramaya gittiği bilinmektedir. Devlet sonradan burayı koruma altına almıştır. Köylerimizdeki o nüfuslar tespit edilmiş. Coğol köyü var oraya yakın. En çok neferi olan köymüş. Tabii Osmanlı döneminde bu yakın tarihimiz de tespit edilmiş... Bir de Elmalı köyümüz var. Orada bir mozaik tablo çıktı üstü açıldı ama korunuyor... Delice’ye ilk 1938 yılında Konaklar yapılmış... Delice Nehri üzerinde Ankara’yı Samsun’a ve Samsun’u Ankara’ya bağlayan tek bir yol mevcut idi. Tokat’tan Samsun’dan Amasya’dan ve doğu vilayetlerinde gelip kervanlarla Ankara’ya, İstanbul’a

gidecek insanlar için Delice Nehri üzerinde. Eskiden bizim yerleşim yerinin adı Karabekir'di. Karabekir olduğu için Karabekir Köprüsü diye devlet 1921 veya 1925 yılında bir köprü yapmışlar, ilk beton köprü. Hala daha var. Onu şu an yeniliyorlar. Coğol Köprüsü ismi şu an yenileniyor. O köprüde şu an çok eski... Delice Nehri üzerinde değirmen kurdular. Bu 1800'lü yıllara tekabül edebilir. Civar köylerden gelip değirmende un öğütürlerdi... Çömelek Kaya mevkiinden çok büyük küpler çıktı. O bölgeye ismini veren çok fazla çömlek çıkmasıdır. Bu nedenle o bölgede bir yerleşimin olduğu söyleniyor. Çömelek Kaya'dan çıkartılan büyük küp çarşı meydanında duruyor... Dünyanın belki de en zengin tuz kitlesi bizim Yenişapan köyünde kaya tuzu. Yani bizim yerin altında çok büyük bir tuz denizi var. Yani bu tuz Denizi toprağın altında kala kala taşlaşmış. Maden Teknik Arama Enstitüsü'nün bilgileri alabilirsin. Dünyanın en büyük yeraltı tuz rezervi, yani kaya tuzu Delice bölgesinde. Yenişapan köyü civarında mağaralara girilmedi hala ama kütle halinde tuz çıkartıyorlar..." E.K.

"Mesela Çömelek kayamız var, Söylentilere göre o bölgede Rumların yaşadığı Rum mezarlığı olduğu ve orada bazı kalıntıların çıktığı. Mesela bir tane çömlek çıkartıldığı ve benzer su kanallarının olduğu söylenmekte. Bu kayalıkların yapay bir oluşum olduğunu söylüyorlar bildiğimiz bu. Ama bunun dışında köylerde de olduğu söyleniyor fakat fazla bilgim yok." S.Y.

"Delice'nin ilk yerleşim tarihinden itibaren baktığımız zaman ve birtakım kitaplarda okuduğumuz üzere burada ilk defa Sümerlerin yaşadığı söyleniyor. Burada konargöçer bir yaşam tarzı benimsemiş. Konargöçerlerin bu bölgeye ilk gelişi Karadeniz üzerindedir. Delice'nin eski adının Karabekir olması, Demirci Karabekir isminde bir beyin bu coğrafyaya gelip yerleşmesi ile başlıyor. Bunlar göçer aileler, besicilikte hayvancılıkla uğraşıyorlarmış özellikle küçükbaş hayvancılık. Bölgede Selçuklulardan, Osmanlılardan kalma tarihi eserler var. Bu eserler yüzyıllar sonra körelmiş. Doğal afetler sonrası bazı yerler toprak altında kalmış. Köylerimizde camiler, hanlar, hamamlar var. Fakat göremiyoruz erozyona uğramış. Örneğin ilk yapılan camii yukarı Karabekir Mahallesi'nde 1863'te yapılan camidir. Yine Karabekir Mahallesi'nde 1938'de yapılan Ahmet Ağa'nın Konağı var. Aynı zamanda köylerimizde bazı tarihi eserler bulunmakta. Zaman zaman bu eserleri gidip görüp fakat şu anki akıbeti hakkında bir bilgim yok. Aynı zaman da şu an Delice halkının geçim kaynağını oluşturan bağcılığı da ele alacak olursak, Osmanlı iskân siyaseti sonrasında buraya yerleşen atalarımızın, üzüm yetiştiriciliği konusunda edindikleri bilgilerin kaynağı da merak konusu. Bağcılık faaliyetleri Delice merkezi ve köylerinde sürdürülen başlıca faaliyettir." O.E.

"Bilinen görünen aklıma gelen sadece Çömelek Kaya olarak tabir ettiğimiz alan var. Oradan çıkan bazı materyaller var küp benzeri. Ora ile alakalı geniş bir araştırmada bu zamana kadar yapılmadı diye biliyorum. O kayalıklarının tepelerindeki oluşumlar biraz dikkat çekici. Aynı zamanda bilgi olarak da Hitit Dönemi'nden kalma bir yerleşim yeri olduğu söyleniyor." Y.D.

İkinci olarak Delice bölgesinde yer alan kültür varlıklarına ilişkin halkın tutumuyla ilgili sorulan soruya gelen cevaplardan bazıları şu şekildedir;

"Halkımızın bilinci çok yok. Delicenin aydın kesimi bu bilince sahip fakat halktan çok şey beklemem lazım. Halkta bu bilinç yok. Örneğin Ahmet Ağa Konağı hali içler acısı. Tarihi cami içerisindeki dut ağaçları oldukça yaşlı ve bakımsızdır. Bu aydın kişiler için bir sorun fakat toplumun geri kalanı için ilgi alanı dışında kalıyor." D.B.

"Biraz kültürlü olan, şöyle diyelim tahsil ve kültür diyelim, insan bunların önemini biliyor. Koruma altına alıyor ve koruyor. Diğerleri daha eğitimsiz insanlar... Nerelerine gelse talan edebilir. Burayı zaten talan ediyorlardı. Yani, bu durum yeni olmayıp, geçmişten günümüze kadar gelen birşey aslında. Tabiki korumak lazım. Bizden sonraki nesillere de bir ışık tutabilir. Bu şekilde düşünüyoruz." M.B.

"Maalesef yok. Şahsi görüşüme göre, orası yerleşim alanından çıkmış durumda. Delice'ye bir turist gelse oraya gidip de oraya gezeceğini, görmek isteyeceğini hiç düşünmüyorum. Akıbetini bilmiyorum. Yıkılma tehlikesi var. Bir de Çömelek Kaya var, eski Çoban Kayalar ama oraya da bir ilgi yok." O.Ş.

"Öyle bir ilgi yok." S.Y.

"Maalesef pek bir sorumluluk bilincinde olduğunu söyleyemeyeceğim. Bildiğim kadarıyla Küçükavşar köyündeki muhtarlığın gayretleri sonucunda orada bir sorumluluk bilinci az çok var

Selçuklulardan kalma bir eserde. Restorasyonu yapıldı büyük bir çaba sonucunda. Yani bunun dışında pek fazla sahiplenen çıkmadı. Sadece cami restorasyonu konusunda büyük talep var. Bu da pek kültürel içerikli olmamakla birlikte ‘en azından camimiz kalsın, daha iyi yapılsın’ düşüncesi ile bize geliyorlar. Köylerde tespit edilen sit alanlarımız mevcut bizim. Bu sit alanlarının korunması ile alakalı olarak vatandaştan hiçbir olumlu geri cevap alamadık. Hatta karşılaşmadık bile böyle bir taleple. Belki idarenin kusuru, belki bölge insanların kusuru bilmiyorum. Tabii sahiplenmek isteyenlerde var. Örneğin Elmalı’da bulunan o mozaiklerin o bölgede bırakılmasını ve oradaki şehrin araştırılmasını isteyenler vardı. Böyle bir istek olmasına rağmen gerçekleşmedi. Eserler alındı ve Kültür Bakanlığı’na götürüldü. Orada bir araştırma yapılmasını ve bir müze haline getirilmesini bizler de çok isterdik. Yani bu tip aksaklıklar vatandaşların ilgisizliğini ortaya çıkarıyor diye düşünüyorum.” A.H.

Üçüncü olarak söz konusu kültür varlıklarının gündelik yaşam üzerindeki etkileriyle ilgili soru sorulmuştur. Gelen cevaplardan birkaçı şu şekildedir;

“Çömelek Kaya mevkiinin sadece görsel olarak bir etkisi var. Görüntüsünün güzel olması itibariyle ilçeyi bir katkısı var yani güzellik katıyor. Bir manzara alanı gibi” Y.D.

“Bizim insanlarımızın bunlardan etkilendiğini pek zannetmiyorum. Çünkü insanlar çok vurdumduymaz. İnsanlar tepki göstermiyor. Yani ben tek başıma gidip tarihi konağı yıkmaya kalksam, insanlar buna tepki göstermez. Turistik anlamda bir getirisi olsaydı insanlar bundan etkilenirdi. Fakat konak şuan atıl durumda olduğu için insanlar açısından tepki çeken veya ilgi duydukları bir alan değil.” İ.B.

“Küçük bir ilçe olduğu için birileri kazı yaparken başkası görmüşse şikâyet ediyorlar. Bir de Tokuş Baba Türbesi var. Orada da yapılar var, hatta orada da kazı yaparken yakalanmışlar. Hititlere ait büyük yerlerin olduğu söyleniyor. Dediğim gibi devlette araştırmadı şu anda. Orası sit alanı ilan edildi diye biliyorum. Karpuz köyünde Nacağı Kanlı diye bir türbe var. Onu biliyorum. Hatta köy muhtarlarına köylerinde var olan kültür varlıklarını araştırmalarını söylemişim. Fakat söylediğim gibi bir ilgi yok.” H.A

“Şahsi olarak her şeyimle sahip çıktığını düşünüyorum. Yöre insanları da sahip çıkıyor. Öyle olmasaydı Sarıyaka Köyü’nün altındaki Çongar, Elmalı ve diğer köylerde sit alanı ilan edilen bölgeler var, insanlar orayı kazmıyor. E.K.

Bölgede geniş bir kültür varlığı hazinesi mevcuttur. Tüm bu cevaplar doğrultusunda, yöre halkının bu kültür varlıklarına ilişkin tutumu belirgin bir çizgiyle çizilmiştir. Yöre halkında özel ilgi duyan kişiler dışında genel itibariyle mevcut kültür varlıklarına karşı bir ilgi bulunmamaktadır. Bilinirlik düzeyinin düşük olması, gündelik yaşam üzerindeki etkiyi minimuma indirmektedir. Kültür varlığı olarak tanımadıkları için, bireysel bir aidiyet ve sorumluluk duygusu oluşmamıştır.

5.2.4. Kültür Varlıklarının Korunması ve Tanıtılmasına İlişkin Perspektif

Çalışmanın bu kısmında bölgedeki kültür varlıklarının mevcut durumu, korunup korunmadığı, tanıtılması ve korunmuyorsa korunması için neler yapılması gerektiğine ilişkin beklentiler sorulmuştur. Sorular şu şekildedir;

- Delice ilçesi sınırları içerisinde yer alan somut kültür varlıklarının mevcut durumu nasıldır?
- Delice ilçesi sınırları içerisinde yer alan kültürel miras gerektiği şekilde korunuyor mu? Korunamıyorsa sebepleri nelerdir?
- Delice ilçesi sınırları içerisinde yer alan kültürel mirasın tanıtılması ve korunması için neler yapılabilir?

İlk soruya gelen cevaplardan bazıları aşağıda belirtilmiştir;

“Yani oradan başka bilinen bir şey olmadığı için, bir tavır bir yöntem hiçbir şey yok. Çünkü böyle şeyler biraz daha farklı anlamlarda çıkartıyor. Orada bir kazı yapılması araştırma yapılması farklı anlamlarda getiriyor. Yani define avcılığı benzeri şeyler gibi. Geçmişte de olmuştu define arayan birileri yakalanmıştı. Böyle bir duyum almıştık kesin olmamakla birlikte.” Y.D.

“Delice ve köylerinde ele aldığımız zaman kültür varlıklarının şu anki durumu atıl durumda. Sahipsiz ve kendi haline bırakılmış. Bazı alanlarda hayvan otlatılıyor. Değeri bilinmiyor. Belli bir eğitim seviyesine ulaşmış olsaydık kültür varlıklarımız da sıkı sıkıya sarılmış olurduk.” O.E.

“Mevcut durumu şöyle; zaten büyük çoğunluğu toprak altındadır. Mesela bir dönem şöyle bir olay oldu. Şahçalı köyünde bir kazı yapılmaya çalışılmış defineler tarafından. Kültür Bakanlığı'ndan bize gelip ora ile ilgilenmemizi rica ettiler. Kültür Bakanlığı sıraya almadan orayı değerlendirmiyor. İl sınırları içerisindeki kültür varlıklarını incelemek için bir sıraya koyuyor. Bu nedenle sırası gelmedikçe gelip bakmıyorlar, ilgilenmiyorlar. Devlet bu şekilde bir inceleme yapıyor. Genel olarak sit alanları korunuyor. Hatta duyduğumuza göre sit alanları ısıya duyarlı bir sistemle korunuyor. Bölgeye canlı bir varlık girdiğinde oradan sinyal alıyorlar ve jandarmaya bildiriyorlar. Sit alanları bu şekilde fakat diğer yerlerde emniyet ya da jandarma sorumlu olduğu bölgesine göre koruma yapıyor. İhbarlar değerlendiriliyor.” H.A.

İkinci soruya verilen cevaplar şu şekildedir;

“Ortada ve fazla somut bir şey olmadığı için koruma da yok. Olduğu şekliyle duruyor. Herhangi bir zarar verme, kırma, yok etme gibi bir durum söz konusu değil.” Y.D.

“Kesinlikle koruma altına alınması gerekiyor. Tabiat şartlarına açık bir şekilde duruyor. Çömelek Kaya mevkiinde kaçak kazılar falan yapıldı.” İ.B.

“Gerektiği şekilde korunmuyor. Korunmamasının sebeplerini bilmiyorum. Sadece restore edilecek diyorlar ama ne olur bir fikrim yok. Parasal sorun mu neyin nesi bilmiyorum.” O.Ş.

Son soruya gelen cevaplardan bazıları ise şu şekildedir;

“Zaman zaman bununla alakalı festivallerinin düzenlenmesi gerek. Geçmişten günümüze gelen kültür varlıklarının tanıtılması ve gösterilmesi gerek. Örneğin eski taş değirmenine ait değirmen çarkı hala duruyor. Mesela o sergilenebilir. Soyut kültürel mirası ait olan göstergeler sergilenebilir, soyut kültür tanıtılabilir. Soyut veya somut hepsi bizim kültür mirasımız. Bunlar halka tanıtılmalı. Geçmişte ekonomik yaşantı büyük ölçüde ev tipi üretimler şeklindeydi. Bunlar topluma tanıtılmalı. Olası bir savaş durumunda toplum eski ilkel hale tekrardan dönebilir. Bu nedenle insanlar hayatta kalabilmeleri için geçmiş yaşantılara dair üretim biçimlerinde öğrenmeli.” D.B.

“Önce kültürel miras tespit edilmeli neyimiz var, neyimiz yok bilmeliyiz. Bunları insanların doğrudan kullanabileceği hale getirmeliyiz. Günümüzde artık her türlü tanıtım, her şekilde yapılabiliyor. Radyo, televizyon, internet ortamında bunlar tanıtılabilir. Bir de yaşamak gerekiyor. Yani insanlar bunu birbirlerini anlatmalı, birbirlerinden görmeliler, örnek almalılar, dinlemeliler, keşfetmeliler.” İ.B.

“Devlet bünyesinde kültürel varlıkların korunması konusunda bir icra organı var. Coğrafi konumumuz itibarıyla çok fazla kültür varlığına sahibiz. Fakat bunlara sıra gelmiyor. Bütçeden ödenek ayrılamıyor. Sıra geldiğinde ümit ediyorum yapılacak. Tanıtılması hususunda da senin gibi gençlere ihtiyacımız var. Üniversitelerde anlatılmalı ve insanlar bilinçlendirilmeli.” E.K.

Sorulan bu sorular ışığında, Delice ilçesinde bulunan kültür varlıklarının yeterince korunamadığı ifade edilmiştir. Korunamamaya ilişkin sebepler ise, yeterli tanıtımın yapılmaması ve bölge halkının varlıklardan haberdar olmaması, bölge halkında eğitim durumuna bağlı olarak yeterli bilincin oluşmamış olması, mali ve teknik yetersizlikler ile koruma teşekkülüne ilişkin donanımlı kimselerin bulunmaması ile ilgilidir. Bölge halkının bu konuda beklentisi, yetkili kimselerce yeterli tanıtımın ve sorumluluk bilincinin aşılmasıdır.

5.2.5. Kültür Varlıklarının Korunması ve Tanıtılmasına İlişkin Yetkili Organların Teşebbüsleri

Çalışmanın bu son bölümünde, yöre halkının yerel yönetimler, özel ve kamu teşekkülleri açısından yetki ve sorumluluklara ilişkin bakış açılarını değerlendirmek amacıyla iki adet soru yöneltilmiştir. Sorular şu şekildedir;

- Delice ilçesi sınırları içerisinde kültürel miras olarak nitelendirilen alanların korunmasına yönelik özel veya kamu kurumları tarafından gerçekleştirilen faaliyetler var mıdır?

- Yerel yönetimlerin kültürel mirası korumadaki yetki ve sorumlulukları nelerdir? Üzerine düşen görevi yapmaktalar mıdır?

İlk soruya verilen cevaplar şu şekildedir;

“Köylerdeki sit alanlarını kamu teşebbüs olarak örnek gösterebiliriz. Özel bir teşebbüs olarak ise köy derneklerini örnek gösterebilirim hemen hemen her köyde bir köy derneği var. Çeşitli şekillerde toplantılar yapıyorlarmış. Kültürel mirası tanıtacak şekilde, şurada şu var burada bu var, diye anlatıyorlarmış. Yani bölgesel festivaller, küçük çaplı toplantılar kendi içlerinde. Bu çok fazla somut kültürel miras ile alakalı olmayabilir ama soyut kültürel mirasın korunması için kendi çaplarında çabaları var. Somut kültürel mirasa örnek olarak da Tokuş Baba Türbesi’nin bakımını yaptırıyorlar. Bunu örnek verebilirim.” İ.B.

“Maalesef yok.” O.Ş.

“Şu anda öyle bir çalışma yok.” S.Y.

“1990’lara kadar arkadaşlarla kendi aramızda kültürümüzü korumak ve yaşatmak adına neler yapabileceğimiz hususunda tartışıyorduk. Kültür ve yardımlaşma derneğinin kurulmasını teklif ettim. Sıcak bakmamalarına rağmen tek başıma bu derneği kurdum. Ankara’da ‘Delice İlçesi Kültür ve Dayanışma Derneği’ni, 1990 yılında kurdum. 6 ay kadar bu derneği kurmak için uğraştım. Diğer derneklerin tüzüklerinden yararlandım. Çok büyük çaba sarf ettik. Bu kültür derneği ile ayakta durmaya çalışıyoruz. Hemen hemen iki senede bir kendi kültürümüzü yaşatmak için günler tertip ediyoruz, geziler düzenliyoruz. Çabamız gençlerimize eğitim konusunda örnek olmak. Çünkü bu gençler bizim kültürel mirasımıza sahip çıkacak.” O.E.

“Konak için belediyeye müracaatta bulunuldu. Şu an belediyeye devrettiler bu konağı. Belediyede Kültür Bakanlığı’na müracaat etti ve şuan restorasyon çalışmalarına başlamayı düşünüyorlar. Başlamak üzereymiş. Herhangi bir özel teşebbüs yok. Sadece bizler bağıcılığı korumaya çalışıyoruz.” D.B.

Son soruya verilen cevaplar şu şekildedir;

“Küçük bir kasaba olduğu için herhangi bir sıkıntı yaşamıyoruz. Herkes üzerine düşen görevi yapıyor. Biz sadece tespit edip bildirmekle yükümlüyük. Üst birimlerimize. Bunun bildirildiğini düşünüyorum. İlçemizden gerekli taleplerin üst birimlere zamanında ve yerinde bildirildiği kanaatindeyim. Gözlemlerim bu yönde. Fakat üst birimlerinde kendilerince gerekçeleri vardır.” A.H.

“Açıkkası yasal çerçevesini bilmiyorum. Fakat yerel yönetimlere böyle bir yetki ve sorumluluğunu tanımlanmasını öngörüyorum. Yerel yönetimlerin bu doğrultuda ne tür faaliyetler yaptığını bilmiyorum. Fakat dediğim gibi üniversitelerin ilgili alanlarına bir davet yapabilirler. Yani en azından araştırma sonucunda olumlu ve olumsuz bir neticeye ulaşmalılar. Fakat o bölgede bir çömlek küpün çıkartılması da olumlu bir sonuca işaret olmalıdır. Yani yerel yönetimler o bölgenin kazı alanına açılması için bir öncülük yapabilirler.” Y.D.

“Mevcut sit alanlarını vesaire korumak için Kültür Bakanlığı gerekli uydu sistemlerini kurmuş. Diğer yerlerde söylediğim gibi jandarma, emniyet devriye geziyor. Bilhassa küçük yerlerde oto-kontrol de söz konusu. Yani kamu kurumu olarak koruma söz konusu. Teşebbüs edenler yakalanıyor. Çömelek Kaya mevkiinde zaten belediyeye ait sulama havuzu var. Aynı zamanda Delice köylü pazarı da oradadır. Bu nedenle jandarma sürekli devriye atıyor. Orada kazı yapılması şu an mümkün değil. Zaten orada sadece çanak çömlek çıkıyor. Şu an için kayda değer bir şey bulan olmadı yüzeysel olarak Kanalizasyon şebekesi falan bulundu. Karaköse köyünün olduğu yerde Hititlerden kalma bir köy kurulduğu söyleniyor. Irmağın üzerinde de birtakım kulelerin olduğu söyleniyor. Bizim sınırı biraz geçiyor, İnegazi tarafında kalıyor. Şahsi fikrim buradaki bağıcılığın Hitit Devleti döneminden miras kaldığı yönündedir. Çünkü bulunan kalıntılarının şarap saklamak için olduğu aşikâr.” H.A.

Çalışmanın son bölümünde yer alan sorulara verilen cevaplar doğrultusunda, görüşmecilerin kültür varlıklarının korunmasına yönelik yerel yönetimler, özel ve kamu teşebbüsleri tarafından üstlenilmesi gereken yetki ve sorumlulukları yeterli görmedikleri anlaşılmaktadır. Bu noktada beklenti, söz konusu kültür varlıklarının gün yüzüne çıkartılması ve yeterli koruma düzeyinin sağlanarak halka bilinç duygusunun aşılması yönündedir.

SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde var olan tüm kültürel değerlerin, günümüzde korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması önemli bir durumdur. Gelecek nesiller açısından eski kültürel değerlerin aktarılması, onların geçmiş değerlere yönelik eleştirileri ve geliştirme çabaları sonucunda, yeni birikimler meydana getirerek kültür varlığına katkı sağlar. Yapılan çalışma doğrultusunda, Kırıkkale İlinin Delice İlçesinde kültür varlıklarının bilinirliği ve korunması hususunda yeterli bilincin olmadığı ifade edilebilir. Koruma anlayışına ilişkin bilincin toplumsal tabana hâkim olmadığı, mülakat sonuçları neticesinde söylenebilir. Görüşmecilerin ifade ettiği doğrultuda, yerel yönetim birimlerinde yetki ve sorumluluk anlayışının sınırlı veya yetersiz olduğu ifade edilmektedir.

Kültür varlıklarını korumaya ilişkin yapılan araştırmanın sosyolojik bir boyutu olarak ayrıca, halkın kültürel miras anlayışının sadece soyut tanımlamalarda kaldığı; toplumda baskın gelen inanç, gelenekler, adetler, uygulama biçimleri, fikirler vb. birer miras olarak nitelendirildiği söylenebilir. Buna bağlı olarak yakın çevrelerinde gördükleri kültür varlıklarından bir çıkar analizi yapılmaktadır. Örneğin dini inançlar gereği bir kültür varlığı olarak gördükleri, bakımı ve onarımı yapılması istenen eserler cami, türbe, medrese gibi yapılardır.

Coğrafi mekânın ve toplumsal yerin birbirinden ayrılamaz kavramlar olduğu göz önüne alındığında, kültürel mirasın kentsel mekânlardaki yaşam biçimlerini toplumsal ve sosyolojik olarak açığa çıkarttığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda devlet, politika belirleyici olarak, kültür varlıklarının bilinirliği ve korunmasına ilişkin hususlarda aktif rol oynamalıdır. Yerel yönetim birimlerine koruma noktasında daha fazla yetki verilmelidir. Yerel bölgelerde, bilinirliği arttırmaya yönelik tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilerek, özellikle kırsal alanlarda yaşayan kitleler bilgilendirilmelidir. Çalışma sonucunda ortaya çıkan sonuçlardan en önemlisi ‘halkın neyi koruyacağını bilmemesi’ olmuştur. Delice örneği gibi çeşitli spesifik örnekler çoğaltılabilir. Bu nedenle koruma anlayışına ilişkin atılacak ilk adım kültür varlıklarının listelenmesinin yapılması ve sonrasında bölge sakinlerinin, korunacak envanterler konusunda bilgilendirilmesi olmalıdır. İkinci olarak, kültür varlıklarının nasıl korunacağına ilişkin yöntemin belirlenmesi gerekir. Bu aşamada kentsel planlamalar, özellikle taşınmaz kültür varlıklarının konum ve durumlarına uygun olarak hazırlanmalı ve faaliyete geçirilmelidir. Aynı zamanda kentsel rant gibi, kültürel varlıkların akıbetini sekteye uğratabilecek durumların ortadan kaldırılması gereklidir.

Kültür varlıklarının korunması üzerine bir diğer öneri ise, yerel vakıf ve toplulukların desteklenmesi olabilir. Belirli bir zümreye ithaf etmeksizin, bölgesel ölçekte kültür varlıklarını koruma ve yaşatmaya yönelik eylem gösteren yerel topluluklar devlet tarafından desteklenmelidir. Aynı zamanda kültürel mirasın önemi ve korunmasına ilişkin sorumluluk bilinci, eğitim evresinin her döneminde kitlelere iletilmelidir. Kültürel mirasın geçmiş ve gelecek arasında köprü kuran bir bağlantı ve tarihin tozlu raflarında kalamayacak kadar değerli olduğu bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- AHUNBAY, Zeynep (2009), **Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon**, Yem Yayınları, İstanbul.
- AHUNBAY, Zeynep (2019), **Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri**, Yem Yayınları, İstanbul.
- AKÇA, Saniye (2017), “*Kültürel Miras Yönetimi; İstanbul Tarihi Yarımada Örneği Değerlendirme ve Öneriler*”, **İdealkent Dergisi**, S.22(8), ss.577-596.
- ALGREEN-USSING, Gregers, HASSLER, Uta ve KOHLER, Niklaus (2004), “*Urban Life Cycle Analysis And The Conservation of The Urban Fabric*”, **SUIT Position Paper**, S.6, ss.1-7.
- ALTIN, Yakup (2010), **Her Yönüyle Delice**, Belen Yayıncılık, Ankara.
- ATİNA TÜZÜĞÜ (1931), http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf (Erişim Tarihi: 03.08.2020).
- BİNARK, İsmet (2015), **Kültür ve Din Dinin Toplum Bütünleşmesindeki Yeri**, Zahir Yayınları, İstanbul.
- CURAOĞLU, Füsün ve SİPAHİOĞLU, Deniz (2002), “*Kent Kimliğinin Belirlenmesinde Pişmiş Toprak Yapı Malzemelerinin Kullanımı: Eskişehir Kenti Örneği*”, **2. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Yayınları, Eskişehir, ss.25-29.
- DAĞISTAN ÖZDEMİR, Melike Z. (2005), “*Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış*”, **Planlama Dergisi**, S.1, ss.20-25.

- DELİCE, Mustafa (2016), **Türkmenlerin Kadim Yurdu Delice**, Serencam Yayınevi, Konya.
- GÖKALTUN, Emrah (2010), “*Tuğla Yüzeyle Binalar Kent Kimliğini Belirleyici Öğelerden Birisi Olabilir mi?: Eskişehir Örneği*”, **İdealkent Dergisi**, S.1, ss.126-137.
- GÜMÜŞÇÜ, Osman (2018), “*Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras*”, **Erdem Dergisi**, S.75, ss.101-120.
- HARKIN, Michael (1995), “*Modernist Anthropology and Tourism of The Authentic*”, **Annals of Tourism Research**, S.22(3), ss.650-670.
- ICOMOS (1994), **Nara Özgünlük Belgesi**, Nara Özgünlük Konferansı, Nara.
- KARPUZ, Haşim (1990), “*Eski Eser ve Anıtların Korunmasında Halkın Eğitimi*”, **Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, S.34(1-2), ss.405-408.
- KELEŞ, Ruşen (2006), “*Kent ve Kültür Üzerine*”, **Mülkiye Dergisi**, S.29(246), ss.9-18.
- KÜRKÇÜOĞLU, Eren (2010), “*İdeal Arayışında Bir Dönüm Noktası: Yıldız Şehirler*”, **İdealkent Dergisi**, S.1, ss.78-95.
- MUMFORD, Lewis (2014), “*What is a City?*”, **Deensharp Files**, https://deensharp.files.wordpress.com/2014/08/mumford-what-is-a-city_.pdf (Erişim Tarihi: 09.11.2020).
- OĞUZ, Öcal (2007), “*UNESCO, Kültür ve Türkiye*”, **Milli Folklor Dergisi**, S.19(73), ss.5-11.
- ÖKSÜZ KUŞÇUOĞLU, Gizem ve TAŞ, Murat (2017), “*Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi**, S.2(1), ss.58-67.
- ÖZDEMİR, Eylem (2010), “*Kentin Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar: Toplumsal Süreç ve/veya Mekânın Çözümlemesi*”, **İdealkent Dergisi**, S.1, ss.44-77.
- ÖZKARTAL, Zeki (2015), “*Bir Kültürel Mirasımız: Isparta Yılkırkan Çeşmesi*”, **Akdeniz Sanat Dergisi**, S.8(15), ss.26-36.
- RUKANCI, Fatih (2018), “*Kültürel Mirasın Gelecek Kuşaklara Aktarılması ve Tanıtımında Yazma Eser Kütüphaneciliği*”, **Erdem Dergisi**, S.74, ss.99-116.
- TAPAN, Mete (1998), “*İstanbul’un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri*”, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık** (Ed. Yıldız Sey), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ss.75-88.
- TUNÇER, Mehmet (2006), “*Anadolu’da Yeniden Kentsel Rönesans*”, **Sanat ve Kent**, <http://www.tayproject.org/texts/SanatveKent.html> (Erişim Tarihi: 09.11.2020).
- TUNÇER, Mehmet (2017), **Dünden Bugüne Kültürel Miras ve Koruma**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- TÜRKİYE ÇEVRE SORUNLARI VAKFI (1999), **Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması**, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara.
- UNESCO (1972), **Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi**, Unesco Yayını, Paris.
- VENEDİK TÜZÜĞÜ (1964), http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf (Erişim Tarihi: 03.08.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası** (18.10.1982 tarih ve 17863 sayılı Resmi Gazete).
- Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi** (08.08.1999 Tarih ve 23780 sayılı Resmi Gazete)
- 2863 sayılı **Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu** (21.07.1983 tarih ve 18113 sayılı Resmi Gazete).
<http://www.delice.gov.tr/tarihce> (Erişim Tarihi: 03.08.2020).
<http://www.sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 03.08.2020).
<https://kirikkale.ktb.gov.tr/TR-172542/delice.html> (Erişim Tarihi: 03.08.2020).
<https://kirikkale.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=12> (Erişim Tarihi: 03.08.2020).
<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44423/dunya-miras-listesi.html> (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

Sosyal Politika Kapsamında Kamu Kuruluşları Tarafından Bir Dezavantajlı Grup Olarak Engellilere Yönelik Verilen Hizmetlerin Etkinliği: Isparta İli Örneği*

The Efficiency of the Services Offered for the Disabled by Public Institutions as a Disadvantaged Group within the Scope of Social Policy: The Case of Isparta

Murşit IŞIK

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF,
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,
mursitisik@sdu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-9855-6290>

Makale Başvuru Tarihi: 28.02.2021
Makale Kabul Tarihi: 10.04.2021
Makale Türü: Araştırma Makalesi

Kübra DEMİROK

Bilim Uzm., Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE,
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD,
kubrademirok.mail@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5900-9403>

ÖZET

Anahtar

Kelimeler:

Sosyal Politika,

Dezavantajlı
Grup,

Engelli,

Kamu Hizmeti,

Kamu Kuruluşu,

Sosyal devlet ve sosyal adalet gibi birçok ilkeler ışığında hareket ettiği düşünülen bir bilim olarak karşımıza çıkan sosyal politikanın önemli konularından biri dezavantajlı gruplardır. Bu grup içerisinde yer alan “engelliler” ortak yaşam alanlarında devletin de desteğiyle diğer insanlar gibi, kendilerini diğer insanlardan farklı görmeden engellerini hissetmeden ihtiyaçlarını karşılayabilmek hakkına sahiptirler. Bu amaçla devletler bu gruplara yönelik birçok hizmetler vermekte ve vermeye de devam etmektedir. Araştırmanın amacı Isparta İlindeki engelli bireylerin kamu kurumları tarafından sağlık, ulaşım, şehircilik, güvenlik, toplumsal ilişki, kamudan beklentiler, istihdam alanlarında yapılan hizmetlere bakış açısı ve bu hizmetlerden duyulan memnuniyeti ölçmeye çalışmaktır. Bu amaçla Isparta İlinde ikamet eden engelli bireylere anket formları dağıtılmış engelli bireylerin cinsiyet, yaş grubu, medeni durum, çalışma durumları, gelir durumları, çalıştığı sektör, sosyal güvence, eğitim, engel türü ve engel oranına göre verilen kamu hizmetlerine yönelik algıları arasında farklılık olup olmadığı araştırılmış ve yapılan analizler sonucunda anlamlı farklılıklara rastlanmıştır. Sadece cinsiyet, medeni durum ve engel oranında analizler sonucunda anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Araştırma ile yerel yönetimlerin kolaylaştırıcı hizmetler sunması karşılığında özürllü istihdam oranlarını arttırabilecekleri sonucuna ulaşılmıştır. İşyerlerinin fiziksel imkânlarının uygun olması karşılığında, özürllülerin verimli bir şekilde çalışacaklarını içeren beyanları yüksek bir ortalamaya sahiptir.

ABSTRACT

Keywords:

Social Policy,

Disadvantaged
Group,

Disability,

Public Service,

Public Institution,

Disadvantaged groups are one of the important issues of social policy, which appears as a science thought to act in the light of many principles such as social state and social justice. People with disabilities in this group have the right to meet their needs in common areas with the support of the state, like other people, without seeing their disabilities without feeling different from other people. For this purpose, governments provide and continue to provide many services for these groups. The aim of the study is to evaluate the perspective of the disabled individuals in Isparta by public institutions on health, transportation, urbanism, security, social relations, public expectations, employment services and to measure satisfaction with these services. For this purpose questionnaires were distributed to disabled people residing in Isparta province whether there is a difference between the perceptions of the disabled people regarding the public services given according to gender age group marital status working status income status sector social security, education, disability type and disability rate and significant differences were found as a result of analysis. Only the marital status and disability ratio of the sexes did not reveal any significant difference. With the research, it was concluded that local governments can increase the employment rates of the disabled in exchange for providing facilitating services. Statements stating that disabled people will work efficiently in return for the appropriate physical facilities of the workplaces have a high average.

* Bu makale Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Doç. Dr. Murşit IŞIK danışmanlığında, Kübra DEMİROK tarafından hazırlanan ve 2019 yılında kabul edilen aynı adlı yüksek lisans tez çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

İnsan sosyal, ekonomik ve kültürel bir varlık olup, ihtiyaçlarını karşılamak için tarihin her döneminde farklı şartlarda ve usullerde çalışma şekillerine maruz bırakılmıştır. Bundan dolayı insanı ilgilendiren herşey bilimin konusu içindedir. İnsanlar Sanayi Devrimi döneminde çok katı çalışma kurallarına tabi olmuş ve kol beden gücünün ön planda olduğu bir sürecin içinde kendini bulmuştur. Zamanla teknolojik gelişme ve küreselleşme dediğimiz kavramların ortaya çıkmasıyla insanoğlunun çalışma şekilleri değişiklik göstermiş telefonla çalışma, evde çalışma, part-time çalışma gibi istihdam şekilleri ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaların gerçekleştirilme şekli, çalışma (istihdam) ile ilgili politikaların oluşturulması, uygulamaya konması, uygulamada karşılaşılan sorunların çözüme kavuşturulması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, istihdamın artırılması, etkinlik ve verimliliğin sağlanması gibi birçok konu sosyal bilimlerden incelenmiştir. Sosyal bilimlerin içerisinde yer alan birçok farklı disiplin bu süreç, politika, uygulama ve norm tesisini kendi amaç ve ilkeleri doğrultusunda analiz etmiştir. Sosyal politika da bu amaçla bu konularda araştırma ve incelemelerin yapıldığı bir bilim dalıdır.

Sosyal bir bilim olan sosyal politika kavramına bakıldığında temelde dar anlamli sosyal politikayı ifade eden işçi, işveren ve devletin olduğu bir döngüyü ifade ediyordu. Daha sonra devlet anlayışında ortaya çıkan değişimler, küreselleşme kavramının ortaya çıkması sonucunda işletme kavramındaki değişim ve küçük ölçekli işletmelerden büyük ölçekli işletmelere geçiş süreçleri fabrikalardaki üretimin sürecinde emeğin (işgücünün) beden ve kol gücünü esas alan anlayış yerine esnek istihdam biçimlerini oluşturmuştur. Esnekleşen istihdamla birlikte önceden erkeklerin dâhil olduğu işgücü piyasasına kadınlar, çocuklar, göçmenler, yaşlılar, vb. birçok sosyal grup da dâhil olmuştur. Bu durum “dezavantajlı gruplar” kavramını ortaya çıkarmıştır.

Dezavantajlı gruplar; ekonomik ve sosyal hayata katılımında zorluk çeken bireyler olarak ifade edilebilir (Baydoğan, 2012:3). Dezavantajlı dediğimiz kesim iktisadi ve sosyal hayata katılımında güçlük çeken, sahip olduğu şartlar itibarıyla avantajlı olmamayı ifade etmektedir. Dezavantajlı gruplar; kadınlar, çocuklar, gençler, yaşlılar, eski hükümlüler, göçmenler ve engelliler olmak üzere 7 sosyal gruptan oluşmaktadır. Çalışmamızın kapsamı açısından bu sosyal gruplardan tamamı dikkate alınmamıştır. Engelliler, kısıt kabul edilerek araştırma gerçekleştirilmiştir.

Engelli ve engellilik konusu Türkiye’de 1928’de başlayıp, 2014’e kadar devam eden çeşitli hukuk normları ile düzenlenmiştir. Tarihsel süreç içerisinde kavram ve kavramın taşıdığı anlam üzerinde dönüşümler yaşanmıştır. Engelli kavramından önce mevzuatta sakat, özürü ve malul gibi terimler kullanılmıştır. 2013 yılından bu yana ise ağırlıklı olarak “engelli” terimi tercih edilmektedir. Ancak akademik yazında ve diğer bazı hukuk normlarında halen genel ve tek bir kavram kullanılmamaktadır. Daha doğrusu sakat ve malul gibi terimler halen muhtelif hukuk normlarında terim olarak yer almaya devam etmektedir.

Sanayileşme, kentsel nüfus yoğunluğu ve sosyal kontrol mekanizmasının zayıflaması ve toplumsal değişimin sonucu olarak; insanların yardımlaşma, birlik ve beraberlik gibi duygularının yerini ben merkezli bireysellik anlayışı almaya başlamıştır. Bu durum dezavantajlı yaşam standartlarına sahip olan ve bu sebeple de yalnızlaşma eğilimi yüksek olan engellileri toplumdaki diğer kişilerden biraz daha uzaklaştırmıştır. Diğer bireylerin engellilere olan destekleyici tavırları ve insancıl yaklaşımlarının yerini zaman zaman küçük görme, önyargılı davranma, acıma, dışlanma ve değersizleştirilme gibi olumsuz davranışların aldığı görülmüştür. Bu durum engelli bireylerin kendisini toplumdaki soyutlamalarına ve toplumsal hayat içindeki aktif rollerinden uzaklaşmalarına neden olmuştur.

İnsanların farklılık oluşturması, engelli bireylere karşı daha anlayışlı davranması ve “her bireyin bir engelli” adayı olduğunu unutmadan hareket etmesi engelliler ile ilgili ortaya çıkan bireysel ve toplumsal olumsuzlukların giderilmesine katkı sağlayacaktır. Engellilik, toplumdaki kopuk, özgüvensiz bir yaşamı değil, toplum ile bütünleşmiş ve kendi içerisinde aktif bir rol ile özel bir yaşamı ortaya koymalıdır. Engelin varlığı bazı dezavantajlar ortaya koymuş olsa da inanç, imkân ve çalışma ile bunların birçoğunun aşılabileceği birçok olumlu örnekle ispatlanmış bir gerçektir.

Engelliliğin oluşması sadece istihdam esnasında meydana gelen bir kaza ile sınırlı değildir. Kişilerin doğumu sırasında, doğum öncesinde ve doğum sonrasında da ortaya çıkabilmektedir. Ancak her ne şekilde ortaya çıkarsa çıksın, mevcut olan dezavantajların önemli ölçüde giderilebileceği ve engelliler lehine eğitim ve istihdam aracılığı ile geliştirilebileceği göz ardı edilmemelidir.

Çalışmanın amacı; önemli ve dezavantajlı bir sosyal grup olan engellilerin aldığı kamusal hizmetlerden dolayı duydukları memnuniyet düzeylerinin ölçülmesi ve analiz edilmesidir. Isparta İlinde ikamet eden engelli

bireylere kamudan almış oldukları sağlık, ulaşım, eğitim ve sosyal aktivite hizmetleri ile toplumsal ilişki, kamudan beklentiler, istihdam ve siyasi haklar ile ilgili memnuniyet düzeyleri ölçülmüştür. Bu kapsamda bağımsız (*cinsiyet, yaş, medeni durum, çalışma durumu, gelir durumu, çalışılan sektör, sosyal güvence, eğitim düzeyi, engel türü, engel oranı*) değişkenlerin bağımlı değişkenlere etkisini ölçmek amacıyla bir çalışma modeli kurulmuştur. Bu modelde cinsiyet, yaş grubu, medeni durum, çalışma durumu, gelir durumu, çalışılan sektör, engellinin sosyal güvencesi, eğitim düzeyi, engel türü ve engel oranına göre ankette yer alan sağlık, ulaşım, şehircilik, güvenlik, eğitim, sosyal aktivite, toplumsal ilişki, kamudan beklentiler, istihdam ve siyasi haklar ölçeklerine göre anlamlı bir farklılık oluşup oluşmadığı test edilmeye çalışılmıştır.

2. SOSYAL POLİTİKA KAVRAMI VE DEZAVANTAJLI GRUP KAVRAMI

Sosyal politika kavramı ilk defa 19. yüzyılın ilk yarısında Riehl tarafından kullanılmıştır. İki ayrı kelimenin birleşimi olan sosyal politika kavramı 1880 yıllarına kadar akademik olarak bir önem arz etmemiş ve böylelikle de bilimsel çalışmalarda genel anlamda yer almamıştır. Kavramın kullanım amacı, devletin o dönemde var olan burjuva toplumu karşısında yapılan faaliyetleri göstermek ve toplumsal anlamda ilişkinin yansımaları sağlamaktır. Fakat 1873 yılında "Alman Sosyal Siyaset Derneği"nin kurulması ve sonrasında iktisat biliminin akademik bir disiplin hâline gelmesi ile sosyal politika kavramı kendine özgü bir bilim dalı hâline gelmiştir (Tuna ve Yalçıntaş, 2011:25).

Sosyal politika, Sanayi Devrimiyle birlikte gelen ve güçsüz olan işçi ile işveren arasındaki sınıf farklılığının sebep olduğu sorunların çözümünü ifade etmiştir. İşçi - işveren ilişkisinin bozulması nedeniyle toplumun geleceğinin bozulması riskiyle karşı karşıya kalınmıştır. Bu nedenle devlet sosyal politika sürecine dâhil olmuştur. Zamanla devletin almış olduğu tedbirlerin de alanı genişletilerek sosyal politikanın kapsam ve etkinliği de genişlemiştir (Tokol, 1997:1-2). Sosyal politikanın inceleme alanlarının genişlemesi, dezavantajlı gruplara olan ilgi ve önemin de artmasına katkı sağlamıştır.

Sosyal yaşam ve bazı evrelere katılmada zorluk yaşayan bireyler olarak ifade edilen dezavantajlı gruplar hassas, marjinalize ve korumasız gruplar gibi farklı kavramlar ile de ifade edilmektedir. Bu ifadelerden en sık rastlanılan dezavantajlı ve dışlanan grup kavramlarıdır. Bu ifadeler aynı anlamları karşılamak için geliştirilmiş olsa da kendi içlerinde bazı anlam farklılıklarına da sahiptirler. Dezavantajlı grup kavramı, bir yönüyle diğer kesime göre faaliyette bulunma eksikliği yaşayan veya mali yönüyle avantaj sahibi olmayan kesimleri ifade etmektedir. Bireylerin dışlanışlıklarından bahsedebilmek için herhangi bir yönüyle avantaj sahibi olmama durumunu oluşturan, bireylerin diğer bireyler ve kurumlar aracılığıyla ortaya çıkan politika ve tutumların ortaya çıkması gerekir; Yani dışlayan bir varlığa ihtiyaç vardır (Baydoğan, 2012:3-4).

3. KAVRAM, KURAM VE İSTİHDAM AÇISINDAN ENGELLİLİK

Türkiye'de tesis edilen hukuk normlarında ve literatürde "engelli" kavramı ile birlikte "özürlü", "sakat" ve "malul" gibi terimlerin kullanımı ile de karşılaşılabilir. 2013 yılı itibariyle kanun metninde ve akademik yazında "engelli" kavramının tercih edilmeye başlandığı görülmektedir. Bununla birlikte anayasada sakat (md.61) ve özürlü (md.10) kavramları da kullanılmaya devam etmektedir (Mecek ve Güney, 2017:381). Akademik yazında sakat, özürlü ve engelli sözcüklerinin aynı anlamda olduğu varsayımı üzerinden birbirinin yerine kullanılmasına sıklıkla şahit olunmasına rağmen bu kavramlar arasında bazı anlam farklılıkları mevcuttur.

Türkiye'de terminolojide farklılık olmasıyla birlikte mevzuatla ilgili hizmet konularına göre farklı ölçütlere dayanarak farklı tanımlamalar getirilmiştir. Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kuruluna göre, bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal özelliklerinde belirli bir oranda fonksiyon kaybına sebep olan organ yokluğu veya bozukluğu sonucu normal yaşamın gereğine uymayacak seviyede özürlenmiş kişi "sakat" ve onun özürlenme durumu "sakatlık" olarak tanımlanmıştır (T.C Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 1999:73-74). 5378 sayılı "Engelliler Hakkında Kanun"a (md.3/c) göre; "fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duygusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireye", engelli denilmiştir. Anayasa ile imzalanan uluslararası sözleşme metinlerinde ve yine işbirliği içerisinde bulunan WHO gibi uluslararası kuruluşlarca yapılmış birbirinden farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Belirtilen bu hukuk normlarından hareketle içinde bulunan zamanın - durumun şartlarına ve ihtiyaçlarına göre akademik yazında da çok farklı tanımlamalar geliştirilmiştir.

3.1. Engelliliği Açıklamaya Çalışan Modeller

Özürlülük, gerek nedenleri ve gerekse sonuçları açısından toplumsal bir olgu niteliği taşımaktadır. Tarihsel sürece bakıldığında hem toplumun hem de özürlülerin karşılıklı olarak birbirleri ile girdikleri etkileşimler sonucunda özürlülüğe bakışında değişimler yaşanmıştır. Özürlülüğü kavramaya ve tanımlamaya yönelik yaklaşımlar, sosyal hak kavramını somutlaştıracak biçimde özürlülere yönelik sosyal politikaların oluşmasında doğrudan etkili olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde toplumların özürlülüğü ele alış ve değerlendirme biçimleri birbirinden farklılık göstermiştir. Bu farklılık, birbirinin devamı olan dört farklı yaklaşımı ortaya çıkarmıştır. Ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasi yapıları da bu yaklaşımların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu yaklaşımlar şunlardır (Okur vd., 2010:248);

- Ahlâki Model
- Tıbbi Model
- Sosyal Model
- İnsan Hakları Yaklaşımı

Ahlaki model, engellilikten bireyin kendisini sorumlu tutan bir modeldir. Bireylerin kendisinin veya ebeveynlerinin doğru olmayan yani kötü tutumları sebebiyle engelliliğin ortaya çıktığını vurgular. Dini veya geleneksel konular ile engelli bireylerin yaşamlarını düzenler. Engelliliğin ahlâki çöküntüden kaynaklandığını insanın içinde şeytanın veya ahlâksızlığın dışı vurumu olduğunu ileri sürmüştür. Böylece hem engelli birey hem de ailesi büyük bir utançla yaşamlarını sürdürmeye başlamışlardır. Bu engelliliğe ilişkin en eski ve ilk modeldir (Özmete, 2012). Tıbbi Model, engellilik kavramını eksiklik üzerine patolojik bir unsur olarak tanımlanmaktadır. Engelli olmak negatifliğin göstergesidir. Engellilik, bireyi ilgilendiren bir durumdur. Engelliğin sebebiyet verdiği kalıcı sorunlar bireysel tedavi ile iyileştirmeye yönelik müdahalelerle gerçekleşmektedir. Bu modele göre daimi çözüm uzmanlık gerektiren bir iştir (Burcu, 2015:27).

Sosyal modelde, engellilik farklı olmayı gerektirir. Engellilik nötr bir durum olarak kabul edildiği için de toplum ile birey arasındaki bağ korunmalıdır. Bu modele göre engelliliğin sorunları birey ile toplum etkileşimine göre şekillenmektedir. Çözüm, bireyin kendinde veya toplum - birey ilişkisinde aranmalıdır (Burcu, 2015:27). Son model olan “İnsan Hakları Yaklaşımı” ise, engelliliği temelde insan hakları bağlamında değerlendirmektedir. Engellilerin dışlanabileceği eğitim, ulaşım, istihdam, sağlık, vb. tüm alanlardaki hakları baz alınmış ve bunlara yönelik ulusal ve uluslararası düzeydeki hukuki düzenlemelere vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Engelli Bireylerin Hakları Beyannamesi’nde insanın değerli olduğu, ayrımcılığa maruz kalamayacağı, tüm insan haklarından yararlanmalarının güvence altına alınması, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve siyasi haklardan yararlanması gerekliliği, yaşam koşullarının iyileştirilmesi gibi temel konular üzerinde durulmuştur (Ünal, 2018:1464).

3.2. Türkiye’de Engellilere Yönelik Hizmetler

Engelli bireyler de diğer bireyler ile ulusal ve yerel düzeydeki kamu hizmetlerinden etkin ve verimli bir şekilde yararlanma hakları vardır. Bu sebeple bu haklarını kullanmalarının önünde engel teşkil eden ve fırsat eşitsizliğine yol açan tüm unsurların giderilmesi, bu yönde koruyucu/önleyici tedbirler alınması ve uygulamada ortaya çıkan sorunların çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda gerek merkezi idare olan devlet ve gerekse yerel idareler olan il özel idareleri, belediyeler ve köyler ile bunlara bağlı kurumlar mevzuat ile öngörülen çalışmaları yapmak ve engellilere yönelik kamu hizmetleri üretmek durumundadırlar.

Engelliler ile ilgili en temel kamusal hizmetler mekânsal erişim ve ulaşımını önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Kamu binaları, sosyo-kültürel alanlar, ulaşım araçları, sosyal donatılar, vb. alanlara erişimlerinin rahat olabilmesi için engelli rampaları, engelli asansörleri, engellilere uygun merdivenler, kabartmalı yollar, kabartmalı levhalar, sesli bildirim cihazları, vb. uygulamalar hayata geçirilmektedir. Ayrıca bu bağlamda engelliler için e-uygulamalar geliştirilerek mekânsal bağlılıkları azaltılmaktadır. İhtiyaç halinde onlara yardımcı olmaları için destek personeli istihdam edilmektedir.

Engellilerin engellilik oranlarının azaltılması/giderilmesi ya da engelleri ile daha konforlu bir hayat sürmeleri için sağlık-rehabilitasyon hizmetleri, eğitsel doküman destekleri, mesleki eğitim imkânları, istihdam olanakları, sosyo-kültürel faaliyetler, sosyal yardımlar, vd. destek hizmetleri de sunulmaktadır. Engelli bireylerin diğer

engelli bireyler ile kaynaşmaları, dayanışma içinde olmaları ve birbirlerine destekler sunabilmeleri açısından muhtelif organizasyonlar ve uygulamalar hayata geçirilmektedir. Bu kapsamdaki faaliyetlere zaman zaman özel sektör kuruluşları ve STK'lar da destek sağlamaktadırlar.

3.3. Engelli İstihdamı

İstihdam, özünde emek arzı ile emek talebi arasındaki dengesizliğin dışı vurumudur. Bu dengesizliğin arkasında çok sayıda ekonomik ve sosyal etken yer alır. Emek arzının arkasında nüfus stoku ve nüfus artış hızı gibi etkenler yer almaktadır. İşgücü talebini ise iktisadi faaliyet hacmi oluşturur. Bir ülkede iktisadi faaliyet hacmi ne kadar geniş olursa ve zamanla yeni faaliyet alanlarının genişleme hızı ne kadar yüksekse işgücü talebinde o oranda yükselme meydana gelecektir. İstihdam konusu içinde engelli istihdamı önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'de kamu ve özel sektörde engelli istihdam etmek kanuni bir zorunluluktur. Bu zorunluluk 4857 sayılı İş Kanununda belirtilmiştir (Ölmezoglu, 2015:23).

Kamu kurumları ulusal, bölgesel ve yerel nitelikte kamu hizmetleri yerine getirmektedir (İzci vd., 2019:302). Kamu ve özel kurumlarda engelli personel istihdamı hukuken bir zorunluluktur. Kamu sektöründe "memur" olarak engelli personel istihdam edilmesi 657 sayılı Devlet Memurları Kanununda (md.53) düzenlenmiştir. Kamu sektörü ve özel sektörde "işçi" olarak istihdam edilecek engelli personelle ilgili temel hükümler de 4857 sayılı İş Kanununda (md.30) düzenlenmiştir (Mecek ve Güney, 2017:384).

Engellilerin istihdam yöntemleri, özürülülerin istihdam edilme mecburiyeti ve bu mecburiyetin yansıması olarak onların nasıl ve ne biçimde istihdam edileceklerine yönelik olan tartışmalarda farklı özürülü istihdam yöntemleri ortaya çıkmıştır. Bunlar şöyle sıralanabilir (Öz ve Orhan, 2012:38-39);

- Kota Yöntemi
- Evde Çalışma Yöntemi
- Kooperatif Çalışma Yöntemi
- Korumalı İşyeri Yöntemi
- Kişisel Çalışma Yöntemi

Avrupa Devletleri 1. Dünya Savaşından sonra kamu ve özel sektörde belirli sayıda özürülünün istihdam edilmesi yönünde faaliyette bulunmuştur. Kota şeklinde özürülü çalıştırma uygulamaları özellikle savaşta sakatlanan harp mâlüllerin istihdamını kolaylaştırmak amacıyla ilk kez Almanya'da 1919 Avusturya 1920 de İtalya 1921 de Polonya ve 1923'te Fransa'da uygulanmıştır (Seyyar, 2006:43). Türkiye'de engelli istihdamında kota yönteminin uygulanışı, 1967 yılında yürürlüğe giren Deniz İş Kanunu ile meydana gelmiştir (Gönülaçan, 2016:48). Bu yöntemin uygulanışı ile Türkiye'de kamu ve özel sektörde engellilerin işyerinde çalışabileceği ve işgücüne katkı verebileceği düşüncesi güçlenmiştir (Genç ve Çat, 2013:375).

Evde çalışma yöntemi, işlerin belirli günlerde sakatların ve eski hükümlülerin ikamet edilen yere götürülüp bırakılmasını, iş tamamlandıktan sonrada belirli günlerde ikamet edilen yerden alınıp toplanmasını öngören bir düzenlemedir. Sakatların ve eski hükümlülerin bu yol ile evlerinde çalışarak bir gelir güvencesine sahip olmaları hedeflenmektedir. Evde çalıştırma programlarından başta Fransa Almanya ve ABD olmak üzere birçok ülke faydalanmaktadır (Altan, 2007:206).

Kooperatif çalışma yöntemi, özürülülerin kendi çabaları veya devlet desteği ile kurdukları kooperatif şeklindeki örgütlenmeler ile çeşitli çalışma alanlarından kendilerine çalışma imkânı oluşturmaktadırlar. Böylece işbirliğine dayanan bu yöntem ile özürülüler öncelikle üyelerinin mevcut yetenek ve kapasitelerini değerlendirme, bunları yapacakları işe göre iyileştirme ve bağımsız bir kuruluş olarak alanda faaliyet göstermektedirler (Taşkesen ve Gönüllü Taşkesen, 2015:131).

Korumalı işyeri uygulaması ile öncelikli olarak istihdam piyasasına kazandırılmaları güç olan özürülülerin istihdamı hedeflenmektedir. İkincil hedef ise; bu özürülü gruplarının bir adım ileriye, normal iş piyasalarına geçişinin sağlanmasıdır. Özürülülerin açık çevrede, korumalı binalarda ve işletmelerin üretim üniteleri içerisinde korumalı atölyeler kurularak buralarda istihdam edilmelerini konu edinmektedir (Öz ve Orhan, 2012:41).

Türkiye'de kişisel çalışma yöntemi özürülü istihdamının artmasına yönelik üzerinde durulmayan bir yöntemdir. Bu da özürülü bireylerin basit ve niteliksiz işlere yönelmesine neden olmuştur. Dijital devrimin ortaya çıkardığı sonuçlar düşünüldüğünde bu yöntem bahsedilen gereklilikler yerine getirildiğinde özürülülerin istihdamı

konusunda önemli roller üstlenebilecek çalışma yöntemi olarak düşünülebilir. Ancak bu yöntemin uygulanmasında devletin üstleneceği rol ve vereceği teşvikler çok önemlidir (Öz ve Orhan, 2012:43).

Bahsedilen yöntemlerin içinde kota yöntemi en yaygın olan yöntemdir. Özellikle son dönemlerde ABD ve İngiltere gibi ülkelerde uygulamadan kaldırıldığı gözlenen bu yöntem hâlâ Türkiye’de ve AB ülkelerinde uygulanan en önemli yöntem olarak görülür (Öz ve Orhan, 2012:38-39).

4. ENGELLİLERE YÖNELİK VERİLEN HİZMETLERİN ETKİNLİĞİ İLE İLGİLİ ISPARTA İLİ ALAN ARAŞTIRMASI

Makalenin bu kısmında sırasıyla araştırmanın amacı, kapsamı, önemi, evreni, örnekleme, anket formunun oluşturulması, varsayım ve kısıtları ile bulgulara yer verilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular kendi içerisinde gruplandırılarak açıklanmıştır.

4.1. Literatür Taraması

Araştırma ile elde edilen bulguların ve ulaşılan sonuçların benzer araştırmalar ile karşılaştırılması, yapılan çalışmanın benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyacaktır. Bu bağlamda literatürde mevcut olan benzer çalışmaların kapsamı, evreni, örnekleme, metodolojisi, temel bulguları ve sonuçlarına değinilecektir.

Orhan (2013) tarafından yapılan araştırmada özürülülerin istihdamıyla ilgili hem Türkiye hem de Avrupa Birliği üyesi ülkelerde yapılan uygulamalara ilişkin bir durum analizi amaçlanmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Ankette özürülülerin istihdamına ilişkin sorular kavramsallaştırılıp, içselleştirilmiştir. Anket, çalışan ve çalışmayan özürülüler ile özürülü ailelerine ve işverenlere (4 kesime) uygulanmıştır. Araştırma evreninin İstanbul, Kocaeli, Sakarya ve Ankara’da ikamet eden çalışan özürülülerin, çalışmayan özürülülerin, işverenlerin ve özürülü ailelerinin oluşturduğu çalışmanın içeriği 5 bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde refah devleti modelleri; 2. bölümde mevcut özürülü istihdam yönteminin güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya çıkarılması incelemesi; 3. bölümde Türkiye ve AB ülkelerinde özürülülerin istihdamına ilişkin durum analizi; 4. bölümde özürülü istihdamında doğrudan rol alan paydaşların özürülü çıkarmaya yönelik alan araştırması; 5. bölümde ise Türkiye’de özürülülerin istihdamına ilişkin somut öneriler ortaya konulmuştur. Araştırma ile yerel yönetimlerin kolaylaştırıcı hizmetler sunması karşılığında özürülü istihdam oranlarını artırabilecekleri sonucuna ulaşılmıştır. İşyerlerinin fiziksel imkânlarının uygun olması karşılığında, özürülülerin verimli bir şekilde çalışacaklarını içeren beyanları yüksek bir ortalamaya sahiptir. Bununla birlikte verilen cevaplar arasında kararsızlıkların çok olduğu görülmüştür. Çalışmada sağlık, ulaşım, şehircilik, güvenlik, eğitim, sosyal aktivite, toplumsal ilişki, kamudan beklentiler, istihdam ve siyasi haklar bağımlı değişkenlerinin demografik unsurlar olan cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir durumu, çalışılan sektör, sosyal güvence, eğitim, engel türü ve engel oranının oluşturduğu bağımsız değişkenlerle arasında cinsiyet, medeni durum ve engel oranı ölçekleri dışında anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır. Araştırmada engel türü değişkenine göre farklılık analizinde, engel istihdam ölçeğinde ve gelir durumu değişkenine göre farklılık analizinde “sağlık ölçeğinde” kararsızlığa rastlanılmıştır (Orhan, 2013).

Sevgi Engelliler Derneği (2015) tarafından Muş ilinde yapılan çalışmada, engelli bireylerin devlet kurumlarıyla kurmuş oldukları iletişimin kapsamı ve kurum ile engelli bireyler arasında ortaya çıkan sosyolojik dokuyu ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Şehirleşme ve modern devletin zorunlu kıldığı kurumsal gelişmeler sonucunda engelli bireylerin kurumlarla diyalogları nasıl şekillendiği ve bu iletişim ağında engelli bireylerin kurumlarla uyum sağlayıp sağlamadıklarını ve bu kurumlara ilişkin bireylerin memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı ortaya konulmuştur. Çalışmada anket yolu ile elde edilen verilere göre Muşta yaşayan engellilerin başta eğitim ve sağlık olmak üzere birçok temel sorunla karşılaştıkları ve bu sorunların giderilmesinde yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu bağlamda engellilere yönelik olarak çalışmalar yapan kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının engelliler ile ilgili faaliyetlerinin yetersiz düzeyde olduğu anlaşılmıştır. Yapılan çalışmada gelir durumu değişkenine göre farklılık analizinde sağlık ölçeğinde ve sosyal güvence değişkenine göre farklılık analizinde eğitim ölçeğinde farklılığa rastlanmıştır (Sevgi Engelliler Derneği, 2015).

Hacıbebekoğlu vd. (2015) tarafından Nazilli’de yaşayan engelli bireylerin sosyal hayatlarını sürdürürken karşılaştıkları sorunları tespit etmek, toplumsal farkındalığının artırılmasına katkıda bulunmak, engellilerin kamu kurumlarından beklenti ve isteklerini tespit etmek amacıyla yapılan araştırma sonucunda, ilçede şehir içi toplu taşıma araçlarından memnun olunmadığı görülmüştür. Engelli katılımcılar tarafından, toplu taşıma

araçlarının fiziki yapısının engelliler için uygun olmadığı, engelliler için gerekli donanıma sahip olunmadığı ve engellilere özel ayrılmış herhangi bir koltuğun bulunmadığı sıklıkla dile getirilmiştir. Ayrıca durak yapılarının engelliler için uygun olmadığı saptanmıştır. Otobüslerde zaman zaman görevli personel ve engelli yolcular arasında sorun yaşandığı belirtilmiş olup, nedeninin ise karşı tarafın psikolojisinin tam olarak anlaşılmasından kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır (Hacıbebekoğlu vd., 2015).

Şahan (2018) tarafından Tekirdağ İli Süleymanpaşa İlçesinde yapılan araştırmada, engellilerin çalışma hayatına katılımında yaşadıkları sorunların kaynakları tespit edilmeye çalışılmıştır. Hazırlanan ölçek 50 engelli birey üzerinde uygulanmıştır. Devletin engellilerin istihdam edilebilmesi için sağladığı olanakların katılımcılar için yeterli olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre katılımcıların, bu hizmetlerden duydukları memnuniyet düzeylerinin “kararsız” oldukları belirlenmiştir. Bunun nedenlerinin başında şehir merkezlerinde devletin engellilere sağladığı kamu hizmetlerinin ilçelere göre daha fazla olması, engellilerin kırsal kesimlerde bu tür hizmetlere ulaşmakta zorluk çekmeleri olduğu tespit edilmiştir. (Şahan, 2018).

4.2. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, engelli bireylerin kamu kuruluşları tarafından sağlanan hizmetlerin etkinliğini ölçmektir. Araştırma, Isparta İlinde ikamet eden ve dezavantajlı bir grup olan engelli bireyleri kapsamaktadır. Engelli bireylerin sorunları, farklı türlerde, sayılarda ve boyutlardadır. Sosyal, özel ve iş yaşamının her aşamasında engelli bireylerin katlanmak zorunda kaldıkları bir sorun ile karşılaşabilmektedir. Basit bir örnek olarak, evlerin, kamusal alanların, sosyal tesislerin, ulaşım araçlarının, vb. fiziksel alanların büyük bir çoğunluğunda halen engellei rampaları ve asansörleri bulunmamaktadır ya da engellilere uygun ve yeterli olarak oluşturulmamıştır. Bu nedenle de engellilerin en temel ihtiyaçlarını karşılamalarında ya da gündelik yaşamlarını sürdürmelerinde bile engellerle karşılaştıkları görülmektedir. Bu engellerin tespit edilmesi ve mevcut kamusal hizmetlerin yeterlilik düzeyleri ile bu hizmetlerden duyulan memnuniyet düzeylerinin tespit edilmesi, ilgili hizmetlerde maksimum düzeyde etkinlik ve verimliliğin sağlanması açısından çok önemlidir. Bu öneme binaen engelliler ile ilgili kamu politikaları ve uygulamalarına veri kaynağı oluşturabilmek amacıyla Isparta ilinde ikamet eden engellinin sorunları ve engelli bireylerin devlet tarafından sağlanan hizmetlere bakış açıları ve bu hizmetlerden duyulan memnuniyet düzeylerini ölçmek için bu araştırma yapılmıştır.

4.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni 2019 yılında, Isparta İlinde ikamet eden engelli bireylerdir. Yürüme Engelliler Derneği tarafından bu sayının tahmini olarak 11.000 civarında olduğu bildirilmiştir. Buradan hareketle araştırmanın evreni 11.000 olarak belirlenip, araştırmanın örnekleme ± 0.10 örnekleme hatası ve %90 güven aralığında 96 kişiye yapılması yeterliyken, çalışmada bu sayının üzerine çıkılarak 120 kişiye anket uygulanmıştır. Yüzyüze görüşülerek yapılan anketlerden 13 tanesinin eksik ve özensiz cevaplandırıldığı tespit edilmiştir. Bu anketler değerlendirme kapsamından çıkartılarak, kalan 107 anket değerlendirmeye alınmıştır.

4.4. Anket Formunun Oluşturulması

Anket birincil kaynaklardan cevapların alınması amacıyla oluşturulan sistematik bir bilgi formudur. Araştırmada veri toplama aracı olarak 2015 yılında “Nazilli’de Engellilerin Memnuniyet Analizi” adlı çalışmada kullanılan açık uçlu tarzda sorulan mülakat sorularından oluşturulmuştur. Bu sorular likert ölçeğine çevrilerek anket formu haline getirilmiştir. Katılımcılara demografik unsurları içeren 10 adet soru sorulmuştur. Katılımcılara sorulan soruların tamamı kapalı uçludur. Engelli bireylerin devlet tarafından sağlanan ulaşım, sağlık, istihdam, siyasi haklar ve güvenlik gibi unsurlar kategorize edilerek bireylerin memnuniyeti ölçülmeye çalışılmıştır. Örnek alınan çalışmanın anketi “evet” ve “hayır” şeklinde olup, 5’li likert ölçeğine göre düzenlenmiştir. 1.Kesinlikle katılmıyorum, 2.Katılmıyorum, 3.Kararsızım, 4.Kesinlikle Katılıyorum, 5.Katılıyorum, şeklinde katılımcılardan bu soruları cevaplandırılmaları istenmiştir (Hacıbebekoğlu vd., 2015).

4.5. Araştırmanın Varsayımları ve Kısıtlılıkları

Araştırmanın temel varsayımı; “bağımsız değişkenler (*cinsiyet, yaş, medeni durum, çalışma durumu, gelir, çalıştığı sektör, sosyal güvence, eğitim, engel türü ve engel oranı*) ile bağımlı değişkenler (*sağlık, ulaşım, şehircilik, güvenlik, eğitim, sosyal aktivite, toplumsal ilişki, kamudan beklenti, istihdam, siyasi haklar*) arasında farklılık vardır”, şeklinde olup bunu belirleyebilmek amacıyla Anova ve T-testi analizleri yapılmıştır. Araştırmanın temel kısıtları şunlardır;

- Bu çalışma sadece Isparta İli sınırları içinde ikamet eden engelli bireyleri kapsamaktadır.
- Yapılan çalışma ± 0.10 örnekleme hatası ve %90 güven aralığında 107 kişiyle yüzyüze anket yapılarak gerçekleştirilmiştir.
- Durumlarından dolayı rahatsızlık duyan engelli bireylerin birçoğu da anketi cevaplamak istememiştir.
- Çalışma dezavantajlı grup içindeki engelli bireylerin araştırma modelinde yer alan bağımlı değişkenlerin bağımsız değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığı varsayımına dayandırılmıştır.

4.6. Araştırmanın Bulguları

Yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgular “*betimleyici bulgular*” ve “*istatistikî bulgular*” olarak kendi içinde gruplandırılmıştır. Sırasıyla bu gruplara ve içerisinde bulunan bulgulara değinilecektir.

4.6.1. Araştırmada Elde Edilen Betimleyici Bulgular

Araştırmanın bu kısmında katılımcıların demografik özelliklerini yansıtan bulgulara yer verilmiştir. Bu bulgular 10 ayrı tablo üzerinde hazırlanarak analiz edilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Sayı	Yüzdeler
Erkek	73	68,2
Kadın	34	31,8
Toplam	107	100,0

Araştırmanın örneklemini oluşturan 107 kişinin %68’i erkek (73 kişi), %31’i de (34 kişi) kadındır. Çalışmanın örneklemine göre erkek engelli bireylerin sayısı kadın engelli bireylerden çok daha fazladır.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Yaş Grubu Dağılımı

Yaş Grubu	Sayı	Yüzdeler
0-9	12	11,2
10-19	14	13,1
20-29	17	15,9
30-39	37	34,6
40-49	17	15,9
50-59	8	7,5
60-69	2	1,9
Toplam	107	100,0

Araştırmanın örneklemini oluşturan 107 kişinin %11,2’si 0-9 yaş aralığında; %13,1’i 10-19 yaş aralığında; %15,9’u 20-29 yaş aralığında; %34,6’sı 30-39 yaş aralığında; %15,9’u 40-49 yaş aralığında; %7,5’i 50-59 yaş aralığında ve %1,9’u 60-69 yaş aralığında dağılım göstermektedir. Bu çalışmanın genel dağılıma bakıldığında araştırmadaki en geniş katılımlı sosyal grubun %34,6 (37 kişi) ile 30-39 yaş aralığındaki kişiler olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar arasındaki 50 yaş altı diğer gruplar arasında çok fazla bir yüzdeler fark

bulunmamaktadır. Ancak 50 yaş üstü engelli katılımcı oranı %9,4 (10 kişi) tek bir grup olarak düşünülürse diğer gruplara oransal açıdan yaklaşmaktadır.

Tablo 3. Araştırmaya Katılanların Medeni Durumlarının Dağılımı

Medeni Durum	Sayı	Yüzdeler
Evli	46	43,0
Bekâr	61	57,0
Toplam	107	100,0

Araştırmanın örneklemini oluşturan 107 kişinin %43'ünün (46 kişi) evli ve %57'sinin de (61 kişi) bekâr olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın örneklemine göre bu tablo esas alındığında bekâr engelli bireylerin evli engelli bireylerden daha fazla olduğu görülmüştür.

Tablo 4. Araştırmaya Katılanların Çalışma Durumlarının Dağılımı

Çalışma Durumu	Sayı	Yüzdeler
Çalışıyor	57	53,3
İşsiz	40	37,4
Emekli	10	9,3
Toplam	107	100,0

Araştırmanın örneklemini oluşturan 107 kişinin %53,3'ünün çalıştığı, %37,4'ünün işsiz olduğu, %9,3'ünün ise emekli olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın örneklemine göre bu tablo verileri dikkate alındığında araştırmaya katılan engellilerin (57 kişi) yarısından fazlası çalıştığı tespit edilmiştir. Bu verilere göre çalış(a)mayan engelli bireylerin oranı %37,4 ile 40 kişidir.

Tablo 5. Araştırmaya Katılanların Gelir Durumlarının Dağılımı

Gelir Durumu (TL)	Sayı	Yüzdeler
1000 ve altı	1	0,009
1001 - 3000	32	29,9
3001 - 5000	33	30,8
5001 ve üzeri	1	0,009
Gelir Yok	40	37,4
Toplam	107	100,0

Araştırmanın örneklemini oluşturan 107 kişinin %0,009'u 1000 TL ve altı, %29,9'u 1001-3000 TL arası, %30,8'i 3001-5000 TL arası, %0,009'u 5001 TL ve üzerinde gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %37,4'ünün ise gelirinin olmadığı görülmüştür. Çalışmanın örneklemini esas alındığında Isparta İlindeki engelli katılımcıların "gelir durumlarına" göre dağılımında %37,4 ile en fazla "geliri olmayan" sosyal grup (40 kişi) öne çıkmaktadır. 1000 TL ve altında düşük gelire sahip sadece 1 kişinin olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. Araştırmaya Katılanların Çalıştığı Sektörün Dağılımı

Sektör	Sayı	Yüzdeler
Kamu	54	50,5
Özel	3	2,8
İşsiz+Emekli	50	46,7
Toplam	107	100,0

Araştırmanın örneklemini oluşturan 107 kişinin % 50,5'inin kamu sektöründe ve %2,8'inin de özel sektörde istihdam edildiği tespit edilmiştir. %46,7'lik bir kesim ise "işsiz" ya da "emekli" olan engelli bireylerden oluşmaktadır. Çalışmanın örneklemini esas alındığında Isparta İlindeki engelli katılımcıların "istihdamdaki sektörel dağılımlarına" göre %50,5 ile en fazla "kamu sektörü" (54 kişi) grubu öne çıkmaktadır.

Tablo 7. Araştırmaya Katılanların Sosyal Güvencelerinin Dağılımı

Sosyal Güvence	Sayı	Yüzdellik
Evete	97	90,7
Hayır	10	9,3
Toplam	107	100,0

Araştırmanın örneklemini oluşturan 107 kişinin %90,7'si sosyal güvencesi olan engellilerden, %9,3'ü ise sosyal güvencesi olmayan engellilerden oluştuğu tespit edilmiştir. Çalışmanın örneklemini esas alındığında Isparta İlindeki engelli katılımcıların “sosyal güvence” dağılımına göre %90,7 oran ile tamamına yakınının bir sosyal güvenceye sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumlarının Dağılımı

Eğitim	Sayı	Yüzdellik
Okuma-yazma bilmeyen	14	13,1
İlköğretim	20	18,7
Ortaöğretim	14	13,1
Lise	28	26,2
Önlisans	10	9,3
Lisans	20	18,7
Yüksek Lisans/Doktora	1	0,009
Toplam	107	100,0

Araştırmanın örneklemini oluşturan 107 kişinin %13,1'i okuma yazma bilmeyen, %18,7'si ilköğretim, %13,1'i ortaöğretim, %26,2'si lise, %9,3'ü önlisans, %18,7'si lisans, %0,009'u da yüksek lisans ya da doktora seviyesinde eğitim kurumundan mezun olan kişilerden oluştuğu tespit edilmiştir. Çalışmanın örneklemini esas alındığında Isparta İlindeki engelli katılımcıların “eğitim düzeyine” göre %26,2 ile en fazla “lise” düzeyinde (28 kişi) eğitime sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 9. Araştırmaya Katılanların Engel Türüne Göre Dağılımı

Engel Türü	Sayı	Yüzdellik
İşitme	3	2,8
Fiziksel	41	38,3
Görme	30	28,0
Süreçen Hastalık	10	9,3
Zihinsel	14	13,1
Ruhsal ve Duygusal	1	0,009
Otizm	8	7,5
Toplam	107	100,0

Araştırmanın örneklemini oluşturan 107 kişinin %2,8'i işitme, %38,3'ü fiziksel, %28'i görme, %9,3'ü süreçen hastalık, %13,1'i zihinsel, %0,009'u ruhsal ve duygusal, %7,5'i ise otizm türünde engele sahip olduğu tespit edilmiştir. Genel dağılıma bakıldığında katılımcıların en fazla (%38,3) fiziksel, en az (%0,009) ise ruhsal ve duygusal engel türüne sahip oldukları görülmüştür.

Tablo 10. Araştırmaya Katılanların Engel Oranlarının Dağılımı

Engel Oranı	Sayı	Yüzdellik
%81-%100	39	36,4
%61-%80	24	22,4
%40-%60	40	37,4
%39-%20	4	3,7
Toplam	107	100,0

Araştırmanın örneklemini oluşturan 107 kişinin %36,4'ünün %81-%100 arası engel oranına, %22,4'ünün %61-%80 arası engel oranına, %37,4'ünün %40-%60 arası engel oranına, %3,7'sinin %39-%20 arası engel oranına sahip oldukları tespit edilmiştir. Çalışmanın örneklemini esas alındığında Isparta İlindeki engelli katılımcıların en fazla (%36,4) “%81-%100 arası” engel oranına ve en az (%3,7) “%39-%20 arası” engel oranına sahip oldukları görülmüştür.

4.6.2. Araştırmada Elde Edilen İstatistikî Bulgular

Araştırmanın bu kısmında katılımcıların istatistikî özelliklerini yansıtan bulgulara yer verilmiştir. Bu bulgular 11 ayrı tablo üzerinde hazırlanarak analiz edilmiştir.

Tablo 11. Anket Güvenilirlik Testi

Boyut/Ölçek	Cronbach's Alfa Katsayısı
51 Madde	0,829

Araştırmada kullanılan tüm ölçeğin (51 madde) güvenilirlik analizi (Cronbach's Alpha) 0,829 olarak tespit edilmiştir. Buradan hareketle yapılan anketin güvenilirliği ($0.60 \leq \alpha \leq 0.90$) “oldukça güvenilir” olarak ifade edilebilir. Bu sonuç çalışma ile elde edilen bulguların “oldukça güvenilir” olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 12. Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Analizi

Boyutlar	Grup	Sayı (N)	Ortalama	St.Sapma	p
Sağlık	Kadın	34	2,49	0,60750	0,230
	Erkek	73	2,40	0,76412	
Ulaşım	Kadın	34	2,58	0,90475	0,427
	Erkek	73	2,89	0,80490	
Şehircilik	Kadın	34	2,35	0,61973	0,374
	Erkek	73	2,30	0,73212	
Güvenlik	Kadın	34	3,20	0,78930	0,336
	Erkek	73	3,40	0,90775	
Eğitim	Kadın	34	2,88	0,78622	0,757
	Erkek	73	2,93	0,82207	
Sosyal Aktivite	Kadın	34	2,34	0,63081	0,095
	Erkek	73	2,44	0,86114	
Toplumsal İlişki	Kadın	34	4,30	2,03386	0,366
	Erkek	73	4,51	1,80657	
Kamudan Beklenti	Kadın	34	2,77	0,47960	0,140
	Erkek	73	2,87	0,72538	
İstihdam	Kadın	34	1,87	0,72699	0,402
	Erkek	73	2,21	0,91722	
Siyasi Haklar	Kadın	34	1,98	0,69069	0,430
	Erkek	73	2,16	0,82834	

Cinsiyet faktörüne göre anketin alt boyutlarına yapılan farklılık analizi sonucunda tüm boyutlarda “ $p > 0,05$ ” olduğu için anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir.

Tablo 13. Yaş Grubu Değişkenine Göre Farklılık Analizi

Boyutlar	Grup	Sayı (N)	Ortalama	St.Sapma	p
Sağlık	0-9	12	2,41	0,65759	0,105
	10-19	14	2,81	0,77445	
	20-29	17	2,65	0,70981	
	30-39	37	2,26	0,52716	
	40-49	17	2,24	0,79224	
	50-59	8	2,60	1,08496	
	60-69	2	1,90	0,42426	
	Toplam	107	2,43	0,71646	
Ulaşım	0-9	12	2,58	1,06244	0,090
	10-19	14	2,64	0,84443	
	20-29	17	2,91	0,62115	
	30-39	37	3,08	0,75115	
	40-49	17	2,38	0,97319	
	50-59	8	2,85	0,76862	
	60-69	2	2,25	0,82496	
	Toplam	107	2,79	0,84605	
Şehircilik	0-9	12	2,44	0,85968	0,577
	10-19	14	2,27	0,52950	
	20-29	17	2,31	0,68850	
	30-39	37	2,41	0,72395	
	40-49	17	2,05	0,75907	
	50-59	8	2,20	0,55456	
	60-69	2	2,83	0,23570	
	Toplam	107	2,31	0,69595	
Güvenlik	0-9	12	3,16	0,91287	0,701
	10-19	14	3,32	1,23424	
	20-29	17	3,41	0,83358	
	30-39	37	3,52	0,75412	
	40-49	17	3,11	0,91052	
	50-59	8	3,12	0,74402	
	60-69	2	3,25	0,35355	
	Toplam	107	3,34	0,87307	
Eğitim	0-9	12	3,02	0,92600	0,975
	10-19	14	3,08	0,87490	
	20-29	17	2,86	0,73483	
	30-39	37	2,86	0,71588	
	40-49	17	2,86	0,97675	
	50-59	8	2,87	0,84515	
	60-69	2	3,12	1,23738	
	Toplam	107	2,91	0,80738	
Sosyal Aktivite	0-9	12	2,20	0,44452	0,534
	10-19	14	2,46	0,51548	
	20-29	17	2,62	0,72775	
	30-39	37	2,44	0,93381	
	40-49	17	2,41	0,95401	
	50-59	8	1,95	0,50198	
	60-69	2	2,75	1,29636	

	Toplam	107	2,41	0,79350	
Toplumsal İlişki	0-9	12	4,50	2,13201	0,044*
	10-19	14	4,92	1,63915	
	20-29	17	4,17	1,69504	
	30-39	37	4,33	1,62042	
	40-49	17	4,26	2,03191	
	50-59	8	3,75	2,22004	
	60-69	2	2,50	1,41421	
	Toplam	107	4,44	1,87452	
Kamudan Beklenti	0-9	12	2,87	0,53356	0,843
	10-19	14	3,03	0,82214	
	20-29	17	2,90	0,59827	
	30-39	37	2,72	0,64442	
	40-49	17	2,87	0,79249	
	50-59	8	2,87	0,50718	
	60-69	2	2,59	0,32141	
	Toplam	107	2,84	0,65698	
İstihdam	0-9	12	1,30	0,54938	0,000*
	10-19	14	1,75	0,81213	
	20-29	17	2,23	,80385	
	30-39	37	2,31	0,69195	
	40-49	17	2,58	1,11011	
	50-59	8	1,60	0,63246	
	60-69	2	2,50	0,98995	
	Toplam	107	2,11	0,87275	
Siyasi Haklar	0-9	12	1,58	0,48069	0,172
	10-19	14	2,16	0,73122	
	20-29	17	2,33	0,67280	
	30-39	37	2,11	0,83872	
	40-49	17	2,08	0,92678	
	50-59	8	2,43	0,72887	
	60-69	2	1,62	0,88388	
	Toplam	107	2,10	0,78841	

*p<0,05

Toplumsal ilişki alt boyutunda “60-69 yaş aralığında” olan engelliler ortalama 2,50 ile “katılmıyorum” cevabı verirken, diğer yaş gruplarında yer alan engelliler ise “katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum” cevapları ile farklılaşmaktadır. Buna göre 60-69 yaş aralığında olan engelliler toplumla iletişimde sorunlar yaşamamakta ve kendilerine önyargı ile bakıldığını düşünmemektedir. İstihdam alt boyutunda “0-19 yaş aralığı”, “10-19 yaş aralığı” ve “50-59 yaş aralığı” içerisinde yer alan katılımcılar sorulara “kesinlikle katılmıyorum” cevabı verirken, diğer yaş grubundaki katılımcılar “katılmıyorum” cevabı vermiştir. Burada $p=0,000<0,05$ olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo 14. Medeni Durum Değişkenine Göre Farklılık Analizi

Boyutlar	Grup	Sayı (N)	Ortalama	St.Sapma	p
Sağlık	Evli	46	2,24	0,62952	0,191
	Bekâr	61	2,57	0,74964	
Ulaşım	Evli	46	2,84	0,92360	0,399
	Bekâr	61	2,76	0,78897	
Şehircilik	Evli	46	2,35	0,73502	0,696
	Bekâr	61	2,29	0,66989	
Güvenlik	Evli	46	3,25	0,80104	0,201
	Bekâr	61	3,40	0,92425	
Eğitim	Evli	46	2,88	0,87359	0,432
	Bekâr	61	2,94	0,75982	
Sosyal Aktivite	Evli	46	2,40	0,89281	0,151
	Bekâr	61	2,42	0,71725	
Toplumsal İlişki	Evli	46	4,19	1,83327	0,638
	Bekâr	61	4,63	1,89765	
Kamudan Beklenti	Evli	46	2,78	0,71617	0,534
	Bekâr	61	2,88	0,61077	
İstihdam	Evli	46	2,23	0,84780	0,587
	Bekâr	61	2,01	0,88641	
Siyasi Haklar	Evli	46	2,07	0,81592	0,813
	Bekâr	61	2,13	0,77268	

Medeni durum faktörüne göre anketin alt boyutlarına yapılan farklılık analizi sonucunda tüm boyutlarda “ $p>0,05$ ” değeri elde edildiği için anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 15. Çalışma Durumu Değişkenine Göre Farklılık Analizi

Boyutlar	Grup	Sayı (N)	Ortalama	St.Sapma	p
Sağlık	Çalışıyor	57	2,38	0,72646	0,139
	İşsiz	40	2,57	0,71351	
	Emekli	10	2,10	0,57542	
	Toplam	107	2,43	0,71646	
Ulaşım	Çalışıyor	57	2,90	0,84864	0,367
	İşsiz	40	2,70	0,87257	
	Emekli	10	2,58	0,69943	
	Toplam	107	2,79	0,84605	

Şehircilik	Çalışıyor	57	2,38	0,69816	0,548
	İşsiz	40	2,24	0,65584	
	Emekli	10	2,23	0,86138	
	Toplam	107	2,31	0,69595	
Güvenlik	Çalışıyor	57	3,32	0,79334	0,341
	İşsiz	40	3,45	1,01779	
	Emekli	10	3,00	0,62361	
	Toplam	107	3,34	0,87307	
Eğitim	Çalışıyor	57	2,88	0,82925	0,724
	İşsiz	40	2,99	0,83683	
	Emekli	10	2,80	0,56273	
	Toplam	107	2,91	0,80738	
Sosyal Aktivite	Çalışıyor	57	2,52	0,88573	0,281
	İşsiz	40	2,26	0,61068	
	Emekli	10	2,36	0,85995	
	Toplam	107	2,41	0,79350	
Toplumsal İlişki	Çalışıyor	57	4,16	1,57926	0,046*
	İşsiz	40	5,00	2,08009	
	Emekli	10	3,80	2,17562	
	Toplam	107	4,44	1,87452	
Kamudan Beklenti	Çalışıyor	57	2,84	0,67993	0,410
	İşsiz	40	2,91	0,65377	
	Emekli	10	2,60	0,51817	
	Toplam	107	2,84	0,65698	
İstihdam	Çalışıyor	57	2,38	0,82139	0,001*
	İşsiz	40	1,72	0,79574	
	Emekli	10	2,10	0,94868	
	Toplam	107	2,11	0,87275	
Siyasi Haklar	Çalışıyor	57	2,10	0,83979	0,372
	İşsiz	40	2,03	0,69149	
	Emekli	10	2,42	0,85025	
	Toplam	107	2,10	0,78841	

* p<0,05

Toplumsal ilişki alt boyutunda çalışan kesim ortalama 4,16 ile emekliler ortalama 3,80 ile “katılıyorum” cevabı verirken, işsiz kesimi oluşturan bireyler “kesinlikle katılıyorum” cevabıyla farklılaşmaktadır. Buna göre çalışan işsiz ve emekli bireyler toplum ile iletişimde sorunlar yaşamakta ve kendilerine önyargı ile bakıldığını düşünmektedirler. Bu katılımcıların cevaplarının aynı kategoride yer almaları, katılımcıların genel dağılımıyla ilgilidir.

İstihdam alt boyutunda işsizler ortalama 1,72 ile “kesinlikle katılmıyorum” cevabı verirken; emekli ve çalışanlar “katılmıyorum” cevabı ile farklılaşmaktadır. Buna göre işsizler, çalışan ve emekli kesim işsiz ve iş aradıklarını, iş ararken de sorunlar yaşadıklarını, il sınırları içerisinde engeline uygun istihdam olanaklarına ulaşabildiklerini, istihdam konusunda yapılan çalışmalarını yeterli bulduklarını, çalışma ortamlarının kendileri için uygun olduğunu düşünmemektedirler. Bu katılımcıların, “katılmıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” cevaplarıyla aynı kategoride yer almaları, genel dağılımla ilgili bir durumdur.

Tablo 16. Gelir Durumu Değişkenine Göre Farklılık Analizi

Boyutlar	Grup	Sayı (N)	Ortalama	St.Sapma	p
Sağlık	1001-3000	33	2,49	0,74686	0,017*
	3001-5000	34	2,15	0,61705	
	Gelir yok	40	2,61	0,71380	
	Toplam	107	2,43	0,71646	
Ulaşım	1001-3000	33	2,77	0,73559	0,459
	3001-5000	34	2,94	0,91092	
	Gelir yok	40	2,69	0,87778	
	Toplam	107	2,79	0,84605	
Şehircilik	1001-3000	33	2,40	0,77059	0,673
	3001-5000	34	2,30	0,69040	
	Gelir yok	40	2,25	0,64489	
	Toplam	107	2,31	0,69595	
Güvenlik	1001-3000	33	2,33	0,74652	0,770
	3001-5000	34	3,26	0,83698	
	Gelir yok	40	3,41	1,00567	
	Toplam	107	3,34	0,87307	
Eğitim	1001-3000	33	2,96	0,67534	0,637
	3001-5000	34	2,80	0,88988	
	Gelir yok	40	2,96	0,84388	
	Toplam	107	2,91	0,80738	
Sosyal Aktivite	1001-3000	33	2,45	0,73484	0,533
	3001-5000	34	2,50	1,04043	
	Gelir yok	40	2,30	0,57598	
	Toplam	107	2,41	0,79350	
Toplumsal İlişki	1001-3000	33	4,24	1,52131	0,151
	3001-5000	34	4,11	1,78826	
	Gelir yok	40	4,90	2,14596	
	Toplam	107	4,44	1,87452	
Kamudan Beklenti	1001-3000	33	2,71	0,60621	0,373
	3001-5000	34	2,89	0,70636	
	Gelir yok	40	2,91	0,65377	
	Toplam	107	2,84	0,65698	
İstihdam	1001-3000	33	2,30	0,78122	0,001*
	3001-5000	34	2,40	0,87315	
	Gelir yok	40	1,70	0,80256	
	Toplam	107	2,11	0,87275	
Siyasi Haklar	1001-3000	33	2,09	0,78017	0,781
	3001-5000	34	2,18	0,90518	
	Gelir yok	40	2,05	0,69910	
	Toplam	107	2,10	0,78841	

*P<0,05

Sağlık alt boyutunda geliri olmayan katılımcılar ortalama 2,61 ile “kararsızım” cevabı verirken, diğer katılımcılar “katılmıyorum” cevabı ile farklılaşmaktadırlar. Buna göre sağlık kurumlarına erişimde zorluk çektiklerine, sağlık hizmetlerinin kalitesinden memnun olduklarına, sağlık kurumlarında hasta-personel ilişkisinde sorun yaşadıklarına, hastanelerin acil servislerinde sorun yaşadıklarına, tedavi, araç-gereç ve ilaçlara erişimde zorluk yaşadıklarına dair net bir görüş belirtmemişlerdir.

İstihdam alt boyutunda geliri olmayan kesim ortalama 1,70 ile “kesinlikle katılmıyorum” cevabı verirken, diğer katılımcılar “katılmıyorum” cevabı vererek farklılaşmaktadır. Buna göre geliri olmayan ve diğer gelir gruplarına sahip bireyler işsiz olduklarını, iş aradıklarını ve iş ararken sorunlar yaşadıklarını, il sınırları içerisinde engellerine uygun istihdam olanaklarına ulaşabildiklerini, istihdam konusunda yapılan çalışmalarını yeterli gördüklerini ve çalışma ortamlarının kendileri için uygun olduklarını düşünmemektedir. Cevapların aynı türde olması, katılımcıların genel dağılımıyla ilgili bir durumdur.

Tablo 17. Çalıştığı Sektör Değişkenine Göre Farklılık Analizi

Boyutlar	Grup	Sayı (N)	Ortalama	St.Sapma	p
Sağlık	Kamu	54	2,38	0,73803	0,797
	Özel	3	2,46	0,57735	
	İşsiz+Emekli	50	2,48	0,70912	
	Toplam	107	2,43	0,71646	
Ulaşım	Kamu	54	2,91	0,86979	0,371
	Özel	3	2,72	0,25459	
	İşsiz+Emekli	50	2,68	0,83560	
	Toplam	107	2,79	0,84605	
Şehircilik	Kamu	54	2,37	0,67868	0,501
	Özel	3	2,55	1,18243	
	İşsiz+Emekli	50	2,24	0,69184	
	Toplam	107	2,31	0,69595	
Güvenlik	Kamu	54	3,29	0,79217	0,576
	Özel	3	3,83	0,76376	
	İşsiz+Emekli	50	3,36	0,96384	
	Toplam	107	3,34	0,87307	
Eğitim	Kamu	54	2,87	0,83659	0,828
	Özel	3	3,08	0,80364	
	İşsiz+Emekli	50	2,95	0,78845	
	Toplam	107	2,91	0,80738	
Sosyal Aktivite	Kamu	54	2,50	0,90362	0,215
	Özel	3	2,88	0,34694	
	İşsiz+Emekli	50	2,28	0,65906	
	Toplam	107	2,41	0,79350	
Toplumsal İlişki	Kamu	54	4,12	1,59653	0,207
	Özel	3	4,83	1,25831	
	İşsiz+Emekli	50	4,77	2,13381	
	Toplam	107	4,44	1,87452	
Kamudan Beklenti	Kamu	54	2,83	0,69168	0,963
	Özel	3	2,93	0,50069	
	İşsiz+Emekli	50	2,84	0,63666	
	Toplam	107	2,84	0,65968	
İstihdam	Kamu	54	2,37	0,84198	0,002*
	Özel	3	2,46	0,30551	
	İşsiz+Emekli	50	1,80	0,83201	
	Toplam	107	2,11	0,87275	
Siyasi Haklar	Kamu	54	2,08	0,85230	0,676
	Özel	3	2,50	0,50000	
	İşsiz+Emekli	50	2,11	0,73394	
	Toplam	107	2,10	0,78841	

*P<0,05

İstihdam alt boyutunda işsiz+emekli grubu ortalama 1,80 ile “kesinlikle katılmıyorum” cevabı verirken, diğer katılımcılar “katılmıyorum” cevabıyla farklılaşmaktadır. Buna göre kamu sektörü, özel sektör ve işsiz+emekli grubu işsiz olduklarını, iş aradıklarını ve iş ararken sorunlar yaşadıklarını, il sınırları içerisinde engeline uygun istihdam olanaklarına ulaşabildiklerini, istihdam konusunda yapılan çalışmalarını yeterli bulduklarını ve çalışma ortamının kendileri için uygun olduğunu düşünmemektedirler. Cevapların aynı türde olması, katılımcıların genel dağılımıyla ilgili bir durumdur.

Tablo 18. Sosyal Güvence Değişkenine Göre Farklılık Analizi

Boyutlar	Grup	Sayı (N)	Ortalama	St.Sapma	p
Sağlık	Sosyal Güvencesi olan	97	2,41	0,72092	0,957
	Sosyal Güvencesi olmayan	10	2,58	0,68928	
Ulaşım	Sosyal Güvencesi olan	97	2,78	0,84168	0,745
	Sosyal Güvencesi olmayan	10	2,95	0,91978	
Şehircilik	Sosyal Güvencesi olan	97	2,33	0,70030	0,891
	Sosyal Güvencesi olmayan	10	2,13	0,65640	
Güvenlik	Sosyal Güvencesi olan	97	3,35	0,84522	0,182
	Sosyal Güvencesi olmayan	10	3,25	1,16070	
Eğitim	Sosyal Güvencesi olan	97	2,92	0,76932	0,007*
	Sosyal Güvencesi olmayan	10	2,90	1,16786	
Sosyal Aktivite	Sosyal Güvencesi olan	97	2,44	0,81189	0,153
	Sosyal Güvencesi olmayan	10	2,15	0,54688	
Toplumsal İlişki	Sosyal Güvencesi olan	97	4,34	1,78734	0,085
	Sosyal Güvencesi olmayan	10	5,00	2,46588	
Kamudan Beklenti	Sosyal Güvencesi olan	97	2,83	0,64274	0,162
	Sosyal Güvencesi olmayan	10	2,96	0,81221	
İstihdam	Sosyal Güvencesi olan	97	2,12	0,87295	0,923
	Sosyal Güvencesi olmayan	10	1,98	0,90652	
Siyasi Haklar	Sosyal Güvencesi olan	97	2,09	0,80571	0,689
	Sosyal Güvencesi olmayan	10	2,20	0,62138	

*P<0,05

Eğitim alt boyutunda kurumlarda asansörün olduğu, engelli bireylerin yaşlıları gibi bütün eğitimleri aldığı, engellilerin durumuna uygun mesleki eğitim kurslarının yeterince açıldığı ve engellilerin rehabilitasyonu için yeterince eğitim merkezi olduğuna dair sorulara katılımcıların cevapları “p=0,007<0,05” olmasından dolayı farklılık tespit edilmiştir.

Tablo 19. Eğitim Değişkenine Göre Farklılık Analizi

Boyutlar	Grup	Sayı (N)	Ortalama	St.Sapma	p
Sağlık	Okuma yazma bilmeyen	14	2,77	0,68773	0,486
	İlköğretim	20	2,34	0,68395	
	Ortaöğretim	14	2,50	0,81807	
	Lise	28	2,42	0,79692	
	Önlisans	10	2,26	0,66700	
	Lisans	21	2,34	0,60048	
	Toplam	107	2,43	0,71646	
Ulaşım	Okuma yazma bilmeyen	14	2,88	0,98151	0,316
	İlköğretim	20	2,47	0,88733	
	Ortaöğretim	14	2,71	0,64856	
	Lise	28	2,76	0,85025	
	Önlisans	10	2,93	0,83961	
	Lisans	21	3,08	0,80038	
	Toplam	107	2,79	0,84605	

Şehircilik	Okuma yazma bilmeyen	14	2,25	0,79461	0,284
	İlköğretim	20	2,18	0,59702	
	Ortaöğretim	14	2,10	0,66541	
	Lise	28	2,38	0,76585	
	Önlisans	10	2,20	0,59732	
	Lisans	21	2,60	0,65293	
	Toplam	107	2,31	0,69595	
Güvenlik	Okuma yazma bilmeyen	14	3,42	0,75593	0,307
	İlköğretim	20	3,40	1,00786	
	Ortaöğretim	14	3,28	1,03244	
	Lise	28	3,28	0,73822	
	Önlisans	10	2,80	1,05935	
	Lisans	21	3,59	0,73517	
	Toplam	107	3,34	0,87307	
Eğitim	Okuma yazma bilmeyen	14	2,85	0,86998	0,918
	İlköğretim	20	3,03	0,92933	
	Ortaöğretim	14	2,98	0,62376	
	Lise	28	2,84	0,75259	
	Önlisans	10	3,07	0,92082	
	Lisans	21	2,82	0,83345	
	Toplam	107	2,91	0,80738	
Sosyal Aktivite	Okuma yazma bilmeyen	14	2,27	0,51725	0,124
	İlköğretim	20	2,30	0,73603	
	Ortaöğretim	14	2,01	0,64206	
	Lise	28	2,53	0,93553	
	Önlisans	10	2,36	0,96801	
	Lisans	21	2,73	0,71214	
	Toplam	107	2,41	0,79350	
Toplumsal İlişki	Okuma yazma bilmeyen	14	5,00	2,02593	0,211
	İlköğretim	20	4,90	1,88205	
	Ortaöğretim	14	4,71	2,37547	
	Lise	28	3,83	1,73234	
	Önlisans	10	4,30	1,98886	
	Lisans	21	4,21	1,35620	
	Toplam	107	4,44	1,87452	
Kamudan Beklenti	Okuma yazma bilmeyen	14	2,74	0,51571	0,894
	İlköğretim	20	2,84	0,65215	
	Ortaöğretim	14	2,81	0,76847	
	Lise	28	2,96	0,71214	
	Önlisans	10	2,90	0,55621	
	Lisans	21	2,75	0,68281	
	Toplam	107	2,84	0,65698	
İstihdam	Okuma yazma bilmeyen	14	1,14	0,47993	0,000*
	İlköğretim	20	2,02	0,96442	
	Ortaöğretim	14	2,35	0,71974	
	Lise	28	2,55	0,90533	
	Önlisans	10	2,20	0,55777	
	Lisans	21	2,04	0,66001	
	Toplam	107	2,11	0,87275	
Siyasi	Okuma yazma bilmeyen	14	2,00	0,63549	0,304

Haklar	İlköğretim	20	1,98	0,76294
	Ortaöğretim	14	1,98	0,78117
	Lise	28	2,39	0,95846
	Önlisans	10	1,82	0,60150
	Lisans	21	2,13	0,63549
	Toplam	107	2,10	0,78841

*P<0,05

İstihdam alt boyutunda okuma yazma bilmeyen katılımcılar ortalama 1,14 ile “kesinlikle katılmıyorum” cevabı verirken, diğer katılımcılar “katılmıyorum” cevabıyla farklılaşmaktadır. Buna göre katılımcılar işsiz olduklarını ve iş aradıklarını, iş ararken sorunlar yaşadıklarını, il sınırları içerisinde engeline uygun istihdam olanaklarına ulaşabildiklerini, istihdam konusunda yapılan çalışmalarını yeterli bulduklarını ve çalışma ortamlarının kendilerine uygun olduklarını düşünmemektedirler. Katılımcıların aynı türde cevapların olması, genel dağılımla ilgilidir.

Tablo 20. Engel Türü Değişkenine Göre Farklılık Analizi

Boyutlar	Grup	Sayı (N)	Ortalama	St.Sapma	p
Sağlık	İşitme	3	2,13	0,61101	0,557
	Fiziksel	41	2,48	0,79473	
	Görme	30	2,24	0,56247	
	Süreğen Hastalık	10	2,44	0,94657	
	Zihinsel	14	2,61	0,83192	
	Ruhsal ve Duygusal	1	2,00	-	
	Toplam	107	2,43	0,71646	
Ulaşım	İşitme	3	2,55	0,34694	0,996
	Fiziksel	41	2,84	1,00758	
	Görme	30	2,77	0,63023	
	Süreğen Hastalık	10	2,85	0,91439	
	Zihinsel	14	2,72	1,00556	
	Ruhsal ve Duygusal	1	2,50	-	
	Toplam	107	2,79	0,84605	
Şehircilik	İşitme	3	2,00	0,88192	0,091
	Fiziksel	41	2,52	0,78013	
	Görme	30	2,13	0,45080	
	Süreğen Hastalık	10	2,53	0,80814	
	Zihinsel	14	2,20	0,76566	
	Ruhsal ve Duygusal	1	3,00	-	
	Toplam	107		0,69595	
Güvenlik	İşitme	3	2,31	0,57735	0,136
	Fiziksel	41	3,33	0,93166	
	Görme	30	3,15	0,61214	
	Süreğen Hastalık	10	3,73	0,53748	
	Zihinsel	14	3,30	1,30721	
	Ruhsal ve Duygusal	1	3,14	-	
	Toplam	107	3,12	0,87307	
Eğitim	İşitme	3	3,34	0,50000	0,014
	Fiziksel	41	2,50	0,79413	

	Görme	30	3,22	0,66609	
	Süreğen Hastalık	10	2,56	0,77100	
	Zihinsel	14	2,80	0,91331	
	Ruhsal ve Duygusal	1	3,12	-	
	Otizm	8	3,25	0,78774	
	Toplam	107	2,56	0,80738	
Sosyal Aktivite	İşitme	3	2,91	0,85527	0,963
	Fiziksel	41	2,05	0,86938	
	Görme	30	2,47	0,86185	
	Süreğen Hastalık	10	2,41	0,83537	
	Zihinsel	14	2,38	0,56681	
	Ruhsal ve Duygusal	1	2,29	-	
	Otizm	8	2,41	0,54917	
	Toplam	107	2,41	0,79350	
Toplumsal İlişki	İşitme	3	4,50	1,32288	0,129
	Fiziksel	41	4,32	1,97044	
	Görme	30	4,08	1,66134	
	Süreğen Hastalık	10	3,70	1,45678	
	Zihinsel	14	5,00	2,19421	
	Ruhsal ve Duygusal	1	5,00	-	
	Otizm	8	5,00	1,57973	
	Toplam	107	4,44	1,87452	
Kamudan Beklenti	İşitme	3	2,72	0,48105	0,151
	Fiziksel	41	2,99	0,69573	
	Görme	30	2,55	0,58301	
	Süreğen Hastalık	10	3,00	0,56692	
	Zihinsel	14	2,90	0,77386	
	Ruhsal ve Duygusal	1	3,36	-	
	Otizm	8	2,84	0,43936	
	Toplam	107	2,84	0,65698	
İstihdam	İşitme	3	2,26	0,75719	0,006*
	Fiziksel	41	2,16	0,91750	
	Görme	30	2,27	0,79738	
	Süreğen Hastalık	10	2,54	0,63979	
	Zihinsel	14	1,71	0,82542	
	Ruhsal ve Duygusal	1	3,20	-	
	Otizm	8	1,17	0,49497	
	Toplam	107	2,11	0,87275	
Siyasi Haklar	İşitme	3	1,58	0,38188	0,269
	Fiziksel	41	2,34	0,83081	
	Görme	30	1,94	0,75339	
	Süreğen Hastalık	10	2,15	0,89907	
	Zihinsel	14	1,89	0,69139	
	Ruhsal ve Duygusal	1	2,00	-	
	Otizm	8	2,03	0,68709	
	Toplam	107	2,10	0,78841	

*P<0,05

İstihdam alt boyutunda ruhsal ve duygusal engel türünde olan katılımcılar ortalama 3,20 ile “kararsızım” cevabı verirken, diğer katılımcılar “katılmıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” cevabı ile farklılaşmaktadır. Buna göre ruhsal ve duygusal engel türündeki bireyler işsiz ve iş aradıklarına, iş ararken sorunlar yaşadıklarına, il sınırları

içerisinde engellerine uygun istihdam olanaklarına ulaşabildiklerine, istihdam konusunda yapılan çalışmaları yeterli gördüklerine ve çalışma ortamlarının kendileri için uygun olduklarına dair net bir görüş belirtmemektedirler.

Tablo 21. Engel Oranı Değişkenine Göre Farklılık Analizi

Boyutlar	Grup	Sayı (N)	Ortalama	St.Sapma	p
Sağlık	%81-%100	39	2,42	0,63773	0,204
	%61-%80	24	2,60	0,77796	
	%40-%60	40	2,29	0,71747	
	%39-%20	4	2,90	0,93095	
	Toplam	107	2,43	0,71646	
Ulaşım	%81-%100	39	2,68	0,67840	0,321
	%61-%80	24	2,95	0,81687	
	%40-%60	40	2,75	0,98634	
	%39-%20	4	3,37	0,92671	
	Toplam	107	2,79	0,84605	
Şehircilik	%81-%100	39	2,16	0,58426	0,100
	%61-%80	24	2,20	0,61040	
	%40-%60	40	2,52	0,81753	
	%39-%20	4	2,50	0,49065	
	Toplam	107	2,31	0,69595	
Güvenlik	%81-%100	39	3,55	0,87204	0,310
	%61-%80	24	3,25	0,62554	
	%40-%60	40	3,20	0,89729	
	%39-%20	4	3,25	1,70783	
	Toplam	107	3,34	0,87307	
Eğitim	%81-%100	39	2,71	0,70752	0,132
	%61-%80	24	3,00	0,80420	
	%40-%60	40	3,00	0,88070	
	%39-%20	4	3,56	0,65749	
	Toplam	107	2,91	0,80738	
Sosyal Aktivite	%81-%100	39	2,35	0,85770	0,932
	%61-%80	24	2,48	0,57508	
	%40-%60	40	2,43	0,84967	
	%39-%20	4	2,37	0,95622	
	Toplam	107	2,41	0,79350	
Toplumsal İlişki	%81-%100	39	4,20	1,79443	0,065
	%61-%80	24	5,00	1,83958	
	%40-%60	40	4,15	1,89872	
	%39-%20	4	5,00	1,47196	
	Toplam	107	4,44	1,87452	
Kamudan Beklenti	%81-%100	39	2,71	0,62873	0,207
	%61-%80	24	2,80	0,64821	
	%40-%60	40	2,94	0,66544	
	%39-%20	4	3,31	0,78027	
	Toplam	107	2,84	0,65698	
İstihdam	%81-%100	39	2,15	0,83030	0,111
	%61-%80	24	1,85	0,93297	
	%40-%60	40	2,14	0,86077	
	%39-%20	4	2,95	0,59722	

	Toplam	107	2,11	0,87275	
Siyasi Haklar	%81-%100	39	2,17	0,72536	0,130
	%61-%80	24	2,27	0,79713	
	%40-%60	40	1,89	0,82603	
	%39-%20	4	2,56	0,62500	
	Toplam	107	2,10	0,78841	

Engel oranı faktörüne göre anketin alt boyutlarına yapılan farklılık analizi sonucunda tüm boyutlarda $p>0,05$ olduğundan anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir.

SONUÇ

Genel olarak insan iradesi dışında gerçekleşen engellilik, birey açısından bir yandan bir sağlık sorunu olmakla birlikte, diğer yandan da bireyi toplumsal yaşamdan soyutlayan, hareket kabiliyetini sınırlandıran dezavantajlı bir durumdur. Engellilik, ilk başta sadece tıbbi bir sorun gibi görülse de zamanla bu sorunun kişinin iş, sosyal ve özel hayatını tamamen etkilediği göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle engelliliğin sosyolojik ve psikolojik olumsuz etkileri de optimal bir şekilde tespit edilerek, çözüme kavuşturulmalıdır. Bu kapsamda önleyici ve giderici tedbirler almak, alternatif çözüm önerileri sunmak, sorunun tespit ve çözümünde engelli bireylerin paydaş olarak katılımını sağlamak önemli adımlardır. Bu adımların engellilere yönelik bütüncül kamu politikaları ve bu politikaların hayata geçmesini sağlayacak hukuk normları ile bir bütünlük arz edecek şekilde hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu bütünsellik engelliler ile ilgili sorunların tespit edilmesi ve bu sorunlara çözümler üretilmesi açısından önemlidir.

Engelliler ile ilgili temel sorunlardan birisi istihdamdır. Her ne kadar Devlet Memurları Kanunu ve İş Kanunu başta olmak üzere birçok hukuk normu ile bu konuda olumlu düzenlemeler yapılmış olmakla birlikte bu konuda yeterli düzeyde bir gelişme henüz sağlanamamıştır. Sadece istihdam edilmeleri değil, aynı zamanda istihdamın kapsamı, türü, etkinliği ve verimliliği de önemlidir. Sadece resmi bir istihdamın olması engelliler için önemlidir. Ancak bu bağlamda yeterli değildir. Engelli bireylerin de diğer çalışanlar gibi kariyer yolculuklarının olması, farkındalık oluşturabilecek eğitim, imkân, istihdam, yetki ve desteklere sahip olması gerekmektedir. Ancak reel sektörde genel olarak engelli bireylerin istihdamı ile ilgili işverenlerde isteksizlikler olabilmektedir. Bu durum engelli bireylerin kanuni zorunluluklar nedeniyle basit ve niteliksiz işlerde istihdam edilmelerine neden olmaktadır. Hâlbuki engel durumları da dikkate alındığında birçok engelli bireyin diğer insanlardan geri kalmayacak düzeyde işletmeye katkı sağlayabilecekleri önemli bir ayrıntıdır. Bu bağlamdaki bir istihdam yaklaşımı verimsizlik, isteksizlik, emek kaybı, vs. olumsuz örgütsel davranışların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Engelli bireylerin sorunları istihdam yani iş hayatı ile sınırlı değildir. Özel ve sosyal yaşamlarında da engelleri nedeniyle dezavantajlı bir duruma düşerek muhtelif sorunlar ile mücadele etmek durumunda kalmaktadırlar. Bu sorunların çözümü noktasında gerek merkezi idare olan devlet ve gerekse yerel idareler olan belediyeler önemli kamusal hizmetler sunmaktadırlar. Bu hizmetlerin tüm engellilere ulaşması, dezavantajlarından dolayı karşılaştıkları engelleri ortadan kaldırmaları, toplum ile daha çok bütünleştirmeleri, fırsat eşitliği oluşturmaları ve diğer birçok olumlu etkileri nedeniyle önemli bir faktördür. Bu nedenle de engelliler ile ilgili sorunların tespit edilmesi, hizmetlere tam ve etkin bir erişim sağlanması, hizmetler ile ilgili memnuniyet düzeylerinin ölçülmesi kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliği, etkinliği ve devamlılığı açısından oldukça önemlidir.

Yapılan çalışmada Isparta İli sınırları içerisinde ikamet eden engelli bireylerin devlet tarafından sunulan kamu hizmetleri ile ilgili memnuniyet düzeylerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda oluşturulan ankette mevcut olan bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında anlamlı farklılıkların olup olmadığının tespiti için T-Testi ve Anova Testleri uygulanarak bulgular elde edilmiştir. Yapılan araştırma neticesinde, çalışma durumu açısından çalışan engelli bireylerin, işsiz ve emekli bireylere göre daha fazla olduğu görülmüştür. Gelir durumu açısından ise geliri olmayan engellilerin, diğer engelli sosyal gruplara göre fazla olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan engelli bireylerin kamu sektöründe daha büyük oranda istihdam edildiği; yine ağırlıklı çoğunluğunun bir sosyal güvenceye sahip olduğu görülmüştür. Engel türü açısından katılımcıların en çok fiziksel engele sahip olduğu tespit edilmiştir. Engel oranında, “%81-%100 arası” engele sahip olan katılımcıların, diğer gruplardan daha fazla olduğu görülmüştür. Farklılık analizinde ise; sadece cinsiyet, medeni durum ve engel oranı ölçeklerinde anlamlı farklılığa rastlanmamıştır. Yapılan araştırma neticesinde tespit edilen sorunlar ve yetersizlikler ile ilgili olarak çözüm olarak ileri sürülebilecek bazı öneriler şunlar olabilir;

- Tiyatro ve sinema gibi kültürel faaliyetlerde engelli bireyler için seslendirme imkanı sağlanabilir.
- Otobüs duraklarında engelliler için seslendirme, kabartma, görsel bilgilendirme aparatları, vb. teknolojik araçlar yerleştirilebilir.
- Ulaşımında görev yapan personelin başta engelliler ile iletişim olmak üzere mesleki eğitimden geçirilmeleri ve bu konuda periyodik olarak denetlenmeleri gerekmektedir.
- Tekerlekli sandalye kullanan engelli bireylerin duraktan otobüse binmeleri ve yine aynı şekilde otobüsten durağa inmeleri ile ilgili fiziksel düzenlemeler yapılması, bu konuda ayrı alanlar açılması, elektrikli indirme-kaldırma sistemlerinin oluşturulması gerekmektedir.
- Görme engelliler için kabarmalı yürüyüş alanlarının daha çok yaygınlaştırılması ve bu yollar üzerindeki olası engellerin kaldırılması ve ortaya çıkmasının engellenmesi gerekmektedir.
- Engelliler kent içi yaşamını kolaylaştıracak android yazılımlar geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- ALTAN, Ömer Zühtü (2007), **Sosyal Politika**, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayını, Eskişehir.
- BAYDOĞAN, Handan (2012), “*Dezavantajlı Gruplara Yönelik Aktif İstihdam Politikalarının Etkinliği*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- BURCU, Esra (2015), **Engellilik Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara.
- GENÇ, Yusuf ve ÇAT, Güldane (2013), “*Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi*”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, S.8(1), ss.363-393.
- GÖNÜLAÇAN, Ayşenur (2016), “*Türkiye’de Engelli İstihdamı ve İşverenlerin Engelli İstihdamına Yönelik Tutumları: Trabzon Örneği*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- HACİBEBEKOĞLU Adnan, OĞUZ YİĞİTBAŞI, Gülşah, HACİBEBEKOĞLU, Meliha, KAYNAR, Tuğçe ve MURATDAĞI, Sedef (2015), “*Nazilli’de Engellilerin Memnuniyet Analizi*”, **Araştırma Raporu**, GEKA – Güney Ege Kalkınma Ajansı Yayını, Denizli, https://geka.gov.tr/uploads/pages_v/nazillide-engellilerin-memnuniyet-analizi-2015.pdf (Erişim Tarihi: 18.04.2019).
- İZCİ, Ferit, ATMACA, Yıldız ve YILMAZ, Vedat (2019), “*Kamu Kurumlarında İtibar Yönetimi: Kurumsal İtibarı Ölçme ve Değerlendirme*”, **ASEAD Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, S.7(6), ss.302-316.
- MECEK, Mehmet ve GÜNEY, Mehmet Sait (2017), “*Türkiye’de Engelli Personel İstihdamının Çalışanlar Açısından Değerlendirilmesi*”, **Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar** (Ed. Mahmut Güler, A.Menaf Turan), Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları, İstanbul, C.1, ss.379-393.
- OKUR, Nejla ve ERDUGAN, Fatma Erbil (2010), “*Sosyal Haklar ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme*”, **2. Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Pamukkale Üniversitesi Yayını, 4-6 Kasım 2010 – Denizli, ss.245-263, <https://silo.tips/download/sosyal-haklar-ve-zrlller-zrllk-modeller-balaminda-tarhsel-br-deerlendirme> (Erişim Tarihi: 17.04.2019).
- ORHAN, Serdar (2013), **Türkiye’de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları (Durum Analizi ve Öneriler)**, T. C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- ÖLMEZOĞLU, Necla İrem (2015), “*Çalışma Yaşamında Engelliler: Gümüşhane İli Engelli İstihdamına İlişkin Emek Arz Yönlü Bir Araştırma*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÖZ, Cihan Selek ve ORHAN, Serdar (2012), “*Özürlü İstihdam Yöntemlerinin Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme*”, **Çalışma İlişkileri Dergisi**, S.3(2), ss.36-48.
- ÖZMETE, Emine (2012), “*Haklar Temelinde Engellilik Modelleri ve Sosyal Hizmet*”, **Engelsiz Toplumu İnşa Etme ve Sosyal Hizmet Paneli**, Atatürk Üniversitesi AÖF Yayınları (E-Sunum), Erzurum.

- SEVGİ ENGELLİLER DERNEĞİ (2015), **Muş'ta Engelli Memnuniyet Düzeyinin Araştırılması Projesi**, DAKA – Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı Yayını, Muş.
- SEYYAR, Ali (2006), **Özürllülere Adanmış Sosyal Politika Yazıları**, Adapazarı Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Adapazarı (Sakarya).
- ŞAHAN, Emre Can (2018), “*Çalışma Hayatına Katılımda Engellilerin Yaşamış Oldukları Sorunlar: Tekirdağ Süleymanpaşa Örneği*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- T.C. BAŞBAKANLIK ÖZÜRLÜLER İDARESİ BAŞKANLIĞI (1999), **I. Özürllüler Şurası Kitabı**, Takav Yayıncılık, Ankara.
- TAŞKESEN, Mustafa Özcan ve GÖNÜLLÜ TAŞKESEN, Canan (2015), **Engellilik ve Sosyal Hizmet**, Karaağaç Yayıncılık, Ankara.
- TOKOL, Aysen (1997), **Sosyal Politika**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını, Bursa.
- TUNA, Orhan ve YALÇINTAŞ, Nevzat (2011), **Sosyal Siyaset**, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- ÜNAL, Vehbi (2018), “*Engellilerin Engelliliğe Bakışı ve Dine Yaklaşımları*”, **Cumhuriyet İlahiyat Dergisi**, S.22(3), ss.1457-1482.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası** (09.11.1982 tarih ve 17863 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete).
- 657 sayılı **Devlet Memurları Kanunu** (23.07.1965 tarih ve 12056 sayılı Resmi Gazete).
- 4857 sayılı **İş Kanunu** (10.06.2003 tarih ve 25134 sayılı Resmi Gazete).
- 5378 sayılı **Engelliler Hakkında Kanun** (07.07.2005 tarih ve 25868 sayılı Resmi Gazete).

Algılanan Yönetici Desteğinin Çalışanların Duygusal Emekleri Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi: Bir Alan Araştırması*

Determining The Impact of Employees Perceived Manager Support on Emotional Labor: A Field Research

Yasin BAŞLAR

Bilim Uzmanı, İstanbul Arel Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
İnsan Kaynakları ve Yönetimi A.B.D.,
yasinbaslar@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2367-5313>

Makale Başvuru Tarihi: 10.01.2021

Makale Kabul Tarihi: 02.04.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Esra AYDIN GÖKTEPE

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Arel Üniversitesi,
İİBF, İşletme Bölümü,
esraaydingoktepe@arel.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7833-448X>

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Algılanan Yönetici Desteği,
Duygusal Emek,
Derinlemesine Eylem,
Sahte Duygular,
Gizlenen Eylem,

Çalışanların işlerini yerine getirdiği esnada onlardan beklenen ve tarifi olmayan, mimik, beden duruşu, ses tonu gibi duygusal gösterimler duygusal emek olarak tanımlanmaktadır. Algılanan yönetici desteği ise, çalışanın gözünde örgütün temsilcisi olan yöneticilerinin gerek iş konusunda gerekse duygusal anlamda kendilerinin yanında olduğunu hissetmesidir. Yöneticisinden destek gören çalışanların motivasyonlarında, performanslarında, örgüte bağlılık düzeyinde, örgütsel vatandaşlık davranışında, duygusal emek sergileme düzeylerinde olumlu değişimler yaşanmaktadır. Sağlık, hizmet ve eğitim gibi sektörlerde çalışanların duygusal emek gösterim düzeyleri yüksektir. Diğer sektöre göre görece daha az incelenmiş olması nedeniyle bu çalışmada eğitim sektörü çalışanlarının duygusal emek gösterimleri ve algılanan yönetici desteği ilişkisi ele alınmıştır. Bu nedenle, araştırmanın örneklemini İstanbul'daki vakıf üniversitelerinin çalışanları olarak belirlenmiştir. Araştırmada nicel yöntemler kullanılmış olup, araştırmaya 241 kişi katılım sağlamıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda algılanan yönetici desteği ile duygusal emek ve duygusal emeğin boyutlarından olan derinlemesine eylem arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan regresyon analizi ile de algılanan yönetici desteğinin duygusal emeği pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

Keywords:

Perceived Administrator Support,
Emotional Labor,
In-depth Action,
False Emotions,
Hidden Action,

Emotional impressions such as facial expressions, body posture, and tone of voice, which are not expected and described by them, are defined as emotional labor. Perceived manager support is that the managers, who are the representatives of the organization in the eyes of the employee, feel that they are with them both in business and emotional terms. There are positive changes in the motivations, performances, organizational commitment level, organizational citizenship behavior, and emotional labor performance levels of employees who are supported by their managers. Employees' emotional labor performance such as health, service and education are high. The fact that it has been examined relatively less than the other sector, in this case, the emotional labor performances of education workers and the manager support relationship are discussed. Send the sample of this research as the contents of the foundation universities in Istanbul. Quantitative methods are examined in the study, 241 people participated in the study. As a result of the analysis, there is a positive relationship between perceived manager support and emotional labor and in-depth action, which is one of the dimensions of emotional labor. In addition, the regression analysis concluded that perceived manager support positively affected emotional labor.

* Bu makale Yasin BAŞLAR'ın (birinci yazar), Dr. Öğr. Üyesi, Esra AYDIN GÖKTEPE (ikinci yazar) danışmanlığında 2020 yılında Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde sunulmuş kabul edilen "Çalışanların Algılanan Yönetici Desteğinin Duygusal Emek Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi: Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Eğitim sektörü, ülkelerin gelişmişlik seviyelerini doğrudan etkilemektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin önemli bir göstergesi olan eğitim sektörü, ülkelerin uluslararası boyutta tanınırlığına da katkı sağlamaktadır. Eğitim sürecini yönetenlerin, ilgili eğitimi verenlerin ve verilen bu eğitimi alanların insan olması nedeni ile insanın duygularını anlamak ve yönetmek önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışma hayatında yer alan bireylerin farklı kişilik yapılarında olduğu, farklı ücret düzeylerinde çalıştığı, bir bütünün farklı parçalarını oluşturduğu ve duyguları olan bir varlık olduğu gerçeği, insanı yönetmeyi adeta bir sanat haline getirmektedir. Duygusal bir varlık olan insanı yönetmek, farklılıkları içerisinde barından bir yönetim tarzına sahip olmayı zorunlu kılmaktadır. Duyguların yönetimi kavramı, yöneticilerini örgütün bir temsilcisi olarak konumlandıran çalışanları için, “*yönetici desteği*” kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Yönetici desteği kavramı, işletmelerin çalışanlarını nasıl motive ederek verimliliğini yükseltebileceklerine yönelik bilgi edinmesini sağlamaktadır. Özellikle emek ağırlıklı olan sektörlerde, çalışanlarının fiziksel ya da zihinsel emeklerinin yanında duygusal emeklerine de ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışanların yöneticilerine, iş arkadaşlarına, hatta verilen hizmetten yararlanan diğer kesimlere uygun davranışlar sergilemesi ve duyguların yönetilmesi olgusu “duygusal emek” kavramını önemli hale getirmektedir. Eğitim sektörü de duygusal emeğin ağırlıklı olduğu bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle de konunun araştırılmasında, uygulama alanı olarak belirlenmiştir.

Bu araştırmanın amacı, İstanbul’da faaliyet gösteren vakıf üniversiteleri personeli odağında, algılanan yönetici destek düzeylerinin duygusal emek gösterimleri üzerindeki ilişkisinin belirlenmesidir. Bu kapsamda çalışmada nicel araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Araştırmada veri toplamak için anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket formu, araştırma değişkenlerine yönelik literatürde geçerliliği ve güvenilirliği ispatlanmış olan “*Duygusal Emek Ölçeği*” ve “*Algılanan Yönetici Desteği Ölçeği*” sorularından oluşturulmuştur. Araştırma bölümleri sırasıyla; algılanan yönetici desteği, duygusal emek, algılanan yönetici desteğinin duygusal emek üzerindeki etkisiyle ilgili yapılan çalışmalar, metodoloji ve sonuç başlıklarından oluşmaktadır.

2. ALGILANAN YÖNETİCİ DESTEĞİ

Genel anlamıyla destek kavramı, bir bireyin başka bir bireye maddi ya da manevi anlamda yardımcı olması anlamına gelmektedir. Başka bir ifade ile bir birlik için sağlanan yardım veya koruma anlamına gelmektedir (Ötken, 2015:119). Çalışanlar tarafından yöneticinin, örgütün temsilcisi olarak algılanması ve algılanan yönetici desteği kavramının, algılanan örgütsel destek kavramı ile benzer psikometrik özelliklere sahip olması, algılanan örgütsel destek literatürünü aynı zamanda algılanan yönetici desteği literatürü haline getirmektedir (Giray ve Şahin, 2012:2).

Destek, kaynağı ne olursa olsun çalışanlar için önemlidir. İnsanın, hayatının herhangi bir döneminde diğer insanlarca desteklendiğini algılaması, kendini daha iyi ve daha güvende hissetmesine neden olmaktadır. Bu nedenle bireyin, çalıştığı ortamda da başkaları tarafından desteklendiğini hissetmesi önemli bir özgüven ve motivasyon aracı olmaktadır (Giray ve Şahin, 2012:2).

Çalışanların mensubu oldukları örgüte ve gerçekleştirdiği işlerine karşı olan tutum ve davranışlarını etkileyen en büyük etkenlerden birisi hiyerarşik açıdan bağlı bulunduğu ilk yöneticisidir. Bu yüzden yöneticiden algılanan destek ayrı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışanlar, yöneticilerini çalıştıkları kurumun en yetkili kişilerinden birisi olarak gördüklerinden dolayı, yöneticilerinden gördükleri yardımı veya desteği, çalıştıkları örgütlerinden almış gibi önemli görmektedirler (Pekdemir vd., 2013:90). Yöneticiden algılanan destek, duyguları ön planda olan bireyi olumlu ya da olumsuz şekilde etkileyecektir. Dolayısıyla çalışanın, yöneticisinden alacağı destek sonucunda işine verdiği değer ve sunduğu emeğin oranı değişecektir. Bu destek, çalışanların psikolojik hallerine, motivasyon düzeylerine ve iş tatminlerine doğrudan etki etmektedir. Dolayısıyla olumsuz yönlü bir etki çalışanların örgütsel davranışlarını da olumsuz yönde etkileyecektir. Örneğin stres ve duygusal tükenme olumsuz algılanan yönetici desteğinin sonuçlarından kaynaklanmaktadır (Lloyd vd., 2002:261).

Algılanan yönetici desteği, muhtelif çalışmalarda farklı boyutlar ile ortaya konulmaktadır. Ancak literatürde genel anlamda dört boyutta ele alınmaktadır (Aydm Göktepe, 2017:33). Bu boyutlar; bilgisel yönetici desteği, maddi yönetici desteği, duygusal yönetici desteği ve kariyer yönetici desteğidir. Bilgisel destek (knowledge

support), çalışanın işletmenin neden var olduğunu anlamasına, işletmeye karşı sorumluluklarını bilmesine ve karşısına çıkan problemleri çözmesine katkı sağlayan bir destek türüdür (Aydın Göktepe, 2018:45). Tanımdan da anlaşılacağı üzere, bilgisel destek çalışanın bilinçli olması ve bu çerçevede bilinçli hareket etmesi olarak yorumlanabilir. Bilgisel yönetici desteği (informational support), “*yönetici desteğinin iş ile ilgili boyutunu oluşturur ve örgüt çalışanlarının örgüte katkılarını artırmak amacıyla çalışanlara verilen ödül, ceza, geribildirim, bilgi ve beceriler*”, şeklinde tanımlanır (Bhanthumnavin, 2000:155-166). Bilgisel destek, bireylerin iş hayatında yaşadığı sorunları çözebilmesine yardımcı olmaktadır.

Maddi destek (financial support), örgüt çalışanlarının işlerini yapabilmeleri için olması gereken ekipman, alet, süre, servis, finans ve insan kaynağı olarak belirtilmektedir (Bhanthumnavin, 2000:157). Yöneticilerin örgütü ya da çalışanların maddi ihtiyaçlarını dikkate alarak, yapılan iş ile ilgili olarak çalışanın hak ettiği maddi ödülün sunulması yönündeki desteklerine bağlı olarak ortaya çıkan algısıdır. Diğer bir ifadeyle örgütün, çalışanlarını katkılarından dolayı ödüllendirmesidir. Maddi yönetici desteği, çalışanın işini verimli yapabilmesi ve örgüte katma değer oluşturabilmesi için önemli bir destek türüdür. Çünkü yöneticisinden maddi olarak destek gören çalışanın motivasyonu da bu duruma bağlı olarak artacaktır (Çakar ve Yıldız, 2009:73).

Duygusal destek (emotional support), örgütteki çalışanlara ilgi, sevgi ve saygı gösterme, çalışanlara kendilerini değerli hissettirme, çalışanların varlığını kabul etme, onlara karşılaştıkları stresli durumlarla başa çıkmalarında yardım etme şeklindeki destek türü olarak açıklanmaktadır (Adiloğulları vd., 2017:190-191). Karşılaşılan zorluklarda yol gösteren bir yöneticinin varlığı, duygusal yönetici desteği oluşturduğundan, çalışanlar için büyük önem arz etmektedir. Çalışanlar, yöneticilerinden sosyo-duygusal destek algıladıklarında örgüte bakış açıları değişecektir. Bu durumda da iş ve örgüt memnuniyeti artacaktır.

Kraimer ve Wayne kariyer desteğini; örgütün, çalışanın kariyer ihtiyaçları ile ilgilenmesi ve onu yönlendirmesi olarak ifade etmektedir. Örgütünden ya da yöneticisinden kariyer anlamında destek alan çalışan, destek gördüğü için verimli çalışma eğiliminden olacaktır (Kraimer ve Wayne, 2004'den akt.: Aydın Göktepe, 2017:33).

3. DUYGUSAL EMEK

İç ve dış çevreden gelen uyaranların bireyi içsel olarak etkilemesi ve sonrasında bireyin davranışında, bedeninde ve duruşunda yapılandırılmış hislerin oluşması, duygu olarak tanımlanmaktadır. Tanımdan da anlaşıldığı üzere duyguların davranışlara neden olmakta ve davranışları yönlendirmektedir (Akçay ve Çoruk, 2012:4-5). Yöneticilerin ve çalışanların küreselleşen, dolayısıyla da değişen koşullara ve örgüt yapılarına en kısa sürede uyum sağlayabilmeleri, değişimi takip edebilmeleri, içerisinde buldukları ortamdan memnun olabilmeleri, yaptıkları işe karşı duygusal aidiyet hissedebilmeleri ve işlerinde duygusal doyum sağlayabilmeleri önemlidir. Bu durumda yöneticilerin duyguları iyi tanıyabilmeleri gerekmektedir. Duyguların davranışları nasıl etkileyebileceği, duyguların ifade ediliş biçimleri ve duyguların nasıl yönlendirilebileceği gibi konuları bilgili olmaları zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte duygu kavramının önemi giderek artmakta ve pozitif duyguların bireyler ile örgütler için önemli bir sosyal sermaye olduğu anlaşılmaktadır (Töremen ve Çankaya, 2008:34). Emek kavramı ise, “*Bir işin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü, zahmet*” olarak dilimize yerleşmiştir. Kavram, “*insanın bilinçli olarak belli bir amaca ulaşmak için giriştiği hem doğal ve toplumsal çerçevesini hem de kendisini değiştiren çalışma süreci*”, olarak tanımlanmıştır (TDK, 2020).

Uluslararası literatürde “*emotional labor*” olarak kavramsallaşan duygusal emek, insanlık tarihi boyunca her zaman önemli bir ilgi alanı olmuştur. Hochschild (1983)'e göre duygusal emek kavramı; çalışma hayatında kişinin duygularının başkalarının fark edilecek biçimde düzenlenmesi, bunun sonucunda da bedensel ve yüzeysel gösterimde bulunulması durumudur. Ayrıca Hochschild, duygusal emeğin kişinin vücut ve yüz ifadelerinden anlaşılabilceğini savunmaktadır. Genel olarak Hochschild'in bu görüşleri kabul görmektedir. Ancak bir kısım araştırmacılar duygusal emeğin, bireyin konuştuğu esnada davranışlarına ve ses tonuna yansıyan tüm çabalarını kapsadığını ifade etmektedirler. Bu bağlamda en genel tanımıyla duygusal emek, örgütte çalışan kişilerin işlerini yaptığı esnada, onlardan göstermeleri beklenen adı konulmamış görevler olarak ifade edilmektedir. Esasen duygu kavramı, dışarıdan direkt olarak gözlenememektedir. Fakat iş performansının artışı konusunda önemli bir unsurdur (Basım ve Beğenirbaş, 2012:78).

Duygusal emek kavramının daha iyi ifade edilebilmesi için duygusal emek kavramı üç boyutta incelenmektedir. Bunlar; sahte duygular (faking emotions), derinlemesine eylem (deep acting) ve gizlenen duygular (hiding emotions) olarak açıklanmıştır. Sahte duygular (faking emotions), “*çalışanın, gerçekten hissetmese bile belli duyguları göstermeye çalışmasıdır*”. Örneğin, çalışanın ruh hali kötü iken müşterilere ya da yöneticisine karşı yüzünde sahte bir gülümseme göstermesidir. Derinlemesine eylem (deep acting), “*uygun duygu ve ifadeleri*

gerçek anlamda gösterebilme çabaları olarak ifade edilmektedir". Örneğin, çalışanın bir ortamda bir olaya karşı hissettiği duygu durumunun, o esnada çalışandan beklenen duygu durumu ile benzer ya da aynı olması durumunda, çalışanın hissettiği gibi davranmasıdır. Gizlenen duygular (hiding emotions), "belli bir durumda gösterilmesi kabul edilemeyen veya uygun görülmeyen duyguların saklanması olarak ifade edilebilir". Örneğin, bir çalışanın içinde bulunduğu ortamda yaşanan bir olaya karşı hissettiği duygu durumunun, o esnada çalışandan beklenen duygu durumu ile farklı olması halinde, çalışanın hissettiği duygusunu yansıtmaması olarak ifade edilmiştir (Dursun vd., 2014:15).

4. ALGILANAN YÖNETİCİ DESTEĞİNİN DUYGUSAL EMEK ÜZERİNDEKİ ETKİSİYLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

Yöneticiler, örgütün temsilcisi olarak görülmektedir. Yöneticileri tarafından desteklendiğini düşünen/hisseden çalışanların işletmeye ve işlerine karşı bakış açılarının değişmesi, işletme içinde duygu durumlarını daha iyi yönetebilmeleri ve olumlu iş davranışları sergilemeleri beklenir. Duygusal emek, iş kalitesini ve müşteri memnuniyetini belirleyen çalışanların sergilediği önemli bir unsurdur ve yöneticiden alınacak destekten etkilenmektedir. Bu nedenle çalışanların algılanan yönetici desteğinin, duygusal emek davranışları ve alt boyutları üzerinde etkisinin olması beklenmektedir. Bu başlık altında, algılanan yönetici desteğinin, duygusal emek üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik literatürde yer alan çalışmalara yer verilmiştir.

Fındıklı (2014), İstanbul'da faaliyet gösteren bir kamu kuruluşunda çalışanlar ile gerçekleştirdiği çalışmada, algılanan örgütsel destek veya lider desteğinin örgütü benimseme ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma sonunda algılanan yönetici desteğinin örgütü benimseme düzeyi üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu, algılanan yönetici desteğinin, işten ayrılma niyeti üzerinde negatif etkisi olduğu belirlenmiştir.

İnce (2016), konfeksiyon sektöründe faaliyet gösteren bir firmada çalışanlar ile gerçekleştirdiği çalışmada, çalışanların örgütsel destek algılarının işe adanmışlık üzerindeki etkisinde yönetici desteğinin aracılık rolünü tespit etmek amacıyla araştırma yapmıştır. Analizler sonucunda ise çalışanın örgütsel desteğinin, işe adanmışlık üzerindeki etkisine yönetici desteğinin tam aracılık rolü olduğunu tespit etmiştir.

Özdevecioğlu (2003), Kasyeri'de faaliyet gösteren beş büyük mobilya fabrikası çalışanları ile gerçekleştirdiği çalışmada, çalışanın algıladığı örgütsel destek ve bunun sonucunda onun örgütsel bağlılık seviyesi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Yapılan bu çalışmalar sonucunda ise çalışanın örgütsel bağlılık düzeyi ile onun algıladığı örgütsel destek algısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır.

Turunç ve Çelik (2010), savunma alanında faaliyet gösteren küçük işletmelerde çalışanlar ile gerçekleştirdiği çalışmada, çalışanın algıladığı örgütsel destek ve iş stresinin , örgütü benimseme ve iş performansı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Yapılan analiz sonucunda çalışanın algıladığı örgütsel desteğin ve iş stresinin örgütü benimsemesini anlamlı olarak arttırdığını orta koymuştur . Ayrıca çalışanın örgütü benimsemesinin , iş performansında ve algıladığı yönetici desteğinde aracılık rolü üstlendiği sonucuna ulaşmıştır.

Turunç ve Fındıklı (2015), Antalya'da faaliyet gösteren turizm işletmelerinde çalışanlar ile gerçekleştirdiği çalışmada, lider desteği ile çalışanın iş – aile çatışması yaşamaması ve kendisini örgütün bir parçası olarak hissetmesi arasında var olan ilişkiyi açıklamıştır. Yapılan bu araştırmanın sonucunda ise liderin desteğini hisseden çalışanın, iş – aile çatışması yaşadığı durumlarda dahi kendisini örgütün bir parçası hissetmesinde belirleyici ya da düzenleyici bir rolünün olduğu sonucuna varmıştır.

Argon (2015), Bolu merkez ilçe ilkokullarında görevli öğretmenler ile gerçekleştirdiği çalışmada, ilkokul öğretmenlerinin duygu durumlarını ve içerisinde buldukları duygu durumlarını yöneticilerinin nasıl etkilediğini araştırmıştır. Araştırma sonucuna göre öğretmenler duygularının dikkate alınmasını istemektedir fakat duygularının dikkate alınmadığını ifade etmektedir. Öğretmenlerin genellikle kişisel veya örgütsel nedenlerden dolayı içinden geçen duygularını yansıtmadığı, hatta huzurluymuş gibi davrandıklarını ifade etmiştir. Öğretmenlerin duygularının dikkate alınmadığı durumlarda olumsuz davranış sergileme eğilimlerinde artış olduğunu, mutsuz olduklarını hatta kendilerini değersiz hissettiklerini ve işlerini yavaşlatıp yöneticilerine güvenlerinin azalması gibi duygular içerisinde olduklarını ifade etmiştir.

Alev ve Bozbayındır (2018), Gaziantep ilinin Şahinbey ve Şehitkâmil ilçelerinde bulunan resmi ilkokullarda görev yapan öğretmenler ile gerçekleştirdiği çalışmada, çalışanların genel olarak öz yeterlilik algı seviyeleri , izlenim yönetimi taktikleri kullanma tercihleri ve duygusal emek davranışları ile ilişkisini yorumlamıştır . Gerçekleştirilen bu araştırmada ise izlenim yönetimi taktiklerinin etkilerine açıklık kazandırmak istemiştir .

Araştırmanın sonucu olarak , çalışanların duygusal emeğin yüzeysel rol yapma boyutu ile negatif bir ilişkisi olduğu, genel öz yeterlilik algılarının duygusal emeğin derinden rol yapma ile pozitif ilişki si olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Korkut ve Gürkan (2019), Trakya Bölgesi'ndeki bir ilde faaliyet gösteren kamu ve özel hastanelerde görevli sağlık çalışanları ile gerçekleştirdiği çalışmada, yöneticinin himayesi altındaki çalışanına verdiği desteğin, çalışanından sergilemesi beklenen duygusal emek davranışını göstermesinde ne derece etkili olduğunu araştırmıştır. Yapılan bu araştırmanın asıl amacı ise algılanan yönetici desteğinin çalışanın duygusal emeği üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu nedenle de kamu ve özel sağlık kurumları arasında karşılaştırma yapılarak sonuca varmayı amaçlamıştır. Araştırmaların sonucunda iki sağlık sektöründe de yönetici desteğinin duygusal emek üzerinde kısmi bir etkisi olduğunu anlamıştır. Bu sonuca ek olarak kamu kurumunda cinsiyetin, yönetici desteği algısını ve samimi davranışı farklılaştırdığı sonucuna varılırken, özel sağlık sektöründe de çocuk sahibi olmanın yüzeysel davranışı, nöbet tutmanın ise derinlemesine davranışı farklılaştırdığını tespit etmiştir.

Gülova vd. (2013), Ege Bölgesi'nde yer alan üç devlet üniversitesinin öğrenci işleri personelleri ile gerçekleştirdiği çalışmada, öğrenci işleri çalışanları üzerinde duygusal emek kavramının hizmet çalışanlarını ve onların işe bağlılıklarını ne derecede etkilediği araştırmıştır. Yapılan çalışmada yönetici desteği kavramı üzerinde durulmuş ve yöneticilerin çalışanlarına yakın, anlayışlı ve samimi davranarak onlara yardımcı olması gerektiğini savunmuştur. Çünkü yönetici desteğinin duygusal emek ile çalışanın işe bağlılığı arasındaki rolünün önemi vurgulanmak istemiştir. Duygusal emek kavramı ile bireyin işe bağlılığı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin yönetici desteği arttıkça daha da güçlendiği sonucuna varmıştır.

Ertürk vd. (2016), yönetsel destek algısının örgüt çalışanlarında duygusal emek düzeyini ve psikolojik iyi oluşu etkileme düzeyini belirlemek amacıyla 412 öğretmen üzerinde bir çalışma yapmıştır. Çalışmadaki verilerin analizinin sonucunda ise öğretmenlerin yönetsel destek algılarının yüksek olduğu bununla beraber psikolojik iyi oluş seviyelerinin de pozitif yönlü olduğunu saptamıştır. Çalışanın duygusal emek düzeylerini ise orta seviye olarak yorumlamıştır.

Baş (2019), Erzincan ilinde faaliyet gösteren 161 özel ve kamu bankası çalışanları ile gerçekleştirdiği çalışmada, çalışanların duygusal emeği üzerinde etkili olan birçok faktörden lider üye etkileşimin çalışanın duygusal emeğine olan etkisini incelemiştir. Hazırlanan anketler ve yapılan analizler sonucunda yüksek kaliteli lider-üye etkileşimiyle duygusal emek arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki olduğunu vurgulamıştır.

Cinnioğlu ve Salha (2017), yiyecek içecek işletmelerinde çalışan işgörenlerin algıladıkları paternalist liderlik davranışının duygusal emek üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Yapılan araştırma sonucunda işgörenlerin paternalist liderlik algısının ve duygusal emek düzeylerinin orta seviyede olduğu, işgörenlerin algıladıkları paternalist liderlik davranışının duygusal emek düzeyleri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Demircan ve Turunç (2017), eğitim sektöründe gerçekleştirdiği çalışmada, iş-aile yaşam çatışması ile duygusal emek ilişkisinin belirlenmesi ve bu ilişkide lider desteğinin aracılık rolünün olup olmadığını araştırmışlardır. Yapılan bu çalışmanın sonucunda da iş-aile ve aile-iş çatışması ile duygusal emek arasında bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Bu ilişkide en büyük aracılık rolünün yönetici desteği olduğunu vurgulamıştır.

Bütün bu araştırmalardan yola çıkarak “Neyi amaçlıyorsunuz?” sorusu bir bağlama cümlesiyle açıklanmalıdır.

Literatürde yapılan araştırmalara dayanarak, bu çalışmada algılanan yönetici desteğinin duygusal emek üzerine etkisini belirlemek amacıyla aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur;

H₁: Algılanan yönetici desteği ile duygusal emek arasında pozitif yönlü ilişki vardır.

H₂: Algılanan yönetici desteği ile sahte duygular, gizlenen duygular ve derinlemesine eylem arasında pozitif yönlü ilişki vardır.

H₃: Algılanan yönetici desteği, duygusal emeği pozitif yönde etkilemektedir.

5. METODOLOJİ

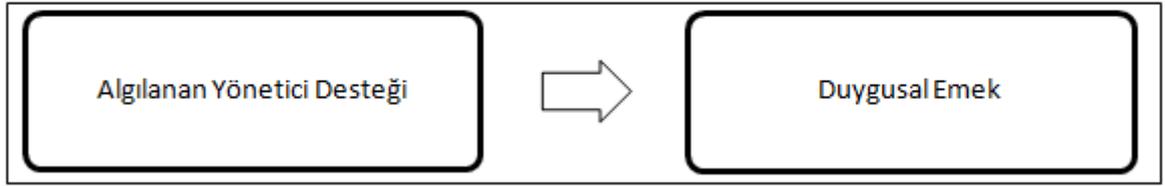
Bu bölüm içerisinde araştırmanın amacı ve içeriğine değinilmiş olup çalışmanın temel amacını temsil eden araştırma modeli çizilmiştir. Ayrıca araştırma modeli başlığı altında araştırmanın ana kütlesi ve örnekleme açıklanmıştır. Araştırmanın ana kütlesini oluşturan eğitim sektöründe çalışan tüm bireylere ulaşmak mümkün olmayacağından, ana kütleyi temsil ettiği düşünülen örneklem seçilmiştir. Seçilen bu örneklem üzerinden

çalışmayı test eden analiz gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu bölüm içerisinde araştırmanın sınırlılıkları belirtilmiştir. Araştırma yöntemi nicel araştırma olarak belirlenmiş ve anket tekniği ile veri elde edilmiştir. Ölçeğe ait güvenilirlik analizi sonuçları ve ölçeğe ilişkin geçerlilik analizi sonuçları sunulmuştur. Örneklem dağılımına ilişkin bulgular kısmında anket sorularını cevaplandıran örneklem cinsiyet, yaş, medeni durum, aylık toplam hane geliri ve eğitim düzeyine göre dağılımları bu bölüm içerisinde tablolar halinde ele alınmıştır. Bölümün son kısmında ise araştırma sorularını cevaplandırmaya yönelik yapılan analiz bulgularına yer verilmiştir.

5.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Çalışmada, algılanan yönetici desteğinin çalışanların duygusal emekleri üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca demografik özelliklere göre algılanan yönetici desteği ve duygusal emek üzerindeki farklılıklar incelenmiştir. Ayrıca demografik faktörlere göre algılanan yönetici desteği ve duygusal emekteki değişimler araştırılmıştır. Çalışmanın amacına uygun olarak hazırlanan araştırma modeli aşağıdaki Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulan hipotezler aşağıda yer almaktadır;

- H₁: Algılanan yönetici desteği ile duygusal emek arasında pozitif yönlü ilişki vardır.
- H₂: Algılanan yönetici desteği ile sahte duygular, gizlenen duygular ve derinlemesine eylem arasında pozitif yönlü ilişki vardır.
- H₃: Algılanan yönetici desteği, duygusal emeği pozitif yönde etkilemektedir.
- H₄: Algılanan yönetici desteği ile duygusal emek ve boyutları cinsiyete göre farklılaşmaktadır.
- H₅: Algılanan yönetici desteği ile duygusal emek ve boyutları medeni duruma göre farklılaşmaktadır.
- H₆: Algılanan yönetici desteği ile duygusal emek ve boyutları eğitim seviyesine göre farklılaşmaktadır.
- H₇: Algılanan yönetici desteği ile duygusal emek ve boyutları yaşa göre farklılaşmaktadır.
- H₈: Algılanan yönetici desteği ile duygusal emek ve boyutları gelir seviyesine göre farklılaşmaktadır.

5.2. Araştırma Ana kütlesi ve Örneklemi

Araştırmanın ana kütlesini, İstanbul ilinde yer alan vakıf üniversitelerinde çalışan bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın ana kütlesini oluşturan bireylerin tamamına ulaşmak mümkün olmayacağından örneklem seçilerek çalışma gerçekleştirilmiştir. Örneklem, araştırmanın ana kütlesini oluşturan grup içerisinde belirli yöntemlere göre seçilmekte ve ana kütleyi temsil etmektedir. Örneklem büyüklüğünün doğru belirlenmesi oldukça önemlidir. Ayrıca örneklem büyüklüğü, ana kütleyi temsil etmesi nedeniyle de önemlidir. Örneklem büyüklüğünü belirleme aşamasında değişken sayısı, araştırmanın amacı gibi birçok faktör dikkate alınmaktadır (Kalaycı, 2014:68). Tesadüfi olmayan örnekleme tekniklerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklem sayısının yeterliliği, “(ölçek madde sayısı*8)+50” formülü ile belirlenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Araştırma ölçeklerinde yer alan madde sayısı 16 olmakla birlikte formüle göre örneklem yeterliliği için elde edilen sayı 130 katılımcının yeterli olduğunu göstermektedir. Araştırmada 250 çalışana ulaşılmış, 241 katılımcının doldurduğu kullanılabilir anket elde edilmiştir.

5.3. Veri Toplama Yöntemi

Bu çalışma kapsamında veri toplama yöntemi olarak yüz yüze anket yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmada literatür taraması sonucunda elde edilen bilgiler çerçevesinde daha önce geçerlilik ve güvenilirliği ispat edilmiş ölçekler kullanılmıştır. Araştırmaya konu olan algılanan yönetici desteği ve duygusal emek değişkenlerini ölçen ölçeklerden yararlanılarak ve demografik soruların bulunduğu anket formu kullanılarak Ekim-Kasım 2019 tarihlerinde veri toplanmıştır.

Anketin birinci bölümünde bireyleri tanımlamaya yönelik demografik sorular yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde algılanan yönetici desteği ve duygusal emek ölçeğine yer verilmiştir. Algılanan yönetici desteği değişkenini ölçmek için Aydın Göktepe (2017:41) tarafından geliştirilen “*Algılanan Yönetici Desteği Ölçeği*” kullanılmıştır. Araştırmanın ikinci değişkeni olan duygusal emek ise Brotheridge ve Lee (2003) tarafından geliştirilen, Dursun ve diğerleri (2014) tarafından Türkçeye uyarlaması gerçekleştirilen “*Duygusal Emek Ölçeği*” kullanılarak belirlenmiştir. Her iki ölçekte de ifadeler beşli likert tipi kullanılarak belirlenmiştir. Buna göre katılımcıların 1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5- Kesinlikle Katılıyorum olacak şekilde sıralama yapılmıştır.

5.4. Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik analizi, kullanılan ölçeğin araştırma sorusunu hangi ölçüde yansıttığını ifade etmektedir. Bu nedenle araştırmada kullanılan algılanan yönetici desteği ve duygusal emek ölçeğine güvenilirlik ölçeği uygulanmıştır. Güvenilirlik analizinde en çok kullanılan iç tutarlılık ölçütü olan yöntem Cronbach Alpha değeridir. Cronbach Alpha değeri, ifadeler arasındaki korelasyona bağlı olarak oluşan uyum değeridir. Bu değer faktör altındaki ifadelerin toplamdaki güvenilirlik seviyesini teşkil etmektedir. Cronbach Alpha değerinin 0,70 ve üstü olması durumunda kullanılan ölçeğin güvenilir olduğu sonucu çıkartılmaktadır (Kalaycı, 2014:403).

Tüm bu bilgiler doğrultusunda çalışmada kullanılan algılanan yönetici desteği ölçeğinin güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. 7 ifadeden oluşan ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,914 olarak hesaplanmıştır. Literatürde kabul edilen 0,70 değerinin üstünde olması nedeni ile ölçeğin güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğe ait olan madde toplam korelasyon katsayı değerleri Tablo 3.1’de belirtilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde korelasyon değerlerinin çok düşük olmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle madde çıkartılmasına gerek duyulmamıştır.

Tablo 1. Algılanan Yönetici Desteği İfadelerine İlişkin Madde Toplam Korelasyon Katsayıları

İfadeler	Korelasyon Değerleri (Item Total Correlation)
Yöneticim, işimi iyi bir şekilde yapmam için gerekli olan tüm ekipmanı tedarik etmek üzere üst yönetime taleplerimi iletir.	0,733
Yöneticim, işimi daha iyi yapabilmem için getirdiğim ekipman (ek işgücü, bilgisayar prog. çalışma saati, ortamı gibi) geliştirme önerilerimi dikkate alır.	0,786
Yöneticim, görevlerimi yerine getirmemi kolaylaştıracak işletme kaynaklarını kullanmam için imkân sağlar.	0,793
Yöneticim, geliştirdiğim projeler için fon ayırır ve kullanma imkânı sağlar.	0,679
Yöneticim, kendi performansımı analiz etmemde bana yardımcı olur.	0,755
Yöneticim, işletmeyi/departmanı/birimi temsil etmem için toplantı/konferans/seminerde beni görevlendirir.	0,703
Yöneticim, başarılarım ile gurur duyar.	0,729

Araştırmada yer alan bir diğer ölçek ise duygusal emek ölçeği olup bu ölçeğe ait güvenilirlik katsayısı da hesaplanmıştır. 9 ifadeden oluşan ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,829 olarak hesaplanmıştır. Yukarıda belirtilen açıklamalar doğrultusunda bu ölçeğin de güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğe ait olan madde toplam korelasyon katsayı değerleri Tablo 2’de gösterilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde korelasyon değerlerinin çok düşük olmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle madde çıkartılmasına gerek duyulmamıştır.

Tablo 2. Duygusal Emek Ölçeğine İlişkin Toplam Madde Korelasyon Katsayıları

Ankette Yer Alan İfadeler	Madde Toplam Korelasyon (Item Total Correlation)
Gerçekten hissetmediğim duyguları hissediyormuş gibi rol yaparım.	0,525
Hissetmediğim ancak benden hissetmem beklenen duyguları gösteririm.	0,613
Hissetmediğim duyguları gösteririm.	0,526
İşimin bir parçası olarak göstermem gereken duyguları gerçekten de hissedebilmek için çaba sarf ederim.	0,486
Göstermem gereken duyguları gerçekten de hissetmeye çaba gösteririm.	0,493
Başkalarına karşı göstermem gereken duyguları gerçekten de hissedebilmek için çaba sarf ederim.	0,486
Hissettiklerimi gizlerim.	0,584
Bir durum hakkındaki gerçek duygularımı gizlerim.	0,567
Gerçek duygularımı ifade etmeye karşı direnç gösteririm.	0,529

5.5. Ölçeklere İlişkin Geçerlilik Analizi

Geçerlilik, bir ölçme aracının araştırma problemini doğru ölçebilme derecesidir. Geçerlilik kavramı, ölçülmek istenen değişkenin ifade edilebilirliğine göre belirlenmektedir. Geçerliliği tespit etmek için birçok yöntem bulunmaktadır (Büyüköztürk, 2010:168). Bu çalışmada ölçeklerin geçerliliğini tespit etmek amacıyla Yapı Geçerliliği kullanılmıştır. Verilerin faktör analizine uygunluğunu tespit etmek amacıyla KMO değerinden yararlanılmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda algılanan yönetici desteği ölçeğine ilişkin verilerin faktör analizine uygunluğunu belirlemek amacıyla KMO değeri incelenmiştir. Bu analize ait sonuçlar Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Algılanan Yönetici Desteği Ölçeğine İlişkin Bilgiler

Boyut Sayısı	KMO	Bartlett Testi	Açıklanan Varyans
1	0,903	0,000	% 66,374

Tablo 3’de görüldüğü üzere yapılan analizlerde kullanılan algılanan yönetici desteği ölçeğinin tek boyut olduğu anlaşılmıştır. Ölçeğin KMO değeri 0,903 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğe ait faktör analizi sonuçları ise Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4. Algılanan Yönetici Desteği Ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İfadeler	Faktör Yükleri
Yöneticim, işimi iyi bir şekilde yapmam için gerekli olan her türlü ekipmanı tedarik etmek için üst yönetime taleplerimi iletir.	0,815
Yöneticim, işimi daha iyi yapabilmem için getirdiğim ekipman (ek işgücü, bilgisayar prog. çalışma saati, ortamı gibi) geliştirme önerilerimi dikkate alır.	0,854
Yöneticim, görevlerimi yerine getirmemi kolaylaştıracak işletme kaynaklarını kullanmam için imkân sağlar.	0,858
Yöneticim, geliştirdiğim projeler için fon ayırır ve kullanma imkanı sağlar.	0,764
Yöneticim, kendi performansımı analiz etmemde bana yardımcı olur.	0,823
Yöneticim, işletmeyi/departmanı/birimi temsil etmem için toplantı/konferans/seminerde beni görevlendirir.	0,780
Yöneticim, başarılarım ile gurur duyar.	0,804

Tablo 4’de görüldüğü üzere algılanan yönetici desteğinin faktör yüklerinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Analizin bir diğer ölçeği olan duygusal emek ölçeğine ilişkin verilerin faktör analizine uygunluğunu belirlemek amacıyla KMO değeri incelenmiştir. Bu analize ait sonuçlar Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Duygusal Emek Ölçeğine İlişkin Bilgiler

Boyut Sayısı	KMO	Bartlett Testi	Açıklanan Varyans
3	0,787	0,000	% 75,704

Tablo 5’de görüldüğü üzere yapılan analizlerde kullanılan duygusal emek ölçeğinin üç boyutlu bir yapı olduğu ortaya çıkmıştır. Orijinal ölçek yapısında da üç boyut bulunmaktadır. Bu üç boyut Dursun ve diğerlerinin (2014) yapmış oldukları çalışmalarında da belirtildiği gibi “*derinlemesine eylem*”, “*gizlenen duygular*” ve “*sahte duygular*” olarak adlandırılmıştır. Ölçeğin KMO değeri 0,787 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğe ait faktör analizi sonuçları ise Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. Duygusal Emek Ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İfadeler	Boyutlar	Faktör Yükleri
Gerçekten hissetmediğim duyguları hissediyormuş gibi rol yaparım.	Sahte Duygular	0,851
Hissetmediğim ancak benden hissetmem beklenen duyguları gösteririm.	Sahte Duygular	0,872
Hissetmediğim duyguları gösteririm.	Sahte Duygular	0,670
İşimin bir parçası olarak göstermem gereken duyguları gerçekten de hissedebilmek için çaba sarf ederim.	Derinlemesine Eylem	0,840
Göstermem gereken duyguları gerçekten de hissetmeye çaba gösteririm.	Derinlemesine Eylem	0,908
Başkalarına karşı göstermem gereken duyguları gerçekten de hissedebilmek için çaba sarf ederim.	Derinlemesine Eylem	0,884
Hissettiklerimi gizlerim.	Gizlenen Duygular	0,797
Bir durum hakkındaki gerçek duygularımı gizlerim.	Gizlenen Duygular	0,835
Gerçek duygularımı ifade etmeye karşı direnç gösteririm.	Gizlenen Duygular	0,834

Tablo 6’da görüldüğü üzere Duygusal Emek Ölçeğine ait üç boyutlu faktör yapısı ortaya çıkmıştır. Sahte duygular, derinlemesine eylem ve gizlenen duygular olarak adlandırılan bu üç boyutun açıklanan varyansı %75,704’dür. Açıklanan varyans oranının yüksek olduğu anlaşılmış ve orijinal ölçeğe uygun yapının korunduğu görülmüştür.

5.6. Örneklem Dağılımına İlişkin Bulgular

Algılanan yönetici desteğinin duygusal emek üzerindeki etkisinin araştırılması amacıyla oluşturulan anket sorularını cevaplandıran bireylerin cinsiyet, yaş, medeni durum, aylık toplam hane geliri ve eğitim durumlarına göre dağılımları bu bölüm içerisinde tablolar halinde açıklanacaktır.

Tablo 7. Demografik Özellikler

Değişken	Alt Değişken	Yüzde (%)	Adet
Cinsiyet	Kadın	58,5	141
	Erkek	41,5	100
	Toplam	100	241
Yaş	25 yaş ve altı	11,2	27
	26-30 yaş	32,8	79
	31-35 yaş	28,6	69
	36-40 yaş	13,3	32
	41-45 yaş	8,3	20
	46 yaş ve üstü	5,8	14
	Toplam	100	241

Medeni Durum	Bekar	48,1	116
	Evli	51,9	125
	Toplam	100	241
Aylık Toplam Hane Geliri	3000 TL ve altı	15,4	37
	3001-5000 TL arası	27,0	65
	5001-7000 TL arası	34,0	82
	7001-9000 TL arası	5,8	14
	9001-11000 TL arası	10,8	26
	11001 TL ve üstü	7,0	17
	Toplam	100	241
En son mezun olduğu okul	İlkokul/Ortaokul ve altı	0,8	2
	Lise	5,4	13
	Önlisans	10,4	25
	Lisans	53,9	130
	Yüksek lisans/Doktora	29,5	71
	Toplam	100	241

5.7. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Araştırmanın amacına uygun olarak uygulanan 241 anketi değerlendirmek amacıyla IBM SPSS Statistics 25 paket programı kullanılmıştır. Analizlere geçilmeden önce parametrik veya parametrik olmayan testlerden hangilerinin kullanılacağını belirlemek amacıyla normal dağılıma bakılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin normal dağılımı sağladığı anlaşılmıştır. Buna bağlı olarak istatistiksel açıdan daha anlamlı ve güçlü sonuçlar verdiği söylenen parametrik testler kullanılmıştır.

5.7.1. Ölçeklere İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler ve Farklılık Analizleri

Araştırma kapsamında kullanılan algılanan yönetici desteği ve duygusal emek değişkenlerine tanımlayıcı analizler uygulanmıştır. Bu değişkenlere ve duygusal emek değişkenini oluşturan üç boyuta ait ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. Araştırmada Yer Alan Değişken ve Boyutlarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma
Algılanan Yönetici Desteği	3,566	0,926
Duygusal Emek	2,830	0,753
Sahte Duygular	2,492	1,000
Derinlemesine Eylem	3,260	1,006
Gizlenen Duygular	2,740	0,990

Algılanan yönetici desteği ölçeğinin ortalama değeri 3,566 iken standart sapması ise 0,926’dır. Duygusal emek ölçeğinin ortalama değeri ise 2,830 iken standart sapması 0,753 olarak hesaplanmıştır. Duygusal emek ölçeğini oluşturan boyutlardan sahte duyguların ortalaması 2,492, derinlemesine eylem 3,260, gözlenen duygular değişkenine ait ortalama değer ise 2,740 olarak bulunmuştur.

Analizin bir diğer aşamasında cinsiyet, yaş, medeni durum, aylık toplam hane geliri ve eğitim açısından araştırmada yer alan algılanan yönetici desteği ve duygusal emek değişkenlerinin farklılık gösterip göstermediği ele alınmıştır. Tablo 8’de cinsiyete ilişkin ortalama değer ve standart sapma sonuçları ve Tablo 9’da ise araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan T testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 9. Cinsiyet Değişkenine İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Standart Hata Değerleri

Değişkenler/ Boyutlar	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
Algılanan Yönetici Desteği	Kadın	141	3,6099	0,92690	0,07806
	Erkek	100	3,5043	0,92703	0,09270
Duygusal Emek	Kadın	141	2,8046	0,75077	0,06323
	Erkek	100	2,8678	0,75931	0,07593
Sahte Duygular	Kadın	141	2,4681	1,00710	0,08481
	Erkek	100	2,5267	0,99401	0,09840
Derinlemesine Eylem	Kadın	141	3,2553	1,05080	0,08849
	Erkek	100	3,2667	0,94519	0,09452
Gizlenen Duygular	Kadın	141	2,6903	1,01781	0,08572
	Erkek	100	2,8100	0,95141	0,09514

Tablo 9'daki ortalama değerler incelendiğinde algılanan yönetici desteği açısından kadınların ortalama değerleri erkeklerden daha yüksektir. Sahte duygular ile gizlenen duygular boyutlarında ise erkeklerin ortalamaları kadınlara göre daha yüksek olup duygusal emek ve derinlemesine eylemde kadın-erkek ortalamaları birbirine oldukça yakındır.

Tablo 10. Cinsiyete Göre Algılanan Yönetici Desteği, Duygusal Emek ve Boyutlarının T Testi Sonuçları

Değişkenler/ Boyutlar	Levene Testi		T Testi
	F	Sig.	Sig. (2-tailed)
Algılanan Yönetici Desteği	0,206	0,651	0,384
Duygusal Emek	0,031	0,861	0,522
Sahte Duygular	0,007	0,935	0,655
Derinlemesine Eylem	1,910	0,168	0,931
Gizlenen Duygular	0,144	0,705	0,356

Tablo 10 incelendiğinde cinsiyete göre algılanan yönetici desteği, duygusal emek ve boyutlarının T-testi sonuçları incelendiğinde herhangi bir farklılaşma olmadığı ve " H_4 : Algılanan yönetici desteği ile duygusal emek ve boyutları cinsiyete göre farklılaşmaktadır", hipotezinin doğrulanmadığı görülmektedir. Medeni duruma göre algılanan yönetici desteği, duygusal emek ve boyutlarının ortalama, standart sapma ve standart hata değerleri Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 11. Medeni Durum Değişkenine İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Standart Hata Değerleri

Değişkenler/ Boyutlar	Medeni Durum	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
Algılanan Yönetici Desteği	Evli	125	3,5840	0,92582	0,08281
	Bekâr	116	3,5468	0,93084	0,08643
Duygusal Emek	Evli	125	2,8222	0,78643	0,07034
	Bekâr	116	2,8400	0,71938	0,06679
Sahte Duygular	Evli	125	2,4560	1,03569	0,09263
	Bekâr	116	2,5316	0,96307	0,08942
Derinlemesine Eylem	Evli	125	3,2960	1,02759	0,09191
	Bekâr	116	3,2213	0,98584	0,09153
Gizlenen Duygular	Evli	125	2,7147	1,01309	0,09061
	Bekâr	116	2,7672	0,96931	0,09000

Tablo 11 incelendiğinde sahte duygular boyutunda bekâr bireylerin ortalamasının evlilerden yüksek olduğu görülmüştür. Diğer değişken ve boyutların medeni duruma göre ortalamalarının birbirlerine oldukça yakın olduğu anlaşılmıştır. Tablo 12’de medeni duruma göre araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerin farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan T testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 12. Medeni Duruma Göre Algılanan Yönetici Desteği, Duygusal Emek ve Boyutlarının T-Testi Sonuçları

Değişkenler/ Boyutlar	Levene Testi		T Testi
	F	Sig.	Sig. (2-tailed)
Algılanan Yönetici Desteği	0,032	0,858	0,756
Duygusal Emek	0,424	0,515	0,855
Sahte Duygular	0,936	0,334	0,559
Derinlemesine Eylem	0,036	0,849	0,566
Gizlenen Duygular	0,168	0,682	0,681

Tablo 12’de medeni duruma göre değişken ve boyutların farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla T-testi sonuçları yer almaktadır. Bu tabloda yer alan sonuçlara göre araştırma sonuçlarını araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerde medeni durum açısından farklılık olmadığı gözlemlenmiştir. “*H₅: Algılanan yönetici desteği ile duygusal emek ve boyutları medeni duruma göre farklılaşmaktadır*”, hipotezinin doğrulanmadığı görülmektedir.

Bireylerin eğitim durumlarına göre algılanan yönetici desteği, duygusal emek ve boyutlarının farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Anova testi yapılmıştır. Tablo 13’de eğitim durumuna göre ortalama, standart sapma ve standart hata değerlerine yer verilirken; Tablo 14’de Anova Testi sonuçları açıklanmıştır.

Tablo 13. Eğitim Değişkenine İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Standart Hata Değerleri

Değişkenler/ Boyutlar	Eğitim Durumu	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
Algılanan Yönetici Desteği	İlkokul/ Ortaokul ve altı	2	2,7143	2,42437	1,71429
	Lise	13	3,2418	0,94470	0,26201
	Önlisans	25	3,4971	1,11432	0,22286
	Lisans	130	3,7209	0,78021	0,06843
	Yüksek lisans/ Doktora	71	3,3903	1,02019	0,12107
Duygusal Emek	İlkokul/ Ortaokul ve altı	2	1,5556	0,78567	0,55556
	Lise	13	3,4615	1,01718	0,28212
	Önlisans	25	2,8044	0,82357	0,16471
	Lisans	130	2,8744	0,69841	0,06125
	Yüksek lisans/ Doktora	71	2,6808	0,69387	0,08235
Sahte Duygular	İlkokul/ Ortaokul ve altı	2	1,6667	0,94281	0,66667
	Lise	13	3,2051	1,07616	0,29847
	Önlisans	25	2,2267	1,01251	0,20250
	Lisans	130	2,4564	0,98231	0,08615
	Yüksek lisans/ Doktora	71	2,5446	0,97140	0,11528
Derinlemesine Eylem	İlkokul/ Ortaokul ve altı	2	1,5000	0,70711	0,50000
	Lise	13	3,7692	1,39698	0,38745
	Önlisans	25	3,4933	1,00056	0,20011
	Lisans	130	3,3462	0,93400	0,08192
	Yüksek lisans/ Doktora	71	2,9765	0,96333	0,11433
Gizlenen Duygular	İlkokul/Ortaokul ve altı	2	1,5000	0,70711	0,50000
	Lise	13	3,4103	1,15593	0,32060
	Önlisans	25	2,6933	1,18603	0,23721
	Lisans	130	2,8205	0,90377	0,07927
	Yüksek lisans/ Doktora	71	2,5211	0,97546	0,11577

Eğitim durumuna göre ortalamalar incelendiğinde algılanan yönetici desteği için en yüksek ortalamaya lisans mezunlarının sahip olduğu görülmüştür. Analiz kapsamında incelenen diğer değişken ve boyutların hepsinde ise lise mezunlarının en yüksek ortalamaya sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu verilerden yola çıkarak lise mezunu çalışanların diğer eğitim gruplarında yer alan çalışanlara göre işlerini yaparken duygusal emek sergileme seviyelerinin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 14. Eğitim Durumuna Göre Algılanan Yönetici Desteği, Duygusal Emek ve Boyutlarının Anova Testi Sonuçları

Değişkenler/ Boyutlar	Levene Testi	Anova Testi	
	Sig.	F	Sig.
Algılanan Yönetici Desteği	0,003	-	-
Duygusal Emek	0,195	4,819	0,001
Sahte Duygular	0,985	2,590	0,037
Derinlemesine Eylem	0,421	4,605	0,001
Gizlenen Duygular	0,093	3,508	0,008

Algılanan yönetici desteği değişkeninin levene testi sonucuna göre varyansların homojenliği varsayımının sağlanmadığı görülmektedir. Bu nedenle Anova analizi bu değişken için yapılamamaktadır. Duygusal emek, sahte duygular, derinlemesine eylem ve gizlenen duygular değişken ve boyutlarında levene testi p değeri 0,05'den büyük olduğundan Anova testinin yapılması uygundur. Bu değişken ve boyutlar için Anova testi sonuçları incelendiğinde (Tablo 14) eğitim seviyesine göre anlamlı farklılık olduğu sonucuna varılmıştır. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD Testi yapılmıştır. Bu analize ait değerlere aşağıda yer almaktadır. Tablo 15'de eğitim durumuna göre duygusal emek değişkeninin sonuçları verilmiştir. Buna göre İlkokul/Ortaokul ve altı eğitim seviyesine sahip olan çalışan ile lise mezunu arasında; Lise ile Lisans mezunu arasında; Lise ise Yüksek lisans/Doktora arasında duygusal emek açısından anlamlı farklılık bulunmuştur.

Tablo 15. Eğitim Durumuna Göre Duygusal Emek Değişkeninin Tukey HSD Testi Sonuçları

En Son Mezun Olduğu Okul	En Son Mezun Olduğu Okul	Sig.
İlkokul/Ortaokul ve altı	Lise	0,006
	Önlisans	0,140
	Lisans	0,087
	Yüksek lisans/ Doktora	0,203
Lise	İlkokul/Ortaokul ve altı	0,006
	Önlisans	0,068
	Lisans	0,048
	Yüksek lisans/ Doktora	0,004
Önlisans	İlkokul/Ortaokul ve altı	0,140
	Lise	0,068
	Lisans	0,992
	Yüksek lisans/ Doktora	0,950
Lisans	İlkokul/Ortaokul ve altı	0,087
	Lise	0,048
	Önlisans	0,992
	Yüksek lisans/ Doktora	0,378
Yüksek lisans/ Doktora	İlkokul/Ortaokul ve altı	0,203
	Lise	0,004
	Önlisans	0,950
	Lisans	0,378

Aşağıda yer alan Tablo 16’da eğitim durumuna göre duygusal emek değişkeninin boyutlarından olan sahte duyguların Tukey HSD testi sonuçları açıklanmıştır. Bu tabloya göre Lise mezunu çalışan ile önlisans mezunu çalışan arasında sahte duygular açısından anlamlı farklılık vardır.

Tablo 16. Eğitim Durumuna Göre Sahte Duygular Boyutunun Tukey HSD Testi Sonuçları

En Son Mezun Olduğu Okul	En Son Mezun Olduğu Okul	Sig.
İlkokul/Ortaokul ve altı	Lise	0,245
	Önlisans	0,938
	Lisans	0,794
	Yükseklisans/ Doktora	0,728
Lise	İlkokul/Ortaokul ve altı	0,245
	Önlisans	0,033
	Lisans	0,072
	Yükseklisans/ Doktora	0,177
Önlisans	İlkokul/Ortaokul ve altı	0,938
	Lise	0,033
	Lisans	0,824
	Yükseklisans/ Doktora	0,638
Lisans	İlkokul/Ortaokul ve altı	0,794
	Lise	0,072
	Önlisans	0,824
	Yükseklisans/ Doktora	0,974
Yükseklisans/ Doktora	İlkokul/Ortaokul ve altı	0,728
	Lise	0,177
	Önlisans	0,638
	Lisans	0,974

Tablo 17’de ise eğitim durumuna göre duygusal emek değişkeninin boyutlarından olan derinlemesine eylemin Tukey HSD testi sonuçları verilmiştir. Buna göre ise; İlkokul/Ortaokul ve altı mezunu ile lise mezunu arasında; İlkokul/Ortaokul ve altı mezunu ile önlisans mezunu arasında derinlemesine eylem açısından anlamlı farklılık vardır.

Tablo 17. Eğitim Durumuna Göre Derinlemesine Eylem Boyutunun Tukey HSD Testi Sonuçları

En Son Mezun Olduğu Okul	En Son Mezun Olduğu Okul	Sig.
İlkokul/Ortaokul ve altı	Lise	0,021
	Önlisans	0,047
	Lisans	0,065
	Yükseklisans/ Doktora	0,221
Lise	İlkokul/Ortaokul ve altı	0,021
	Önlisans	0,923
	Lisans	0,571
	Yükseklisans/ Doktora	0,059
Önlisans	İlkokul/Ortaokul ve altı	0,047
	Lise	0,923
	Lisans	0,959
	Yükseklisans/ Doktora	0,157
Lisans	İlkokul/Ortaokul ve altı	0,065
	Lise	0,571
	Önlisans	0,959
	Yükseklisans/ Doktora	0,081
Yükseklisans/ Doktora	İlkokul/Ortaokul ve altı	0,221
	Lise	0,059
	Önlisans	0,157
	Lisans	0,081

Eğitim durumuna göre anlamlı farklılığı tespit etmek amacıyla Tukey HSD testi uygulanmıştır. Tablo 18’de eğitim durumuna göre duygusal emek değişkeninin boyutlarından olan gizlenen duygular boyutunun Tukey HSD testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 18. Eğitim Durumuna Göre Gizlenen Duygular Boyutunun Tukey HSD Testi Sonuçları

En Son Mezun Olduğu Okul	En Son Mezun Olduğu Okul	Sig.
İlkokul/Ortaokul ve altı	Lise	0,075
	Önlisans	0,452
	Lisans	0,315
	Yükseklisans/ Doktora	0,585
Lise	İlkokul/Ortaokul ve altı	0,075
	Önlisans	0,199
	Lisans	0,228
	Yükseklisans/ Doktora	0,022
Önlisans	İlkokul/Ortaokul ve altı	0,452
	Lise	0,199
	Lisans	0,975
	Yükseklisans/ Doktora	0,941
Lisans	İlkokul/Ortaokul ve altı	0,315
	Lise	0,228
	Önlisans	0,975
	Yükseklisans/ Doktora	0,228
Yükseklisans/ Doktora	İlkokul/Ortaokul ve altı	0,585
	Lise	0,022
	Önlisans	0,941
	Lisans	0,228

Gizlenen duygular açısından lise mezunu ile Yüksek lisans/Doktora mezunu arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Eğitim ve algılanan yönetici desteği, duygusal emek ve alt boyutları arasındaki farklılıkların incelendiği analiz sonuçlarına göre; “ H_6 : Algılanan yönetici desteği ile duygusal emek ve boyutları eğitim seviyesine göre farklılaşmaktadır”, hipotezinin doğrulandığı görülmektedir.

Tablo 19. Yaş Gruplarına İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Standart Hata Değerleri

Değişkenler/ Boyutlar	Yaş Grupları	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
Algılanan Yönetici Desteği	25 yaş ve altı	27	3,4233	1,22152	0,23508
	26-30 yaş	79	3,5949	0,95076	0,10697
	31-35 yaş	69	3,4865	0,76552	0,09216
	36-40 yaş	32	3,8661	1,03712	0,18334
	41-45 yaş	20	3,4357	0,73060	0,16337
	46 yaş ve üstü	14	3,5714	0,83675	0,22363
Duygusal Emek	25 yaş ve altı	27	2,9136	0,99253	0,19101
	26-30 yaş	79	2,9339	0,69355	0,07803
	31-35 yaş	69	2,7987	0,65797	0,07921
	36-40 yaş	32	2,6424	0,81637	0,14431
	41-45 yaş	20	2,8222	0,88772	0,19850
	46 yaş ve üstü	14	2,6905	0,65107	0,17401
Sahte Duygular	25 yaş ve altı	27	2,4074	1,11452	0,21449
	26-30 yaş	79	2,6498	0,97387	0,10957
	31-35 yaş	69	2,4541	1,00809	0,12136
	36-40 yaş	32	2,3333	0,98738	0,17454
	41-45 yaş	20	2,5333	1,08364	0,24231
	46 yaş ve üstü	14	2,2619	0,79720	0,21306

Derinlemesine Eylem	25 yaş ve altı	27	3,4938	1,11467	0,21452
	26-30 yaş	79	3,3502	0,98839	0,11120
	31-35 yaş	69	3,2077	0,84811	0,10210
	36-40 yaş	32	3,0417	1,16012	0,20508
	41-45 yaş	20	3,2333	1,09277	0,24435
	46 yaş ve üstü	14	3,0952	1,14301	0,30548
Gizlenen Duygular	25 yaş ve altı	27	2,8395	1,31191	0,25248
	26-30 yaş	79	2,8017	0,87465	0,09841
	31-35 yaş	69	2,7343	0,97783	0,11772
	36-40 yaş	32	2,5521	0,94891	0,16774
	41-45 yaş	20	2,7000	1,07006	0,23927
	46 yaş ve üstü	14	2,7143	1,06102	0,28357

Ankete katılanların yaş gruplarına göre algılanan yönetici desteği, duygusal emek ve boyutlarının farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Anova testi uygulanmıştır. Yukarıda yer alan Tablo 19’da yaş gruplarına göre ortalama, standart sapma ve standart hata değerlerine yer verilirken Tablo 20’de Anova sonuçları belirtilmiştir.

Tablo 20. Yaş Gruplarına Göre Algılanan Yönetici Desteği, Duygusal Emek ve Boyutlarının Anova Testi Sonuçları

Değişkenler/ Boyutlar	Levene Testi	Anova Testi	
	Sig.	F	Sig.
Algılanan Yönetici Desteği	0,010	-	-
Duygusal Emek	0,255	0,882	0,494
Sahte Duygular	0,674	0,764	0,576
Derinlemesine Eylem	0,264	0,832	0,528
Gizlenen Duygular	0,035	-	-

Yaş gruplarına göre araştırma değişkenlerinde farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla Anova testinden önce Levene testi uygulanmıştır. Levene testi ile varyansların homojenliği varsayımının sağlanıp sağlanmadığı test edilmiştir. Algılanan yönetici desteğinin değişkeninde ve duygusal emeğin gizlenen duygular boyutunda, varyansların homojenliği varsayımının sağlanmadığı görülmüştür. Bu nedenle bu değişken ve boyuta Anova testi yapılamamıştır. Duygusal emek değişkenine ve bu değişkenin boyutlarından olan sahte duygulara ve derinlemesine eyleme ise uygulanan Anova Testi sonucunda yaş gruplarına göre farklılığın olmadığı görülmüştür. “*H₇: Algılanan yönetici desteği ile duygusal emek ve boyutları yaşa göre farklılaşmaktadır*”, hipotezinin doğrulanmadığı belirlenmiştir.

Tablo 21. Gelir Gruplarına İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Standart Hata Değerleri

Değişkenler/ Boyutlar	Gelir Grupları	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
Algılanan Yönetici Desteği	3000 TL ve altı	37	3,4981	1,15107	0,18924
	3001-5000 TL arası	65	3,6725	0,84580	0,10491
	5001-7000 TL arası	82	3,4582	0,83533	0,09225
	7001-9000 TL arası	14	3,8776	0,81172	0,21694
	9001-11000 TL arası	26	3,5110	1,04289	0,20453
	11001 TL ve üstü	17	3,6555	1,02527	0,24866
Duygusal Emek	3000 TL ve altı	37	2,9099	0,78822	0,12958
	3001-5000 TL arası	65	2,7966	0,74265	0,09211
	5001-7000 TL arası	82	2,8672	0,76133	0,08407
	7001-9000 TL arası	14	2,9524	0,66340	0,17730
	9001-11000 TL arası	26	2,8205	0,68571	0,13448
	11001 TL ve üstü	17	2,5294	0,86471	0,20972
Sahte Duygular	3000 TL ve altı	37	2,5676	1,01186	0,16635
	3001-5000 TL arası	65	2,5077	1,02420	0,12704
	5001-7000 TL arası	82	2,4878	1,03730	0,11455

	7001-9000 TL arası	14	2,6667	0,99572	0,26612
	9001-11000 TL arası	26	2,4231	0,93122	0,18263
	11001 TL ve üstü	17	2,2549	0,88608	0,21491
Derinlemesine Eylem	3000 TL ve altı	37	3,2973	1,05930	0,17415
	3001-5000 TL arası	65	3,1897	1,02904	0,12764
	5001-7000 TL arası	82	3,3089	0,99764	0,11017
	7001-9000 TL arası	14	3,5000	1,00213	0,26783
	9001-11000 TL arası	26	3,2821	0,97385	0,19099
	11001 TL ve üstü	17	2,9804	0,96083	0,23304
Gizlenen Duygular	3000 TL ve altı	37	2,8649	1,02878	0,16913
	3001-5000 TL arası	65	2,6923	1,04301	0,12937
	5001-7000 TL arası	82	2,8049	0,90260	0,09968
	7001-9000 TL arası	14	2,6905	1,20160	0,32114
	9001-11000 TL arası	26	2,7564	0,92644	0,18169
	11001 TL ve üstü	17	2,3529	1,05719	0,25641

Gelir gruplarına ilişkin ortalama, standart sapma ve standart hata değerleri Tablo 21’de yer almaktadır. Gelir gruplarına göre algılanan yönetici desteği, duygusal emek ve boyutlarında farklılığı tespit etmek amacıyla Anova Testi öncesinde yapılan Levene Testinde varyansların homojenliği varsayımının sağlandığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile grupların varyansları arasında anlamlı farklılık yoktur. Bu durum Anova Testinin yapılabilmesine olanak sağlamıştır.

Tablo 22. Gelir Gruplarına Göre Algılanan Yönetici Desteği, Duygusal Emek ve Boyutlarının Anova Testi Sonuçları

Değişkenler/ Boyutlar	Levene Testi	Anova Testi	
	Sig.	F	Sig.
Algılanan Yönetici Desteği	0,060	0,797	0,553
Duygusal Emek	0,979	0,761	0,579
Sahte Duygular	0,884	0,342	0,887
Derinlemesine Eylem	0,986	0,531	0,752
Gizlenen Duygular	0,620	0,742	0,593

Tablo 22’de görüldüğü üzere Anova Testi sonucunda gelir grupları arasında algılanan yönetici desteği, duygusal emek, sahte duygular, derinlemesine eylem ve gizlenen duygular açısından farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre “ H_0 : Algılanan yönetici desteği ile duygusal emek ve boyutları gelire göre farklılaşmaktadır”, hipotezinin doğrulanmadığı görülmektedir.

5.8. Korelasyon Analizi

Araştırmada yer alan algılanan yönetici desteği ve duygusal emek değişkenleri arasında ilişki olup olmadığına, ilişki olması durumunda ise gücünü ve yönünü belirlemek amacıyla korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Korelasyon değerleri Tablo 23’de yer almaktadır.

Tablo 23. Algılanan Yönetici Desteği ve Duygusal Emek Arasındaki Korelasyon Değerleri

	Algılanan Yönetici Desteği	Duygusal Emek
Algılanan Yönetici Desteği	1	0,168**
Duygusal Emek	0,168**	1

** Korelasyon değeri 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 23 incelendiğinde algılanan yönetici desteği ile duygusal emek değişkenleri arasında 0,01 anlamlılık düzeyinde ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişkenin arasındaki ilişkinin pozitif yönde ve düşük seviyede olduğu anlaşılmış, elde edilen sonuca göre “ H_1 : Algılanan yönetici desteği ile duygusal emek arasında pozitif yönlü ilişki vardır”, hipotezinin doğrulandığı belirlenmiştir.

Tablo 24. Algılanan Yönetici Desteği ve Duygusal Emek Değişkeninin Boyutları Arasındaki Korelasyon Değerleri

	Algılanan Yönetici Desteği	Sahte Duygular	Derinlemesine Eylem	Gizlenen Duygular
Algılanan Yönetici Desteği	1	0,059	0,216**	0,104
Sahte Duygular	0,059	1	0,289**	0,521**
Derinlemesine Eylem	0,216**	0,289**	1	0,252**
Gizlenen Duygular	0,104	0,521**	0,252**	1

** Korelasyon değeri 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Yukarıda yer alan Tablo 24 incelendiğinde algılanan yönetici desteği ile derinlemesine eylem arasında pozitif yönlü düşük düzeyde (0,216) ilişki olduğu anlaşılmıştır. Sahte duygular ile derinlemesine eylem ve gizlenen duygular arasında da pozitif yönlü ilişki olduğu görülmektedir. Bu ilişkinin sahte duygular ile gizlenen duygular arasında (derinlemesine eyleme göre) kısmen daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Derinlemesine eylem ile gizlenen duygular arasında ise 0,252 seviyesinde pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Elde edilen bu bulgulara göre; “*H2: Algılanan yönetici desteği ile sahte duygular, gizlenen duygular ve derinlemesine eylem arasında pozitif yönlü ilişki vardır*”, hipotezinin doğrulandığı belirlenmiştir.

5.9. Regresyon Analizi

Araştırma sorularını test etme amacıyla basit doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır. Algılanan yönetici desteğinin duygusal emek üzerindeki etkisini test etmek için yapılan basit doğrusal regresyon analizine ilişkin sonuçlar 25’de verilmiştir.

Tablo 25. Algılanan Yönetici Desteğinin Duygusal Emek Üzerindeki Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analiz Sonuçları

	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize edilmiş katsayılar			F	R ²	Düzeltilmiş R ²	Durbin-Watson
	β	Std. Hata	β	t	p				
Sabit	2,343	0,131		12,267	0,000	6,951	0,028	0,024	1,939
Algılanan Yönetici Desteği	0,137	0,052	0,168	2,637	0,009				
Bağımlı değişken: Duygusal Emek									

*p<0,001

Algılanan yönetici desteğinin duygusal emek üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca algılanan yönetici desteğinin, duygusal emeğin varyansının %2,8’ini açıklayabildiği görülmektedir. Diğer bir ifade ile araştırma modelinin %2,8’inin açıklanabildiği anlaşılmıştır. Buna ek olarak algılanan yönetici desteğinin duygusal emeği istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Çalışanlara yönelik algılanan yönetici desteği söz konusu olmadığında duygusal emek 2,343 seviyesinde gerçekleşmektedir. Algılanan yönetici desteğindeki bir birimlik artış duygusal emek üzerinde 0,137’lik bir artışa neden olmaktadır. Elde edilen bulgulara göre “*H3: Algılanan yönetici desteği, duygusal emeği pozitif yönde etkilemektedir*”, hipotezinin doğrulandığı görülmektedir.

SONUÇ

Araştırma sonucunda, çalışanların algıladıkları yönetici desteklerinin, örgüt içerisinde ya da işlerini yaptıkları sırada sergiledikleri duygusal emek kavramında ortaya çıkaracağı değişimler ya da etki eden faktörleri ve bu faktörlerin etki dereceleri incelenmiştir. İstanbul ili içerisindeki vakıf üniversitelerinde yapılan bu araştırma, eğitim sektöründe çalışanların algıladıkları yönetici desteğinin duygusal emek üzerindeki etkisini açıklamaktadır. Araştırma kapsamında ele alınan, algılanan yönetici desteği ile duygusal emek değişkenlerinin ve duygusal emek değişkeninin boyutlarını oluşturan sahte duygular, derinlemesine eylem ve gizlenen duygular açısından cinsiyet, yaş, medeni durum, aylık toplam hane geliri açısından ve eğitim durumu açısından farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda cinsiyet, yaş, medeni durum ve aylık toplam hane geliri açısından farklılığın olmadığı görülmüştür. Eğitim durumu açısından ise araştırmada yer alan değişkenlerin ve boyutlarının farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Algılanan yönetici desteği ile duygusal emek ve boyutları arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre algılanan yönetici desteği ve duygusal emek arasında pozitif yönde düşük seviyede bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Ayrıca algılanan yönetici desteği ile duygusal emeğin boyutlarından olan derinlemesine eylem arasında da pozitif yönlü ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular literatürde yer alan diğer çalışmalarla kıyaslandığında; Gülova vd. (2013)'nin yöneticilerin astlarına yakın davranması ile duygusal emek gösterimi arasında pozitif ilişki olduğunu belirleyen çalışmaları ile Ertürk vd. (2016)'nin yönetsel davranışlar ve duygusal emek gösterimi arasında ilişkinin olduğunu belirleyen çalışmaları ile Baş (2019)'ın yöneticinin astları ile kuracağı ilişkinin duygusal emek gösterimi üzerinde etkili olduğunu belirleyen çalışması ile Cinnioğlu ve Salha (2017)'nin paternalist liderlik ile duygusal emek gösterimi arasında pozitif yönde ilişki olduğunu belirleyen çalışmaları ile Demircan ve Turunç (2017)'un yönetici ast ilişkisinin duygusal emek gösterimi üzerinde etkili olduğunu belirleyen çalışmalarının sonuçlarını destekler nitelikte olduğu belirlenmiştir.

Araştırma değişkenlerinin arasındaki etki ve bu etkinin yönünü belirlemek için basit doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır. Buna göre algılanan yönetici desteğinin duygusal emeği pozitif yönde etkilediği ve istatistiksel olarak kurulan modelin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde bu etkinin anlamlı olduğu görülmektedir. Yöneticilerin çalışanlarına yönelik olarak göstermiş oldukları desteğin, bireylerin iş yapış şekillerinde değişikliğe neden olduğu ve duygusal emeğini de sergilediklerini ortaya çıkarmıştır. Yöneticileri tarafından desteklenen çalışanların, duygusal emek davranışlarının olumlu yönde değiştiği görülmektedir. Çalışan yöneticisi tarafından takdir edildiğinde, gerekli maddi ve araçsal destek sağlandığında, kariyer yönetimi gibi yönetsel uygulamalar ile desteklendiğini hissettiğinde, çalışanın derinlemesine duygusal emek gösteriminin de arttığı belirlenmiştir. Yöneticisi tarafından desteklendiğini hisseden çalışanın, iş eylemlerini gerçekleştirirken kullandığı beden dili, ses tonu ve diğer davranışlarının samimi olduğu, kendisinden beklenen iş davranışları ile hissettiği iş davranışları arasında çelişki olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Çalışanın hissettiği ve kendisinden beklenen duygu gösterimlerinin uyumlu olması, çalışanın verimliliğini artıracaktır. Bu nedenle yöneticiler, örgütün amaçları ile çalışanların amaçlarını uyumlaştıracak yönetsel destek uygulamaları geliştirmelidirler.

KAYNAKÇA

- ADİLOĞULLARI, İlhan, GÖRGÜLÜ, Recep ve ULUCAN, Hakkı (2017), “Algılanan Yönetici Desteğinin Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Profesyonel Futbolcular Örneği”, **International Journal of Sports Exercise & Training Sciences**, S.3(4), ss.188-198.
- AKÇAY, Cengiz ve ÇORUK, Adil (2012), “Çalışma Yaşamında Duygular ve Yönetimi: Kavramsal Bir İnceleme”, **Eğitimde Politika Analizi Dergisi**, S.1(1), ss.3-25.
- ALEV, Sedat ve BOZBAYINDIR, Fatih (2018), “Öğretmenlerin Genel Öz Yeterlilik Algıları, İzlenim Yönetimi Taktikleri Kullanımları ve Duygusal Emek Davranışları Arasındaki İlişki”, **Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.19(3), ss.1788-1806.

- ARGON, Türkan (2015), “*Öğretmenlerin Sahip oldukları Duygu Durumlarını Okul Yöneticilerinin Dikkate Alıp Almamalarına İlişkin Görüşleri*”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.15(1), ss.377-404.
- AYDIN GÖKTEPE, Esra (2017), “*Algılanan Yönetici Desteği Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenirliliği*”, **İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, S.46, ss.31-48.
- AYDIN GÖKTEPE, Esra (2018), “*Relationship Between New Career Attitudes, Perceived Supervisor Support and Word Engagement*”, **Current Debates in Labour Economics Demography & Gender Studies**, S.7, ss.43-64.
- BASIM, Nejat ve BEGENİRBAŞ, Memduh (2012), “*Çalışma Yaşamında Duygusal Emek: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması*”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, S.19(1), ss.77-90.
- BAŞ, Murat (2019), “*Lider-Üye Etkileşiminin Duygusal Emek Üzerine Etkisi: Banka Çalışanları Örneği*”, **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.1(2), ss.77-93.
- BHANTHUMNAVİN, Duchduen (2000), “*Importance of Supervisory Social Support and its Implications for HRD in Thailand*”, **Psychology and Developing Societies**, S.12(2), ss.155-166.
- BROTHERIDGE, Céleste ve LEE, Raymond (2003), “*Development and Validation of the Emotional Labour Scale*”, **Journal of Occupational and Organizational Psychology**, S.76(1), ss.365-379.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener (2010), **Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 11.Baskı.
- CİNNİOĞLU, Hasan ve SALHA, Hamide (2017), “*İşgörenlerin Paternalist Liderlik Algularının Duygusal Emek Düzeyleri Üzerine Etkisi: İstanbul'daki Yiyecek İçecek İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma*”, **Sosyal Bilimler Metinleri**, S.2, ss.68-77.
- ÇAKAR, Nigar Demircan ve YILDIZ, Sibel (2009), “*Örgütsel Adaletin İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: 'Algılanan Örgütsel Destek' Bir Ara Değişken mi?*”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, S.8(28), ss.68-90.
- DEMİRCAN, Pelin ve TURUNÇ, Ömer (2017), “*İş - Aile Çatışması - Duygusal Emek İlişkisinde Lider Desteğinin Rolü: Eğitim Üzerine Bir Araştırma*”, **İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, S.4(1), ss.41-76.
- DURSUN, Salih, AYTAÇ, Serpil ve BAYRAM, Nuran (2014), “*Duygusal Emek Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması*”, **“İŞ, GÜÇ” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, S.16(2), ss.10-18.
- ERTÜRK, Abbas, KESKİN KARA, Sultan Bilge ve GÜNEŞ, Demet Zafer (2016), “*Duygusal Emek ve Psikolojik İyi Oluş: Bir Yordayıcı Olarak Yönetimsel Destek Algısı*”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.16(4), ss.1723-1744.
- FINDIKLI, Mine Afacan (2014), “*Algılanan Lider Desteği ve Algılanan Örgütsel Destek ile İşten Ayrılma Niyeti İlişkisinde Örgütsel Özdeşlemenin Aracılık Rolü: İstanbul'da Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*”, **İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi**, S.25(77), ss.136-157.
- GİRAY, Muazzez Deniz ve ŞAHİN, Deniz (2012), “*Algılanan Örgütsel, Yönetici ve Çalışma Arkadaşları Desteği Ölçekleri: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*”, **Türk Psikoloji Yazıları**, S.15(30), ss.1-9.
- GÜLOVA, Asena Altın, PALAMUTÇUOĞLU, Bedrettin Türker ve PALAMUTÇUOĞLU, Aynur Terzi (2013), “*Duygusal Emek ile İşe Bağlılık Arasındaki İlişkide Amir Desteğinin Rolü: Üniversitede Öğrenci İşleri Personeline Yönelik Bir Araştırma*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi**, S.28(2), ss.41-74.
- İNCE, Ali Rıza (2016), “*Algılanan Örgütsel Desteğin İşe Adanmışlık Üzerindeki Etkisinde Yönetici Desteğinin Aracılık Rolü*”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, S.15(57), ss.649-660.
- KALAYCI, Şeref (2014), **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, Asil Yayınları, Ankara, 6.Baskı.
- KORKUT, Nihan ve GÜRKAN, Güney Çetin (2019), “*Sağlık Çalışanlarının Algıladığı Yönetici Desteğinin Duygusal Emek Üzerindeki Etkisinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi: Bir Kamu ve Bir Özel Hastane Örneği*”, **Journal of Organizational Behavior Review**, S.1(1), ss.78-96.

- KRAIMER, Maria L. ve WAYNE, Sandy J. (2004), "An Examination of Perceived Organizational Support as a Multidimensional Construct in the Context of An Expatriate Assignment", **Journal of Management**, S.30, ss.209-237.
- LLOYD, Chris, KING, Robert ve CHENOWETH, Lesley (2002), "Social Work, Stress and Burnout: A Review", **Journal of Mental Health**, S.11(3), ss.255-265.
- ÖTKEN, Ayşe Begüm (2015), "Algılanan Örgütsel Destek ve Psikolojik Sahiplenme Arasındaki İlişki ve Bu İlişkide Örgütsel Adaletin Rolü", **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, S.33(2), ss.113-140.
- ÖZDEVECİOĞLU, Mahmut (2003), "Algılanan Örgütsel Destek ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi**, S.18(2), ss.113-130.
- PEKDEMİR, Işıl, KOÇOĞLU, Merve ve GÜRKAN, Güney Çetin (2013), "Birey - Örgüt Uyumunun Açıkça Konuşma Davranışı Üzerindeki Etkisinde Algılanan Yönetici Desteğinin Aracılık Rolü: MBA Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma", **İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi**, S.24(75), ss.83-104.
- TABACHNICK, Barbara, G. ve FIDELL, Linda S. (2007), **Using Multivariate Statistics**, Pearson Education, Boston, 5th Edition.
- TDK - TÜRK DİL KURUMU (t.y), **Büyük Türkçe Sözlük**, TDK Yayını, Ankara, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 04.01.2020).
- TÖREMEN, Fatih ve ÇANKAYA, İbrahim (2008), "Yönetimde Etkili Bir Yaklaşım: Duygu Yönetimi", **Kuramsal Eğitimbilim Dergisi**, S.1(1), ss.33-47.
- TURUNÇ, Ömer ve ÇELİK, Mazlum (2010), "Çalışanların Algıladıkları Örgütsel Destek ve İş Stresinin Örgütsel Özdeşleşme ve İş Performansına Etkisi", **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, S.17(2), ss.183-206.
- TURUNÇ, Ömer ve FINDIKLI, Mine Afacan (2015), "Algılanan Lider Desteği ile İş-Aile Çatışması İlişkisinde Kendini İşletmeden Hissetmenin Düzenleyici Etkisi: Turizm Sektörü Örneği", **Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi**, S.6(10), ss.1309-4289.

Covid-19 Sürecinde Kriz Yönetimi: Türkiye’de Turizm İşletmelerine Yönelik Düzenlemeler

Crisis Management in Covid-19 Process: Regulations For Tourism Businesses in Turkey

Yusuf TOKTAŞ

Yüksek Lisans Öğr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi,
SBE, Turizm İşletmeciliği A.B.D.,
yusuftkts1994@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3829-0392>

Makale Başvuru Tarihi: 28.12.2020

Makale Kabul Tarihi: 17.04.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, kavramsal açıdan kriz yönetimini ortaya koymak ve Covid-19 sürecinde Türkiye’deki turizm işletmelerine yönelik düzenlemeleri araştırmaktır. 13 Ocak 2020 tarihinde tanımlanan Covid-19 hastalığı, özellikle turizm sektörünü olumsuz yönde etkilemiştir. Çalışmanın ilk bölümünde krizin kavramsal tanımı yapılarak kriz süreçleri, kriz yönetimi yaklaşımları ve krizin olumlu-olumsuz etkileri sunulmuştur. İkinci bölümde, Covid-19 hastalığı ile ilgili genel bilgi verilmiştir. Sonrasında, dünyada ve Türkiye’de turizm sektörü üzerindeki etkileri tablolar halinde sunulmuştur. İstatistik veriler, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu’nun resmi sayfalarından elde edilmiştir. Son bölümde, konaklama, ulaştırma ve yiyecek – içecek işletmelerine yönelik düzenlemeler sunulmuştur. Turizm işletmelerine yönelik düzenlemeler, ilgili bakanlıklar ve diğer kurumlar tarafından yayınlanan genelgeler ve duyurulardan alınarak derlenmiştir. Türkiye ekonomisi için çok önemli bir sektör olan turizmde, kriz yönetimi konusunda Covid-19 pandemisi ile birçok tecrübe edinilmiştir. Bu tecrübelerin gelecekteki krizlerde faydalı olacağı kesindir. Literatür taraması yöntemi kullanılarak, güncel veriler, hükümet yayınları ve genelgeler aracılığıyla hazırlanan bu çalışmanın gelecekteki krizlerin olumsuz etkilerini azaltmada yararlı olması beklenmektedir.

Anahtar

Kelimeler:

Kriz Yönetimi,

Covid-19,

Turizm,

Yönetim,

ABSTRACT

The aim of this study is to demonstrate the conceptual aspects of crisis management and to investigate the regulations for tourism businesses in Covid-19 process in Turkey. Covid-19 disease that defined on January 13, 2020 particularly affected the tourism industry negatively. In the first section of the study, crisis was defined conceptually and crisis processes, crisis management approaches and the positive-negative impacts of crisis were presented. In the second section, general information about Covid-19 was given. Afterwards, its impacts were presented by tables on tourism industry in the world and in Turkey. Statistical data were obtained from the official web sites of the United Nations World Tourism Organization, Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism and Turkey Statistical Institute. In the last section, the regulations for the accommodation, food and beverage and transportation businesses were presented. Regulations for the tourism enterprises were compiled from circulars and announcements issued by the relevant ministries and other institutions. In the tourism industry which is crucial for Turkey’s economy, a lot of experience were gained with the Covid-19 pandemic. It is obvious that these experiences are going to be beneficial for the future crises. This study was prepared using the literature review method, through current data, government publications and circulars is expected to be useful to reduce their negative impacts.

Keywords:

Crisis Management,

Covid-19,

Tourism,

Management,

1. GİRİŞ

Kriz kavramı hem günlük yaşantımızda hem de birçok bilim dalında kullanılmaktadır. Farklı kullanım alanları nedeniyle birbirinden farklı kriz tanımları yapılmıştır. Bu tanımlamaların temel amacı, krizi anlamak ve krizlerle başa çıkmaktır. Kriz sosyal bilimlerde “bunalım” ve “buhran” kelimeleri ile yakın anlamlarda kullanılırken ekonomi biliminde kriz, finansal olarak kötüleşme, enflasyonist baskı ve arz-talep dengesindeki bozulma durumlarında, politika alanında savaş, siyasi çekişmeler ve sınırların ihlal edilmesi gibi durumlarda kullanılmaktadır (Karakaş, 2018:30). Genel bir ifadeyle kriz; birdenbire ortaya çıkarak veya ortaya çıkmadan önce birtakım sinyaller göndererek örgütlerin işleyişinde aksaklığa neden olan, onları maddi ve manevi zarara uğratan, her ne kadar olumsuz olsa da iyi yönetildiğinde olumlu sonuçlar da sunan olaylar ve durumlardır.

Örgütleri zor duruma sokan ve yaşamsal faaliyetlerini tehdit eden krizler, yerel veya uluslararası sorunlardan kaynaklanabilir. Bazı krizler dünya çapında duyulurken bazıları ise bir işletmenin kendi çevresinde yaşanabilir. Krizler ve küreselleşme arasında tarihsel bir bağlantı söz konusudur. Küreselleşme, ülke sınırlarını kaldırarak toplumları birbirine yakınlaştırır, küresel sermaye yaratır, finansal, politik ve sosyal ilişkileri arttırır (Pira ve Sohodol, 2004:16). Bununla beraber küreselleşme, ekonomik, toplumsal ve sosyal açıdan olumlu sonuçlar doğursa da bazı durumlarda istenmeyen sonuçlara sebep olmaktadır. Sınırların silikleşmesi, bilgi teknolojilerinin gelişmesi, finansal ilişkilerin artması ve sosyal ilişkilerin gelişmesi olumlu olsa da herhangi bir yerde yaşanan bir krizin olumsuz etkileri o yerin sınırlarını kısa sürede aşarak yaşamsal birçok alanı olumsuz etkileyebilmektedir (Küçükaltan vd., 2015). Küreselleşmenin doğasında karşılıklı etkileşim ve denge vardır. Küreselleşme kimi zaman bir krizin doğrudan sebebi olarak görülebileceği gibi kimi zaman da bir krizin hızla yayılmasında etkili olan nedenlerden biri olarak görülebilir.

Küreselleşmenin hem bir sebebi hem de bir sonucu olarak görebileceğimiz turizm sektörünün yerel ve uluslararası krizlerden etkilenme olasılığı çok yüksektir. Turizm hem toplumsal hem de ekonomik açıdan ülkelerin kalkınmasında kilit rol oynamakta, küresel sektör özelliği taşımakta ve bu durum sektördeki işletmeleri birçok küresel krizle karşı karşıya getirmektedir (Göral, 2014:397). Turizm, ülkelerin ekonomisine olan olumlu katkısı, doğrudan döviz girdisi sağlaması, önemli ölçüde istihdam yaratması, sosyal ve kültürel gelişmeye olan etkisi, bölgesel kalkınmaya olan faydası ve diğer sektörlerle yönelik çarpan etkisi ile günümüzün lokomotif sektörlerinden birisidir. Turizm, bu özelliklerinin yanı sıra hassas ve kırılabilir bir sektördür. Temelinde insan hareketliliği olan turizm, dünyada yaşanan doğal, ekonomik, sosyal, siyasi ve ekolojik birçok hadiseden en çabuk şekilde ve büyük oranda olumsuz etkilenen sektörlerden birisidir. Turizmin bu hassas ve kırılabilir yapısı, kriz durumlarında gerek kamu gerek özel işletme yöneticilerinin kriz yönetimine göstermesi gereken özeni zorunlu kılmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü Çin Ülke Ofisi tarafından, 2019’un son günlerinde, Çin’in Wuhan eyaletinde kaynağı bilinmeyen pnömoni (zatürre) vakaları bildirilmiştir. Sonraki iki hafta içerisinde hastalık sebebinin daha önce insanlarda görülmemiş yeni bir koronavirüs (2019-nCov) olduğu, daha sonra hastalığın Covid-19 olarak adlandırıldığı, virüsün SARS CoV (Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus)’e benzerliği dolayısıyla SARS-CoV-2 olarak adlandırıldığı görülmüştür. Türkiye’de ilk vaka 11 Mart 2020’de ilan edilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı Covid-19 Bilgilendirme Platformu, 2020). İlk vakanın duyurulmasıyla birlikte toplumsal yaşam, hükümetlerin ve ilgili örgütlerin aldığı kararlar ile getirdiği düzenlemeler doğrultusunda değişikliğe uğramıştır. Örgütler için yeni bir kriz yönetim süreci başlamıştır. Bu süreçte ekonomik, politik, sosyal, doğal vb. birçok sebepten kaynaklanan krizlere karşı aşına olan turizm işletmelerine yönelik çok sayıda düzenleme hayata geçirilmiştir.

Bu çalışmada ilk olarak kriz, kriz türleri, kriz süreci ve kriz yönetimi konuları ele alınmıştır. Hâlihazırda devam eden salgın sürecinde kriz yönetimine yönelik atılan adımları daha iyi anlayabilmemiz açısından öncelikle krizin tanımının yapılması, kavramların anlaşılması, kriz yönetiminde başarılı olabilmek için krizlerin sınıflandırılması, kriz süreçlerinin ve yaklaşımlarının bilinmesi gerekmektedir. Çalışmanın sonraki kısmında Covid-19 hastalığına, salgının dünyada ve Türkiye’deki güncel durumuna, salgının dünya ve Türkiye turizmine olan etkilerine odaklanılmıştır. Sonrasında ise Türkiye’de Covid-19 sürecinde turizme yönelik kriz yönetimi düzenlemeleri, konaklama, ulaştırma ve yiyecek-içecek işletmeleri kapsamında ele alınmıştır. Küresel çapta olumlu – olumsuz etkiler gösteren ve göstermeye devam eden Covid-19 pandemisine karşılık alınan tedbirler, uygulamalar, çıkarılan kararnameler ve genelgeler, pandemiyle mücadelenin ve kriz yönetiminin kamu yönetimi bazında yürütüldüğünü göstermektedir. Covid-19 pandemi krizine karşı yürütülen kriz yönetimi süreci incelenirken, hükümet birimleri tarafından turizm işletmelerine yönelik alınan kararlar, politikalar, düzenlemeler ve yürürlüğe konulan genelgelere odaklanılmıştır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL AÇIDAN KRİZ YÖNETİMİ

Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre kriz kelimesi; “*bir organda birdenbire ortaya çıkan fizyolojik bozukluk, akse*” ve “*bir ülke veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran*” anlamlarına gelmektedir (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2020). Kriz sözcüğü etimolojik köken olarak Latince “*krinein*”, Grekçe “*krisis*” köklerine dayandırılmaktadır ve bu sözcükler de temelde karar verme noktasını işaret eden bir ayrılık anlamını taşımaktadır (Çakmak, 2018:4). Oxford Sözlüğünde kriz; sorunların çözülmesi veya önemli kararların alınması gereken büyük tehlike, zorluk ya da şüphe anı ve bir problemin, bir rahatsızlığın ya da bir durumun en kötü noktasında olduğu zaman olarak tanımlanmaktadır (Oxford Learner’s Dictionaries, 2020). Kriz ve kriz yönetimi konularında yapılan çalışmalarda kriz kavramına dair farklı tanımlamalar mevcuttur. Bu tanımlardan bir tanesine göre kriz (Can, 1997:312; Topuz, 2009:3); “*sosyal bilimler alanında çoğu kez “buhran” ve “bunalım” kelimeleri ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ekonomik kriz, mali kriz, siyasi kriz, hükümet krizi, ahlak krizi vb. kavramlara sadece günlük dilde değil, bilimsel terminolojide de çok sık rastlamaktayız*”. Başka bir tanıma göre kriz; “*bir örgütün üst düzey hedeflerini ve işleyiş düzenini tehdit eden, bazen de örgütün yaşamını tehlikeye atan ve ivedi tepki gösterilmesini gerektiren, örgütün kriz önleme mekanizmalarının yetersiz kalmasına neden olan, örgütte gerilim yaratan bir durumdur*” (Aktan, 2004).

Kriz Yönetimi Enstitüsü (Institute For Crisis Management)’nün kriz tanımı; “*Bir örgütün itibarını, işini ve finansal gücünü etkileyebilecek olumsuz paydaş tepkilerini tetikleyen herhangi bir sorun, problem veya aksaklık*” (Institute For Crisis Management, 2020), şeklindedir. Ayrıca Çincedeki “Wei-Ji” sembollerinin “fırsat içeren tehlike” anlamına geldiğine dair yaygın bir yanlış anlaşılma söz konusudur. Esasen “Wei” sembolü “tehlike” anlamına gelse de “Ji” sembolü fırsat değil, “değişim ve dönüşüm noktası” anlamına gelmektedir (Milasinovic ve Kesetovic, 2008:168). Buradan yola çıkarak krizin her ne kadar ilk duyulduğunda olumsuz bir anlamı ve tınısı olsa da aslında tamamen olumsuz bir kavram olmadığı ve içerisinde değişim için fırsatlar da barındırdığı sonucuna ulaşılabilir. Krizler bir değişim ve dönüşüm noktası içerebilir ancak her kriz bir fırsat anlamına gelmemektedir. Krizler doğaları gereği olumlu ve olumsuz özelliklere sahip olmakla beraber, bir krizin fırsata çevrilmesinde örgütlerin kriz yönetimindeki becerileri belirleyici olmaktadır. Yapılan tanımlamalar ışığında krizlerin birtakım karakteristik özellikleri olduğunu söyleyebiliriz. Boin ve Lagadec (2000:186) küresel krizlerin ortak özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamıştır;

- Krizler, nüfusun büyük bir kısmını kapsayan geniş çaplı etkilere sahiptir.
- Krizlerin yüksek ekonomik maliyeti, klasik sigorta yeterliliklerine baskın çıkar.
- Kriz zamanlarında benzeri görülmemiş, kapsamlı ve bileşik problemler hayati kaynakları etkiler.
- Krizler çoklu yapıları sebebiyle kartopu etkisi oluşturur.
- Eski, uygulanması mümkün olmayan ve verimsiz prosedürler, acil durum sistemlerinin yanlış zamanlamalarda tepki vermesine sebep olabilir.
- Aşırı belirsizlik, acil durum dönemleri dışında da devam edebilir.
- Kriz dönemlerinde tehditler zamanla değişikliğe uğrayabilir ve dönüşebilir.
- Kriz anında çok sayıda aktör ve örgüt bir araya gelip yaklaşabilir.
- Sorumlu örgütlerle halk, medya ve mağdurlar (zaman ve mekân bakımından çok uzakta olan topluluklarla bile) arasında ciddi iletişim sorunları yaşanabilir.
- Her türde dikkate değer fırsatlar ortaya çıkabilir.

Kriz için yapılan tanımlamalara ve krizin özelliklerine baktığımızda krizlerin örgütlerde stres yarattığını, zaman baskısından dolayı karar mekanizmalarında psikolojik baskı oluşturduğunu, belirsizlik ve korku ortamı yarattıkları için özellikle yönetici olmayan kişilerde kaygı ve endişe yarattığını, örgütlerde çok kısa bir süre içinde kargaşaya sebep olduklarını, etkilerinin uzun süreli olabileceğini söyleyebiliriz.

2.1. Krizin Nedenleri

Krizler doğaları gereği birçok farklı sebepten kaynaklanırlar. Krizlerin ortaya çıkma sebeplerindeki bu farklılık, kriz yönetiminde kolaylık ve işlevsellik sağlanması açısından, krizleri türlerine göre sınıflandırılmasını gerekli

kılmaktadır. Krizler sınıflandırılırken ortaya çıkış sebeplerine ve kaynaklarına dikkat edilmektedir. Krizler bazen örgütlerin doğrudan müdahale edemediği, örgütün uzak çevresinde ve örgütün dışından kaynaklanan etkenlerden meydana gelmektedir. Bununla beraber bazı krizler de doğrudan örgütlerin içinden, örgütün yakın müdahale alanında ve içsel sebeplerden dolayı ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı krizin nedenleri dış faktörler ve iç faktörler olarak ikiye ayrılmaktadır.

2.1.1. Krize Sebep Olan Dış Faktörler

Ülkeler, küreselleşmenin ve çağ atlatan teknolojilerin etkisiyle iletişim ve bilgi akışı açısından birbirlerine daha yakın hale gelmişlerdir. İlişkilerdeki artış pek çok konuda olumlu sonuçlar sağlasa da beraberinde birçok kriz potansiyeli getirmektedir. Ekonomik, siyasi, kültürel, toplumsal, teknolojik, sosyal ve biyolojik alanlarda yaşanan krizler kısa zamanda hızlıca yayılabilmektedirler. Demir ve Yılmaz’ın (2010:69-88) ifade ettiği üzere; *“Her alanda çok hızlı bir değişimin yaşandığı günümüzde, örgütlerin ayakta kalabilmesi ve gelişebilmesi için, değişimleri ve bunlardan meydana gelecek sonuçları önceden tahmin etmeleri, ortaya çıkacak fırsat ve tehditleri en iyi şekilde değerlendirmeleri gerekmektedir”*.

2.1.1.1. Ekonomik Faktörler

İşletme yönetimi söz konusu olduğunda kriz kelimesi öncelikle işlemenin finansal tablolarındaki sıkıntıyı, yani ekonomik krizi akla getirmektedir. Ekonomik krizler; *“Herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar”* (Kibritçioğlu, 2001:1) şeklinde tanımlanabilir. Yöneticilerin söz konusu şiddetli dalgalanmalara karşı hazırlıklı olmaları, ekonomik kriz fırtınası sona erdiğinde işletmeyi mümkün olan en az zararla varacağı yere götürmelerini sağlayacaktır. Günümüzde devletler ve işletmeler, küresel bir ekonomik sistemin birer parçasıdır. Kapitalizmin ve Türkiye’de de 1980’li yıllardan itibaren kabul edilen liberal ekonominin bir gerekliliği olarak örgütler dış gelişmelere, dış dünyaya ve etkilerine açıktırlar. Örneğin 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz başta ülke ekonomileri olmak üzere birçok işletmeyi olumsuz etkilemiştir.

2.1.1.2. Hukuki ve Siyasi Faktörler

Siyasal krizler, bir ülkede yönetimin aşırı otoriterleşmesi veya ülkeler arasında yaşanan siyasi sorunlar, sınır anlaşmazlıkları, savaşlar ve çatışmalar, ülkelerin birbirlerinin iç işlerine müdahalesi, ekonomik ve siyasi ambargolar gibi sebeplerden kaynaklanabilmektedir. Bu krizler ülke içinde faaliyet gösteren işletmeleri olumsuz yönden etkilemektedir. Rusya’ya ait bir savaş uçağının sınır ihlali yapması sebebiyle Türk Hava Kuvvetleri tarafından 2015’in Kasım ayında düşürülmesinin ardından, Türkiye ve Rusya arasında siyasi gerginlik yaşanmış, Rus hükümetinin Rus turistlerin Türkiye’de tatil yapmalarını engelleme girişimleri sonucunda Türkiye’yi ziyaret eden Rus turist sayısında bir önceki sezona göre düşüş olmuştur. İşletmelerin hükümet politikalarını ve hukuki değişiklikleri yakından takip etmeleri gerekmektedir. Devletlerin işletmeler üzerinde uyulması gereken hukuki düzenlemeler ve yasalar sebebiyle bir otoritesi söz konusudur. Dolayısıyla güncel hukuki düzenlemeleri takip eden ve bunlara uyum sağlayan işletmeler yasal yaptırımlardan ve cezalardan kaçınabileceklerdir.

2.1.1.3. Doğal Faktörler

İşletmelerde krize sebep olan doğal faktörlerin kontrolü mümkün değildir ve bu faktörler işletmenin doğal çevresiyle ilgilidir. Sel, deprem, yangın, heyelan ve buna benzer doğal afetler yalnızca işletmeyi değil, bölgede yaşayan diğer insanları da etkilemektedir. Krize sebep olan diğer faktörler ile doğal faktörler arasındaki temel fark; doğal afetler sonucunda meydana gelen krizlerin etkisinin daha derin ve uzun vadeli olmasıdır. Bununla beraber doğal nedenlerle yaşanan krizlere karşı uyarı sistemleri son dakikada, yani afetler yaşanırken çalışır veya hiç çalışmaz. Dolayısıyla işletmelerin krizi önlemek ve sarsıcı etkilerini azaltmak için yeterli vakti yoktur. Bu sebeple ilk yardım ve acil durum ekipleri kurulmalı ve olası bir afet durumunda uygulanacak iş planı yapılmalıdır (Bozkulak, 2019:53). İşletmelerin kuruldukları yerlerde meydana gelen doğal felaketler örgütleri doğrudan ve fiziki olarak etkileyebileceği gibi, uzak bir noktada meydana gelen doğal felaketler de işletmeleri ve örgütleri birçok açıdan olumsuz etkileyebilir ve krize sebep olabilir. Örneğin 2010 yılının Nisan ayında İzlanda’da gerçekleşen yanardağ patlamaları sonucu ortaya çıkan kül bulutları sebebiyle Avrupa’da hava yolu

trafiği sekteye uğramış, ABD-Avrupa uçuşlarının %50'si iptal edilmiş, yaklaşık 17 bin sefer iptal olmuş, o dönem için yapılan rezervasyonlar ertelenmiş veya büyük oranda iptal edilmiştir (Amerika'nın Sesi / Voice Of America, 2020).

2.1.1.4. Teknolojik Faktörler

Teknolojinin temelinde teknik vardır. İşletmelerin sunduğu mal ve hizmetlerin hem üretiminde hem de sunumunda kullandıkları teknikler, teknolojinin özellikle son 20 yılda gösterdiği büyük gelişme ve ilerleme ile birlikte gelişme kaydetmiştir. Toplum ve endüstri arasındaki birbirini besleyen ve ileriye doğru iten ilişkinin bir sonucu olarak işletmeler teknolojiyi yaygın ve verimli bir şekilde kullanır hale gelmişlerdir. Bununla beraber teknolojinin de birçok krize doğrudan veya dolaylı olarak yol açtığı görülmektedir. Çiftçi'nin (2015:52) de ifade ettiği üzere;

“Günümüzde teknolojik değişikliklere uyum sağlamak, gelişmek zorunda olan işletmeler için bir ihtiyaçtır. İşletmenin kullandığı teknik ve yöntemlerde hızlı bir değişme söz konusuysa, bunun işletmenin temel amaçlarını etkileyeceği açıktır. Krizin ortaya çıkmasında teknolojik değişikliklerin hızı, değişikliğe uyum süreci ve teknolojiye bağımlılığın oranı önemli ölçüde etkili olacaktır. Özellikle, gelişen bir teknoloji, işletmenin arz ettiği mal ve hizmetin yerine ikame edilebilecek yeni mamuller ve faaliyet alanları çıkmışsa örgüt için kriz kaçınılmaz olabilir.”

Çağdaş işletmeler, Endüstri 4.0 uygulamalarını kullanmaya başlamıştır şimdiden Endüstri 5.0'in planlamaları yapıp temelleri atılmaktadır. Örgütlerin gelişen teknolojiye ayak uydurması kaçınılmazdır çünkü inovasyona (yenilik) kapalı örgütler gelişmeye ve yeniliğe açık örgütlerin gerisinde kalmaktadırlar. Her ne kadar teknoloji sürekli gelişip değişse de insanların zaruri ihtiyaçları aynı kalmaktadır. Bu ihtiyaçların temelinde bulunan güvenlik ihtiyacı, gelişen teknoloji ile birlikte açığa çıkan siber suçlar ve veri hırsızlığı neticesinde daha da önem kazanmıştır. Bu nedenle işletmelerin hem teknolojiye uyum sağlaması hem de bu güvenlik ihtiyacını göz ardı etmemeleri gerekmektedir.

2.1.1.5. Sosyal ve Kültürel Faktörler

Bir arada yaşayan insanların ortak inançlarına, değerlerine, hareket, davranış ve tutumlarına kültür denir. Bireyler tarafından paylaşılan kültür; toplumların yıllar boyunca üretip geliştirdiği, o topluma has yaşam biçimidir. İşletmelerin faaliyetlerini toplumun sahip olduğu inançlara ve değer yargılarına göre yürütebilme kabiliyetine sahip olmaları gerekmektedir. İşletmeleri krize sevk eden sosyo-kültürel etkenlerden birkaçı; değişen değer yargıları, azalan müşteri ilgisi, sosyal karışıklıklar ve huzursuzluklardır. Bununla beraber göçler, kadınların toplum içindeki yeri, değişen yaşam tarzları gibi faktörler de işletmelerin amaçlarını etkilemektedir. İşletme yöneticilerinin üzerine düşen, toplumdaki söz konusu değişimlere uygun stratejileri hayata geçirmektir. Sosyo-kültürel faktörleri dikkate almayıp uygun stratejiler geliştirmeyen işletmelerin krizle karşılaşması kaçınılmazdır (Karaca, 2003:7). Örgütlerin sosyo-kültürel faktörlere uyum sağlaması olası krizleri önlemede etkili bir faktördür. İşletmenin kurulduğu bölgede yaşan insanların hayata bakışı, değer yargıları ve tutumları, dünya görüşleri, kutsalları, eğitim seviyeleri, kültürel gelişmişlik düzeyleri gibi faktörlere uyum sağlayamayan örgütlerin krizle karşılaşmaları kaçınılmazdır.

2.1.1.6. Biyolojik Faktörler

Biyolojik krizler, başta insanlar olmak üzere hayvanlarda ve bitkilerde biyolojik hasara ve rahatsızlıklara yol açan durumlardır. Biyolojik savaş, biyolojik terör, biyoterörizm olarak da bilinen biyolojik krizler, çoğunlukla kimyasal reaksiyonlar ile salgın hastalıklar şeklinde karşımıza çıkmışlardır. 1986'nın Nisan ayında meydana gelen Çernobil faciasından 2015'te ortaya çıkıp hala etkisini sürdürmekte olan MERS salgınına ve hâlihazırda hayatımızın bir parçası olan Covid-19 salgınına kadar birçok hadise biyolojik faktörlere örnek verilebilir. Biyolojik krizler belli bir bölgede ortaya çıkarlar ancak etkileri küresel çapta olabilir. Dünyada sınırların büyük oranda kalkması, seyahat sıklığının zirveye ulaşması ve insan hareketliliğinin artması gibi nedenlerden dolayı biyolojik rahatsızlıklar ve hastalıklar dünyanın bir ucundan diğer ucuna daha çabuk şekilde yayılabilmektedir. Dolayısıyla bu yayılma kısa sürede etkisini birçok yerde gösterebilmektedir.

2.1.2. Krize Sebep Olan İç Faktörler

Örgütler, birçok unsurun bir araya gelmesiyle oluşan sistemlerdir. Örgütleri oluşturan başlıca unsurlar; yöneticiler, çalışanlar, tedarikçiler, sermaye sahipleri, iş ortakları ve rakiplerdir. Bununla beraber, örgütsel yapı, örgütün kültürü, değerleri, vizyonu, misyonu ve iç dinamikleri, örgütün oluşmasında ve varlığını devam ettirmesinde etkili olan soyut unsurlardır. Örgütler, saydığımız soyut ve somut unsurların bir araya geldiği sistemlerdir ve bu unsurlar aynı zamanda krizlere sebep olan iç faktörler olarak da görülebilir. Kamu ve işletme yönetiminde yaşanan krizlerin birçoğu dış faktörlerden kaynaklanıyor gibi görünse de aslında krizlerin çoğu iç faktörlerden kaynaklanmaktadır. Dış faktörlerden kaynaklanan krizlerin örgüte ulaşması ve etkilemesi iç faktörlerden kaynaklanan krizlere göre daha fazla zaman alır. Bununla beraber iç kaynaklı krizler örgütün yakın müdahale alanında yaşandığı için yönetimin krizlere müdahalesi doğrudan ve daha etkili olabilmektedir. Dolayısıyla, içsel faktörleri başarıyla yöneten örgütler, iç faktörlerden kaynaklanan krizlere yakalanma olasılığını azaltacak ve dış faktörlerden kaynaklanan krizleri de başarıyla yöneteceklerdir.

2.1.2.1. Yönetimsel Faktörler

Yönetim konusunu insanlık tarihi ile birlikte ele almak mümkündür. En az iki kişiden oluşan gruplardan kalabalık kabilelere ve topluluklara, topluluklardan sayıları milyonları bulan toplumlara kadar her bir grupta bir lider ve yönetici olmuştur. Yönetici, aynı kültürü, motivasyonu ve hedefi paylaştığı topluluğu idare eden kişidir. Bu kişi bazen liderliğin doğası gereği kendiliğinden bazen de yönetilenlerin iradesiyle yönetici olarak tanınır. Modern ve modern sonrası yönetim anlayışında örgütlerde alt, orta ve üst kademe yöneticilerin olduğunu görmekteyiz. Bu kademeler arasındaki iletişimsizlik, yöneticilerin yetersiz ve tecrübesiz olması, çalışanların gerektiğinde ödüllendirilmemesi, örgüt yapısının örgüt stratejilerine uygun olmaması gibi nedenler yönetsel krizlere yol açmaktadır. Genç’e (2004:344) göre;

“Örgütler her ne kadar sistem olmanın bir gereği olarak ele alınıp, örgüt yönetimi bir “ekip işi” olarak kabul edilse de başarıda yöneticinin rolü ne kadar önemli ise başarısız bir yönetimin sonucu ortaya çıkan kriz durumunda da yetersiz ve yetenezsiz yöneticinin rolü o kadar önemlidir. Yönetici bugünün problemlerini dünün çareleriyle çözmeye kalkıyorsa veya bugünkü dünyayı, dünün kafasıyla algılama ve yorumlama yoluna gidiyorsa, örgütte bizzat yöneticinin kendisi kriz kaynağıdır.”

2.1.2.2. Örgütün Yaşam Döngüsü

Örgütleri birer canlı organizma olarak görebiliriz. Örgütler de doğar, büyür, çoğalır, bölünür, genişler, yaşlanır ve hayatta kalması için gerekli olan koşullar ortadan kalktığında yok olurlar. Köroğlu (2004:24)’na göre; “Bir örgütün hayat safhası; doğuş, gelişme, olgunlaşma, gerileme ve çöküş olmak üzere beş aşamadan oluşmaktadır ve bu yaşam eğrisinin gerektirdiği faaliyetleri yerine getiremeyen örgütler olası bir tehditte karşılaşabilirler”. Örgütlerin yaşam döngülerinden kaynaklanan krizler ile ilgili başka bir görüş ise şu şekildedir (Uzun, 2001:40; Topuz, 2009:10);

“Greiner tarafından 1972’de ileri sürülen görüşe göre, işletmeler yaşam süreleri boyunca, her gelişme evresi sonunda çeşitli kriz durumlarıyla karşılaşmaktadırlar. Bu görüşe göre, işletmenin ilk kuruluş aşamasında liderlik, gelişme aşamasında yetki devri krizleri, olgunlaşma aşamasında bürokrasi krizleri, gerileme aşamasında ise yeniden canlanma ihtiyacından doğan krizler yaşanmaktadır. İşletmeler bu aşamada detaylı analizler yaparak yeniden canlanmayı gerçekleştirmek zorunda kalmaktadır. Bu noktada işletme, küçülme, sürekli olgunluk ve çöküş olmak üzere üç seçenikle karşı karşıya kalmaktadır.”

2.1.2.3. Örgütün Büyüklüğü ve Karmaşıklık

Örgütlerin büyüklüğü arttıkça örgütsel yapılarındaki karmaşıklık da aynı ölçüde artmaktadır. Büyük ve karmaşık örgütlerin krizlere yakalanma eşiği daha düşük, krizlerden etkilenme oranları ise daha yüksektir. Yılmaz’a (2004) göre; işletmeler büyüdükçe, dikey, yatay ve coğrafi açıdan yayılma eğilimi göstermektedirler. Aynı zamanda büyümeyle birlikte faaliyetleri genişlemekte ve işletme çevresi karmaşık bir hale gelmektedir. Bu durum, iletişim, koordinasyon ve kontrol sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Diğer yandan, işletmelerin büyümesi

ve karmaşıklık derecelerinin artması her zaman krizlere neden olmamaktadır ancak büyük ölçekli işletmelerin karşı karşıya kaldıkları kriz durumlarının sonuçları küçük ölçekli işletmelere göre daha yıkıcı olabilmektedir (Yılmaz, 2004:24-25).

2.2. Kriz Yönetimi

Kriz yönetimi kavramının ilk kez kullanıldığı alan politikadır. Dönemin ABD başkanı J. F. Kennedy'nin kriz yönetimini 1962'de ABD ve SSCB arasında yaşanan Küba Krizi esnasında, ciddi ve olağandışı bir durumu ele almak, şeklinde tanımlamıştır (Glaesser, 2005:10). Demirtaş (2000:363)'a göre kriz yönetimi; *“Olası kriz durumuna karşılık, kriz sinyallerinin alınarak değerlendirilmesi ve örgütün kriz durumunu en az kayıpla atlatabilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve uygulanması”* sürecidir. Kriz yönetimi için yapılan başka bir tanımlama ise, *“Kriz yönetimi, krizlerin sebep olacağı zararları minimum seviyeye indirme amacıyla plan oluşturma, olası krizlere karşı sinyallerin önceden alınması ve krizin mümkün olan en az kayıpla geçmesi için ön görülerin belirlenmesi ve uygulanma sürecidir”* (Akgemci, 2008:448; Aşık, 2016:17), şeklindedir.

Topuz (2009) kriz yönetimini; *“Kriz olarak nitelendirilen durumu ortadan kaldırmak için planlı, sistematik ve rasyonel bir biçimde uygulanan faaliyetler topluluğudur. Sistematik olarak adım adım verilecek kararları, bu kararları uygulayacak ekibi oluşturmayı, uygulama sonuçlarını hızla alarak, yeni kararlar vermeyi kapsar”*, şeklinde tanımlamaktadır (Topuz, 2009:25). Son olarak Mitroff ve arkadaşları oluşturdukları *Kriz Yönetimi Modeli*'nde kriz yönetimini ve sürecini birbiriyle bağlantılı ve geçişli dört aşamayla göstermiş, kriz yönetimini krizlerin örgütlere olası zararlarını azaltmayı ve kontrol altına almayı sağlayan bir araç olarak ifade etmişlerdir (Mitroff vd., 1987:284). Kriz yönetiminin tanımlarından yola çıkarak kriz yönetimi ile ilgili şu yargıya ulaşabiliriz; kriz yönetimi, örgütler için sürekli uygulanması gereken bir yönetim şekli değildir ancak yöneticiler ve çalışanlar daima kriz durumlarına hazırlıklı ve teyakkuzda olmalıdırlar çünkü kriz yönetiminin temel amacı örgütleri krize düşmekten korumaktır. Booth'a (1990:381) göre kriz yönetiminin amaçları aşağıdaki gibidir;

- Yöneticilere, onları etkileyebilecek krizlerin çeşitleri ve aşamaları hakkında bilgi vermek.
- Yöneticilere, performans izleme vasıtasıyla krizleri tanıma yeteneği kazandırmak.
- Krizden kaçınma planlarını geliştirme konusunda yeni teknikler kazandırmak.
- Yöneticilere, krizi mümkün olan en iyi şekilde yönetme konusunda yetenekler kazandırmak.

Buraya kadar yaptığımız tanımlar ve belirttiğimiz amaçlar neticesinde kriz yönetiminin çıktılarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

- Kriz yönetimi sayesinde örgütler muhtemel krizlere karşı sürekli hazır bir vaziyette olacaktır.
- Kriz yönetimi çok aşamalı ve karmaşık bir süreci ifade eder. Her aşamanın ayrı ayrı planlanması gerekir.
- Kriz yönetiminin konusu, örgütlerin yaşamlarına kast eden ve faaliyetlerini sekteye uğratan hayati durumlardır. Kriz yönetimi, olağan zamanlarda olağan dışı durumları düşündürmektedir.
- İyi çalışılmış bir kriz yönetim planı sayesinde örgütler krizleri kısa zamanda kontrol ederek kayıp ve hasarları azaltabilirler.
- Her örgütün DNA'sı kendine özgüdür. Bu nedenle olağan dışı durumlara verdikleri tepkiler benzese de söz konusu kriz yönetimi olduğunda uygulamaların birbirinden farklı olduğu görülmektedir (Akgemci, 2008:448; Topuz, 2009:26).

Kriz yönetiminin özellikleri ile ilgili daha geniş kapsamlı bir sıralama da aşağıdaki gibi yapılmıştır (Şahbaz ve Tuna, 1998:156; Şahin, 2005:59);

- Kriz yönetimi, örgütün yönetim kademesiyle ilgilidir ve stratejik yönetim ile iç içedir. Stratejik yönetimin bir gereği olarak dış çevre analiz edilir ve uzun vadeli planlamalar yapılır. Yönetimin temel fonksiyonları olan planlama, örgütlenme, yöneltme ve kontrol, stratejik yönetimin olmazsa olmazlarıdır.
- Kriz yönetimindeki bir diğer önemli husus karar verme sürecidir. Yöneticiler daima bir karar verme durumundadırlar ve aldıkları kararlar ile örgütü yönlendirerek başarılı veya başarısız olmasına neden olurlar.
- Yöneticilerin aldıkları kararların niteliği ve işlevselliği çok önemlidir. Olası bir kriz anında önceden alınmış kararların hayata geçirilebilir ve uygulanabilir olması gerekir. Kriz patlak verdiğinde çalışmayan

bir kriz yönetim planı örgütü kaosa sürükleyecektir. Öte yandan doğru ve isabetli kararların örgüte olumlu etki etmesi de mümkündür.

- Kriz yönetimi tek aşamalı bir süreç değildir. Kriz yönetiminde temel amaç, muhtemel krizlere karşı hazırlıklı olmak ve onları bu şekilde karşılamaktır. Kriz yönetim planları olası bir krizde işlerin nasıl ve kim tarafından yapılacağına dair bilgileri içerir.
- Kriz yönetiminin önemli kazanımlarından bir tanesi de iç paydaşlar arasındaki dayanışmayı öne çıkarmasıdır. Etkili bir kriz yönetimi ile örgüt içindeki çatışmalar ve gerginlikler son bulur. Aynı sektörde hizmet veren işletmeler kriz durumlarında birbirlerine destek olarak krizi birlikte atlatmaya çalışırlar. Dolayısıyla kriz yönetim planlarında paydaşlara da yer verilmesi gerekmektedir.
- İster kamu işletmesi ister özel işletme olsun, kâr amacı güden veya gütmeyen hemen hemen her örgütün belli başlı harcamaları ve giderleri vardır. Örgütlerin sıradan faaliyetlerinin dışında olan kriz yönetim planları örgütlere ek maliyet yükler. Kriz henüz ortada yokken ödenmesi gereken mali bedelden kaçınan ve önemsemeyen işletmeler, kriz kendisini gösterdiğinde hazırlıksız oldukları için en ağır bedeli ödemek durumunda kalacaklardır.

2.2.1. Kriz Yönetim Süreci

Kriz yönetim süreci; örgütü kriz durumuna sokma ihtimali olan olayların ve durumların belirtilerini sezme, örgütün krize yakalanmasını engelleyecek tedbirleri alma, örgüt krize yakalanırsa krizin etkilerini en aza indirme, kriz sona erdiğinde yaşananlardan gerekli dersleri çıkarma ve kontrol gibi faaliyetleri içeren olağandışı bir süreçtir (Göral, 2014:423). Krizden kurtulmak veya krizin olumsuz etkilerini azaltmak için hayata geçirilmesi gereken yönetim politikaları yetkin kişiler tarafından gerçekleştirilmelidir ve kriz yönetim süreci iyi planlanmalıdır (Küçükaltan vd., 2015:44). Bu doğrultuda kriz yönetim sürecinin en iyi biçimde planlanıp yönetilmesi için bu süreci kriz öncesi, kriz dönemi ve kriz sonrası olarak 3’e ayırabiliriz.

2.2.1.1. Kriz Öncesi Dönem

Kriz öncesi dönem, bir örgütün olası krizleri önceden sezmesi, takip etmesi ve bu krizleri önlemeye yönelik tedbirleri almasını kapsayan süreçtir (Guliyev ve Tozkoparan, 2020:53). Çiftçi (2015)’nin “*Kriz Hazırlık Dönemi*” olarak da adlandırdığı kriz öncesi dönem, “*olası krizlerin önceden tahmin edilmesi ve gerekli önlemlerin alınması sürecini kapsamaktadır. Bu dönemde işletmeler, en kötü durumlar için kendilerini hazırlamalıdır. Krizden en az hasarla çıkmanın yolu, krize en iyi şekilde hazırlanmaktır*”. Bu doğrultuda yapılması gerekenler şu şekilde sıralanmıştır (Çiftçi, 2015:58);

- Kriz yönetim planının hazırlanması,
- Kriz yönetim takımının oluşturulması,
- Erken uyarı sistemlerinin kurulması ve izlenmesi,
- İç ve dış çevre analizlerinin yapılması,
- Kriz senaryolarının hazırlanması,
- Kriz iletişim planlarının hazırlanması,
- Personelin kriz yönetimi konusunda bilgilendirilmesi ve eğitilmesidir.

Kriz öncesi dönemde doğru yönetim politikalarını uygulayan örgütler, kriz işaretlerini takip etmeleri ve doğru yönde hareket etmeleri sayesinde ya krize hiç yakalanmazlar ya da krizin olumsuz etkilerini başarılı bir şekilde minimize ederler. Bununla beraber, kriz öncesi süreçte uygulanması gereken politikaları hayata geçirmeyen işletmelerde kriz döneminin ilk kademesi olan “körlük” başlar. Bu süreçte işletmenin krizi tanıyıp ciddiye alması ve kriz sinyalleri sebebiyle düşen işletme içi performansı arttırıp yükselen kaygı seviyesini düşürmesi gerekmektedir. Olumsuz değişime müdahale edilerek değişimin yönü çevrilmelidir. Bu aşamada işletme yaklaşan krizi göremediği için harekete geçmez veya geçemez. Bu durumda işletmeler “eyleme geçememe” kademesine geçer. Bu dönemde işletme içi performansta düşüş görülür. Yöneticiler mevcut yönetim anlayışının başarılı olacağını ve krizin kendi kendine geçeceğini düşünerek eyleme geçmekten imtina ederler. Sonuç olarak bu durum işletmeleri “yanlış eylem” kademesine götürür. Bu süreçte işletmede gerilim artar, bilgi akışında

eksiklik ve alınan kararların niteliğinde bozulmalar görülür. Hatalı ve niteliksiz kararlar yanlış eylemlerin hayata geçirilmesine yol açacağı için artan karmaşa ve huzursuzluk işletmeleri krizin eşliğine getirir (Şahin, 2005:36-37). Kriz ortaya çıktığı andan itibaren, örgütlerin üzerinde bir korku, karmaşa, endişe ve belirsizlik bulutunun belirmesi muhtemeldir. Örgüt yöneticilerinin bu olasılığın önüne geçmek için yapmaları gereken, bilinmezlikten ve bilgisizlikten kaynaklanan korkunun ve endişenin oluşmasını engellemektir. Dolayısıyla kriz öncesi dönemde ne kadar çok tedbir alınır, planlama yapılır, olası senaryolar üzerinde çalışılır, iletişim planları hazırlanırsa, krizler önlenir veya kriz dönemleri mümkün olan en az hasarla atlatılabilir.

2.2.1.2. Kriz Dönemi

Kriz dönemine geçiş; kriz öncesi dönemde alınması gereken tedbirlerin ihmal edilmesi, krize maddi ve manevi olarak hazırlanılmaması, körlük, eylemsizlik ve yanlış eylem sonucu gerçekleşmektedir. Çakmak (2018:28)'a göre;

“Örgüt içerisinde ya da dışarısında yaşanan olağan dışı olaylar, örgüte fiili zarar vermeye başladığı noktada kriz yönetimi mantığı değişmek zorunda kalacaktır. Bu andan sonra artık krizden kaçma ya da onu başlamadan yok etmeye yönelik davranışlar yerini kriz anı yönetimine bırakacaktır. Kriz anı yönetiminde temel amaç, kriz sebebi ile meydana gelmesi olası zararın sınırlandırılması ya da azaltılmasına yönelik girişimlerde bulunup krizin örgüt içerisinde yayılmasını engellemektir.”

Kriz döneminde krize etkin bir mücadele vermek isteyen örgütlerin yapması gerekenler şunlardır;

- **Krizin Boyutlarını Belirlemek:** Krizin boyutlarını belirlemek için yapılması gerekenler krizin etki değerini hesaplamak ve kriz barometresi oluşturmaktır. Krizin etki değerini hesaplarken mümkün olan en kötü olay tasarlanır. Bu doğrultuda ‘0’ dan ‘10’ a kadar değerler kullanılarak krizin etkisi ifade edilir. Burada ‘0’ etki olarak en yüksek, ‘10’ ise en düşük değer kabul edilir. Değerin hesaplanması için, “Krizin şiddeti artarak yükseliyorsa bu şiddete ne kadar dayanabilirsiniz?”, “Medyanın, devletin, ilgili kurumların krizle ilgilenme boyutu nedir?”, “Kriz ile rutin faaliyetlerin kesintiye uğrama boyutu nedir?”, “Kriz işletmenin kamuoyu imajını ne ölçüde tehlikeye sokmaktadır?” ve “Kriz işletmede ne boyutta hasar yaratır?” soruları sorulur ve bu sorulara söz konusu değerler ile cevaplar verilerek elde edilen sonuç soru sayısına bölünür. Elde edilen sonuç krizin işletme üzerindeki etkisini gösterecektir. Kriz etki ölçeğine yatay olarak eklenen bir doğru ile kriz barometresi oluşturulur. Kriz barometresi krizin olasılık doğrusudur ve kriz etki ölçeği ile kriz barometresinde işaretlenen değerlerin kesiştiği nokta, krizin rengini ifade eder. Bu kesişim noktası, krizin ne derece önemli olduğunu gösterir. Sonrasında yapılması gereken, krizin boyutunu dikkate alarak krizi çözmek için müdahale edilip edilmeyeceğine karar vermektir (Ofloğlu ve Mısırlı, 2001:16-18).
- **Kriz Yönetim Planı Yapmak:** Kriz yönetim planı yapmanın en önemli koşulu; planı kriz kendisini gösterdiğinde yani kriz anında değil, kriz öncesi dönemde yapmaktır. Bu sayede kriz anındaki ilk sarsıntı mümkün olduğunca az bir zararla atlatılabilecektir. Kriz planı yapmak için ilk olarak mevcut vaziyetin analizi yapılmalıdır. Analiz sonucunda işletmenin durumu saptanabilir. Bu aşamada dış faktörler dikkatlice takip edilmeli, iç faktörlerdeki eksiklikler tespit edilerek zayıf yönler güçlendirilmelidir (Arslan, 2013:69). Kriz yönetim planı yapılırken bütüncül bir yöntem izlenmeli, yönetici ve çalışanların koordinasyonu ve iş birliği test edilmeli, muhtemel bir kriz anında hangi işin kim tarafından, nerede, nasıl ve ne amaçla yapılacağı belirlenmelidir.
- **Personel Politikası Belirlemek:** Krizin boyutları belirlenip kriz yönetim planı oluşturulduktan sonra yapılması gereken personel politikasını belirlemesidir. Kriz sürecinde insan kaynağı en önemli kaynaklardan birisi olsa da örgütler küçülmeye ve personeli işten çıkarma yoluna gidebilirler. Bu seçenek, motivasyon düşürücü olması sebebiyle en son düşünülmesi ve uygulanması gereken seçenektir (Çakmak, 2018:28). Örgütlerin hâlihazırda bir personel politikaları olmak zorundadır ancak kriz süreçleri olağan dışı süreçler olduğu için kriz durumlarında, olağan zamanlardaki politikaları yürütmek zorlaştığı için kriz dönemlerine yönelik personel politikalarının planlanması gerekmektedir. Yapılabilecek en doğru şey, personelin krizden en az seviyede etkilenmesini sağlamaktır çünkü kriz öncesinde ve kriz döneminde olduğu kadar, kriz sonrasında da en çok ihtiyaç duyulacak olan personeldir.

2.2.1.3. Kriz Sonrası Dönem

Kriz sonrası dönem, krizin sarsıcı ve yıkıcı etkilerinin bittiği ve kronikleşen krizin sona erdiği dönemdir. Bu dönemde yapılması gerekenler şu şekilde ifade edilmiştir (Çitektepe, 2016:97);

“Örgütler krizin sonuna geldiğinde ve bütün olumsuzluklardan arındığında, var olan kriz yönetim planı tekrar gözden geçirilerek gerekli değişiklikler yapılmalı. Bununla beraber muhtemel bir kriz öncesi, devreye sokulacak yeni kriz planlarının işlevselliği de artırılmalıdır.”

Örgüt yöneticileri krizin ardından bir araya gelerek yaşanan süreci ele almalı ve kapsamlı olarak değerlendirmelidirler. Bu doğrultuda ifade edildiği üzere; *“Kriz bittikten sonra gerçekleştirilen bu değerlendirme sürecine gözden geçirme aşaması denir. Bu aşamada yaşanmış olan krizin neden ortaya çıktığına, ileride benzer krizlerin yaşanması durumunda neler yapılabileceğine dair fikir edinmek amaçlanır”* (Özhasar ve Ege, 2019:56).

Kriz Sonrası Uyum Süreci veya Denge Durumuna Dönüş olarak da adlandırılan kriz sonrası dönem, örgütün yaşananları gözden geçirmesi, kriz öncesindeki faaliyetlerine geri dönmesi için yeniden yapılanması (reorganization), var olan kriz yönetim planları ve olasılık senaryolarını gözden geçirmesi, işlemeyen kriz yönetim planlarını yerine yenilerinin getirilmesi, kısa ve uzun vadeli planların yapılması, yöneticilere ve çalışanlara eğitimler verilmesi, kriz sürecinde merkezileşen otoritenin terk edilmesi ve demokratik işleyişe dönülmesi, kriz sürecinde yitirilen karşılıklı güven ve özgüvenin yeniden tahsis edilmesi gereken dönemdir.

Kriz sonrasında örgütün içinde görülen olumsuz etkilerin yok edilmesi ve yepyeni bir gelişim döneminin başlatılması için yapılması gerekenler şu şekilde sıralanmıştır (Dallaryan, 2006:27);

- Sistemli bir eğitim süreci başlatılarak tüm personelin eğitim konusundaki eksiklikleri giderilir.
- Yönetici pozisyonundaki çalışanlara yönelik geliştirme çalışmaları yapılır, çalışma ortamları ve şartları iyileştirilerek performansa dayalı ödüllendirme yapılır.
- Yönetici olmayan personelin yeni beceriler kazanması ve bu becerileri uygulaması sağlanır.
- Kriz dönemine yönelik değerlendirme yapılarak kriz yönetim ekibini örgüt içi geliştirme ve iyileştirme ekibine dönüştürülür.
- Uzun vadede verimli ve etkin bir kriz yönetimi için vizyon ve misyon çalışmaları yapılır.

2.2.2. Kriz Yönetimi Yaklaşımları

Çakmak’a (2018:22) göre krizler, genel yapı itibari ile birbirine belirli ölçüde benzeyen farklı dinamiklere sahip sorunlar olarak örgütlerin ve sistemlerin karşısına çıkmaktadır. Bu sürekli değişen yapının çözüme ulaşma süreci geciktikçe verdiği zarar artmakta, sistemin hayatını giderek daha fazla tehlikeye sokmaktadır. Gündüz (2020:35)’e göre ise krizin göz göre göre ortaya çıktığını gördükten sonra *“Evet, kriz yaşıyoruz”*, sözünü söyleyip o andan itibaren bir şeyler uygulamaya başlamak geç kalmanın bir belirtisidir. Krizlerde, işletmelerin kuruluşundan çöküşüne kadarki tüm süreçlerde yaşanabilme potansiyeli olduğunun bilinmesi ve *“Biz önlemimizi şimdiden alalım”* bakış açısı ile hareket edilmesi gerekliliğinin belirlenmesi oldukça önemlidir.

2.2.2.1. Proaktif (Önleyici) Yaklaşım

Proaktif yaklaşım, krizlerin oluşabilme ihtimalini göz önüne alarak gerekli tedbirlerin alınması temeline dayanmaktadır. Bu yaklaşımın içeriğinde; önleyici planlamalar ve ofansif (saldırgan) bir şekilde uygulanan stratejiler yer almaktadır. Proaktif yaklaşımlar, küresel ve sektörel bazdaki çevresel değişimlerin hızlı bir şekilde takip edilmesi, öngörücü ve koruyucu faaliyetlerin geliştirilmesi ve temel stratejilere göre uygulamaların esnetilerek, önleyici planlamaların yapılmasını sağlamaktır (Aksu, 2010:68; Gündüz, 2020:36). Tağraf ve Arslan (2003:149-160)’a göre kriz yönetiminde proaktif yaklaşım geliştirmek için aşağıdaki unsurların kullanılması gerekmektedir;

- Doğru ve yeterli bilgi akışını sağlamak,
- Göze alınacak risk miktarını belirlemek,
- Erken uyarı sistemleri oluşturmak,

- Krize karşı önleyici planlama yapmak,
- Planları yazıya dökmek,
- Fedakârlık miktarını belirlemek,
- Kriz önleme takımları oluşturmak.

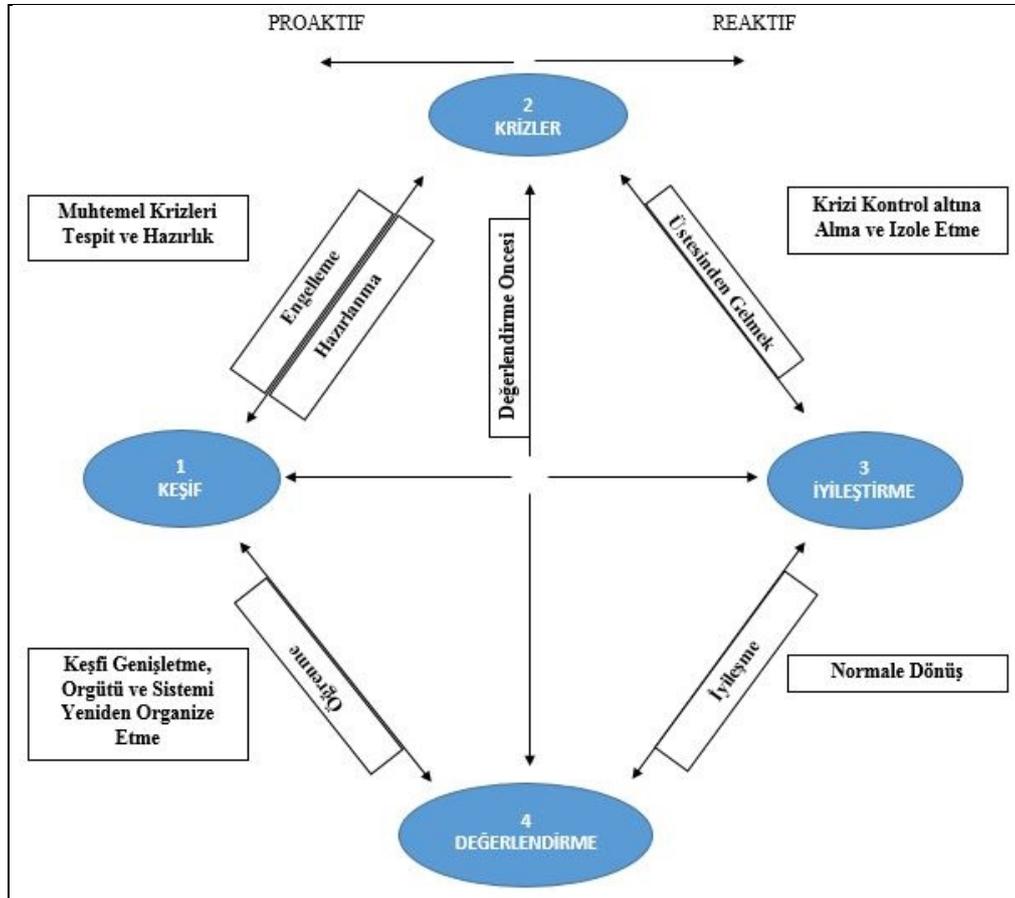
2.2.2.2. Reaktif (Tepkisel) Yaklaşım

Reaktif yaklaşım, “örgütlerin genel yönetim biçiminde var olan ve kriz durumunda belirgin bir şekilde ortaya çıkan ‘Kriz çıktı şimdi ne yapalım?’ sorusunun yanıtını ivedilikle arayan bir yönetim türüdür” (Çakmak, 2018:23). Proaktif yaklaşımda uygulanan stratejiler ne kadar ofansif ise reaktif yaklaşımda o kadar defansiftir. Reaktif yaklaşımda temel amaç, kriz durumuna geçildikten sonra ortaya konulan tepkiler ile krizin vereceği zararı en aza indirmek ve kriz durumundan mümkün olan en kısa zamanda çıkmayı sağlamaktır. Soysal vd.’ne göre reaktif yaklaşım her ne kadar yaygın olarak kullanılsa da proaktif yaklaşım günümüz örgütlerinde daha geçerlidir çünkü Proaktif yaklaşımla örgütler önceden alınan tedbirler ile muhtemel krizlerin etkilerini mümkün olduğu kadar azaltmayı başarabilmektedirler (Soysal vd., 2009:440).

2.2.2.3. İnteraktif (Etkileşimli) Yaklaşım

İnteraktif yaklaşım, kriz yönetimi sürecindeki tüm aşamaları bütüncül bir biçimde ele almaktadır. Bu yaklaşımın amacı; kriz yönetimi içerisinde yer alan yönetim fonksiyonları ile aynı işleve sahip olması, mevcut ve muhtemel kriz durumlarının engellenmesi ve çözüme kavuşmasını, normal duruma dönülmesi, gerekli derslerin çıkarılması ve ileriye yönelik öğrendiklerini uygulayacak bir yapı oluşturmaktır (Göral, 2014:428; Gündüz, 2020:38). Soysal ve arkadaşları tarafından “öğrenme aşaması” olarak nitelendirilen interaktif yaklaşım, kriz durumu yokken veya kriz yaşandıktan sonra edinilen deneyimlerin bir bütünü olarak kendini gösterir (Soysal vd., 2009:435).

Şekil 1. Kriz Yönetim Modeli

Kaynak: Mitroff vd., 1987:284.

2.2.3. Krizin Olumlu Sonuçları

Krizler her ne kadar örgütlerin varlıklarına yönelik birer tehdit olsalar da krizlerin yapısı ve etkili örgüt yönetimi sayesinde krizlerin olumlu sonuçlarından bahsetmek mümkündür. Krizler, örgütleri bazen yok olma aşamasına kadar getirebilmekte ve telafisi zor kayıplara neden olabilmektedirler. Bununla beraber kriz yönetimi süreçlerini başarıyla geçiren örgütler, krizin ardından birtakım kazançlar elde edebilmektedirler.

Yapılan pek çok çalışmada krizlerin örgütler üzerindeki olumlu etkileri araştırılmış, bu araştırmaların ortak yönleri aşağıdaki gibi özetlenmiştir (Meydan, 2005:40; Roux-Dufort ve Metais, 1999:115; Clair ve Dufrense, 2007:65; Aydemir ve Demirci, 2005:68; Akıncı, 2010:76’dan akt.: Çakmak, 2018:30);

- Örgütün zayıf yönleri ortaya çıkar.
- Örgütsel sorunların ortaya çıkmasını sağlar.
- Yeni rekabet avantajlarını görebilmek açısından bir fırsat teşkil eder.
- Sorunlara karşı daha gerçekçi ve etkin stratejiler geliştirilir.
- Örgütün değişime olan direncini kırarak değişme ve yenilenme yönündeki fikirlere daha açık olunacak bir ortam yaratır.
- Paydaşlar ile olan ilişkiler artar, iletişim gelişir.
- Yöneticilerin liderlik özelliklerinin ortaya çıkmasında etkin rol oynar.
- Kalitenin önemi anlaşılır.
- Örgütün misyonu, vizyonu, iklimi, kültürü örgütün öğrenme kapasitesine bağlı olarak yenilenir ya da güncellenir.
- Takım ruhunun oluşması ya da gelişmesine yardımcı bir etki sunar.
- Krizlerden başarılı bir şekilde sıyrılmak pazardaki konumu ve itibarı yükseltecek nitelikte bir imaj sağlar.
- Örgütlere öğrenme, büyüme ve uluslararasılaşma fırsatları tanır.
- Kriz deneyimi artar.

3. COVID-19 HASTALIĞININ DÜNYA VE TÜRKİYE TURİZMİNE ETKİLERİ

2019 yılı Aralık ayının sonlarında, yakın zamanda görülen pnömoni (halk arasında bilinen adı ile zatürre) olguları Çin’in Wuhan kentindeki Deniz Ürünleri Pazarı ile ilişkilendirilmiş, 31 Aralık 2019’da Wuhan Sağlık Komisyonu, Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Sağlık Komisyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezi tarafından yeni bir salgının ortaya çıktığı dünyaya ilan edilmiştir. Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezi tarafından, söz konusu salgının sebebi olarak yeni bir *koronavirüs*’ten bahsedilmiş ve 13 Ocak 2020’de resmen duyurulmuştur. İlk etapta 2019-n-Cov olarak adlandırılan *Yeni Koronavirüs*, sonrasında SARS-CoV-2 adını almıştır (Er ve Ünal, 2020:2; T.C. Sağlık Bakanlığı, <https://covid19.saglik.gov.tr/>). Hastalığın tanımlanmasının ardından geçen süre sonunda, 11 Şubat 2020’de Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization) tarafından Covid-19 olarak adlandırılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü, virüsün yayılma hızının da etkisiyle 11 Mart 2020 tarihinde Covid-19’u pandemi (küresel salgın) ilan etmiştir (Sürme, 2020:9). Gül ve Çelebi (2020:1704) koronavirüsleri;

“İnsanların, hayvanların, kuşların, yarasaların, farelerin ve diğer birçok vahşi hayvanın solunum, karaciğer ve merkezi sinir sistemlerini etkileyen koronavirüsler, insanları ve diğer omurgalı hayvanları birlikte enfekte eden bir virüs grubudur. Koronavirüsler soğuk algınlığı olarak bilinen genellikle hafif akut solunum yolu hastalıklarına neden olan yaygın insan patojenleridir”,

şeklinde tanımlamışlardır. Sürme (2020:12)’ye göre koronavirüsler;

“Soğuk algınlığı gibi toplumda yaygın görülen, kendi kendini sınırlayan hafif enfeksiyon tablolarından, Orta Doğu Solunum Sendromu (Middle East Respiratory Syndrome, MERS) ve Ağır Akut Solunum Sendromu (Severe Acute Respiratory Syndrome, SARS) gibi daha ciddi enfeksiyon tablolarına neden olabilen büyük bir virüs ailesidir.”

Koronavirüsler, insanlar, diğer memeliler ve kuşlar arasında yaygın olarak dağılan ve solunum, enterik (bağırsaklar ile ilgili), hepatik (karaciğer ile ilgili) ve nörolojik (beyin ile ilgili) hastalıklara neden olan zarflı RNA virüsleridir (Zhu vd., 2020:727; Gül ve Çelebi, 2020:1704). Hastalığın 2-14 gün süren bir kuluçka süresi olup, yüksek ateş (39 derece ve üzeri), öksürük, nefes darlığı, ishal gibi belirtileri vardır. Hastalıktan en ağır şekilde etkilenenler çoğunlukla 65 yaş ve üzerinde ve kronik rahatsızlıkları (*kanser, organ yetmezlikleri, diyabet, akciğer ve karaciğer hastalıkları*) olan insanlardır.

3.1. Dünyada ve Türkiye’de Covid-19

Koronavirüs çok kısa bir sürede dünyaya yayılmış ve birçok ülkeyi etkisi altına almıştır. Salgın insanlarda çok büyük bir kaygı ve korku yaratmış, salgının ilk dönemlerinde hastalıkla ilgili kesin ve net bilgilerin olmayışı insanlardaki kaygıyı ve korkuyu arttırmıştır. Yerel ve uluslararası örgütlerin salgınla ilgili paylaştığı bilgiler ve haberlerin artması insanlar üzerinde olumlu etki yaratsa da bu ölümcül hastalığı ortadan kaldıracak bir ilacın veya aşının olmaması, korkunun ve endişenin devam etmesine neden olmuştur.

Geçmişteki salgınlarla günümüzdeki salgınları kıyasladığımızda aradaki en büyük farkın yayılma ve bulaşma hızı olduğunu görmekteyiz. Bunun temel nedeni insan hareketliliğinin geçmişe oranla büyük bir artış göstermesidir. Küreselleşme sayesinde ulaşımın kolaylaşması ve seyahatlerin artması, Çin’de başlayan salgının dünyanın birçok bölgesine hızlıca yayılmasına sebep olmuş, ülkeler sınırlarını kapatarak şehirleri karantinaya almış, insanlar evlerine kapanmış ve gündelik hayat durmuştur (Turan ve Çelikyay, 2020:4).

Türkiye ilk vaka bildirimini 10 Mart 2020 gecesi yapmıştır. Türkiye’de Covid-19 kaynaklı ilk ölüm ise 17 Mart 2020’de gerçekleşmiştir. Bundan sonraki süreçte dünyada ve Türkiye’de salgınla mücadele ve kriz yönetimi kapsamında bir dizi düzenleme hayata geçmiş ve önlemler alınmaya başlanmıştır. Virüs özellikle kalabalık ortamlarda, insanların birbirlerine yakın temas etmesi, hapşuruk ve öksürük yollarıyla bulaştığı için insanlara ilk olarak “*sosyal mesafe*” çağrısı yapılmıştır. Başta sağlık olmak üzere, eğitim, din, askeri, hukuki, ekonomik ve sosyal alanlarda acil tedbirler alınmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Bu çalışmanın hazırlandığı 12 Aralık 2020 tarihinde dünyada (Türkiye dâhil 220 ülke DSÖ’ne rapor sunmaktadır) ve Türkiye’deki güncel Covid-19 vaka-ölüm sayıları Tablo 1’de gösterilmiştir;

Tablo 1. Dünyada ve Türkiye’de Covid-19 Vaka Durumu*

VAKA DURUMU	DÜNYA GENELİ	TÜRKİYE
Vaka Sayısı	69.521.294	1.809.809
Vefat Sayısı	1.582.674	16.199

* 12 Aralık 2020 tarihine ait verilerdir.

Kaynak: Dünya Sağlık Örgütü, 2020; T.C Sağlık Bakanlığı, 2020

Covid-19 salgını uluslararası örgütlerce resmen ilan edildikten sonra ülkeler art arda önlemler almaya başlamışlardır. Kriz yönetimi kapsamında değerlendirilebilecek olan birçok tedbir ve düzenlemeyi, salgın ve kriz yönetimi sürecini de ifade ettiği için, aşağıdaki gibi özetleyebiliriz;

- Çin’de başta Wuhan kenti olmak üzere birçok bölgede katı karantina uygulamaları başladı.
- ABD’de acil durum ilan edildi.
- İspanya ve İtalya gibi turistik ülkelerde karantina uygulamaları başladı, Fransa’da sokağa çıkma yasağı ilan edildi.
- Avrupa Futbol Şampiyonası, Eurovision Şarkı Yarışması ve Yaz Olimpiyatları 2021 yılına ertelendi.
- Havayolu işletmeleri salgının yoğun olduğu ülkelere olan seferlerini iptal etti.
- Vaka sayılarının yüksek olduğu ülkelerde eğitime ara verildi ve uzaktan eğitim modeline geçildi.
- Kamu personelleri için mesai saatlerine düzenleme getirildi, uzaktan çalışma imkânı olan kurumlar ve işletmeler uzaktan çalışma modeline geçti.
- Dünyanın birçok ülkesinde ve Türkiye’de de Mart 2020 – Haziran 2020 dönemleri arasında zaman zaman sokağa çıkma yasakları uygulandı.
- İnsanların kalabalık halinde ibadet ettiği mekânlar (başta Vatikan ve Kâbe) kapatıldı.

- Yerel ve uluslararası etkinlikler (toplantı, fuar, kongre, konser, festival vb.) iptal edildi veya ertelendi.
- Dünya Sağlık Örgütü’nün yayınladığı bilgilendirmelerle dünya genelinde sosyal mesafe, maske kullanımı, dezenfektan kullanımı ve temizlik ile ilgili uygulamalar başladı.
- Ülkeler, virüsün yayılmasını önlemek için Mart 2020 – Şubat 2020 döneminde havayolu trafiğini azaltarak durma noktasına getirirken bir yandan da komşularıyla sınırlarını kapatarak karayolu trafiğini de sonlandırdılar.
- Yurtdışından gelen vatandaşlar için 14 günlük karantina uygulaması yapıldı. Bu kişilerin 14 gün boyunca izole olmaları sağlandı.
- Yaygın Covid-19 testi uygulamasına geçilerek belirti gösteren kişilere test yapıldı.
- Ülkeler, sokağa çıkma yasağı ve sıkı karantina dönemlerinde kapanmak zorunda kalan işletmeler ve çalışanlar için ekonomi destek paketleri ve yardımlar sağladı.
- Ülkeler Mart 2020 – Haziran 2020 döneminde bir dizi düzenlemeyi hayata geçirerek salgının etkisini azaltmaya çalışmışlardır. Haziran 2020 itibarıyla dünyada ve Türkiye’de ‘*Normalleşme*’ adımları atılmaya başlanmıştır.
- Sokağa çıkma yasakları ve kısıtlamaları azaltılarak sonlandırılmıştır.
- Hava, kara ve deniz yolu ulaşımı tekrar faaliyete geçmiştir.
- Sosyal mesafe, maske ve hijyen konularında bilinçlendirme çalışmaları ve uyarılar yapılmıştır.
- Kamu kurumları ve özel işletmelerde, toplu taşıma araçlarında ve kamusal alanlarda maske takma zorunluluğu ile sosyal mesafe uygulamasına geçilmiştir.
- Uzaktan eğitim uygulaması sona erdi ve yüz yüze eğitim modeline geri dönüldü.
- Toplu etkinliklere kişi sayısı sınırlaması getirildi. Sınırlı etkinlikler pandemi kuralları çerçevesinde yapıldı.
- Normalleşme sürecinin başlamasıyla dünyada ve Türkiye’de hayat her ne kadar eskisi gibi normal olmasa da *yeni normal* ile birlikte bazı kısıtlamalar ve zorunluluklar hayatımıza girdi.

Bu çalışmanın hazırlandığı Kasım – Aralık 2020 dönemine kadar *normalleşme* dönemi devam etmiştir ancak vaka ve ölüm sayılarının salgının ilk dönemlerinin de üstüne çıkması neticesinde Türkiye’de yeni tedbirler ve düzenlemeler hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu düzenlemelerin başında kısmi sokağa çıkma yasakları gelmektedir. Türkiye’de hafta içi günlerde saat 21.00’den 05.00’e kadar, hafta sonu için ise Cuma günü saat 21.00’den Pazartesi günü saat 05.00’e kadar kısmi sokağa çıkma kısıtlaması uygulanmaktadır.

Tablo 2. Dünya Genelinde En Yüksek Vaka Sayısına Göre 20 Ülke*

ÜLKE	TOPLAM VAKA SAYISI	SON 24 SAATTE BİLDİRİLEN VAKA SAYISI	TOPLAM VEFAT SAYISI	SON 24 SAATTE BİLDİRİLEN VEFAT SAYISI
ABD	15.404.889	201.681	290.133	2.749
HİNDİSTAN	9.826.775	30.006	142.628	442
BREZİLYA	6.781.799	53.347	179.765	770
RUSYA	2.597.711	28.585	45.893	613
FRANSA	2.297.425	13.673	56.572	292
İNGİLTERE	1.787.787	20.964	63.082	516
İTALYA	1.787.147	16.988	62.626	887
İSPANYA	1.720.056	7.955	47.344	325
ARJANTİN	1.483.376	8.154	40.442	220
KOLOMBİYA	1.399.911	7.778	38.484	176
ALMANYA	1.272.078	29.875	20.970	598
MEKSİKA	1.217.126	11.897	112.326	671

POLONYA	1.102.096	9.594	51.728	232
İRAN	1.092.617	9.594	51.728	232
PERU	979.111	1.799	36.499	44
TÜRKİYE	1.809.809	30.424	16.199	222
UKRAYNA	872.228	13.514	14.755	285
G. AFRİKA	836.764	8.166	22.747	173
ENDONEZYA	605.243	6.310	18.511	175
BELÇİKA	600.397	3	17.692	6

Kaynak: Dünya Sağlık Örgütü, 2020; T.C Sağlık Bakanlığı, 2020

* 12 Aralık 2020 tarihine ait değerlerdir.

Tablo 2’de dünya genelinde toplam vaka sayısına göre ülkelerin durumu ve Türkiye’nin bu ülkeler arasındaki yeri sunulmuştur.

3.2. Covid-19 Krizinin Dünyada ve Türkiye’de Turizme Etkileri

Krizler, birçok olumsuz etkiler doğuran beklenmedik olaylardır. Örgüt içi faktörlerden kaynaklı krizlerle beraber sektörlere kötü yönde etki eden büyük ölçekli krizler de yaşanmaktadır. Turizm sektörü üzerinde olumsuz etkisi olan kriz sebeplerine örnek olarak ekonomik ve finansal sorunları, doğal afetleri, terör saldırılarını, sosyo-kültürel olayları ve siyasi sorunları verebiliriz. Bununla beraber salgın hastalıklar da birer kriz sebebidir. Salgın hastalıkları krize sebep olan dış faktörlerden “*biyolojik faktörler*” kategorisine yerleştirmek mümkündür. Bir destinasyonun turistik çekiciliğini yitirmesine sebep olan başlıca faktörlerden bir tanesi salgın hastalıklardır çünkü insanlar için en temel ihtiyaç ve talep güvenlidir (Çeti ve Ünlüoğlu, 2019:110).

Covid-19 krizi, beraberinde getirdiği zorunlu düzenlemeler neticesinde dünya genelinde turizm faaliyetlerine çok büyük bir darbe vurmuştur ve bu darbenin etkisi devam etmektedir. Turizm, yaklaşık 60 sektörü doğrudan, 185 sektörü de dolaylı olarak etkilemektedir. Bu açıdan turizm, en rekabetçi ve en çok döviz kazandıran sektör konumundadır. Toplam istihdamın %8’ini oluşturan turizm, en çok istihdam yaratan ve alt yapı sektöründen sonra en yaygın ikinci sektördür (Bahar ve Çelik İlal, 2020:126).

Turizm son derece hassas ve kırılabilir bir sektördür. Turistik ürünlerin üretildikleri yerde tüketilmesi, turizmin emek-yoğun bir hizmet sunması, turistik ürünün stoklanamaz olması, en temel ihtiyaç olan güvenlik algısının turistlerin destinasyon tercihinde büyük rol oynaması, otomasyona gidilemeyen ve bu nedenle büyük oranda insan odaklı bir sektör olması turizmin hassas ve kırılabilir bir sektör olmasının temel sebepleridir. Örneğin 11 Eylül saldırıları sonrasında Amerika’ya yönelik güvenlik algısında bir kırılma olmuş ve o dönem havayolu seyahatlerinde ve dolayısıyla ziyaretçi sayılarında azalma olduğu gözlemlenmiştir.

Turizm üzerinde etkili olan krizlerin çoğunlukla dış faktörlerden kaynaklandığını (terör, doğal afet, salgın hastalıklar, ekonomik krizler vb.) söyleyebiliriz. Yaşanan olaylar neticesinde turizm faaliyetleri azalmakta, destinasyonlara olan talep düşmekte, ülkelerin pazar payı azalmakta, turizm harcamalarında düşüş yaşanmakta, turizm yatırımları durmakta, destinasyonların imajı zarar görmekte, bölgesel kalkınma durma noktasına gelmekte, istihdam oranı azalmakta, turizm çalışanları işinden olmakta ve bunlar yeni krizlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Covid-19’un en çok etkilediği sektörlerden olan turizmde, 2020 yılı sonunda yaklaşık 1,2 trilyon \$ kayıp yaşanması beklenirken, uluslararası turist sayısında ise 850 milyon ile 1,1 milyar arasında kayıp (2020’nin ilk 8 ayına göre ve 2019’un aynı dönemi ile kıyaslandığında %70’lik bir düşüş) beklenmektedir. Yaklaşık 120 milyon turizm çalışanının ise işini kaybedeceği tahmin edilmektedir (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü – UNWTO, 2020).

Uluslararası seyahat oranlarına bölgesel olarak baktığımızda; 2019 yılı ile kıyaslandığında 2020’nin ilk 8 aylık döneminde Asya-Pasifik’te %79, Afrika’da %69, Orta Doğu’da %69, Avrupa’da %68 ve Amerika’da %65 oranında azalma gerçekleşmiştir.

Tablo 3. 2015 – 2020 Yılları Arasında Türkiye’ye Gelen Ziyaretçiler

Yıllar	Yabancı Ziyaretçi (A)	Değişim Oranı %	Yurtdışı İkametli Ziyaretçiler (B)	Değişim Oranı %	Toplam Ziyaretçi (A+B)	Değişim Oranı %
2015	36 244 632	-1,61	4 869 437	1,67	41 114 069	-1,23
2016	25 352 213	-30,05	5 554 467	14,07	30 906 680	-24,83
2017	32 410 034	27,84	5 559 790	0,10	37 969 824	22,85
2018	39 488 401	21,84	6 624 191	19,14	46 112 592	21,45
2019	45 058 286	14,11	6 688 913	0,98	51 747 199	12,22
2020*	9 458 589	-74,03	2 451 749	-52,27	11 910 338	-71,34

* Ocak – Eylül 2020 /

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2020; Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020

Tablo 3’te 2015 yılı itibariyle ülkemize gelen ziyaretçi sayıları sunulmuştur. Son 5 yıl içerisinde Türkiye’ye gelen ziyaretçi sayılarına baktığımızda krizlerin turizm üzerindeki etkilerini net bir şekilde görebilmekteyiz. Öncelikle 2015 ve 2016 yılları arasındaki değişim oranı dikkati çekmektedir. 2016 yılında Türkiye’de gerçekleşen terör saldırıları sebebiyle ziyaretçi oranında dikkate değer bir azalma olmuştur. 2020 yılına gelene kadar arada geçen sürede terör saldırılarından kaynaklı krizlerin etkisi azalmış ve rakamlar yukarıya doğru seyretmeye başlamıştır ancak 2020 yılına geldiğimizde patlak veren Covid-19 krizi, Ocak – Eylül 2020 rakamlarının da ifade ettiği üzere, benzeri görülmemiş bir düşüşe sebep olmuştur.

Tablo 4. Aylara Göre Türkiye’ye Gelen Ziyaretçiler (Ocak – Eylül 2020)

Aylar	Yabancı Ziyaretçi	Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Değişim Oranı (%)	Yurtdışı İkametli Ziyaretçiler	Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Değişim Oranı (%)	Toplam Ziyaretçi	Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Değişim Oranı (%)
Ocak	1 787 435	16,11	499 575	8,57	2 287 010	14,37
Şubat	1 733 112	3,76	463,341	4,43	2 196 453	3,90
Mart	718 097	-67,83	250 440	-51,26	968 537	-67,73
Nisan	24 238	-99,26	-	-	24 238	-99,36
Mayıs	29 829	-99,26	-	-	29 829	-99,34
Haziran	214 768	-95,96	81 072	-87,55	295 840	-95,04
Temmuz	932 927	-85,90	448 877	-43,64	1 381 804	-81,36
Ağustos	1 814 701	-71,23	377 550	-46,74	2 192 251	-68,76
Eylül	2 203 482	-59,40	330 894	-40,48	2 534 376	-57,64
TOPLAM	9 458 589	-74,03	2 451 749	-52,27	11 910 338	-71,37

Kaynak: TÜİK, 2020; Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020

Tablo 4’te 2020’de aylara göre Türkiye’ye gelen ziyaretçi sayıları sunulmuştur. Covid-19 krizinin Türkiye turizmi üzerindeki etkisini yukarıdaki tabloda yer alan verilere baktığımızda açıkça görebilmekteyiz. Salgından hemen önceki Ocak ve Şubat aylarındaki rakamlar, Türkiye turizminin 2019’da kaydettiği yükselişi sürdüreceğinin işareti olarak göze çarpıyor ancak salgının patlak verdiği Mart ayı ile birlikte çok büyük oranda bir düşüş yaşanmıştır. Seyahatlerin kısıtlanıp turizm faaliyetlerinin durma noktasına geldiği Mart – Haziran döneminde bir önceki yıla göre değişim oranı neredeyse %100’e dayanmıştır. Ancak kriz yönetimi çerçevesinde ele alabileceğimiz düzenlemelerin hayata geçmesi, kontrollü normalleşme ve yeni normal hayat kuralları ile birlikte Haziran – Eylül döneminde kısmen ve az da olsa düzelmeye kaydedilmiştir.

Tablo 5. Yıllara Göre Turizm Gelirleri ve Ortalama Harcama (2015 – 2020)

Yıllar	Yabancı Ziyaretçi Turizm Geliri (1000\$)	Yabancı Ziyaretçi Ortalama Harcama (\$)	Yurtdışı İkametli Vatandaş Turizm Geliri (1000\$)	Yurtdışı İkametli Vatandaş Ortalama Harcama (\$)	GSM+Marina Hizmet Harcamaları (1000\$)	Toplam Turizm Geliri (1000\$)	Değişim (%)	Ortalama Harcama
2015	25 438 923	715	5 843 074	970	182 781	34 464 777	-8,28	756
2016	15 991 381	633	5 964 853	978	151 206	22 107 440	-29,74	705
2017	20 222 971	630	5 908 752	903	151 933	26 283 656	18,89	681
2018	24 028 311	617	5 345 472	801	139 142	29 512 926	12,29	647
2019	28 704 946	642	5 688 271	796	127 116	34 520 332	16,97	666
2020*	6 167 353	680	1 928 881	886	49 327	8 145 561	-69,4	724

* Ocak – Eylül 2020 (Nisan, Mayıs ve Haziran ayları TÜİK tarafından pandemi nedeniyle hesaplanamamıştır. 2020 yılı değişim oranları bir önceki yılın aynı dönemine göredir.)

Kaynak: TÜİK, 2020; Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020; Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), 2020.

Tablo 5'te Türkiye'nin son 5 yılda elde ettiği turizm gelirleri ve ortalama harcama verileri sunulmuştur. Son olarak Tablo 6'da 2020 yılının Ocak – Eylül dönemi, aylara göre turizm gelirleri sunulmuştur.

Tablo 6. Aylara Göre Turizm Gelirleri (Ocak – Eylül 2020)

Aylar	Yabancı Ziyaretçilerden Elde Edilen Gelir (1000\$)	Yabancı Ziyaretçiler Ortalama Harcama (\$)	Yurtdışı İkametli Vatandaş Ziyaretçilerden Elde Edilen Gelir (1000\$)	Yurtdışı İkametli Vatandaş Ziyaretçiler Ortalama Harcama (\$)	GSM Dolaşım Hizmetleri ve Marina Harcamalarından Elde Edilen Gelir (1000½)	Toplam Turizm Geliri (1000\$)
Ocak	1 463 303	708	364 897	787	5 808	1 834 008
Şubat	1 168 804	702	305 180	787	5 462	1 479 447
Mart	660 243	729	121 039	796	6 467	787 750
Nisan	-	-	-	-	-	-
Mayıs	-	-	-	-	-	-
Haziran	-	-	-	-	-	-
Temmuz	323 196	610	232 624	942	5 589	561 409
Ağustos	1 125 150	657	488 375	1 016	8 778	1 622 303
Eylül	1 426 656	652	416 764	933	17 223	1 860 644
TOPLAM	6 167 353	680	1 928 881	886	49 327	8 145 561

* Ocak – Eylül 2020 (Nisan, Mayıs ve Haziran ayları TÜİK tarafından pandemi nedeniyle hesaplanamamıştır)

Kaynak: TÜİK, 2020; Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020; TCMB, 2020.

Tablo 5 ve Tablo 6'ya baktığımızda, tıpkı aylara ve yıllara göre Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayılarında olduğu gibi aynı yıllarda ve aylarda düşüşlerin yaşandığı görülmektedir. Azalan ziyaretçi sayısının bir sonucu olarak turizm gelirleri de azalmıştır. Covid-19 krizinin başlangıç dönemi olan Mart, Nisan ve Mayıs aylarındaki gelir kaybı Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında alınan tedbirler, yürürlüğe konulan düzenlemeler, çıkarılan genelgeler, kamu – özel sektör iş birlikleri, kısacası kriz yönetimi düzenlemeleri neticesinde ilgili dönemdeki gelir kaybı hızı yavaşlamıştır ancak geçen yılın aynı dönemine göre gelir kaybı çok yüksektir.

4. TÜRKİYE’DE TURİZM İŞLETMELERİNE YÖNELİK COVID-19 DÜZENLEMELERİ

Covid-19 krizinde, vaka ve vefat sayılarının artmasıyla birlikte hükümetlerin önlemlerini ve düzenlemelerini arttırmaları zaruri olmuştur. Sosyal etkinlikler ertelenmiş veya iptal olmuş, toplu ulaşım araçlarında kişi sayısı kısıtlanmış, şehirlerarası münferit ve toplu ulaşım sınırlandırılmış veya durdurulmuş, ilk etapta 65 yaş ve üzerine sonrasında 20 yaş ve altı kişilere sokağa çıkma yasağı getirilmiş, Mart – Haziran 2020 döneminde 30 büyükşehir ve Zonguldak ilini kapsayan sokağa çıkma yasakları uygulanmış, yurtdışından gelen kişiler 14 gün boyunca devlet yurtlarında karantina altına alınmış ve kamusal alanlarda maske – sosyal mesafe tedbirleri uygulanmaya başlamıştır (Demir vd., 2020:82).

2020 yılının haziran ayı itibariyle, *normalleşme* süreci ile birlikte öncelikle sokağa çıkma yasakları sonlandırılmış sonrasında ise kontrollü sosyal hayata yavaş yavaş geri dönmeye başlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlandığı Aralık ayına kadar devam eden kontrollü sosyal hayat düzenlemeleri ve tedbirlerinde kısmi sokağa çıkma yasaklarına geri dönmüştür. Salgın krizinin yönetimi sürecinde turizm işletmelerinin de uymakla yükümlü olduğu birtakım kurallar koyulmuştur. Çalışmamızın bu kısmında, Covid-19 krizi yönetimi kapsamında getirilen kurallar ve düzenlemeler, konaklama, seyahat ve yiyecek – içecek işletmeleri kapsamında incelenmiştir.

Covid-19 krizi yönetimi kapsamında konaklama işletmelerine yönelik alınan tedbirler, düzenlemeler ve kararları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

- Misafir kayıtlarının (*son 14 gün içerisinde bulunduğu ülkeler ve konaklaması sonrasında ülke içindeki seyahat planı dâhil*) tam ve düzenli tutulması gerekmektedir.
- Odalar ve diğer kapalı alanlardaki camlar günlük rutin temizlik esnasında açık olmalı, temizlik sonrasında en az 1 saat havalandırılmalıdır.
- Oda temizliğini yapan kişi her oda temizliğinden sonra yeni eldiven giymelidir.
- Havuzların klor düzeylerinin mevzuatta belirlenen seviyede olmasına dikkat edilmelidir.
- Sauna, masaj salonları, spor salonları ve çocuk kulüpleri mümkün olduğunca kullanılmamalıdır. Kullanım durumunda rezervasyonla sınırlı sayıda misafir alınmalıdır.
- Odalarda bulunan klimaların düzenli olarak bakımının yapılması gerekmektedir.
- Konaklama tesislerinde Covid-19 belirtileri gösteren kişiler diğer misafirlere ivedilikle ayrılıp, maske takması sağlanarak en yakın sağlık kuruluşuna başvurusu sağlanmalıdır.
- Covid-19 tanısı konulan misafirin odası 24 saat süreyle havalandırılmalı ve boş tutulmalıdır. Sonrasında detaylıca temizlenerek başka misafirlere tahsis edilmelidir.
- Konaklama tesisinde görevli tüm personele Covid-19 ile ilgili eğitimler verilmelidir.
- Lobi, lavabolar, koridorlar ve asansörler gibi ortak alanlarda el dezenfektanı bulundurulmalı, bilgilendirme afişleri asılmalıdır. Ortak alanlarda sosyal mesafe kuralları uygulanmalıdır (T.C. Sağlık Bakanlığı Covid-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi, 2020:451).
- Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı tarafından konaklama, yeme – içme, tur ve transfer araçları, kongre ve sanat tesisleri, temalı parklar ve deniz turizmi tesislerine verilen **Güvenli Turizm Sertifikası**, oda sayısı 50 ve üzeri olan (01.01.2021 itibariyle 30 ve üzeri olan) konaklama tesisleri için zorunlu, oda sayısı 50’den az (01.01.2021 itibariyle 30’dan az) olan konaklama tesisleri ve diğer alanlar için isteğe bağlı olup sertifikayı almak isteyen tesis işletmeleri yetkili uluslararası akreditasyon kuruluşlarına başvuruda bulunabilmektedirler. Bir aylık periyotlarla 1 gün içerisinde yapılan denetimler sonunda verilen sertifika, konaklama işletmesinin Covid-19 tedbirlerine uyumlu olduğunu göstermektedir. Konaklama tesisleri için değerlendirme formunda temel yükümlülükler, misafirin otele girişi, personel için alınacak önlem ve uygulamalar, genel alanlarda düzenlemeler (*yatak odaları, mutfaklar, yeme – içme üniteleri, yüzme havuzları ve plajlar, spor salonları ve SPA*), güvenlik, otel taşıtları, lojmanlar, atık yönetimi, depolama, acil durum ve izolasyon, tabela, logo, sertifika ve QR kod başlıkları altında kriterler ve kurallar belirlenmiştir ve değerlendirmeler bu kriterlere göre yapılmaktadır (<https://tga.gov.tr>).
- Sokağa çıkma yasakları ve kısıtlamalar döneminde çalışmayan kişiler için Kısa Çalışma Ödeneği sağlanmıştır.

- Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan belgeli yatırımcılardan ve işletmelerden 2020'de tahsil edilmesi gereken kira, kesin izin, kesin tahsis, kullanma izni ve yararlanma payları ödemeleri 6 ay ertelenmiştir.
- 1 Ocak 2021'de yürürlüğe girmesi öngörülen konaklama vergisinin yürürlük tarihi 1 Ocak 2022'ye ertelenmiştir.

Covid-19 krizi yönetimi kapsamında yiyecek – içecek işletmelerine yönelik alınan tedbirler, uygulamalar ve kararları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

- Bu tedbirler restoran, lokanta, kafeler ile içinde yeme-içme hizmet alanı bulunan dinlenme tesisleri, kitapçılar, büfe ve kantinler ile diğer işletmelerin restoran-kafe bölümleri dâhil yeme-içme sektöründeki işletmeler için geçerlidir.
- İşletmeciler tesisin tamamında sosyal mesafe önlemlerini almakla yükümlüdür. Genel kullanım alanlarına ve oturma düzenine ilişkin sosyal mesafe planı hazırlanmalı, misafir kapasitesi bu plana göre belirlenmeli, plana uygun misafir kabul edilmeli ve kapasite bilgisi tesisin görülebilir bir noktasına asılmalıdır.
- Tesis giriş holünde veya dış cephesinde ve misafir ile personelin kolayca görebileceği genel kullanım alanlarında, tesiste uygulanan ve uyulması gereken Covid-19 tedbirleri ve kurallarını yer aldığı panolar düzenlenmelidir.
- Misafirlere tesise girişte termal kamera veya temassız ateş ölçümü uygulanmalıdır.
- Tesis girişlerinde el dezenfektanı bulundurulmalı ve misafirler ellerini dezenfekte ettikten sonra tesise kabul edilmelidir.
- Maskesiz misafirler tesise kabul edilmemeli, maskesi olmayanlar için maske bulundurulmalı, yeme-içme faaliyeti dışında ve masadan kalktıklarında maske takmaları sağlanmalıdır.
- Yemek salonları, giriş alanı ve holü, ilave salonlar gibi genel alan kullanımları ve açık alanlar dâhil tesisin tamamı sosyal mesafe planına uygun olarak düzenlenmelidir. Tesis içinde veya dışında sıra oluşabilecek her yerde 1,5 metre ara ile sosyal mesafe sınırlandırmaları yapılmalıdır.
- Masalar arası mesafe her yönden 1,5 metre, yan yana sandalyeler arası 60 cm olacak şekilde düzenlenmelidir. Masalarda sadece karşılıklı oturma düzeni sağlanmalıdır.
- Her masada el antiseptiği bulunmalıdır.
- Mümkün olduğunca temassız ödeme alınmalıdır. Temassız pos cihazı kullanılması halinde, her kullanımdan sonra cihazın %70'lik alkolle silinerek dezenfekte edilmesi gerekmektedir.
- Personelin Covid-19 hakkında bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Bütün personel ağız ve burnu kapatacak şekilde tıbbi maske kullanmalıdır.
- Gıda güvenliği ve mutfak hijyeni uygulamalarının ilgili mevzuat ve yönetmeliklere uygun yapılması sağlanmalıdır.
- Çapraz bulaşmayı önlemek için, işlem görmemiş gıda maddeleri ile hazırlanmış gıdalar mutfakta birbirlerinden ayrı yerlerde muhafaza edilmelidir. Ayrıca, hiçbir gıda maddesi zeminle temas ettirilmemelidir.
- Mutfakta, personelin uyması gereken kurallar ve iyi hijyen uygulamaları ile ilgili görsel/yazılı bilgilendirme yapılmalıdır (T.C. Sağlık Bakanlığı Covid-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi, 2020:141-146).
- Son olarak, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 20 Mayıs 2020 tarihinde yayınlanan Yeme-İçme Tesislerinde Kontrollü Normalleşme Süreci konulu genelge ile yiyecek – içecek işletmelerinde genel ilkeler, misafir kabulü, yemek salonu ve genel kullanım alanları, personel, genel temizlik ve bakım, mutfak ve servis alanları ve işletme araçları ile ilgili uygulamalar tesislere duyurulmuştur (<https://www.ktb.gov.tr>).

Türkiye'de Covid-19 krizi yönetimi sürecinde hava, kara, deniz ve demiryolu taşımacılığı hizmeti veren işletmelerin uyması gereken kurallar ve uygulamalar aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- T.C İçişleri Bakanlığı tarafından alınan kararla 14 Mart 2020’den 17 Nisan 2020 tarihine kadar Almanya, Avusturya, Hollanda, Belçika, Norveç, İsveç, Danimarka, İspanya ve Fransa ülkelerine mensup vatandaşların Türkiye’ye girişleri kısıtlanmıştır.
- Sağlık Bakanlığı Bilim Kurulu kararlarına göre 21 Mart 2020 itibariyle 46 ülkeye daha uçuşlar durdurulmuştur. 27 Mart 2020 itibariyle dış hat uçuşları durdurulmuştur. 3 Nisan 2020 itibariyle tüm iç hat uçuşları durdurulmuştur (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2020).
- Türkiye genelinde uygulanan sokağa çıkma kısıtlamaları süresince şehirlerarası seyahatler de kısıtlanmıştır.
- Kontrollü normalleşme sürecine geçilmesiyle birlikte **Hayat Eve Sığar** (HES) uygulaması da hayata geçirilmiştir. Bu uygulama üzerinden kimlik bilgileri ile alınan kod vasıtasıyla şehirlerarası seyahat yapmak isteyen kişilerin ilgili personele HES kodunu beyan etmesi yeterli olmaktadır.
- Araçların içine Covid-19 ile ilgili uyulması gereken kurallar görünür bir şekilde asılmalı, aracı kullananlar ve yolcuların bu kurallara uyması sağlanmalıdır. Terminaller ve araçlarda Covid-19 ile ilgili önlemlere dair anonslar yapılmalıdır.
- Araçlarda giriş kapısının yanına el antiseptiği konulmalıdır.
- Çalışan personelin Covid-19 ile ilgili bilgilendirilmesi sağlanmalıdır. Bilet satış ofislerinde, yazıhanelerde, yönetimde çalışan personellerle mümkünse yüz yüze toplantılar veya etkinlikler sınırlandırılmalı, telekonferans veya çevirim içi etkinlikler ve toplantılar yapılmalıdır.
- Araçlara biniş, yolculuk ve iniş süresince maske kullanımı sağlanmalıdır.
- Yolculuk süresince ateş, öksürük, burun akıntısı, solunum sıkıntısı belirtileri gösteren çalışanlar diğer personelden ve varsa yolculardan ayrı bir bölümde izolasyona alınmalı ve tıbbi maske takarak sağlık kuruluşuna yönlendirilmelidir.
- Araçlarda her gün düzenli olarak temizlik yapılmalıdır. Araçların temizliği ve dezenfeksiyonu yolcu kullanımından önce ve sonra yapılmalıdır.
- Mola yerleri, istasyonlar, dinlenme tesisleri vb. yerlerdeki tuvaletlere ve araçta bulunan tuvaletlere el yıkama ve maske kullanımı ile ilgili afişler asılmalıdır.
- Yolcular arasında birer koltuk boşluk bırakılarak seyahat etmeleri sağlanmalıdır.
- Kısa süreli seyahatlerde (2 saat) su dışında yeme – içme yapılmamalıdır.
- Trenlerde yemek vagonu kapalı olmalıdır.
- Sosyal uygulamaların haricinde, iç hat uçuşlarında KDV oranı Haziran 2020 sonuna kadar %18’den %1’e indirilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı Covid-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi, 2020:157-162).

SONUÇ

Gerek kamu yönetiminde gerekse özel işletme yönetiminde krizlere her zaman hazırlıklı olmak ve kriz yönetim sürecini bilmek bir tercih değil zorunluluktur. Krizin farkında olmak, krizle mücadelede hazır olmak, kriz yönetimi yaklaşımlarından işletme için en uygun olanını bulmak, kriz sürecini en iyi şekilde yönetmek, krizin olumsuz sonuçlarını azaltarak krizden olumlu çıkarımlar elde etmek ve olası krizlerin yaşanmasını engellemek günümüz yönetim anlayışında özümsemesi gereken faaliyetlerdir.

Konaklama ve seyahat, ulaştırma ve yiyecek-içecek işletmeleri, Covid-19 salgınının başından itibaren hayata geçirilen düzenlemelerden etkilenmişlerdir. Salgını kontrol altına alma amacıyla uçuşların durdurulup sınır kapılarının kapatılmasından maske-mesafe-temizlik uygulamalarına, şehirlerarası seyahat kısıtlamalarından Güvenli Turizm Sertifikası’na kadar bir dizi düzenleme turizm işletmelerinin rutin işleyişinde değişiklik yapmalarına neden olmuştur. Rezervasyon iptalleri, kapasitelerin azaltılması, seyahatlerin kısıtlanması gibi başlıca sebeplerden ziyaretçi sayılarında azalma olmuştur. Sosyal yaşamın salgın şartlarına uyumlu hale getirilmesine yönelik düzenlemelerle vaka sayıları 2020 yılının yaz döneminde belirli bir oranda sabit kalmıştır (T.C Sağlık Bakanlığı Covid-19 Bilgilendirme Platformu, 2020). Kontrollü gevşeme dönemi olarak adlandırabileceğimiz bu dönemde turizm işletmeleri kısıtlamalar çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir ancak istatistiksel veriler düzenlemelere rağmen bir önceki yıla kıyasla ziyaretçi sayılarında çarpıcı oranda bir

düşüş olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgulara bakarak söz konusu düzenlemelerin salgını kontrol altına alma, sosyal yaşamı ve iş düzenini salgın koşullarına adapte etme ve vaka-ölüm sayılarını yavaşlatma açısından etkili olduğunu ifade edebiliriz. Öte yandan dünyada ve Türkiye’de ziyaretçi sayıları ve turizm gelirlerine baktığımızda, turizm işletmelerini kapsayan düzenlemelerin büyük orandaki düşüşe engel olmadığını görmekteyiz.

Hali hazırda devam eden Covid-19 salgınına karşı turizm işletmelerinde yapılan düzenlemeler turizm sektörünün yaşadığı krizi yönetmede tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Bu başarısızlığın birçok nedeni vardır. İnsan hayatının mevzu bahis olduğu böylesi bir kriz döneminde insanların evlerine kapanıp seyahat edememeleri nedeniyle seyahat endüstrisi büyük zarar görmüştür. Uluslararası seyahatlerin sekteye uğramasının yanı sıra iç turizmde de düşüş yaşanmıştır. Söz konusu düzenlemeler ekseninde ve salgının gölgesinde geçen bir turizm sezonunun sonunda elde edilen verilere baktığımızda düzenlemeler sezonun *kayıp* olarak nitelendirilmesinin önüne geçememiştir. Her halükârda *kayıp* olacağı öngörülen turizm sezonu öncesinde, ülke çapında *tam kapanma* uygulanarak vaka ve vefat sayıları mümkün olan en az seviyeye düşürülebilirdi. Bu sayede yabancı misafirlere güvenli destinasyon algısı oluşturularak ziyaretçi sayıları elde edilen verilerin üzerine çıkarılabildi.

Bu çalışmanın hazırlandığı Aralık ayı itibarıyla salgın devam etmektedir ve aşılama faaliyetlerine başlanmıştır. Türkiye’nin de içerisinde olduğu aşı çalışmalarından olumlu haberlerin geldiği bu günlerde, ilerleyen süreçte tıpkı yaygın test gibi yaygın ve ulaşılabilir aşı uygulamalarıyla birlikte hayatın salgından önceki duruma döndürülmesi amaçlanmaktadır. Bundan sonraki süreçte aşılama çalışmalarının artması ve hızlanması öngörülmektedir. Yeterli aşı tedarikinin sağlanıp aşılamanın sorunsuz ilerlemesi, salgının kontrol altına alınmasında önemli bir adım olacaktır. Koronavirüs, üretilen aşılardan sayesinde etkisini tamamen yitirse bile yaklaşık bir yıldır hayatımızın bir parçası olan ve milyonlarca insanın ölümüne, hastalanmasına ve işsiz kalmasına sebep olan salgının etkilerinin bir süre daha devam edeceği söylenebilir. Dolayısıyla salgından sonraki sürecin şimdiden planlanması, kriz sonrası yönetim anlayışıyla bu acılı sürecin ele alınması ve bu krizden çıkarılan olumlu derslere iyi çalışılarak yeni krizlerin önlenmesi veya yeni krizlere karşı daha hazır olunması gerekmektedir.

Bu çalışmada doküman analizi ve literatür taraması yöntemleri kullanılmıştır. İstatistiksel veriler ikincil kaynaklardan elde edilerek derlenmiştir. Verilerin sadece Türkiye özelinde detaylandırılması çalışmanın kısıtlılığını oluşturmaktadır. Çalışmanın hazırlandığı süreçte Covid-19 salgını ve kriz yönetimi konularını bir arada ele alan çalışma sayısının az olduğu görülmüştür. Covid-19 salgını bir kriz süreci olarak görülüp bu çalışma yapılmıştır. Aynı bağlamda nitel ve nicel yöntemlerle Covid-19’un turizm işletmelerine etkileri yönetici olmayan, alt, orta ve üst kademe yönetici personel ve işletme sahipleri açısından araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- AKGEMCİ, Tahir (2008), **Stratejik Yönetim**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- AKINCI, Zeki (2010), “*Konaklama İşletmelerinde Kriz Yönetimi: Alanya Bölgesindeki Konaklama İşletmelerinde Kriz Sürecinde Karşılaşılan Sorunların Tespit ve Çözümüne Yönelik Bir Araştırma*”, **Doktora Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- AKSU, Metin (2010), **Kriz Yönetimi: Krizleri Fırsata Çevirmenin Yolları**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2.Baskı.
- AKTAN, Coşkun Can (2004), “*Genel Olarak Kriz Kavramı ve Özellikleri*”, **E-Makale**, <http://www.canaktan.org/yonetim/kriz-yonetim/genel-olarak.htm> (Erişim Tarihi: 03.12.2020).
- AMERİKA’NIN SESİ (2010), “*İzlanda’da Yükselen Kül Bulutları Uluslararası Hava Trafiğini Aksatıyor*”, **E-Haber**, 16 Nisan 2010, <https://www.amerikanin sesi.com/a/izlandadaki-yanardag-kul-bulutlar-hava-trafigini-etkiliyor-91031274/883150.html> (Erişim Tarihi: 03.12.2020).
- ARSLAN, Gökhan (2013), “*Liderliğin Kriz Yönetimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- AŞIK, Mehmet (2016), “*Turizm İşletmelerinde Kriz ve Kriz Yönetimi: Bodrum Bölgesindeki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- AYDEMİR, Muzaffer ve DEMİRCİ, Kemal M. (2005), “*Son Dönemlerde Yaşanan Krizlerin İşletmeler Üzerindeki Olumlu Etkilerinin Analizi*”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.29(1), ss.65-81).
- BAHAR, Ozan ve ÇELİK İLAL, Nur (2020), “*Coronavirüsün (Covid-19) Turizm Sektörü Üzerindeki Ekonomik Etkileri*”, **International Journal of Social Sciences and Education Research**, S.6(1), ss.125-139.
- BAYAZIT, Zeynep Özgür Çengel, DİZDARLAR, Işın ve TEPE, Fulya (2003), “*İşletmelerde Kriz Yönetimi ve Bir Vaka Çalışması*”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF 11. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı**, Uyum Ajans Yayını, Afyonkarahisar, ss.363-380.
- BOIN, Arjen ve LAGADEC, Patrick (2000), “*Preparing For The Future: Critical Challenges in Crisis Management*”, **Journal of Contingencies and Crisis Management**, S.8(4), ss.185-191.
- BOOTH, Simon (1990), **Interactive Simulation and Crisis Management Training, Contemporary Crises**, S.14, ss.381-394.
- BOZKULAK, Gamze (2019), “*Örgüt Kültürünün Kriz Yönetimine Etkisi*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- CAN, Halil (1997), **Organizasyon ve Yönetim**, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- CLAIR, Judith ve DUFRENSE, Ronald L. (2007), “*How Companies Can Experience Positive Transformation From A Crisis*”, **Organizational Dynamics**, S.36(1), ss.63-77.
- ÇAKMAK, Tolga Fahri (2018), “*Turizm Endüstrisinde Kriz Yönetimi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Alan Araştırması*”, **Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÇETİ, Buse ve ÜNLÜÖNEN, Kurban (2019), “*Salgın Hastalıklar Sebebiyle Oluşan Krizlerin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi*”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi**, S.22(2), ss.109-128.
- ÇİFTÇİ, Gülsel (2015), “*Turizm İşletmelerinde Kriz Yönetimi Uygulamalarının Örgütsel Öğrenme ve İşletme Performansı Açısından Ampirik Olarak Analizi*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- ÇİTEKÇİ, Mehmet (2016), “*İşletmelerin Kriz Yönetiminde Halkla İlişkilerle Etkileşim*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- DALLARYAN, Sezar (2006), “*Turizmde Kriz Yönetimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Kriz Yönetiminin Ülke Turizminin Gelişimine Etkileri*”, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- DEMİR, Cengiz ve YILMAZ, Mustafa Kemal (2010), “*Stratejik Planlama Süreci ve Örgütler Açısından Önemi*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.25(1), ss.69-88.
- DEMİR, Mahmut, GÜNAYDIN, Yusuf ve ŞEN DEMİR, Şirvan (2020), “*Koronavirüs (Covid-19) Salgınunun Türkiye’de Turizm Üzerindeki Öncülleri, Etkileri ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*”, **International Journal of Social Sciences and Education Research**, S.6(1), ss.80-107.
- DEMİRTAŞ, Hasan (2000), “*Kriz Yönetimi*”, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi**, S.23, ss.353-373.
- ER, Ahmet Görkem ve ÜNAL, Serhat (2020), “*Dünyada ve Türkiye’de 2019 Koronavirüs Pandemisi*”, **Flora Dergisi**, S.25(1), ss.1-8.
- GENÇ, Nurullah (2004), **Yönetim Organizasyon – Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- GLAESSER, Dirk (2005), **Turizm Sektöründe Kriz Yönetimi**, Set-Systems Tercümanlık ve Yayıncılık, İstanbul.
- GÖRAL, Ramazan (2014), **Turizm İşletmelerinde Stratejik Yönetim**, Detay Yayıncılık, Ankara.
- GULİYEV, Ali ve TOZKOPARAN, Güler (2020), **Covid 19 Perspektifinde Kriz ve Kriz Yönetimi Çok Uluslu Bir İşletme Örneği**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

- GÜL, Hasan ve ÇELEBİ, Furkan (2020), “Koronavirüs (Covid-19) Pandemisinde Başlıca Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kriz Yönetiminin Değerlendirilmesi”, **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.9(3), ss.1703-1715.
- GÜNDÜZ, Zafer (2020), “Yiyecek - İçecek İşletmelerinde Kriz Yönetimi: Restoran Yöneticilerine Yönelik Bir Uygulama (İzmir İli Örneği)”, **Yüksek Lisans Tezi**, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- INSTITUTE FOR CRISIS MANAGEMENT (2020), “Crisis”, **Corporate Web Page**, <https://crisisconsultant.com> (Erişim Tarihi: 03.12.2020).
- KARACA, Yasemin (2003), “Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan Pazarlama Stratejileri”, **Yüksek Lisans Tezi**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- KARAKAŞ, Yusuf Emre (2018), “Kriz Dönemlerinde Turizm İşletmelerinde İnovasyonun Önemi: 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma”, **Yüksek Lisans Tezi**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut (2001), “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, **Yeni Türkiye Dergisi**, S.(Ekonomik Kriz Özel Sayısı), ss.1-17.
- KÖROĞLU, Ahmet (2004), “Turizmde Kriz Yönetimi: Otel İşletmelerinde ve Seyahat Acentalarında Bir Uygulama”, **Doktora Tezi**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- KÜÇÜKALTAN, Derman, AYDIN TÜKELTÜRK, Şule ve ÇİFTÇİ, Gülsel (2015), **Otel İşletmelerinde Kriz Yönetimi**, Detay Yayıncılık, Ankara.
- MEYDAN, Mücahit (2005), “Kriz Yönetimi ve Muhtemel Bir Krize Karşı İşletmelerin Hazırlıklarına Yönelik Alan Araştırması: Denizli Tekstil İşletmeleri Örneği”, **Yüksek Lisans Tezi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- MILASINOVIC, Srdan ve KESETOVIC, Zelimir (2008), “Crisis and Crisis Management – A Contribution to A Conceptual & Terminological Delimitation”, **Megatrend Review**, S.5(1), ss.167-185.
- MITROFF, Ian I., SHRIVASTAVA, Paul ve UDWADIA, Firdaus E. (1987), “Effective Crisis Management”, **The Academy of Management Executive**, S.1(3), ss.285-292.
- OFLUOĞLU, Gökhan ve MISIRLI, Kamuran (2001), “İşletme ve Kriz Yönetimi”, **Kamu-İş Dergisi**, S.6(2), ss.16-18.
- OXFORD LEARNER’S DICTIONARIES (2020), “Crisis”, **Oxford Learner’s Dictionaries**, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (Erişim Tarihi: 31.03.2021).
- ÖRNEK, Ali Şahin ve AYDIN, Şule (2008), **Kriz ve Stres Yönetimi**, Detay Yayıncılık, Ankara.
- ÖZHASAR, Yunus ve EĞE, Zehra (2019), “Konaklama İşletmelerinde Kriz Yönetimi Uygulamaları: İstanbul Fatih İlçesi Örneği”, **International Journal of Contemporary Tourism Research**, S.3(1), ss.50-65.
- PİRA, Aylin ve SOHODOL, Çisil (2004), **Kriz Yönetimi – Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ROUX-DUFORT, Christophe ve METAIS, Emmanuel (1999), “Building Core Competencies in Crisis Management Through Organizational Learning; The Case of the French Nuclear Power Producer”, **Technological Forecasting And Social Change**, S.1, ss.113-127.
- SOYSAL, Abdullah, KARASOY, Hasan Alpay ve ALICI, Sedat (2009), “KOBİ’lerde Kriz Yönetimi: Kahramanmaraş’ta Tekstil Sektöründeki KOBİ’lerde Bir Uygulama”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.21, ss.431-446.
- SÜRME, Metin (2020), **Turizm ve Kovid-19**, İKSAD Yayınevi, Ankara.
- ŞAHBAZ, Ramazan Pars ve TUNA, Muharrem (1998), “Krizlerin Türk Turizmüne Etkileri ve Makro Ölçekte Kriz Yönetimi Stratejileri”, **21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye Turizmi Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Başkent Üniversitesi Yayınları, Ankara, ss.156.
- ŞAHİN, Seda (2005), “Kriz ve Kriz Yönetimi Kapsamında Küçülme: Konakla İşletmelerinde Örnek Bir Uygulama”, **Yüksek Lisans Tezi**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

- T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI (2020), **Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Kurumsal Web Sayfası**, <https://yigm.ktb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 03.12.2020).
- T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI (2020), “*Covid-19 Bilgilendirme*”, **Kurumsal Web Sayfası**, <https://covid19.saglik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 03.12.2020).
- T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI (2020), “*Covid-19 Salgın Yönetimi ve Çalışma Rehberi*”, **Kurumsal Web Sayfası**, <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66393/covid-19-salgin-yonetimi-ve-calisma-rehberi.html> (Erişim Tarihi: 03.12.2020).
- T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI HALK SAĞLIĞI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2020), **Kurumsal Web Sayfası**, <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/> (Erişim Tarihi: 03.12.2020).
- TAĞRAF, Hasan ve ARSLAN, Talat (2003), “*Kriz Oluşum Süreci ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım*”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S.4(1), ss.149-160.
- TOPUZ, Çetin (2009), “*Kriz Yönetimi ve Turizm Sektörüne Etkileri: Belek Bölgesindeki Otel İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- TURAN, Abdulmenaf ve HAMZA ÇELİKİYAY, Hicran (2020), “*Türkiye’de KOVİD-19 İle Mücadele: Politikalar ve Aktörler*”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, S.(3)1, ss.1-25.
- TURİZM AJANSI (2020), “*Borç Yapılandırması Kabul Edildi... Turizmle İlgili Neler Var?*”, **E-Haber**, <https://www.turizmajansi.com/haber/borc-yapilandirmasi-kabul-edildi-turizmle-ilgili-neler-var-h42551> (Erişim Tarihi: 03.12.2020).
- TUTAR, Hasan (2000), **Kriz ve Stres Ortamında Yönetim**, Hayat Yayıncılık, İstanbul.
- TÜİK - TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (2020), **Eğitim, Kültür, Spor ve Turizm İstatistikleri**, TÜİK Yayını, Ankara, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1> (Erişim Tarihi: 03.12.2020).
- TÜRK DİL KURUMU (2020), “*Kriz*”, **Büyük Türkçe Sözlük**, TDK Yayını, Ankara, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 03.12.2020).
- TÜRKİYE TURİZM TANITIM VE GELİŞTİRME AJANSI (2020), **Kurumsal Web Sayfası**, <https://tga.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 03.12.2020).
- TÜZ, Melek Vergiliel (2014), **Kriz Yönetimi, Uygulama İçin Temel Adımlar**, Nobel Yayınları, İstanbul, 5.Baskı.
- UNITED NATIONS WORLD TOURISM ORGANIZATION (2020), **Corporate Web Page**, <https://www.unwto.org/> (Erişim Tarihi: 03.12.2020).
- UZUN, Dilek (2001), “*Otel İşletmelerinin Krize Hazırlıklı Olma Durumlarının Değerlendirilmesi: Beş Yıldızlı Otellerde Bir Uygulama*”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION (2020), **Corporate Web Page**, <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019> (Erişim Tarihi: 03.12.2020).
- YILMAZ, Özgür Devrim (2004), “*Turizm İşletmelerinde Kriz Yönetimi ve Konaklama İşletmeleri Yöneticilerinin Krizlere İlişkin Yaklaşımlarına Yönelik Bir Araştırma*”, **Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- ZHU, Na, ZHANG, Dingyu, WANG, Wenling, Lİ, Xingwang, YANG, Bo, SONG, Jingdong, ZHAO, Xiang, HUANG, Baoying, SHI, Weifeng, LU, Roujian, NİU, Peihua ve ZHAN, Faxian (2020), “*A Novel Coronavirus From Patients With Pneumonia in China, 2019*”, **The New England Journal of Medicine**, S.382(8), ss.727-733.

Atatürk Dönemi Türkiye - Irak İlişkileri

Turkey-Iraq Relations in Ataturk Period

Hüseyin SEVİNÇ

Dr. Öğr. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi,
Ahlat MYO, hsevinc@beu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-2037-6665>

Makale Başvuru Tarihi: 20.02.2021

Makale Kabul Tarihi: 06.04.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin temel dış politikası öncelikle olarak bağımsızlığın sürdürülmesi ve milli menfaatlerin korunması temeline dayanıyordu. Bu politika çerçevesinde yürütülmesi gereken diplomasi, iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmek ve dünya politikasında söz sahibi devletlerle işbirliğine gitmek şeklinde belirlenmiştir. Yeni dış politika belirlenirken özellikle Osmanlı'nun son dönemindeki gibi kendi coğrafyasında yalnız kalmamaya ve bu çerçevede kendisine karşı bir düşman bloğunun oluşmamasına özen gösterilmiştir. Atatürk'ün barışçıl dış politikası, komşularla ilişkilerde öncelikli olarak uygulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurulmasına özen gösterilmiştir. Türkiye, bu dönemde Ortadoğu ülkeleri ile münasebetlerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu ilişkileri geliştirirken barışçıl bir dış politika çerçevesinde komşu ülkeler ile dostane ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada Atatürk dönemi Türkiye- Irak ilişkileri; Irak'ın kuruluşu, Musul sorunu ve Sadabat Pakti çerçevesinde ele alınmıştır. Sadabat Pakti, beklenen sonuçları ortaya çıkaramamış olsa da Balkan Antantına benzer bir biçimde Türkiye'nin bölgesel bir aktör olabilmesi açısından dış politikada yaşanmış önemli bir gelişmedir.

Anahtar

Kelimeler:

Musul Sorunu,

Dış Politika,

Sadabat Pakti,

ABSTRACT

Main foreign policy of Turkey during the Republican era primarily relied on the basis of maintaining the independence and protection of national interests. The diplomacy that should be carried out within the framework of this policy is formed by developing good neighborly relations and cooperating with the states that have a say in world politics. Main concern of this foreign policy is not to be alone in its own geography and not to let form enemy blocks against Turkey. Atatürk's peaceful foreign policy began to be implemented primarily in relations with neighbors and attention was paid to establishing good relations with neighboring countries. Turkey has tried to improve its relations with Middle Eastern countries during this period. While developing these relations, friendly relations were tried to be established within the framework of peaceful foreign policy. In this study Turkey-Iraq relations is discussed within the framework of establishment of Iraq, Mosul Question and Sa'dabad Pact. Although the Sadabat Pact failed to produce the expected results, it is an important foreign policy development in terms of Turkey becoming a regional actor, similar to the Balkan Pact.

Keywords:

Mosul Question,

Foreign Policy,

Sa'dabad Pact,

1. GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşının sona ermesi olan 1918 yılı ile İkinci Dünya Savaşının başlangıcı olan 1939 yılları arasında geçen zaman, Avrupa açısından uzun bir ateşkes dönemi olarak görülür. Bu dönemde Ortadoğu ise yeni gelişmelerin ve konumlanmanın yaşandığı bir odak haline gelmiştir. İki dünya savaşı arasındaki bu ara dönemde Ortadoğu, cerrahi müdahalelerin yaşandığı bir coğrafi alan olarak nitelendirilebilir. Bölgede İran ve Afganistan dışındaki devletler fiilen olmasa bile hukuken Osmanlı Devleti egemenliği altında bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik çıkması ile birlikte bölgenin kontrolü İngiltere ve Fransa'nın eline geçmişti.

Milli Mücadele döneminin başladığı 1919 yılında Ortadoğu'da önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Hicaz'da dine dayalı Arap Krallığı girişimleri yaşanırken, Suriye'de bağımsızlık pazarlıkları ve Avrupalılarla silahlı çatışmalar devam etmekteydi. Lübnan'da çizilen keyfi sınırlar ve Hristiyan azınlığın Müslüman çoğunluğu yönetmesi nedeniyle ortaya çıkan huzursuzluklar söz konusu iken, Türkiye'de de bitmiş olan savaştan yeni bir savaşa girmenin oluşturduğu gerginlik yaşanmaktaydı. Afganistan, içinde bulunduğu İngiltere boyunduruğundan kurtulma mücadelesi verirken, İran'da İngiliz nüfusunun etkinliği söz konusuydu. Bu nedenle İran'da İngiliz etkisinde yarı bağımsız bir yönetsel yapı mevcuttu.

Milli Mücadele dönemi ve Lozan Antlaşması sonrasındaki Türkiye Ortadoğu ilişkilerini, Misak-ı Milli'de belirtilen amaçlar ve ilkeler doğrultusunda incelemek gerekir. Misak-ı Milli'nin temel ilkesi, Türk nüfusunun çoğunlukta olduğu yerlerde bir Türk Devleti kurmaktır (Gönlübol ve Sar, 1997:87). Bu temel ilke çerçevesinde Türkiye, varisi olduğu Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki Arap ülkeleri üzerindeki iddialarından vazgeçmiş ve kendi amaçlarını başka milletlerin çıkarlarına dokunmayacak şekilde belirlemiş oluyordu (Koloğlu, 1994:43). Belirtilen amaç doğrultusunda Ortadoğu'da kurulan ülkeler ile ilişkilerin dostane bir şekilde devam etmemesi için hiçbir engel yoktu. Atatürk, belirlemiş olduğu barışçıl dış politika çerçevesinde Ortadoğu ülkeleriyle Milli Mücadele döneminde iyi ilişkiler kurmak istemiş ve hatta savaş sırasında bu ülkelerin desteğini de beklemişti.

Atatürk, Türkiye'nin verdiği mücadelenin sadece Türkiye ile sınırlı olmadığını, bu davanın aynı zamanda doğunun tüm mazlum milletlerinin de davası olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Atatürk, milli mücadeleyi yürütülürken aynı zamanda doğu milletlerini de bilinçlendirmeye çalışıyor ve onları emperyalizmle mücadeleye hazırlıyordu. Örneğin 15.06.1919 tarihinde Mustafa Kemal, Irak aşiret başkanı Uceymi Paşa'ya mektup göndererek onları ortak savaşa çağırılmıştı (Sarıhan,1993:323-333). Atatürk 09.10.1919 tarihinde Halep'te yayınlanan bildirisıyla "*Anadolu'yu kurtarıldan sonra Arapları da kurtaracağını*" bildirmişti.

Cumhuriyet döneminde ise Türkiye Cumhuriyeti'nin temel dış politikası, öncelikle bağımsızlığın sürdürülmesi ve milli menfaatlerin korunması temeline dayanıyordu. Belirlenen bu politika çerçevesinde yürütülmesi gereken diplomasi, iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmek ve dünya politikasında söz sahibi olan devletler ile işbirliğine gitmek üzerine kurgulanmıştı. Yeni dış politika belirlenirken, Osmanlı'nın son döneminde kendi coğrafyasında yalnız kalması ve kendisine karşı bir düşman bloğunun oluşması durumundan ders alınmış ve yeni kurulan devlet için böyle bir tablonun oluşmaması amacıyla dış politikada özen gösterilmişti. Atatürk, bu bağlamda komşu devletler ile olan ilişkilerde barışçıl bir dış politika izleyerek, komşu devletler ile iyi ilişkiler kurulmasına öncelik vermişti (Kurat, 1975:265).

Milli mücadele sırasında ve Lozan sonrasında Ankara Hükümeti, Osmanlı egemenliği altında bulunan Ortadoğu ülkeleri üzerindeki haklarından vazgeçtiğini açıklamıştır. Bu nedenden dolayı Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasında önemli bir çıkar çatışması söz konusu olmamıştır. Sadece güney sınırlarının belirlenmesinde Türkiye; Irak ve Suriye manda rejimleriyle zorunlu ilişkilere girmiştir. Lozan'da çözülemeyen Musul sorunu 1926 yılında çözülmüş ve sonrasında Irak ile ilişkiler iyi yönde seyretmiştir. Türkiye bu dönemde Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu ilişkileri geliştirirken bir yandan da barışçıl dış politikalar çerçevesinde Ortadoğu ülkeleri ile dostane ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada Atatürk dönemi Türkiye-İrak ilişkileri; Irak devletinin kuruluşu ile kuruluş sürecinde ve sonrasında iki devlet arasındaki ilişkilerin temelini teşkil eden Musul Sorunu çerçevesinde incelenmiştir. Musul Sorunu'nun çözümden sonra gelişen olumlu ilişkiler ve bölgesel gelişmeler ise Sadabad Paketi çerçevesinde ele alınmıştır.

2. IRAK'IN KURULUŞU

Atatürk dönemi Türkiye Irak ilişkileri incelenirken öncelikle bağımsız bir Irak Devleti'nin varlığından söz etmenin mümkün olmadığını belirtmek gerekir. Irak Devleti 1930 yılında bağımsızlığını kazanmış, 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur. Fakat uzun bir süre İngiliz denetiminden kurtulamamıştır. Bu nedenle Türkiye-Irak ilişkilerini, Türk-İngiliz ilişkilerinin bir parçası olarak ele alıp, değerlendirmek gerekmektedir (Koçsoy, 1991:1).

İngiltere sanayisinin ve askeri gücünün ihtiyacı olan petrol kaynaklarının Irak ve diğer Arap ülkelerinde bulunması ve Irak'ın Batı Asya ile Hindistan'ı bağlayan güzergah üzerinde bulunması, İngiltere sanayisine hammadde temin edebilecek bir kaynak ve aynı zamanda sanayi ürünleri için bir pazar olarak görülmesi, İngiltere'nin bu topraklarda yer alma arzusunun temel nedenlerindedir (Şahin vd., 2014:106). Kısaca özetlemek gerekirse İngiltere, zengin petrol kaynaklarına sahip olan ve imparatorluk yolunu Akdeniz kıyılarından Basra Körfezine kadar birleştiren Irak'a tam egemen olmak istiyordu.

Irak devleti, Ortadoğu'daki diğer devletler gibi coğrafi, etnik, dini ve sosyolojik özellikler dikkate alınmaksızın sınırları çizilen, suni yapıdaki devletlerden birisidir (Kocaoğlu, 1995:86). Tarihte Irak devleti olarak adlandırılan bölgeye bakıldığında, etnik açıdan homojen olmayan ve birçok etnik unsuru içinde barındıran karışık bir yapı ile karşılaşmaktadır. Osmanlı devleti döneminde Irak toprakları; Bağdat, Basra ve Musul eyaletleri olarak bölgelere ayrılmıştı. Bu bölgelerde de etnik, kültürel ve dinsel anlamda bir homojenlik söz konusu değildi. Daha yalın bir ifadeyle Irak devletinin kuruluş aşamasında herhangi bir objektif kriter esas alınmamıştı. Irak, emperyalist güçler tarafından, tamamen kendi çıkarları doğrultusunda oluşturulmuş suni yapıda bir devletti (Kocaoğlu, 1995:68).

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda modern Irak Devleti, 1920 yılında Osmanlı devletinin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesiyle birlikte, Osmanlı eyaletleri olan Musul, Bağdat ve Basra'nın İngiltere tarafından birleştirilmesi sonucu oluşturulmuştur. Bu yeni devlet Fırat ve Dicle Havzasını kontrolü altına alan ve yakın bir bölge devleti tarafından yönetilmeyen yeni bir siyasi oluşumdur. Tarih içinde bu coğrafyada daha önce yaşamış bir Irak devleti veya bir Irak halkı olmamıştır (Yapp, 1991:69-84).

Birinci dünya savaşı başladığında Osmanlı orduları özellikle Ortadoğu'da, Irak cephesinde İngilizlere karşı büyük mücadele vermişlerdir. Osmanlı Devleti Arap yarımadasında İngilizlerle savaşırken, aynı zamanda Arap milliyetçiliği çerçevesinde Avrupalı devletlere yanaşan Araplarla da mücadele etmek durumunda kalmışlardır. 1917 yılına kadar savunulan Bağdat, bu tarihte İngilizlere bırakılmıştır. Bu dönemde Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandığında Osmanlı ordusunun elinde bulunan Musul, antlaşma hükümlerine aykırı olarak İngilizler tarafından işgal edilmiştir (Sarhan, 1993:411).

Savaş sırasında 1916 yılında Mekke Emiri Şerif Hüseyin İngilizlerin kışkırtmasıyla Osmanlı Devleti'ne isyan etmiştir. Şerif Hüseyin ile oğullarına isyan neticesinde Büyük Arap Krallığı sözü verilmiştir. Bu süreçte Arap unsurlar isyana teşvik edilirken 1916 yılında Fransa ve İngiltere Sykes-Picot Anlaşması ile Ortadoğu topraklarını kendileri aralarında paylaşmışlardır. Savaş sonunda bu anlaşmanın gereği olarak, yapılan paylaşım hayata geçirildi. Anlaşmaya göre Suriye ve Lübnan Fransızlara; Irak, Ürdün ve Filistin toprakları da İngilizlere bırakılmıştı (Türkiye Cumhuriyet Tarihi II, 2002:411). Bu anlaşma ile Ortadoğu'da yeni yapay devletler kurulmuştur. Yeni kurulan ülkelerin sınırları çizilirken bölgenin etnik ve dinsel yapısı gözetilmemiştir. Dönemin iki büyük emperyalist gücü kendi çıkarları doğrultusunda etnik grupları da harita üzerinde oluşturdukları devletler sayesinde parçalamışlardır. İngiltere ile Fransa arasındaki gizli anlaşmadan haberi olmayan Şerif Hüseyin'in oğlu 1918 yılında Şam'a girerek Arap yönetimi kurmuştur. Toplanan Suriye Meclisi Lübnan ve Filistin'i de içine alarak Faysal'ın krallığı altında bağımsızlığını ilan etmiştir.

1920 yılında Sam Remo'da alınan kararlar doğrultusunda Sykes-Picot anlaşması yasal bir zemine oturtulmuştur. San Remo Konferansında, Irak'a yerleşmiş olan İngiltere'ye Musul dâhil Irak ve Filistin topraklarında manda yönetimi kurma hakkı verilmiştir. Daha önce Fransa'ya bırakılmış olan Musul petrolü, taşınmasında Suriye üzerinden Akdeniz'e ulaşması ve %25 pay karşılığı şartıyla Fransızlardan alınmıştır (Yalçın, 1998:156). Alınan karar gereğince Suriye'de Fransa mandater devlet haline gelmiştir. Bu gelişme sonucunda Fransa, Faysal'a kendi mandaterliğini kabul etmesi gerektiğini bildiren bir ultimatom vermiştir. Kral Faysal'ın bunu kabul etmemesi üzerine Şam Fransızlar tarafından işgal edilmiş ve bu gelişme Irak Krallığı'nın kurulmasına giden yolu açmıştır (Daviş, 2004:37-38).

İngilizler, Irak topraklarını ilk başta kendileri yönetmeyi düşünmüşlerdir. Ancak halkın sert muhalefeti ve Şii öncülüğündeki isyanlarla uğraşmak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle İngilizler Irak'ı yönetmekten

vazgeçmişler ve Suriye’de sürgüne gönderilen ve Hz. Muhammed’in (S.A.V.) soyundan gelen Faysal’ı 23 Ağustos 1921 tarihinde Irak kralı olarak tahta çıkarmışlardır. İngilizler, bu politikaları ile hem Irak’a bütünüyle hâkim olmak, hem de Osmanlıdan doğan halife boşluğunu doldurarak diğer İslam ülkelerine etki etme amacını gütmüşlerdir (Yeşilbursa, 2009:1319).

3. MUSUL SORUNU

Musul sorunu, Mondros Mütarekesi ile başlayıp 1926 yılına kadar devam eden ve Türkiye ile İngiltere’yi savaş noktasına getiren bir siyasal gelişmedir (Yalçın,1998:156). Musul sorunu, yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti’nin dış politikada karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi olmuştur. Musul, son Osmanlı Mebuslar Meclisi’nin ilan ettiği Misak-ı Milli kararları çerçevesinde Türk toprakları içerisinde yer almaktaydı. Misak-ı Milli kararları alınırken, Mondros Ateşkes Anlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Türk ordusunun elinde bulunan ve etnik olarak Türk olan yerler ayrılmaz bir bütün olarak kabul edilerek, Türkiye sınırları içinde kabul edilmiştir. Ancak 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanırken İngilizler süratli bir şekilde Musul’u ele geçirme çabalarına girişmişlerdir. Bu girişim ateşkes anlaşmasına aykırı bir şekilde yapılmıştır. Çünkü ateşkes hükümlerine göre bölgede bulunan bütün kuvvetlerin oldukları yerde kalmaları gerekmektedir. Ancak İngilizler, Musul bölgesinde bulunan Ermenilerin, Türk baskısı sonucunda şehri terk etmeye başladıklarını bahane etmiştir. Bu kapsamda da Musul’un boşaltılmaması durumunda ortaya çıkacak çatışmadan Türklerin sorumlu tutulacağını bildirmişlerdir (Gök, 1998:57).

Musul’da bulunan Ali İhsan Paşa durumu İstanbul’a bildirmiştir. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa Musul’un tahliye edilmesini ve askerlerin İngiliz komutanın göstereceği mevkiye çekilmesini bildirmiştir (Şahin, 1996:596). Ali İhsan Paşa talimata uygun olarak 10 Kasım 1918 tarihinde Musul’u İngilizlere terk etmiş ve orduyu Nusaybin’e doğru çekmiştir (Özgiray, 1988:131). Bu gelişmelerden sonra İngilizler Musul’u tamamen işgal etmişlerdir. Böylelikle Musul vilayeti, bir bütün olarak İngiliz kontrolüne geçmiştir.

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda Musul, savaş yoluyla işgal edilmemiştir. Mondros Ateşkes Anlaşmasının 7. maddesi ileri sürülerek İngilizler tarafından diploması ile işgal edilmiştir. Musul Eyaleti ve buna bağlı olan Kerkük, Süleymaniye ile Erbil sancakları ateşkes hükümlerine ve uluslararası savaş hukukuna aykırı bir şekilde işgal edilmiştir. Musul’un bu şekilde elden çıkmasına neden olan unsurlardan biri de dönemin İstanbul Hükümeti’nin izlemiş olduğu teslimiyetçi siyasettir (Kurtcephe, 1998:6). Musul Sorunu; Mondros Ateşkes Anlaşması ile başlayıp, 1926 yılına kadar çeşitli aşamalardan geçmiş ve yeni kurulmuş olan Türk Devleti’nin başta İngiltere olmak üzere özellikle batılı ülkelerle olan ilişkilerinin temel meselesi olmuştur (Yalçın, 1998:156). Musul meselesi sadece içinde bulunduğu zamanın değil, sonraki dönemlerde de farklı şekillerde Türk dış politikasının gündeminde sürekli olarak yer almış bir unsur haline dönüşmüştür.

Milli Mücadele’nin Atatürk önderliğinde başarılı olması ve işgal kuvvetlerinin Anadolu’dan çıkarılması sonucu Mudanya Ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Bu gelişmeler ışığında işgal devletleriyle daha önce imzalanan ve pratikte hükümsüz hale gelen Sevr Antlaşmasının yerine yeni bir antlaşma yapmak için taraflar İsviçre’nin Lozan kentinde bir araya gelmişlerdir. Kasım 1922 tarihinde başlayan görüşmelerin en önemli başlıklarından birisini Musul sorunu oluşturmuştur. Türkiye açısından Misak-ı Milli sınırları içinde olması nedeniyle Musul, büyük önem taşıyordu. Ancak zengin petrol yataklarına sahip olması, Hindistan yolu için bir güvenlik rolünün bulunması ve ekonomik - stratejik yönleri nedeniyle İngiltere açısından da büyük bir önemi bulunmaktaydı (Yalçın, 1988:160).

İngiltere, konferansta ilk önce Musul sorununu ele almak istemiştir. Bunun altında yatan temel neden, Irak’taki durumun karmaşık hale gelmesi ve zengin petrol kaynakları nedeniyle ABD ve Fransa gibi devletlerin de bu topraklara ilgisinin artmasıdır. 22 Kasım’da yapılan ikili görüşmelerde Türk tarafı Musul’un Türkiye’nin bir parçası olduğunu ve bu nedenle Türkiye’ye iade edilmesi gerektiğini belirtmiştir. İngilizler ise Kral Faysal ile yaptıkları antlaşma doğrultusunda bu coğrafyadaki halk çoğunluğunun Türk olmadığını ileri sürerek Musul’un Irak’ın bir parçası olması gerektiğini iddia etmişlerdir. Yaşanan bu görüş ayrılıkları nedeniyle görüşmeler sonlandırılmıştır. Konferansta İkili görüşmelerden sonuç alınamayınca konunun genel oturumda görüşülmesi kararlaştırılmıştır (Kurtcephe, 1998:12). 23 Ocak 1923 tarihli genel oturumda gündeme gelen Musul Meselesinde İsmet Paşa Türkiye’nin tezlerini ileri sürerken Etnografik, hukuksal, tarihsel, ekonomik, siyasal, askeri ve stratejik noktalar üzerinde durmuştur (Oran, 2008:260).

İsmet İnönü, etnografik açıdan bölge nüfusunun 500.000 kadar olduğunu, bu nüfusun 263.000’inin Kürt, 146.000’inin Türk, 43.000’inin Arap, 18.000’inin Yezidi, 13.000’inin de Gayrimüslim halktan oluştuğunu beyan etmiştir (Oran, 2008:260). İsmet Paşa, Musul vilayetinin çoğunluğunun Türk-Kürt ayrımı yapılmaksızın

Türk olduğunu ve Anadolu'dan ayrılamayacağını belirtmiştir. Aynı zamanda Türk ve Kürtlerin Arap ve diğer unsurlardan ayrı olarak aynı ırktan geldiği ve Turan kökenli olduklarını İngiliz kaynaklarına (Encyclopedia Britannica'ya) dayandırarak ortaya koymuştur. Böylelikle nüfus bakımından Türk ve Kürtlerin bölgede oluşturdukları çoğunluk bilimsel verilere dayandırılarak ortaya konulmuştur (Kurtcephe, 1998:13).

Hukuksal açıdan ele alınırsa Musul, ateşkesten sonra işgal edilmişti. Bu durum hem uluslararası hukuka, hem de Wilson ilkelerine aykırıydı (Oran, 2008:260). Tarihsel olarak Musul ilk olarak 1055-1056 yıllarında Selçuklu Devletine bağlanmıştır. Bu tarihten itibaren Türkleşen Musul I. Dünya Savaşı sonuna kadar değişik Türk devlet ve beyliklerinin hâkimiyet sahaları içerisinde yer almıştı. Bu bağlamda Musul, Türkler tarafından bir vatan toprağı olarak görülmüştür (Öke, 1995:271).

İsmet Paşa, coğrafi olarak Musul'un, Anadolu'nun bir uzantısı olduğunu belirtmiştir. Musul'u Akdeniz'e bağlayan demir yolları yapılıncaya burası Irak'tan çok Anadolu'ya bağlı olacaktı. Aynı zamanda ekonomik olarak da Musul'un Diyarbakır'a ve Akdeniz limanlarına bağlı olduğu görüşünü dile getirmiştir. Irak devletine kalan Bağdat ve Basra ekonomik açıdan bu ülkeye yeterliydi. İsmet Paşa bu tezlerini ileri sürdükten sonra konunun Milletler Cemiyeti'ne götürülemeyecek kadar açık olduğunu ifade ederek Musul'da bir referandum yapılmasını teklif etmiştir.

İsmet Paşa'dan sonra söz alan Lord Curzon ise ortaya attığı tez ile Türk tarafının tezini çürütmeye çalışarak olayı normal seyrinde kaydırmaya çalışmıştır. Bu davranışı ile Musul'u almak istemelerinin petrol nedeniyle olduğu gerçeğini gizlemeye çalışmıştır. Buna göre Lord Curzon, Türk'lerin bölge nüfusunun ancak 1/12'sini oluşturduğunu ve çoğunluğu oluşturan Kürtlerin Türk Kökenli değil, İran kökenli olduğunu ve Araplardan az olan Türklerin ise Osmanlıca yerine Azerbaycan diline yakın bir dil konuştuğunu savunmuştur (Sonyel, 1991:308). Ayrıca kurulan bağımsız Irak Devleti'nin iktisadi anlamda Musul'a ihtiyaç duyduğu gerekçesiyle Kral Faysal ile yapılan anlaşma çerçevesinde Musul'un Irak'ın ayrılmaz bir parçası kabul edildiği belirtilmiştir (Kurtcephe, 1998:7).

İkinci oturum görüşmelerinde ise meselenin iyice çıkmaza girmesi üzerine İsmet Paşa bölgede bir referandum yapılması fikrini öne sürmüştür. Bu teklif yine Lord Curzon tarafından bölge halkının cahil olması ve oy verme alışkanlığının bulunmaması nedeniyle reddedilmiştir (Karacan, 1993:162). Bu kapsamda bölge halkının referandumun amacını anlayamayacağını ifade etmiştir. Fakat Kral Faysal başa geçirildiği zaman meşruiyet kazandırmak amacıyla referandum yaptırıldığı göz ardı edilmemelidir.

Referandum teklifine karşı Lord Curzon meselenin Milletler Cemiyeti'ne havale edilmesini teklif etmiş ve bu teklif İngiltere'nin müttefikleri tarafından da desteklenmiştir. Sonrasında yapılan görüşmelerden hiçbir sonuç alınamamış ve bunun üzerine 4 şubat 1923 tarihinde yeni bir barış tasarısı hazırlayan İngiltere ve müttefikleri barış görüşmelerinin kesilmesi tehdidiyle hazırlanan taslağı Türk Heyeti'ne kabul ettirmeye çalışmışlardır (Yalçın, 1998:166-167).

8 Mart 1923 tarihinde TBMM hazırlanan tasarıya karşı kendi anlaşma tasarısını bildirmiştir. Bunun üzerine 23 Nisan 1923 tarihinde Lozan'da konferansın toplanması kararlaştırılmıştır. Toplanan konferansta Musul Meselesi dahil üzerinde uzlaşılmayan konular sonraki görüşmelere bırakılarak 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın III. maddesinin II. fıkrasına göre (Bayur, 1973:164-165);

“Türkiye ile Irak arasındaki hudut 9 ay zarfında Türkiye ve Büyük Britanya arasında Bil itilaf tayin edilecektir. Bu müddet zarfında iki hükümet arasında bir antlaşma olmadığı takdirde itilaf cemiyeti akvam meclise arz olunacaktır. Hudut hakkında alınacak karara intizaren kati mukadderatı işbu karara tabi olacak olan arazinin hali hazırdaki vaziyetinde herhangi bir tebeddülü husule getirecek mahiyette askeri veya sair hiçbir harekette bulunulmamasına Türk ve Britanya hükümetleri birbirine karşı taahhüt eder”,

hükmü yer almıştır. Lozan görüşmelerinde Misak-ı Milli'nin tam olarak gerçekleşmemesinin nedenlerinden biri Türkiye'nin konferansta yalnız kalması ve hemen her konuda müttefiklerin ortak hareket etmesi olarak gösterilebilir. Bu görüşü savunanlar İngiltere'nin Lozan'a görüşmeler için alanında uzman diplomatları gönderdiğini, Türk Heyeti'nin başında bulunan İsmet Paşa'nın ise asker olması nedeniyle diplomatik alanda başarılı olamadığını ileri sürmektedirler (Gök, 1998:59). Önemli diğer bir neden ise Musul Meselesinin sonraya bırakılmasının hata olduğu görüşüdür. Erzurum Mebusu (milletvekili) Durak Bey; *“Musul Meselesinin halini sonraya bırakmak demek, Musul'u kaybetmek demektir”* (Armaoğlu, 1998:137), şeklinde ifade etmiştir. Lozan'da başarılı olunamamasına ilişkin diğer bir iddia da Musul meselesinin Milletler Cemiyeti'ne bırakılması kararını aslında Mustafa Kemal Atatürk'ün de savunmuş olmasıdır. Çünkü ona göre Musul'u vermemekte direnen Türkiye'nin, İngiltere ile bir savaşı göze alması gerekir. Oysaki Türkiye'nin o gün içinde bulunduğu

durum buna olanak vermemektedir. Mustafa Kemal, Musul'un geri alınmasını bir sorun olarak görmemekte, ancak savaşın uzun sürmesi durumunda Türkiye'nin bunu göze alamayacağını savunmaktadır. Günümüzde bile İsmet Paşanın sırf batılılaşma ve İngiltere'yle anlaşma uğruna Musul'u gözden çıkardığı eleştirileri bundan dolayı yapılmaktadır (Oran, 2008:260).

Lozan Antlaşmasından sonra 5 Ekim 1923 tarihinde İngiltere, Türkiye'ye başvurarak Lozan Antlaşmasının III. maddesine dayanarak Musul Konusu ile görüşmelere başlanılmasını talep etmiştir. Talep edilen ikili görüşmeler “*Haliç Konferansı*” olarak bilinen toplantılarla 19 Mayıs 1924 tarihinde başlamıştır. Konferansta Türk Heyeti'nin başkanlığını TBMM Başkanı Fethi Okyar, İngiltere Heyeti'nin başkanlığını ise Sir Percy Cox yapmıştır. Türk Heyeti görüşmelerde İsmet Paşa'nın tezlerini yinelemiş ve Musul'u Türkiye'ye bırakacak şekilde sınırın çizilmesi gerektiğini öne sürmüştür (Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri 1529-1919, 1993). Buna ek olarak Süleymaniye, Kerkük ve Musul'un Türkiye'ye bırakılması durumunda buradaki petrolden İngilizlere ortaklık vermeyi teklif etmiştir. İngiliz Heyeti ise temel sorunun Musul'un geri verilmesi ile ilgili olmadığını, aksine Türkiye ile Irak arasındaki sınırın belirlenmesinden ibaret olduğunu ve Musul'un Irak yönetimine bağlı olması nedeniyle sınırın Musul'un kuzeyinden geçmesi gerektiğini belirtmiştir. Cox, Hakkâri'deki Nasturiler¹'i de bahane ederek Hakkâri'nin üç kazasının (Çölemerik, Beytüşşebap ve Şemdinan) Irak'a verilecek şekilde sınırın çizilmesi gerektiğini belirtmiştir (Kodal, 2005:199). İki heyet kendi görüşlerinde ısrar edince Haliç Konferansı 5 Haziran'da tatil edilmiştir. Görüşmelerin kesilmesinden sonra Türkiye, Nasturilerin isyanı²yla karşılaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizler tarafından kullanılan bu Hristiyan azınlık, mütareke sonrası kaçtıkları İran'dan alınarak Irak'a İmadiye'ye yerleştirilmiştir. Bu hareketle Türkiye'ye karşı bir tampon bölge oluşturulmak istenmiştir. İngilizler tarafından desteklenen bu isyan kısa sürede bastırılmıştır (Anzerlioğlu, 2000:134).

Haliç Konferansı'nın başarısızlığa uğraması ile birlikte İngilizler, Lozan Antlaşmasının III. maddesi uyarınca sorunu Milletler Cemiyeti'ne götürmek istemiştir. 20 Eylül 1924 tarihinde konu görüşülmeye başlanmış ve Türk tarafı önceki görüşlerinde ısrarcı olmuştur. Türkiye, Musul'da referandum yapılmasını istemiştir. Buna karşın İngiltere sorunun Musul'un geleceği ile ilgili olmadığını, aksine Türkiye-Irak sınırının tespiti olduğunu ve bu nedenle oylama ile çözülemeyeceğini belirtmiştir. Bu hususta sorunun çözümü için komisyon kurulmasını önermiştir (Kurtcephe, 1998:17-18). Milletler Cemiyetinde 30 Eylül 1924 tarihinde bir soruşturma kurulu kurulması ve bu komisyonun Irak'ta incelemede bulunarak Musul halkının görüşlerine başvurması kararlaştırılmıştır (Esin, 1974:350).

Komisyon çalışmaları devam ederken Musul bölgesinde İngiliz-Türk silahlı kuvvetleri arasında mevzi çatışmaları başlamıştır. İngilizler, 9 Ekim 1924 tarihinde Türkiye'ye tehdit niteliğinde verdikleri ultimatonda, Türk kuvvetleri 48 saat içinde İngilizler tarafından kabul edilen sınır hattı gerisine çekilmezlerse zora başvuracaklarını bildirmişlerdir. Bunun temel nedeni, Irak'ın kuzeyinde Nasturiler'in yoğun olarak yaşadıkları bölgede çıkan çatışmalar nedeniyle Türk tarafının saldırgan bir tavır sergilediği iddiasıydı. Nasturiler'in özellikle Hakkâri ve çevresinde buldukları düşünüldüğünde aslında istenen Türkiye'nin kendi topraklarından çekilmesi idi. Bunun üzerine, Türkiye geçici bir sınır hattının tespiti için Milletler Cemiyeti Meclisine başvurmuştur. Milletler Cemiyeti, Türkler ile İngilizler arasındaki sınır çatışmasını engellemek amacıyla 29 Ekim 1924 tarihinde iki ülke arasında geçici bir sınır (Brüksel Hattı) belirlemiş ve tarafların bu sınıra uymasını tavsiye etmiştir (Öke, 1987:149). İki tarafça kabul edilen öneriye göre Süleymaniye şehri, Irak Krallığı topraklarında; Hakkâri ve Musul'un kuzeyindeki küçük bir bölüm ise Türk toprakları içerisinde gösterilmiştir (Öke, 1987:149).

Milletler Cemiyeti'nde Musul konusundaki görüşmeler devam ederken 13 Şubat 1925 tarihinde Anadolu'da Şeyh Said (Abdulkadir) isyanı baş göstermişti. Dış ülkelerin destek ve yönlendirmeleri ile Şeyh Said tarafından başlatılan ve Butyanlı, Mestanlı, Tavaslı ile Sivanlı aşiret reislerinin de destek verdiği bu isyan hareketi, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türk Hükümetine karşı başlatılan ilk ve en kapsamlı Kürt ayaklanmasıdır. 1924 Nasturi ayaklanmasını İngiltere'nin tahrik etmiş olması ve isyanın Musul görüşmeleri sırasında ortaya

1 Nasturi tabiri, V. yüzyılda Hristiyan dünyasında yaşanan görüş ayrılıkları sonucu ortaya çıkmış bir Hristiyan mezhebi olan Nasturilik mezhebinin temel ilkelerini ortaya koyan ve aslen Maraşlı olan İstanbul Patriği Nestorius'un adından gelmektedir.

2 7 Ağustos 1924 tarihinde ayaklanan Nasturiler, Hakkâri valisi ile jandarma kumandanını esir almışlardır. Bu olayda esir edilen Hakkâri Valisi Halil Rifat Beyin daha sonra verdiği ifadesinde; “*Nuhub'dayken iki İngiliz uçağının üzerimizden uçtuğu ve sabahleyin de epey aşağıdan iki uçağın sınırlarımız dâhilinde dolaştığı ve bizim esir sıfatı ile Irak'taki Umadiye'ye gönderilmek istenmemiz ve Nasturiler arasında askerî elbiseli ve silahlı İngiliz askerlerinin görülmesi, İngilizlerin son günlerde bu canileri hükümetimiz aleyhine kışkırtmakta olduğuna şüphe bırakmamaktadır*”, demiştir (Memiş, 2002:145).

çıkması bu isyanın da arkasında İngiltere'nin olduğu fikrini çağrıştırmaktadır. Ayaklanma ile uğraşan Türkiye'nin Irak'a askeri müdahale yapma ihtimali zayıflamış ve Musul meselesinde direnmesi zorlaşmıştır (Oran, 2008:264-265). Şeyh Sait isyanı, Musul'un kaybedilmesinin temel nedenleri arasında sayılır. Ancak bu isyan Musul'un kaybedilmesinde tek başına bir neden olmaktan uzaktır. Lozan Konferansı'nın ilk tur görüşmelerinde meselenin ikili görüşmeler kapsamına alınıp kapalı kapılar ardında görüşülmesi, uluslararası konjonktürün yeniden düzenlenme çabaları neticesinde yeni kurulan Türkiye'nin İngiltere ile ilişkilerini geliştirmek istemesi ve ortaya çıkan İtalyan tehlikesi nedeniyle İngiltere'ye en azından diplomatik anlamda muhtaç olunması gibi nedenlerde bu süreçte önemli olumsuz etkenler olarak gösterilir. Bu nedenle Şeyh Sait isyanını, Musul'un kaybedilmesinin tek nedeni olarak görmek yerine, en önemli nedenlerinden birisi olarak görmek gerekmektedir.

Oluşturulan Komisyon 3 aylık kısa bir zaman diliminde gözlemlerini bitirmiş ve bir rapor hazırlamıştır. 16 Temmuz 1925 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne, 25 Temmuz'da ise taraf devletlere verilen rapor “Coğrafi ve Etnik Deliller”, “Tarihi Deliller”, “İktisadi ve Ekonomik Deliller”, “Siyasi Deliller”, “Stratejik Deliller” ve “Sonuç” kısmı olmak üzere 6 başlıktan oluşmaktaydı (Ayın Tarihi, 1926:439-442).

Coğrafi ve etnik deliller başlığında; hükümetlerin daha önce sunmuş oldukları sınır talepleri belirtilerek bölgenin iklimsel ve coğrafi unsurları hakkında bilgiler verilmiştir. Bölgenin Anadolu ve Irak toprakları içerisinde bulunmasını gerektiren unsurların olduğu belirtilmiştir (Aydın, 2001:97-125). Etnik deliller bölümünde ise nüfusun 500 bin kişilik kısmının Kürtlerden, 167 bin kişilik kısmının Araplardan ve 38 bin kişilik kısmının da Türklerden oluştuğu iddia edilmiştir (Aydın, 2001:128). Raporun tarihi deliller kısmında ise bölgenin uzun bir süre Türk hâkimiyetinde kaldığı ve bazı dönemlerde bölge idarecilerinin Irak coğrafyasına bağlı kişiler arasından atandığı belirtilmiştir (Ayın Tarihi, 1926:440). Raporun iktisadi deliller kısmında da Musul'un İrtak toprakları içerisinde kalmasının uygun olacağı belirtilerek tarafların daha önce üzerinde anlaştıkları Brüksel Hattı'nın uygun bir sınır çizgisi oluşturabileceği ifade edilmiştir (Ayın Tarihi, 1926:440). Yine aynı bölümde Musul ili ile ticarete bulunan yerler belirtilmiş ve en çok ticaretin Bağdat ile yapıldığı iddia edilmiştir (Aydın, 2001:131).

Stratejik Deliller kısmında tarafların daha önce sunmuş oldukları sınır çizgisi önerileri arasından, İngiltere'nin sunmuş olduğu sınır çizgisinin mükemmel bir askeri hudut çizgisi olduğu belirtilmiştir. Siyasi Deliller kısmında ise halkın genelinin Irak Krallığı'na bağlı olmak istediği ve Türk tarafının görüşlerine kayıtsız kaldığı iddia edilmiştir. Raporun sonuç kısmında şu ifadeler yer verilmiştir (Ayın Tarihi, 1926:442);

“Memleket yirmi bes sene kadar tahmin edilen bir muddet zarfında Cemiyet-i Akvam'ın fiili bir mandası altında kalacaktır. Memleketlerin idaresi, adaletin icrası ve mekteplerdeki tedrisat için Kürt ırkına mensup memur istemek ve Kürt lisanının bütiün bu subat-ı idariyenin lisan-ı resmisi olmasını talep etmek hususunda Kürtler tarafından ihzar edilen temenniyat nazar-ı i'tibare alınmalıdır. Eğer Irak ve İngiltere arasındaki halen cari dört senelik (yani 1922 yılındaki antlaşma) muahedenin inkizasında Cemiyet-i Akvam'ın murakabesi hitama erecekse ve Kürtlere bazı mahalli idare teminatı verilmezse halkın ekseriyetinin Arap hâkimiyetine, Turk hâkimiyetini tercih edeceğine komisyon kanidir”

Türk tarafı en iyi seçeneğin referandum olması gerektiğini vurgulamış olması ve bunun uygulanabilir olmasına rağmen bundan özenle kaçınılmıştır. Bu durum da raporun içeriğinde yer alan bilgilerin gerçekle örtüşmemesine ve manüple edilmiş olmasına işaret etmektedir. Milletler Cemiyeti, komisyon raporunu 3 Eylül 1925 tarihinde görüşmeye başlamıştır. Görüşmeler esnasında İngiltere, komisyonun Irak'a bırakılması için öne sürdüğü manda süresinin uzatılması ve Kürtlere özerklik verilmesi şartlarını kabul ettiğini, buna karşılık Türkiye ise kararı tanımadığını ve Musul üzerindeki hâkimiyet haklarından vazgeçmediğini bildirmiştir (Kurtcephe, 1998:19). Atatürk bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir; *“Musul vilâyeti, Türkiye Devleti'nin hudud-u millîyesi dâhilindedir. Buraları anavatandan koparıp şuna buna hediye etmek hakkı kimseye ait olamaz. Cemiyet-i Akvam ile bu meselenin ilgisi yoktur”* (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2006:459).

Türkiye'nin bu komisyon raporuna itiraz etmesi üzerine Konsey, 19 Eylül 1925 tarihinde Adalet Divanından görüş istemiştir. Divanda, Türkiye'nin karşı çıkmasına rağmen 8 Aralık 1925 tarihinde Milletler Cemiyeti Meclisinin kararı benimsenmiştir. 16 Aralık 1925 tarihinde Soruşturma Komisyonu raporu kabul edilmiştir. Buna göre Brüksel Hattı'nın kuzeyi Türkiye'ye, güneyi ise Irak'a bırakılmıştır (Melek, 1983:50). Ayrıca İngiltere'nin manda rejiminin süresi 25 yıl daha uzatılmıştır. İngiliz Hükümetinin bölgedeki Kürt halkının haklarını koruyacak idari önlemler almasına karar verilmiştir (Öke, 1992:290-297). İngiltere, 13 Ocak 1926 tarihinde Irak ile geçerlilik süresi 25 yıl olan bir antlaşma yaparak Türkiye ile ikili görüşmelere başlamıştır.

İngiltere ikili görüşmelere başlamak için 20 Ocak 1926 tarihinde İstanbul Büyükelçisi Ronald Lindsay'ı görevlendirmiştir. İngiltere, özellikle büyükelçisini görevlendirerek Türk tarafının nabzını yoklamak istemiştir. İngiliz Hükümeti, Milletler Cemiyeti Antlaşması'nın Türkiye aleyhine sonuçlanması nedeniyle Türk tarafının tutumunu kestirememiştir. Çünkü antlaşmadan bir gün sonra yapılan Türk-Rus Saldırmazlık ve Dostluk Antlaşması, Türkiye'nin Musul'a yönelik olarak kuvvet kullanması durumunda Rusya'nın da desteğini alabileceği şeklinde yorumlanmıştır (Öke, 1987:178). Rusya'da aynı şekilde Batılı devletlerle Almanya arasında imzalanan Locarno Antlaşması'nı kendisine yönelik tehdit olarak algılamış ve Türkiye ile yakınlaşmak istemiştir. Ayrıca İngilizlere göre Türkiye antlaşmada hiçbir taviz koparamamıştı. Bu konuda kaybedecekleri bir şey olmadığını düşünerek askeri harekete başvurabilirlerdi. Bu hareket ile ilgili düşüncenin gerçek olup olmadığının araştırılması istenmiştir. Geçen süre içerisinde Türkiye'nin askeri müdahalede bulunma gibi bir amacının olmadığı, hatta baş gösteren İtalya tehdidi ve Rusya'nın güneye inme politikasından dolayı güvenlik önceliği ile hareket ettiği, bu anlamda uluslararası alanda rasyonel adımlar atmaya başladığı ve İngiltere ile olası bir yakınlaşma sürecine önem verdiği belirtilmiştir.

Türkiye Musul sorunu ile uğraşırken, aynı zamanda batılılaşma hedefi doğrultusunda yönünü batıya çevirmiş ve inkılâp hareketleri ile değişim içerisine girmişti. İngiltere'nin batıda güçlü bir simge olması nedeniyle Türkiye'nin İngiltere ile ilgili sorunlarını çözmesi batı ile ilişkilerinde önem arz etmekteydi (Kurtcephe, 1998:20). Bu atmosfer çerçevesinde yapılan görüşmelerde Türk tarafı Sir Lindsay'a taleplerini şu şekilde iletmiştir (Kürkçüoğlu, 1972:315);

“İlk olarak Türkiye, daha önce 17 Aralık 1925 tarihinde Rusya, 18 Şubat 1926 tarihinde ise Fransa ile yapmış olduğu antlaşmanın bir benzerini de İngiltere ile yapmak istemektedir. İkinci olarak Türkiye, Mezopotamya coğrafyasında bulunan Irak Krallığı'nın tam bağımsız bir devlet olmasını istemektedir. Üçüncü olarak ise Türkiye, Irak petrollerinin belirli bir hissesinde söz sahibi olmak istemektedir.”

Türk tarafının sunmuş olduğu ilk iki madde derhal reddedilmiş petrol ile ilgili olan kısım için ise İngiliz Hükümetine danışılmış ve taraflar arasında yapılan görüşmeler neticesinde İngiltere'nin 25 yıllık süre zarfında Irak petrollerinin %10'luk pay önerisi 30 Mayıs 1926 tarihinde Türkiye tarafından kabul edilmiştir (Öke, 1987:193).

Türkiye ile İngiltere arasındaki sorunların giderilmesinden sonra, 5 Haziran 1926 tarihinde Ankara'da Türkiye, İngiltere ve Irak arasında “*Türkiye-İrak Sınırı ve İyî Komşuluk İlişkileri Antlaşması*” imzalanmıştır. Ankara Antlaşması genel olarak üç kısımdan oluşmaktadır. Türkiye ile Irak sınırını belirleyen birinci kısımda; söz konusu Brüksel Hattı, Aşuta ve Alamun güneyinde, bu iki yeri birbirine bağlayan yolun Irak topraklarından geçen kesimini Türk toprakları içerisinde bırakmak üzere değiştirilmiştir (Soysal, 1965:310). İkinci kısımdaki başlık kapsamında ise taraflar sınır boylarında eşkıyalığa, yağmacılığa karşı işbirliği içinde olmayı taahhüt etmişlerdir. Son kısımda ise ortak çıkar alanlarını genişletmek amacıyla Irak Hükümeti, antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 25 yıl süreyle Irak Petrollerinden %10 hisseyi Türkiye tarafına vermeyi taahhüt etmiştir (Soysal, 1965:313-314). Antlaşmaya ekli olarak İngiltere ve Irak yetkili temsilcilerinin Türkiye Dışişleri bakanına verdikleri mektupta, Türkiye'nin bu payını isterse “500 bin sterlin” nakit olarak alabileceği yazılmıştır. Türkiye ise 500 bin sterlin olarak Musul üzerindeki tüm haklarından vazgeçme yolunu seçmemiş, 25 yıl süreyle Irak petrollerinden %10 pay alma seçeneğini tercih etmiştir (Kısıklı, 1999:526). Türkiye'nin petrol gelirleri üzerinde sahip olduğu imtiyazlar noktasında Irak ile sürekli sorunlar yaşamıştır. Bunun temel nedenleri ise Türkiye'nin hakkının zaman aşımına uğratılmak istenmesi, petrol üretiminin düşük gösterilmesi ve Türkiye'nin süreci iyi yönetememesi olarak gösterilebilir. Ankara Antlaşması ile Musul sorunu Türkiye Aleyhine çözülmüştür. Türkiye'nin Musul'u kaybetmesinin ardındaki sebepler şu şekilde açıklanabilir;

- İlk olarak Birinci Dünya Savaşı Müttefik Devletler lehine sonuçlanmıştı ve Osmanlı devleti, Sevr Antlaşması ile fiilen ortadan kalkmıştı. Savaş sırasında Irak Cephesi içerisinde bulunan Musul, gerek İngiliz kuvvetlerinin üstünlüğü ve gerekse Türklerin diğer cephelerde önemli kayıplar vermeleri nedeniyle Türk hâkimiyetinden çıkmıştı. Bunun sonucu olarak da Musul sorunu ile ilgili olarak yapılan görüşmelerde İngiltere'nin Türkiye'ye karşı diplomatik üstünlüğü ortaya çıkmıştı. Bu durum İngiltere'nin bir bakımdan Irak bölgesindeki askeri kazanımlarını da yansıtmaktaydı.
- İkinci olarak Musul sorunu sadece masa üzerinde diplomatik faaliyetlerin yürütüldüğü çerçevede ilerlememiştir. Türkiye aynı zamanda bölgede çıkartılan Nasturi ve Şeyh Sait isyanları ile de uğraşmak zorunda bırakılmıştır. Bu durum Türkiye'nin Musul konusundaki mevcut gücünü olumsuz yönde etkilemiştir.

- Son olarak Türkiye'nin bağımsızlığını kazanmış yeni bir devlet olması ve uluslararası ortamda destek görememesi Türkiye'yi yalnızlaştırmıştır. Artan İtalyan ve Rus tehdidi güvenlik kaygısını ön plana çıkarmıştır. Yaşanan bu durumlar İngilizler ile ilişkileri geliştirme seçeneğini kuvvetlendirmiştir. Yaşanan diğer olumsuzlukların da etkisiyle Musul konusundaki güç ve direnç azalmıştır.

4. 1926-1938 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE - IRAK İLİŞKİLERİ

Musul sorununun çözülmesi ile birlikte 1926-1938 yılları arasındaki dönemde uluslararası alanda yaşanan gelişmeler Türkiye ile Irak arasındaki yakınlaşmanın artmasına neden olmuştur. Bu süreç içerisinde Avrupa merkezli güçlerin Ortadoğu'ya yönelik politikaları Türkiye'nin Irak politikasını belirlemesinde önemli bir rol oynamıştır.

Ankara Antlaşması ile Türkiye ve Irak arasındaki sınır sorunu çözülmüştür. Bunun sonucunda da karşılıklı olarak elçilikler açılmaya başlanmıştır. 16 Ocak 1928 tarihinde Irak Devleti Ankara'da, 21 Aralık 1929 tarihinde ise Türkiye, başkent Bağdat'da büyükelçiliklerini açmıştır (Soysal, 1965:306). Irak Krallığı, dış ilişkiler konusunda Milletler Cemiyeti'ne üye olduğu 1932 yılına kadar İngiltere'ye bağımlıydı. Bu nedenle de bağımsız kararlar alamamaktaydı. Mevcut duruma rağmen Kral Faysal Türkiye dâhil Ortadoğu ülkeleri ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmuştu. Musul sorununun çözülmesinden sonra en önemli sorun İran ile yaşanan Şattu-ı Arap Su Sorunu olmuştu (Sosyal, 1994:3136-3139).

Türkiye ile Irak arasında diplomatik düzeyde başlayan ilişkiler zamanla ileri bir düzeye taşınarak dostluk ve ittifak görüşmeleri çerçevesinde ilerlemiştir. Kral Faysal, Bağdat Büyükelçisi Lütfi Bey vasıtasıyla Ankara'yı ziyaret ederek Atatürk'e saygılarını sunmak istediğini iletmıştır. Fakat bu Türkiye'de hemen karşılık bulmamıştır. 25 Mayıs 1931 tarihinde Kral Faysal, Bağdat Büyükelçiliği vasıtasıyla Kuzey Irak'ta Barzani aşireti ve İngiltere ile sıkıntıları olduğunu iletmış, bu kapsamda da Ankara'ya ziyarette bulunmak istediğini yinelemiştir. Bu gelişmeler ve talep Türkiye'de karşılık bulmuştur (Şimşir, 2004:85). 6-7 Temmuz 1931 tarihleri arasında Kral Faysal Türkiye'de özel bir konuk ve kardeş devlet başkanı sıfatı ile ağırlanmıştır. Atatürk bu ziyareti; "*Türkiye bütün komşularıyla ve özellikle bölgesel ve uluslararası siyasi ve ekonomik konularda aynı anlayışa sahip Irak ile ilişkileri geliştirmeyi arzu etmektedir*", şeklinde değerlendirmiştir (Bilgin, 2003:219).

Türkiye - Irak ilişkileri Atatürk'ün izlemiş olduğu dostluk ve kardeşlik perspektifinde büyük bir gelişme göstermiştir. Türkiye rehberliğinde işbirliğine dayanan bir siyaset izlenmiştir (Şimşir, 2004:84-85). Irak, pek çok konuda Türkiye'yi örnek model olarak almıştır. Özellikle Türkiye'nin milli iktisat politikası Irak basınında ideal model olarak kamuoyuna sunulmuştur. Türkiye ile Irak arasında oluşan dostluk havası taraflar arasında ayrıcalıklı bir anlaşma yapma imkânını da beraberinde getirmiştir. Türkiye ile Irak arasında, 9-10 Ocak 1932 tarihlerinde, "*İade-i Mücrimin Muahedenamesi*", "*İkamet Mukavelesi*" ve "*Ticaret Muahedenamesi*" olmak üzere üç farklı alanda antlaşma imzalanmıştır. *İade-i Mücrimin Antlaşması*'na göre, her iki devlet makamı da barış ve huzurun temini ile suçluların iadesini tanzim etmeyi karşılıklı olarak taahhüt etmişlerdir (Canatan, 1996:36-43). On sekiz maddeden oluşan "*İade-i Mücrimin Antlaşması*"na göre ise taraflar, suçluların iadesi konusunda uzlaşmaya varmışlardır. Ayrıca bu konuda, istisnai durumlar da belirtilmiştir³. *İkamet Mukavelesi* Antlaşması, ticari hükümler içeren bir anlaşma özelliği taşımaktadır. Bu antlaşmaya göre taraf devletlere mensup vatandaşların ve şirketlerin, diğer devlet arazisinde ikamet edebilmesi ve ticaret yapabilmesine hak tanılmaktaydı (Canatan, 1996:36-45). *Ticaret Muahedenamesi* antlaşma hükümlerine göre taraf devletler arasında ticari ilişkilerin canlandırılması esas alınmıştır (Canatan, 1996:36-48).

1926 yılında Türkiye ile Irak arasında gerçekleştirilen Sınır ve İyi Komşuluk İlişkileri Antlaşması'nın süresinin uzatılmasına ilişkin olarak taraflar 1936 yılında karşılıklı nota alışverişinde bulunmuşlardır. Karşılıklı nota teatilerinin ardından 1926 yılından imzalanan Ankara Antlaşmasının uzatılması kararlaştırılmıştır. Bu antlaşma Sadabat Paktına giden süreçte aşılacak önemli bir adım olmuştur.

3 "*Suçluların İadesi*" konusunda tarafların, isteklerinin kabul edilemeyeceğini belirten 4. maddede yer alan istisnai durumlar şu şekildedir: Siyasi suçlar; Askeri suçlar; Matbuat suçları; Şahsın üzerinde takip edilebilen ve işbu şahsın feragat etmesiyle takibine nihayet verilmesi gereken suçlar; bulunduğu ülke kanunlarına göre zaman aşımına uğramış olan suçlar; bulunduğu ülkede hali hazırda davasının devam ettiği veya hükmünün verildiği suçlar; talep olunan devletin makamının suç hakkında hüküm verme yetkisine sahip olduğu suçlar; üçüncü bir devletin müdahil olduğu suçlar (Canatan, 1996:37-38).

5. SADABAT PAKTI

1930'lu yıllarda I. Dünya Savaşı sonrası oluşturulan düzenden rahatsız olan revizyonist ve düzeni korumaya çalışan anti revizyonist ülkeler Avrupa'da bölünme içerisine girmişlerdir. Özellikle İtalya ve Almanya gibi revizyonist ülkelerin güçlenmeye başlaması İngiltere, Fransa ve Türkiye gibi statükodan yana olan devletlerde tedirginlik oluşturmaya başlamıştır. Bu çerçevede Türkiye, İtalya tehdidine karşı ilk olarak Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile birlikte 1934 yılında Balkan Antantı'nı kurmuştur. İtalya'nın Habeşistan'ı İlhakı Sadabat Paktı'nın imzalanmasında önemli bir etken olmuştur. Mussolini yönetimindeki İtalya'nın 1934 yılında II. Beş Yıllık Faşist Kongresi'nde Asya toprakları üzerindeki taleplerini açıklaması ve 1935 yılında Milletler Cemiyeti hükümlerine aykırı olarak Habeşistan'ı ilhak etmesi Türkiye açısından Ortadoğu ülkeleri ile Balkan Antantı'na benzer bir antlaşmanın yapılması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu duruma yönelik ilk girişim 1394 Haziran'ında İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye ziyareti sırasında gündeme gelmiştir (Gönlübol ve Sar, 1977:103-113).

Türkiye ile Ortadoğu devletleri arasında bir pakt kurulmasına yönelik yaşanan ikinci gelişme Cenevre'de gerçekleşmiştir. Türkiye, İran ve Irak arasında 3 Ekim 1935 tarihinde "*Ortak Dayanışma Paktı*" parafe edilmiştir (Koçsoy, 1991:21). Fakat bu pakt hemen gerçekleşmemiştir. İran ile Irak arasındaki Şattu-l Arap Su Sorunu⁴ nun çözülmesi beklenmiştir. İran ile Irak arasındaki sorun 4 Temmuz 1937 yılında yapılan anlaşma ile son bulmuş (Canatan, 1996:57) ve paktın kurulmasına yönelik gelişmeler devam ettirilmiştir.

İran ile Irak arasındaki meselenin çözülmesi ile birlikte 8 Temmuz 1937 tarihinde Türkiye'yi temsilen Tevfik Rüştü Aras, Irak'ı temsilen Dışişleri Bakanı Naci El Asil, Afganistan'ı temsilen Dışişleri Bakanı Serdar Fevzi Muhammed, Tahran'daki Sadabad Sarayı'nda paktı imzalamışlardır (Soysal, 1965:582-583).

On maddeden oluşan, saldırmazlık ve dostluk içeriğinde imzalanan Sadâbat Paktı, Ortadoğu ülkeleri arasında imzalanan antiemperyalist pakt olarak ortaya çıkmıştır. Birinci maddeye göre imzacı ülkeler birbirlerinin içişlerine karışmama konusunda söz veriyorlardı. İkinci madde ile üye ülkelerin sınırlarının güvenliği ve saldırmazlığı benimseniyordu. Üçüncü madde ise, uluslararası konularda imzacı ülkelerin birbirlerine danışacakları belirtiliyordu. Dördüncü maddede üye ülkelerin birbirine saldırmayacaklarına dair kesin bir hüküm getiriliyordu. Beş ve altıncı maddelerde ise üye ülkelere birisinin diğer ülkelere saldırması durumunda diğer ülkelerin antlaşmadan çekilebileceği açıkça belirtiliyordu.

Sadâbat Pakta göre, üyelerden herhangi birisinin diğerine tecavüzü sırasında mağdur olan ülkenin sorunu Milletler Cemiyetine götürebileceği belirtiliyordu. Yedinci maddeye göre ise, taraf ülkelerinden her birisi kendi sınırları içerisinde diğer ülkelerin yönetimlerine karşı silahlı örgütlenmelere izin vermeyeceği ve etnik unsurları birbirine karşı kullanmayacağı hüküm altına alınıyordu. Sekizinci madde taraflar arasındaki sorunların barışçıl yollarla çözümleneceğini belirtiyordu. Dokuzuncu maddede antlaşmanın Milletler Cemiyeti esasları dâhilinde yorumlanacağı vurgulanıyordu. Onuncu maddede antlaşmanın beş yıl için yapıldığı, taraflardan her hangi birisinin itirazı olmaması durumunda her beş senede bir antlaşmanın kendiliğinden yenileneceği açıklanıyordu. Antlaşmanın ayrıca Milletler Cemiyeti tarafından onaylanması da kabul edilmiştir. Antlaşma sonrasında bir protokol imzalanarak Sadâbat Paktı'nı yürütmek üzere bir komisyon seçilerek bu konuda görevlendirilmiştir (Çeçen, 2006:318).

Pakta göre antlaşma 5 yıl yürürlükte kalacaktı. Pakta imzalayan taraf devletler, aralarındaki dostluk münasebetlerini devam ettirmeyi, Milletler Cemiyeti ve Briand Kellogg Paktı⁵'na bağlı kalmayı, birbirlerinin içişlerine karışmamayı, ortak sınırlarına saygı göstermeyi, ortak çıkarları ilgilendiren meselelerde birbirlerine

4 Irak, Osmanlı İmparatorluğunun bir vilayeti iken 1913 İstanbul Protokolüne göre saptanan ayırım çizgisinin haksız olduğunu; bunun, İran kıyısından değil -modern hukuk gereği-"Talveg" kuralına (sınırın akarsu yatağının en derin yerini birleştiren çizgiye göre belirlenmesini) göre yapılması gerektiğini ileri sürüyordu.

5 Briand- Kellogg Paktı 27 Ağustos 1928 tarihinde imzalanmıştır. Amerika ile Fransa arasında müzakere edilen bu daimi dostluk anlaşmasının, Amerika'nın isteği üzerine çok taraflı bir anlaşmaya dönüştürülmesinden doğmuş idi. Anlaşmaya göre buna imzalarını koymuş olan devletler, milletler arası anlaşmazlıkların çözülmesi için savaştan vazgeçiyorlar. Karşılıklı ilişkilerde savaşı milli politika aleti yapmamayı ve içeriği ne olursa olsun aralarında çıkacak herhangi bir anlaşmazlığı barış yoluyla çözeceklerini taahhüt ediyorlardı. Paris'te imzalanan pakta ABD, Fransa, Japonya, Birleşik Krallık, Almanya, Belçika, Çekoslovakya ve Romanya katılmıştır.

danışmayı ve birbirlerine karşı herhangi bir saldırı hareketine dayalı girişime başvurmayacaklarını taahhüt etmişlerdi (Armaoğlu, 1983:347).

Sadabad Paktı, Türkiye'nin I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da güçlenmeye başlayan Faşizm ve Nazizm ideolojileri ile bunların yayılcı politikalarına karşı caydırıcı bir blok oluşturmayı amaçlamıştır. Güvenlik kaygılarıyla oluşturulan Balkan Paktı'nı, aynı kaygıyla oluşturulan Sadabad Paktı sürdürmüştür. Fakat II. Dünya Savaşı'nın çıkması ile bu pakt dağılmıştır. Buna rağmen Sadabad Paktı, Türkiye'nin doğu sınırlarını oluşturan komşularıyla sınır anlaşmazlıklarının da çözümüne katkı sağlamıştır.

SONUÇ

Atatürk dönemi Türkiye-İrak ilişkileri, belli bir dönem zarfında iki bağımsız ülkenin birbiriyle karşılıklı ilişkisi çerçevesinde gelişmemiştir. Çünkü Irak'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılışından 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmasına kadar geçen sürede Türkiye-İrak ilişkileri, Musul Sorunu nedeniyle Türkiye-İngiltere ilişkileri şeklinde gelişmiştir. Musul Sorunu, iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine ve hatta iki ülke arasında savaş ihtimalinin ortaya çıkmasına neden olabilmıştır.

Musul sorunu çerçevesinde bölge, İngiltere açısından Hindistan yolunun güvenliği bağlamında stratejik bir öneme sahipti. Petrol noktasında ise İngiltere açısından büyük bir ekonomik önemi bulunmaktaydı. Aslında yerel bir sorun olan Musul sorunu, sahip olduğu stratejik önemi nedeniyle uluslararası ölçekte bir sorun haline gelmiştir. Atatürk döneminde Musul sorunu önce Lozan'da, sonrasında ise Milletler Cemiyeti'nde görüşülmüştür. Ancak yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Musul sorununun çözümü sürecinde Nasturi ve Şeyh Sait Ayaklanmaları ile uğraştırılarak bir yandan askeri anlamda etkisizleştirilmiş, diğer yandan da uluslararası arenada diplomatik açıdan yalnız bırakılmıştır. Bu gelişmeler Musul sorununda başarısız olunmasına neden olmuştur. İngiltere ile ilişkilerin normalleştirilerek dış politikada hedefin batı olarak belirlenmesinin de bu sonuç üzerinde etkileri bulunmaktadır.

Musul, 12 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'ye dâhil edilmiştir. Fakat Kurtuluş savaşı'nın devam ettiği süreçte, milliyetçiler açısından Anadolu'nun diğer bölgelerine nazaran acil olarak kurtarılması gereken bir bölge olarak ele alınmamıştır. Lozan Konferansı'nın başlamasıyla birlikte askeri yöntemlerden vazgeçip diplomasi ile sorunları çözmek Türkiye için daha uygun görünmüştür. Çünkü İstanbul ve Boğazlar'ın müttefiklerin işgali altında olduğu bir ortamda savaşa girmek Türkiye açısından riskli bir durum arz etmekteydi. Bu çerçevede Musul vilayetinin Lozan Konferansı sonrasında kaybedildiği argümanları yerine Lozan Konferansı ile başlayan süreçte kaybedildiği argümanlarına yoğunlaşmak esasen daha sağlıklı olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde yaşanan uluslararası ortamdaki belirsizlikler ki özellikle İtalya ve Almanya'nın revizyonist politikaları Türkiye-İrak arasında yakınlaşmaya neden olmuştur. Bu durum ülkeler arasında mevcut olan sorunların ileriye ötelenmesini sağlamış ve ülkeler arasında çözüm sürecini zorunlu kılmıştır. Ortaya çıkan bu atmosfer Sadabad Paktı'nın imzalanması ile sonuçlanmıştır. Sadabat Paktı, beklenen sonuçları ortaya çıkaramamış olsa da Balkan Antantına benzer bir biçimde Türkiye'nin bölgesel bir aktör olabilmesi açısından dış politikada yaşanmış önemli bir gelişmedir.

Devletler iç ve dış politikaları ile diplomatik ilişkilerinde uzun vadeli bir perspektif ile hareket ederler. Yerel, bölgesel ve hatta küresel gelişmeler ile de politika ve uygulamalarını revize edip, yeni hareket alanları oluştururlar. Bu bağlamda Türkiye'nin uluslararası ilişkiler ve diplomatik hamlelerinde öncelikli olarak komşuları ile etkin bir işbirliği içerisinde olması büyük bir önem arz etmektedir. Bu ilişkilerin kuvvetlenmesi ve olumlu anlamda evrilmesi ise geçmiş birikimler ve yeni gelişmeleri doğru bir şekilde okuyarak, uygun manevra kabiliyeti ile mümkün olmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin başta güvenlik olmak üzere ekonomik ve sosyal anlamda önemli bir sınır komşusu olan Irak ile olan ilişkileri her iki devletin de kuruluş dönemleri esas alınarak ele alınmıştır. Bu ilişkilerin başlangıç ve seyrindeki temel dinamikler nedenleri ve sonuçları ile ortaya konulmuştur. Ancak çalışmanın kapsamı nedeniyle konu Atatürk dönemi ile sınırlı tutulmuştur. Bu dönemin devamı niteliğindeki tarihsel sürecin günümüze kadar olan kısımlarının ayrı çalışmalarda ele alınması konunun tüm yönleri ile bir bütünlük oluşturması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ANZERLİOĞLU, Yonca (2000), **Nasturiler**, Tamga Yayıncılık, Ankara.
- ARMAOĞLU, Fahir (1983), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914 - 1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, Cilt.1.
- ARMAOĞLU, Fahir (1998), **Lozan Konferansı ve Musul Sorunu: Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
- ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ (2002), **Türkiye Cumhuriyet Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU (2006), **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara.
- AYDIN, Mesut (2001), **Türkiye ve Irak Hudûdu Mes'alesi**, ASAM Yayınları, İstanbul.
- AYIN TARİHİ (1926), “*Musul Tahkik Komisyonu'nun Cemiyet-i Akvâm'a Vermiş Olduğu Rapor*” (1926), **Ayin Tarihi Dergisi**, Ankara, S.5(17), ss.315-445.
- BAYUR, Yusuf Hikmet (1973), **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, Türk Tarik Kurumu Yayını, Ankara.
- BİLGİN, Mustafa Sıtkı (2003), “*Türk Irak İlişkilerinin Tarihsel Boyutu (1534-2002)*”, **Irak Krizi: 2002-2003** (Der. Umit Ozdağ, Sedat Laciner, Serhat Erkmen), Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları., Ankara, ss.215-237.
- CANATAN, Yaşar (1996), **Türkiye-İrak Münasebetleri (1926-1958)**, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÇEÇEN, Anıl (2006), **Türkiye'nin B planı: Merkezi Devletler Birliği (MEDEB)**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- DAVIŞA, Adid (2004), **Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa** (Çev. Lütfi Yalçın), Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- DURGUN, Şenol (2013), **Modernleşme ve Siyaset**, A Kitap Yayınları, Ankara, 2. Baskı.
- ESİN, Necmettin (1974), “*Irak Türkleri ve Musul Meselesi*”, **Türk Kültürü Dergisi**, S.139-141, ss.346-352.
- GÖK, Dursun (1998), “*1924 Türk Basınında Musul Meselesi*”, **Misak-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Atatürk Kültür - Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, ss.57-71.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve SAR, Cem (1977), **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve SAR, Cem (1997), **Atatürk ve Türkiyenin Dış Politikası (1919-1938)**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, Ankara.
- KARACAN, Ali Naci (1993), **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- KISIKLI, Emine (1999), “*Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.6(24), ss.487-526.
- KOÇAOĞLU, Mehmet (1995), **Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu**, GENKUR Yayınları, Ankara.
- KODAL, Tahir (2005), **Paylaşılmayan Toprak: Türk Basınına Göre (1923-1926) Musul Meselesi**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- KOLOĞLU, Orhan (1994), **Gazi'nin Çağında İslam Dünyası**, Boyut Yayınları, İstanbul.
- KÖSOĞLU, Nevzat (2000), **Türk Milliyetçiliği ve Osmanlı**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 3. Baskı.
- KURAT, Yuluğ Tekin (1975), “*Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası 1923-1973*”, **Belleten Dergisi**, S.39(154), ss.265-285.
- KURTCEPHE, İsrail (1998), **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Musul Sorunu**, Kara Harp Okulu Basım Evi, Ankara.

- KÜRKCÜOĞLU, Ömer E. (1972), “*Türkiye-İrak İlişkilerinde Son Gelişmeler*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S.27(4), ss.247-253.
- MELEK, Kemal (1983), **İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu: 1890-1926**, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- MEMİŞ, Ekrem (2002), **Kaynayan Kazan: Ortadoğu (Geçmişten Günümüze Ortadoğu Sorunları ve Çözüm Yolları)**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- ORAN, Baskın (2008), **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları, İstanbul, Cilt.1.
- ÖKE, Mim Kemal (1987), **Musul Meselesi Kronolojisi: 1918-1926**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul.
- ÖKE, Mim Kemal (1992), **Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara.
- ÖKE, Mim Kemal (1995), **Musul - Kürdistan Sorunu (1918-1926)**, İz Yayınları, İstanbul.
- ÖZGİRAY, Ahmet (1988), “*Türkiye-İngiltere Münasebetleri ve Musul Meselesi (1924-1930)*”, **Türk Kültürü Dergisi**, S.26(299), ss.1-15.
- SARIHAN, Zeki (1993), **Kurtuluş Savaşı Günlüğü: Mondros’tan Erzurum Kongresi’ne (30 Ekim 1918–22 Temmuz 1919)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Cilt.1.
- SONYEL, Salahi R. (1991), **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- SOYSAL, İsmail (1965), **Türkiye’nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasî Andlaşmaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- SOYSAL, İsmail (1994), “*1937 Sadabat Paketi*”, **X. Turk Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Cilt.VI, ss.3136-3139.
- ŞAHİN, F. Şayan (1996), “*Musul’un İşgali ve Ali İhsan Paşa*”, **Türk Kültürü Dergisi**, S.34(402), ss.595-601.
- ŞAHİN, İsmail, ŞAHİN, Cemile ve YÜCE, Samet (2014), “*Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere’nin Irak’ta Devlet Kurma Çabaları*”, **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, S.8(15), ss.105-132.
- ŞİMŞİR, Bilal N. (2004), **Türk - Irak İlişkilerinde Türkmenler**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- T.C. BAŞBAKANLIK ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (1993), **Musul - Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, T.C. Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara.
- YALÇIN, Semih (1998), “*Misak-ı Milli ve Lozan Barış Konferansı Belgelerinde Musul Meselesi*”, **Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikası’nda Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, ss.155-175.
- YAPP, Malcolm (1991), **The Near East Since the First World War**, Longman, London (UK).
- YEŞİLBURSA, Behçet Kemal (2009), “*Geçmişten Günümüze Irak Meselesi*”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.29(Özel Sayı II), ss.1315-1343.

Suriyelilere Yapılan Yardımlar ve Kamusal Hizmetlerin Etkinliği*

Aids and The Efficiency of Public Services offered to the Syrian

İsmail GÜL

Y.L. Öğr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
ismgul46@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7679-3910>

Makale Başvuru Tarihi: 08.02.2021

Makale Kabul Tarihi: 05.03.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler:

Suriyeli
Sığınmacılar,
Sosyal Yardımlar,
Sığınmacıların
Temel Sorunları,
Kamusal
Hizmetler,

ÖZET

2011 yılından itibaren Suriye’de iç savaşın başlamasıyla birlikte milyonlarca Suriyeli ülkesinden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Özellikle Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan Suriyelilerin sayısı 2020 Nisan ayı itibarıyla 3 milyon 500 bin 66 kişi olarak tespit edilmiştir. Yaşanan savaş nedeniyle göç etmek zorunda bırakılan veya savaşı fırsat bilerek ülkesinden ayrılan veya ayrılmak zorunda kalan Suriyeliler birçok sorunu da beraberinde getirmişlerdir. Göçün başlamasıyla Türkiye’ye sığınan sığınmacılar başta misafir olarak kabul edilsede savaşın uzun sürmesi sebebiyle kalıcı olarak görülmektedir. Misafir olarak kabul edilen Suriyeli sığınmacılar özellikle sınır bölgesindeki illere dağılmış ve yerleşmiştir. Halkla uyum sağlamada kısmen yasal olarak zorluklar yaşanmamasına rağmen birçok sorunlar da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların en başında barınma, güvenlik, sağlık, eğitim ve ekonomik sorunlar gelmektedir. Bu çalışmada sığınmacılara yapılan ulusal ve uluslararası yardımlar ve yapılan kamusal hizmetler ve sığınmacıların temel sorunları üzerinde durulacaktır.

ABSTRACT

Keywords:
Syrian Refugees,
Social Benefits,
Basic Problems of
Refugees,
Public Services,

Starting with the beginning of civil war in Syria in the year 2011, millions of Syrians had to abandon their country. The number of Syrians who were obliged to immigrate to Turkey were announced as 3 million 500 thousand 66 people in April 2020. The Syrians who were forced immigration thanks to the war and those who left the country by taking the advantage of the war caused plenty of problems. Initially, the refugees who took refuge in Turkey when the immigration started were regarded as guest, but then their stay became permanent since the war took long. The refugees who were initially seen as guest started to live in the provinces that are close to border region. Although they did not have difficulty in the adaptation to the public partly due to legal regulations, they became the source of many problems such as accommodation, security, health, education, financial problems. This study aims to analyse national aids and public services offered to the Syrians in addition to basic problems of the refugees.

* Bu makale Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Dr. Öğr. Üyesi. Koray GÖKSAL danışmanlığında, İsmail GÜL tarafından hazırlanmakta olan aynı adlı tez çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Siyasal, sosyal, demografik ve ekonomik açıdan ülkeleri ve halk kitlelerini doğrudan etkileyen göç olgusu toplumsal yapıda, ülke yönetimlerinde ve hatta uluslararası ilişkilerde önemli bir faktör haline gelmiştir. Kapsam ve etkisinin çok yönlü ve etkili olması nedeniyle hemen hemen tüm bilim dalları tarafından bir araştırma ve inceleme konusu olmuştur. Her araştırmacı içinde bulunduğu bilimsel alanın kapsamı, amaçları ve metotları kapsamında göç olgusunun belirli yönlerini incelemiştir. Bu kapsamsal, metotsal ve amaçsal farklılıklardan dolayı da göçün farklı unsur, özellik ve etkileri daha ön plana çıkararak o disipline özgü tanımlamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buradan hareketle göç kavramı ile ilgili tüm disiplinlerce genel kabul görmüş, ortak bir tanım bulunmamaktadır. Ancak Gökburun'un (2019:565) da belirttiği üzere yapılan tanımların merkezinde "insan", "mekân" ve "zaman" unsurları bulunmaktadır. Disiplinlerarası ve kapsayıcı bir şekilde göç olgusu şu şekilde tanımlanabilir (Yılmaz vd., 2020:287);

"Muhtelif çekici ve/veya itici sebeplerden dolayı, insanların belirli bir zaman dilimi içerisinde, içinde buldukları yerleşim alanlarından bireysel ya da kitlesel olarak ayrılarak, iskân amacıyla, yer değişikliği olarak anlamlandırılabilir (eski yerleşim alanından tamamen kopuk sayılabilecek) mesafedeki başka bir yerleşim alanına, kalıcı ya da yarı kalıcı olarak hareket etmeleri, yer değiştirmeleridir"

Göç, iradi ya da zorunlu sebeplere bağlı olarak gerçekleştirilen ve insanlık tarihi ile eşdeğer bir geçmişe sahip olan çok boyutlu bir eylemdir. Göç eylemi, geride bırakılan bölgenin sosyo-ekonomik yapısını etkilemesinin yanı sıra göç edilen yeni bölgenin de siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısını etkilemektedir. Bu etkisi dolayısıyla da göç olgusu bir sonucu değil, süreci temsil etmektedir (Yılmaz vd., 2020:285).

Göç olgusu, tüm alt bileşenleri üzerinden ayrı ayrı ve bütüncül olarak incelenen karmaşık, çok yönlü, girift, güncel ve süreklilik arz eden bir yapıya sahip olması nedeniyle yerel, bölgesel, ulusal ve küresel ölçekte değerlendirilen sosyo-ekonomik ve siyasal bir boyuta sahiptir. Her ne kadar tüm yönlerinin ve etkilerinin en doğru bir şekilde ölçülebilmesi için en küçük bileşenin bile ayrı bir araştırma konusu yapılması söz konusu olsa da bir bütünün parçası olduğu göz ardı edilmeden bütüncül bir perspektifte ele alınması da gerekmektedir. Çünkü nedenleri ve etkileri çok boyutlu ve girift bir bütünlük oluşturmaktadır. Tunçer (2020:1), sahip olduğu çok yönlülüğü dolayısıyla göç olgusunu ve sürecini çözümlerken, göçün küresel ekonomi, uluslararası ilişkiler, sosyal politika, vd. alanla etkileşimlerinin değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Doğal afetler, iklim değişiklikleri, siyasi çekişmeler, toplumsal olaylar, savaşlar, güvenlik sorunu, salgın hastalıklar, kamu hizmetlerindeki yetersizlikler, kıtlık, işsizlik ve diğer sosyo-ekonomik nedenlerin biri ya da birkaçının varlığı sonucunda insanlar bireysel ya da toplu olarak yaşadıkları yerlerden uzak veya yakın başka yerleşim alanlarına göç etmektedirler (Uysal ve Güler, 2020:219; İzci ve Geylani, 2020:87; Belli, 2020:175; Kaypak vd., 2017:1184). Söz konusu göç hareketinin geride bırakılan ve yeni yerleşilen coğrafi bölgeler özellikle de bu etkinin yoğun olarak yaşandığı kentler üzerindeki tüm etkilerinin ölçülmesi, ulusal ve uluslararası mevzuat hükümleri de esas alınarak kamu hizmetlerinin yeniden şekillendirilmesi ve etkin bir göç yönetiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü gerçekleşen göç dalgası özellikle yeni göç edilen kentler üzerinde anlık, beklenmedik ve köklü olumsuz etkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Göçün getirdiği olumsuz etkilerin azaltılması, kontrol altında tutulması ve etkin politikalar geliştirerek kamu hizmetlerinin etkin ve sürdürülebilir bir şekilde hayata geçirilebilmesi için gerçekleşen göçün başarılı bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir (Uzun, 2020:262). Göç yönetimi süreci, göç eden kişilerin ülkeye girişinden önce bazı hukuki düzenlemeler ve bu düzenlemelere bağlı uygulamaların hayata geçirilmesi ile başlamaktadır. Yine bir bütünsellik içerisinde göç eden kişilerin ülkeye girişleri esnasında ve sonrasında ortaya çıkabilecek olası sorunlara karşı alınacak tedbirler, uygulamalar, kontrol ve denetimleri kapsamaktadır. Göçmenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması, hizmet akışının sağlanması, sosyal uyumun gerçekleştirilmesi ve yaşanan göçün her yönüyle kontrol altında tutulmasını göç yönetimi içerisinde değerlendirilmektedir (Kabakuşak, 2015:257). Göç yönetimi, başta güvenlik riski olmak üzere ortaya çıkabilecek ve çıkmış olan her türlü toplumsal, siyasal, ekonomik vd. sorunların en aza indirilebilmesi amacıyla idari ve siyasal mekanizmaların bir bütün olarak hayata geçirdiği bir kamusal ihtiyaç ve zorunluluktur (Örselli ve Babahanoğlu, 2016:2065).

Çalışmada Suriye'deki iç savaştan dolayı Türkiye'ye sığınan Suriyeliler odak alınmıştır. Suriye, içinde bulunduğu iç savaş nedeniyle göç hareketlerinin günümüzde en yoğun yaşandığı coğrafyalardan birisidir. Bu göç dalgasının en yoğun bir şekilde yönlendiği coğrafi bölge ise Türkiye'dir. Türkiye'nin sahip olduğu jeo-stratejik konumu, tarihsel birikimi ve içinde bulunduğu konjonktör nedeniyle araştırma alanı olarak seçilmiştir.

Anadolu üzerine gerçekleştirilen göç hareketleri Osmanlı dönemi sonrasında daha kitlesel bir boyutta gerçekleşmeye başlamıştır. Özellikle 1929 yılındaki ekonomik buhranında etkisiyle göç olaylarında hızlı bir artış yaşanmıştır. Türkiye, bulunduğu coğrafi konum itibarıyla göçeden veya göç etmek zorunda kalanlar için önemli bir geçiş bölgesi olmuştur (TBMM, 2012). Bu artış 1960 yılından günümüze kadar devam eden bir süreci meydana getirmiştir. Özellikle doğudan batıya ulaşmak isteyen göçmenler ile Irak ve Suriye vatandaşları için direkt bir geçiş noktasına dönüşmüştür.

2. SURIYE'DE GERÇEKLEŞEN SİYASAL- TOPLUMSAL GELİŞMELER VE YAŞANILAN GÖÇ

Orta doğuda Arap Baharı adıyla başlayan, 2010 yılının son günlerinde işsizlik nedeniyle Tunuslu bir gencin kendini yakması ile alevlenen olayların sonucunda Tunus, Mısır, Libya ve Suriye başta olmak üzere Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde halk hareketleri başlatılmış ve birçok ülkede sonu yönetim değişikliği ve iç savaşa giden bir siyasal- askeri mücadele süreci başlamıştır. 2010 yılı sonunda yaşanan Tunus olaylarında muhalif hareketin başarı kazanması, Mısır'daki muhalifleri de cesaretlendirmiştir. Muhalif mücadeleler bu olay sonrasında Libya ve Yemen'de de devam ederek mevcut hükümetlerin iktidarına son vermiştir. Birden çok ülkede muhaliflerce elde edilen bu kazanımlar bölge ülkelerde de benzer olayların yaşanmasına katkı sağlamıştır. Bölgede yaşanan gelişmelerden cesaret alan Suriye'deki muhalifler de mevcut siyasi iktidara son vermek ve ülke yönetimi ile ilgili kazanımlar elde etmek amacıyla halk hareketleri başlatmışlardır. Küresel ölçekli gizli destekler ile bu halk hareketleri 2011 yılında giderek artan şiddetli tepkilere dönüşmüştür. Siyasi iktidar yaşanan gelişmeler karşısında sert önlemler almış ve katliam olarak nitelendirilecek orantısız bir güç kullanmıştır. Bu durum mevcut gerginliğin daha çok artmasına ve ülke içerisinde iç savaşa giden bir sürecin yaşanmasına neden olmuştur (Kutlu vd., 2020:110-113; Tamer, 2020:241-242; Yılmaz vd., 2020:290-291).

2011 yılında başlayan ve 2021 itibarıyla halen devam etmekte olan iç savaş sürecinde insanların can güvenliği, huzur ve asayiş ortadan kalkmıştır. Başta ekonomi, sağlık, eğitim, güvenlik, sosyal ve diğer kamu hizmetlerine erişim imkanı ortadan kalkmıştır. Ayrıca bu süreçte üçyüz elli bin kişi hayatını kaybetmiştir. Suriye nüfusunun üçte biri yaşadığı toprakları terkederek, büyük çoğunluğu Türkiye olmak üzere sınır ülkelerine göç etmek zorunda kalmışlardır (BBC Türkçe, 2018; Yılmaz, 2020:35). Ülkede yaşamaya devam eden nüfus da giderek azalmaktadır.

Suriye'de yaşanan olaylar Mısır, Yemen ve Libya gibi ülkelere göre çok daha uzun sürmüştür. Her ne kadar ilgili ülkelerde de halen olaylar tam olarak sonlanmamış ve demokratik bir hukuk devlet yönetimi tesis edilememiş olsa da mevcut yönetimlerin varlığı son bulmuş ve toplumsal olaylar Suriye'ye göre göreceli olarak çok daha düşük seviyelere indirgenmiştir. Suriye'de mevcut siyasal iktidar varlığını halen daha devam ettirmektedir. İlgili devletler arasında yaşanan gelecek kaygısı ve çıkar çatışması nedeniyle mevcut tablo olumlu anlamda bir gelişmeye sahne olmamaktadır. Ülke toprakları küresel güçlerin bir satranç tahtası haline dönüşmüştür.

BM (Birleşmiş Milletler) nezdinde alınan kararlar genellikle Çin ve Rusya tarafından veto edilmektedir. Rusya ülke sınırları içinde askeri birlikler tesis ederek, mevcut siyasi iktidar yanında yer almaktadır. ABD ise hükümet karşıtı terör örgütleri ile DEAŞ'a karşı mücadele etme bahanesi ile özellikle ülkenin kuzey kesimlerinde birlikte hareket etmektedir. Bu birliktelik doğrudan doğruya Türkiye'nin güvenliğine karşı bir tehdit ve mücadele unsuru taşımaktadır. ABD ve Rusya'nın karşı hamleleri ile İran ve Türkiye'nin sınır güvenlikleri nedeniyle dâhil oldukları bölgesel gelişmeler üzerinde diğer Avrupa ve bölge devletlerinin de belirli düzeylerde katılımları söz konusudur. Bu nedenle küresel bir uzlaşma olmadan mevcut savaşın son bulması olası olarak görünmemektedir.

Suriye'de 1971 yılı itibarıyla Esad/Esed ailesi ülke yönetimini elinde bulundurmaktadır. 1971 yılında ülke yönetimine geçen Hafız Esad, bu görevi vefat ettiği 2000 yılına kadar sürdürmüştür. Sonrasında ise yerine oğlu Beşar Esad devlet başkanı olmuştur. 50 yıllık Esad ailesi rejimi ülkenin modern devletlere eşdeğer bir demokrasi kültürüne ve yaşantısına sahip olunması konusunda başarılı olamamıştır. Ancak uygulanan tüm baskılara rağmen ülke içerisindeki halk desteği giderek azalmaktadır. Özellikle 2010 yılında başlayan Arap Baharı ülke içi muhalefeti çok daha etkin hale getirmiştir. Bu nedenle Esad yönetimi demokratikleşme konusunda az da olsa bazı adımlar atmaya başlamıştır. Örneğin bu dönemde yeni anayasa hazırlanarak halk oylaması ile kabul edilmiştir. Siyasi iktidarın içerisinde yer aldığı ve Arap dünyasının genelinde etkin bir güce sahip olan Baas Partisine karşı 2012 yılında yeni partiler kurularak çok partili döneme geçilmiştir (Ülger, 1995:105-115). Ancak ülkede varolan iç savaş demokratik bir toplum ve devlet yapısının oluşmasına engel teşkil etmektedir.

Çok partili döneme geçilmesine rağmen, Beşar Esad iktidarının devam etmesi muhalifleri memnun etmemiştir. Bu süreçte Suriye – Türkiye ilişkilerinde de önce gerileme, sonrasında ise kopma yaşanmıştır. İkili ilişkilerin kopmasıyla Türkiye muhalifleri destekleyerek, Suriye Ulusal Konseyi adı altında onları birleştirmek istemiştir. Muhalif unsurların zamanla “Özgür Suriye Ordusu” çatısı altında önemli ölçüde birleşik bir askeri güç oluşturmuşlardır. Bu durum ülkede olan iç savaşın şiddetinin artmasına katkı sağlamıştır. Yaşanan çatışmalar da bölgedeki halkın topraklarından koparak daha çok göçü tercih etmelerine neden olmuştur. Bu kapsamda net sayı konusunda belirsizlikler olmakla birlikte Türkiye 3 milyon 585 bin 198 Suriyeliye ev sahipliği yapmıştır. Bu rakam bazı tedbirlere başvurulmuş olmasına rağmen artmaya devam etmektedir. Türkiye’ye göç eden kişi sayısı civarı diğer bir kesim de Ürdün, Lübnan, Kuzey Irak ve diğer Arap ülkelerine göç etmişlerdir (Mülteciler Derneği, 2019).

Yaşanan göçler başta kentler olmak üzere ülkelerin demografik yapılarına, sosyo-kültürel yaşantılarına, ekonomik faaliyetlerine, kamu hizmetleri sunum türleri ve içeriklerine doğrudan ve genellikle olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bu olumsuzlukları en alt seviyelere çekmek ve bazı olumlu sonuçlarının etkilerini arttırmak amacıyla ülkeler stratejik göç yönetimi politikaları geliştirmek ve bu doğrultuda uygulamaları hayata geçirmek zorundadırlar. Türkiye’de bu bağlamda ülkesel menfaatleri doğrultusunda hareket ederek muhtelif uygulamaları göç yönetimi çerçevesinde hayata geçirmiştir. Ancak hayata geçirilen uygulamaların kapsamı ve etkisi ilgili kimselerin hukuki statülerine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin koruma altındaki bir Suriyeli ile Afganistan’dan göç etmiş bir mültecinin içinde bulunduğu şartlar ve sahip oldukları hak ve imkanlar farklılık göstermektedir. Buradan hareketle göç edenleri sahip oldukları hukuki statülere göre alt türlere/gruplara ayırarak arasındaki benzerlik ve farklılıkların belirtilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

3. KAVRAMSAL AÇIDAN GÖÇ EDENLER VE ALT TÜRLERİ

Göç eden kişiler farklı zamanlarda ve farklı amaçlar ile bu eylemlerini gerçekleştirdikleri için bu kişilere olan yaklaşım ve hukuki kabulde de farklılıklar söz konusu olmaktadır. Bu sebeple de muhtelif sebepler ile süreli ya da süresiz olarak ülkeye dışarıdan göç eden kişiler hukuki anlamda farklı adlar (*yabancı, mülteciler, sığınmacılar, göçmenler, geçici koruma altında olanlar, vatansız kişiler, ülkesine geri dönenler, kendi ülkesi içinde yerinden edinmiş olanlar, misafirler, muhacirler, vb.*) altında tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalar göç eden kişilerin hukuki varlıklarını ve haklarını doğrudan doğruya etkilemektedir. Farklı dönemlerde ve farklı gelişmelere bağlı olarak mevzuatta yapılan düzenlemeler ile bu kavramlar ve içeriklerinde zamanla değişimler yaşanabilmektedir. Bu nedenle de sosyal yaşamda ve akademik yazında kavram karışıklıkları ortaya çıkabilmektedir. Birbirine çok yakın olan ve zaman zaman birbiri yerine kullanıldıkları görülen bu kavramların tanımlanarak çerçevesinin çizilmesi, bu kargaşanın ortadan kalkmasına katkı sağlayacaktır.

1982 yılında Cenevre Konferansı devletler hukuku konulu oturumda gündeme gelen “*yabancı*” kavramı en kısa şekliyle, bulunduğu ülke ile vatandaşlık bağı bulunmayan, başka milletten olan kişi şeklinde tanımlanmaktadır. Yabancı kavramı “*Herhangi bir ülkenin vatandaşı olmayan kişiler bulunduğu ülkeye göre yabancı tanımı ile ifade edilir*” (Uluslararası Mülteci Hakları Derneği, 2014). *Yabancı*; 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununa (md.3/d) göre “*Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişi(ler)*”, olarak tanımlanmaktadır.

Osmanlı Devleti döneminde genellikle Balkanlar ve Asya üzerinden gelen Müslüman göçmenlere “*muhacir*”; diğer coğrafyalardan göç eden Müslümanlara “*misafir*” ve gayrimüslümlere de “*yabancı*” tanımlaması yapıldı (Kaiser ve Kaya, 2016:38). Günümüzde de buna benzer sosyolojik bir tanımlamanın halk arasında genel kabul gördüğüne şahit olunmaktadır. Günümüz Türkiye’inde muhacir kavramı ağırlıklı olarak Bulgaristan’dan gelmiş olan Müslüman-Türk göçmenler için kullanılmaktadır. Yabancı kavramı ise benzer bir kapsamda kullanılmaktadır.

Misafir kavramı daha çok “*misafir göçmen*” şeklinde “*herhangi bir uluslararası statü almadan ülkesine geri dönmesi beklenen göçmenler*” için kullanılmaktadır (Bimay ve Kaypak, 2020:142). 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu metninde “*vatansız*” kavramına yer verilmeyle birlikte, bu kavramın doğrudan bir tanımı yapılmamaktadır. Çelikel ve Gelgel (2009:18) göre *vatansızlar*; ülke sınırları içerisinde o ülkenin yasaları ve herhangi bir ülke tarafından da kabul edilmeyen kişilerdir.

Göçmen (muhacir); sözcüğünün uluslararası literatürde yapılmış tek bir hukuki tanımı yoktur. Göçmenler, genel olarak bir yerden sosyal ve ekonomik sebeplerle ayrılarak başka bir yere ya da ülkeye hareket eden kişi(ler) olarak tanımlanmaktadır (Papademetriou, 1997:21). Bu yer değişikliği hareketinde “*gönüllü olarak ayrılma*” söz konusudur. Hayatta kalma mücadelesi, insan fitratının bir parçasını oluşturmaktadır. Bu sebeple

huzur ve refah verecek yerlerin arayışı ile kişilerin bireysel ve toplu olarak doğduğu yerlerden göç etmeye yönlendirmektedir (Uluslararası Mülteci Hakları Derneği, 2014). 5542 sayılı İskân Kanunu'na (md.3/d) göre “*Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye’ye gelip bu Kanun gereğince kabul olunanlar...*” göçmen sayılmaktadır. Bu grupta yer alan kişiler kamu düzeni ve milli güvenlik açısından kabul edilme niteliklerine sahipseler Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçebilmektedirler (5901 sayılı Kanun, md.12/c).

Mülteciler; dini, milliyeti, ırkı fark etmeksizin belli bir topluma veya ve zarar göreceği korkusu, endişesi taşıyan bu nedenlerle ülkesinden ayrılan ve ayrılmak zorunda bırakılan veya ülkesine dönmek istemeyen sığındığı ve iltica ettiği ülke tarafından kaygı, korku ve endişeleri haklı bulunan kişi veya kişilerdir (Cenevre Sözleşmesi, md.1/A). Türkiye, Cenevre Sözleşmesini “*coğrafi sınırlama şerhi*” koyarak imzalamıştır. Şerhe göre mültecilik hakkı coğrafi açıdan “Avrupa” ülkeleri ile sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla Avrupa dışından gelenler mülteci olarak değerlendirilememektedir (Ekşi, 2009:5; Babaoğlu ve Kocaoğlu, 2017:91).

Sığınmacılar; mültecilik için başvuruda bulunmuş, ancak başvurusu henüz olumlu olarak sonuçlanmamış kişiler için kullanılmaktadır. Sığınmacılar açısından en önemli koruma geri göndermeme ilkesidir. Ülkemiz mevzuatında sığınmacı statüsü öngörülmemiştir. Onun yerine “şartlı mülteci” kavramı kullanılmaktadır (Babaoğlu ve Kocaoğlu, 2017:91). Sığınmacılar, mülteciler gibi özel yasa ve koruma uygulanmayan yasa arayan kişiler olmakla beraber Birleşmiş Milletler kurulunda da gündeme gelmiş olmasına rağmen herhangi bir gelişme göstermemiştir. Zorunlu göç sınıflandırılmasında yorumlanan sığınmacılık ve mültecilik, insanları, birtakım nedenlerle yurtlarında gördükleri baskı sebebiyle, ülkelerinden ayrılmasına sebep olan durumdur. Mültecilerin ve sığınmacıların öncelikli gayeleri canlarına yönelik bir tehdit unsurunun teşkil etmediği güvenli bir alanda hayatlarını idame ettirmek amacını gütmektedir (Buz, 2004:7).

Geçici Koruma Altına Alınma statüsü tanımı Avrupa’da ilk defa Sovyetler Birliğinin parçalanması döneminde kullanılmıştır. Avrupa’nın tarihte karşılaşmış olduğu ilk kitlesel göç hareketleri Sırbistan’da meydana gelen savaş sonrasında o bölgede baskı, katliam ve ölümden kaçarak Avrupa ülkelerinin sınırlarına dayanan insanlar olmuştur. Avrupa devletlerinin bu kitlesel göçe çözüm bulabilmek için birtakım düzenlemeler içerisinde bulunmuş olsalar da kitleler halinde kapılarına dayanan insanların yasal durumlarının teker teker incelenmesinin mümkün olmadığı sonucunda sınırlarına dayanan bu kitlesel göçlere kapıları açmak zorunda kalmışlardır. 1992’de Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyetinin dağılmasından sonra milletlerarası hukuki alanda geçici koruma kavramının, kazandırmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda Avrupa devletleri kanun ve kuralları düzenleyen bir antlaşma içerisine girerek yönerge çıkarmak zorunda kalmışlardır (Ekşi, 2006 :163).

Türkiye’de mevzuat hükmü olarak “geçici koruma” ilk defa “*Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*” ile kullanılmıştır. Suriye’deki iç savaştan dolayı canlarını kurtarmak için, ülkelerinden kaçan ve Türkiye’nin kapısına dayanan milyonlarca Suriyelinin durumlarını düzenlemek için söz konusu kanunun 91. maddesinde “geçici koruma” statüsü hukuki olarak düzenlenmiştir.

Türkiye, kabul ettiği “Cenevre Sözleşmesi” ile yürürlüğe koyduğu “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” ve bu kanuna bağlı olarak çıkarılan “Geçici Koruma Yönetmeliği” hükümlerine bağlı olarak Suriyelilere geçici kimlik kartı vermiştir. Kimlik kartları ile sağlanan koruma statüsü ile kendilerine sosyal hizmet, sağlık, eğitim ve adli yardım hizmetlerine erişim imkânı verilmektedir. Ancak Türkiye tarafından verilen bu “geçici koruma statüsü”, uluslararası düzeyde tanımlanan ve tanınan bir “mülteci” statüsü ya da vatandaşlık hakkı sağlamamaktadır (ORSAM, 2016:4; Babaoğlu ve Kocaoğlu, 2017:92).

Türkiye’nin kabul ettiği uluslararası antlaşmalar ve yürürlüğe koyduğu mevzuat hükümleri ile sosyal ve siyasal gelenekleri sonucunda “göç edenler” ile ilgili ortaya konmuş muhtelif terimlerin neler olduğu, bu kavramların içeriklerinin nelere karşılık geldiğine değinilmiştir. Bu bağlamda “yabancı”, “muhacir (göçmen)”, “misafir”, “vatansız”, “mülteci”, “sığınmacı” ve “koruma altına alınan” kişiler ana hatları ile tanımlanmıştır. Ancak bu tanımlamaya dayanak teşkil eden ulusal ve uluslararası düzeydeki mevzuat hükümlerine de genel olarak işaret edilmesinde, konunun daha iyi anlaşılması açısından yarar olduğu düşünülmektedir.

4. YABANCILARA YÖNELİK ULUSAL VE ULUSLARARASI DÜZEYDEKİ DÜZENLEMELER

Türkiye dışından muhtelif sebepler ile ülkelerini terk ederek Türkiye’ye geçici ya da sürekli olarak ikamet etme amacıyla göç etmiş kişiler ile ilgili genel düzenlemeler ve bu hususta esas alınacak temel ilkeler bazı uluslararası antlaşmalar ve iç hukuk normları ile hüküm altına alınmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması açısından öncelikle uluslararası antlaşmalar, sonrasında ise Türkiye tarafından yürürlüğe konulan ulusal mevzuat hükümleri genel olarak tanımlanacaktır.

4.1. Göç Edenlerle İlgili Uluslararası Düzeydeki Sözleşmeler

İkinci dünya savaşı bitmesinden sonra ülkelerini terk eden insanlara yönelik olarak BM bu soruna geçici değil, köklü bir çözüm bulmak için 1951 tarihinde “*Mültecilerin Hukuki Durumu Hakkında Sözleşme*” düzenlemiştir. Sözleşmeye içerisinde “sığınma hakkı”, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 14. maddesinde yer alan “*Herkesin zulüm karşısında sığınma hakkı vardır*”, ifadesine uygun olarak hüküm altına alınmıştır. Mültecilerin hakları Cenevre Sözleşmesinde tanımlanmıştır. Türkiye bu sözleşmeyi 1961 yılında şerh koyarak imzalamıştır.

1951 tarihli Cenevre Sözleşmesinde (md.1/A[2]) “mülteci” statüsü kapsam olarak ortaya konulmuştur. Bu madde hükmüne göre mülteci; “*ırkı, inancı, tabiatı, belli bir kitlesel topluluğa bağlılığı veya politik fikirleri nedeniyle eziyet göreceği konusundaki tehlike nedeniyle, haklı sebeplere dayanarak korkan ve bu korkudan dolayı ülkesine dönemeyen veya sözü edilen korkudan dolayı ülkesine geri gitmek istemeyen kişi(ler)*”, olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla bu kapsamdaki herkes mülteci kabul edilerek, kendisine mültecilik statüsü ile ilgili hükümler uygulanacaktır.

Ülkelerin uluslararası korumaya ait kendi yasa ve tüzüklerinde daha geniş tanımları kabul etmelerine engel olmamakla beraber 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi, mülteciler ile ilgili bazı temel ölçüt ve ilkeleri belirlemiştir. Sözleşmeyi imzalayan taraf ülkelerin kendi iç hukuk hükümlerinde bağlayıcı bir hüküm bulunmaması durumunda, sözleşme kapsamında yer almayan durum ve kişilerin mülteci sıfatı adı altında uluslararası korumaya alınması söz konusu değildir. Örneğin küresel iklimleme, çevre veya diğer tabii afetlere maruz kalmış göçmenlerin mülteci statüsü için müracaat etmeleri mümkün görülmemektedir. Ayrıca mülteci statüsünün kişisel olması bakımından uluslararası yasalarda toplu halde mülteci statüsü kazanma durumu da imkân dahilinde değildir. Mülteci sıfatıyla müracaat eden her bir bireyin durumu, sözleşmeye taraf olan ev sahibi 18 devlet tarafından ayrı ayrı bireysel değerlendirme sürecine tabi tutulmaktadır.

1954 yılında “*Vatansızların Hukuki Durumu Hakkındaki Sözleşme*” imzalanmıştır. Bu sözleşmenin imzalanmasındaki asıl amaç, ikinci dünya savaşı sonrasında Sovyetler Birliğinden kaçan insanlardır. 1954 yılında imzalanan sözleşmenin genel maddeleri Cenevre sözleşmesiyle aynı özellikleri taşımaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 97 sayılı ve 143 sayılı “*Göçmen İşçiler Hakkındaki Sözleşmeler*” olup, göçmenleri sosyal hayatta güvence altına almayı amaçlamıştır. Sözleşme ile göçmenlerin eşit çalışma haklarına ve eşit sendika üyeliklerine sahip olmaları güvence altına alınmıştır.

4.2. Göç Edenlerle İlgili Ulusal Düzeydeki Sözleşmeler

Türkiye’de sığınmacılar ve mültecilerle ilgili olarak yapılan ilk hukuki düzenleme 14 Haziran 1934 tarihinde yürürlüğe giren 2733 sayılı mülga İskân Kanunudur. Kanun, temelde göçmenlere yönelik düzenlemeleri içermekle birlikte, zorunluluktan dolayı sığınanları nitelendirmektedir. Bu kanuna 2006 ve 2009 yıllarında yeni düzenlemeler eklenmiştir.

1950 yılında 5683 sayılı “*Yabancıların Türkiye’de Seyahat ve İkametleri hakkında kanun*” yürürlüğe girmiştir. Kanunda yabancılar ve mültecilerin eşit olduğu hüküm altına alınmıştır. Kanun metninde 1999 ve 2003 yıllarında değişiklikler yapılmıştır. Yine Avrupa Birliği müzareke süreci kapsamında 2008 ve 2013 yıllarında kanunun bazı hükümleri revize edilmiştir.

1961 Anayasasında yabancıların çalışma hürriyeti net olarak açıklanmamıştır. Ancak anayasanın üçüncü bölümünde yer alan “*çalışma hakkı/ödevi*” ile ilgili hükmünde (md.40) “*Herkes dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir*”, ifadesine yer verilmiştir. 1994 yılında “*İltica ve Sığınma Yönetmeliği*” yürürlüğe girmiştir. Söz konusu yönetmelikte daha önce de belirtildiği üzere mülteci tanımı “Avrupa” ile sınırlandırılmıştır. İlgili yönetmelik metni mülteci kavramını;

“Avrupa’da ortaya çıkan olaylar nedeniyle ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıyı...”,

olarak tanımlamıştır. Buradan hareketle yönetmelik yalnızca Avrupa’da ortaya çıkan olaylardan dolayı ülkesinden ayrılmak durumunda kalanları mülteci olarak kabul etmiştir. 2003 tarihinde 4817 sayılı “*Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun*” yürürlüğe girmiştir. Kanun, Türkiye’de bağımlı veya

bağımsız olarak çalışılmaya başlanılmadan önce sahip olunması gereken özellikler ve bazı özel durumlar ile bu hususta uygulanacak usul ve esasları ortaya koymuştur.

2013 tarihinde 6458 sayılı “*Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*” yürürlüğe girmiştir. İlgili kanuna göre Türkiye giren Yabancıların girişleri, kalışları veya çıkışları ile Türkiye’den koruma talep eden Yabancıların koruma statüsünde uygulanması İçişleri Bakanlığı sorumluluğuna bırakılmıştır. Bu konuda Bakanlığına bağlı “Göç İdaresi Genel Müdürlüğü” yetkili kılınmıştır. Bu kanun, Suriyeli sığınmacıların hukuki statüsünü tanımlamaktadır. Kanun ile milletlerarası hukukta da varolan “geri göndermeme” ilkesi benimsenmiş ve “şartlı mültecilik” statüsü düzenlenmiştir. Bu kapsamda zulme uğrayan ya da zulme uğrama tehlikesi bulunan sığınmacılar en yakın valiliklere başvuruda bulunarak “şartlı mülteci” statüsü elde edebilmektedirler. Şartlı mülteciliğe razı olan kişi veya sığınmacıya uyrukluğa geçmesi durumunda farklı bir imtiyaz tanınmayacağı hüküm altına alınmıştır. Türk vatandaşı olmak isteyen şartlı mülteciler de diğer yabancılar gibi 5901 sayılı kanun kapsamında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda vatandaşlık talebi için beş yıl aralıksız olarak Türkiye’de yasal bir ikametgâha sahip olunması ya da üç senedir bir Türk vatandaşıyla medeni kanun hükümleri kapsamında evli olunması gerekmektedir.

1994 tarihli İltica ve Sığınma Yönetmeliğine göre, mülteci tanımına uyan, ancak Avrupa ülkeleri dışında ortaya çıkan olaylar nedeniyle gelenler “sığınmacı” olarak nitelendirilmiştir. YUKK, 1994 tarihli İltica ve Sığınma Yönetmeliği’ndeki sığınmacı statüsünün yerine, şartlı mülteci statüsüne yer vermiştir. Belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri dolayısıyla zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğundan dolayı vatandaşı olduğu ülkenin dışında olan ve bu ülkenin korumasından yarar elde edemeyen ya da söz konusu korku sebebiyle yararlanmak istemeyen yabancı veya buna benzer olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin sınırı dışında bulunan, oraya dönmeyen veya dönemeyen ya da mevcut olan korku ve kaygıları sebebiyle dönmek istemeyen kişiler “vatansız” statüsü belirleme işleminden sonra “şartlı mülteci” statüsünü almaktadırlar. Başka bir ülkeye yerleşinceye kadar da Türkiye’de bulunmalarına izin verilmektedir (Mülga İltica ve Sığınma Yönetmeliği, 1994).

2014 yılına kadar ülkeye göç eden Suriyeliler ile ilgili bazı hukuki düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen, bu tarihte yürürlüğe konulan Geçici Koruma Yönetmeliği’ne kadar Türkiye’deki Suriyelilerin hukuki statüsü hakkında herhangi bir hukuki düzenleme yapılmamıştır. Bu kimseler hükümet kararları doğrultusunda varlıklarını devam ettirmişlerdir. Söz konusu yönetmelik hükümleri ile Suriyeli sığınmacılar için açık bir tarif yapılmıştır. İlgili yönetmelik ile Türkiye’deki Suriyeli sığınmacıların mevcut yasal durumları çok yönlü olarak ele alınmış ve elde ettikleri haklar ile hukuki sorumlulukları düzenlenmiştir.

Yönetmeliğin amacı (md.1); vatanlarından birtakım nedenlerle terk edilmeye mecbur bırakılmış, terk ettiği vatanına geri gidemeyen, ivedi ve geçici koruma maksadıyla toplumsal olarak ülke sınırlarına gelen yabancı kişilerden 6458 sayılı Kanun (md.91) kapsamında, milletlerarası koruma isteği doğrultusunda, bu haktan ferdi olarak yararlanmak isteyenlerle ilgili yapılacak işlemlerin usul ve esaslarının belirlenmesi olarak ifade edilmiştir. Bu bireylerin Türkiye’ye kabulü, ülke sınırları içerisindeki ikametleri, hak ve sorumlulukları ile Türkiye’den ayrılma durumunda yapılacak işlemler yönetmelik ile ortaya konulmuştur. Yine toplumsal hareketlere binayen alınacak tedbirler ile ulusal ve uluslararası kuruluşlar arasındaki iş birliği konularında uygulanacak usul ve esaslara da yer verilmiştir. Yönetmeliğin ikinci maddesinde geçici koruma şu şekilde ifade edilmiştir (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014);

“Vatanını terketmeye mecbur bırakılmış, terkettiği vatanına geri gidemeyen, acil ve geçici koruma bulmak maksadıyla toplumsal olarak veya bu toplumsal akın döneminde ferdi olarak hudutlarımıza gelen veya hudutlarımızdan çıkan ve uluslararası koruma isteği ferdi olarak dikkate alınmayan yabancılara sağlanan koruma”,

Mülteci, sığınmacı ve şartlı mülteci gibi hukuki statüler ile bu statülerin hukuki dayanağı olan ulusal ve uluslararası mevzuat hükümlerinin temel düzeyde de olsa ortaya konması Türkiye’de bulunan Suriyelilerinin bunların hangisi ya da hangileri ile ilişkilendirilebileceğinin bilinmesi onların yaşam koşullarını, hukuki haklarını, sorumluluklarını ve statülerini daha iyi anlamak açısından önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda Suriyelilere bazı haklar tanınırken, onlara birtakım sorumluluklar da yüklenmiştir. Bununla birlikte karşılıklı ilkesi gereği devlet olarak Türkiye’nin de bu halk kitlesi üzerinde bazı sorumluluk, yetki ve görevleri de bulunmaktadır. Türkiye bu bağlamda Suriyeliler için barınma, güvenlik, sağlık ve eğitim başta olmak üzere birçok sorumluluğunu yerine getirmektedir. Bu kapsamdaki kişilere muhtelif tür ve içerikte sosyo-ekonomik yardımlarda bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de bulunan Suriyelilerin mevcut durumunun ve Türkiye’nin kendilerine sunduğu yardımların genel çerçevede sunulması çalışmanın amacı ve kapsamı açısından yararlı olacaktır.

5. SURIYELİ SİĞİNMACILARIN GENEL DURUMU VE YAPILAN YARDIMLAR

Suriyeliler tarafından Türkiye'ye gerçekleştirilen göç dalgaları ile Türkiye'nin demografik yapısı, sosyal yaşam şekli, ekonomik ilişkileri, kamu hizmetlerinin sunum şekli ve kapsamı ile ilgili ciddi değişim ve dönüşümler meydana gelmiştir. Ortaya çıkan yeni toplumsal ve ekonomik yapı hükümet yetkilileri, STK'lar ve bazı toplumsal gruplar tarafından savunulmasına ve bu konuda iyimser bir yaklaşım sergilenmesi hususunda telkinlerde bulunulmasına rağmen, halkın ağırlıklı kesimi tarafından kabul görmemiştir.

Suriyeliler ile ilgili komşuluk, tarihsel akrabalık, ihtiyaç sahibi olanlara yardım etme kültürü, dayanışma, empati kurma, vb. değerler üzerinden telkinlerde bulunularak ortaya çıkan yeni durum ile ilgili halkın adaptasyon ve uyum sürecini arttırmaya yönelik etkinlikler ve uygulamalar hayata geçirilmiştir. Hatta daha ucuz iş gücü, ek insan kaynakları, yeni finansal kaynaklar edinme, çok kültürlülük, artan iç tüketici pazarı, vb. söylemlerle de toplumsal uyum ve normalleşme sürecine katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Sosyal medya, görsel medya, STK'lar, kanaat önderleri, vd. araçlar ile de etki düzeyi artırılmaya çalışılmıştır. Ancak sosyo-ekonomik açıdan ciddi sorunlar ile mücadele etmek durumunda olan orta ve alt gelir grubuna mensup olan ve ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan halk kitlesi Suriyelilerin ülke ekonomisine getirdiği ağır yük nedeniyle daha zor şartlarda yaşam sürmek zorunda kalmışlardır. Yapılan bazı uygulamaların amacından uzak bir şekilde, ölçsüz ve adaletsiz bir şekilde gerçekleştirilmesi de yaşanan sürece olumsuz etki etmiştir. Örneğin Suriyelilerin hastanelerde normal vatandaşlar ile eşit olmaktan öte, öncelikli ve ücretsiz olarak sağlık yardımlarından yararlanmaları, basit kontrollerde bile sıra beklememeleri ülke halkı nezdinde olumsuz tepkilere neden olmuştur. Bu gibi uygulamalar ile gerçekte var olmayan ya da olduğu zannedilen diğer uygulama söylentileri de mevcut gerginliğin artmasına olumsuz bir katkı sağlamıştır. Ayrıca işveren için daha düşük düzeyde işgücü imkânının varlığı, zaten geçim sıkıntısı çeken işçi kesiminin gelirinin azalmasına hatta kısmı ya da uzun süreli işsiz kalmasına neden olabilmektedir. Açıklanan nedenlerle ile Suriyeliler ile Türk halkı arasında istenilen uyum, kaynaşma ve dayanışma süreci istenilen ölçüde gerçekleştirilememiştir. Hatta yer yer toplumsal kavgalara ve şiddet olaylarına da dönüşebilmiştir.

Türk halkı nezdinde mevcut olan ve Suriyeliler ile de ilişkilendirilen sosyo-ekonomik sorunlar, güvenlik ve gelecek kaygıları iki halk kitlesi arasında asgari bir uyum ve adaptasyon sorunu ortaya çıkarmıştır. Kültürel farklılıklar, dil sorunu, yaşam şekli, vd. farklılıklar da bu uyumsuzluğun derecesinin artmasına olumsuz katkılar sağlamıştır. Netice itibarıyla mevcut toplumsal ve ekonomik tablo her iki kesim üzerinde de olumsuz etkilerin yaşanmasına neden olmaktadır. Özellikle kendilerine yönelik olumsuz düşünce ve yaklaşımın her geçen gün daha da çok arttığı Suriyeliler, mevcut yetersiz şartların da etkisi ile olağan sayılabilecek yaşam standartlarına genel anlamda ulaşamamışlardır.

Türkiye Uluslararası sözleşmeler gereğince Avrupa ülkelerinden gelen göçmenlere "mülteci" statüsü; Irak ve Suriye'den gelenlere ise "şartlı mülteci" statüsü vermektedir. Bu nedenle Suriyeliler, uluslararası hukuka dayanan bazı koruyucu önlemlerin dışında kalmaktadırlar. Bunun sonucu olarak başta çalışma, güvenlik, barınma, gıda ve ekonomik sorunlar olmak üzere birçok sorun kendisini daha çok hissettirmektedir. Farklı bir ülkede yaşam sürme zorunluluğu, dil bilmeme, toplumsal uyumsuzluk, yaşanan iç savaş travması, göreceli güvenlik ve gelecek kaygısı ile sağlık, eğitim, gıda, barınma, vd. kamu hizmetlerinden optimal düzeyde yararlanamama durumları nedeniyle olağan bir yaşam sürdürebilmeye oldukça zorlanmaktadır. Bu dezavantajlı durumların giderilmesi ve olağan bir yaşam standartlarına kavuşabilmeleri için ulusal ve uluslararası nitelikte doğrudan ve dolaylı olarak yapılacak yardım ve desteklere ihtiyaç duyulmaktadır.

Yapılacak yardım ve desteklerin ihtiyaçlara en etkin ve verimli bir şekilde karşılık gelmesi açısından sağlıklı bir göç politikası, planlaması ve yönetimi ile gerçekleştirilebileceği göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda Suriyelilerin ülke içerisindeki dağılımları, yaşadıkları kitlesel ve bireysel sorunlar, ihtiyaçlarının türü, ölçütü ve kapsamı ile yapılacak yardım kanalları, miktarı, türleri, öncelikleri, vb. hususlar doğru bir şekilde tespit edilmelidir. Bu planlama merkezi idare, yerel yönetimler ve STK'lar ile birlikte koordineli bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

Aslan ve Tekin (2017:428)'e göre, mültecilere yönelik hizmet sunumuna ve sorunların çözümüne yönelik faaliyetlere ilişkin mevzuat yetersizliği mevcuttur. Gelişen olaylara ve yeni durumlara göre mevzuatta bazı güncellemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin yerel yönetimlerin mültecilere yönelik daha etkin bir hizmet sunumu için, yorum veya kıyas yöntemiyle değil, yetki ve sorumluluklarının çerçevesinin kanunda açıkça düzenlenmesi gerekmektedir.

Türkiye'deki kayıt altında bulunan Suriyelilerin 1 milyon 930 bin 981'inin erkeklerden ve 1 milyon 654 bin 217'sinin de kadınlardan oluştuğu açıklanmıştır. Suriyelilerin Türkiye sınırları içerisinde en çok yaşadığı şehir

İstanbul'dur. İstanbul'da 560000 Suriyeli yaşadığı kayıt altına alınmıştır. İstanbul'u 474000 kişiyle Şanlıurfa, 443000 kişiyle Hatay ve 383000 kişiyle Gaziantep illeri takip etmektedir. Toplam sayının yanı sıra Suriyelilerin oluşturdukları nüfus yoğunlukları da bazı illerin demografik yapısı üzerinde önemli değişikliklere neden olduğu görülmektedir. Örneğin 130000 yerli nüfusa sahip olan Kilis'te 130000 de Suriyeliler yaşamaktadır (Mülteciler Derneği, 2019). Yani kentte Türk nüfus kadar Suriyeli nüfus ta bulunmaktadır. Bu haliyle Kilis kentinin demografik yapısının değişime uğramasından ziyade yeniden şekillendiğini kabul etmek daha gerçekçi olacaktır. Benzer tablolar ülke genelinde yerel olarak, farklı düzeylerde kendisini göstermektedirler. Örneğin Adana ilinde her 10 kişiden birisinin Suriyeli olduğu (Aydın, 2020:195) ve yine birçok kentte sadece Suriyelilerden oluşan ya da Suriyelilerin ağırlıklı hâkimiyet alanında bulunan yerleşim alanları ortaya çıktığı görülmektedir (Demirkanoglu ve Erat 2020: 320-321). Göçmenlerin kentlerde toplu bir şekilde yerleşme eğiliminde olmalarını “toplumsal açıdan” topluluk destekleri, akrabalık/hemşehricilik dayanışmaları, etnik mallara ve yiyeceklere daha fazla ulaşılabilirlik, sosyal çevre ile daha etkin iletişim kurabilme gibi nedenlere bağlamaktadırlar.

Türkiye, iç savaş ile birlikte ülkesine gerçekleşen göç dalgalarında önleyici bir uygulamada bulunmamış, kapılarını sığınmacı giriş – çıkışına açık tutmuştur. Ülkeye iltica eden Suriyelilerin bazıları kayıt altında iken, önemli bir kesiminin de kayıt altında olmadan kaçak bir yaşam sürdüğü bilinmektedir. Türkiye ülke olarak tarihsel ortak geçmişe sahip olduğu komşularına yardım eli uzatarak yanlarında olmayı tercih etmiştir. Bu bağlamda önemli yardım ve desteklerde bulunmuştur. Ancak bu yardım ve destekler karşılıksız bir mali yüke neden olduğu için uluslararası kuruluşlar ve göçten etkilenen ya da olası olarak etkilenecek olan devletlerin de bu mali yüke ortak olmaları gerekmektedir. Örneğin Türkiye bu göçmenleri ülke sınırları içerisinde tutarak özellikle Avrupa'ya kontrolsüz bir göç yaşanmasını önüne geçmektedir. Bu politik yaklaşımın Türkiye'nin kendi halkı ve ekonomik yapısı üzerindeki faturası oldukça ağır olmuştur. Dolayısıyla Suriyelilerin barınma, güvenlik, eğitim, sağlık, ekonomik, vd. alanlardaki yükü sadece komşuluk ve uzak akrabalık yaklaşımları içerisinde ve ulusal ölçekte değerlendirilebilecek kadar basit ve genel değildir. Ortaya çıkan sosyo-ekonomik ve siyasi yükün uluslararası düzeyde adaletli bir şekilde paylaşılması gerekmektedir. Bu paylaşım bölgenin sadece yer altı zenginliklerine göz dikmiş olan küresel güçlerin, mevcut sorununun çözümü için daha çok istek duymasına ve bu yönde adım atmasına da katkı sağlayacaktır.

Türkiye, savaşın başlamasıyla birlikte Suriyelilere 40 milyar dolar yardım yapmıştır. Ayrıca ülke içerisindeki birçok sivil toplum kuruluşu ve platformlar üzerinden de yardımlar gerçekleştirilmiştir. Kamu, özel ve üçüncü sektör kuruluşları tarafından maddi yardımların yanı sıra yüksek miktarda aynı yardımlar da gerçekleştirilmiştir. Ayrıca belirli dönemlerde uluslararası yardımlarda gerçekleştirilmiştir. Ancak Türkiye'nin uluslararası kuruluşlar ve diğer devletler ile prensipte anlaştığı ve sığınmacılara yardım olarak yapılması amacıyla Türkiye'ye ödenmesi gereken finansal yardımların miktarları ve ödenme dönemlerinde sorunlar yaşanmıştır. Üzerinde uzlaşılan tutarlar farklı gerekçeler ileri sürülerek ödenmemiştir ya da farklı dönemlerde, daha az miktarlarda ödenmiştir.

Gerek uluslararası anlamda ve gerekse iç hukuk hükümleri gereği “geçici koruma” altında olan Suriyelilerin belli şartlara sahip olan veya şartları sağlayanlarına Avrupa Birliği tarafından “Sosyal Uyum Yardımı” adı altında 120 liralık aylık yardım ödemesi yapılmaktadır. Bu paranın ihtiyaç sahiplerine ulaşması “Kızılay Kart” sistemi ile gerçekleştirilmektedir. AB'nin yardım yapması göçlerin başladığı 2011 yılında değil, 5 yıl sonrasında yani 2016 yılında gerçekleşmiştir. Türkiye, bu süre zarfında karşılıksız olarak yüklendiği mali yükün belirli ölçüde karşılanmasını talep etmiştir. Alınan AB kararları doğrultusunda 2016 yılından sonra Türkiye yaptığı yardımları projelendirmeye başlamıştır. Bu süreç ile AB'de Suriyelilere olan yardımlarını yapılan projelere karşılık olarak vermeye devam etmiştir. Yardım sadece geçici koruma ve uluslararası koruma altındakilere verilmektedir. Program ve proje kapsamında hak kazanan suriyeli sığınmacılara, programda fon olduğu sürece nakit yardımı yapılmaya devam edilecektir. Ancak söz konusu fonda oluşturulan mali yardımların, mevcut ihtiyaçları tam olarak karşılaması olası değildir. Türkiye, ülke olarak kendi bütçesinden önemli paylar ayırarak bu yükü sırtlanmaya devam etmektedir.

OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) tarafından yapılan maliyetlendirme esas alınarak TBMM tarafından hazırlanan rapora göre, Türkiye'de bir öğrencinin 1 yıllık eğitim giderlerinin ortalama 3000 dolar olduğunu tespit etmiştir. Aynı şekilde 1 kişinin, 1 yıllık sağlık giderlerini de ortalama 1000 dolar olarak hesaplamıştır. Bu hesaplama esasen Türkiye'nin katlandığı ağır mali yükü anlamak açısından oldukça küçük ama önemli bir örnektir. Yapılan harcamaların küçük bir bölümünü basitçe anlaşılabilir kılmak açısından örnek verilmesi yararlı olacaktır. Bu bağlamda Türkiye'de 4 yıllık bir zaman diliminde yaklaşık olarak 600.000 öğrenciye eğitim ve 3.000.000 sığınmacıya sağlık hizmeti verildiği kabul edilirse (TBMM, 2018:270);

- 3.000 dolar X 600.000 öğrenci X 4 Yıl = 7,2 milyar dolar eğitim için,
- 1.000 dolar X 3.000.000. Suriyeli X 4 Yıl= 12 milyar dolar sağlık için,

harcama yaptığı ortaya çıkmaktadır. 4 yıllık bir zaman hesaba katıldığında sadece sağlık ve eğitim harcamaları için 19,2 milyar dolarlık bir giderin gerçekleştirildiği görülmektedir. AFAD tarafından açıklanan verilere göre Türkiye'deki 16 kamu kurumunun 2011-2015 yılları arasındaki yardım miktarı 1.451.000.000 TL olarak tespit edilmiştir (Erdoğan ve Ünver, 2015:39). Bu bağlamda 2018 yılı itibariyle söz konusu yükün paylaşılmasıyla ilgili olarak AB ülkeleri tarafından yapılacak miktarı ve yardıma esas şartları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Türkiye'deki Mülteciler ve Sığınmacılara Yardım Yapan AB Ülkeleri ve Yardımların Kapsamı

ÜLKE	YAPILAN YARDIMLAR VE KAPSAMLARI
Almanya	354 Euro (Mülteci adaylarına) ödeniyor. Toplu halde yaşayanlara 135 Euro ödeniyor
İtalya	75 Euro (Devletin belirlediği yurtlarda kalma şartına bağlı olarak) ödeniyor.
İsveç	70 Euro çocuk başına da ayrıca 55 Euro ödeniyor.
Fransa	408 Euro (4 kişilik aileye) ödeniyor.
İngiltere	170 Euro (Ek olarak çocuk başına 13 Euro) ödeniyor.
İspanya	1. Aşamada devletin belirlediği yurtlarda kalanlar 50 Euro ayrıca çocuk başına 19 Euro yardım ödenmekte, 2. Aşamada özel ikamet yerlerinde kalanlara 300 ile 500 Euro yardım ödenmekte, 3. Aşamada çalışma izni veriliyor, sadece yoksulluk durumundan faydalanmaktadırlar.
Yunanistan	90 Euro (Devletin belirlediği yurtlarda kalma şartına bağlı olarak) ödenmekte olup, kalacağı barınma yeri kendisi bulanlara 7 kişi aşmamak şartıyla 550 ödeniyor.
Avusturya	40 Euro (Devletin belirlediği yurtlarda kalma şartına bağlı olarak) ödeniyor. Ayrıca ikmal iase ve yemek pişirmeyi üstlenenlere 150 ile 200 Euro ödenmekte olup, çocuk başına 100 Euro harçlık ödenmekte olup, devletin belirlediği alışveriş merkezinden alışveriş yapmak şartıyla yılda 150 Euro giyecek kuponu verilmekte ve öğrencilere okul ihtiyaçları için 200 Euro kupon dağıtılıyor. Kalacak yeri kendileri üstlenenlere aylık 320 ile 365 Euro arasında yardım dağıtılıyor.

Kaynak: UNCHR Türkiye, 2018.

6. SURIYELİ SİĞINMACILARIN TEMEL SORUNLARI VE SUNULAN KAMUSAL HİZMETLER

Suriyede yaşanan savaşın uzun sürmesiyle birlikte, ülke dışına göç eden kişilerin ülkeye geri dönmesi gecikmiştir. Bu kimseler başta komşu ülke Türkiye olmak üzere yaşamlarını sürdürmeye devam etmektedirler. Bu zorunlu yaşam hem onlar açısından, hem de misafir oldukları ülke halkı tarafından bazı sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Çünkü yeni halk kitleleri ve yeni yerleşim alanları yeni bir yaşam şeklini de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda göç, fiziksel hareketliliğin yanı sıra sosyo-ekonomik, demografik ve psiko-sosyal değişimleri de beraberinde getiren bir yapılanma ya da farklılaşma sürecidir (Atmaca, 2020:65).

Savaşın devam ediyor olması ve bu bağlamda gelecek ile ilgili mevcut olan belirsizlikler mevcut sorunların çözümlerini de zorlaştırmaktadır. Özellikle Türkiye genelinde kontrolsüz bir şekilde iskan olunan Suriyeliler başta temel ihtiyaçlarının optimal bir şekilde karşılanamaması olmak üzere muhtelif sorunlar ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum sadece onların değil, Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve demografik yapısını da zarar vermektedir.

Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin yaşadığı temel sorunlar ve bu sorunların çözümü için sunulan kamu hizmetleri ve gerçekleştirilen faaliyetler ayrı başlıklar halinde ortaya konularak mevcut durumun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlanacaktır. Bu bağlamda yaşanan sorunlar “toplumsal sorunlar”, “barınma ve güvenlik sorunları”, “sağlık sorunları” ve “eğitim sorunları” olarak dört ana başlık altında ve ana hatları ile ele alınacaktır.

6.1. Toplumsal Sorunlar

Türkiye’de yaşayan yerli halk ile sonradan göç eden Suriyeliler arasında dil, kültür, demografik ve toplumsal farklılıklar bulunmaktadır (Orhan 2014:9). Birbirinden farklı özelliklere ve yaşayış şekline sahip olan iki farklı toplumsal yapının ani, hızlı ve yoğun bir şekilde bir arada yaşamaları ve birbirlerine uyumlu bir şekilde entegre olabilmeleri çok olası ve kolay bir durum değildir. Özellikle daha önce bahsedilen bazı toplumsal önyargı ve isabetsiz uygulamalar nedeniyle bu adaptasyon çok daha sancılı bir hal almaktadır. Hükümet, sivil toplum kuruluşları ve bazı bireysel gayretler ile bu sorunun aşılması yönünde çaba sarfedilse de ülkenin içinde bulunduğu ekonomik olumsuzluklar ve sosyal kutuplaşmalar bu çabaların olumlu etkilerinin önünde ciddi engeller teşkil etmektedirler.

Türkiye, tarihsel olarak daha önce de toplu göç hareketlerine ev sahipliği yapmıştır. Ancak bu göçlerde genellikle göç eden halk kitleleri ülkenin daha önceden belirlenmiş muhtelif yerlerinde toplu olarak iskân edilmiştir. Ülkeye yeni gelmiş olan bu topluluklar belirli bir süre yöre halkıyla önemli ölçüde izole edilmişlerdir. Bu süreçte kendi içlerinde yoğun bir dayanışma içerisine girerek yeni yerleşim alanları ile adaptasyon süreçlerini başarı ile gerçekleştirmişlerdir. Zamanla yerli halk ile çok yönlü iletişim ve etkileşim içerisine girerek tam bir uyum sağlanmıştır. Hatta günümüzde bu sosyal gruplar arasında belirgin bir ayrım yapabilmek oldukça zorlaşmıştır. Ancak Suriyelilerin ülke içerisindeki iskânında böyle bir politika izlenmemiştir. Daha da önemlisi temel bir iskân ve istihdam politikası oluşturulmamıştır. Kısa bir süre kamplarda tutulan göçmenlerin zamanla ülke içinde serbest dolaşımına izin verilmiştir. Bir plan ve denetim dâhilinde yapılmayan bu serbest gezinim göç yönetiminde kontrolün azalmasına neden olmuştur. Ülke içerisinde aktif, kontrolsüz ve denetimsiz göç hareketleri ortaya çıkmıştır.

Her ne kadar planlama ve denetim üst seviyelerde yapılsa da belirli düzeylerde göç ile ilgili sorunların oluşmaması düşünülemez. Sezik’in (2020:2017) de belirttiği üzere göç, kendi içerisinde zorlu bir süreçtir. Bu nedenle de sorunlara neden olabilmektedir. Hatta bazen aynı ülke içinde ya da kendi milletinin içerisine yapılmış olması bile bu problemleri azaltamayabilmektedir. Çünkü göç çok yönlü ve çok boyutludur.

Suriyeliler ve Suriye toprakları geçen yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer almaktaydı. Dolayısıyla her iki toplumsal grubun ortak bir mazisi ve etnik-inanç bazlı ortak değerleri bulunmaktadır. Ancak ayrı bir siyasal ve coğrafi yapı içerisinde geçen zaman birçok ayrılmaya ve farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hazırlıksız, kontrolsüz ve belirli bir planlama dâhilinde olmayan zorunlu birliktelik kitlesel huzursuzluklara, tepkilere ve yer yer fiziksel mücadelelere neden olmaktadır.

Yücebaş (2015) tarafından Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı bazı bölgelerde yapılan bir araştırma sonucunda, ankete cevap veren kişilerin %60’ı, Suriyelilerin iş ve aş konusunda önemli sorunların ortaya çıkmasına neden oldukları savını savunmuşlardır. Katılımcıların %49,1’i Suriyelilerin etkisi nedeniyle sağlık hizmetlerinde çeşitli sorunlar yaşandığını ifade etmişlerdir. Çalışmaya katılan kişiler farklı sorunların ortaya çıkmasında ya da mevcut problemin daha da belirgin hale gelmesinde Suriyelilerin önemli olumsuz katkılarının olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle kira fiyatlarındaki artışların temel kaynaklarından birisinin de Suriyeliler olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca sosyal yaşantı içerisinde de kültürel değer yargılarından kaynaklı uyuşmazlıkların yaşanması Suriyelilere yönelik algılarda olumsuzluklara neden olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte Suriyelilerin buldukları yerleşim alanlarında aşırı şekilde gürültü çıkardıkları, ses kirliliğine neden oldukları, Türk kültürüne uygun olmayan tutum ve davranışlar sergiledikleri, vb. hususlarda da şikayetlerin olduğu tespit edilmiştir (Yücebaş, 2015:44-46). Bazı bölgelerde çevreyi rahatsız edecek şekilde müzik sesi açma, yüksek sesle konuşma, tartışma, kavgaya, kadınlara yönelik göz tacizleri, vd. davranışlar sergilemeleri nedeniyle muhtelif huzursuzluklara neden oldukları da belirtilmektedir (Koyuncu, 2014:131,151).

6.2. Barınma ve Güvenlik Sorunları

Akademik yazın ve uygulamada daha önce sıklıkla kullanılan “misafir” kavramının normatif bir karşılığının bulunmaması nedeniyle artık Suriyeliler için “mülteci (şartlı)” terimi kullanılmaktadır. Özellikle uluslararası hukukta en geniş haklar sunan statünün “mülteci” olması, bu kavramın önemini daha da çok arttırmaktadır. Asgari olarak uluslararası standartlara uyumlu olan bu hak, geri dönmeye zorlamama, kamplarda yaşama, diğer temel ihtiyaçların sunulması vs. gibi bir kapsama sahiptir. Türkiye’ye sığınan Suriyeliler “şartlı mülteci” olarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Ülkeye ilk giriş yaptıkları dönemde tamamı olmasa da önemli bir kısmı kamplarda iskân edilmiştir. Ancak sayının çok hızlı ve kontrolsüz bir şekilde artmaya devam etmesi ile mevcut kamplar yetersiz hale gelmiştir. Bu nedenle bina sayısı, nüfus yoğunluğu, demografik yapı, iş imkânları, vb. gibi

kıstaslara göre mültecilerin bir kısmı ülke geneline dağıtmaya başlanmıştır. Ancak bu dağılımın gerçekleşmesinde ve ülke içi mülteci hareketlerinde kontrol ve denetimin etkin bir şekilde gerçekleştirilebildiği söylenemez. İl göç idaresi müdürlükleri ve valilikler başta olmak üzere kamu kurum ve idareleri tarafından bazı etkin uygulamalar, kontroller ve denetimler yapılmaktadır. Ancak Suriyeli nüfusun iskân, istihdam ve uyumu ile ilgili olması gereken başarı düzeyine halen daha ulaşamadığı görülmektedir.

Ekonomik durumu iyi olan ya da hayatını ikame ettirebilecek düzeyde bir kazanç getirici işe sahip olan mültecilerde barınma ile ilgili genel bir sorun bulunmamaktadır. Ancak özellikle düşük gelir düzeyine sahip olan ailelerde zaman zaman barınma ile ilgili sorunlar yaşanmaktadır. Mültecilere olan yerel önyargılar, kültürel farklılıklar, yetersiz ekonomik gelire sahip olma gibi durumlar bu kesimin barınma sorununun daha da çok pekişmesine olumsuz katkı sağlamaktadır. Barınma konusunda yaşanan sorunlar, beraberinde güvenlik sorunlarını da ön plana çıkartmaktadır.

Güvenlik, toplumların temel ihtiyacı olup, yokluğu kabul edilemeyecek bir kamu hizmetidir. Kişinin en başta can ve mal güvenliği olmak üzere, fiziksel, zihinsel, ekonomik, vd. tüm yaşamsal faaliyetleri bu kamu hizmeti kapsamında yer almaktadır. Güvenlik, bireylerin fiziksel ve psikolojik saldırılardan korunmasını, güvenli bir ortamda barınmasını, yaşamın her alanında kendini emniyette hissetmesi gereksinimini bünyesinde barındırır (Dönmez ve Bedir, 2020:58). Güvenlik, birey ve toplumun varlığının doğrudan kaynağı ve teminatıdır. Bu sebeptir ki kendilerini güvende hissetmeyen toplumlar, zaman zaman göç etmek zorunda kalmışlardır.

Güvenlik sorunu çift yönlüdür. Bir yandan ülkeye göç eden sığınmacıların güvende olması ile ilgili durumları kapsamına alırken, diğer yandan da bu sığınmacıların yaşadığı yerlerde bir güvenlik sorunu oluşturulmamasıyla da ilgilidir. Suriyelilerin can ve mal güvenliklerinin sağlanması ile ilgili şu ana kadar belirgin, genel bir sorun ortaya çıkmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile aynı ölçüde ve statüde güvenlikleri sağlanmaktadır. Bununla birlikte bazı Suriyelilerin toplu olarak yaşadıkları yerlerde bizzat güvenlik sorunu haline gelmesi de kamuoyunda dillendirilen bir konudur. Kaldı ki genel anlamda göçmenler her zaman kendi içinde bir güvenlik riski taşıdığı gerçeği göz ardı edilememektedir. Çünkü devletler ne kadar özenli olsa da kendisine sığınan, iltica eden tüm herkesin amaç ve düşüncelerini doğru tespit edemez.

Özellikle ABD’de yaşanan 11 Eylül saldırıları sonrası dönemde hızla artan güvenlik sorunları göçmenlere karşı güvenlik zafiyetinde artış göstermektedir. 2014-2017 arası dönemde düzenlenen saldırılar, göçmenlere yönelik olumsuz düşünceleri arttırmakta, mevcut ayrımcılık ve ötekileştirme için bir bahane oluşturmaktadır.

Tablo 2. Milliyet Esaslı Olarak 2015 Yılı İçerisinde Türkiye’de İşlenen Suçlar ve Türleri

SUÇ TÜRÜ	TÜRKİYE UYRUKLU	SURİYE UYRUKLU
Öldürme	8.275	28
Yaralama	23.726	4
Cinsel Suçlar	5.318	22
Kişiyi hürriyetinden yoksun bırakma	2.700	2
Hakaret	3143	-
Hırsızlık	29.905	188
Dolandırıcılık	3.770	10
Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti	11.691	452
Sahtecilik	6326	10
Kötü muamele	54	-
Zimmet	217	-
Rüşvet	84	-
Kaçakçılık	3122	46
Trafik suçları	2582	-
Orman suçları	317	-
Ateşli silahlarla ilgili suçlar	4209	17
İcra İflas kanunu’na muhalefet	13013	8

Tehdit	7.807	1
Mala zarar verme	2.307	-
Görev yaptırılmamak için direnme	1.469	-
Ailenin korunmasını tedbirine aykırılık	5.236	10
Diğer suçlar	18.615	80
Toplam	153.586	980

Kaynak: Kızmaz, 2018:391,431.

Tablo'daki verilerden de görülebileceği üzere Suriye uyruklu kişilerin suça karışma oranı, toplam nüfus içerisindeki oranlarına göre çok daha azdır. İstatistiksel olarak Suriyeliler lehine böyle bir gerçeklik söz konusu olsa da halk nezdindeki ön yargılar sebebiyle birtakım tedirginlikler halen daha devam etmektedir.

Mültecilerin sebep olduğu güvenlik sorunları değişiklik göstermekte olup, bulaşıcı hastalıklardan, sınır güvenliği ve canlı bomba saldırılarına kadar çeşitlilik göstermektedir. Bunlar birbirleriyle bağlantılı ve ilişkilidir. Örneğin yeterli düzeyde eğitim almayan, eğitim şartlarına ulaşamayan Suriyeli genç ve çocukların töre ve ahlak kurallarına aykırı suç işlemesi ve suç örgütlerince kullanılması olası bir durumdur. Yaşanan bu gelişme Suriyelilerin toplumda dışlanmasına da neden olacaktır. Bu durumda ortaya çıkacak olan yalnızlaşma ve öncesinde var olan kültürel uyumsuzluklar kişiyi daha çok suça itecektir. Bu kimselerin suç işleme meyli daha da çok artacaktır. En nihayetinde güvenlik ile ilgili kaygılar ve olumsuzluklar çok daha belirgin bir şekilde artacaktır. Birbiri ile yakın ilişkili bu problemlerin etkin bir şekilde çözümü zaman alıcı bir süreci içermektedir.

6.3. Sağlık Sorunları

Sağlık hakkı, insanların sıhhat, afiyet ve esenlik içerisinde hayatlarını idame ettirebilmeleri için sahip olduğu temel haklarından biridir. Bu hak evrenseldir ve korunması gerekmektedir. Devlet, bu hakkın teminat altına alınabilmesi, ihtiyaç duyulan sağlık hizmetlerinin sunulabilmesi, risk ve tehditlerin ortadan kaldırılması için aktif olarak kamu hizmeti üretmek zorundadır.

Sağlık hakkı kapsamında ve Suriyeliler ile ilişkili olan sağlık problemleri çift yönlü olarak ele alınmalıdır. Sağlık problemleri ilk olarak ülkeye iltica etmiş Suriyelilerin sağlıklarının korunmasını kapsamaktadır. Diğer yandan da bu halk kitlesinin başta bulaşıcı hastalıklar olmak üzere bir sağlık problemi kaynağı oluşturmaması ile ilgilenmektedir. Türkiye'de Suriyelilerin sağlık hizmetlerinden yararlanması ve bir sağlık riski oluşturmaması açısından kontrol edilmesi ile genel ve büyük ölçekli bir sorun oluşmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları gibi temel sağlık hizmetlerinden yararlanmaktadırlar. Bu kapsamdaki hizmetler dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de oldukça maliyetlidir. Kapsamlı bir sağlık personeli kadrosu ve maliyetli ekipmanlar ile sağlık hizmetleri hayata geçirilmektedir. Ancak bu hizmet sunumunda önemli ölçüde bir iş yoğunluğu da ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3. Suriyelilere Verilen Sağlık Hizmetleri: Barınma Merkezlerindeki Son Durum

Geçici Barınma Merkezlerde Çalışan Sayısı	Türk doktor	156
	Türk sağlık personeli	186
	Suriyeli doktor	109
	Suriyeli sağlık personeli	137
Türkiye Geneli Sağlık Hizmetleri Verileri	Poliklinik	34.501.808
	Hastanede Yatan	1.423.844
	Doğum	302.470
	Ameliyat	1.188.606

Kaynak: AFAD, 2018.

Suriye ile sınır komşu olan illerdeki devlet hastanelerinde aşırı yoğun bir şekilde sağlık hizmetleri sunulmaktadır. Hatay, Gaziantep, Adana, Şanlıurfa, Mardin ve Kiliste bulunan 61 devlet hastanesi, 38 özel hastane ve 5 üniversite hastanesinde kapasite sorunundan dolayı yoğunluklar yaşanmaktadır (Orhan ve

Gündoğar, 2015:7). Pandemi sürecinin tek başına yoğunluk oluşturduğu bu süreçte mülteci yoğunluğunun da yaşanması sağlık problemleri açısından olumsuz bir etken olmuştur.

Geçici koruma kapsamında bulunan 1 milyona yakın Suriyeli mülteciye sağlık hizmetleri kapsamında tedavi uygulanmıştır. Ayrıca 1.188.606 kişiyi ameliyat edilmiş, 1.423.844 yatan hasta tedavisi yapılmış ve 34.501.808 kişiye poliklinik hizmeti sunulmuştur. Bununla birlikte geçici barınma merkezlerinde 450.000 civarında Suriyeli çocuk dünyaya gelmiş, bunlara doğum hizmetleri verilmiştir. Halk sağlığı 2016 faaliyet raporları incelendiğinde Türkiye’de 17 il’de bulunan 86 göçmen merkezinde toplam 175 göçmen sağlık birimleri faaliyette bulunmaktadır. AFAD öncülüğünde yayınlanan 15.10.2018 tarihli verilere bakıldığında kurulan çadırkentlerde 156 Türk doktor ve 186 sağlık personeli ile 109 Suriyeli doctor ve 137 Suriyeli sağlık personeli görevlerini icra etmektedirler (AFAD, 2018).

6.4. Eğitim Sorunları

Birleşmiş milletler çocuklara yardım fonunun güncel verileri dikkate alındığında Türkiye’de 1 milyon 421 bin mülteci çocuk bulunmaktadır. Elde edinilen veriler ışığında bu çocukların 850 bine yakını eğitim yaşındadır. Ancak bu çocukların 500 bine yakını eğitim almamaktadır. Bunun nedeni genel olarak bir eğitim imkânının tesis edilmemiş olması değildir. Özellikle alt gelir grubunda olan ailelerin daimi ikametgâha sahip olmamaları, ekonomik gelişmelere göre yer değiştirmeleri, kültürel farklılıklar, dil farklılığı, güvenlik ve gelecek kaygısı gibi etmenlerin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yerleşik bir yaşam sürenlerin eğitim konusunda çok daha istekli olduğu ve bu konuda daha hassas davrandıkları görülmektedir. Örneğin Türkiye’de 2016-2017 akademik yılında üniversitelere 15 bine yakın Suriyeli öğrenci dâhil olmuştur. Bunların 5 bine yakını kız öğrencilerden oluşmaktadır.

Tablo 4. Suriyelilere Verilen Eğitim Hizmetleri ve Kapsamı

Öğrenci Sayısı	Geçici barınma merkezi	82.246
	Devlet Okulları	381.593
	Geçici eğitim merkezleri	138.387
	Açık okullar	9.620
	TOPLAM	612.846
Öğrencilerin Sınıf Seviyeleri	Okul öncesi	33.397
	İlkokul	378.304
	Ortaokul	141.278
	Lise ve diğer	59.867
Yetişkin Eğitimleri	Mesleki eğitim	87.168
	Genel eğitim	216.060
	Üniversite	20.701
	Yüksek Lisans	1149
	Doktora	352

Kaynak: AFAD, 2018.

Suriyelilerin okula devam etmesinin çok boyutlu bir önemi bulunmaktadır. Eğitim Türkiye Cumhuriyeti anayasasında hem bir hak hem de bir ödevdir. Eğitim başı başına bireyin toplumsal hayat ve kamu düzeniyle entegrasyonunu sağlamaktadır. Ayrıca işsizliğin giderilmesi ve nitelikli insan kaynağının elde edilmesindeki en önemli araçlardan birisidir. Ayrıca Suriyeli sığınmacıların kendi vatanlarına tekrar kavuştuklarında, eğitim almış, entelektüel kapasitede bireyler olması, Suriye’nin yeniden inşasında büyük bir öneme sahiptir.

SONUÇ

Suriye’de iç savaşın başlamasından itibaren Türkiye sosyal, ekonomik, kültürel vb. tüm alanlarda ülkesindeki mültecilere maddi yardım ve desteklerde bulunmuştur. Bu durum devlet maliyesine önemli bir yük oluşturmuştur. Bu kapsamda AB ülkeleri ve bazı uluslararası kuruluşlar mali yardım ve destek kararı almışlardır. Ancak bu yardım ve destekler belirtilen zaman diliminde ve söz verilen miktarlar üzerinden yapılmamıştır.

Farklı bir ülke, toplumsal yapı, kültürel yaşam, değerler sistemi, fiziki ve ekonomik şartlar içerisinde ani ve hızlı bir yaşam sürmenin mülteciler üzerinde travmatik sonuçlara kadar gidebilecek önemli sorunlara yol açtığı zor ama beklenen bir süreçtir. Dil bilmemek, toplumsal uyum, göç öncesi yaşanan tranvalar, çaresizlikler, toplumsal önyargılar, işsizlik, güvenlik ve gelecek kaygısı gibi olumsuz durumlar da mevcut sorunların şiddet ve büyüklüğünü arttırmaktadır. Bu olumsuzlukların giderilememesi sadece mevcut birey ve sosyal çevresine değil, geniş anlamda tüm coğrafyayı olumsuz etkileyebilecek bir riski içerisinde barındırmaktadır. Bu kişilerin içinde bulunduğu olumsuz durumdan da yararlanmak isteyen kötü niyetli kişi, çete, örgüt, vb. yapılanmalar için açık ve geniş bir insan kaynağı havuzu oluşmuş olacaktır. Bu en başta bir iç güvenlik tehdidini ortaya çıkarmaktadır.

Suriyeli mültecilerin ülke içerisinde maruz kaldığı sorunların yanı sıra bizzat kendilerinin de bir sorun kaynağı olduğu durumlar da vardır. Bu sebeple bir taraftan ilgili göçmen kitleleri koruma altına alınıp, güvenlikleri sağlanırken, diğer yandan da yine onların kontrol altında tutularak halkın bu mülteci kitlelerinden korunması da sağlanmalıdır. Güvenlik, eğitim, sağlık ve istihdam ile ilgili sorunların çözümü için sağlanacak katkıların boyutu, bu alanda ortaya çıkabilecek sorunların boyutunu da aynı ölçüde azaltacaktır.

Suriyeliler ile ilgili mevcut sorunların tespiti, mümkünse daha ortaya çıkmadan engellenmesi ya da azaltılması, soruna hızlı çözümler üretilmesi, kontrol ve denetim altında tutulması için başta devlet olmak üzere tüm kamu idare ve kurumları tarafından koordineli bir şekilde muhtelif kamu hizmetleri hayata geçirilmektedir. Bu bağlamda çok yetersiz ve az olsa da diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlar tarafından da muhtelif yardım ve destekler yapılmaktadır. Ayrıca zaman zaman özel sektör kuruluşları tarafından da bu konuda katkılar sağlandığına şahit olunmaktadır. Üçüncü sektör olarak da adlandırılan sivil toplum kuruluşları ise bu hususta artan bir ilgi ve destek ortaya koymaktadır. Özellikle göç dalgasının olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla 2011 yılından itibaren bu alanda faaliyet gösteren birçok STK kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır. Yine daha önce kurulmuş olan STK’lar da bu alanlarda da hizmet üretmeye başlamışlardır. Ayrıca bazı Uluslararası STK’ların da benzer faaliyetlerde bulunmak amacıyla Suriyelilere yönelik çalışmalar ve araştırmalar sürdürmek, güvenli buldukları bölgelerde onları desteklemek ve diğer/kendi ülkelerine göç etmelerini önlemek için İçişleri Bakanlığına başvuruda bulunmaktadırlar. Bakanlığın ve ilgili kuruluşların olumlu görüşleri (izinleri) üzerine faaliyetlerini yürütmektedirler.

Ülke sınırları içerisinde sayılarında artış göstermekle birlikte 270’e yakın STK ve derneğin geçici koruma altında bulunan Suriyelilere yardım faaliyetlerinde bulunduğu tespit edilmiştir. Fakat bu STK’ların yaptıkları faaliyetler ile ilgili bir raporlaması mevcut değildir. Ayrıca bu alanda faaliyetlerini sürdüren STK’lar genellikle birbirinden bağımsız ve habersiz olarak hareket etmektedirler. Bu da yapılan yardım ve desteklerin kontrolsüz, denetimsiz, ölçsüz ve koordinesiz olarak gerçekleştirilmesine neden olmaktadır. Bu sorunların açılması, sağlık ve güvenlik sorunlarının da minimize edilebilmesi için tüm yardım, destek ve benzeri faaliyetlerin tek bir çatı altında birleştirilmesi gerekmektedir. Gerek yardım ve desteklerin toplanması ve gerekse de bunların dağıtımını noktasında etkin bir planlama ve koordinasyon içerisinde hareket edilmesi zorunluluğu bulunmaktadır.

Yapılan çalışma Türkiye’de bulunan Suriyeli mültecilerin göç eylemlerini tarihsel arka planı ile ortaya koymak, mevcut statülerini belirlemek, bu statüleri esasında hukuki durumlarının çerçevesini çizmek, karşılaştıkları ve/veya neden oldukları sorunları belirlemek gibi amaçlarla hazırlanmıştır. Detaylı bir analizden ziyade mevcut durumun genel hatları ile değerlendirmesi yoluna gidilmiştir. Akademik yazında bu konuda daha önce yapılmış olan araştırma sonuçlarının da yönlendirmesi ile mevcut durum bidirimi yapılmıştır. Bu hususlar aynı zamanda çalışmanın kısıtını da oluşturmaktadır. Bu sebeple daha sonra yapılacak çalışmalarda burada yüzeysel olarak ele alınan hususların derinleme analizlerinin yapılması ve bunların ampirik veriler ile desteklenmesi tavsiye edilmektedir.

KAYNAKLAR

- AFAD - AFET VE ACİL DURUM YÖNETİM BAŞKANLIĞI (2018), “*Barınma Merkezlerinde Son Durum*”, **Afad Kurumsal Web Sayfası**, https://www.afad.gov.tr/_Bilgi_Notu (Erişim Tarihi: 20.03.2018).
- AFAD - AFET VE ACİL DURUM YÖNETİM BAŞKANLIĞI (2018), “*Geçici Barınma Merkezleri Raporları*”, **Afad Kurumsal Web Sayfası**, https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/2374/files/15_10_2018_Suriye_GBM_Bilgi_Notu_1.pdf (Erişim Tarihi: 15.10.2018).
- ASLAN, Selçuk ve TEKİN, Ömer Faruk (2017), “*Suriyeli Mülteciler Konusunda Yerel Yönetimlerin Rolüne Konya Özelinde Bir Bakış*”, **Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar** (Ed. Mahmut GÜLER ve A. Menaf TURAN), Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları, İstanbul, ss.420-429.
- ATMACA, Yıldız (2020), “*Esenyurt ve Göç Yönetimi Politikaları Üzerine Bir İnceleme*”, **Türkiye’de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi** (Ed. Vedat Yılmaz, Yıldız Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.65-85.
- AYDIN, Abdullah (2020), “*Bir Göç ve Göçmen Şehri Olarak Adana*”, **Türkiye’de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi** (Ed. Vedat Yılmaz, Yıldız Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.187-201.
- BABAOĞLU, Cenay ve KOCAOĞLU, Mustafa (2017), “*‘Kentli’ Sığınmacılar Meselesi ve Belediyeler*”, **Türk İdare Dergisi**, S.485, ss.89-101.
- BBC TÜRKÇE (2018), “*Grafiplerle: Suriye’de 8. Yılına Giren Savaş*”, **BBC Türkçe**, <https://www.bbc.com/tukcehaberler-dunya-43414137> (Erişim Tarihi: 11.06.2019).
- BELLİ, Aziz (2020), “*Suriyeli Göçünün Kentlileşme Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Kilis Belediyesi Stratejik Planının İçerik Analizi*”, **Türkiye’de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi** (Ed. Vedat Yılmaz, Yıldız Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.169-186.
- BİMAY, Muzaffer ve KAYPAK, Şafak (2020), “*Onuncu Yılında Suriyeli Sığınmacıların Kentsel Yaşama Entegrasyon Durumu: Şanlıurfa Örneği*”, **Türkiye’de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi** (Ed. Vedat Yılmaz, Yıldız Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.137-168.
- BUZ, Sema (2004), **Zorunlu Çıkış Zorlu Kabul**, Mültecilik, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği Yayınları, Ankara
- ÇELİKEL, Aysel ve GELGEL, Günseli (2009), **Yabancılar Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul.
- DEMİRKANNOĞLU, Yahya ve ERAT, Veysel (2020), “*Göç – Kent İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme*”, **Türkiye’de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi** (Ed. Vedat Yılmaz, Yıldız Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.313-334.
- DÖNMEZ, Demet ve BEDİR, Ali (2020), “*Suriye Göçünün Türkiye’de Kentsel Kamu Güvenliğine Etkileri*”, **Suriye Krizi Eksenindeki Göçün, Türk Kamu Yönetimine Etkileri** (Ed. Mehmet Tamer), Ekin Yayınları, Bursa, ss.47-108.
- EKŞİ, Nuray (2006), **Yabancılar Hukukuna İlişkin Temel Konular: Yabancı Kavramı, Yabancıların Türkiye’de Giriş, İkamet ve Seyahatleri, Yabancıların Türkiye’de Sınırdışı Edilmesi**, Beta Yayınları, İstanbul.
- EKŞİ, Nuray (2009), **Mültecilere ve Sığınmacılara İlişkin Mevzuat**, Beta Yayınları, İstanbul.
- ERDOĞAN, Murat ve ÜNVER, Can (2015), **Türk İş Dünyasının Türkiye’deki Suriyeliler Konusunda Görüş Beklentisi ve Önerileri**, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayını, Ankara.
- GÖKBURUN, İbrahim (2019), “*Ekonomik Gelişmişliğin Göçler Üzerindeki Etkisi: Denizli Örneği*”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, S.2(3), ss.564-582.
- İZCİ, Ferit ve GEYLANİ, Didem (2020), “*Göç Olgusunun Kentlere Sosyal ve Ekonomik Anlamda Etkisi: Van Örneği*”, **Türkiye’de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi** (Ed. Vedat Yılmaz, Yıldız Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.87-108.
- KABAKUŞAK, Damla (2015), “*Küresel Göç Yönetişimi Çerçevesinde Türkiye’de Göç Olgusunun Kurumsallaşması*”, **Yerelden Küresele: Sosyal Bilimlerde Yeni Yaklaşımlar** (Ed. Ahmet Eren), Nobel

Yayımları, Ankara, ss.254-267.

- KAYPAK, Şafak, BİMAY, Muzaffer ve YLMAZ, Vedat (2017), “*Uluslararası Göç ve Mülteci Sorunlarının Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü: Batman Örneği*”, **Uluslararası 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiri Kitabı** (Ed. Ahmet YATKIN), 28-30 Eylül 2017, Elazığ, ss.1179-1194.
- KIZMAZ, Zahir (2018), “*Suriyeli Sığınmacılar: Güvenlik Kaygıları ve Suç*”, **Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.7(2), ss.392-431.
- KOYUNCU, Ahmet (2014), **Kentin Yeni Misafirleri Suriyeliler**, Çizgi Yayınları, Konya.
- KUTLU, Önder, BAYRAKCI, Erdal, GÖKSOY SEVİNÇLİ, Berfin ve ÇELİK, Emine (2020), “*Suriyelilere Vatandaşlık Verilmesine İlişkin Toplumsal Kanaatler: Konya Örneği*”, **Türkiye’de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi** (Ed. Vedat Yılmaz, Yıldız Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.109-135.
- MÜLTECİLER DERNEĞİ (2019), “*Türkiyedeki Suriyeli Sayısı Haziran 2019*”, Mülteciler Derneği Kurumsal Web Sayfası, (13.06.2019), <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi-haziran-2019/> (Erişim Tarihi: 13.06.2019).
- ORHAN, Oytun (2014), **Suriye’ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu**, Ortadoğu Araştırma Merkezi (ORSAM) Yayınları, Ankara.
- ORHAN, Oytun ve GÜNDOĞAR, Sabiha Şenyücel (2015), **Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri**, Ortadoğu Araştırma Merkezi (ORSAM) Yayınları, Ankara.
- ORSAM - ORTADOĞU ARAŞTIRMA MERKEZİ (2016), “*Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler: Uzun Vadeli Entegrasyon İçin Fırsatlar ve Zorluklar*”, **Suriye’deki Sığınmacıların Sorunları ve Türkiye’ye Etkileri Toplantı Değerlendirmesi**, ORSAM Yayınları, Ankara.
- ÖRSELLİ, Erhan ve BABAHANOĞLU, Veysel (2016), “*Türkiye’nin Göç Yönetimi ve Göç Politikalarının Gelişimi: Bir Kamu Politikası Analizi*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.9(43), ss.2063-2072.
- PAPADEMETRIOU, Demetrios G. (1997), “*Migration*”, **Foreign Policy**, S.109, ss.15-31.
- SEZİK, Murat (2020), “*Göçün Olumsuz Etkilerini Azaltmada Kamu Yönetimi: Malatya Örneği*”, **Türkiye’de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi** (Ed. Vedat Yılmaz, Yıldız Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.203-218.
- TAMER, Mehmet (2020), “*Suriye’deki İç Karışıklık ve Zorunlu Göç Üzerine Nitel Bir Çalışma: Reyhanlı İlçesi Örneği*”, **Türkiye’de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi** (Ed. Vedat Yılmaz, Yıldız Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.241-259.
- TBMM İNSAN HAKLARI İNCELEME KOMİSYONU (2012), “*Ülkemize Sığınan Suriye Vatandaşlarının Barındıkları Çadırkentler Hakkında İnceleme Raporu*”, **E-Rapor** (24. Dönem 2. Yasama Yılı), https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2012/raporlar/28_02_2012_1.pdf (Erişim Tarihi: 15.01.2021).
- TBMM İNSAN HAKLARI İNCELEME KOMİSYONU (2018), “*Göç ve Uyum Raporu*”, **İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu** (26. Dönem 3. Yasama Yılı), https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf (Erişim Tarihi: 10.01.2021).
- TUNÇER, Azize Serap (2020), “*Göç Hareketlerinin Kentsel Mekanda İzlenmesi: Kırşehir Örneği*”, **Türkiye’de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi** (Ed. Vedat Yılmaz, Yıldız Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.1-34.
- UNHCR - BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİLER YÜKSEK KOMİSERLİĞİ (?Tarihsiz?), “*Türkiye’deki Mülteciler ve Sığınmacılar*”, **UNHCR Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar> (Erişim Tarihi: 01.01.2018).
- UYVAL, Yusuf ve GÜLER, Fatih (2020), “*Türkiye’de Dış Göçün Kent Hayatına Etkileri: Çanakkale Örneği*”, **Türkiye’de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi** (Ed. Vedat Yılmaz, Yıldız Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.219-239.

UZUN, Abdullah (2020), “*Uluslararası Göçün Kentsel Düzeyde Yönetişimi: Trabzon İli Örneği*”, **Türkiye’de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi** (Ed. Vedat Yılmaz, Yıldız Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.261-284.

ÜLGER, İrfan Kaya (1995), “*Baas Partisi İdeolojisi*”, **Avrasya Dosyası Dergisi**, S.2(3), ss.105-115.

YILMAZ, Vedat (2020), “*Suriyeli Göçmenlerin Yaşam Memnuniyetlerinin Malatya İli Özelinde Araştırılması*”, **Türkiye’de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi** (Ed. Vedat Yılmaz, Yıldız Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.35-64.

YILMAZ, Vedat, ÇELİK EFŞAN, Nur ve MECEK, Mehmet (2020), “*Suriyeli Göçmenlerin Kentlere Etkilerinin Torbalı Özelinde Değerlendirilmesi*”, **Türkiye’de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi** (Ed. Vedat Yılmaz, Yıldız Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.285-312.

YÜCEBAŞ, Mesut (2015), “*Gaziantep Yerel Basınında Suriyeli İmgesi*”, **Birikim Dergisi**, S.311, ss.38-48.

1951 tarihli **Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi** (<http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>, Erişim Tarihi: 03.02.2021).

5543 sayılı **İskân Kanunu** (26.09.2006 tarih ve 26301 sayılı Resmi Gazete).

5901 sayılı **Türk Vatandaşlığı Kanunu** (12.06.2009 tarih ve 27256 sayılı Resmi Gazete).

6458 sayılı **Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu** (11.04.2013 tarih ve 28615 sayılı Resmi Gazete).

Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiyeden İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılarla ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (30.11.1994 tarih ve 22127 sayılı Resmi Gazete).

2014/6883 sayılı **Geçici Koruma Yönetmeliği** (22.10.2014 tarih ve 29153 sayılı Resmi Gazete).

3 Kasım 2020 Tarihinde Gerçekleşen Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık Seçiminin Ardından Yaşanan Tartışmalar Işığında Mektupla Oy Verme ve Elektronik Oy Verme Usulleri

Mail Voting And Electronic Voting Procedures in The Light of The Discussions After The United States Presidential Election, Held on November 3, 2020

Fatih GÜLER

Dr. Öğr. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Çan MYO, fatih.guler@comu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-5365-5700>

Makale Başvuru Tarihi: 30.01.2021

Makale Kabul Tarihi: 11.04.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler:

Mektupla Oy Verme,
Elektronik Oy Verme,
Katılım Oranı,
Amerika Birleşik Devletleri 2020 Başkanlık Seçimi,
298 sayılı Kanun,

ÖZET

Demokratik sistemlerde siyasi iktidarların meşruiyet kaynağı adil ve dürüst seçimlerdir. Seçimlerin adil ve dürüst bir şekilde gerçekleşmesi kadar önemli olan diğer bir husus ise seçimlere katılım oranıdır. Seçimler adil ve dürüst bir şekilde gerçekleşse dahi seçime katılım oranı düşük ise bu durum görece bir meşruiyet sorunu teşkil edebilir. Seçime katılım oranı ile siyasi iktidarın meşruiyet oranı arasında doğru bir orantının olduğu söylenebilir. Kamu otoriteleri seçimlere katılım oranını arttırmak amacıyla elektronik oy kullanma, mektupla oy kullanma gibi bazı yöntemlere başvurumaktadırlar. Türkiyede seçime katılım oranını arttırmak amacıyla yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın oy kullanma yöntemleri arasında 2008 yılında 298 sayılı Kanun'da değişiklik yapılarak mektupla oy kullanma ve elektronik oy verme ilave edilmiştir. Mektupla oy verme ve elektronik oy verme yöntemleri seçime katılma oranını artırmasına rağmen seçimin güvenilirliği üzerinde şüphe oluşturabilme potansiyeline sahiptir. Bu çalışmada, 2020 yılı Kasım ayında gerçekleşen Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık seçimi ardından başlayan tartışmalar ışığında, elektronik oy verme ve mektupla oy verme yöntemleri değerlendirilecektir.

Keywords:

Voting by Mail,
Electronic Voting,
Turnout Rate,
United States 2020 Presidential Election,
Law No. 298,

ABSTRACT

The legitimacy source of political powers in democratic systems is fair and honest elections. Another issue that is just as important as the fair and honest conduct of the elections is the voter turnout rate of elections. Even if the elections are held fairly and honestly, if the voter turnout rate is low, this may pose a relative legitimacy problem. It can be said that there is a direct proportion between the voter turnout rate of elections and the legitimacy rate of the political power. Public authorities use some methods such as electronic voting and mail-in voting in order to increase their voter turnout rate in elections. In order to increase abroad voter turnout rate in our country, the Law on Basic Provisions of Elections and Voter Registers was amended in 2008, mail voting and electronic voting were added. Although mail-in voting and electronic voting methods increase voter turnout rates, they have the potential to cast doubt on the reliability of the election. In this study, in light of the discussions that started after the presidential election of the United States of America in November 2020, electronic voting and mail voting methods will be evaluated.

1. GİRİŞ

Demokratik sistemlerde siyasi iktidarların meşruiyet kaynağı adil ve dürüst seçimlerdir. Seçimlerin adil ve dürüst bir şekilde gerçekleşmesi kadar önemli olan diğer bir husus ise seçimlere katılım oranıdır. Seçimlere katılma oranı bir ülkede gerçekleştirilen herhangi bir seçim için, oy kullanan seçmen sayısının (geçersiz oylar dâhil) seçim otoritesi tarafından kabul edilen kayıtlı seçmen sayısına oranı olarak tanımlanabilir.

Bir ülkede siyasal geleceğin oluşturulması ve devamlılığın sağlanması için yurttaşların üzerine düşen temel görev, demokratik sistem içerisinde her türlü meşru araçtan faydalanarak siyasal katılımın gerçekleştirilmesidir (Yücel, 2013:33). Adil ve dürüst seçimlere katılma oranı o ülkenin demokratikleşme düzeyinin göstergeleri arasında yer almaktadır (Sarıbay, 1998:69). Bazı araştırmacılar seçimlere katılma oranı ile toplumların gelişmişlik düzeyi arasında ilişki kursalar da bu ilişki her zaman doğrusal olmayabilir (Arslan, 2007:4). Zira seçime katılma oranlarındaki gerilemenin küresel bir eğilim haline gelmesiyle birlikte seçime katılma oranlarının demokrasinin kalitesi ile ilgili olmayabileceği ve seçimlere yüksek katılma oranının mutlaka sağlıklı bir demokrasiye işaret etmeyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır (Kiriş, 2015:32).

Seçimler adil ve dürüst bir şekilde gerçekleşse dahi seçime katılım oranı eğer düşük ise bu durum görece bir meşruiyet sorunu teşkil edebilir. Seçime katılım oranı ile siyasi iktidarın meşruiyet oranı arasında doğru orantı olduğu söylenebilir. Seçimlerin adil ve dürüst bir şekilde gerçekleşmesi şartıyla, seçimlere katılmanın zorunlu olmasının hukuki bir müeyyideye bağlanması durumlarından bağımsız olarak, bir değerlendirme yapıldığında, seçimlere katılım oranının yüksek olması siyasi iktidarların meşruiyeti üzerinde olumlu bir etki oluşturacağı açıktır. Bununla birlikte siyasi iktidarlar ile vatandaşlar arasındaki siyasi bağı da kuvvetlendirecektir. Aynı şekilde seçimlere katılım oranının düşük olması, siyasi iktidarlar ile seçime katılmayan toplumsal kesimler arasındaki siyasi bağı tamamen kopması sonucunu doğurabilecektir.

Kamu otoriteleri tarafından seçimlere katılma oranını arttırmaya yönelik olarak muhtelif uygulamalar tercihli ya da eş zamanlı olarak uygulanabilmektedir. Bu kapsamda seyyar sandıklarda oy kullanma, gümrük kapılarında oy kullanma ve yurt dışı temsilciliklerde oy kullanma gibi yöntemlerin yanı sıra belirli bir yer ve/veya zamana bağlı olmadan oy kullanmaya imkân sağlayan alternatif oy verme usulleri de geliştirilmektedir. Bu durum, oy verme usulleri ile ilgili akademik yazın ve uygulamadaki tartışma ve değerlendirmeleri arttırmaktadır.

2. MEKTUPLA OY VERME VE ELEKTRONİK OY VERME

Kanun koyucular, vatandaşların seçimlere katılımını arttırmak amacıyla klasik oy verme yöntemi olan sandıkta oy verme yöntemine ilave olarak mektupla oy verme, elektronik oy verme, vekâletle oy verme gibi alternatif ve/veya ilave oy verme yöntemleri ihdas etmektedirler (Gözler, 2020:790).

Mektupla oy verme usulü, seçim otoritesi tarafından özel olarak imal ettirilen oy pusulaları ile oy zarflarının, gerekli güvenlik önlemleri alındıktan sonra seçimlerin yapılacağı günden makul bir süre öncesinde seçmenin kayıtlı olduğu adresine gönderilmesi, mektubu alan seçmenin de oy pusulasındaki tercih ettiği bölümü işaretleyerek zarfı, tekrardan geri göndermesidir. Mektubun yani kullanılan oyun geçerli sayılabilmesi için seçim günü sandıkta oy verme süresinin sonuna kadar seçim otoritesine ulaşacak şekilde posta ile gönderilmesi gerekmektedir.

Mektupla oy kullanma uygulaması, hiç şüphesiz oy kullanmada bir kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca dolaylı olarak seçimlere katılma oranını da arttırmaktadır. Elbette ki bu oran artışı devletlere ve zamana göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanan mektupla oy kullanma yönteminin seçimlere katılma anlamında önemli bir teşvik olduğu (Southwell ve Burchett, 2000:72) tespit edilmiştir. Bu kapsamda 1980-2004 yılları arası başkanlık seçimlerinde ve 1982 – 2006 yılları arası ara seçimlerinde katılım oranlarını sadece Oregon eyaletinde bile %10 oranında arttırdığı tespit edilmiştir (Richey, 2008:902). Bununla beraber mektupla oy verme yönteminin seçimlere katılım oranını arttırmaktan ziyade hali hazırda oy kullanan seçmenin, oyunu kullanma prosedürlerini kolaylaştırıp sadeleştirerek bu seçmen grubunu oy kullanma sistemi içerisinde kalmasını sağladığına yönelik veriler de bulunmaktadır (Berinsky vd., 2001:178).

Oy kullanma yöntemlerinden bir başkası olan elektronik seçim, dijital araçlar ve platformlar üzerinden siyasi bir konu hakkında görüş bildirmek amacıyla elektronik yollarla seçmenlerin ve adayların sicillerinin yer aldığı elektronik sistemlerde oy kullanmak ve seçim sonuçlarının bu sistemden yayınlaması şeklinde tanımlanabilir (Çokluk ve Özdemir, 2019:107). Elektronik seçim teknolojileri arasında delikli kartlar, optik okuma sistemleri, oy kullanma kioskları, internet üzerinden oy kullanma yer almaktadır (Telciler, 2017:109).

Elektronik seçim yönteminin geleneksel sandıkta oy kullanma yöntemine göre daha hızlı, daha ucuz, daha erişilebilir olması (Bilgin vd., 2009:75), geleneksel seçim yöntemlerindeki insan hatalarını en aza indirecek olması (Erdem ve Erkaymaz, 2009:136), elektronik seçim yöntemindeki seçmenlerin ve oyların gizliliğinden ve seçimin güvenilirliğinden ve doğruluğuna yönelik makul şüpheyi ortadan kaldırmamaktadır (Çetinkaya ve Çetinkaya, 2006:7). Elektronik oy verme sistemleri Hindistan ve Brezilya gibi kalabalık nüfusa sahip ve gelişmekte olan ülkelerde başarılı ve yaygın bir uygulama (Akın, 2006:45) alanına sahip olmasına rağmen, seçimin güvenilirliği ve oyların gizliliği odağındaki makul şüpheyi ortadan kaldıracak güçte değildir. İdeal bir elektronik seçim sistemi ancak iyi bir kodlama, yazılım mühendisliği, hukuk, ekonomi ve diğer sosyal bilim uzmanlarının multidisipliner perspektifleri ile oluşturulabilir (Erzurumlu ve Koloğlu, 2017:3). Ancak ne kadar başarılı olursa olsun elektronik ortam her zaman bir güvenlik sorununu da beraberinde getirecektir.

3. TÜRK SEÇİM MEVZUATINA MEKTUPLA OY VERME VE ELEKTRONİK OY VERME USULLERİNİN EKLENMESİ

2008 yılında 5749 sayılı Kanununun 10. maddesi ile 298 sayılı Kanununun 94. maddesine eklenen hükümlerle yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın oy kullanım oranını artırmak ve oy kullanmalarını kolaylaştırmak amacıyla daha önceden beri uygulanagelen sandıkta oy verme ve gümrük kapılarında oy verme yöntemlerine mektupla oy verme ve elektronik ortamda oy verme yöntemleri de ilave edilmiştir.

298 sayılı Kanununun 94. maddesinde elektronik oylamanın sadece genel esasları belirlenmiştir. Buna göre Yüksek Seçim Kurulu, yurt dışı seçmenlerin seçimin yapılacağı tarihin otuz gün öncesinden başlayarak seçim günü sandıkta oy kullanma süresi sonuna kadar Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarası aracılığıyla elektronik ortamda oy kullanabilmelerini sağlamak amacıyla gerekli teknik alt yapıyı kurmaya; güvenli oy kullanılabilmesi amacıyla seçmenler için şifre veya benzeri güvenlik tedbirleri ile mükerrer oy kullanılmasını engelleyecek önlemleri almaya yetkilidir. Daha sonra Anayasa Mahkemesi kararıyla iptal edilen 298 sayılı Kanununun 94. maddesinin mektupla oy kullanma usulünde, elektronik oylamaya benzer şekilde, sadece genel esaslar belirlenmiştir. Buna göre Yurt Dışı İlçe Seçim Kurulu oy pusulası ile oy zarflarını, seçimlerin yapılacağı günün yetmişbeş gün öncesinden seçmenin yurt dışında kayıtlı olduğu adresine göndermesinin ardından mektubu alan seçmen, oy pusulasındaki tercih ettiği bölümü işaretleyip zarfı seçim günü oy verme süresinin bitiminden önce Yurt Dışı İlçe Seçim Kuruluna ulaşacak şekilde posta ile gönderir. Aynı düzenlemeye göre seçim günü oy verme süresinin bitiminden sonra gelen mektuplar geçersiz sayılarak, tutanakla tespit edildikten sonra yakılarak imha edilecektir.

6304 sayılı Kanunla 298 sayılı Kanununun 94. maddesinde değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler ile yurt dışı seçmenlerin oy kullanmasında hangi oylama yöntemlerinin birlikte veya ayrı ayrı uygulanacağına, seçim türüne ve yabancı ülkenin durumuna göre, Dışişleri Bakanlığının görüşü alınarak Yüksek Seçim Kurulunca karar verilmesi ilkesi benimsenmiştir.

5749 sayılı Kanunun Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu görüşmeleri esnasında mektupla oy verme konusunda ciddi tartışmalar ve görüşmeler yaşanmasına rağmen, elektronik oy verme ile ilgili ciddi tartışma yaşanmamıştır. Bunun en önemli sebebinin elektronik oylamanın çok kısa bir süre içerisinde gündeme alınmasının mümkün olmamasına rağmen, mektupla oy kullanmanın uygulama kapasitesinin mümkün olmasından kaynaklı olduğu söylenebilir (TBMM Genel Kurulu, 2008a).

5749 sayılı Kanun tasarısının geneli üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa Komisyonunda gerçekleştirilen görüşmeleri esnasında mektupla oy verme usulünde vatandaşların baskı altında kalma ihtimaline özellikle dikkat çekilmiştir. Ancak buna rağmen kanun tasarısı oybirliği ile TBMM Genel Kurulu'na sevk edilmiştir. 5749 sayılı Kanun tasarısının Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa Komisyonu raporunda, mektupla oy verme ya da diğer hususlarıyla ilgili bir muhalefet şerhi bulunmamaktadır (TBMM Anayasa Komisyonu, 2008).

5749 sayılı Kanun tasarısının TBMM Genel Kurulunda görüşülmesi esnasında mektupla oy kullanma ile ilgili karşıt görüşler ifade edilmiştir. Mektupla oy kullanmanın gizli oy ilkesini zedeleyeceği işaret edilerek, mektupla oy verme usulünün tasarı metninden çıkartılmasına yönelik öneriler verilmiştir (TBMM Genel Kurulu, 2008b). Mektupla oy verme usulünü de kapsayan 5749 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 22.3.2008 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanıp yürürlüğü girmesinin ardından iptal davasına konu edilerek Anayasa Mahkemesinin gündemine getirilmiştir.

Anayasa Mahkemesi 5 Temmuz 2008 tarih ve 26927 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 29 Mayıs 2008 tarih Esas No: 2008/33 Karar No: 2008/133 sayılı kararla 13.03.2008 tarih ve 5749 sayılı Kanununun 10. maddesi ile 298 sayılı Kanununun 94. maddesine eklenen mektupla oy verme yöntemini iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesi kamu otoritesinin yurt dışında ikamet eden vatandaşlarımızın oy verme hakları ile ilgili pozitif yükümlülüğüne vurgulamakla birlikte, bu konuyla ilgili kullanılacak argümanların Anayasa’da belirlenen seçim ilkelerine uygun ve uygulanabilir nitelikteki tedbirlerle uyumlu olması gerektiğine işaret etmiştir.

Anayasa Mahkemesi mektupla oy kullanma yönteminin, seçmenin oyunu kullanırken aile bireylerinden ve sosyal çevresinden gelebilecek her türlü etkiye açık olma ihtimalini göz önünde bulundurarak, mektupla oy kullanma yönteminin seçmenin iradesini korumaya elverişli nitelikte bulunmadığına işaret ederek düzenlemenin Anayasa’nın 67. maddesine aykırı olduğuna hükmetmiştir.

Bu çerçevede mektupla oy kullanma Türkiye mevzuatında an itibarıyla uygulanabilir nitelikte değildir. Anayasa Mahkemesi iptal kararının farklı gerekçesinde, mektupla oy kullanma yönteminin anayasaya aykırılık gerekçesi gözetilerek yeni bir düzenleme yapılabileceğini işaret etmesine ve 09.05.2012 tarih ve 6304 sayılı Kanunla 298 sayılı Kanununun 94. maddesinde bir takım değişiklikler yapılmasına rağmen, mektupla oy kullanma usulü ile ilgili güvence getirici bir takım düzenlemeler yapmayı tercih etmeyerek mektupla oy verme usulünü tamamen terk etmiştir (TBMM Anayasa ve İçişleri Komisyonları, 2012).

4. 3 KASIM 2020 TARİHİNDE GERÇEKLEŞEN AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ BAŞKANLIK SEÇİMLERİNİN ARDINDAN YAŞANAN GELİŞMELER

3 Kasım 2020 tarihinde gerçekleşen Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık seçimleri için Cumhuriyetçi Parti mevcut başkan Donald Trump’ı, Demokrat Parti ise bir önceki başkan Barack Obama’nın yardımcısı olan Joe Biden’ı aday göstermiştir. Seçim sürecini daha önceki seçimlerden ayıran en önemli özelliklerden bir tanesi Covid-19 salgını sebebiyle oluşan yeni sosyal düzen olmuştur. Sosyal mesafe ve hijyen kuralları seçim sürecinde mektupla oy kullanma ve elektronik oy kullanma konusunu yoğun bir şekilde gündeme getirmiştir. İlk olarak 1864 Amerika İç Savaşı esnasında askerlere tanınan mektupla oy hakkı, günümüzde Amerika Birleşik Devletlerinin bazı eyaletlerinde herhangi bir mazeret olmasa dahi başvurabilecek bir oy verme yöntemi iken, bazı eyaletlerde Covid-19 salgını dâhil herhangi bir mazeret olması halinde başvurulabilecek bir oy verme yöntemidir.

Covid-19 salgını sebebiyle daha çok başvurulduğu değerlendirilen mektupla oy kullanma yöntemi Amerika’da Demokratlar ve Cumhuriyetçiler arasında yeni bir tartışma odağı haline gelmiş olup Trump “*Mektupla oy kullanımı çok tehlikeli. Büyük sahtekârlık ve hukuksuzluğa yol açıyor*” sözleriyle mektupla oy kullanma ile ilgili rahatsızlığı seçimden oldukça önce istikrarlı bir şekilde ifade etmiştir (Gültekin ve Kanat, 2020:39). Trump’ın seçim öncesi bu iddiaları dile getirmesinde mektup yoluyla oy kullanmanın yalnızca Demokratlar’a yarar sağlayacağına dair kanaatinin etkili olduğu söylenebilir.

3 Kasım 2020 tarihinde gerçekleşen Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçiminden önce 2020 yılı Nisan ayında Amerika Birleşik Devletlerinde mektupla oy verme ile ilgili yapılan bir araştırma Covid-19 salgınından kaynaklı oluşan durumun da etkisiyle mektupla oy vermenin seçmenlere oylarını kullanmak konusunda kolaylık sağladığı, katılım oranını ılımlı bir şekilde arttırdığı, fakat herhangi bir adayın lehine veya aleyhine bir oy oranı oluşturacak nitelikte olmadığını yönünde verileri ortaya koymuştur (Thompson vd., 2020:13).

Donald Trump seçimlerin ardından elektronik oy kullanmaya ilişkin oy verme yazılımının 28 eyalette kendisine verilen milyonlarca oyu sildiğini (www.bbc.com, 2020) oyların Dominion adlı radikal sola ait kötü üne ve ekipmanlara sahip özel bir şirket tarafından tasnif edildiğini, seçim gecesinde kendine ait elektronik oylarının çalındığını fakat (Demokratların) yakalanmadıklarını ifade ederek mektupla gönderilen seçimlerin iğrenç bir şaka olduğunu açıklamıştır (www.cnnturk.com; www.trthaber.com, 2020).

Amerikan seçim sisteminde görev alan iki adet kurum bulunmaktadır. Bunlardan birincisi seçimlerin finansmanı ile görevli olan Federal Seçim Komisyonudur. İkincisi ise tamamen seçim idaresine adanmış tek federal kurum olan Seçim Yardım Komisyonu, Amerikan Seçim Yardımı Yasası’nın (Help America Vote Act) gereksinimlerini karşılamak için yönergeler geliştirerek, gönüllü oylama sistemi yönergelerini benimseyerek, oylama sistemlerini test ederek, akreditasyon vererek, seçim idaresi hakkında ulusal bir bilgi takas odası olarak hizmet veren, güvenli, doğru ve erişilebilir seçimleri kolaylaştırmakla görevli bağımsız, iki partili bir yapıya sahip olup Temsilciler Meclisi ve Senatodaki çoğunluk ve azınlık liderliğinin tavsiyeleri üzerine Başkan tarafından atanan dört komisyon üyesinden oluşmaktadır. Mevcut üyelerden Thomas Hicks ve Christy Mc Cormick, Başkan Barack H. Obama tarafından 13 Ocak 2015 tarihinde, Benjamin Hovland ve Donald Palmer,

Başkan Donald Trump tarafından 4 Şubat 2019 tarihinde Seçim Yardım Komisyonuna atanmışlardır (The United States Election Assistance Commission, 2019).

3 Aralık 2020 tarihinde Seçim Yardım Komisyon üyeleri yaptıkları basın açıklamasında 2020 başkanlık seçiminde kullanılan oylama sistemlerine tam güven içinde olduklarını açıkça ifade etmişlerdir (Hovland vd., 2020). Amerika Birleşik Devletleri Kongresinin Senato ve Temsilciler Meclisi kanadı, 6 Ocak 2021 günü yerel saat ile 13.00'da, Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık seçim sonucu Anayasa gereği tescil etmek için toplandı. Aynı saatte Donald Trump daha önceden yaptığı çağrı üzerine Beyaz Saray önünde miting amacıyla toplanan kalabalığa seçimleri büyük bir farkla kendilerinin kazandığını ancak hile ve usulsüzlük yoluyla haklarının çalındığı, destekçilerinden Kongre'ye yürümelerini ve delege oylarının tescil edileceği oturumda kendi söylemlerine destek veren Cumhuriyetçi partili Kongre üyelerine cesaret vermelerini istedi (Doğru, 2021). Bu çağrı üzerine hareket eden onbinlerce gösterici Kongre binasına vardıklarında polis barikatlarını yıkarak Kongre binasını işgal ettiler. Çıkan olaylar neticesinde biri polis en az beş kişi öldü ve en az on beş polis yaralandı.

Hiç şüphesiz 3 Kasım 2020 tarihinde gerçekleşen Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçimi ardından yaşanan ve parlamento binasının işgaline kadar varan trajik olayları Donald Trump'ın siyasi tercihlerinden, kişiliğinden ve kampanya stratejisinden bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. Fakat mektupla oy kullanma ve elektronik oy kullanma ile ilgili mevcut şüphe Donald Trump'ın iddialarına önemli bir mesnet teşkil etmiş olup, kitlesini yönlendirmesi konusunda önemli bir argüman haline gelmiştir.

Türkiye açısından TBMM Anayasa Komisyonu Raporunda, TBMM Genel Kurulu kararında ve Anayasa Mahkemesi kararında mektupla oy verme usulünün, seçmenin iradesini korumaya elverişli nitelikte olmadığına işaret edilmiştir. 2020 yılı Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık seçimlerinin ardından yaşanan tartışmalar, konunun lojistik boyutu ile ilgili bir takım sorunların da yaşanabileceği düşüncesini ortaya koymaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık seçimlerinde dört ay önce Amerikan Posta Hizmetleri, mektupla kullanılacak milyonlarca oyun, 3 Kasım'daki başkanlık seçim gününde sayılabilecek kadar erken ulaşmayabileceği, belli teslim tarihlerinin, Posta Hizmetleri'nin dağıtım standartlarına uygun düşmediği uyarısında bulunmuştur (www.tr.euronews.com, 2020).

Amerikan Posta Hizmetleri 2020 Başkanlık seçimlerinde olağanüstü bir çaba gösterdiklerini ifade ederek mektupla oy kullanmaya yönelik oy pusularının seçim kurullarından seçmenlere ulaşması için ortalama sürenin 2.1 gün olduğunu, oy pusularının seçmenlerden seçim kurullarına ulaşması için ortalama sürenin 1.6 gün olduğunu, oy pusularının seçmenlerden seçim kurullarına yedi gün içinde ulaşma oranını %99.89 olduğunu, oy pusularının seçmenlerden seçim kurullarına üç gün içinde ulaşma oranını %97.9 olduğunu açıklamasına rağmen (United States Postal Service, 2020:18) bir çok oyun posta gecikmeleri sebebiyle geçersiz sayıldığı da iddia edilmiştir (www.washingtonpost.com, 2020).

SONUÇ

Seçimlere katılma oranının bireylerin kişisel tercihleri doğrultusunda artması olumlu bir gelişme olup, kamu otoritelerinin bunu kolaylaştırıcı ve teşvik edici nitelikte tedbirler alması önemlidir. Seçime katılma oranını arttırmak amacıyla Türkiye'nin seçim mevzuatına giren mektupla oy verme usulü Anayasa Mahkemesi kararının ardından ortadan kaldırılmıştır. Anayasa Mahkemesi kararında ilave güvenceler alınarak mektupla oy kullanma usulüne başvurulabileceği ifade edilmesine rağmen, TBMM'de temsil edilen siyasi partiler mektupla oy verme usulü ile ilgili yeni veya ilave bir düzenleme yapma ihtiyacını bugüne kadar hissetmemişlerdir. TBMM'de temsil edilen siyasi partilerin bu zımnî iradesi mektupla oy kullanmanın sakıncaları konusunda bir uzlaşmanın varlığına işaret etmektedir.

Özellikle elektronik oylama yöntemi ile ilgili olarak Türkiye'de fen bilimleri (bilgisayar mühendisliği vb.) alanında yapılan araştırma ve çalışmalarda, elektronik oylama yönteminin avantajları ile ilgili bir çok argüman ortaya koysalar da, 3 Kasım 2020 tarihinde gerçekleşen Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçimi pratiği elektronik oylama yöntemi ve mektupla oy verme yönteminin alternatif maliyetinin oldukça yüksek olabileceğini göstermiştir.

Türkiye'deki mevcut seçim yönetim ve denetim sistemi uluslararası normlar ile genel itibarıyla uyumludur. Türkiye'de toplumun önemli çoğunluğunda da seçim sisteminin tarafsız ve bağımsız bir yapıda ve işlevde olduğu kanaati hâkimdir (Güler, 2021:157). Bu kanaat demokratik sistemimizin devamı için hayati öneme sahiptir. Bu niteliği örseleme potansiyeli olan tercihlere oldukça temkinli yaklaşılması gerekir.

Bir ülkede uygulanmış veya uygulanmakta olan politikaların, yönetsel düzenlemelerin, programların, kurumların, stratejilerin politika transferine konu olabilecekleri (Uysal, 2020:937) gerçeği ışığında 3 Kasım 2020 tarihinde gerçekleşen Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçimi sonucunda yaşanan olayların elektronik oylama yöntemi ve mektupla oy verme yöntemi açısından “ders çıkarma-lesson drawing” olarak değerlendirilmesi oldukça önemlidir.

Köklü ve uzun soluklu olması hedeflenen seçim kanunlarının seçim sath-ı mahalline girmeden, siyasi tansiyonun düşük olduğu dönemlerde, akademik perspektifi ve uygulama kabiliyetini harmanlayacak şekilde, normatif değerleri hedefleyen fakat ülke gerçekleri ve ihtiyaçlarına uygun, Türkiye Büyük Millet Meclisi içinde ve dışında mümkün olan en geniş uzlaşmayı içeren, çoğulcu bir zihniyetin ürünü olarak kabul edilmelerinde çok büyük fayda vardır (Güler, 2021:130). Bu çerçevede özellikle yurtdışı seçmen kütüğüne kayıtlı seçmenin seçimlere katılımını arttırmak amacıyla birçok noktada sandık kurmak için fiziki imkânların mevcut olduğu ve yeteri kadar insan kaynağı bulunduğu ülkelerde, 298 sayılı Kanununun 94. maddesinin “*ihtiyaç duyulması halinde yerel makamların uygun göreceği diğer yerlerde sandık kurulmasına*” imkân veren hükme işlerlik sağlanması değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKIN, Melda (2006), "*Elektronik Oy Verme Sistemlerinde Güvenlik: Deneyimler ve Türkiye İçin Öneriler*", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, S.3, ss.32-47.
- ARSLAN, Ali (2007), "*1950'den 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesine, Genel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye'nin Siyasi Yapısı*", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, S.4(1), ss.1-29.
- BBC (2020), "*ABD Seçim Sonuçları: Seçim Güvenliği Yetkilileri, Trump'ın Hile İddialarını Reddetti*", **E-Haber**, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54928556> (Erişim Tarihi: 13.11.2020).
- BERINSKY, Adam, BURNS, Nancy ve TRAUGOTT, Michael (2001), "*Who Votes by Mail?: A Dynamic Model of the Individual-Level Consequences of Voting-by-Mail Systems*", **The Public Opinion Quarterly**, S.65(2), ss.178-197.
- BİLGİN, Metin, ALTUN, Adem Alpaslan, IŞIK, Hakan ve SUNGUR, Cemil (2009), "*Biyometrik Doğrulama Tabanlı Seçim Sistemi*", **Selçuk-Teknik Dergisi**, S.8(1), ss.74-93.
- CNNTURK (2020), "*ABD Başkanı Trump Seçimlere Hile Karıştırıldığı İddiasını Yineledi*", **E-Haber**, <https://www.cnnturk.com/dunya/abd-baskani-trump-secimlere-hile-karistirildigi-iddiasini-yineledi> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).
- ÇETİNKAYA, Deniz ve ÇETİNKAYA, Orhan (2006), "*E- Seçim Uygulamaları İçin Gereksinimler ve Tasarım İlkeleri*", **XI. Türkiye'de İnternet Konferansı Bildiriler Kitabı**, 21-23 Aralık 2006 - Ankara, ss.1-8, <https://user.ceng.metu.edu.tr/~corhan/Papers/inettr06.pdf> (Erişim Tarihi: 03.08.2020).
- ÇOKLUK, Nil ve ÖZDEMİR, Merve (2019), "*Demokrasi ve Siyasal Katılımda Yeni Bir Boyut: Elektronik Demokrasi ve Elektronik Seçimler*", **SADAB 3rd International Social Research and Behavioral Sciences Symposium**, 20-21 Nisan 2019 - Saraybosna (Bosnia and Herzegovina), ss.94-119.
- DOĞRU, İslam (2021), "*ABD'de Yaşanan Kongre Başkanı Trumpizm'in Sonunun Başlangıcı Olabilir Mi?*" **Anadolu Ajansı**, 08.01.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abdde-yasanan-kongre-baskini-trumpizmin-sonunun-baslangici-olabilir-mi/2102830> (Erişim Tarihi: 03.08.2020).
- ERDEM, Ayhan ve ERKAYMAZ, Okan (2009), "*Genel ve Yerel Seçimler İçin Web Tabanlı Uygulama: E-Seçim*", **Technological Applied Sciences**, S.4(2), ss.136-150.
- ERZURUMLU, Kerem ve KOLOĞLU, Tevfik Fikret (2017), "*Türkiye'de E-Seçim Sisteminin Uygulanabilirliğiyle İlgili Çalışma ve Uygulama Geliştirme*", **19. Akademik Bilişim Konferansı Bildiriler Kitabı**, 04-11 Şubat 2017 - Aksaray, Aksaray Üniversitesi Yayını, ss.1-7.
- EURONEWS (2020), "*ABD Posta Hizmetleri'nden 3 Kasım Seçimi Duyurusu: Mektupla Verilen Oylar Zamanında Ulaşmayabilir*", **E-Haber**, <https://tr.euronews.com/2020/08/16/abd-posta-hizmetleri-nden-3-kas-m-secimi-duyurusu-mektupla-verilen-oylar-zaman-nda-ulasmay> (Erişim Tarihi: 16.08.2020).
- GÖZLER, Kemal (2020), **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, Ekin Yayınları, Bursa.

- GÜLER, Fatih (2021), **Seçimlerin Yönetim ve Denetiminde Görev Alan Kurumların Yapısal ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler**, Ekin Yayınları, Bursa.
- GÜLTEKİN, Elif ve KANAT, Buğra (2020), **2020 ABD Başkanlık Seçimi**, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayını, Ankara.
- HOVLAND, Benjamin W., PALMER, Donald L., HICKS, Thomas ve McCORMICK, Christy (2020), "*How the U.S. Election Assistance Commission Facilitates Fair and Secure Elections*", **Election Assistance Commission Statement**, 03.12.2020, <https://www.eac.gov/news/2020/12/03/how-us-election-assistance-commission-facilitates-fair-and-secure-elections> (Erişim Tarihi: 03.08.2020).
- KİRİŞ, Hakan Mehmet (2015), "*Türkiye'de 'Seçim Sandığı' Tartışmaları: Seçime Katılma Oranlarının Anlamı ve Önemi*", **Toplum ve Demokrasi Dergisi**, S.9(20), ss.25-49.
- RİCHEY, Sean (2008), "*Voting by Mail: Turnout and Institutional Reform in Oregon*", **Social Science Quarterly**, S.89(4), ss.902-915.
- SARIBAY, Ali Yaşar (1998), **Siyaset Sosyolojisi**, Der Yayınları, İstanbul.
- SOUTHWELL, Priscilla ve BURCHETT, Justin (2000), "*The Effect of All-Mail Elections on Voter Turnout*", **American Politics Quarterly**, S.28(1), ss.72-79.
- TBMM ANAYASA KOMİSYONU (2008), **Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 . Dönem 2. Yasama Yılı Anayasa Komisyonu Raporu**, S.110(1/498), TBMM Yayını, Ankara.
- TBMM ANAYASA VE İÇİŞLERİ KOMİSYONLARI (2012), **Türkiye Büyük Millet Meclisi 24. Yasama Dönemi 2. Yasama Yılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve İçişleri Komisyonu ile Anayasa Komisyonu Raporları**, S.1/564, TBMM Yayını, Ankara.
- TBMM GENEL KURULU (2008a), "*23. Dönem, 2. Yasama Yılı, 70. Bileşim Meclis Genel Kurulu Tutanağı*", **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt.15, 27 Şubat 2008.
- TBMM GENEL KURULU (2008b), "*23. Dönem, 2. Yasama Yılı, 77. Bileşim Meclis Genel Kurulu Tutanağı*", **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt.16, ss.474-490.
- TELCİLER, Coşkun (2017), "*Elektronik Seçim Sistemleri, Sorunlar, Çözüm Önerileri*", **Niğantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.5(2), ss.106-122.
- THE UNITED STATES ELECTION ASSISTANCE COMMISSION (2019), **EAC's Commissioners**, <https://www.eac.gov>; https://www.eac.gov/about_the_eac/commissioners.aspx (Erişim Tarihi: 03.12.2020).
- THE UNITED STATES POSTAL SERVICE (2020), **2020 Post-Election Analysis: Delivering The Nation's Election Mail In An Extraordinary Year**, United State Postal Service Publisher, Washington D.C..
- THOMPSON, Daniel M., WU, Jennifer A., YODER, Jesse ve HALL, Andrew B. (2020), "*The Neutral Partisan Effects of Vote-By-Mail: Evidence From County-Level Rollouts*", **Stanford Institute For Economic Policy Research**, S.117(25), ss.14052-14056.
- TRTHABER (2020), "*ABD Başkanı Trump Seçimlere Hile Karıştırıldığı İddiasını Yineledi*", **E-Haber**, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-baskani-trump-secimlere-hile-karistirildigi-iddiasini-yineledi-531091.html> (Erişim Tarihi: 15.11.2020).
- UYSAL, Yusuf (2020), "*İngiltere Kamu - Özel İşbirliği Modelinin Türkiye'deki Şehir Hastaneleri Uygulamaları Üzerine Etkileri: Politika Transferi Bağlamında Bir Analiz*", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.22(3), ss.935-960.
- WASHINGTONPOST (2020), "*USPS Processed 150,000 Ballots After Election Day, Jeopardizing Thousands of Votes*", **E-Article**, <https://www.washingtonpost.com/business/2020/11/05/usps-late-ballots-election/> (Erişim Tarihi: 06.11. 2020).
- YÜCEL, Bülent (2013), "*Seçimlere Katılma Oranının Siyasi Sisteme Etkisi Üzerine Gözlemler*", **Yasama Dergisi**, S.24, ss.7-36.

Grupsal Polis Sapmasına Karşı Grupsal Polis Bütünlüğü Perspektifinden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Polis Örgütü Üzerine Nicel Bir Araştırma*

A Quantitative Study on the Police Organization of the Turkish Republic of Northern Cyprus from the Group Police Integrity Perspective Against Group Police Deviance

Osman KAYABAŞI

Dr., KKTC Polis Teşkilatı,

osmankayabasi@yahoo.com

https://orcid.org/0000-0001-9499-5974

Makale Başvuru Tarihi: 30.01.2021

Makale Kabul Tarihi: 03.04.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler:

Polis Bütünlüğü,

Polis Sapması,

Grupsal Polis
Bütünlüğü,

Grupsal Polis
Sapması,

KKTC Polis
Örgütü,

ÖZET

Bu araştırma, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Polis Örgütünde görevli polislerin, polis sapmasına karşı polis bütünlüğü düzeylerinin grupsal özelliklerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını karşılaştırmak ve eğer anlamlı bir fark varsa bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. KKTC Polis Örgütü, büyük gruplardan küçük gruplara doğru üç seviyede ele alınarak karşılaştırılmıştır. Karşılaştırılan gruplar; (1) merkez örgütü ile taşra örgütü, (2) ilçe polis müdürlükleri ve (3) polis birimleridir. Araştırma tarama türündedir. Veri toplama tekniği olarak anket kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini KKTC Polis Örgütünde görevli 1926 polis; örneklemini ise 1767 polis oluşturmaktadır. Araştırma sonuçları, grupsal boyutta polis bütünlüğü düzeylerinin her üç katmanda da farklılaştığını; merkez örgütünün taşra örgütünden, Gazimağusa Polis Müdürlüğü'nün diğer İlçe Polis Müdürlüklerinden ve "siyasi/istihbarat" birimlerinin diğer polis birimlerinden genel olarak daha fazla polis bütünlüğüne sahip olduklarını ortaya çıkarmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında KKTC Polis Örgütü'nün grupsal polis bütünlüğünü artırmak için neler yapılabileceği ile ilgili öneriler sunulmuştur.

Keywords:

Police Integrity,

Police Deviance,

Group Police
Integrity,

Group Police
Deviance,

TRNC Police
Organization,

ABSTRACT

This research was carried out to compare whether the police integrity levels of the police officers working in the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) Police Organization differ significantly according to their group characteristics and, if there is a significant difference, to reveal between which groups this difference is. TRNC Police Organization has been handled and compared in three levels from large groups to small groups. These groups are; (1) central organization with provincial organization, (2) district police directorates and (3) police units. The research is in survey model. Questionnaire was used as data collection technique. The universe of the research is the 1926 police officer in the TRNC Police Organization, whereas the sample is 1767 police officers. The research results show that police integrity levels of the groups differed in all three layers; it also revealed that in general, there is more police integrity in central organization than provincial organization, more in Famagusta Police Directorate than other district police directorates, and more in political/intelligence units than other units. In the conclusion part of the study, suggestions about what can be done to increase the group police integrity of the TRNC Police Organization are presented.

* Bu makale, yazar tarafından 2019 yılında Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü'nde sunulan ve kabul edilen "Polis Sapmasına Karşı Polis Bütünlüğü Perspektifinden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Polis Örgütü" başlıklı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Makale, 18-20 Aralık 2020 tarihleri arasında Bosna Hersek'te Gorazde Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen Uluslararası CEO (İletişim, Ekonomi, Organizasyon) Sosyal Bilimler Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

1. GİRİŞ

KKTC Polis Örgütünde görevli polislerin, polis sapmasına karşı polis bütünlüğü düzeylerinin grupsal özelliklerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını karşılaştırmak ve eğer anlamlı bir fark varsa bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla yapılan çalışma “*polis bütünlüğü*” ve “*polis sapması*” kavramları üzerine tesis edilmiştir. Polis bütünlüğü (Kayabaşı, 2020b:350);

“Polisin; mesleki mevzuata, polis etiğine ve mesleki değerlere uygun davranması, davranışlarını içten gelerek, inanarak sergilemesi, söylediği sözlerin ve sergilediği davranışların tutarlı olması, mesleğe aykırı davranmaya sevk eden ayarlamalara, mesleki sapma ve yozlaşmaya karşı direnç göstermesi ve bunların tümünü barındıran sağlam bir karaktere sahip olmasıdır.”

Polis bütünlüğüne sahip polislerin, görevlerini yerine getirir ve yetkilerini kullanırlarken hukuka uygun kararlar vermeleri, verdikleri kararlar ile aynı doğrultuda sözler, eylemler, tutum ve davranışlar sergilemeleri ve mesleklerini bir bütünlük içerisinde icra etmeleri gerekmektedir. Bu şekilde hareket etmekle, örgütsel düzeyde mensubu oldukları polis örgütlerinin, grupsal düzeyde çalıştıkları polis birimlerinin/gruplarının ve bireysel düzeyde bir polis olarak kendilerinin polis bütünlüğünü korumuş olacaklardır. İç güvenliği sağlamak ve korumakla görevli ve aynı zamanda ceza adalet sisteminin de ilk halkası olan polisin bütünlüğünü koruması, toplumda güven ve adalet duygusunun sağlanması, korunması, yerleşmesi ve sürdürülmesi bakımından tartışılmaz bir öneme sahiptir (Kayabaşı, 2019:1-2).

Polis sapması, “*polisin, mesleğinin etik kurallarına, çalıştığı birimdeki yetki ve görevlerine ve mensubu olduğu polis örgütünün kural, politika ve prosedürlerine aykırı davranışlar sergilemesidir*” (Kayabaşı, 2020c:266), şeklinde tanımlanmaktadır. Polis bilimleri literatüründe polis sapmasının yaygınlığının, bireysel boyutta olduğu tezi “*çürük elma (rotten apple)*” teorisyle (Knapp Komisyonu, 1972), grupsal boyutta olduğu tezi “*çürük varil (rotten barrel)*” teorisyle (O’Connor, 2005:2), örgütsel boyutta olduğu tezi ise “*çürük meyve bahçeleri (rotten orchards)*” teorisyle (Punch, 2003:172) tasvir edilmektedir.

Polis bütünlüğünün ihlal edilmesi, diğer bir ifadeyle polis sapması, sergilenen sapma davranışının türüne, polis akran grubunun söz konusu sapma davranışına tahammül göstermeme düzeyine, sapmanın gerçekleştirildiği ortama, karşılaşılabilecek disiplin işlemine veya adli işleme ve meslektaşları tarafından ihbar edilme olasılığına göre değişkenlik gösterebilmektedir (Kayabaşı, 2019:3). Polis sapması, her ülkenin polis örgütünde görülebilen küresel bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

KKTC özelinde polis sapması sorununa bakıldığında; KKTC’deki çeşitli mahkeme kararları, Meclis Araştırma Komitesi raporları, KKTC Bakanlar Kurulunun KKTC Polis Örgütüne yönelik özel soruşturmacı ataması kararı, Türkiye İnsan Hakları Derneği yayınları, KKTC Polis Örgütünün yıllık faaliyet raporları ve basına yansıyan polis sapması ile ilgili çeşitli haberler KKTC’deki polis sapmasının varlığını belgeler niteliktedir.

2012 yılında KKTC’de kamu çalışanlarının, kamu yönetimi, çalışma koşulları ve kamu reformu konusundaki tutumlarını ortaya koymaya yönelik gerçekleştirilen ‘*Kuzey Kıbrıs Kamu Çalışanları Araştırması*’nın sonuçları, KKTC kamu personel sisteminin birinci sırada en önemli sorununun “*yolsuzluk/rüşvet/kayırmacılık*” olduğunu ortaya çıkarmıştır (KKTC Fokus, 2012:124).

KKTC Polis Örgütünün halk tarafından nasıl algılandığına yönelik “*polis etiği*” (Kayabaşı O., 2012; Kayabaşı ve Tekiner, 2017a) ve “*polis meşruiyeti*” (Kayabaşı C., 2012:2020) üzerine çalışmalar yapılmıştır. Son yıllarda KKTC’de polis bütünlüğü üzerine bir takım çalışmalar yapılmakla birlikte, sorunun grupsal boyutta incelenmesine odaklanan herhangi bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir.

Araştırma ile polislerin gruplar arası polis bütünlüğü düzeylerinin karşılaştırılmasına odaklanılmış ve KKTC Polis Örgütünde görevli polislerin, polis sapmasına karşı polis bütünlüğü düzeylerinin farklı seviyelerdeki grupsal boyutta anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı ve eğer anlamlı bir şekilde farklılaşmışsa bu farkın hangi gruplardan kaynaklandığı araştırılmıştır. Bu çerçevede KKTC Polis Örgütünün;

- (1) Merkez örgütü ile taşra örgütü,
- (2) İlçe polis müdürlükleri (*Lefkoşa, Gazimağusa, Girne, Güzelyurt ve İskele ilçeleri Polis Müdürlükleri*),
- (3) Polis birimleri (*İdari [Karakol], Adli, Trafik, İdari İşler ve Özlük İşleri, Muhaceret, Güvenlik-Koruma, İletişim Bilgi İşlem, Özel Harekât, Siyasi/İstihbarat, Narkotik ve Kaçakçılığı Önleme*) kendi aralarında karşılaştırılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN KKTC POLİS ÖRGÜTÜ ÜZERİNDE UYGULANMASI

Çalışmanın bu kısmında, yapılan araştırmanın konusuna, amacına, önemine, teknik kavramlarına, evren ve örnekleme, temel sorunsalı ve hipotezlerine, veri toplama aracına, kısıtlarına ve akademik yazında bu konudaki literatüre yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu, KKTC Polis Örgütünde görevli polislerin polis bütünlüğü düzeylerinin, grupsal özelliklerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesidir. Bu çerçevede KKTC Polis Örgütünde görevli polislerin polis sapmasına karşı polis bütünlüğü düzeylerinin grupsal özelliklerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı karşılaştırılacak ve eğer anlamlı bir fark varsa bu farkın hangi gruplar arasında olduğu bilimsel verilerle ortaya konulacaktır. Karşılaştırılan büyük seviyedeki gruplar; merkez örgütü ve taşra örgütü, orta seviyedeki gruplar; beş ilçe polis müdürlüğü ve küçük seviyedeki gruplar; İdari (Karakol), Adli, Trafik, İdari İşler ve Özlük İşleri, Muhaceret, Güvenlik-Koruma, İletişim Bilgi İşlem, Özel Harekât, Siyasi/İstihbarat, Narkotik ve Kaçakçılığı Önleme birimleridir.

2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma, KKTC Polis Örgütünde görevli polislerin, polis sapmasına karşı polis bütünlüğü düzeylerinin grupsal özelliklerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını karşılaştırmak ve eğer anlamlı bir fark varsa bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Bu çalışma, aynı polis örgütü içerisinde farklı seviyelerdeki farklı polis gruplarında polis bütünlüğü düzeylerinin de farklılaşabileceğini göstermektedir ki bu bulguların literatüre önemli bir katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Çalışmanın alanda yapılacak sonraki çalışmalara, sorunun grupsal yönünün de var olduğunu gösteren farklı bir bakış açısı kazandıracağı umulmaktadır. Çalışma bulgularının, iç güvenlik yöneticilerinin, polislerin sapma davranışlarını önlemeye ve polis bütünlüğü düzeylerini artırmaya yönelik geliştirecekleri stratejilere ve politikalara yardımcı olacağı da değerlendirilmektedir.

2.3. Araştırmada Kavramsal ve Kurgusal Metodolojisi

Araştırma kapsamında kullanılan “*Grupsal Polis Bütünlüğü*” kavramı, yukarıda açıklanan “*polis bütünlüğü*” kavramının grupsal açıdan ele alınması ve yine “*Grupsal Polis Sapması*” kavramı da “*polis sapması*” kavramının grupsal açıdan değerlendirilmesi şeklindedir. Polis sapma davranışı türlerinden; “uygunsuz ikinci iş yapma/ticari faaliyette bulunma” Senaryo 1’de (Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma); “otorite yozlaşması” Senaryo 2 (Esnaftan bedava yiyecek, içecek kabulü) ve Senaryo 4’te (Esnaftan bayram, yılbaşı hediyesi kabulü); “rüşvetçilik” Senaryo 3’te (Hız yapan motosiklet sürücüsünden rüşvet alma); ‘fırsat hırsızlığı’ Senaryo 5 (Olay mahallinden saat hırsızlığı) ve Senaryo 11’de (Bulunan cüzdan içerisinde hırsızlık); ‘komisyonculuk’ Senaryo 6’da (Oto tamircisinden %5 komisyon alma); ‘kurum içi rüşvet ilişkisi’ Senaryo 7’de (Amirin, şahsi aracına bakım yapması karşılığı memuruna tatil izni önermesi); ‘kılıfına uydurma/kapatma’ Senaryo 8’de (Alkollü meslektaş kazasını rapor etmeme); ‘yasa dışı faaliyetleri koruma’ Senaryo 9’da (Barın kapanma saatini görmezden gelip bedava içki kabulü) ve ‘sivillere karşı polis şiddeti’ ise Senaryo 10’da (Araba hırsızına karşı aşırı güç kullanımı) tasvir edilmiştir.

2.4. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

KKTC Polis Örgütünün insan kaynakları; polisler, itfaiyeciler ve sivil hizmet görevlilerinden oluşmaktadır. Bu araştırmanın evrenini, KKTC Polis Örgütünde çalışmakta olan polisler oluşturmaktadır. Anketin uygulandığı dönemde (15 Haziran 2015- 15 Eylül 2015), 31 Temmuz 2015 tarihindeki KKTC Polis Örgütündeki polis sayısı 1926 idi. Araştırmada örneklem büyüklüğünün tespitinde; ‘seçkisiz olmayan örnekleme’ (olasılıklı olmayan, tesadüfi olmayan) (*non-random sampling*) yöntemlerinden biri olan ‘amaçlı örnekleme’ (*purposive sampling*) yönteminin ‘ölçüt örnekleme’ (*criterion sampling*) yöntemi kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2012:11; Gürbüz ve Şahin, 2016:133-134). Bu çerçevede araştırmanın örneklemini KKTC Polis Örgütünün Polis Okulu, Denetleme Kurulu ve ARGE birimi haricindeki tüm merkez ve taşra örgütlerinde görevli polis memurları (1419), polis

çavuşları (241) ve müfettiş muavinleri (107) olmak üzere toplam 1767 polis oluşturmaktadır. Bu ölçütler çerçevesinde oluşturulan örneklem, evrenin %91,75'ini kapsamaktadır. Yapılan analizler sonucunda, evrenin (1926) %91,75'ini oluşturan örneklemin (1767), %65,76'sı (1162) tarafından cevaplandırılan anketler geçerli olarak değerlendirilmiştir.

2.5. Araştırmanın Temel Sorunsalı ve Hipotezleri

Araştırmanın cevap aradığı ana soru; “KKTC Polis Örgütünde görevli polislerin polis sapmasına karşı polis bütünlüğü düzeyleri grupsal özelliklerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?”, şeklinde tasarlanmıştır. Araştırma kapsamında aşağıda belirtilen hipotezler test edilmiştir.

- H1: KKTC Polis Örgütünün Merkez Örgütünde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeyleri, Taşra Örgütünde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde daha yüksektir.
- H2: KKTC Polis Örgütü polislerin polis bütünlüğü düzeyleri, çalıştıkları İlçe Polis Müdürlüklerine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.
- H3: KKTC Polis Örgütü polislerin polis bütünlüğü düzeyleri, çalıştıkları birimlere göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

2.6. Araştırmanın Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Polis bütünlüğünü ölçmek için nasıl bir anket ve dolayısıyla ölçek kullanılabileceğine karar verilirken, öncelikle Türkçe literatür taranmış ve polis bütünlüğünü ölçen herhangi bir ölçeğin Türkçe literatürde henüz geliştirilmediği saptanmıştır. Bunun üzerine İngilizce literatür taranmış ve Klockars ve arkadaşları tarafından geliştirilen “Polis Bütünlüğü Ölçeği” (Klockars vd., 2006:14-15) Türkçe’ye ve KKTC koşullarına uyarlanarak kullanılmıştır. Polis bütünlüğü ölçeğinin Türkçeye ve KKTC koşullarına uyarlanmasında Uluslararası Test Komisyonu tarafından geliştirilen yöntem temel alınmıştır (International Test Commission, 2005). Bu çerçevede KKTC Polis Örgütünde görevli 40 kişilik bir polis grubuna öntest yapılmıştır. İç tutarlılığı tespit etmek amacıyla ölçekte yer alan 77 sorunun standardize edilmiş Cronbach Alpha Korelasyon Katsayısı hesaplanarak 0,927 değeri elde edilmiş ve ölçek ile ilgili güvenilirlik figürlerinin yüksek düzeyde olduğu saptanarak ölçeğin uyarlanması gerçekleştirilmiştir (Kayabaşı, 2019:20). Bu ölçekte 11 adet varsayımsal senaryo ve her bir senaryonun altında, senaryoları değerlendirmek üzere tasarlanan aynı yedi adet soru yer almaktadır.

On bir farklı polis sapma davranışını tasvir eden senaryolar özetle şunlardır: Senaryo 1: Görev haricinde güvenlik sistemi işi yapma; Senaryo 2: Esnaftan bedava yiyecek, içecek kabulü; Senaryo 3: Hız yapan motosiklet sürücüsünden rüşvet alma; Senaryo 4: Esnaftan bayram, yılbaşı hediyesi kabulü; Senaryo 5: Olay mahallinden saat hırsızlığı; Senaryo 6: Oto tamircisinden %5 komisyon alma; Senaryo 7: Amirin, şahsi aracına bakım yapması karşılığı memuruna tatil izni önermesi; Senaryo 8: Alkollü meslektaş kazasını rapor etmeme; Senaryo 9: Barın kapanma saatini görmezden gelip bedava içki kabulü; Senaryo 10: Araba hırsızına karşı aşırı güç kullanımı ve Senaryo 11: Bulunan cüzdan içerisinden hırsızlık. Araştırma kapsamında, 11 farklı polis sapma davranışının her biri ile ilgili polislerin direnci, yani polis bütünlüğü, yedi farklı soru ile yedi farklı yönden ölçülmüştür.

Katılımcılardan, her bir senaryoyu gözden geçirdikten sonra, her bir senaryonun altındaki ilk değerlendirme sorusu ile, senaryolarda tasvir edilen polis sapma davranışlarını ne derece ciddi bir sorun olarak gördüklerini değerlendirmeleri istenmiştir.¹ İkinci değerlendirme sorusu ile katılımcılardan, senaryolarda tasvir edilen polis sapma davranışlarını, çalıştıkları şubedeki polis mensuplarının çoğunun ne derece ciddi bir sorun olarak gördüklerini değerlendirmeleri istenmiştir.² Katılımcılardan, bu iki değerlendirmeyi yaparken; “hiç de ciddi değil”den (1), “çok ciddi”ye (5) kadar uzanan beşli Likert ölçeğinden bir cevap seçmeleri istenmiştir.

Her bir senaryonun altındaki üçüncü değerlendirme sorusu ile katılımcılara, senaryolarda tasvir edilen polis sapma davranışlarının, çalıştıkları şubede, kurumlarının bu konudaki resmi politikasının ihlali şeklinde

1 Bu soru şu kelimelerle ifadelendirilmiştir: “SİZ bu davranışın ne kadar ciddi bir sorun olduğunu düşünürsünüz?”

2 Bu soru şu kelimelerle ifadelendirilmiştir: “ÇALIŞTIĞINIZ ŞUBEDEKİ POLİS MENSUPLARININ ÇOĞU bu davranışın ne kadar ciddi bir sorun olduğunu düşünür?”

yorumlanıp yorumlanmayacağı sorulmuştur.³ Katılımcılardan, bu değerlendirmeyi yaparken; “kesinlikle hayır” (1) ile “kesinlikle evet” (5) arasında değişen, beşli Likert ölçeğinden bir cevap seçmeleri istenmiştir.

Her bir senaryonun altındaki dördüncü değerlendirme sorusu ile katılımcılardan, senaryolarda tasvir edilen sapma davranışlarında bulunan bir polise eğer bir disiplin işlemi uygulanacaksa kendilerine göre hangi disiplin işleminin uygulanması gerektiğini cevap seçenekleri arasından seçmeleri istenmiştir.⁴ Beşinci değerlendirme sorusu ile de katılımcılardan, senaryolarda tasvir edilen sapma davranışlarında bulunan bir polise eğer bir disiplin işlemi uygulanacaksa kurumları tarafından hangi disiplin işleminin uygulanmasını beklediklerini cevap seçenekleri arasından seçmeleri istenmiştir.⁵ Katılımcılardan, bu iki değerlendirmeyi yaparken; (1) “hiçbir şey”, (2) “sözlü ikaz”, (3) “uyarma”, (4) “kınama”, (5) “kademe ilerlemesini durdurma” ve (5) “meslekten çıkarma veya rütbe indirimi” seçenekleri arasından bir cevap seçmeleri istenmiştir.

Katılımcılara, her bir senaryonun altındaki altıncı değerlendirme sorusu ile, senaryolarda tasvir edilen polis sapma davranışlarını sergileyen meslektaşlarını üstlerine bildiren bildirmeyecekleri sorulmuştur.⁶ Son olarak yedinci değerlendirme sorusu ile katılımcılara, senaryolarda tasvir edilen polis sapma davranışlarını sergileyen bir meslektaşlarını, çalıştıkları şubedeki polislerin çoğunun üstlerine bildiren bildirmeyecekleri hakkındaki düşünceleri sorulmuştur.⁷ Katılımcılardan, bu iki soru ile ilgili değerlendirmeyi yaparken, “kesinlikle hayır” (1) ile “kesinlikle evet” (5) arasında değişen, beşli Likert ölçeğinden bir cevap seçmeleri istenmiştir. Bu çerçevede polis bütünlüğünün ölçüldüğü yönler şunlardır: Polislerin polis sapma davranışlarına karşı; (1) kendi ciddiyet algıları, (2) kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algıları, (3) resmi kural ihlali algıları, (4) destekledikleri disiplin işlemi, (5) bekledikleri disiplin işlemi, (6) kendi bildirme isteklilikleri ve (7) kendilerine göre meslektaşlarının bildirme isteklilikleri.

2.7. Araştırmanın Kısıtları

Araştırma, çeşitli polis sapma davranışlarının tasvir edildiği 11 adet senaryo, anketin uygulandığı zaman dilimi (15 Haziran 2015- 15 Eylül 2015) ve KKTC Polis Örgütündeki polis memuru, polis çavuşu ve müfettiş muavini rütbelerindeki polis mensupları ile sınırlıdır.

2.8. Literatür İncelemesi

İngilizce literatürde polis sapması ve polis bütünlüğü üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır.⁸ Bu alanda yapılan çalışmaların bir kısmında polis sapmasına alternatif bir yaklaşım olarak polis bütünlüğünün ölçümü ve karşılaştırılması amaçlanmıştır. Polis bütünlüğünü ölçmeye ve karşılaştırmaya odaklanan çalışmaların çoğunda Klockars ve arkadaşları tarafından geliştirilen polis bütünlüğü anketinin birinci ve ikinci versiyonlarının kullanıldığı görülmektedir.⁹ Türkçe literatür incelendiğinde, polis sapması (Kayabaşı, 2020c) ve polis bütünlüğü (Kayabaşı, 2020b) üzerine teorik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Türkçe literatürde polis bütünlüğünün ölçümü ve karşılaştırılması üzerine de bir takım çalışmalar yapılmıştır. Klockars ve arkadaşları tarafından geliştirilen polis bütünlüğü anketinin birinci versiyonu ile KKTC Polis Örgütüne bağlı ilçe polis müdürlüklerinden biri olan Güzelyurt Polis Müdürlüğü'nün polis bütünlüğü düzeyini ölçen (Kayabaşı, 2018c), KKTC Polis Örgütü ile Lefke Polis Karakolunun polis bütünlüğü düzeylerini karşılaştıran (Kayabaşı, 2020a) ve örgütsel, grupsal ve bireysel boyutları ile bir bütün olarak KKTC Polis Örgütü'nün polis bütünlüğünü ele alan (Kayabaşı, 2019) çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca anketin birinci versiyonu kullanılarak KKTC'deki polis bütünlüğünün diğer ülkelere nazaran ne durumda olduğunu tespit etmeye yönelik, KKTC'nin sekiz ülke ile karşılaştırılmasına odaklanan bir çalışma (Kayabaşı, 2020d) da yapılmıştır. Anketin ikinci versiyonu KKTC Polis Örgütü'nün merkez örgütü'nün polis bütünlüğünü ölçmek (Kayabaşı, 2017a; Kayabaşı ve Tekiner, 2017b),

3 Bu soru şu kelimelerle ifadelendirilmiştir: “Sizin çalıştığınız şubede bu davranış kurumun bu konudaki resmi politikasının ihlali şeklinde yorumlanır mı?”

4 Bu soru şu kelimelerle ifadelendirilmiştir: “Çalıştığınız şubedeki bir polis mensubunun böyle bir davranışta bulunması ve bu davranışının ortaya çıkması durumunda, eğer bir disiplin işlemi uygulanacaksa, SİZCE hangi disiplin işlemi UYGULANMALIDIR?”

5 Bu soru şu kelimelerle ifadelendirilmiştir: “Çalıştığınız şubedeki bir polis mensubunun böyle bir davranışta bulunması ve bu davranışının ortaya çıkması durumunda, eğer bir disiplin işlemi uygulanacaksa, KURUMUNUZ TARAFINDAN hangi disiplin işlemi UYGULANIR?”

6 Bu soru şu kelimelerle ifadelendirilmiştir: “SİZ böyle bir davranışta bulunan bir polis mensubunu ihbar eder miydiniz?”

7 Bu soru şu kelimelerle ifadelendirilmiştir: “ÇALIŞTIĞINIZ ŞUBEDEKİ POLİS MENSUPLARININ ÇOĞU böyle bir davranışta bulunan bir polis mensubunu ihbar eder miydi?”

8 Detaylı bir literatür incelemesi için bakınız; Kayabaşı, 2019:51-130.

9 Klockars ve arkadaşları tarafından geliştirilen polis bütünlüğü anketinin birinci ve ikinci versiyonlarının kullanıldığı çalışmaların bir özeti için bakınız; Kayabaşı, 2019:130-132.

ayrıca Narkotik ve Kaçakçılığı Önleme Müdürlüğü'nün (Kayabaşı, 2017b), Adli Polis Müdürlüğü'nün (Kayabaşı, 2018a) ve Trafik Müdürlüğü'nün (Kayabaşı, 2018b) grupsal polis bütünlüğü düzeylerini keşfetmek üzere kullanılmıştır. Anketin ikinci versiyonu kullanılarak KKTC'deki polis bütünlüğü'nün diğer ülkelere nazaran sıralamasının ne durumda olduğunu tespitiye yönelik, KKTC'nin on ülke ile karşılaştırılmasına odaklanan bir çalışma (Kayabaşı, 2018d) da yapılmıştır. Diğer taraftan literatür tarandığında Türkçe literatürde bugüne değin KKTC'de büyük, orta ve küçük seviyelerdeki polis gruplarının polis bütünlüğü düzeylerinin karşılaştırılmasına odaklanan herhangi bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Bu çalışma ile söz konusu alana odaklanılmıştır.

3. BULGULAR VE ANALİZ

Bu başlık altında KKTC Polis Örgütü personelinin üç seviyede gruplar arası polis bütünlüğü düzeylerinin karşılaştırılması neticesinde elde edilen bulgulara ve bu bulguların analizine yer verilmiştir. Karşılaştırılan büyük seviyedeki gruplar; merkez örgütü ve taşra örgütü, orta seviyedeki gruplar; beş ilçe polis müdürlüğü ve küçük seviyedeki gruplar; İdari (Karakol), Adli, Trafik, İdari İşler ve Özlük İşleri, Muhaceret, Güvenlik-Koruma, İletişim Bilgi İşlem, Özel Harekât, Siyasi/İstihbarat, Narkotik ve Kaçakçılığı Önleme birimleridir.

3.1. KKTC Polis Örgütü'nün, Merkez Örgütü ile Taşra Örgütü'nün Polis Bütünlüğü Düzeylerinin Karşılaştırılması

Bu başlık altında H1 hipotezine cevap aranmıştır. KKTC Polis Örgütü'nün Merkez Örgütünde çalışan polislerin (N=295) polis bütünlüğü düzeylerinin, Taşra Örgütünde çalışan polislerin (N=867) polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde daha yüksek olup olmadığı, ölçümü yapılan yedi yönden 11 senaryoya 1162 polis tarafından verilen cevapların ortalaması üzerinden karşılaştırılmıştır. Elde edilen veriler üzerinde, aritmetik ortalama, standart sapma, bağımsız örneklem t-testi analizleri yapılmıştır.

Tablo 1: KKTC Polis Örgütü'nün, Merkez Örgütü ve Taşra Örgütü'nün Polis Bütünlüğü Düzeylerinin Karşılaştırılması

Karşılaştırılan Yönler	Örgüt	N	x	SS	t	p
Kendi Ciddiyet Algıları	Merkez	295	3,74	0,59	1,057	0,291
	Taşra	867	3,70	0,70		
Kendilerine Göre Meslektaşlarının Ciddiyet Algıları	Merkez	295	3,64	0,59	1,981*	0,048
	Taşra	867	3,55	0,68		
Resmi Kural İhlali Algıları	Merkez	295	3,79	0,66	1,481	0,139
	Taşra	867	3,72	0,72		
Destekledikleri Disiplin İşlemi	Merkez	295	3,82	0,69	1,542	0,123
	Taşra	867	3,74	0,87		
Bekledikleri Disiplin İşlemi	Merkez	295	3,81	0,74	0,027	0,978
	Taşra	867	3,81	0,92		
Kendi Bildirme İsteklilikleri	Merkez	295	3,29	0,67	2,004*	0,045
	Taşra	867	3,19	0,74		
Kendilerine Göre Meslektaşlarının Bildirme İsteklilikleri	Merkez	295	3,33	0,65	2,193*	0,029
	Taşra	867	3,22	0,70		

Bağımsız örneklem t-testi: *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Katılımcıların yedi yönden on bir senaryoya verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları, standart sapmaları ve bağımsız örneklem t-testi sonuçları Tablo 1'de verilmiştir. Tablo 1'e göre, katılımcıların "kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algıları" [t(1160) = 1,981, p<0,05], "kendi bildirme isteklilikleri" [t(1160) = 2,004, p<0,05] ve "kendilerine göre meslektaşlarının bildirme isteklilikleri" [t(1160) = 2,193, p<0,05] yönlerinden polis bütünlüğü düzeyleri, Merkez veya Taşrada çalışma durumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir. Bu üç yönden ortalama değerler incelendiğinde; Merkez Örgütünde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinin, Taşra Örgütünde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların "kendi ciddiyet algıları" [t(1160) = 1,057, p>0,05], "resmi kural ihlali algıları" [t(1160) = 1,481, p>0,05] "destekledikleri disiplin işlemi" [t(1160) = 1,542, p>0,05] ve "bekledikleri disiplin işlemi" [t(1160) = 0,027, p>0,05] yönlerinden polis bütünlüğü düzeyleri ise, Merkez veya Taşrada çalışma durumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermemektedir.

3.2. KKTC Polis Örgütünün İlçe Polis Müdürlüklerinin Polis Bütünlüğü Düzeylerinin Karşılaştırılması

Bu başlık altında H2 hipotezine cevap aranmıştır. KKTC Polis Örgütünün taşra örgütünde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinin, çalıştıkları İlçe Polis Müdürlüklerine göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediği, ölçümü yapılan yedi yönden 11 senaryoya 867 polis tarafından verilen cevapların ortalaması üzerinden karşılaştırılmıştır. Elde edilen veriler üzerinde, aritmetik ortalama, standart sapma, varyans analizi, Levene testi ve çoklu karşılaştırma testleri yapılmıştır.

Tablo 2: KKTC Polis Örgütünün İlçe Polis Müdürlüklerinin Polis Bütünlüğü Düzeylerinin Karşılaştırılması

Karşılaştırılan Yönler	İlçe Polis Müdürlüğü	N	x	SS	F	p	Fark
Kendi Ciddiyet Algıları	(1) Lefkoşa	354	3,64	0,69	4,385*	0,002	1-2 2-3
	(2) Gazimağusa	212	3,84	0,62			
	(3) Girne	79	3,59	0,83			
	(4) Güzelyurt	90	3,82	0,69			
	(5) İskele	132	3,62	0,67			
Kendilerine Göre Meslektaşlarının Ciddiyet Algıları	(1) Lefkoşa	354	3,50	0,65	5,888*	0,000	1-2 1-4 2-3 3-4
	(2) Gazimağusa	212	3,68	0,62			
	(3) Girne	79	3,41	0,82			
	(4) Güzelyurt	90	3,74	0,65			
	(5) İskele	132	3,46	0,64			
Resmi Kural İhlali Algıları	(1) Lefkoşa	354	3,66	0,66	2,671*	0,031	1-2
	(2) Gazimağusa	212	3,84	0,66			
	(3) Girne	79	3,66	0,95			
	(4) Güzelyurt	90	3,80	0,69			
	(5) İskele	132	3,69	0,66			
Destekledikleri Disiplin İşlemi	(1) Lefkoşa	354	3,67	0,81	3,132*	0,014	1-2
	(2) Gazimağusa	212	3,89	0,87			
	(3) Girne	79	3,63	1,00			
	(4) Güzelyurt	90	3,85	0,97			
	(5) İskele	132	3,75	0,73			
Bekledikleri Disiplin İşlemi	(1) Lefkoşa	354	3,76	0,90	2,692*	0,030	2-3
	(2) Gazimağusa	212	3,93	0,87			
	(3) Girne	79	3,65	1,07			
	(4) Güzelyurt	90	3,95	0,97			
	(5) İskele	132	3,80	0,73			
Kendi Bildirme İsteklilikleri	(1) Lefkoşa	354	3,12	0,63	5,469*	0,000	1-2 2-3
	(2) Gazimağusa	212	3,35	0,80			
	(3) Girne	79	3,05	0,79			
	(4) Güzelyurt	90	3,33	0,80			
	(5) İskele	132	3,12	0,76			
Kendilerine Göre Meslektaşlarının Bildirme İsteklilikleri	(1) Lefkoşa	354	3,15	0,62	5,169*	0,000	1-2 2-3
	(2) Gazimağusa	212	3,37	0,71			
	(3) Girne	79	3,11	0,83			
	(4) Güzelyurt	90	3,37	0,75			
	(5) İskele	132	3,22	0,62			

F testi: *p<0,05

Katılımcıların yedi yönden on bir senaryoya verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları, standart sapmaları, varyans analizi ve çoklu karşılaştırma testi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir. Tablo 2’ye göre, KKTC Polis Örgütünün taşra örgütünde çalışan katılımcıların “kendi ciddiyet algıları” [F (4, 862) = 4,385, p<0,05], “kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algıları” [F (4, 862) = 5,888, p<0,05], “resmi kural ihlali algıları” [F(4, 862) = 2,671, p<0,05], “destekledikleri disiplin işlemi” [F (4, 862) = 3,132, p<0,05], “bekledikleri disiplin işlemi [F (4, 862) = 2,692, p<0,05], “kendi bildirme isteklilikleri” [F (4, 862) = 5,469, p<0,05] ve “kendilerine

göre meslektaşlarının bildirme isteklilikleri” [F (4, 862) = 5,169, p<0,05] yönlerinden polis bütünlüğü düzeyleri, çalıştıkları İlçe Polis Müdürlüklerine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

Katılımcıların yedi yönden on bir senaryoya verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları, standart s “Kendi ciddiyet algıları” yönünden; ortalama değerler, varyans analizi ve çoklu karşılaştırma testinin sonuçlarına bakıldığında, Gazimağusa Polis Müdürlüğünde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinin; Lefkoşa ve Girne Polis Müdürlüklerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği ve daha yüksek olduğu görülmektedir.

“Kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algıları” yönünden; ortalama değerler, varyans analizi ve çoklu karşılaştırma testinin sonuçlarına bakıldığında, Gazimağusa ve Güzelyurt Polis Müdürlüklerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinin, Lefkoşa ve Girne Polis Müdürlüklerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği ve daha yüksek olduğu görülmektedir.

“Resmi kural ihlali algıları” ve “destekledikleri disiplin işlemi” yönlerinden; ortalama değerler, varyans analizi ve çoklu karşılaştırma testinin sonuçlarına bakıldığında, Gazimağusa Polis Müdürlüğünde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinin, Lefkoşa Polis Müdürlüğünde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği ve daha yüksek olduğu görülmektedir.

“Bekledikleri disiplin işlemi” yönünden ortalama değerler, varyans analizi ve çoklu karşılaştırma testinin sonuçlarına bakıldığında, Gazimağusa Polis Müdürlüğünde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinin, Girne Polis Müdürlüğünde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği ve daha yüksek olduğu görülmektedir.

“Kendi bildirme isteklilikleri” ve “kendilerine göre meslektaşlarının bildirme isteklilikleri” yönlerinden; ortalama değerler, varyans analizi ve çoklu karşılaştırma testinin sonuçlarına bakıldığında, Gazimağusa Polis Müdürlüğünde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinin, Lefkoşa ve Girne Polis Müdürlüklerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği ve daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.3. KKTC Polis Örgütünün Çeşitli Birimlerinin Polis Bütünlüğü Düzeylerinin Karşılaştırılması

Bu başlık altında H3 hipotezine cevap aranmıştır. KKTC Polis Örgütünde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinin, çalıştıkları birimlere göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediği, ölçümü yapılan yedi yönden 11 senaryoya 1149 polis tarafından verilen cevapların ortalaması üzerinden karşılaştırılmıştır. Elde edilen veriler üzerinde, aritmetik ortalama, standart sapma, varyans analizi, Levene testi ve çoklu karşılaştırma testleri yapılmıştır.

Katılımcıların yedi yönden on bir senaryoya verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları, standart sapmaları, varyans analizi sonuçları ve çoklu karşılaştırma testi sonuçları Tablo 3’de verilmiştir. Tablo 3’e göre, katılımcıların “kendi ciddiyet algıları” [F (9, 1139) = 3,564, p<0,05], “kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algıları” [F (9, 1139) = 4,649, p<0,05], “resmi kural ihlali algıları” [F (9, 1139) = 3,171, p<0,05] “destekledikleri disiplin işlemi” [F (9, 1139) = 4,115, p<0,05], “bekledikleri disiplin işlemi [F (9, 1139) = 3,474, p<0,05], “kendi bildirme isteklilikleri” [F (9, 1139) = 5,472, p<0,05] ve “kendilerine göre meslektaşlarının bildirme isteklilikleri” [F (9, 1139) = 5,063, p<0,05] yönlerinden polis bütünlüğü düzeyleri, çalıştıkları birimlere göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

“Kendi ciddiyet algıları” yönünden; ortalama değerler, varyans analizi ve çoklu karşılaştırma testinin sonuçlarına bakıldığında, “trafik” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinin; “adli” ve “siyasi/istihbarat” birimlerde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği ve daha düşük olduğu görülmektedir. Kendi ciddiyet algıları” yönünden ayrıca “muhaceret” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinin; “siyasi/istihbarat” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği ve daha düşük olduğu da görülmektedir.

“Kendilerine göre meslektaşlarının ciddiyet algıları” yönünden; ortalama değerler, varyans analizi ve çoklu karşılaştırma testinin sonuçlarına bakıldığında, “siyasi/istihbarat” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerin; “trafik”, “muhaceret” ve “güvenlik veya koruma” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği ve daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu yönden ayrıca “adli” birimlerde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerin de “trafik” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği ve daha yüksek olduğu da görülmektedir.

Tablo 3: KKTC Polis Örgütünün Çeşitli Birimlerinin Polis Bütünlüğü Düzeylerinin Karşılaştırılması

Karşılaştırılan Yönler	Birim	N	x	SS	F	p	Fark
Kendi Ciddiyet Algıları	(1) İdari (Karakol)	260	3,70	0,62	3,564*	0,000	2-3 3-9 5-9
	(2) Adli	234	3,78	0,74			
	(3) Trafik	154	3,53	0,77			
	(4) İdari İşler ve Özlük İşleri	60	3,84	0,72			
	(5) Muhaceret	51	3,51	0,42			
	(6) Güvenlik-Koruma	217	3,69	0,70			
	(7) İletişim-Bilgi İşlem	22	3,92	0,59			
	(8) Özel Harekât	67	3,64	0,52			
	(9) Siyasi/istihbarat	55	3,97	0,49			
	(10) Narkotik ve Kaçakçılığı Önleme	30	3,81	0,57			
Kendilerine Göre Meslektaşlarının Ciddiyet Algıları	(1) İdari (Karakol)	260	3,57	0,57	4,649*	0,000	2-3 3-9 5-9 6-9
	(2) Adli	234	3,66	0,74			
	(3) Trafik	154	3,40	0,73			
	(4) İdari İşler ve Özlük İşleri	60	3,72	0,64			
	(5) Muhaceret	51	3,44	0,43			
	(6) Güvenlik-Koruma	217	3,50	0,68			
	(7) İletişim-Bilgi İşlem	22	3,86	0,58			
	(8) Özel Harekât	67	3,56	0,53			
	(9) Siyasi/istihbarat	55	3,86	0,50			
	(10) Narkotik ve Kaçakçılığı Önleme	30	3,79	0,56			
Resmi Kural İhlali Algıları	(1) İdari (Karakol)	260	3,73	0,64	3,171*	0,001	3-9
	(2) Adli	234	3,79	0,76			
	(3) Trafik	154	3,55	0,85			
	(4) İdari İşler ve Özlük İşleri	60	3,88	0,71			
	(5) Muhaceret	51	3,63	0,50			
	(6) Güvenlik-Koruma	217	3,74	0,69			
	(7) İletişim-Bilgi İşlem	22	3,96	0,77			
	(8) Özel Harekât	67	3,70	0,63			
	(9) Siyasi/istihbarat	55	4,05	0,47			
	(10) Narkotik ve Kaçakçılığı Önleme	30	3,77	0,66			
Destekledikleri Disiplin İşlemi	(1) İdari (Karakol)	260	3,77	0,76	4,115*	0,000	1-3 2-3 3-6 3-9 5-9 8-9
	(2) Adli	234	3,85	0,95			
	(3) Trafik	154	3,49	0,91			
	(4) İdari İşler ve Özlük İşleri	60	3,87	0,74			
	(5) Muhaceret	51	3,60	0,62			
	(6) Güvenlik-Koruma	217	3,79	0,88			
	(7) İletişim-Bilgi İşlem	22	3,88	0,73			
	(8) Özel Harekât	67	3,62	0,59			
	(9) Siyasi/istihbarat	55	4,14	0,58			
	(10) Narkotik ve Kaçakçılığı Önleme	30	3,88	0,58			
Bekledikleri Disiplin İşlemi	(1) İdari (Karakol)	260	3,84	0,82	3,474*	0,000	1-3 2-3 3-9
	(2) Adli	234	3,92	0,97			
	(3) Trafik	154	3,53	1,03			
	(4) İdari İşler ve Özlük İşleri	60	3,95	0,72			
	(5) Muhaceret	51	3,73	0,65			
	(6) Güvenlik-Koruma	217	3,81	0,90			
	(7) İletişim-Bilgi İşlem	22	3,86	0,89			
	(8) Özel Harekât	67	3,58	0,64			
	(9) Siyasi/istihbarat	55	4,07	0,67			

	(10) Narkotik ve Kaçakçılığı Önleme	30	3,88	0,58			
Kendi Bildirme İsteklilikleri	(1) İdari (Karakol)	260	3,17	0,69	5,472*	0,000	1-9 2-9 3-9 4-9 5-9 6-9 8-9
	(2) Adli	234	3,28	0,78			
	(3) Trafik	154	3,05	0,74			
	(4) İdari İşler ve Özlük İşleri	60	3,28	0,75			
	(5) Muhaceret	51	3,13	0,47			
	(6) Güvenlik-Koruma	217	3,18	0,75			
	(7) İletişim-Bilgi İşlem	22	3,32	0,81			
	(8) Özel Harekât	67	3,11	0,58			
	(9) Siyasi/istihbarat	55	3,76	0,50			
	(10) Narkotik ve Kaçakçılığı Önleme	30	3,44	0,59			
Kendilerine Göre Meslektaşlarının Bildirme İsteklilikleri	(1) İdari (Karakol)	260	3,24	0,62	5,063*	0,000	1-9 2-9 3-9 3-10 4-9 5-9 6-9 8-9
	(2) Adli	234	3,29	0,74			
	(3) Trafik	154	3,08	0,78			
	(4) İdari İşler ve Özlük İşleri	60	3,26	0,64			
	(5) Muhaceret	51	3,18	0,47			
	(6) Güvenlik-Koruma	217	3,20	0,70			
	(7) İletişim-Bilgi İşlem	22	3,47	0,78			
	(8) Özel Harekât	67	3,21	0,60			
	(9) Siyasi/istihbarat	55	3,71	0,54			
	(10) Narkotik ve Kaçakçılığı Önleme	30	3,55	0,55			
F testi: *p<0,05							

“Resmi kural ihlali algıları” yönünden; ortalama değerler, varyans analizi ve çoklu karşılaştırma testinin sonuçlarına bakıldığında, “siyasi/istihbarat” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerin; “trafik” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği ve daha yüksek olduğu görülmektedir.

“Destekledikleri disiplin işlemi” yönünden; ortalama değerler, varyans analizi ve çoklu karşılaştırma testinin sonuçlarına bakıldığında, “trafik” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerin; “idari (karakol)”, “adli”, “güvenlik veya koruma” ve “siyasi/istihbarat” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği ve daha düşük olduğu görülmektedir. Bu yönden ayrıca “trafik”, “muhaceret” ve “özel harekât” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinin; “siyasi/istihbarat” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği ve daha düşük olduğu da görülmektedir.

“Bekledikleri disiplin işlemi” yönünden; ortalama değerler, varyans analizi ve çoklu karşılaştırma testinin sonuçlarına bakıldığında, “trafik” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerin; “idari (karakol)”, “adli” ve “siyasi/istihbarat” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği ve daha düşük olduğu görülmektedir.

“Kendi bildirme isteklilikleri” yönünden; ortalama değerler, varyans analizi ve çoklu karşılaştırma testinin sonuçlarına bakıldığında, “siyasi/istihbarat” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinin; “idari (karakol)”, “adli”, “trafik”, “idari işler ve özlük işleri”, “muhaceret”, “güvenlik veya koruma” ve “özel harekât” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği ve daha yüksek olduğu görülmektedir.

“Kendilerine göre meslektaşlarının bildirme isteklilikleri” yönünden; ortalama değerler, varyans analizi ve çoklu karşılaştırma testinin sonuçlarına bakıldığında, “siyasi/istihbarat” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinin; “idari (karakol)”, “adli”, “trafik”, “idari işler ve özlük işleri”, “muhaceret”, “güvenlik veya koruma” ve “özel harekât” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği ve daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu yönden ayrıca “narkotik ve kaçakçılığı önleme” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinin; “trafik” birimlerinde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği ve daha yüksek olduğu da görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

KKTC Polis Örgütü polislerin, yedi yönden karşılaştırılan polis bütünlüğü düzeylerinin, grupsal özelliklerine göre farklılaşmış farklılaşmadığına ve eğer farklılaşmışsa bu farkın kaynağının ne olduğuna yönelik ulaşılan sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür;

- (1) Merkez Örgütü veya Taşra Örgütünde çalışma durumuna göre: Katılımcıların polis bütünlüğü düzeyleri, karşılaştırıldıkları yedi yönün üçünde (kendilerine göre meslektaşlarının ciddiye algıları, kendi bildirme isteklilikleri ve kendilerine göre meslektaşlarının bildirme isteklilikleri), merkez veya taşrada çalışma durumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir. Merkez birimlerde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeyleri, karşılaştırıldıkları bu üç yönden, taşradaki birimlerde çalışan polisler oranla daha yüksek bir düzeydedir. Geri kalan dört yönden ise (kendi ciddiye algıları, resmi kural ihlali algıları, destekledikleri disiplin işlemi, bekledikleri disiplin işlemi), polislerin merkezde veya taşrada çalışma durumlarına göre polis bütünlüğü düzeyleri anlamlı bir şekilde farklılık göstermemektedir. Merkez ve Taşra örgütleri seviyesindeki karşılaştırmada belirgin olarak ortaya çıkan husus; Merkez Örgütünde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinin, Taşra Örgütünde çalışan polislerin polis bütünlüğü düzeylerinden daha yüksek bir seviyede olduğudur.
- (2) Çalışılan İlçe Polis Müdürlüklerine göre: Katılımcıların polis bütünlüğü düzeyleri, karşılaştırıldığı yedi yönden de çalıştıkları İlçe Polis Müdürlüklerine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir. Bu anlamlı farklılığın kaynağı ile ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır;
 - Kendi ciddiye algıları, kendi bildirme isteklilikleri ve kendilerine göre meslektaşlarının bildirme isteklilikleri yönlerinden; Gazimağusa Polis Müdürlüğünün polis bütünlüğü düzeyi, Lefkoşa ve Girne Polis Müdürlüklerinden daha yüksektir.
 - Kendilerine göre meslektaşlarının ciddiye algıları yönünden; Gazimağusa ve Güzelyurt Polis Müdürlüklerinin polis bütünlüğü düzeyi, Lefkoşa ve Girne Polis Müdürlüklerinden daha yüksektir.
 - Resmi kural ihlali algıları ve destekledikleri disiplin işlemi yönlerinden; Gazimağusa Polis Müdürlüğünün polis bütünlüğü düzeyi, Lefkoşa Polis Müdürlüğünden daha yüksektir.
 - Bekledikleri disiplin işlemi yönünden; Gazimağusa Polis Müdürlüğünün polis bütünlüğü düzeyi, Girne Polis Müdürlüğünden daha yüksektir.

İlçe Polis Müdürlükleri seviyesindeki karşılaştırmada belirgin olarak ortaya çıkan husus; Gazimağusa Polis Müdürlüğünün grupsal polis bütünlüğü düzeyinin genel olarak diğer İlçe Polis Müdürlüklerinden daha yüksek bir seviyede olduğu ve Girne Polis Müdürlüğünün grupsal polis bütünlüğü düzeyinin genel olarak diğer İlçe Polis Müdürlüklerinden daha düşük bir seviyede olduğudur.

- (3) Çalışılan birimlere göre: Katılımcıların polis bütünlüğü düzeyleri, karşılaştırıldıkları yedi yönden de çalıştıkları birimlere göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir. Bu farklılığın en temel kaynağı, karşılaştırıldıkları yedi yönden de diğer birimlerden anlamlı bir şekilde farklılık gösteren “siyasi/istihbarat” ve “trafik” birimleridir. Polis birimleri seviyesindeki karşılaştırmada belirgin olarak ortaya çıkan husus; bir taraftan “siyasi/istihbarat” birimlerinin polis bütünlüğü düzeylerinin genel olarak diğer birimlerden daha yüksek bir seviyede olduğu; diğer taraftan “trafik” birimlerinin polis bütünlüğü düzeylerinin ise genel olarak diğer birimlerden daha düşük bir seviyede olduğudur.

Bu araştırma ile polis sapsması sorununun KKTC özelinde grupsal boyutu araştırılmış ve büyük gruplardan küçük gruplara doğru, üç seviyede risk altındaki gruplar tespit edilmeye çalışılmıştır. Ulaşılan bulgular, büyük seviyede, taşra örgütünün, orta seviyede Girne Polis Müdürlüğünün ve küçük seviyede ise trafik birimlerinin polis bütünlüğü düzeylerinin kendi seviyelerinde karşılaştırıldıkları gruplardan anlamlı bir şekilde farklılaştıklarını ve daha düşük düzeyde polis bütünlüğüne sahip olduklarını ortaya çıkarmıştır. Bu gruplar, polis sapsmasına karşı en fazla risk altında olan gruplardır. Hizmet içi eğitim planlaması yapılırken bu durumun göz önünde bulundurulması şüphesiz bu grupların polis bütünlüğü düzeylerinin yükselmesine katkı sağlayacaktır. Fakat özelde her bir seviyede risk altında olan grupların, polis bütünlüğü düzeylerinin düşüklüğünün kendi seviyelerine has nedenleri ve bu nedenlere bağlı çözüm yolları aranabileceği de bir gerçektir. Söz konusu grupların polis bütünlüğü düzeylerinin neden karşılaştırıldıkları diğer grupların polis bütünlüğü düzeylerinden anlamlı bir şekilde daha düşük düzeyde polis bütünlüğüne sahip oldukları hususu ise farklı çalışmaların konusudur.

Bu çalışma ile polis sapmasının; ‘uygunsuz ikinci iş yapma/ticari faaliyette bulunma’ (Senaryo 1) , ‘yetki yozlaşması’ (Senaryo 2 ve 4), ‘rüşvetçilik’ (Senaryo 3), ‘fırsat hırsızlığı’ (Senaryo 5 ve 11), ‘komisyonculuk’ (Senaryo 6), ‘kurum içi rüşvet ilişkisi’ (Senaryo 7), ‘kılıfına uydurma/kapatma’ (Senaryo 8), ‘yasa dışı faaliyetleri koruma’ (Senaryo 9) ve ‘sivilere karşı polis şiddeti’ (Senaryo 10) türlerine karşı, yedi yönden, üç seviyede grupsal olarak polislerin polis bütünlüğü düzeyleri araştırılmıştır. Bu alanda ileride yapılacak olan çalışmalarda polis sapmasının diğer türlerine (örneğin doğrudan suç faaliyetlerinde bulunma, delil yerleştirme, itirafa zorlama, ifadeyi yönlendirme, yüce amaç disiplin suçu, polis şiddetinin diğer türleri olan küfürlü dil kullanımı ve ölümcül güç kullanımı gibi) karşı da, polislerin polis bütünlüğü düzeyleri araştırılabilir. İngilizce literatürde hem polis sapması hem de polis bütünlüğü üzerine çok sayıda bilimsel araştırma yapılmasına karşın, Türkçe literatürde bu alanda yeterince çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Türkçe literatürün zenginleştirilmesi adına bu alanda yapılacak çalışmaların teşvik edilip desteklenmesi gerektiği de değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener (2012), “Örnekleme Yöntemleri”, **Balıkesir Üniversitesi Kurumsal Web Sitesi**, <http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf> (Erişim Tarihi: 30.12.2020).
- GÜRBÜZ, Sait ve ŞAHİN, Faruk (2016), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe – Yöntem – Analiz**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 3.Baskı.
- INTERNATIONAL TEST COMMISSION (2005), **International Guidelines on Test Adaptation**, https://www.intestcom.org/files/guideline_test_adaptation.pdf (Erişim Tarihi: 27.04.2015).
- KAYABAŞI, Cem (2012), “KKTC’de Polis Teşkilatının Meşruiyet Seviyesi Üzerine Bir Araştırma”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, LAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefke (KKTC).
- KAYABAŞI, Cem (2020), “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Polis Meşruiyeti Faktörlerinin Polisle İşbirliğine Etkisi”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- KAYABAŞI, Osman (2012), “KKTC Polis Örgütü Etikliğinin Toplumsal Algılanma Düzeyi Üzerine Bir Araştırma”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, LAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefke (KKTC).
- KAYABAŞI, Osman (2017a), “The Contours of Police Integrity in the Turkish Republic of Northern Cyprus”, **Symposium Book- Social Science- Volume I** (Ed. Abidin Temizer ve Sevilay Özer), Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, ss.153-193.
- KAYABAŞI, Osman (2017b), “Police Integrity in the Turkish Republic of Northern Cyprus: Narcotics and Prevention of Smuggling Directorate Police Officers’ Perceptions”, **Turkish Journal of Security Studies**, S.19(Special Issue), ss.100-129.
- KAYABAŞI, Osman (2018a), “Police Integrity in the Turkish Republic of Northern Cyprus: Criminal Investigation Directorate Police Officers’ Perceptions”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, S.67(Spring III), ss.509-528.
- KAYABAŞI, Osman (2018b), “Police Integrity in the Turkish Republic of Northern Cyprus: Traffic Directorate Police Officers’ Perceptions”, **Multidisciplinary Studies-3 (Social Sciences)** (Ed. Hasan Babacan, A. Şevki Duymaz ve Abidin Temizer), Gece Kitaplığı Yayını, Ankara, ss.459-488.
- KAYABAŞI, Osman (2018c), “Police Integrity in the Turkish Republic of Northern Cyprus: Guzelyurt Police Directorate Police Officers’ Perceptions”, **Multidisciplinary Studies-3 (Social Sciences)**, (Ed. Hasan Babacan, A. Şevki Duymaz ve Abidin Temizer), Gece Kitaplığı Yayını, Ankara, ss.489-515.
- KAYABAŞI, Osman (2018d), “Polis Meslek Ahlakı Bütünlüğü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Bakış”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.6(66), ss.542-563.
- KAYABAŞI, Osman (2019), “Polis Sapmasına Karşı Polis Bütünlüğü Perspektifinden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Polis Örgütü”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- KAYABAŞI, Osman (2020a), “*Örgütsel Polis Bütünlüğü ile Grupsal Polis Bütünlüğü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Bakış: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Polis Örgütü ile Lefke Polis Karakolu Örneği*”, **II. Lefke Kent Sempozyumu Bildiriler Kitabı -2** (Ed. Orhan Gemikonaklı, Makbule Oktay ve Teoman Oktay), TipografART Yayınları, Lefke (KKTC), ss.75-89.
- KAYABAŞI, Osman (2020b), “*Polis Bütünlüğü Üzerine Teorik Bir İnceleme ve Polis Sapması Sorununa Karşı Bütüncül Bir Yaklaşım*”, **R&S – Research Studies Anatolia Journal**, S.3(4), ss.343-359.
- KAYABAŞI, Osman (2020c), “*Polis Sapması Üzerine Teorik Bir İnceleme*”, **European Journal of Managerial Research (EUJMR)**, S.4(7), ss.264-285.
- KAYABAŞI, Osman (2020d), “*Polis Örgütlerinin Örgütsel Polis Bütünlüğü Düzeyleri Üzerine Uluslararası Boyutta Karşılaştırmalı Bir Bakış*”, **Uluslararası CEO (İletişim, Ekonomi, Organizasyon) Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı**, 18-20 Aralık 2020 – Bosna Hersek, Gorazde Üniversitesi Yayını.
- KAYABAŞI, Osman ve TEKİNER, Mehmet Ali (2017a), “*Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Sürekli İkamet Edenlerin Polis Meslek Etiği Kapsamında Polis Algısının Ölçülmesi*”, **Türk İdare Dergisi**, S.89(485), ss.665-694.
- KAYABAŞI, Osman ve TEKİNER, Mehmet Ali (2017b), “*Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Polis Örgütünün Polis Meslek Ahlakı Bütünlüğü*”, **25. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı** (Ed. Esra Aydın, Papatya Sevgin Bıçakçı ve Erdem Kırkbeşoğlu), Başkent Üniversitesi Yayını, Ankara, ss.657-662.
- KKTC FOKUS (2012), “*Kuzey Kıbrıs Kamu Çalışanları Araştırması*”, KKTC Devletinde Fonksiyonel ve Kurumsal Gözden Geçirme Projesi, **2010-2012 Kamunun Etkinliği ve Özel Sektörün Rekabet Gücünün Artırılması Programı**, Lefkoşa (KKTC).
- KLOCKARS, Carl B., KUTNJAK, Ivković Sanja ve HABERFELD, Maria R. (2006), **Enhancing Police Integrity**, Springer Publisher, New York (USA).
- KNAPP KOMİSYONU (1972), **Knapp Commission Report on Police Corruption**, George Braziller Publisher, New York (USA).
- O’CONNOR, Tara R. (2005), **Police Deviance and Ethics**, Mega Links in Criminal Justice, <http://faculty.ncwc.edu/toconnor/205/205lect11.htm> (Erişim Tarihi: 23.09.2020).
- PUNCH, Maurice (2003), “*Rotten Orchards: ‘Pestilence’, Police Misconduct and System Failure*”, **Policing and Society**, S.13(2), ss.171-196.

Yerel Siyasette “Kadın Temsili Sorunsalının” 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları Özelinde Analizi: Trabzon İli Örneği

At Local Politics "Woman Representation Problem's" Analysis of Specific to the Results of the Local Administrators Election on 31 March 2019: The Case of Trabzon

Zeynep ŞAHİN

Doktorant, Karadeniz Teknik Üniversitesi,
SBE, Kamu Yönetimi A.B.D.,
zeynepbassahin@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-6013-5888

Makale Başvuru Tarihi: 16.11.2020

Makale Kabul Tarihi: 22.01.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

İnsan haklarının vazgeçilmez değerler şeklinde kabul edildiği ülkelere bakıldığında, kadınların siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal alana katılımını mümkün kılacak tüm haklardan yararlanma konusunda erkeklerle eşit olması gerektiği anlayışı hâkimdir. Bu anlayış, insan hakları belgeleri, uluslararası sözleşme hatta ülkelerin mevzuatında olmasına rağmen, gelişmişlik düzeyleri ne düzeyde olursa olsun pek çoğunda hâlen, yaşamın temel alanlarını teşkil eden çalışma hayatı, sağlık, eğitim ve siyasal yaşamda temsil hususunda toplumsal cinsiyet bağlamında eşitliğin yakalanamadığı görülmektedir. Bu problem siyasal alanda, özellikle yerel siyasette temsil bağlamında kendini çok daha fazla hissettirmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, ülkemizde “kadının yerel siyasette temsilinin yetersizliği” sorunsalının 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Seçimleri ölçeğinde Trabzon İli özelindeki durumunun incelenmesidir. Betimsel analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada, Trabzon İline ait 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Seçimleri aday listeleri/sonuçları, Yüksek Seçim Kurulu (YSK)’nun ilân ettiği verilerden yararlanılmak suretiyle sunulmaktadır. Büyükşehir belediye başkanlığı başta olmak üzere, il sınırlarındaki merkez ile diğer belde belediye başkanı, belediye meclis, il genel meclisi üyeliğine “aday olma” ve “seçilme” ölçütleri bağlamında kadın temsil oranları incelenmektedir. Çalışmanın sonucunda büyükşehir ve belde belediye başkanlığına “aday olma” düzeyinde kadın temsili sırasıyla %22.2 ile %1 oranında gerçekleştiği; fakat “seçilme” bağlamında temsile rastlanmadığı görülmektedir. İlçe belediye meclis ve il genel meclisi üyeliğine “aday olma” %11.72, % 7.05; “seçilme” düzeyinde kadın temsiline % 7,05, %4.35’lik seviyede olduğu tespit edilmektedir. Türkiye’de kadınların yerel siyasette temsil konusunda “görünmezliği/yokluk durumu” yaşadığı ve ona “sembolik değer” yüklendiği savı, Trabzon İli örneğindeki verilerle doğrulanmaktadır. “Biçimsel ve niteliksel” olarak kadın temsiline değiştirecek mekanizmaların varlığıyla söz konusu sorunsalın aşılacağı önerilmektedir.

ABSTRACT

Considering the countries where human rights are regarded as indispensable values, the understanding that women should be equal with men in enjoying all rights that will enable their participation in the political, economic, cultural and social sphere is prevalent. Although this understanding is included in human rights documents/international convention and even in the legislation of countries, regardless of their level of it is seen that equality in the context of gender still hasn't been achieved in term of working life, education representation in political life. This problem makes itself felt much more in the political sphere, especially in the context of representation in local politics. In this regard, the purpose of this study is to examine the situation of “insufficient local representation of women” in the example of Trabzon in our country within the scope of the March 31, 2019 Local Administrations Elections. The descriptive analysis method used for the results of the 31 March 2019 Local Administrations Elections/results of the province of Trabzon were presented by means of the data announced by the Supreme Election Board. Female participation and representation rates were examined in the context of ‘candidate’ and ‘election’ criteria for membership, particularly for metropolitan municipality, central and district mayors, municipal councils and provincial councils. As a result of the study, women's representation at the ‘candidate’ level at the metropolitan and district mayoral level was 22.2% to 1%; but there was no representation in the context of ‘elected’. It was found that women's representation at the ‘candidate’ level was 11.72%, 7.05%; women's representation at the ‘elected’ level was 7.05%, 4.35%. The argument that women experience “invisibility/status of absence” and they are simply attributed a “symbolic value” has been confirmed by the data from the example of Trabzon province. It has been suggested that the problem in question will be overcome with the existence of mechanisms to change the representation of women as “formal and qualitative”.

Anahtar

Kelimeler:

Siyasal Temsil,

Kadın,

Yerel Siyaset,

31 Mart 2019

Seçimleri,

Trabzon,

Keywords:

Political
Representation,

Woman,

Local Politics,

31 March 2019

Election,

Trabzon,

1. GİRİŞ

Günümüzde demokrasi hâkim siyasal rejim kabul edildiğinden, savunduğu temel ilkelerden olan eşit katılım ve temsil uygulaması ülkelerin gelişmişlik düzeyini göstermesi bakımından elzemdir. Bu bağlamda kadınların siyasal temsiline arttırılması hem yerel siyasetin demokratikleşmesinde ayrıca toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önemlidir.

Türkiye’de kadınlar dünyanın pek çok ülkesindeki hem cinslerine göre siyasal haklara daha erken zamanda kavuşmuş olsa bile, günümüzde temsil oranları incelendiğinde çok fazla yolun alındığını söylemek güçtür. 1930 yılında belediye seçimlerine katılma, temsil hakkı akabinde 1933’te muhtar olma ve ihtiyar heyetinde yer alma, 1934’te seçme ve seçilme şeklindeki siyasal hakların kazanılma süreci, zaman içinde anayasa, yerel yönetim mevzuatı, siyasi partiler yasalarındaki değişiklikler, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla oluşturulan kurumlar ve geliştirilen politikalarla desteklenmektedir. Fakat kadının siyasal temsiline yetersizlik derinden hissedilmeye devam etmektedir.

Ülkemizdeki *ataerkil toplum yapısının* kadına, erkeğe yüklediği toplumsal roller nedeniyle siyasetin *erkeksi bir alan* olarak görülmesi, bu durumun başlıca faktörüdür. Özel alana hapsedilen ev işleri, çocuk eğitimine endekslenen kadın, kamusal alanda erkeklerle rekabet edecek olanağa sahip olamamaktadır. Kamusal alanın *eril yapıyla* kuşatılması sonucunda, kadın bu alandan ya tamamen dışlanma ya da çok az yer bulma şeklinde cereyan eden “*görünmezlik ve yokluk*” sorunsalıyla karşı karşıya kalmaktadır. Söz konusu anlayış, kadın temsiline mevzuatta kalmamasına, uygulama açısından *sembolik* rakamların ötesine geçememesine sebebiyet vermektedir. Siyasal alanda yaşanan bu sorun partilerce kadın temsiline çok az ya da aday sıralamasında sonlarda, kontenjan adaylığında mümkün merteye hiç yer verilmeyerek desteklenmektedir. Ataerkil toplum yapısı kadının siyasal sistemle bağ kuramamasının başlıca faktörü olmakla birlikte *gelir, meslek, eğitim, yaş, cinsiyet, yerleşim yeri vb. sosyo-ekonomik ve psikolojik* faktörlerinde etkili olduğu göz ardı edilmemelidir.

Bu bağlamda çalışmada ilk olarak siyasal temsil, toplumsal cinsiyet kavramı bileşenleriyle açıklanarak kavramsal çerçeve oluşturulmaktadır. Söz konusu alanda karşılaşılan sorunlara değinilerek, katılımı arttırmaya yönelik araçların yeterli(siz)liği tartışmaya açılmaktadır. Ardından kadınların siyasal temsil süreci tarihsel olarak kronolojik şekilde detaylı irdelenmektedir. En son kısımda betimsel analiz yöntemi kullanılmak suretiyle, kadınların yerel siyasetteki “*görünmezliği ve yokluk*” ironisi ve “*sembolik değer*” olarak görüldüğü savının tespiti amacıyla 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Seçimlerinin Trabzon İli özelinde incelenmesine odaklanılmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Seçime Dayalı Siyasetin Temel Kavramlarından Biri Olarak Siyasal Temsil

Siyasal katılım ve temsil, ulusal, yerel düzeyde gerçekleşen seçimlerin dayanağını oluşturduğundan siyasetin temel kavramları olarak kabul görmektedir (Kurtoğlu, 2004:322). *Siyasal katılımın*, bireysel ve toplumsal olarak iki boyutu vardır. *Siyasal temsil*, toplumun sahip olduğu egemenlik hakkının onun adına, seçeceği kişiler tarafından kullanılmasını içeren boyutunu ifade eder. Bu noktada öncelikle siyasal katılım kavramından bahsedilmesi önem arz etmektedir.

Siyasal katılım kavramı, farklı yaklaşımların ilgi alanına girdiğinden üzerinde konsensüs (oydaşma) sağlanmış bir tanımdan bahsetmek zordur. Söz konusu kavramı Çukurçayır (2012:39), yalnızca seçimlere katılma şeklinde dar; siyasal karar alma süreçlerinin bütün aşamalarında yer almayı içine alacak biçimde geniş anlamda ele almaktadır. Çam (1987:279) bu tasnifi destekler şekilde, kimi bireylerin siyasete ilgisiz bir şekilde yalnızca oy verirken ve yahut hiç vermezken; bazılarının ise siyaseti yakından takip etme, partiye üye olma, etkin görev üstlenme gibi etkin faaliyet göstererek katılımı gerçekleştirdiğinin altını çizmektedir. Kışlalı (1987:335) siyasal katılımı, “*yurttaşların devletin değişik kademelerinde alınan karar, uygulamaları etkileme girişimleri*”, şeklinde ifade etmektedir. Kalaycıoğlu (1983:10), “*kişinin özerk olarak yapmış olduğu tercihler ve vermiş olduğu kararlar neticesinde siyasal karar alma mevkiine gelecekleri veya hali hazırda var olanları etkilemek amacıyla giriştikleri eylem/etkinlik olarak*” tanımlamaktadır. Huntington ve Nelson (1976:4), “*hükümetin karar alma süreçlerinin önceden sivil vatandaşlar tarafından tasarlanmış etkinlikler*” olarak nitelemektedir. Bir başka tanıma göre siyasal bir davranış çeşidi olarak vatandaşların, alınan/alınacak siyasal, toplumsal, ekonomik kararlar akabinde gösterdikleri refleks, eğilim ve tutumlardan meydana gelmektedir (Öztekin, 2007:229). Bu farklı tanımlamalardaki ortak noktanın, “*yurttaşların siyasal karar alma aşamalarında var olduğunu gösterme*

gayreti” olduğu açıkça ortadadır. Bazıları sadece oy verme ve seçimlere vurgu yaparken, kimileri bunların yanı sıra vatandaşların tutum/davranış, faaliyet ve eğilimlerini de içeren bir yöntem izlediği görülmektedir.

Siyasal katılım farklı biçim, düzey ve boyutlarda gerçekleşme durumuna göre kategorilere ayrılmaktadır (Dinç, 2002:12-13). Başka bir ifadeyle katılım; bireylerin siyasal gelişmelere duyduğu ilgi, siyasal katılım faaliyetlerine iştirak düzeylerini etkileyen belli başlı faktörlerden (sosyo-ekonomik, gelir, meslek, eğitim, yaş, cinsiyet vb.) dolayı eylem tür, yoğunluk düzeyi bakımından farklı sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Dahl’ın (1963:57) siyasal katılımı sınıflandırması; “ilgi, önemseme ve bilgi, eylem” şeklindedir. Ona göre ilgi ve önemseme, siyasal olaylar karşısında merak ve önemi; bilgi ile eylem, olaylar hakkında sahip olunan bilgiyi, siyasal karar/uygulamaları etkileme bağlamında çaba sarf etme, siyasal olaylar içinde aktif görev alma şeklinde gerçekleşmektedir. Söz konusu dört boyut birbiriyle bağlantılı tutumlardan oluşmaktadır. Toplumunu siyasal katılım açısından sınıflandırırken öncelikle *siyasal tabaka* ve bunun tam tersi şeklinde olan *siyasal olmayan tabakadan* bahsetmektedir. Akabinde *iktidar peşinde koşanlar*, son olarak *iktidar sahiplerine* vurgu yaparak, katılım açısından toplumsal bir yapı sunmaktadır. Milbrath ve Goel (1977:18) kolaylık, zorluk sınıflandırması bağlamında bir sıralama yapmaktadır; *izleyici (gözlemleyici), geçiş (aracı) ve gladyatör (siyasal mücadeleye yönelik) eylemler*. Siyasal katılma biçimlerini altılı bir kategoriye ayırmaktadır; *aktif/pasif, sürekli/sürekli, açık/gizli, zorunlu/bağımsız, sözlü/sözsüz, toplumsal olan/olmayan katılma*. Huntington ve Nelson (1976:7) şekil, düzey bakımından katılımı şu şekilde sınıflandırır; *lobicilik, iletişim kurma, şiddet, seçim etkinlikleri*.

Bütün bu aktarımlardan anlaşılacağı gibi siyasal katılım çok sayıda değişkeni içine alan heterojen bir yapı arz etmektedir. Söz konusu yapı nedeniyle siyasal katılımı etkileyen faktörlerin kavranabilmesi amacıyla birey ve onun tutum, davranış vb. küçük ölçekte ifade edilebilecek değişkenlerden; örgütsel yapı, ülke, siyasal sistem/kültür vb. daha büyük ölçektekilere kadar pek çok faktörün ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda siyasal katılmayı etkileyen faktörleri *sosyo-ekonomik ve psikolojik* olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

Sosyo-ekonomik faktörlere bakıldığında; *gelir ve meslekten eğitim, yerleşim yerine, yaş ve cinsiyete* kadar pek çok bileşeni barındırdığı görülmektedir. Siyasal katılmayı etkileyen *psikolojik faktörler* de mevcuttur. Bunlar sosyo-ekonomik etkenlerin birey üzerinde aynı düzeyde etkili olmaması sonucunda belirmektedir. Bireyin deneyimli, etkin oluşu, girişkenliği siyasal katılıma pozitif etki oluştururken; utangaçlık, yabancılaşma vb. durumlar negatif şekilde (Tosun ve Tepeciklioğlu, 2014:500) tesir etmektedir.

Siyasal katılımın bireysel ve toplumsal olmak üzere iki boyutu söz konusudur. Bireysel boyutunda *cinsiyet bağlamında* farklılıklar görülmezken, toplumsal kısmında kadın katılımının düşük olduğu göze çarpmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri siyasal katılımı büyük ölçüde etkilemektedir. Cinsiyetçi bakış açısının kadına, erkeğe biçmiş olduğu işbölümü, özel ve kamusal alanın sınırlarını çizmektedir. Kadının yaptığı işler özel alanda gerçekleştiğinden apolitik olarak görülürken; toplumsal alanda faaliyet gösteren erkeğin çalışma alanı kamusal olarak kabul görmektedir (Sancar Üşür, 2000:204). Özetle, erkek toplumsal yapı bağlamında daha çok ev dışı rollere sahip olduğundan yüksek; kadın ise ev içi rolleri nedeniyle daha düşük katılım göstermektedir (Tosun ve Tepeciklioğlu, 2014:499-500). Ülkelerin genel ve yerel seçim sonuçlarına bakıldığında bu tablo kendini büyük ölçüde hissettirmektedir. Cinsiyetin siyasal yaşama ve katılıma etkisi çalışmanın ileri kısımlarında detaylı incelenmektedir.

Türkiye’de yerel siyaset ve seçimlerde kadın katılımını artırmaya yönelik katkı sağlayacak araçları; “*siyasal partilerin kadın kolları, yerel seçimlerde kadın aday kotaları, kent konseyi ve meclisleri, mahalle muhtarlığı*” (Sancar, 2018:139) şeklinde sıralamak mümkündür. Yan kuruluş olarak görülen *siyasal parti kadın kollarının*, yerel düzeyde sosyal organizasyonlar düzenleyerek siyasal destek oluşturmalarının yanı sıra seçim dönemlerinde kapı kapı dolaşıp oy isteme gibi yoğunlaşan görevleri vardır. Burada görev yapan kadınların parti yönetim kademelerine, yerel ve ulusal meclise temsilci olarak geçişleri sınırlı; karar organlarında söz yetkileri en alt düzeydedir (KA-DER, 2004:84). Diğer araç olarak *Kota* ise, eksik cinsiyet temelli temsilin alt sınırını göstermektedir. Siyasal karar mekanizmalarına seçileceklerin tespitinde uygulanmakta olan seçim usullerine özel hükümlerin eklenmesi suretiyle kadınlara belli oranlarda yer verilmesini (Kılıç, 2000:17) ifade ederken; karar alma aşamalarında ise yalnızca tek bir cinsin etkin olmasının önüne geçmek, cinsler arasında eşitliğin sağlanması amacıyla yürürlüğe konmaktadır. “*Temsilde eşitlik*” bağlamında etkili bir araç olarak yerel siyasette uygulanması gerekmektedir. *Kadın konseyi ve meclisleri*, sürdürülebilir kalkınmanın yerelleşmesi hususunda yerel yönetimlerin yönetim, katılım ve demokrasi alanlarında yapılandırılması amacıyla kurulan kent konseylerinde, kadın meclisi kurulması (Sancar, 2018:140) söz konusudur. Bu meclisler, kadınların yaşadıkları yer hakkında görüş beyan edebildikleri, proje sunabilecekleri bir örneği teşkil etmektedir. Kadının konumunun yükselmesi, siyasal ve toplumsal alandaki pek çok konuda katılıma, tartışma olanağı sunması kent konseyi kadın meclislerinin önemini ortaya koymaktadır. *Mahalle Muhtarlığı*, kadına en yakın yerel yönetim

organı olduğundan, yaşanan yerdeki asayiş, düzen, sorunlar ve bunlara yönelik çözümler açısından kayda değer bir organ vazifesi görmektedir. 1930’lu yılda kazanılan bu hak, günümüzde temsil açısından çok geride seyretmekle birlikte, kadınların yerel siyasette var olduklarını göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Temsil ve kurumları Orta Çağ’da ekonomik/toplumsal değişim sonucu beliren ihtiyaçları karşılamak üzere ortaya çıkmaktadır. Dahl’ın (1993:29) ifadesiyle, “*demokrasinin bir icadı olarak değil de, Orta Çağ monarşik, aristokratik devletlerin bir kurumu şeklinde*” gelişmektedir. Söz konusu dönemde yetkinin devredildiği kişinin, kurulun ve temsilcinin seçilmiş olması gerekli değildir. İmparator ve onun soyundan gelen kimselerin sahip olduğu temsil yetkileri ellerinden alınamaz. Süreklilik hakkının ifadesi olan temsil, monarşik yönetimi dahi meşru kabul etmektedir (Sartori, 1996:31). 18. ve 19. yüzyılda aktif bir kullanım alanı bulan kavram, bu günkü anlamıyla 13. ve 14. yüzyılda ortaya çıkmaktadır. Orta Çağ’da temsil kavramı, hak/görev açısından herhangi bir kişi ya da topluluk yerine davranış sergilemek anlamında kullanılmaz (TDK, 2005:1780). Temsil kavramı günümüzde Romalıların kullandığı “*repraesentare*” sözcüğünden türetilmektedir. Bundan evvel ise mevcut olmayan bir şeyin yazılı bir şekilde oluşturulması anlamına gelmekteydi. Günümüzde kabul görmüş şekliyle temsil kavramı, bazı kurum/kurul/kişilerin bir başka kişi/kurum/sosyal sınıf adına davranışta bulunarak, onlar adına karar alma anlamında kullanılmaktadır (Örs, 1997:25).

Literatür incelendiğinde temsil kavramının pek çok tanımının yapıldığı görülmektedir. Genel kabule göre kavram, aktif olarak bulunmayan aracı kimseleri; gruplar, soyutlamalar vasıtasıyla var duruma getirmeyi ifade etmektedir (Pitkin, 1995:358). Birch (1971:15) temsil kavramının üç farklı kullanımına dikkat çeker; *temsilcilerin çıkarlarını korumak, seçilen kişi, meclisleri ve bir sınıfın olağan kişi/gruplarını tanımlamak*. Tarihsel aşamada *Locke, Mill, Burke, Rousseau, Adams, Hobbes vb.* filozofların temsilin işlev/geçerliliği hususunda farklı yaklaşımlar geliştirdiği görülmektedir (Bulut ve Tanıyıcı, 2008:172). *Locke* temsilin varlığına dikkat çekerek, temsile dayanmayan vergilenmenin zorbalık olduğunu ifade etmektedir. *Adams* seçimle meydana gelen meclisin her yönüyle halkı yansıtmayı gerektiğini savunmaktadır. Aynı düşüncüyü paylaşan *Burke*, temsilci olarak seçilen organın özü itibarıyla ulusu yansıtmayı gerektiğini dillendirmektedir. *Mill* ise katılımın geniş olduğu, toplumu tüm gereklerinin yansıtıldığı yönetime büyük önem vermektedir (Çitçi, 1989:18-19). Söz konusu örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte, bu yaklaşımların özünü, halk gibi düşünerek onun içinden gelen küçük bir azınlığın onun adına karar alması ve uygulaması (Bulut ve Tanıyıcı, 2008:172) oluşturmaktadır.

Demokratik rejime dayalı siyasal sistemlerde halk egemenliği ön koşuldur. Sartori’nin (1996:31) ifade ettiği gibi, “*temsil demokrasinin temel ilkelerinden kabul edilen eşitliğin, siyasal sisteme seçimler vasıtasıyla*” uygulanmasını içermektedir. Tüm partilerin benzer koşullarda katılımına dayanan özgür seçimler, temsilin düzenli aralıklarla devredilmesinden öte iktidarın hakkıyla ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Günümüzde temsil edilen tarafından, temsilciye sunulan kendi adına davranma yetkisi, demokrasinin temelini oluşturur. Böylece temsil edilen adına yönetim görevini ifa edecek organ meydana gelerek, halkın doğrudan katılımının gerçekleşemediği durumda demokrasinin işlemesine yardımcı olmaktadır (Araslı, 1972:10). Seçimlerin serbest/özgür olması, temsilcilerin belirli periyotlarda değiştirilebilme hakkının saklı tutulması demokrasinin işlerliği açısından ayrıca önem arz etmektedir. Heywood’un (2007:353) ifade ettiği gibi “*temsilin amacını gerçekleştirebilmesi için, rekabete dayalı, adil ve serbest, evrensel oy hakkı bağlamında yerine getirilmesi*” gerekmektedir. Burada unutulmaması gereken, egemenliğin geçici devrinin söz konusu olduğudur. Bu sistemde, toplum içindeki farklı grupların temsiline imkân verilmelidir. Kadın, engelli, yaşlı, çocuk vb. dezavantajlı grupların temsil mekanizmasında görünür olmasına dikkat edilmeli, farklı çıkar gruplarının, özellikle STK temsilcilerinin, mecliste yer alması sağlanmalıdır.

Türkiye’de kadınların siyasette yer bulamamaları, temsil hakkını eşit bir şekilde kullanamamalarına dair pek çok neden vardır. Bunlar; *ataerkil toplumsal ve kültürel yapı, siyasal alanda eril tahakküm, kadın, erkek arasındaki eşitsizlikler, siyasal partilerin yapısı, siyasal sistem ile işleyişi, siyasal ilgi ve bilinç, kadınların siyasal alanın vitrini olarak görülmesi* şeklinde sıralamak mümkündür.

Ataerkil toplumsal, kültürel yapının biçtiği roller kadını özel alana hapsederken, erkeğe kamusal alanda geniş bir özgürlük olanağı sunmaktadır. Kadının rolü anne, eş, çocuk yetiştirme, ev işleri olarak özel alana konumlandırılırken; erkek ev dışı faaliyetlerin tümüne kolayca ulaşabilmektedir. Bu durum erkeğin kadına oranla siyasal alana katılma, beceri sahip olma ve kaynaklara ulaşımının hem daha fazla, çeşitli hem de kolay olmasını sağlamaktadır (Türel ve Çağlar, 2010:24). Cinsiyet bağlamında şekillenen iş bölümü kadının ücretsiz ev işçiliğine mahkûm edilmesi, ekonomik olarak erkeğin gerisinde kalmasını beraberinde getirmektedir. Oğlan çocuğunun soyun devamı olarak görülmesi, kızın ileride evlenerek ele karışacağı zihniyeti sosyo-ekonomik olarak kadının geri kalmasının belli başlı faktörüdür. Bu durum kadını erkeğe bağımlı kılarak, pek çok alanda olduğu gibi siyasal alanda onun arka planda kalmasına neden olmaktadır. Mevcut siyasal yapı erkeğin siyasete

katılımında belli şartlar sunmazken; kadının temsilci seçilebilmesi için onlardan daha yetenekli, iyi eğitilmiş olması (Pınarcıoğlu, 2017:19) beklentisi, ikircikli bir durumun oluşmasına sebebiyet vermektedir.

Siyasal partilerin *erkek egemen yapısı/söylemi* kadının katılımını engelleyen bir başka faktördür. Toplumsal cinsiyetin erkeğe dayattığı para kazanmak, rekabet etme, güçlü/kuvvetli olma vb. roller siyasal alana taşınarak, bunların egemen değerler olarak görülmesine neden olmaktadır. Bu durum anne olma, çocuk yetiştirme rolleri yüklenen “kadınlık” değerlerine ters düşerek siyasetten uzak kalınmasını beraberinde getirmektedir (Sancar Üşür, 2000:208). Kadının simgesel olarak “vitrin” görevi üstlendiğini vurgulayan Tekeli (1983:213-214), Cumhuriyetin kadına sunduğu temel hakların en temel amacının rejimin demokratikleştirilmesi olduğunun altını çizmektedir. Kadın siyasette aktif bireyler olarak değil de “vitrin” olarak yer alması, *yetersiz temsilin* nedenini böylece göstermektedir. Kadın modernleşmeyle eş tutularak, bütün tartışmalar onun sosyal, siyasal ekonomik görünürlüğünün batılılaşmanın en büyük simgesi olması gerekçesiyle yapılmaktadır.

Seçim sistemlerinin kadın temsiline etkisi, dünyada nispi temsil sisteminin uygulandığı ülkelerde, çoğunluk sistemini uygulayanlara göre daha yüksek kadın temsil oranına sahip oldukları görülmektedir. Nispi temsil sisteminin uygulandığı ülkelerin ulusal meclislerinde kadın temsilcilerin daha fazla olduğu göze çarpmaktadır (Pınarcıoğlu, 2011:59). Diğer faktör ise kadına yönelik ataerkil toplumun dayatmaları ekonomik, eğitim seviyesinin düşüklüğüne, bu durum teknik açıdan bilgi yetersizliğine, akabinde *özgüven eksikliğine* neden olmaktadır. Siyasal partilerin aday belirlemede kullandıkları *önseçim, örgüt ve merkez yoklama gibi usuller* bir diğer etken olarak karşımıza çıkmaktadır. *Siyasal kültür, bilinç, ilgi* gibi kavramlar da aynı şekilde egemen olan erkeksi siyasal yapının ürününü yansıtmaktadır.

2.2. Toplumsal Cinsiyet ve Bileşenleri Olarak “Cinsel Kimlik, Cinsiyet Roller, Eşit(siz)liği/Ayrımcılığı”

İnsanların dünyada var olma durumlarını anlamlandırmak amacıyla sınıf, yaş, statü vb. gruplara ayrılmaktadır. Bu gruplardan yalnızca birini oluşturarak davranış biçimlerini, yaşam standartlarını şekillendirerek cinsiyet olgusu kapsamına giren, *kadın ve erkek kavramı* olduğu görülmektedir.

“Cinsiyet (Sex)” terimi, kadın ve erkek olmanın biyolojik yönüne, yapısına karşılık gelmektedir (Dökmen, 2012:19). Kadın, erkek *cinsiyeti*; maskülen (erkeklik), feminen (kadınlık) *toplumsal cinsiyet* kategorilerini ifade etmektedir. “*Toplumsal cinsiyet (gender)*”, cinsler arası fiziksel farklılıktan ziyade erkeklik ile kadınlık özelliklerinin toplumsal biçimde oluşturduğu özelliklerden meydana gelerek (Giddens, 2000:104), toplumsal alandaki münasebetleri şekillendiren bir kavramdır (Scott, 2007:11). Savran (2004:235) kavramın; hem ayrımcı, baskıya dayalı eşitsiz bir toplumsal düzene verilen isim ve ilişkinin taraflarını ifade eden kategori olduğunu hem de bunların davranışsal, psikolojik niteliklerine gönderme yaptığını savunmaktadır.

Toplum tarafından kadınlık ve erkeklik olarak biçilen rolleri meydana getiren *kalıp yargıları* vardır. Bütün toplumlar erkeklerin, kadınların, erkek ve kız çocuklarının davranışlarını kontrol eden cinsiyet rollerini belirlemektedir (Kite, 1996:361). Başka bir ifadeyle *toplumsal cinsiyet rolleri*, toplumun kadın, erkekten cinsiyetleri bağlamında beklediği davranış kalıplarıdır (Uluocak vd. , 2014:7). Toplumsal normlar bağlamında şekillenen toplumsal cinsiyette kadına, erkeğe biçilen roller birbirinden farklıdır. Çünkü toplumun umumi yapısı ve himaye ettiği değerler her iki cinse de farklı roller yüklemektedir.

Söz konusu roller özellikle mekânsal, özel ve kamusal alan, ayrılaşmasında kendini göstermektedir. Söz konusu ayrılaşma, kadını ev içerisine bağımlı kılan yani özel alana konumlandıran; erkeği kamusal alanda özgür ve egemen kılan ritüellerin ön kabulüne dayanmaktadır. Öncelikle “*iyi kız çocuğu, abla ve kardeş*”; sonrasında “*iyi eş, anne*” olması arzu edilen kadın, bu şekilde biçilen rol kalıplarının zorunluluğu altında ezilmektedir (Oglesby ve Hill, 1993:717). Eğitim alanından siyasete, çalışma yaşamından sivil toplum örgütlenmesine kadar kamusal alanda cereyan eden bu görünüm, erkek ve kadın arasında *cinsiyete dayalı eşitsizlik/ayrımcılık* oluşturmaktadır (Bhasin, 2003:3). Kısaca, toplumsal cinsiyet kavramı *toplumsal farklılıklara* vurgu yaptığı kadar *eşitsizliği* de içermektedir.

“*Toplumsal cinsiyet eşitliği*” kavramıyla, kadın ve erkek arasındaki farkların, toplumdaki rollerin eşit öneme sahip oluşunun kabul gördüğü anlatılmaktadır. Kavram, cinsiyetler arasındaki *eşitsiz güç ilişkisine neden olan yapı/kurumların* nasıl değiştirileceği, onlar arasında *değerler ve öncelikler* bağlamında daha iyi bir dengenin ne şekilde kurulacağını belirtmektedir (Civelik, 2014:2). Tuskan (2012:448) toplumsal eşitlik anlayışının sağlanması için yapılması gerekenleri sıralamaktadır. Bunlar; kadınların eğitilerek, kamusal alanda katılmalarında öncelik tanınması, kadına yüklenen rollere yönelik önyargılarla savaşılması, mesuliyetlerin paylaşılması, ailedeki kararların hep beraber alınması, sorumluluk, hak, oğlan, kız çocuk yetiştirmede eşitliğin

sağlanması, kadın istihdamının ve toplumsal olarak görünürlüğünün desteklenmesi, kadına yönelik şiddetle/ayrımcılıkla mücadele, eşit fırsat sağlanarak olumlu ayrımcılığın uygulanma alanı sağlanması şeklindedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği/ayrımcılığı kavramı, kadın ve erkek arasında değişik şekillerde oluşan itibar, mevki iktidar farklılıklarını ifade etmektedir. Biyolojik olarak kız/oğlan şeklinde doğan çocuklar, toplum tarafından onlara yüklenen statü, roller ve cinsiyet kalıp yargıları nedeniyle söz konusu alanda değişik işlev ve konumda olmalarına sebebiyet vermektedir (Giddens, 2000:506-526). Kısaca Berkay'ın (2009:16) ifade ettiği gibi kavram "*cinsler arası eşitsiz güç ilişkilerine*" dayanmaktadır. Kişilerin cinsiyetle ilgili temel kabullerinin toplumsal kurumlar tarafından belirlenerek kadın aleyhinde cinsiyet ayrımcılığına neden olduğu belirtilmiştir. (Balkır, 2012:69). Özetle toplumsal cinsiyet ilişkileri, pek çok alanda erkeklerin daha hâkim olduğunu; kadınların genel olarak ikinci konuma itilmek suretiyle meydana gelen eşit olamayan güç ilişkilerini içermektedir. Erkeğe ve işlerine verilen değer/üstünlük, kadınınkilerinden daha önemli/önceliklidir. Tarihsel olarak bakıldığında erkek egemen bu yaklaşımla toplumun şekillendirildiği görülmektedir. Bu kabul ediş toplumun bütünde uzlaşmayı beraberinde getirir. Söz konusu durum politik yapılarda kendini göstermektedir. Erkek üzerinden şekillenen bu düzen toplumsal *cinsiyet eşitsizliğine/ayrımcılığına* neden olmaktadır.

Kısaca ataerki yapı düzeninde özellikle aile içerisinde beliren eşitsizlik/ayrımcılık kız, erkek çocuk doğuşuyla kendini belli etmektedir. Erkek çocuğu doğan aileler, kız sahibi olanlara göre daha çok mutlu olarak kendilerini kıvançlı hissetmektedir. Anne gözetiminde kız çocuğu kendine biçilen ev içi vb. rolleri öğrenerek yetiştirilirken; erkek babayla ev dışında güç gerektiren işlere yönlendirilmek suretiyle büyütülmektedir. Kız çocuğunun evlenip, yuvadan uçacağı; erkeğin soyun devamı olarak görülmesi eşitsizliğin/ayrımcılığın derinden hissedilerek, eğitimden iş yaşamına kadar pek çok alanda kız çocuğunun, kadının oğlan, erkek karşısında ikincil konumda kalmasına eşit şartlarda mücadele edememesine neden olmaktadır. Bunlardan sadece birini teşkil eden *siyasal alan* incelendiğinde, katılım hususunda kadının erkekle eşit haklara sahip olduğu görünse de uygulama açısından eşitsizliğin ve ayrımcılığın varlığı kendini hissettirmektedir. Gerek ulusal gerekse de yerel siyasetteki kadın temsil oran ve sayıları incelendiğinde, bu alandaki *yokluk durumu* kolayca görülmektedir.

3. YEREL SİYASETTE KADIN TEMSİLİNİN "YOKLUK DURUMU" NUN TARİHSEL UĞRAKLARI

Cumhuriyet dönemi devrimleri kadın hakları bakımından bir milat özelliği taşımaktadır. Cumhuriyet ilanı ile oluşturulan demokratik ve laik yapıda kadın; eğitim, siyaset, ekonomik alanda görünür olmaya başlamaktadır. Kadınlar, 1924'te *Tevhid-i Tedrisat*, 1925'te *Kılık Kıyafet* ile 1926 tarihinde kabul edilen *Medeni Kanunla* sosyal haklar elde etmektedir (Gökçimen, 2008:9). Kadınlar 1930 yılında çıkan *Belediye Kanunu*yla, seçimlerde seçmen ve aday olarak ilk siyasal hak edişlerine kavuşmaktadır. 1933 yılında *Köy Kanunu*nda yapılan değişiklikle muhtar olma, ihtiyar heyeti içinde vazife almak için yasal dayanağa ulaşılmaktadır. 1934'te kendi mücadeleleriyle kazandıkları milletvekili seçme ve seçilme hakkı (Türel ve Çağlar, 2010:21) siyasal açıdan doruğa ulaşımın göstergesini teşkil etmektedir.

Yerel yönetimler bağlamında bakıldığında 1930 yılındaki seçimlerde SCF ve CHF'nin belediye başkanlığı, belediye meclis üyeliği ve muhtarlık için kadın aday gösterdiği görülmektedir. İstanbul'dan SCF iki, CHF yedi kadın aday vardır. SCF kendini seçim öncesi fesih ettiğinden kadınların seçilmesi olanaksız hale gelmektedir. CHF'ten dört aday belediye meclisinde yer almaktadır. Bunun yanı sıra kadınlar Kastamonu, İzmir, Ankara, Burdur, Bursa, Antalya, Rize, Muş, Kayseri, Trabzon, Aydın illerinde de belediye meclisine girmektedir. 1934, 1938, 1942 yerel seçimlerinde kadınlar tüm yurttan aday olarak gösterilmektedir. 1946 yılında çok partili hayata geçildiği dönemde belediye başkanı, meclis üyeliği kadın aday sayısı düşüşe geçmektedir. Bu azalma 1960-80 döneminde yerel siyasette kadın temsiline yansır. 1980 sonrasında söz konusu durum ivme kazanmaktadır. 1990'larda ilk kadın başbakan *Tansu Çiller*'in rol model olarak görünürlük kazanması önemli bir gelişmedir (Üste, 2017:103). Yerel siyasette 1990'lı ve sonrasındaki yıllara bakıldığında, kadınların oransal açıdan erkeklerden çok geri bir sıralamada yer aldığı görülmektedir. *Tablo 1*'de 1968'den 1994 yılı dâhil, seçilen kadın belediye başkanlarına yer verilmektedir.

1963 yılı öncesinde arşivleme yönteminin kısırlığı nedeniyle, kadın belediye başkanı olarak iki isim (1930 yılında Sadiye Hanım Artvin Yusufeli/Kılıçkaya Belediyesi ve 1950'de Müfide İlhan) zikredilmekle beraber, tam olarak kanıtlanmış bir çalışma olmadığından gerekli verilere ulaşılamamaktadır.

Tablo 1. 1968’den 1994 Seçimlerine Kadar Kadın Belediye Başkanı Sayısı ve Oranları

SEÇİM YILI	TOPLAM BELEDİYE SAYISI	KADIN	ORAN (%)
1968	1238	4	%0,3
1973	16201	5	%0,03
1977	1710	5	%0,3
1984	1692	-	%0
1989	1976	2	%0,1
1994	2695	9	%0,3

Kaynak: Aslan, 2009:49-65’ten derlenip, tablolaştırıldı.

Kadın belediye başkanlarının partiler bağlamında dağılımı ise; 1968’te 3 CHP, 1 AP; 1973’te 1 CHP, 1 AP, 3 Bağımsız; 1977’te 1 CHP, 3 AP, 1 Bağımsız; 1989’da 2 SHP’den; 1994’te 2 Bağımsız, 2 SHP, 3 DYP, 2 ANAP şeklindedir. 1977 seçimlerinde 12 Eylül 1980 darbesi nedeniyle birçok belediye başkanlığında görev değişikliğine gidilmektedir. Bu dönemde üç kadın MGK tarafından İçel, Çanakkale ve Afyon’da belediye başkanlığı görevine atanmaktadır. 1984 yılında belediye başkanı seçilen kadın adayın olmadığı göze çarpmaktadır.

Tablo 2. 1999 ve 2004 yılı Yerel Seçimlerini Kazanan Kadın ve Erkek Sayısı/Oranları

Seçilmişlik Türü	1999 Yılı Yerel Seçimleri					2004 Yılı Yerel Seçimleri				
	Toplam	Kadın		Erkek		Toplam	Kadın		Erkek	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran		Sayı	Oran	Sayı	Oran
Belediye Başkanı	3.215	18	%0,6	3.197	%99,4	3.225	18	%0,6	3.207	%99,4
Belediye Meclisi Üyesi	34.084	541	%1,6	33.543	%98,4	34.477	817	%2,4	33.660	%97,6
İl Genel Meclis Üyesi	3.122	44	%1,4	3.078	%98,6	3.208	57	%1,8	3.151	%98,2
Toplam	40.421	603	%1,49	39.818	%98,51	40.910	892	%2,18	40018	%97,82

Kaynak: www.ysk.gov.tr adresinin 18.04.1999 ve 28.04.2004 “Mahalli İdareler Seçim Sonuçları” kısmından derlenip, tablolaştırıldı.

Tablo 2’de 1999 ve 2004 yılı “seçilme” düzeyinde kadın, erkek temsiline yer verilmektedir. 1999 yılında yapılan seçimlerde, “seçilme” düzeyinde temsil incelendiğinde; belediye başkanlığında 3.215 kazanan adaydan 18’i (%0,6), belediye meclis üyeliği 34.084 seçilenden 541’inin (%1,6), 3.122’den ise 44’ü (%1,4) toplamda ise 40.421 kişiden 603’ünün (1,49) kadın olduğu görülmektedir. 2004 yerel seçimlerine bakıldığında, 3.225’den 18’inin (%0,6), 34.477’den 817’sinin (%2,4), 3.208’den 57’sinin (%1,8) toplamda 40.910 kişiden 892’sinin (2,18) kadın temsilcidir.

Söz konusu iki yerel seçim sonuçları karşılaştırıldığında, 1999 yılında seçilen 3.215 ve 2004’te kazanan 3.225 belediye başkanının sadece 18’i (0,6) kadın olması yerel siyasette *yetersiz temsilin* varlığını göstererek, zaman geçse de hiçbir değişikliğin olmadığını gözler önüne sermektedir. Belediye meclis üyeliğindeki 541 (%1,6) olan temsilin 817 (%2,4) yükselerek %51 oranında; il genel üyeliğinde ise 44 (%1,4)’ten 57 (%1,8)’e çıkarak %30’luk bir artış seviyesi yakaladığı görülmektedir. Fakat oranların 1999 yılında %0,6 ve %1,4, 2004’te %0,6 ile %1,8 arasında seyretmesi genel toplam içinde sonucun değişmemesi Türkiye’deki *kadın temsili yokluğunun* açık bir göstergesidir.

Tablo 3’deki verilen 2009 ve 2014 yerel seçimi verileri doğrultusunda hem “aday olma” hem “seçilme” kriterleri bağlamında kadın temsili incelendiğinde, büyükşehir belediye başkanlığına aday olan 218 ve 488 kişiden kadın sayısı, oranları sırasıyla 21 (%10), 44 (%9) olduğu görülmektedir. Burada kadın aday sayısı artarken oransal bir azalış gözükmemektedir. İl genel meclis üyeliğinde 31.083 ve 6.474 kişiden seçim yılı sırasına göre 2.576’sı (%8) ile 538’i (%8) kadın adaydır. Kadın aday sayısında artış yaşanırken, oranın sabit kaldığı görülmektedir. Belediye başkanlığı düzeyinde 15.569 ve 9.186 olan adaydan 554 (%6), 544’ü (%4) kadındır.

Belediye meclis üyeliğinde 179.911 ve 99.707 olan adaydan 10.811 (%6), 11.901'i (12) kadın olduğu göze çarpmaktadır. Burada sayı ve oransal bir artış yaşanmaktadır.

Tablo 3. 2009 ve 2014 Yılı Yerel Seçimi Kadın, Erkek Aday ve Kazananların Sayısı/Oransal Dağılımı

Seçilmişlik Türü	Seçim Yılı	Seçime Katılan Kadın/Erkek Sayı ve Oranları					Seçimi Kazanan Kadın/Erkek Sayı ve Oranları				
		Toplam	Kadın		Erkek		Toplam	Kadın		Erkek	
			Sayı	Oran	Sayı	Oran		Sayı	Oran	Sayı	Oran
Büyükşehir Belediye Başkanı	2009	218	21	%10	197	%90	16	0	%0	16	%100
	2014	488	44	%9	444	%91	30	3	%10	27	%90
İl Genel Meclis Üyesi	2009	31.083	2.576	%8	28.507	%92	3.281	115	%4	3.166	%96
	2014	6.474	538	%8	5.936	%92	1.258	61	%5	1.197	%95
Belediye Başkanı	2009	15.569	554	%4	15.015	%96	2.931	26	%1	2.905	%99
	2014	9.186	544	%6	8.642	%94	1.364	37	%3	1.327	%97
Belediye Meclis Üyeliği	2009	179.911	10.811	%6	169.100	%94	32.475	1.474	%5	31.001	%95
	2014	99.707	11.901	%12	87.806	%88	20.538	2.206	%11	18.332	%89
Toplam	2009	226.781	13.962	%6	212.819	%94	38.703	1.615	%4	37.088	%96
	2014	115.855	13.027	%11	102.828	%89	23.190	2.307	%10	20.883	%90

Kaynak: www.tuik.gov.tr adresinin "Mahalli İdareler Seçim Sonuçları" kısmından derlenip, tablolaştırıldı.

Özetle "aday olma" düzeyinde kadın temsiline bakıldığında, 2009 yılında 226.781 adaydan 13.962 (%6); 2014 seçimlerinde 115.855 kişiden 13.027'sinin (%11) olduğu tabloda net verilerle gösterilmektedir. Sayısal olarak yakın rakamlar görülürken, oransal olarak %4'lük bir artışa rastlanılmaktadır.

"Seçilme" düzeyi bağlamında incelendiğinde, 2009 yılında büyükşehir belediye başkanlığı kazanan 16 aday arasında kadın temsile rastlanmazken, 2014 seçimlerinde 30 kişinin 3'ünün (%10) kadın temsilci olduğu görülmektedir. İl genel meclis üyeliğine seçilen 3.281 ve 1.258 kişiden 115 (%4), 61'i (%5); belediye başkanlığında 2.931 ile 1.364'den 26 (%1), 37 (%3); belediye meclis üyeliğine seçilen 32.475 ve 20.538 kişiden 1.474'ü (%5), 2.206'sı (%11) kadındır. Toplamda 2009 ve 2014 yılında seçilen sırasıyla 38.703 ve 23.190 temsilcilerin 2.307'si (%10) ile 1.615 (%4) kadın olduğu bilgilerine ulaşılmaktadır. Bakıldığında hem rakamsal hem de oransal artış söz konusudur.

2014 yerel seçim sonuçlarına bakıldığında 2009 yılına oranla artış göze çarpmaktadır. Bu artışın nedeni 6360 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu bağlamında yapılan değişikliklerle doğrudan alakalıdır. Kapatılma sonucu azalan belde belediye ve il özel idareleri sayısındaki durum önemli bir faktördür.

2009 ve 2014 yerel seçim sonuçları incelendiğinde hem "aday olma" hem de "seçilme" düzeyinde kadın temsiline bakıldığında az da olsa artış olduğu görülmektedir. Fakat 2009 ile 2014 yılındaki seçimlerde toplamda "aday olma" düzeyinde sırasıyla %6, %11, "seçilme" bağlamında %4, %10 olan kadın temsil oranları, erkeklere göre ne denli yetersiz seviyede kaldığını gözler önüne sermektedir. Son dönem seçim sonuçlarıyla kadının yerel siyasetteki temsil sorunsalı bir kez daha yinelenmektedir. Siyasetin erkek işi olduğu algısının, kadınların temsil hakkını kanunen alması üzerinden uzun zaman geçmiş olsa da varlığını hala koruduğu açıkça ortadadır.

Tablo 4'deki veriler incelendiğinde, büyükşehir belediye başkanlığına aday olan kadın sayısı, 2014 yılına göre az iken, oransal olarak ise %2'lik bir artış gözükmektedir. "Seçilme" düzeyinde 3 (%10) olan temsil sayısı tekrarlanmaktadır. İlk genel meclis üyeliğine adaylık 2004'de 538 (%8) iken, 2019'da 690 (%8) olmaktadır. Oransal olarak değerinde bir değişiklik olmadığı gözükmektedir. Seçilmede 61 (%5) olan sayı ve oranın, 2019'da 48'e (%4) gerilediğine rastlanılmaktadır.

Belediye başkanlığı düzeyinde ise, "aday olma" bağlamında temsil sayısı 2014 yılında 544 (%6) iken, 2019'da 634'e (%8) çıkmaktadır. "Seçilme" noktasında 37 (%3) olan sayı, oranda pek fazla değişiklik yaşanmayarak 38 (%3) seviyesinde kalmaktadır. Belediye meclisi üyesi açısından kadın "aday" sayısı, oranı 2014'de 11.901 (%12) seviyesindeyken, son seçimde 14.485 (%14) olduğu görülmektedir. "Seçilme" bağlamında bakıldığında ise 2.206 (%11) olan sayı ve oranın, 2019 yılı seçimlerinde 2.284 (%11) olarak pek de değişmediği ortadadır.

Tablo 4. 2019 Yılı Yerel Seçimi Kadın, Erkek Aday ve Kazananların Sayısı/Oransal Dağılımı

Seçilmişlik Türü	Seçim Yılı	Seçime Katılan Kadın/Erkek Sayı ve Oranları					Seçimi Kazanan Kadın/Erkek Sayı ve Oranları				
		Toplam	Kadın		Erkek		Toplam	Kadın		Erkek	
			Sayı	Oran	Sayı	Oran		Sayı	Oran	Sayı	Oran
Büyükşehir Belediye Başkanı	2019	305	33	%11	272	%89	30	3	%10	27	%90
İl Genel Meclis Üyesi	2019	8.719	690	%8	8.029	%92.08	1.272	48	%4	1.224	%96
Belediye Başkanı	2019	7.953	634	%8	7.319	%92	1.359	38	%3	1.321	%97
Belediye Meclis Üyesi	2019	102.337	14.485	%14	87.852	%86	20.745	2.284	%11	18.461	%89
Toplam	2019	119.314	15.842	%13.28	103.472	%86.72	23.406	2.373	%10	21.033	%90

Kaynak: www.tuik.gov.tr adresinin “Mahalli İdareler Seçim Sonuçları” kısmından derlenip, tablollaştırıldı.

Özetle, 2019 ve 2014 yılındaki yerel seçimler “aday olma ve seçilme” kriterleri bağlamında kadın temsili açısından kıyaslandığında sayısal ve oransal olarak birbirine yakın verilerin olduğu görülmektedir. Söz konusu temsil kriterleri özelinde 2019 yılında toplamda %13.28 ve %10'luk dilimlerle, yerel siyasette hali hazırda tarihsel tekrerrür misali tekrarlanan, yazgı haline gelen “yokluğu ve yetersizliği” gözler önüne bir kez daha sermektedir.

4. KADIN TEMSİLİ AÇISINDAN 31 MART 2019 YEREL SEÇİM SONUÇLARININ TRABZON İLİ ÖRNEĞİ BAĞLAMINDA ANALİZİ

Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer alan Trabzon İli, 4.664 km'lik yüzölçüme sahip; batısında Giresun, güneyinde Gümüşhane ve Bayburt, doğusunda Rize İlleri ile çevrili bulunmaktadır. Merkez *Ortahisar* olmak üzere *Akçaabat, Araklı, Arsin, Beşikdüzü, Çarşıbaşı, Çaykara, Dernekpazarı, Düzköy, Hayrat, Köprübaşı, Maçka, Of, Sürmene, Şalpazarı, Tonya, Vakfikebir, Yomra* olmak üzere on sekiz beldeden oluşmaktadır. Trabzon İlinde belediyenin ilk ne zaman kurulduğu hakkında herhangi bir tarihsel dokümana rastlanmazken, 1869 yılında çıkarılan İl Yıllığı (Salname-i Vilayet-i Trabzon) incelendiğinde belediye yönetimine yer verildiği görülmektedir. 2014 yılına kadar il belediyesi statüsünde hizmet verirken, 30 Mart 2014 tarihinde büyükşehir belediyesi statüsü elde ederek sorumluluk alanını bütün il sınırlarını içine alacak (www.trabzon.bel.tr, 2019) şekilde genişletilmiştir.

Türkiye'nin en kalabalık yirmi yedinci ili olan Trabzon'un nüfusu 2019 yılına göre, 808.974 olup; 400.723'ü (49,53) erkek, 408.251'i (50,47) kadından oluşmaktadır. Nüfusun yoğun olduğu yerler, %40,60 Ortahisar ve %25,56 Akçaabat'tır. Diğer beldeler ise %1'lik bir azalma dilimi göstermek suretiyle, sen az nüfus %0,60 Köprübaşı, %0,49 Dernekpazarı'nda yer almaktadır. Nüfusun yaş dağılımına bakıldığında dengeli bir dağılım dikkat çekmekte olup, en yoğun olarak %7,27 oranında 35-38, %7,25 oranında 15-19 ve en fazla %7,96 oranında 20-24 yaş arası nüfusun (www.tuik.gov.tr, 2019) olduğu görülmektedir.

4.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmada, Trabzon İlinde 31 Mart 2019 tarihinde gerçekleştirilen mahalli idareler seçimleri bağlamında, başta *büyükşehir belediye başkanlığı seçimi* olmak üzere merkez Ortahisar ile birlikte toplam 18 beldede *belediye başkanlığı, belediye ve il genel meclis üyeliğine* talip kaç kadın aday olduğunu ve seçime girenlerin kaçının seçildiğinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Gerçekleştirilmek istenen başlıca *hedefler ise;*

- ✓ Kadın temsiline Trabzon İli bağlamında partiler özelinde istatistiksel verilerinin incelenmesi suretiyle kaç kadın aday gösterdiklerinin ortaya çıkarılması,
- ✓ Kadın ve erkek temsilci oranının “adaylar ve seçilmişler” bağlamında araştırılması,
- ✓ Türkiye'deki yerel siyasette kadın temsil oranının hâlâ yeterli düzeyde olmadığı savının sınanmasıdır.

4.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu bağlamda öncelikle, Trabzon İlinde başta merkez olmak üzere on sekiz beldesinde 31 Mart 2019 tarihinde gerçekleşen mahalli idareler seçimlerine bağımsız katılan ve siyasi partilerce aday gösterilen erkek, kadın sayıları tespit edilmektedir. İkinci olarak seçime katılan adaylar içinden seçilen *büyükşehir belediye başkanı, belde belediye başkanı, belde belediye meclis üyesi ve il genel meclis üyelerinin kadın ve erkek temsil oranları* belirlenmektedir. 1999 ve 2004 yılı yerel seçimlerine “*aday olma*” düzeyindeki istatistiki bilgilere TÜİK’ten ulaşılamadığı için YSK’dan elde edilen sonuçlarla söz konusu seçimlerin sadece “*seçilme*” kriteri bağlamındaki verilerine yer verilmektedir. Mahalle muhtarlığı ve azalıkları, köy muhtarı ile ihtiyar heyeti üyeliklerine yönelik bilgilere YSK, TÜİK veri tabanlarından ulaşılamadığından çalışmaya dâhil edilmeyerek, kapsam dışı bırakılmaktadır.

4.3. Araştırmanın Yöntemi

Betimsel analiz yöntemi, önceden belirlenen bir tematik çerçeveye bağlı kalınarak nitel verilerin işlenmesi suretiyle bulguların tanımlanarak, yorumlanması aşamalarını içeren bir analiz yaklaşımıdır. Betimsel analizde elde edilen veriler, ilkte belirlenen başlıklar/temalar altında özetlenerek, yoruma tabi tutulmaktadır. Söz konusu veriler, sorularına göre kategorilere ayrılmaktadır. Bu analiz şeklinde, veri kaynaklarından belli başlı alıntılar yapılarak, açıklamalarda bulunulması çalışmanın güvenilirliği bağlamında önem arz etmektedir. Söz konusu analiz yönteminin amacı, ham şekilde bulunan verileri okuyucuların anlayabilecekleri, kullanabilecekleri forma sokmaktır. Bu gayeyle oluşturulan veriler ilk olarak mantıklı bir sıraya konmaktadır. Sonrasında yapılan sınıflandırmalar/betimlemeler yorumlanmak suretiyle sonuçlara ulaşılmaktadır. Son evrede ise yapılan yorumlar çerçevesinde gelecekle ilgili öngörülerde bulunulmak suretiyle yeni açılımlara (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 268) varılmaya çalışılmaktadır.

Araştırmada, Trabzon İl/Belde ve Yüksek Seçim Kurulu’nun (YSK) ilan ettiği seçim sonuç/istatistiklerinin incelenmesi suretiyle kadın, erkek “*aday olma ve seçilme*” düzeyi bağlamında temsil sayı, oranı belirlenmektedir. Akabinde bu veriler ışığında değerlendirmeler yapılmaktadır. Kadınların “*aday olma ve seçilme*” yüzdesini daha ayrıntılı belirlemek amacıyla *asil, yedek ve kontenjan* olmak üzere *tüm adaylar* tek tek incelenmektedir. Betimsel analiz yöntemiyle öncelikle listeler oluşturulmaktadır. Akabinde buradaki bilgiler tablolaştırılmaktadır. Aşağıdaki tablolarda yer alan rakamlar, her üç adaylık türünün tamamını içermektedir.

4.4. Trabzon İlinde 31 Mart 2019 Yerel Seçimlerinde Kadın Temsili

Çalışmanın bu kısmında, yukarıda ifade edilen sorunsal bağlamında *Türkiye’deki yerel siyasette kadın temsili*nin yeterli düzeye hala erişemediği tezinin sınanması maksadıyla Trabzon İli ve beldeleri özelinde, 31 Mart 2019 tarihinde gerçekleştirilen mahalli idareler seçim sonuçları analiz edilmektedir. Bu amaçla *büyükşehir ve belde belediye başkanlığı, belde belediye/il genel meclis üyeliği* için aday olanların cinsiyetleri bazında dağılımı tablolaştırılmaktadır. Bu tablolarda kadın, erkek adayların sayısı ve oranları ayrı ayrı gösterilerek, kadınların kaçının istedikleri makama seçildiklerine dair bilgiler verilmektedir.

4.4.1. Büyükşehir Başkanlığı Seçimleri Düzeyinde Kadının İkiricikli Durumu

Trabzon Belediyesi, 30 Mart 2014 tarihinden bu yana büyükşehir belediyesi statüsüne sahip olarak sorumluluk alanı tüm il sınırlarını kapsamaktadır. 31 Mart 2019 tarihinde gerçekleşen yerel seçimlere partilerce gösterilen adaylara ait bilgilere *Tablo 5*’de yer verilmektedir.

31 Mart 2019 seçimlerinde Trabzon’da toplam 594.912 seçmenden 475.451’inin oy kullandığı, bunların 22.425 geçersiz/boş kabul edildiği ve oylamaya katılım oranının %83,73 olduğu bilgilerine ulaşılmaktadır. AK Parti/Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)’nin Cumhur İttifakı adayı *Murat Zorluoğlu*, İyi Parti/CHP (Cumhuriyet Halk Partisi)’nin Millet İttifakı adayı *Atakan Atasoy*’dur. Bunların yanı sıra DSP (Demokratik Sol Parti), SP (Saadet Partisi), BTP (Büyük Türkiye Partisi), TKP (Türkiye Komünist Partisi), VP (Vatan Partisi), DP (Demokrat Parti) ve bağımsız olmak üzere dokuz aday seçimlere katılmaktadır. Sadece iki partinin, VP ve DSP, kadın belediye başkan adayları olduğu görülmektedir.

Tablo 5. 31 Mart 2019 Yerel Seçimlerinde Partilerin Büyükşehir Başkan Adayları ve Bilgileri

Parti Adı / Bağımsız	Büyükşehir Belediye Başkanı Adayları 31 Mart 2019		
	Aday Adı Ve Soyadı	Mesleği	Öğrenim Durumu
Saadet Partisi (SP)	Hasan SAKA	İş Adamı	Üniversite/Yüksekokul
Bağımsız Türkiye Partisi (BTP)	Haydar BEKTAŞOĞLU	Eğitimci	Üniversite/Yüksekokul
Türkiye Komünist Partisi (TKP)	Özgür Murat BÜYÜK	Avukat	Üniversite/Yüksekokul
Vatan Partisi (VP)	İnci GÜNGÖR	Mimar	Üniversite/Yüksekokul
Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti)	Murat ZORLUOĞLU	Memur	Üniversite/Yüksekokul
Demokrat Parti (DP)	Ercan ŞILBİR	İş İnsanı	Ortaokul/Lise
İyi Parti	Atakan AKSOY	İnşaat Yüksek Mühendisi	Üniversite/Yüksekokul
Demokratik Sol Parti (DSP)	Hadiye SOLMAZ	Emekli	Ortaokul/Lise
Bağımsız	İbrahim TOPUZ	Serbest	Ortaokul/Lise

Kaynak: www.ysk.gov.tr adresinin “31.03.2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri” kısmından derlenip, tablolaştırıldı.

Söz konusu seçimde “aday olma” düzeyinde temsil sayı ve oranları; 7’si (%77,78) erkek, 2’si (%22,2) kadın olmak üzere toplam 9’dur. Seçim sonucunda Ak Parti 307.167 (%64,6), İyi Parti 140.421 (29,5), SP 15.502 (%3,26), DP 3.747 (%0,79), BTP 2.821 (%0,59), DSP 2.117 (%0,45), Bağımsız 1.391 (%0,29), VP 1.335 (%0,28), TKP 950 (%0,20) oy sayısı ve oranına ulaşılmaktadır. Kazanan oyların %64,6’sını alarak Cumhuriyet İttifakı adayı Murat ZORLUOĞLU’dur. Kadın adaylar %0,59 ve %0,29 oy oranı dilimiyle *eril yerel siyasette kadın temsiline yetersizliğini* gözler önüne bir kez daha sermektedir.

4.4.2 Belde Belediye Başkanlığı Düzeyinde Kadının Yokluk Sorunsalı

Trabzon İline bağlı on sekiz beldede belediye başkanlığı makamına siyasal partilerce 98 kişi aday gösterilmektedir. Adayların cinsiyet bazında dağılımına bakıldığında 97’sinin (%99) erkek, 1’inin (%1) kadın olduğu görülmektedir. Tek kadın aday ise, Çaykara beldesinde İyi Parti teşkilatınca gösterilen *Hanife Birinci*’dir. *Tablo 6*’de beldeler özelinde partilerce belediye başkanlığına aday gösterilen kadın, erkek sayısına ve seçim sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 6. 2019 Yerel Seçimlerinde Trabzon Büyükşehir Belediyesi Merkez ve Belde Belediye Başkanlığına Aday Olan ve Kazanan Kadın, Erkek Sayısı/Oranları

Belde	Belde Belediye Başkanı Adayları 31.03.2019					Kazanan Kadın Aday Sayısı
	Kadın	Yüzdesi	Erkek	Yüzdesi	Toplam	
Akçaabat	0	%0	5	%100	5	0
Araklı	0	%0	7	%100	7	0
Arsin	0	%0	6	%100	6	0
Beşikdüzü	0	%0	5	%100	5	0
Çarşıbaşı	0	%0	6	%100	6	0
Çaykara	1	%12,5	7	%87,5	8	0
Dernekpazarı	0	%0	6	%100	6	0
Düzköy	0	%0	4	%100	4	0
Hayrat	0	%0	3	%100	3	0
Köprübaşı	0	%0	5	%100	5	0
Maçka	0	%0	5	%100	5	0
Of	0	%0	6	%100	6	0
Ortahisar	0	%0	7	%100	7	0
Sürmene	0	%0	5	%100	5	0
Şalpazarı	0	%0	7	%100	7	0
Tonya	0	%0	4	%100	4	0
Vakfıkebir	0	%0	4	%100	4	0
Yomra	0	%0	5	%100	5	0
Toplam	1	%1	97	%99	98	0

Kaynak: www.ysk.gov.tr adresinin “31.03.2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri” kısmından derlenip, tablolaştırıldı.

Seçimde “*aday olma*” düzeyinde toplam temsil sayı ve oranları; 1’i (%1) kadın, 97’si (%99) erkek olmak üzere 98’dir. Seçim sonucunda Akçaabat Ak Parti Osman Nuri Ekim 43.757 (%60), Araklı Ak Parti Recep Çebi 15.089 (%51,8), Arsin Ak Parti Muhammet Sait Gürsoy 12.974 (%56,1), Beşikdüzü CHP Ramis Uzun 8.907 (%60,5), Çarşıbaşı MHP Mümin Nuhoglu 5.868 (%53,3), Dernekpazarı Ak Parti Mehmet Aşık 2.156 (%72,1), Düzköy Ak Parti Yılmaz Ankara 5.706 (%58,5), Hayrat bağımsız aday Mehmet Nuhoglu 3.868 (%52,4), Köprübaşı Ak Parti Ali Aydın 2.062 (%49,3), Maçka Ak Parti Koray Koçkan 11.002 (%59,2), Of Ak Parti Salim Salih Sarıalioglu 15.433 (%57,6), Ortahisar Ak Parti Ahmet Metin Genç 98.977 (59,3), Sürmene Ak Parti Rahmi Üstün 8.911 (54,5), Şalpaazarı MHP Refik Kurukız 5.618 (%60,8), Tonya Ak Parti Osman Beşel 5.937 (%61), Vakfikebir Ak Parti Muhammet Balta 11.184 (64,3) oy oranları ve yüzdeleriyle belediye başkanlığına seçilmektedir.

Tek kadın belde belediye başkanı gösteren Çaykara’da, Ak Parti Hanefi Tok oyların 7.257 (%65,5)’ini alırken, İyi Parti *Hanife Birinci* 893 (%8,07)’si ile dördüncü sırada yer almaktadır. Yukarıdaki sonuçlarla *yerel seçimlerde kadın temsiliindeki yokluk* sorunsalı tarihsel tekerrür misali yaşanmaya devam etmektedir.

4.4.3 İl Genel ve Belde Meclis Üyeliği Düzeyinde Kadın Temsili İronisi

İlk olarak büyükşehir belediye meclislerinin nasıl oluşturulduğunun izah edilmesi gerekir. 2972 sayılı “*Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun*”a göre, büyükşehir belediye meclisi üyelerinin seçimi doğrudan gerçekleşmemektedir. Bunun yerine, belde belediyelerine seçimle gelen üyelerin bir bölümün büyükşehir belediye meclisine gönderilmektedir. Belde belediyelerinin bu yolla, büyükşehir belediyesinin karar alma organına katılması sağlanmaktadır. Belde belediye meclislerinde, aday listeleri oluşturulurken asil, yedek adayların yanında kontenjan adaylarına ayrıca yer verilmektedir. Başkan seçildiğinde kontenjan adaylar doğrudan seçilirken, asil adaylar partinin oy oranına göre D'Hondt sistemi kullanılarak meclis üyeleri belirlenmektedir. *Tablo 7*'de kanun kapsamında nüfus aralığına göre beldelerde olması gereken belediye meclis ve kontenjan üye sayıları gösterilmektedir.

Tablo 7. 2972 sayılı “*Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun*” Kapsamında Nüfus Aralığına Göre Toplam Meclis ve Kontenjan Üye Sayıları

	Nüfus Aralığı							
	10.000'e kadar	10.001-20.000	20.001-50.000	50.001-100.000	100.001-250.000	250.001-500.000	500.001-1.000.000	1.000.000'dan fazla
Toplam Meclis Üyesi Sayısı	9	11	15	25	31	37	45	55
Kontenjan Meclis üyesi Sayısı	1	1	2	3	3	4	5	6

Büyükşehir sınırları kapsamındaki belde belediyelerindeki kesin seçim sonuçlarına göre, belediye meclis üyeleri her beldenin belediye başkanı ve meclis üye sayısının beşte biriyle oluşturulmaktadır. Kontenjan aday meclis üyeliği bağlamında seçilen ilk kişidir. Oy oranının farkı dikkate alınarak ikinci, üçüncü ve devamındaki üyeler kazanan belediye başkan adayının partisinden seçilerek, büyükşehir belediye meclisine girmektedir. Bu bilgiler bağlamında önce *Tablo 8*'de Trabzon beldelerinin nüfuslarına dair bilgiler sunulmaktadır. Akabinde *Tablo 9*'da Trabzon büyükşehir belediyesine bağlı başta merkez olmak üzere diğer beldelerinde meclis üyeliğine aday, kazanan erkek, kadın sayı ve oranlarına yer verilmektedir.

Tablo 8. Trabzon İlinin Beldelerindeki Nüfusun Erkek, Kadın Sayısı ve Oranları

Belde	Toplan Nüfus	Erkek Nüfusu	Erkek Oranı	Kadın Nüfusu	Kadın Oranı
Ortahisar	328.457	161.085	%49,04	167.372	%50,96
Akçaabat	125.848	62.382	%49,57	63.466	%50,43
Araklı	48.660	24.426	%50,20	24.234	%49,80
Of	43.082	21.488	%49,88	21.594	%50,12
Yomra	41.516	20.719	%49,91	20.797	%50,09
Arsin	32.063	16.187	%50,48	15.876	%49,52
Vakfıkebir	27.525	13.503	%49,06	14.022	%50,94
Sürmene	26.824	13.547	%50,50	13.277	%49,50
Maçka	25.363	12.660	%49,92	12.703	%50,08
Beşikdüzü	23.328	11.719	%50,24	11.609	%49,76
Çarşıbaşı	15.562	7.953	%51,11	7.609	%48,89
Çaykara	14.379	7.246	%50,39	7.133	%49,61
Tonya	14.116	6.783	%48,05	7.333	%51,95
Düzköy	13.909	6.828	%49,09	7.081	%50,91
Şalpazarı	11.015	5.439	%49,38	5.576	%50,62
Hayrat	8.490	4.298	%50,62	4.192	%49,38
Köprübaşı	4.851	2.487	%51,27	2.364	%48,73
Dernekpazarı	3.986	1.973	%49,50	2.013	%50,50

Kaynak: 2019 verileri bağlamında www.tuik.gov.tr 'den derlenerek, tablolaştırıldı.

Yukarıdaki tabloda nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu beldeden en az olanına doğru bir sıralama yöntemi izlenmektedir. Buradaki verilerden erkek ve kadın nüfusu arasında beldeler bağlamında çok fazla bir farkın olmadığı, onunda kadın nüfusunun daha fazla olduğu görülmektedir. *Tablo 9*'da verilen bilgiler doğrultusunda öncelikle, partilerce kadın adayların yedek, asıl, kontenjan türünden ve kaçınıcı sıradan gösterildikleri, akabinde eğitim, meslek durumları incelenmektedir.

Akçaabat'ta *BTP* asıl listeden 17. , 21. , 22. , 23. , 24. , 25. , 27. sıradan ortaokul/lise mezunu ev hanımı yedi aday göstermektedir. *Ak Parti* asıl 6. ve 17. sıradan üniversite mezunu emekli öğretmen/mimar iki; yedek listeden 1. , 4. , 11. , 16. , 20. , 22. , 29. , 31. sıradan biri ilkokul diğerleri ortaokul/lise mezunu işçi, esnaf, güvenlik görevlisi, serbest çalışan; 6. , 8. , 15. , 27. sıradan üniversite mezunu biri ev hanımı diğerleri esnaf ve terzi olan kadın adaya yer vermektedir. *İyi Parti*'den asıl listeden 9. sıradan ortaokul/lise mezunu ev hanımı; 19. ve 21. sıradan üniversite/yüksekokulu mezunu turizmci ve serbest çalışan yer almaktadır. Yedek listedeki iki adayı kadın olup, ortaokul/lise mezunu muhasebecidir. *SP, VT, TKP, BBP*'nin ise hiçbir kadın adayı yoktur.

Araklı'da, *BTP*'nin tek yedek adayı ilkokul mezunu kadındır. *BBP* asıl 6. sıradan ortaokul/lise mezunu hemşire, yedek 15. sıradan ev hanımı ilkokul/ortaokul mezunu kadın aday göstermektedir. *Ak Parti*'nin asıl 10. sıradan emekli/ilkokul, yedekten 1. , 12. , 13. sıradan ev hanımı ilkokul, işçi üniversite/yüksekokul, çiftçi ilkokul/ortaokul mezunu kadın adayı vardır. *İyi Parti*'den asıl listeden 5. sıradan gösterilen ortaokul/lise mezunu ev hanımıdır. *DP, DSP, VP, TKP, SP*'nin kadın adayı yoktur. *Arsin*'de ise, *SP*'nin asıl listeden 10. sıradan kadın adayı ilkokul mezunu ev hanımıdır. *BTP*'nin tek asıl adayı ilkokul/ortaokul mezunu kadındır. *VP* ise, asıl listesinden 10. sıradan çiftçi ortaokul/lise mezunu kadın adaya yer açmaktadır. *Ak Parti* asıl listeden 2. ve 4. sıradan avukat/mimar iki, yedekten ise 1. , 5. , 9. , 14. sıradan ortaokul/lise/ev hanımı, 12. ve 13. sıradan ilkokul/ev hanımı, psikolog üniversite/yüksekokul mezunu altı kadına yer verir. *BBP* ve *İyi Parti*'nin kadın adayı yoktur.

Tablo 9. 31.03.2019 Yerel Seçimlerinde Trabzon Büyükşehir Belediyesi Belde Belediye Meclis Üyeliğine Aday Olan ve Kazanan Kadın, Erkek Sayısı/Oranları

Beldeler	Belde Belediye Meclis Üyesi Adayları 31.03.2019					Kazanan Kadın Sayısı	Kazanan Erkek Sayısı	Toplam
	Kadın	Yüzdesi	Erkek	Yüzdesi	Toplam			
Akçaabat	26	%15.75	134	%84.25	160	2	29	31
Araklı	8	%7.21	103	%92.79	111	1	14	15
Arsin	11	%13.92	69	%86.08	80	2	13	15
Beşikdüzü	10	%13.51	64	%86.49	74	2	15	17
Çarşıbaşı	5	%8.33	55	%91.67	60	1	10	11
Çaykara	8	%11.59	61	%88.41	69	1	10	11
Dernekpazarı	2	%5.71	33	%94.29	35	1	8	9
Düzköy	3	%6.67	42	%93.33	45	-	11	11
Hayrat	0	%0	41	%100	41	-	11	11
Köprübaşı	6	%12	44	%88	50	-	9	9
Maçka	7	%11.11	56	%88.89	63	-	15	15
Of	9	%9.38	87	%90.62	96	1	14	15
Ortahisar	31	%14.98	176	%84.02	207	4	43	47
Sürmene	9	%9.57	85	%90.43	94	-	15	15
Şalpazarı	8	%17.02	39	%82.98	47	-	11	11
Tonya	4	%7.84	47	%92.16	51	1	10	11
Vakfikebir	11	%15.28	61	%84.72	72	1	14	15
Yomra	9	%0	61	%100	70	3	12	15
Toplam	167	%11.72	1.258	%88.28	1.425	20	264	284

Kaynak: Yazar tarafından www.ysk.gov.tr ve www.tuik.gov.tr adreslerinde bulunan verilerden derlenip, tablolaştırıldı.

Beşikdüzü'nde, *TKP*'nin asıl listeden tek adayı, üniversite mezunu hemşire kadındır. *CHP* asıl listede 2. ve 7. sıradan inşaat mühendisi/emekli öğretmen üniversite mezunu kadın adaya yer verilmektedir. *Ak Parti* ise, asıl listesinden 3. ve 11. sırayı üniversite/yüksekokul mezunu serbest çalışan/gazeteci, yedekten 3. sıradan üniversite/yüksekokul mezunu serbest mesleği olan kadına ayrılmaktadır. *DP*, asıl listeden 7. ve 9. sıradan ortaokul/lise mezunu pazarlamacı/serbest çalışan; 8. ve 11. sıradan üniversite/yüksekokul mezunu turizm/muhasebe, 13. sıradan ilkokul mezunu serbest çalışan kadın aday gösterilmektedir. *SP*, *BTP*, *VP*, *BBP*'nin kadın adayı yoktur.

Çarşıbaşı'nda, *MHP* asıl listeden 8. sıradan ev hanım ortaokul/lise, yedekten 1. ve 3. sıradan ortaokul/lise mezunu ev hanımı/turizmciye yer verilmektedir. *DP* asıl listeden 1. sırayı serbest meslek çalışanı üniversite/yüksekokul mezunu kadın adaya açmaktadır. *İyi Parti* asıl listede 2. Sıradaki adayı işletmeci üniversite/yüksekokul mezunu kadındır. *SP*, *BTP*, *TKP*, *BBP*'nin kadın adayı yoktur.

Çaykara'da, *SP* asıl listeden 6. sıradan ortaokul/lise, serbest çalışan; 10. sıradan ilkokul/ev hanımı kadına yer verir. *BTP* asıl listesinde tek aday ilkokul ev hanımı, *TKP* ise üniversite/yüksekokul, fizik tedavi uzmanı; *BBP* asıl 6. sıradan ortaokul/lise mezunu işçi kadındır. *Ak Parti* asıl 10. Sıradan adayı ilkokul ve yedekten 7. sıradan üniversite/yüksekokul mezunu kadın adaydır. *İyi Parti*'nin asıl 8. sıradan adayı, serbest çalışan ilkokul mezunu kadındır. *VP*, *CHP* listelerinde kadın adaya yer vermemektedir.

Dernekpazarı'nda, sadece *Ak Parti* asıl listeden esnaf ortaokul/lise mezunu ve yedekten 8. sıradan serbest çalışan kadındır. Burada *SP*, *BTP*, *TKP*, *BBP*, *İyi Parti*'nin göstermiş olduğu kadın adaya rastlanılmamaktadır.

Düzköy'de *BTP* ve *TKP*'nin asıl listeden tek adayı, ilkokul/serbest çalışan ve emekli üniversite/yüksekokul mezunu kadındır. *CHP* asıl listeden 10. sıradan ortaokul/lise/ev hanımı kadına yer vermektedir. *SP*, *Ak Parti*'nin

kadın adayı yoktur. *Hayrat* beldesinde hiç bir partinin kadın adayı yoktur. *Köprübaşı*'nda ise, *BTP* asıl listeden tek adayı ortaokul/lise mezunu ev hanımıdır. *Ak Parti* asıl listeden 8. sıradan ortaokul/lise serbest çalışan, yedekten 2. ve 5. sıradan üniversite/yüksekokul/öğretmen ve serbest çalışan 7. sıradan ilkokul mezunu serbest çalışana yer vermektedir. *SP, TKP, BBP* kadın aday göstermemektedir.

Maçka'da, *CHP* asıl listeden 3. sıradan ortaokul/lise/mesleği belirtilmemiş, yedekten 6. sıradan ortaokul/lise, 7. sıradan üniversite/yüksekokul, 2. sıradan kontenjan adayı ortaokul/lise mezunu kadın adaya ayırmaktadır. *Ak Parti*'nin ise, asıl listeden ortaokul/lise, yedekten 4. sıradan ortaokul/lise ve 11. sıradan üniversite/yüksekokul mezunu meslek belirtilmemiş kadın adayı vardır. *SP, BTP, TKP, VP ve BBP*'nin kadın adayı yoktur.

Of'ta, *CHP* asıl listeden kadın adayı 6. , 8. , 12. sıradan ortaokul/lise mezunu ev hanımı ve öğrencidir. *Ak Parti* asıl listeden 10. sırada ortaokul/lise işçi, yedekten 7. ve 13. sırada ortaokul/lise mezunu ev hanımı yer almaktadır. *DP* 3. yedekten üniversite/yüksekokul ev hanımına; *İyi Parti* asıl listesinden 4. ve 5. sıradan emekli ortaokul/lise, işçi üniversite/yüksekokul mezunu kadına yer açmaktadır. *SP, BTP, TKP, BBP*'nin listelerinde kadın aday yer almamaktadır.

Ortahisar merkezde ise, *SP* 9. ve 17. sıradan ilkokul ve üniversite/yüksekokul yönetici; *TKP* ise tek asıl adayını üniversite/yüksekokul mezunu büro çalışanına kadına rastlanılmaktadır. *BTP* 2. , 11. , 17. sıradan ortaokul/lise/ev hanımı, 1. , 3. , 4. , 19. sıradan üniversite/yüksekokul mezunu diş hekimi, inşaat mühendisi, iç mimar, serbest çalışan kadına yer verilmektedir. *CHP* ise asıl listeden 5. , 9. , 18. sıradan üniversite/yüksekokul mezunu mühendis ve emekli; yedekten ortaokul/lise öğrencisine ayırmaktadır. *DP* 25 ve 27. sıradan ortaokul/lise mezunu serbest çalışan ve öğrenci kadın adayı vardır. *Ak Parti*'nin ise, 5. , 12. , 26. sıradan üniversite/yüksekokul inşaat mühendisi, mimar, sigortacı ve 31. sıradan emekli ortaokul/lise mezunu adayları kadındır. Yedek listede 2. , 21. , 36. sıradan ev hanımı ve mali müşavir üniversite/yüksekokul; 9. , 23. , 25. , 29. , 31. sıradan işletmeci, danışman, eğitmen, müşteri temsilcisi, ev hanımı ortaokul/lise mezunu kadın adaya yer verilmektedir. *BBP, HDP, DSP*'nin kadın adayı yoktur.

Sürmene'de *BBP* asıl listesinden 13. , en son ve yedekten 10. sıradan ilkokul/ortaokul mezunu ev hanımına yer vermektedir. *TKP*, tek aday olarak gösterdiği kimyager, üniversite/yüksekokul mezunu kadındır. *CHP* asıl listeden 11. sıradan adayı ortaokul/lise mezunu ev hanımıdır. *Ak Parti*, asıl 13. sıradan ortaokul/lise/rehber personeli; yedekten 12. ve 14. sıradan üniversite/yüksekokul/muhasebe müdürü ve öğrenci, 4. sıradan ilkokul/aşçı, 13. sırada ortaokul/lise mezunu eczacı teknisyen yer almaktadır. *SP, BTP* kadın adayı yoktur.

Şalpaazarı'nda, *BTP*'nin tek asıl adayı ortaokul/lise yazılımcı; *TKP* de benzer şekilde üniversite/yüksekokul mezunu benzer meslekten kadın adaydır. *İyi Parti* yedekten ilk sıradan ortaokul/lise ev hanımı; *MHP* ise sadece yedekten 1. , 5. , 6. , 11. sıradan ilkokul/ortaokul lise ev hanımı, esnaf ve işçiye, 4. sıradan üniversite/yüksekokul mezunu serbest çalışan kadına yer vermektedir. *SP ve DP*'nin kadın adayı yoktur.

Tonya'da *CHP* asıl 8. sıradan ortaokul/lise mezunu meslek belirtilmemiş adayı vardır. *Ak Parti*, asıldan 5. sırada üniversite/yüksekokul, yedekten 4. ve 9. sırada ortaokul/lise/üniversite mezunu meslek belirtilmemiş adayı yer almaktadır. *SP, TKP, VP, BBP*'nin listelerinde kadın adaya rastlanılmamaktadır.

Vakfikebir'de *BTP* iki asıl adayı ev hanımı ortaokul/lise mezunudur. *CHP* 6. ve 7. sıradan üniversite/yüksekokul ekonomist ve serbest çalışan, 8. sıradan ilkokul mezunu serbest çalışandır. *Ak Parti* ise asıl 5. ve 11. sıradan ortaokul/lise/üniversite; yedekten 1. sıradan üniversite/yüksekokul inşaat mühendisi, 9. , 11. , 15. sıradan ortaokul/lise mezunu işçi ve ev hanımı kadın adaydır. *SP, BTP, VP, BBP, DP* kadın adayı yoktur.

Yomra'da, *BTP* asıl ilk sıradan ortaokul/lise serbest çalışan; *İyi Parti* listesinde benzer sıradan ortaokul/lise mezunu iş kadınına yer vermektedir. *Ak Parti*, asıl 2. sıradan inşaat mühendisi yedekten 5. , 14. ve 15. sıradan ortaokul/lise/ilkokul mezunu, ev hanımına; 2. ve 6. sıradan üniversite/yüksekokul mezunu peyzaj mimar ve muhasebeci adayın yanı sıra kontenjan adaylığında ilk sırayı müteahhit ortaokul/lise mezunu kadın aday yer almaktadır. Bu beldede bağımsız ve *SP, BTP, VP, BBP, TKP* tarafından gösterilen kadın adaya rastlanılmamaktadır.

Seçim sonucu ise yukarıda detaylı olarak ifade ettiğimiz mevzuat çerçevesinde gerçekleşmektedir. Belde ve büyükşehir belediye meclis üyesi dağılımı yapılmaktadır. *Tablo 10*'da büyükşehir belediye meclis üyesi dağılımı erkek, kadın sayısı ve oranlarıyla gösterilmektedir.

Tablo 10. 31.03.2019 Yerel Seçimlerinde Trabzon Büyükşehir Belediyesi Beldelerinde İl Genel Meclis Üyeliği Sayıları: Kadın ve Erkek Dağılımı

Beldeler	Büyükşehir Belediyesi Meclis Üyeleri 31 Mart 2019				
	Kadın	Yüzde Oranı	Erkek	Yüzde Oranı	Toplam
Akçaabat	0	%0	7	%100	7
Araklı	0	%0	4	%100	4
Arsin	1	%25	3	%75	4
Beşikdüzü	0	%0	4	%100	4
Çarşıbaşı	0	%0	3	%100	3
Çaykara	0	%0	3	%100	3
Dernekpazarı	0	%0	2	%100	2
Düzköy	0	%0	3	%100	3
Hayrat	0	%0	3	%100	3
Köprübaşı	0	%0	2	%100	2
Maçka	0	%0	4	%100	4
Of	0	%0	4	%100	4
Ortahisar	0	%0	8	%100	8
Sürmene	0	%0	4	%100	4
Şalpazarı	0	%0	3	%100	3
Tonya	0	%0	3	%100	3
Vakfikebir	0	%0	4	%100	4
Yomra	2	%50	2	%50	4
Toplam	3	%4,35	66	%95,65	69

Kaynak: Yazar tarafından www.trabzon.bel.tr adresinin ‘‘Belediye Meclisi’’ kısmından derlenip, tablolaştırıldı.

Öncelikle *Tablo 9*'de görüldüğü üzere ‘‘seçilme’’ düzeyinde temsil sayısı, 264 erkek ve 20 kadın toplamda 284'tür. Beldeler bağlamında kazananların dağılımı önem arz etmektedir. *Akçaabat*'ta Ak Partili 8. ve 24. ; *Araklı*'da 11. ; *Arsin*'den 2. ve 5. ; *Beşikdüzü*'nden 7. asıl sıradan gösterilen adayların kazandığı görülmektedir. *Beşikdüzü*'nde ikinci kazanan CHP'li 11. asıl sıradaki kadın adaydır. *Çarşıbaşı*'nda İyi Parti'den 5. asıl sıradan gösterilen aday seçilmektedir. *Çaykara*'da Ak Partili 10. ; *Dernekpazarı* 5. ; *Of*'ta 10. asıl sıradaki kadın aday kazanmaktadır. *Ortahisar*'da Ak Parti'den 7. ve 17. ile CHP'den 15. ve 27. asıl sıradaki aday seçilme imkânı bulmaktadır. *Tonya*'da Ak Parti'den 7. ; *Vakfikebir*'de 6. asıl sıradaki ile *Yomra*'da Ak Parti'den 3. asıl ve ilk sıradaki kontenjan aday, İyi Partili 2. asıl adayın belediye meclisine girmektedir. *Maçka*, *Sürmene*, *Şalpazarı*, *Düzköy*, *Hayrat*, *Köprübaşı* belde belediye meclislerine seçilen kadın adaya rastlanılmamaktadır.

Tablo 9'deki bilgiler doğrultusunda belediye meclisi üyeliğine ‘‘aday olma’’ düzeyinde temsilin 167 (%11.72) kadın ve 1258 (%88.28) erkek toplam 1463'tür. ‘‘Seçilme’’ düzeyinde temsile bakıldığında, 284 adaydan 20'si (%7.05) kadın ve 260'ı (%91.55) erkek olduğu görülmektedir. *Tablo 10* incelendiğinde, belde belediye meclisine seçilen 20 kadın üyelerden sadece 3'ünün büyükşehir belediyesi meclis üyeliğine seçildiğine rastlanılmaktadır. Büyükşehir belediye meclisinde ‘‘seçilme’’ düzeyinde toplam temsil sayı ve oranları 69 üyeden 66'sı (%95.65) erkek ve 3'ü (%4.35) kadın şeklinde olmaktadır. Burada 2972 sayılı kanun gereği kadın adayların aday gösterilmesi sırası, özellikle kontenjan adaylığı önem taşımaktadır. Aday kadınların çoğunun geri sıralarda yer aldığı görülmektedir. Oy potansiyeli yüksek partilerce ilk sıralardan aday gösterilen kadınların, partinin kazanması neticesinde kolaylıkla seçildiği alenen ortadadır.

Bütün bu bilgiler ışında tarihsel süreçte kadın adaylar için değişmeyen kaderin tekrarlandığı görülmektedir: *Yerel siyasette yetersiz temsil, görünmezlik ve yokluk ironisi, vitrin görevi.*

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Trabzon’un nüfusu 2019 yılı verilerine göre, 400.723’ü (49.53) erkek, 408.251’i (50.47) kadın toplam 808.974’tür. Belde bazında ise on sekizinin onunda kadın nüfus oranı erkekten daha fazladır. Özetle, Türkiye’deki nüfus dağılımına paralel bir durumun Trabzon İlinde olduğu görülmektedir. Kadınlar toplam nüfus içinde erkeklerden sayısal olarak fazla olmalarına rağmen, kamusal alandaki varlıkları *yokluk* derecesindedir. Özellikle yerel siyasette kadın *görünmez* bir konumdadır. Bu durum çözümü bekleyen bir sorunsal olarak, geçmişten günümüze miras kaldığı ortadadır.

Büyükşehir belediyesi olan Trabzon’da adayın kaçınıcı sıradan gösterilişi, belde meclis, özellikle il genel meclis üyeliğine seçilmede etkili olduğu göz önüne alındığında, kadınların partilerce nasıl yerel siyasette “görünmez” kabul edilip “yokluk” sınırına itildiği, sadece “sembolik” değer verilerek kabul gördüğünün eril izlerinin tekrarlandığı görülmektedir. Aşağıda verilen bilgiler ışığında, söz konusu durum ispatlanmaya çalışılmaktadır.

Çalışmada oluşturulan tablolarda ortaya çıkan sonuçlar, Trabzon İlinde gerçekleşen 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimlerinde, büyükşehir ve belde belediye başkanlığı düzeyinde “*aday olma*” düzeyinde kadın temsiline sırasıyla %22.2 ve %1 seviyesindedir. Fakat “*seçilme*” düzeyinde temsile rastlanılmamaktadır. Bu durum yerel seçimlerde kabul gören *yokluk sorunsalını* kanıtlar niteliktedir. Belde belediye meclis üyeliğinde “*aday olma*” %11.72’lik, “*seçilme*” düzeyinde %7.05; il genel meclisi üyeliğinde “*aday olma*” %7.05, “*seçilme*” düzeyi özelinde %4.35’lik seviyede olduğu tespit edilmektedir. Bu oranlar, gerek ulusal gerekse de uluslararası kadın platformlarında talep edilen %30 ila 40 kadın kotasının çok uzağında kaldığı açıkça ortadadır.

Trabzon İli özelinde yaptığımız bu araştırmada yüksek oy oranına sahip partilerce aday gösterilen kadınların, listelerde sıralama bakımından orta ve sonlarda, çoğunlukla yedek listelerde yer aldığı tespit edilmektedir. Bu durum, kadın kotasını doldurmak isteyen partilerin başvurduğu bir taktiktir. Aday listeleri incelendiğinde düşük oy oranına sahip partilerin çoğunlukla kadın adaylara ilk sıradan ve fazlaca yer verildiğine rastlanılmaktadır. Söz konusu partilerde benzer amaçla, kadın adaylarını sayısal olarak fazla göstermeye çalıştıkları alenen ortadadır.

Mesleki düzeyde bakıldığında, ilkokul/ortaokul/lise mezunu ev hanımı ve çeşitli işlerde çalışan (terzi, muhasebeci, işçi vb.) kadın aday sayısı fazladır. Üniversite mezunu belli statü sahibi kadınların, partilerin oy oranının yüksek olduğu yerlerde ilk sıralardan kendine yer bulup, kolaylıkla seçildiği görülmektedir. Ekonomik bakımdan güçlü kadınların varlığı, siyasal alanda bu seviyede olmadan yer alınamayacağını bir kez daha ispat etmektedir. Bütün bu bilgiler ışında Trabzon İli özelinde *Türkiye’deki yerel siyasette kadın temsiline yeterli düzeye hala erişemediği* tezi sınanarak, doğrulanmaktadır.

Siyasette görülen kadın katılım ve temsildeki sınırlılık, toplumdaki cinsiyet eşitsizliğinin tezahürünün tek bir alandaki örneğini teşkil etmektedir. Söz konusu eşitsizliği hem siyasal hem de diğer alanlarda ortadan kaldırmak için toplumsal cinsiyet eşitliğini merkeze koymuş, *Gender Mainstreaming* gibi, yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Ayrıca *kadın kotası* olarak en az %30’luk oran ve kadın kollarının partilerin yan kuruluşu olmaktan çıkarılıp, güçlendirilmesi siyasette kadının sayısal varlığını arttıracaktır. Fakat söz konusu *biçimsel* mekanizmaların yanı sıra *niteliksel* olarak kadın sorunlarını bilen buna çözüm üretebilecek yüksek kültür ve bilinç seviyesine sahip kadın adaylara ihtiyaç vardır. Bunun içinde STK’lara özellikle kadın dernek/kuruluşlarına büyük görev düşmektedir.

Son dönem seçim sonuçlarıyla kadının yerel siyasetteki katılım ve temsil sorunsalı bir kez daha yinelenmektedir. Siyasetin erkek işi olduğu algısının, kadınların temsil hakkını kanunen alması üzerinden uzun zaman geçmiş olsa da varlığını hala koruduğu açıkça ortadadır. Bunu değiştirecek olanın *kadının kendisi* olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

ARASLI, Oya (1972), *Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekilliği Adaylığı*, Ankara Üniversitesi Hukuk Yayınları, Ankara.

ASLAN, Mehmet (2009), “*Erillikten Dişiliğe Türkiye’de Kadın Belediye Başkanları*”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

- BALKIR, Z. Gönül (2012), “*Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı*”, **Tübakkom: 1. Kadın Avukatlar Kurultayı Kitabı**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, ss.68-94.
- BERKTAY, Fatmagül (2009), **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hristiyanlıkta ve İslamiyet’te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım**, Metis Yayınları, İstanbul.
- BHASIN, Kamla (2003), **Toplumsal Cinsiyet “Bize Yüklenen Roller”** (Çev. Kader Ay), Kadav Yayınları, İstanbul.
- BIRCH, Anthony Harold (1971), **Representation**, Pall Mall Press, London.
- BULUT, Yakup ve TANIYICI, Şaban (2008), “*Türkiye’de Belediye Meclis Üyelerinin Temsil Ediciliği: Erzincan Örneği*”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.21, ss.171-194.
- CİVELEK, Sezen (2014), **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Temel Sorunlar ve Politika Önerileri**, Tasav Beyin Fırtınası Toplantıları Kadın Hakları Çalışma Grubu Yayını, Ankara, www.turkakademisi.org (Erişim Tarihi: 30.10.2020).
- ÇAM, Esat (1987), **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul.
- ÇİTÇİ, Oya (1989), **Yerel Yönetimlerde Temsil (Belediye Örneği)**, TODAİE Yayını, Ankara.
- ÇUKURÇAYIR, Mehmet Akif (2012), **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Çizgi Kitabevi, Konya, 4. Baskı.
- DAHL, Robert (1963), **Modern Political Analysis**, Englewood Cliffs, Prentice-Hall Inc.
- DAHL, Robert (1993), **Demokrasi ve Eleştirileri** (Çev. Levent Köker), Yetkin Basımevi, Ankara.
- DÖKMEN, Zehra (2012), **Toplumsal Cinsiyet**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 3. Baskı.
- GIDDENS, Anthony (2000), **Sosyoloji** (Çev. Hüseyin Özel ve Cemal Güzel), Ayraç Yayınları, Ankara.
- GÖKÇİMEN, Semra (2008), “*Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi*”, **Yasama Dergisi**, S.10, ss.1-59.
- HEYWOOD, Andrew (2007), **Siyaset** (Ed. Buğra Kalkan - Çev. Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, AtillaYayla), Adres Yayınları, Ankara, 19. Baskı.
- HUNTINGTON, Samuel P. ve NELSON, Joan M. (1976), **No Easy Choice Political Participation in Developing Countries**, Harvard University Press, Mass – Cambridge.
- KA-DER (2004), **Kadın Sorunlarına Çözüm Arayışı Kurultayı**, Kader Yayınları, İstanbul, <https://kutuphane.tbmm.gov.tr> (Erişim Tarihi: 30.10.2020).
- KALAYCIOĞLU, Ersin (1983), **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- KILIÇ, Zeynep (2000), **Eşitlik İçin Kota Politikaları**, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara.
- KIŞLALI, Ahmet Taner (1987), **Siyaset Bilimi**, Ankara Üniversitesi Basım Yayın Yüksekokulu Yayınları, Ankara.
- KITE, Marry E. (1996), “*Age, Gender and Occupational Label: A Test of Social Role Theory*”, **Psychology of Women Quarterly**, S.20, ss.361-374.
- KURTOĞLU, Ayça (2004), **Hemşehrilik ve Şehirde Siyaset: Keçiören Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MILBRATH, W. Lester ve GOEL, Madan Lal (1977), **Political Participation**, Rand McNally Press, Chicago.
- OGLESBY, Carole ve HILL, Karen (1993), **Gender and Sport, Handbook of Research on Sport Psychology**, Macmillian Publishing Company, New York.
- ÖRS, Birsen (1997), “*Siyasal Temsil ve Demokrasi*”, **İktisat Dergisi**, S.374, ss.24-34.
- ÖZTEKİN, Ali (2007), **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Yayınları, Ankara.
- PINARCIOĞLU, Nihal Şirin (2017), “*Eril Siyasette Kadın Temsili (Mi?)*”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, S.1(7), ss.12-24.

- PİTKİN, Hanna Fenichel (1995), “*Temsil*”, **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II** (Çev. Bülent Peker, Nevzat Kıracı), Ümit Yayıncılık, Ankara.
- SANCAR, Serpil (2018), **Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması**, Ceid Yayınları, Ankara.
- SANCAR ÜŞÜR, Sepil (2000), “*Siyasal Süreçlere Katılımda Kadın-Erkek Eşitliği, Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş*”, **Eğitim, Çalışma, Yaşamı ve Siyaset**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, ss.197-258.
- SARTORI, Giovanni (1996), **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş** (Çev. Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan), Yetkin Yayınları, Ankara.
- SCOTT, Joan W. (2007), **Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi** (Çev. Aykut Tunç Kılıç), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- ŞAKACI, Bige Kağan (2009), “*Yerel Yönetim Seçim Sistemi ve Öneriler Yöntemi*”, **Yerel Yönetimlerin Güncel Sorunları: Küresel, Bölgesel ve Yerel Perspektifler** (Ed. Kemal Görmez, Mustafa Ökmen), Beta Yayınları, İstanbul.
- SAVRAN, Gülnur (2005), “*80’li Yılların Kampanyaları ve Özel Alanın Politikası (Sorunlar ve Sorular)*” **Özgürlüğü Ararken: Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri** (Ed. Berivan Kum, Fatma Gülçiçek, Pınar Selek), Amargi Yayınları, İstanbul, ss.81-101.
- TEKELİ, Şirin (1983), **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**, Birikim Yayınları, İstanbul.
- TOSUN, Tanju ve TEPECİKLİOĞLU, Ali Onur (2014), “*Siyasal Partiler, Siyasal Katılım ve Propaganda*”, **Siyaset Bilimi** (Ed. Halis Çetin), Orion Kitabevi, Ankara, 4. Baskı, ss.471-505.
- TRABZON BELEDİYE BAŞKANLIĞI (2020), **Trabzon Belediye Başkanlığı Kurumsal Web Sayfası**, www.trabzon.bel.tr (Erişim Tarihi: 27.11.2020).
- TUSKAN, Aydeniz Alisbah (2012), “*Toplumsal Cinsiyet Toplumda Kadına Biçilen Roller ve Çözümleri*”, **TBB Dergisi**, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2012-99-1179> (Erişim Tarihi: 30.10.2020).
- TUİK – TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (2019), **2019 Türkiye Nüfusu İstatistikleri**, TUİK Yayını, Ankara, www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 04.11.2020).
- TUİK – TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (2019), **Mahalli İdareler Genel Seçim Sonuçları**, TUİK Yayını, Ankara, www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 02.01.2021).
- TÜRELİ, Nesrin ve ÇAĞLAR, Nedret (2010), “*Yerel Yönetimde Kadın Temsili - Isparta İli Örneği*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, S.1(2), ss.16-40.
- TÜRK DİL KURUMU (2005), **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 10. Baskı.
- ULUOCAK, Şeref, GÖKULU, Gökhan, BİLİR, Olgun, ETİZER KARACIK, Nigar ve ÖZBAY, Dilek (2014), **Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet**, Paradigma Akademi Yayınları, Ankara.
- ÜSTE, Bahar (2017), “*Yerel Seçimlerin Cinsiyeti: Seçimler ve Kadın Temsili*”, **İşletme Fakültesi Dergisi**, S.1(18), ss.101-131.
- YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan (2011), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 11. Baskı.
- YSK – YÜKSEK SEÇİM KURULU (2009), “*18 Nisan 1999 ve 28 Mart 2004 Mahalli İdareler Genel Seçim Sonuçları*”, **Yüksek Seçim Kurulu Kurumsal Web Sayfası**, www.ysk.gov.tr (Erişim Tarihi: 04.11.2020).
- YSK – YÜKSEK SEÇİM KURULU (2020), “*31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimleri Sonuçları*”, **Yüksek Seçim Kurulu Kurumsal Web Sayfası**, www.ysk.gov.tr, (Erişim Tarihi: 04.11.2020).

2972 sayılı **Mahalli İdareler İle Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun** (18.01.1984 tarih ve 18285 sayılı Resmi Gazete).

ISSN: 2636-8048

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi

International Journal of Management Academy

Uluslararası
Yönetim Akademisi Dergisi